

NATIONALØKONOMISK TIDSSKRIFT

FOR

SAMFUNDSSPØRGSMÅAL
ØKONOMI OG HANDEL

UDGIVET AF

NATIONALØKONOMISK FORENINGS BESTYRELSE:
H. HERTEL .: O. B. MUUS .: N. NEERGAARD .: MARCUS RUBIN
H. WESTERGAARD

REDAKTØR

ADOLPH JENSEN

41

TREDJE RÆKKES ELLEVTE BIND

KØBENHAVN
DET NORDISKE FORLAG
ERNST BOJESEN
MDCCCCIII

DEN SAMLEDE RÆKKES EN OG FYRRETYVENDE BIND

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE

INDHOLD.

MAR 23 '36
 FOCK

	Side
Børs- og Bankkrisen i New York i September—Oktober 1902. Af <i>Will. Scharling</i>	1
Karl Marx's Værdilære i en Nøddeskål. Af <i>Laurits V. Birck</i>	25
Det danske Smør. Af <i>B. Bøggild</i>	37
Et Par Træk af de Forenede Staters økonomiske Udviklingshistorie. Af <i>Adolph Jensen</i>	73
Jærnbane-Persontarifer i Danmark og nogle andre evropæiske Lande. Af <i>Rud. Haarlov</i>	89
Forsikring mod Arbejdsløshed. Af <i>Harald Westergaard</i>	129
Sveriges officielle Arbejdsstatistik. Af <i>Henning Elmquist</i>	155
Den engelske Statsgæld. Af <i>Nic. Hertel Wulff</i>	176
Kolonialkonferencen i London 1902. Af <i>Vilhelm Schou</i>	183
En Indsigelse. Af <i>K. A. Wieth-Knudsen</i>	193
Vort Landbrugs Prioritetsforhold. Af <i>Jens Warming</i>	225
Beskatning af kooperative Foretagender. Af <i>Frantz Pio</i>	264
Kooperative Foretagender og deres Beskatning. Af <i>Marcus Rubin</i>	290
Vort Landbrugs Foreningsvæsen. Af <i>H. Hertel</i>	302
Skattesystemerne af 1802 og 1903. Af <i>Michael Koefoed</i>	337
Den engelske Told-Debat. Af <i>F. B.</i>	364
Det irske »Landkøbsforslag« i det engelske Parlament. Af <i>Erik Giøskov</i>	405
Det sociale Sekretariat og Bibliotek. Af <i>Nic. Hertel Wulff</i>	428
Den svenske Privatbanklovgivning efter Enbank-systemets Indførelse. Af <i>J. Heckscher</i>	449
Kanada, Fremtidens Land. Af <i>Erik Giøskov</i>	462
Korrelation. Af <i>Edv. Ph. Mackeprang</i>	482
Mejeridriften. Af <i>H. Hertel</i>	498

649991

	Side
Nogle Træk af Landbrugets Arbejderforhold. Af <i>C. Bech</i>	529
Arvelighedsforskningen og Økonomien i Landbru- get. Af <i>K. A. Wieth-Knudsen</i>	549
Danske Bankprojekter fra Tiden før Kurantbankens Oprettelse. Af <i>Axel Nielsen</i>	580
De svenske Forsikringslove af 24. Juli 1903. Af <i>K. A. Wieth-Knudsen</i>	602

Bog anmeldelser:

Simon N. Patten: The Theory of Prosperity. (<i>Laurits V. Birck</i>).....	101
Hermann Beck: Gerechter Arbeitslohn. (<i>H. L. Bisgaard</i>)	106
Samuel Révai: Grundbedingungen der gesellschaftlichen Wohlfahrt. (<i>Gustav Bang</i>).....	109
Ludwig Pohle: Bevölkerungsbewegung, Kapitalbildung und periodische Wirtschaftskrisen. (<i>E. Meyer</i>)	113
Theodore E. Burton: Financial Crises and Periods of Industrial and Commercial Depressions. (<i>E. Meyer</i>) ..	117
Pontus E. Fahlbeck: Sveriges Adel. II. (<i>Harald Wester- gaard</i>).....	195
Will. Scharling: Bankpolitik. 2den Udg. (<i>A. F.</i>).....	199
Hermann Levy: Die Not der englischen Landwirthe zur Zeit der hohen Getreidezölle. (<i>Henrik Pedersen</i>).....	200
Bernhard Harms: Die Holländischen Arbeitskammern. (<i>Cordt Trap</i>).....	203
Emile Durkheim: De la division du travail social. (<i>Lau- rits V. Birck</i>).....	205
Henry Parker Willis: A History of the Latin Monetary Union. (<i>E. Meyer</i>).....	209
L. A. Hauch og A. Oppermann: Haandbog i Skovbrug. (<i>N. P. Jensen</i>).....	212
Dansk Skotøjsarbejder-Forbund. Statistik over Løn- og Arbejdsforhold 1901. Ved N. P. Jensen. (<i>Adolph Jensen</i>)	214
B. Gurewitsch: Die Entwicklung der menschlichen Be- dürfnisse und die sociale Gliederung der Gesellschaft. (<i>Harald Hoffding</i>).....	309
Christian Cornélissen: Théorie de la valeur. (<i>Laurits V. Birck</i>).....	315
Matti Helenius: Alkoholspørgsmaalet. (<i>Henrik Pedersen</i>)	322
B. Seeböhm Rowntree: Poverty. (<i>Adolph Jensen</i>).....	330
Leo Petritsch: Die Theorie von der sogenannten günstigen und ungünstigen Handelsbilanz. (<i>K. A. Wieth-Knudsen</i>)	432

	Side
Otto Schmitz: Die Bewegung der Warenpreise in Deutschland von 1851 bis 1902. (<i>Edv. Ph. Mackeprang</i>).....	437
T. H. Farrer: The state in its relation to trade. With supplementary chapter by Sir Robert Giffen. (<i>Nic. Hertel Wulff</i>)	439
Alvin S. Johnson: Rent in modern economic theory. (<i>Laurits V. Birck</i>)	440
Em. Cauderlier: L'évolution économique du XIX siècle. (<i>Adolph Jensen</i>)	446
N. P. Jensen: Dansk Landbrug ved Overgangen til det 20. Aarhundrede. (<i>Jens Warming</i>).....	503
Otto Warschauer: Physiologie der Deutschen Banken. (<i>E. Meyer</i>).....	513
Thorstein Veblen: Loan credit in modern business. (<i>Laurits V. Birck</i>)	518
W. P. Reeves: State Experiments in Australia and New Zealand. (<i>Harald Westergaard</i>)	520
Johan Pedersen: Som Vælgere — saa Valg. (<i>N. P. Jensen</i>)	523
Arthur Cleveland Hall: Crime in its relation to social progress. (<i>Cl. Wilkens</i>).....	609
Ludvig Pohle: Den nyere Udvikling i Detailhandelen. (<i>Jens Warming</i>)	616
Axel Raphael: Bostadsfrågan. (<i>Cordt Trap</i>)	618
Jules Guerin: La faillite du socialisme. (<i>K. A. Wieth-Knudsen</i>)	620
W. R. Lawson: American industrial problems. (<i>Adolph Jensen</i>)	621

Litteratur-Notitser:

J. Smitt: Det norske Landbrugs Udvikling i den senere Tid. — R. Berg: Malerlavet 1622—1902. — The Manchester Statistical Society. — Robert Machray: The night side of London. — Peschke Køedt: Why Danish Farmers are Free Traders	216
Ebenezer Howard: Garden Cities of to-morrow. — Den internationale Forening for Arbejderbeskyttelse. — Ekonomiska Samfundet i Finland: Föredrag och förhandlingar. — Ny Zealands Mæglings- og Voldgiftslov af 1900. — Johan Hjort: Samarbejde	331
P. Chr. Kæmpegaard: De Fattiges Kasse. — N. P. Jensen: Skattereformen af 1903. — Fernando Linderberg: Kristendommen og den sociale Udvikling	622

Tidsskrift-Oversigt.....	Side 119, 218, 333
--------------------------	-----------------------

Notitser:

Brandforsikringen i Danmark.....	127
Antallet af Hundredaarige.....	128
Befolkningens Aldersgruppering nu og for 100 Aar siden.....	223
Københavnske Systuer.....	447
Den preussiske Skat paa Stor-Magasiner.....	527
Fagforeninger med Adoptivbørn.....	528
Gehe-Stiftelsen. Af <i>Edv. Ph. Mackeprang</i>	624
Den aftagende Børnedødelighed.....	626
Abnormes Erhvervsforhold i Danmark.....	628
Valg-Statistik.....	630

Nationaløkonomisk Forening:

Diskussion om Smørproduktionen i Danmark.....	72
Diskussion om Forsikring mod Arbejdsløshed.....	150
Diskussion om Landbrugets Prioritetsforhold.....	261
Diskussion om Beskatningen af kooperative Foretagender.....	286
Diskussion om Landbrugets Arbejderforhold.....	547
Generalforsamling.....	632

Børs- og Bankkrisen i New York i September—Oktober 1902.

Af

Professor, Dr. jur. Will. Scharling.

Den i Septbr.—Oktbr. 1902 indtraadte ikke ubetydelige Børskrise i New York synes ikke at have tildraget sig synderlig Opmærksomhed her i Landet, uagtet den baade i sig selv og ikke mindst ved sin Sammenhæng med Bankforholdene i Amerika frembød en ikke ringe Interesse og derhos — heldigvis kun spredt og enkeltvis — har haft sine Offre ogsaa her. Stort mere end efterstaaende Telegrammer mindes jeg ikke at have set derom i danske Aviser, uagtet selve disse Telegrammer skulde synes vel egnede til at fremkalde Spørgsmaal om den nærmere Sammenhæng og de videre Følger. Telegram fra London af 24. Septbr. 1902 bragte kort og godt følgende telegrafiske Meddelelse fra New York:

»Den alvorlige Knaphed, som for Øjeblikket hersker paa Pengemarkedet i de Forenede Stater og som har haft en Stigen af Privatrenten af indtil 17 pCt. til Følge, har foranlediget ledende Forretningsmænd til at henvende sig til Regeringen med Anmodning om at træde hjælpende til.

»Regeringen paastaar som Følge heraf at have en gennemgribende Omordning af Administrationens Banksystem under Overvejelse, idet man tilsigter en Løsning, hvorved de store Beholdninger af rede Penge, som nu til Stadighed henligger i Skatkamret, kan frigøres og sættes i Cirkulation under Nationalbankens Kontrol. Over hundrede Millioner Dollars vilde derved straks komme i Cirkulation.«

Derefter meldte et nyt Telegram fra Washington af 30. Septbr.: »Finansminister Shaw har i Aftes udstedt en Bekendtgørelse, hvorefter Bankerne fra nu af ikke mere skal være forpligtede til at have en ved Regeringsbonds sikret Reserve som Sikkerhed for Regeringsdeposita. Herved blive Bankerne i Stand til at forøge deres Forretninger med indtil 130 Mill. Dollars.«

Paa Grund af disse Forholds nøje Sammenhæng med Bankforholdene i Amerika, og da de i høj Grad bidrage til at belyse baade Manglerne ved det amerikanske Seddelbanksystem og de skæbnesvangre Følger, som en uheldig Ordning af Bankvæsenet kan have for et Lands økonomiske Situation og Udvikling, er der i den i disse Dage udkommende anden gennemsete og forøgede Udgave af min »Bankpolitik« givet en kort Fremstilling af de herhen hørende Forhold, som imidlertid for at passe ind i den givne Ramme har maattet være temmelig sammentrængt. En lidt udførligere Fremstilling turde for Tidsskriftets Læsere frembyde nogen Interesse, navnlig for dem af dem, der ikke have Lejlighed til at blive bekendte med den nævnte Skildring. Til bedre Forstaaelse

forudskikkes en kort Skildring af Bankforholdenes Ordning.

Borgerkrigen i 1861—65 havde givet Anledning til, at de Forenede Fristater ganske omordnede deres Bankvæsen, idet Nødvendigheden af at finde et Marked for den store Mængde Statsobligationer, som Unionen maatte udstede for at skaffe Midler til Krigens Førse, førte til Udarbejdelsen af en Plan for Bankvæsenets Ordning, hvorved det blev muligt at undgaa Udstedelsen af en altfor enorm Masse Stats-Papirspenge og dog stille de ved Seddeludgivelsen fremkommende Midler til Unionens Raadighed. Allerede 1861 fremsatte Finansministeren (Secretary of the Treasury) et Forslag, hvorefter der skulde oprettes en ny Klasse Banker, National Banks, hvis Sedler skulde sikres ved Deponering af Statsobligationer, og efter at han det følgende Aar yderligere havde insisteret herpaa, udkom der i Febr. 1863 en hertil sigtende Lov. Men da denne Lov frembød saa betydelige Mangler, at den i Resten af 1863 kun førte til Oprettelsen af 134 saadanne Banker og disses Tal i den første Halvdel af 1864 kun var steget til 450, udkom der i Juni 1864 en Revision af Loven, der særlig sigtede paa at lette Stats-Bankernes (de af de enkelte Stater koncessionerede Bankers) Overgang til at blive National- (o: Unions-) Banker, og denne nye Lov fremkaldte hurtigt et stort Antal af »Nationalbanker«, der navnlig forøgedes, da en ny Lov af 3. Marts 1865 lagde en Afgift af 10 % paa alle Stats-Bank-Sedler, som udgaves af nogen Bank efter 1. Juli 1866.

Denne Lov gjorde det saa godt som umuligt for de alt bestaaende »Stats-Banker« at fortsætte deres Virksomhed, naar de ikke bøjede sig ind under dens Bestemmelser ved at gaa over til at blive »National Banks«, og Resultatet blev da ogsaa, at der allerede den 1. Juli 1866 eksisterede 1634 saadanne.

Hovedbestemmelsen var den, at enhver national Bank, som ønskede at udstede Sedler, skulde depone den fornødne Fundering af Statsobligationer — dog ikke ud over 90 % af dens egen Kapital — hos Statskassen (Treasury) saaledes, at de forblev Bankens Ejendom og at den hævede Renterne deraf. »The Comptroller of the Currency« skulde da udlevere dem Blanketter til Sedler indtil 90 % af Obligationernes Kursværdi, dog ikke ud over 90 % af det nominelle Beløb. Herved kom man ud over den store Ulempe, som den uendelige Mangfoldighed af Sedler i forskellig Form hidtil havde frembudt, idet alle Sedler nu fik en ensartet Form. Da Blanketterne imidlertid skulde underskrives af vedkommende Banks Embedsmænd, blev Sedlerne saaledes trods den fælles Form hver Banks særlige Gæld, som den havde at tilsvare og indløse paa Anfordring. Men alle nationale Banker vare forpligtede til gensidig at modtage hinandens Sedler i Betaling, og derhos kunde de bruges som Betalinger til Staten i alle Tilfælde, hvor der ikke var foreskrevet Betaling i Mønt; derimod blev de ikke »legal tender« i Forhold til private Folk saaledes som Statens Papirpenge.

Fra først af var der i Loven af 1863 kun foreskrevet, at enhver Bank skulde indløse sine egne Sedler, naar de præsenteredes den selv; men efter at

Loven af 1864 havde paalagt Bankerne at have Agenturer i de vigtigste Byer til Indløsning af Sedlerne, opnaaede de hurtigt en almindelig Cirkulation i hele Unionen. Fra Juni 1874 blev det imidlertid paalagt Statskassen (Treasury) alene at indløse alle Bankernes Sedler, og i dette Øjemed paalagdes det enhver af dem at indbetale en Reserve, svarende til 5 % af dens Cirkulation, i Statskassen til eventuel Indløsning af dens Sedler. For ikke at lide Tab herved har Statskassen da ikke blot krævet det førnævnte Depositum, — der maa forhøjes, naar Kursværdien gaar ned —, og den nævnte Reserve af 5 % af Sedlernes Beløb, men tillige sikret sig en Fortrinsret overfor alle Bankens Aktiver og Aktionærernes personlige Ansvarlighed. End yderligere har en Lov af 1882 tillagt Statskassen den Fordel, som vindes ved, at omløbende Sedler gaa til Grunde eller at Ihændehaverne undlade at anmelde deres Krav. Og endelig skulde der til den erlægges 1 % aarlig af det gennemsnitlige Seddelomløb.

Det viste sig nu imidlertid snart, at den hele Ordning frembød en uforudset svag Side. Under Borgerkrigen og i den nærmeste Tid derefter var det for en Bank en meget fordelagtig Forretning at købe Kreditbeviser og Statsobligationer, der gav en Rente af 6 à 7 % og desuden kunde købes under pari, og derhos faa Ret til at udstede Sedler paa dette Grundlag. Men efterhaanden som Unionen efter Krigen afbetalte paa sin Statsgæld og ved denne stadige Formindskelse af den tillige opnaaede at bringe Kurserne op over pari, medens Renten samtidig blev lavere, blev Fordelen betydeligt mindre.

Allerede 1883 var den samlede Statsgæld (inklus. »greenbacks») nedbragt fra 2845 Mill. (i 1865) til 1551 Mill., og den højeste Rente af Restgælden var $4\frac{1}{2}$ %. Og efterhaanden som de af Bankerne depoterede Obligationer ved den fortsatte stærke Amortisation blev udtrukne, havde de da kun Valget imellem at erstatte dem med 3 % Obligationer, som til enhver Tid kunde opsiges til Indfrielse, eller at nedbringe deres Seddelmængde i Forhold til Depositets Formindskelse. De valgte da i Reglen det sidste — og saaledes formindskedes stadig Banksedlernes Mængde paa en Tid, da den raskt voksende Befolkning og den stærke økonomiske Udvikling krævede stedse flere Omsætningsmidler. Medens det samlede Beløb af Banksedler i 1881 udgjorde 325 Mill. Doll., var det allerede i 1890 gaaet ned til 123 Mill. Doll. Fra 1890 og navnlig efter Sherman-bill's Ophævelse i 1893 er Mængden af Banksedler vel atter tiltaget noget; men Cirkulationen udgjorde dog endnu i 1896—97 kun omkring 200 Mill. Dollars, og denne Cirkulation er mere at betragte som et fast, men forholdsvis stedse mindre, Led i den samlede Pengecirkulation end som en Cirkulation af Kreditmidler, der lempes sig efter Omsætningens vekslende Krav.

Swagheden ved den amerikanske Seddelbank-Ordning bestaar altsaa ingenlunde deri, at der er Fare for, at Sedlerne ikke skulle kunne indfries paa Anfordring, men derimod deri, at Cirkulationen mangler al Elasticitet, saa at der, saasnart Omsætninger, til hvis Afvikling der kræves Penge, antage et større Omfang end sædvanligt, føles en stærk Trang til

Omsætningsmidler, som Bankerne ikke kunne fyldestgøre, og at de navnlig hurtigt blive ude af Stand til at diskontere de i større Omfang fremkommende Veksler og give de til disse Omsætninger paakrævede Laan. De kunne ikke skaffe Midler ved at forøge deres Seddelemmission, og de tør ikke disponere over deres Reserve af Metal og Effekter, fordi den skal sikre de alt udstedte Sedlers Indløselighed, selv om intet Menneske i Øjeblikket tænker paa at forlange dem indløste. Da de saaledes ikke kunne give de forlangte Laan og Diskontering, maa Kunderne hjælpe sig ved andre Midler, d. v. s. ved at kræve deres Deposita tilbage, — og herved nødsages Bankerne da endog til at indskrænke Udlaan og Diskontering paa et Tidspunkt, da Forholdene kræve en betydelig Forøgelse af dem.

Hovedfejlen ved saa godt som alle bestaaende Bankordninger er den, at de ere dikterede af Fortidens Erfaringer paa en Tid, da Forholdene stillede sig ganske anderledes end nu, og ganske have set bort fra de Farer, som Nutidens Forhold frembyder, men som Fortiden ikke kendte. I tidligere Tider hidrørte de største, mest følelige og mest iøjnefaldende Bankkalamiteter fra en overdreven Seddeludstedelse og deraf følgende Mangel paa Evne til at indløse Sedlerne paa Anfordring. Mod denne Fare have de fleste Bankordninger dæmnet fuldstændig op. Men det sidste halvhundrede Aars Erfaringer vise, at Bankkalamiteterne nu langt overvejende hidrøre fra letsindige Dispositioner over Deposita, som netop i dette Tidsrum have antaget et Omfang, hvorom tidligere Tider ikke drømte. Dengang den berømte

engelske Bankakt af 1844, der har været Mønsteret for saa mange andre, blev givet, udgjorde Deposita i samtlige Londons Aktiebanker (inkl. Bank of England) kun ca. 15 Mill. £; nu udgør Beløbet over 200 Mill. £, og alene i Bank of England indestaar ofte over 50 Mill. £ (900 Mill. Kr.).

Det ejendommelige er nu imidlertid, at, medens man i de fleste europæiske Landes Lovgivninger ikke har gjort noget for at sikre disse Depositats Tilbagebetaling paa Anfordring, har man netop i Amerika haft Øje for Vigtigheden heraf og truffet Bestemmelser i saa Henseende, — men truffet dem saa uheldigt og uhensigtsmæssigt, at de netop under Situationer som den foran nævnte bidrage til at gøre dem vanskeligere, ja farlige.

De trufne Sikkerhedsregler gaar nemlig ud paa, at Bankerne i de store Byer, de saakaldte »reserve cities« (oprindeligt 22; nu kan enhver By med 50,000 Indb. optages blandt reserve cities), skulle have 25 % af deres Deposita, de øvrige Banker 15 %, dækkede med »lovlige Penge«. Herved skulde egentlig kun forstaas Mønt og Statspapirspenge; men ikke blot er det tilladt at medregne de 5 % af Sedlernes Beløb, som er deponeret i Treasury for at sikre disses Indløselighed, men tillige at medregne Clearing-House-Certificates, som repræsentere de i vedkommende Banks Clearing-House-Association deponerede Penge. Men hvad der navnlig gør den hele Bestemmelse noget illusorisk, det er, at det er tilladt Bankerne udenfor reserve cities at have $\frac{3}{5}$ af den for dem foreskrevne Dækning deponeret hos Bankerne i reserve cities, hvorhos disse atter paa lignende Maade

kunne have Halvdelen af deres Dækning deponeret i Bankerne i de saakaldte »central reserve cities« — oprindelig kun New York, nu tillige Chicago og St. Louis.

Som Følge af disse sidste Bestemmelser er den virkelige Dækning med Penge (Mønt og greenbacks) ordentligvis betydelig ringere, end den skulde være, uagtet Dækningen nominelt ikke lidet overstiger, hvad Loven fordrer. Medens saaledes i Oktbr. 1890 den samlede Masse af Deposita (1758 Mill. Doll.) krævede en Dækning af 351,7 Mill. Doll., var den nominelt over 478 Mill.; men deraf var kun c. 283 Mill. Mønt og Statspapirspenge — Resten var dels Deposita for Sedlerne (6 Mill.), dels Beviser for Fordringer paa andre Banker. De fleste Bankers Evne til at møde et run fra Deponenternes Side beror derfor paa det Omfang, hvori reserve cities' Banker ere i Stand til at betale hine de i dem indestaaende Deposita paa Anfordring; og dissers Evne hertil beror atter paa New York Bankernes Evne til paa lignende Maade at fyldestgøre dem. Men New York Bankernes egen Dækning overstiger i Almindelighed kun højst ubetydeligt det for dem legalt foreskrevne Dækningsbeløb — paa det nævnte Tidspunkt var det saaledes kun 92,5 Mill, hvoraf de andre reserve cities' Deposita udgjorde over 60 Mill. Da nu the Comptroller skal forbyde enhver Bank, hvis Reserve ikke er tilstrækkelig, at »forøge sine Forbindtligheder ved at give nye Laan eller diskontere« og derhos paalægge den at bringe sin Reserve op til det lovbefalede inden 30 Dage og i modsat Fald i Forening med Secretary beskikke En til at afvikle Bankens Forret-

ninger, fremkalder enhver Nærmelse til Reservens legale Grænse stor Uro i Forretningsverdenen. »Under enhver virkelig Krise, siger den amerikanske Forfatter Dunbar, er Erklæringen om, at den sædvanlige Betjening af Publikum fra Bankernes Side maa høre op og at en Likvidation skal begynde, det sikreste Middel til at forøge Begæringerne om Laan og saaledes forvandle en Krise til en Panik. Til at forbinde Ro i Forretningerne med større Sikkerhed udkræves en mere elastisk Bestemmelse, som kan sikre en tilstrækkelig høj gennemsnitlig Reserve og dog ikke true med en brat Standsning af Forretningerne paa et givet Punkt.«

Det viste sig da ogsaa under den i 1893 — dels paa Grund af Sølvprisens enorme Fald, dels paa Grund af en altfor længe opholdt Katastrofe i Jernbaneaktier, dels paa Grund af store Guldudførsler til Europa — opstaaede Krise, at det paa den ene Side var de ved Indskrænkning af Udlaan og Diskonteringer fremkaldte Uddragninger af Deposita, der bragte Krisen til Udbrud, paa den anden Umuligheden at udvide Seddelomløbet ud over snævre Grænser, der forværrede den. I Løbet af et Aar blev 21 Nationalbanker insolvente og 79 Banker opløstes ved frivillige Likvidationer. Men Ødelæggelsen var endnu større blandt de ikke-seddeludstedende Stats-Banker; af disse faldt i de første 8 Maaneder af 1893 ikke mindre end 172 og derhos 177 private Banker og 47 Sparekasser.

Det var da kun naturligt, at man efter den Tid har beskæftiget sig stærkt med en Omordning af Bankforholdene, der kunde forhindre saadanne Kriser.

Først Aar 1900 lykkedes det dog at faa vedtaget en ny Akt til Ordning af Mønt- og Bankforholdene. I alt væsenligt bibeholdt man dog de ældre Bestemmelser om Betingelserne for Seddeludstedelsen, idet man har søgt at opmuntre Bankerne til at gøre Brug af deres Ret hertil i større Omfang ved at indrømme dem forskellige Lettelser. Hovedsagen var, at Secretary of the Treasury bemyndigedes til at foretage en Konvertering af alle 5 $\frac{0}{10}$, 4 $\frac{0}{10}$ og 3 $\frac{0}{10}$ Statsobligationer, betalbare henholdsvis 1904, 1907 og 1908 (hvoraf der eksisterede c. 850 Mill. Doll.) med nye 2 $\frac{0}{10}$ Obligationer, saaledes at Ombytningen skete efter et Værdiforhold, hvorefter de nye Obligationer ikke kom til at repræsentere mere end $2\frac{1}{4}$ $\frac{0}{10}$ af deres Kursværdi, d. v. s. der kunde gives 111 à 113 Doll. i 2 $\frac{0}{10}$ Obligationer for hvert 100 Doll. af de ældre. De Banker, der modtog de nye Obligationer i det angivne Forhold, skulde være berettigede til at udstede Sedler helt op til pari af det nominelle Beløb, som de deponerede som Fundering for Sedlerne istedenfor som tidligere kun 90 $\frac{0}{10}$ deraf. Saa-danne Banker skulde fremtidig kun svare $\frac{1}{2}$ $\frac{0}{10}$ (istedetfor hidtil 1 $\frac{0}{10}$) Afgift af deres Sedler ($\frac{1}{4}$ $\frac{0}{10}$ hver Januar og Juli af det gennemsnitlig i Halvaaret cirkulerende Seddelbeløb).

Da Bankerne havde deponeret c. 205 Mill. Doll. af de ældre Sorter, vilde de kunne ombytte disse med c. 225 Mill. Doll. af de nye og altsaa — da de kunde udstede lige saa mange Sedler imod før kun 90 $\frac{0}{10}$ af Beløbet — kunne forøge deres Seddelmængde med c. 40 Mill. Doll. og vilde samtidig faa Afgiften af dette Beløb nedsat fra $1\frac{3}{4}$ Mill. Doll. til 1,125,000

Doll. Der var derfor al Sandsynlighed for, at de vilde benytte sig af Konverteringen for disse Beløbs Vedkommende. Derimod ansaas det for tvivlsomt, om det vilde svare Regning for Bankerne at købe nye Obligationer for at benytte dem til Seddeludstedelse i større Omfang; men der blev i alt Fald en Mulighed for herved at kunne udvide Seddelmængden op til det fulde Beløb af den indbetalte Bankkapital, d. v. s. op til c. 600 Mill. Doll., saa at der herved skabtes en vid Margin for Seddelforøgelse. Derimod gjorde de nye Bestemmelser ingen væsentlig Forandring i de gældende besværlige Forskrifter med Hensyn til Inddragning af Banksedler, saa at Seddelcirkulationen vel nu blev mere elastisk i Retning af Udvidelse, derimod ikke i Retning af en Indskrænkning, naar Omsætningsforholdene maatte gøre en saadan tilraadelig.

I de 14 Maaneder efter Aktens Udstedelse blev der nu (indtil 31. Maj 1901) givet Koncession paa henved 800 Andragender om Oprettelsen af nye Nationalbanker; faktisk oprettedes dog til det nævnte Tidspunkt kun 584 — hvoraf 80 tidligere eksisterede i Form af Statsbanker — med en samlet Kapital af ca. 30 Mill. Doll., hvorved det samlede Antal Nationalbanker bragtes op til 4145 med en samlet Grundkapital af 644,75 Mill. Doll., til hvilket Beløb Seddelcirkulationen altsaa kun kunde bringes op ved Deponering af et tilsvarende Beløb af Obligationer. Imidlertid forøgedes det forud deponerede Beløb kun med c. 81 Mill. Doll., hvorefter det den 31. Maj 1901 udgjorde 325,9 Mill. Doll., medens Seddelcirkulationen dog faktisk kun udgjorde 323,5 Mill. Doll., hvilket

imidlertid var en Forøgelse med c. 107 Mill. eller med henvend 50 %.

Den saaledes stedfundne Forøgelse af Seddelcirkulationen har dog temmelig tidligt vist sig utilstrækkelig til at sikre Omsætningens rolige Gang i mere livlige Tider, og Cirkulationens Mangel paa Elasticitet har vist sig i paafaldende Grad i Efter-sommeren 1902. Medens saaledes Economist's Korrespondent i New York endnu i sidste Halvdel af Juli skrev, at »i Spekulationens Verden er Himlen klar, Penge ere villige og ... der er almindelig Tillid til, at Bankerne ville være i Stand til at møde enhver Eventualitet«, samt den 28. Juli, at »Bankberetningerne ere gunstige«, meddelte han allerede den 11. August, at den sidste Bankberetning havde været mindre gunstig, idet New York Bankernes Reserve, der paa den tilsvarende Tid af 1900 og 1901 havde været henholdsvis 28 og 20 Mill. Doll. over den legale Grænse, nu kun var 9 Mill. over den. Den 16. August var den endog kun c. 7 Mill. over den, og at Situationen begyndte at blive alvorlig, fremgik deraf, at Statssekretær Shaw ikke blot i Slutningen af August rettede en Opfordring til Bankerne i de større Byer om at lade trykke Banksedler, som kunde have til Disposition for en eventuel Seddelforøgelse, men derhos fremkom med forskellige Planer til at faa tilvejebragt en saadan ved at tilbyde Bankerne forskellige Lettelser. Den 2. Sept. berettes det, at Renten for korte Laan i den forløbne Uge var gaaet op til 6 % og gennemsnitlig havde været over 5 %, fordi Efterspørgslen efter Laan fra de sydlige og vestlige Stater til Opkøb af Høsten begyndte at

antage store Dimensioner («to show up formidably») paa Grund af den rige Høst. Paa denne Tid af Aaret plejer disse Efterspørgsler efter Penge til Høstens Opkøb og Transport østpaa at lægge stærkt Beslag paa New York Bankernes Midler og bringe Reserven stærkt ned, og dette Aar gjorde den særdeles store Høst dem større end sædvanlig.

Hvad der under disse Omstændigheder bidrog til at gøre Situationen vanskeligere og mere spændt, er de lidet heldige Bestemmelser, som ere truffet med Hensyn til Anbringelsen af og Dispositionerne over Statskassens disponible Midler. I Fredstid har jo Unionens Statsindtægter i et længere Tidsrum hvert Aar ikke lidet oversteget disse Udgifter; en Del af dette Overskud blev indtil 1893 — først ifølge Bland-bill, siden ifølge Sherman-bill — anvendt til Opkøb af Sølv, der i uhyre Masser ophobedes i Treasury, som imidlertid paa dem udstedte de saakaldte silver-certificates, der cirkulerede ligesom Sedler og hvoraf der i Septbr. 1895 var ikke mindre end 330 Mill. Doll. i Omløb. Da derhos Statskassen kan deponere de Indtægter, for hvilke den ikke umiddelbart har Brug, i Bankerne, vilde disse Midler kun ganske forbigaaende unddrages Omsætningen ved Indbetalinger til Statskassen, dersom ikke atter Lovgivningen havde truffet Bestemmelser, som dels legalt, dels faktisk forhindrer eller stærkt indskrænker en saadan Disposition. Den betydeligste Indtægt, Toldindtægterne, er det nemlig forbudt at anbringe hos Bankerne, og de øvrige Indtægter tør kun deponeres i Bankerne imod, at disse til Gengæld yde Sikkerhed ved at deponere Statsobligationer i Statskassen. Den

samme Vanskelighed, som stiller sig i Vejen for en Udvidelse af Seddelcirkulationen, stiller sig da ogsaa i Vejen for at lade de til Statskassen indbetalte Penge atter komme i Cirkulation; thi det svarer lige saa lidt Regning for Bankerne at købe Statsobligationer til det ene som til det andet Øjemed. Og Toldindtægterne ere dem helt forholdte. Dette skriver sig fra de usikre Bankforhold i »Statsbankernes« Tid, da Unionens Statskasse oftere led Tab ved at deponere sine Indtægter i slet funderede Banker. Det bestemtes da, at Toldindtægterne skulde henlægges under de saakaldte Sub-Treasuries og ikke maatte deponeres i Banker. De saaledes opkrævede Beløb gaa følgelig ud af Cirkulation, indtil Statsudgifterne atter bringer dem ind i denne. Men paa en Tid, da Unionens Indtægter langt overstiger dens Behov, komme disse Penge ikke ud igen i Cirkulation, undtagen for saa vidt Unionen bruger dem til Afbetaling paa Statsgælden, — og i samme Omfang som dette sker, bliver det vanskeligere for Bankerne at forskaaffe sig de Statsobligationer, uden hvilke de ikke kunne udvide deres Seddelemmission.

Det ejendommelige er da, at de her berørte Forhold netop ville gøre sig stærkt gældende under gunstige økonomiske Forhold og netop under saadanne skabe Vanskeligheder, som kunne vokse op til kriselignende Tilstande, — navnlig da, naar særlige Omstændigheder paa enkelte Punkter gribe forstyrrende ind i Udviklingen. Og dette har netop været Tilfældet i 1902.

De sidste — navnlig de tre sidste — Aar have været overordentlig gunstige Aar for Amerika og i vide

Kredse skabt en stor Velstand. »Landets vedvarende lykkelige Udvikling,« meddeler en New Yorker Bankier Economist's Korrespondent, »har gjort Folk rige. De have kunnet betale deres Gæld, indfriet deres Prioriteter og fundet, at hvert Aars Indkomst levnede dem et Overskud over deres Udgifter. Dette Overskud have de anbragt i Aktier og Obligationer, som de have gemt i deres Jernskabe. De se kun lidt paa de Priser, der maa betales for disse Effekter, men se meget paa det Udbytte og den Rente, som de give. Ogsaa Sparekasserne have købt Effekter i stort Omfang, og Forsikringsselskaber og andre Korporationer gøre store Opkøb. Antallet af meget rige Mænd er blevet overordentlig forøget, og Antallet af formuende Mænd er næsten en hel Legion; og disse anbringe deres Sparepenge i Aktier og Obligationer. Tusinder af Mennesker, som man aldrig har hørt nævne, eje nu et Beløb af Effekter, som for faa Aar siden vilde have henledet Opmærksomheden paa dem, medens de nu tabe sig i Mængden af rige Folk. En stor Mængde Effekter er saaledes gaaet ud af Markedet, og de bedre iblandt dem ere vanskelige at overkomme. Det Beløb, som er bleven tilovers for Spekulationsopkøb, er saa lille, at Spekulationen næsten kan drive dem saa højt op, som den vil. Thi ikke blot er Landet bleven rigt, men det er i Færd med at blive endnu rigere. En rig Høst sikrer et nyt, lykkeligt Aar.« Hvor stor Landets Velstand er bleven, fremgaar maaske bedst deraf, at den store Kulstriket netop paa den Tid, da dette skreves, traadte ind i den 19de Uge og i den Tid beregnedes at have kostet de interesserede Parter — bortset fra det købende Publikum — et Tab af 106 Mill. Doll.,

uden at dette synes at have gjort noget føleligt Skaar i den almindelige Velstand.

Det er al denne Velstand, for hvis Omsætning selve Omsætningsmidlerne — og dermed Krediten — til Tider bliver utilstrækkelige. En rig Høst medfører, som anført, betydelige Opkøb i de vestlige og sydlige Stater imod kontant Betaling, og det er Bankerne, som skulle skaffe Midlerne hertil. Beløbet af Veksler, der skulle diskonteres, vokser, og ved Siden af kræves der betydelige Udlaan. Se de sig ikke i Stand hertil, blive deres Kunder nødsagede til at ty til deres Deposita og kræve disse tilbagebetalte, og naar Bankerne da ikke gennem Seddeludstedelse kunne forøge deres Midler, bliver en Indskrænkning af Udlaan og Diskonteringer nødvendig, og denne Indskrænkning vil da i første Linje ramme Spekulationshandelen.

I et længere Tidsrum har derfor Efteraaret stadig fremkaldt vanskelige Pengeforhold i Amerika. Naar Vanskelighederne i 1902 ere blevne særlig store, skyldes det dog ikke blot den formentlig ekstraordinært rige Høst, men ogsaa den Omstændighed, at Bankerne forud vare blevne stærkt engagerede ved Startningen af de Kæmpeforetagender, der gaa under Navn af Trusts. Det synes, som om Bankernes Forventning om, at de herved engagerede Kapitaler og Omsætningsmidler skulde være blevne frigjorte igen til den Tid, da Høsten vidstes at ville stille disse store Krav til Pengemarkedet, har været altfor optimistisk. Som alt anført, var New York Bankernes Reserve i August 1902 betydeligt ringere end de foregaaende Aar, og dette Forhold var saa langt fra at bedre sig i de nærmeste Uger, at New York Bankernes Deposita ved

Udgangen af August endog kun oversteg deres Udlaan og Diskontering med ca. 5 Mill. Doll. og den 6te Septbr. endog kun med 3,4 Mill. Hertil kom, at de store Indførsler — tildels paa Grund af Kulstriken, der ikke blot gjorde Tilførsler af Kul og Kokes fra Storbritannien nødvendige, men tillige af Jern og Staal, fordi de amerikanske Jernværker savnede Kul — medførte en Stigning af Toldafgifterne, saa at disses Betaling daglig bragte 1 Mill. Doll. ind i Statskassen — og dermed ud af Cirkulationen, saa at de i Forvejen utilstrækkelige Omsætningsmidler yderligere indskrænkedes. Og samtidig bevirkede disse store Indførsler, at Sterlingkursen stillede sig temmelig ugunstigt for Amerika, saa at man begyndte at frygte for en Udførsel af Guld.

Under disse Omstændigheder maatte Bankerne istedenfor at udvide deres Laan og Diskontering se at indskrænke dem, saa at de den 13de Sptbr. endog vare over 10 Mill. Doll. lavere end den 30te Aug. Da dette naturligen førte til, at Deposita krævedes tilbage og at deres Beløb saaledes samtidig formindskedes med 10 Mill. Doll., bragtes New York Bankernes Reserve saa langt ned imod den legale Grænse, at den kun oversteg den med — 720,000 Doll. Dette havde vel for en Del sin Grund deri, at mange af dem, der netop havde nødvendig Brug for Penge til Høstforretningerne og havde forudset, at Forholdene tegnede til at blive vanskelige, i Tide havde forsynet sig, og den slette Bankstatus ramte derfor mindre disse end dem, der — vel netop i Forventning om den rige Høsts Indflydelse paa Børskurserne for de mest efterspurgte Effekter — havde gjort Spekulationsopkøb af disse og

kun kunde holde Kurserne ved Laan fra Bankerne. Da forcerede Salg vilde paaføre dem store Tab, maatte de have Laan à tout prix — og Renten for korte Laan steg da efterhaanden til 15 à 20 0/0.

Overfor de truende Forhold mente Statssekretæren at maatte skride ind for ved ekstraordinære Midler at stille Paniken og forøge Cirkulationsmidlerne. Han besluttede at forudbetale de til 1. Oktbr. forfaldende Kupons af Statsgælden til et Beløb af over 6 Mill. Doll. og tilbød de Banker, som besad Statsobligationer, der ikke vare deponerede til Fundering af Sedler, at han, saafremt de vilde deponere dem midlertidigt i Statskassen, vilde forøge Statskassens Deposita i vedkommende Bank med et tilsvarende Beløb i Guld. Samtidig fandt Statssekretæren Anledning til at berolige Stemningen ved at udtale, at han ikke nogetsteds udenfor New York fandt Tegn til Pengeknaphed. Ikke uden Grund bemærker imidlertid Economist hertil, at denne Erklæring er omtrent lige saa beroligende, som den Udtalelse af en Læge vilde være, at han hos sin Patient ikke fandt Tegn til Sygdom andetsteds end i Hjertet. Thi det er i Virkeligheden af New Yorker Bankernes Solvens, at Landets øvrige Bankers Solvens i sidste Instans afhænger.

De af Statssekretæren bebudede Foranstaltninger maatte da ogsaa anses for ganske utilstrækkelige til at overvinde de for Haanden værende Vanskeligheder; thi de Midler, man stillede til Pengemarkedets Disposition, i alt ca. 10 Mill. Doll., vejede knap op imod de Beløb, som i samme Tid unddroges Markedet ved Indbetaling af Toldafgifter til Statskassen. Baade Udlaan og Diskontering paa den ene Side og De-

posita paa den anden fortsatte da ogsaa den nedad-gaaende Bevægelse; i de fem Uger fra 23de Aug. til d. 27de Sptbr. var Nedgangen henholdsvis ca. 44 og ca. 71 Mill. Doll., og endnu d. 20de Sptbr. var til Trods for den stedfundne Indskrænkning af Udlaan New York Bankernes Reserve kun lidt over 1 Mill. Doll. over den legale Grænse — for dem alle tagne under et, saa at den følgelig kun var højest ubetydelig for hver enkelt Bank, og for nogle var maaske allerede Grænsen naaet.

Da Betydningen af denne Statusopgørelse ret gik op for Publikum, steg Paniken; i Spekulationskredse betaltes for korte Laan ikke blot 15, men helt op til 20 $\frac{0}{100}$, og Børseffekternes Kurs dalede stærkt. Statssekretæren ansaa det da for nødvendigt at gøre yderligere Indrømmelser for at skaffe forøgede Omsætningsmidler: han tilbød at ville allerede d. 1ste Oktober udbetale de først til Juni forfaldende Renter af Statsobligationer — selvfølgelig med Fradrag af Renten for denne Tid — og derhos at købe for ca. 20 Mill. Dollars af de 5 $\frac{0}{100}$ Statsobligationer. At det første Tilbud ikke kunde hjælpe paa Tilstanden i de resterende Dage af Sptbr., var dog en Selvfølge; og det andet Tilbud havde ikke synderlig praktisk Værd, da Ejerne af de nævnte Obligationer ikke vilde sælge til den af Statssekretæren opgivne Kurs. Den 29de Sptbr. gik da Renten for korte Laan op til 35 $\frac{0}{100}$! og da det ikke kunde betale sig at holde paa Effekter med et saadant Offer, udbødes de i stort Omfang, saa at Kurserne dalede med 3 til 10 $\frac{0}{100}$. Samme Dags Aften kom da Statssekretæren selv til New York for at konferere med Bankernes ledende Mænd. Resultatet heraf blev,

at han tillod Bankerne at gaa ud fra, at Paabudet om 25 %'s Reserve overfor Deposita ikke gjaldt Statskassens Deposita, hvorved omtrent 30 Mill. Doll. af nævnte Reserve vilde blive frigiven. Endvidere vilde han tillade, at Bankerne ombyttede de Statsobligationer, som de havde overgivet Statskassen som Sikkerhed for deres Deposita, med andre gode Effekter, hvorved de vilde blive i Stand til at deponere hine som Basis for en udvidet Seddelemmission.

Det synes imidlertid, som om Bankerne ikke have villet benytte disse Tilbud. Overfor det første gjordes gældende, at Statssekretæren savnede lovlig Myndighed til at fritage Bankerne for at holde den lov-befalede Reserve ogsaa overfor Statskassens Deposita, og hvad det andet angik, vare Bankerne kun lidet villige til at udvide deres Seddelemmission for en kort-varig og forbigaaende Situations Skyld, da det er forbunden med betydeligt Besvær atter at inddrage de engang udstedte Sedler. Dertil kom, at Bankerne ikke ønskede at give det Udseende af, at de havde styret deres Sager saa slet, at de nu behøvede en ekstraordinær Assistance fra Regeringens Side, hvis Lovlighed tilmed syntes tvivlsom. De foretrak derfor at vise, at de kunde hjælpe sig selv, — hvad de ganske vist kunde, men kun paa deres Kunders Bekostning ved at indskrænke deres Udlaan og Diskontering og tvinge de Ihændehavere af Effekter, der kun kunde holde disse ved Hjælp af Laan, til at realisere dem — med et betydeligt Tab. Da imidlertid de svageste Indehavere af Effekter allerede i de forløbne Uger havde set sig nødsagede til at sælge, og da netop paa dette Tidspunkt Præsident Roosevelts Indgriben i Kulstriken

gav Haab om dennes Ophør, standsede Kursfaldet foreløbig og afløstes tildels endog af en Opgang i Kursene, medens samtidig Renten for korte Laan dalede til gennemsnitlig 7 à 9 $\frac{1}{2}$ %. Men endnu i Løbet af de følgende Uger vedblev Fondsmarkedet at være i nervøs Bevægelse, indtil omsider Kulstrikens virkelige Ophør og New York Bankernes Statusopgørelse d. 25de Oktbr., der atter udviste et Overskud over den legale Grænse for Reserven af 17 $\frac{1}{2}$ Mill. Doll., bragte mere Ro i Gemytterne. Og med Udgangen af Oktober kunde Paniken og Krisen betragtes som overstaade.

Imidlertid fandt der endnu i November Efterdønninger Sted, og Børskursernes laveste Punkt synes først at være naaet midt i November. Paa dette Tidspunkt meddeltes det, at tyve fremtrædende Børseffekter, hvis højeste Gennemsnitskurs i 1902 havde været 134, nu kun udviste en Gennemsnitskurs af 113. Det siges imidlertid, at Tabene herved ikke synderlig have ramt det egentlig effektkøbende Publikum, som netop paa Grund af de høje Kurser i længere Tid har holdt sig fjernt fra Børsen, men nærmest kun Børsspekulanter.

I Løbet af November har Krisen naturligvis fremkaldt adskillige Udtalelser og Drøftelser. Alle synes enige om at erkende, at Lovgivningens højst uheldige Ordning baade af Bankforholdene og af Finansforvaltningen bære en Hovedandel i det indtrufne, og Statssekretær Shaw har aflagt en i samme Retning gaende Beretning for den i December sammentraadte Kongres og bebudet, at der vilde fremkomme Forslag til Ændring deraf.

Men ved Siden deraf er der ogsaa fremkommet Udtalelser fra kompetente Autoriteter, som tillægge Bankernes Ledelse en ikke ringe Del i de indtrufne Kalamiteter. Det gøres gældende, at de altfor meget have ladet sig beherske af de store Finansmænd, som have gennemført de umaadelige Trust-Foretagender, hvorved en stor Mængde faste Ejendomme ere blevne »mobiliserede« og en stor Del alt forud mobiliserede Ejendomme, for hvilke Børseffekterne hidtil sad paa faste Hænder, ere gaaede over i det aabne Marked, medens det større Publikum ikke har vist sig saa villigt til at overtage disse Papirer, som forudsat. Faktum er det i hvert Fald, at Bankernes Udlaan og Diskontering i 1902 have naaet en hidtil ukendt Højde, og at saaledes særlig New Yorker Bankernes i August 1902 vare 44 Mill. Doll. større end til samme Tid i 1901, uden at deres disponible Midler vare væsentlig forøgede.

Særlig Vægt synes man at tillægge en Udtalelse af Mr. Vanderlip, Vicepræsident for National City Bank i New York, der gik ud paa, at i de senere Aar altfor megen Kapital var bleven gjort fast, og at Bankkrediten praktisk talt havde naaet den yderst mulige Grænse med den nuværende Basis af Mønt og Sedler, — hvad der forklarer deres energiske Bestræbelser for atter at indskrænke deres Kreditgiven. Særlig fremhævede han, at der i det sidste Aar var opbygget en svævende Gæld til Evropa paa korte Veksler til et Beløb af 2 à 300 Mill. Doll., og at Kreditomsætningen i hele Landet i de sidste 4 Aar var forøget med ca. 4000 Mill. Doll., uden at den kontante Basis for samme var bleven udvidet.

Det er intet Under, at saadanne Udtalelser have givet Anledning til at rejse det Spørgsmaal, om man atter staar foran det Tidspunkt, da den oftere paa-pegede Regelmæssighed i Krisernes Periodicitet skulde gøre sig gældende. En ledende Avis i New Jersey har i den Anledning opstillet følgende tabellariske Oversigt:

Krigs- eller Depressionstid	Opadgaende Bevægelse	Reaktion	Krise
1861—65	1866—70	1871—72	1873
1874—78	1879—81	1882—83	1884
1885—87	1888—90	1891—92	1893
1894—96	1897—1900	1901—02	(1903—4?)

Fra andre Sider forsikres, at Udrensningen nu alt har fundet Sted, og at alt igen tegner godt. Om dette virkelig tør paastaas, bliver dog gjort noget tvivlsomt ved det netop i disse Dage indløbne Telegram, der lyder saaledes: »New York, d. 15de Decbr. Endel Banker med Pierpont Morgan i Spidsen har sluttet sig sammen for at yde Laan under Pengemarkedets vanskelige Situation. Sammenslutningen raader over en Kapital paa 50 Mill. Doll.«

Hvor beroligende end det sidste Punktum kan synes, tyder dette Telegram dog ikke paa, at alle Vanskeligheder ere overvundne.

19de Decbr. 1902.

Karl Marx's Værdilære i en Nøddeskal.

Af

Laurits V. Birck.

Marx-Litteraturen er ikke rig paa Dansk. Bortsét fra det i »Socialistisk Bibliotek« meddelte Ekstrakt af »Das Kapital I« og fra de nationaløkonomiske Professorers Omtale af Marxismen i Forelæsninger og Foredrag, er selve Marx's Værdilære vanskelig tilgængelig for danske Læsere, der ikke have Tid eller Taalmod til at gennempløje »Kapitalens« 3 Bind. Særlig til Brug for Studerende giver jeg da her en meget sammentrængt Fremstilling af dennes Værdilære.

I. Forbrugsgode og Brugsværdi.

Mennesket har visse Fornødenheder, der tilfredsstilles gennem Forbrugsgoderne. Disse har følgelig en Brugsværdi, en fysisk, ikke en økonomisk Egenkab ved Goderne. Oprindelig forarbejder den enkelte visse Forbrugsgoder, fordi de har Brugsværdi.

II. Forbrugsgoder blive til Varer.

I det kapitalistiske Samfund arbejder imidlertid den enkelte Driftsherre ikke for at frembringe For-

brugsgoder, og altsaa ikke med Brugsværdien for Øje; han fremstiller sælgelige Ting: Varer — med deres Bytteværdi for Øje, deres (økonomiske) Evne til at ombyttes med Penge. Produktionens Resultat har da tvende af hinanden delvis uafhængige Egenskaber, der strængt bør adskilles: det er et Forbrugsgode, der har Brugsværdi (nemlig for Konsumenten), og det er en Vare, der har Bytteværdi (nemlig for den kapitalistiske Producent). I Økonomien omhandler vi kun Varer og

III. Bytteværdi.

Arbejdet er Kilden til al Rigdom; ene den frembringer Varer. Varerne ombyttes følgelig i Forhold til den i dem liggende, anvendte Arbejdsmængde. Bytteværdien bliver da ikke blot noget relativt, men i sig selv noget absolut: en vis Arbejdsmængde, en vis Mængde »afløben«, anvendt Arbejdstid; som Arbejdet teknisk skaber Forbrugsgoder og Brugsværdi, skaber det økonomisk Varer, hvis Bytteværdi er lig med den i Varen inkorporerede Arbejdsmængde, der forudsættes proportional med, og derfor maales med Arbejdstiden.

IV. Værdisubstansen.

Nu ved Marx meget vel, at Arbejde i og for sig ikke er nok til at skabe Værdi (et Barn, der laver Sandhuse, en Haandværker, der med stor Møje laver en Ting, man ved Maskinens Hjælp fremstiller i et Øjeblik); Arbejdet maa derfor være samfundsmæssigt nødvendigt, d. v. s. Varen maa udkræves, og

der maa ikke derpaa anvendes mere Arbejde end det, der følger af Produktionsteknikens øjeblikkelige Trin.*)

V. Reduceret Arbejdstid.

Der er imidlertid forskellig Art Arbejde: kvantitativt og kvalitativt. Denne Vanskelighed løser Marx ved at reducere alt Arbejde til enkelt (reduceret eller normalt) Arbejde; forsaavidt der kun er en kvantitativ Forskel paa tvende Arbejderes Præstation, lader denne Reduktion sig let foretage (og foretages daglig); men, hvor Forskellen er af kvalitativ Art, er Sagen vanskeligere. Marx mener dog, at kvalificeret Arbejde (»skilled labour« eller »kompliceret Arbejde«, som han kalder det) kan opløses i simpelt enkelt Arbejde, saaledes at f. Eks. en Elektrikers Arbejdstime er lig med 2 Arbejdsmands Timer. Det er altsaa det reducerede normale Arbejde, udtrykt i Arbejdstiden, der er Værdisubstansen, det værdigivende Element, og som saadan det naturlige Værdimaal, fordi det er tilstede ensartet i alle Varer.

VI. Maskinens Kapitalværdi.

Maskinens Værdi er som enhver anden Vares det i Maskinen liggende (anvendte) Arbejde. Den har ikke større Bytteværdi. Har den kostet 100 Arbejdstimer

*) Enkelte Sætninger hos Marx kunde tyde paa, at han med det samfundsmæssigt nødvendige Arbejde ogsaa mener »Grænsearbejdet«, det Arbejde, der udkræves ved Produktionen af de under de ugunstigste Omstændigheder frembragte Varekvanta. Mærkeligt er det i al Fald, at Marx her giver Plads for en Profit, der opstaar ved at en Driftsherre kan producere med Anvendelse af mindre Arbejde end det samfundsmæssigt nødvendige, uden dog at undersøge denne (Differential-)Profits Art eller Følger.

at fremstille, er dens Værdi 100 Arbejdstimer. Producerer man nu ved denne Maskines Hjælp og ved yderligere Anvendelse af 100 Arbejdstimer f. Eks. 100 Stk. Varer, er der i hvert Varestykke inkarneret 2 Arbejdstimer; det Antal Timer, Maskinens Fremstilling har krævet, fordeles da lige over den Mængde Varer, der produceres, inden Maskinen er opslidt.

VII. Driftsherrens Andel.

Her er Marx svævende og vanskelig at faa fat paa: han anerkender Driftsherrens organiserende Evne og dennes Uundværlighed, men synes dog ikke engang at ville give hans Præstation Stilling med kvalificeret Arbejde, forsaavidt Driftsherrens Virksomhed skulde give Værdi til den producerede Vare. Det synes da ene at være det fysiske Arbejde, der bliver værdigivende. Dog fastholder han ikke dette Standpunkt.

VIII. Værdiligningen.

Hvorledes opdages Bytteværdiens Eksistens, og udtrykkes denne i Penge? I en lang og selvfølgelig Udvikling paaviser Marx, at først sammenlignes to Varer med hinanden, dernæst (i den udviklede Bytte-ligning) flere Varer; endelig sammenlignes alle Varer med én bestemt Vare; som denne sidste Vare tages tilsidst Guld, »Pengene«. Men Betingelsen for Ligestillelsen mellem to Varer og den deraf følgende Ombytning er stadig, at der i disse er inkorporeret lige meget Arbejde.

IX. Bytteformlen.

Den oprindelige Form for Byttet er ved Arbejdets

Deling den, at en Mand producerer én Vare (V_1) og derfor tilbyder sig en anden Vare (V_2), hvori der er samme Arbejdsmængde inkarneret. Er Pengene traadt ind som Formidler ved Køb og Salg, vil han producere V_1 , sælge den for Penge (P) og for disse Penge købe V_2 . Formlen hedder da

$$V_1 - P - V_2.$$

Men i det kapitalistiske Samfund stiller det sig anderledes: Kapitalisten producerer ikke for de Goder, han kan faa for sine Varer, men for at tjene en Profit. For en Del af sin Kapital, Pengene P , køber han en Vare og sælger denne igen for Penge. Men da hans Maal ikke er direkte Forbrug, og han altsaa ikke tilskyndes af den større Brugsværdi, han kan vinde ved Byttet, maa han have en anden Spore, og det er den, at han faar mere for den købte Vare, end han selv har givet, nemlig $P + p$. Formlen

$$P - V - P + p$$

(hvor p er Gevinsten ved Byttet) er da den kapitalistiske Formel for Byttet — medens den oprindelige og naturlige Formel vilde være

$$V_1 - P - V_2.$$

X. Merværdi.

Men da Varerne kun ombyttes efter deres Værdi, d. v. s. efter den i Varen liggende Arbejdsmængde, og denne jo ikke forandres, selv om en Kapitalist indtræder som Mellemand mellem Arbejderen og Forbrugeren, hvorledes kan da denne Merværdi (p) opstaa, denne Merværdi, der lokker Kapitalisten til at købe og lade producere Varer, han jo ikke har Brug for, men som han blot vil sælge igen for Penge. Vi

ser jo, der er en Merværdi, som bliver Kapitalistens eneste Motiv til hans økonomiske Aktion.

XI. Arbejdskraftens Pris.

Merværdien kan kun opstaa, hvis der er en Vare, som Kapitalisten kan købe under dens reelle Værdi, under den Værdi, den har for ham. Og denne Vare er Arbejdskraften. Her sonderer Marx mellem tre Begreber:

1) Mennesket, Arbejderen, der sidder inde med en 2) Arbejdskraft, der igen er i Stand til at præstere et 3) Arbejde, yde Arbejdstimer. Det er ikke Mennesket, Arbejdsgiveren køber, heller ikke Arbejdet, men Arbejdskraften: Arbejderen stiller sin Arbejdskraft til Kapitalistens Disposition.

Hvad er denne nu værd, dens Bytteværdi?

Ja Arbejdskraften ligner alle andre Varer i, at dens Bytteværdi er lig med det Arbejde, det koster at producere den, d. v. s. at skabe og vedligeholde den i Arbejderens Person beroende Arbejdskraft, eller: Arbejdskraftens Værdi er lig med det Antal Timer, som udkræves for at fremstille de Varer, hvoraf Arbejderen og dennes Familie skal leve. Og Arbejderen kan leve af meget lidt.

Fordi Kapitalisten sidder inde med Arbejdsmidlerne og med Subsistensmidlerne, kan han diktere sine Bettingelser til de Arbejdere, der stadig trykke paa for at faa Arbejde (jfr. Marx's Lære om Arbejderreserven og Lasalle's jernhaarde Lønningslov). Arbejderen faar da kun saa meget for sin Arbejdskraft, som svarer til, hvad der kan holde ham og hans Familie lige over Hungerlinjen.

XII. Arbejdskraftens Produkt.

Men Arbejdskraften kan nu engang frembringe mere, end Arbejderens nødtørftigste Underhold kræver. Dette kræver maaske ikke mere end 5 Timer daglig, og ikke desmindre arbejder han i 10, 11, 12 Timer, og hver Times Arbejde, han lægger i en Vare, skaber Bytteværdi. Merværdien opstaar da ved at Arbejderen arbejder længere, end en Proletartilværelse kræver, yder flere Timer i Løbet af Dagen end de Timer, der ligger i de Varer, hvoraf han og hans Familie lønnes og lever.

Hvis Arbejderen arbejder 10 Timer daglig, og hans Ernæring og Bolig kun svarer til 5 Timer daglig, er Kapitalistens Merværdi 5 Timers Arbejde. Merværdien er da Forskellen mellem den Mængde Arbejde, Arbejderen præsterer, og den (ringere) Mængde Arbejde, Produktionen af Subsistensmidlerne for ham og hans Familie kræver.

XIII. Variabel og konstant Kapital.

Arbejdsgiveren (Køberen) giver Arbejderen sin Løn i Penge; dertil anvender han altsaa en Del af sin Kapital. Denne som Arbejdsløn udbetalte Del af Arbejdskøberens Kapital kalder Marx den variable Kapital (*v*), fordi dens Værdi varierer, alt eftersom Kapitalistens Monopolmagt i Arbejdsforholdet er stærkere eller svagere.

Men der skal ogsaa bruges Maskiner; den deri lagte Del af Arbejdsgiverens Kapital kaldes den konstante Kapital (*c*), fordi dens Værdi — det til Maskinens Produktion anvendte Arbejde — er uforan-

derligt. Summen af begge de to Kapitalformer ($c + v$) er da hele Arbejdsgiverens Kapital.

XIV. Udbytningsraten.

Merværdien (m) opstaar ved Anvendelse af menneskelig Arbejdskraft. Arbejder Arbejderen i 9 Timer og hans Underhold kan produceres i 6, er $m = 3$, og Merværdiraten, Forholdet mellem Merværdien og Arbejdskraftens Bytteværdi er $\frac{3}{6} = \frac{1}{2}$.

Da Arbejderen og Produktet begge betales med Penge, vil, hvis den anvendte Lønkapital er v og Merværdien m , Merværdiraten være $\frac{m}{v}$. Denne Brøk kaldes ogsaa Udbytningsraten. Lad en Arbejdsgiver indbetale 100 Kr. i Løn og lad Produktet være 150 Kr. værd, Merværdien er 50 Kr. og Merværdiraten er da $\frac{1}{2}$. Jo længere Arbejdstiden er, og jo længere ned Arbejderens Løn kan trykkes, des større bliver Merværdien og med den Merværdiraten.

XV. Profitraten.

Men Kapitalisten ser ikke paa, om han faar sit Overskud fra den variable eller konstante Kapital; han sammenligner det med hele den anvendte Kapital. Merværdien, opstaaet ved Arbejdskraftens Anvendelse, omformes da til Profit, der staar i et vist Forhold til Arbejdsgiverens totale Kapital $c + v$, eller: $\frac{m}{c + v}$ bliver Profitraten. Jo større en Del af Kapitalen der er Arbejdslønkapital, des større bliver, naar c er uforandret, Merværdien og dermed Profitraten.

Maskinkapitalen skaber som sagt ikke Merværdi;

men Kapitalisten anvender den, fordi den gør Arbejdet mere produktivt; den gør, at Arbejderen i kortere Tid kan producere, hvad der svarer til hans eget Underhold og forøger dermed indirekte Merværdien. Derfor er Kapitalisten tvungen til at anvende Maskinkapital, uagtet det kun er den variable Kapital, der giver Merværdien.

Lad f. Eks. den variable Kapital være 50 Kr., og Merværdien derpaa 20. Lad der nu hertil være anvendt i konstant Kapital andre 50 Kr.: i saa Fald vil Merværdien være $\frac{m}{v} = \frac{2}{5}$, men Profitraten $\frac{m}{v+c} = \frac{2}{10}$.

XVI. Kapitalens organiske Sammensætning.

Men Merværdien er ikke den samme overalt, i nogle Fag trykkes Arbejderens Løn ikke saa meget som i andre Fag, og tilmed er Kapitalens organiske Sammenhæng (d. v. s. Forholdet mellem v og c , mellem variabel og konstant Kapital) ikke ens i alle Anvendelser: i nogle Fag er der megen Maskinkapital, i andre megen variabel Kapital. Lad m være 20 og den variable Kapital 50, lad i en Virksomhed den konstante Kapital være 50, i en anden 70 Kr. Medens Merværdiraten for begge Virksomheder er $\frac{20}{150} = \frac{2}{15}$, er Profitraten i den første $\frac{m}{v+c} = 20 : (50 + 50) = \frac{1}{5}$, men i den anden $20 : (50 + 70) = \frac{1}{6}$.

XVII. Profitens Udligning.

Men Profitten skal være ens overalt: de kapital-anbringende Kapitalister søge derhen hvor Profitten er høj, bort derfra, hvor den er lav. Derfor vil i oven-

staaende Eksempel Kapitalen søge bort derfra, hvor Profitraten er $\frac{1}{6}$, og gaa derhen, hvor den er $\frac{1}{5}$. Denne Kapitalens Vandring trykker Vareprisen, saaledes at den Vare, i hvis Fremstilling Profitraten var høj, sælges under sin Bytteværdi, medens den anden Vare sælges noget over sin Bytteværdi, d. v. s. henholdsvis for mindre eller mere Arbejde, end der er i Varen.

Marx siger i iste Del, at Varerne ombyttes efter det deri liggende Arbejde, men ender med den Saltomortale, at den faktiske Markedsværdi er over eller under, maaske aldrig sammenfaldende med Bytteværdien. Der sker her en Ændring i Terminologien, Bytteværdien spalter sig i tvende Værdier: 1) en Bytteværdi, der udtrykker og er det i Varen liggende Arbejde og 2) en højere eller lavere Markedsværdi.

Samtidig opstiller Marx Profiten som enstydig med Merværdien, senere erklærer han, at paa Grund af Profitens udlignende Tendens er Profiten ofte mindre end Merværdien, idet Varen sælges under sin Bytteværdi, og saaledes en Del af Profiten afgives til Publikum.

XVIII. Handelskapitalens Profit.

Hertil kommer, at Handelskapitalen ogsaa kræver en Profit. Men da den kun i forsvindende Grad beskæftiger Arbejdere, maa den producerende Kapitalist finde sig i at afstaa en Del af sin Gevinst til Ejeren af Handelskapitalen ved at sælge Varen til ham under dens Bytteværdi.

Man vil se, at her falder hele Marx's smukke Værdilære fra hinanden. Varen sælges under dens

Bytteværdi, først til den handlende Kapitalist, og dernæst til Publikum, der saaledes begge faar Del i Merværdien.

XIX. Katastrofen.

Den saaledes som Profit sig aabenbarende Merværdi ophobes som ny Kapital, der atter suger menneskeligt Arbejde til sig, tvinger Arbejderne til at købe sig deres daglige Brød: Merværdi. Denne Bevægelse gentager sig stadig, men for hver Omdrejning er der færre Kapitalister, der deltager i Nydelsen af Merværdien.

Efter Katastrofeteorien bliver der færre og færre Driftsherrer, indtil der bliver saa faa, at man ikke længere vil taale det, og da sker det, at de udbyttede ekspropriere de udbytten de. Først da, efter denne Ekspropriation, indtræder den Marx'ske Værdilære i al sin Herlighed, først da ombyttes Varerne virkelig efter deres naturlige Bytteværdi: den i dem liggende Arbejdsmængde.

XX. Resumé.

Afklædt alle sine tekniske Vendinger udsiger Marx's Værdilære følgende: 1) Varerne burde ombyttes efter det i dem liggende Gennemsnitsarbejde, men de blive det oftest ikke. 2) De manuelle Arbejdere faar ikke hele Udbyttet af, hvad de i Forening med Maskiner og under Driftsherrens organiserende Virksomhed producere. De maa, alt efter som deres Antal driver dem nærmere eller fjærnere Hungerstadiet, afstaa en Del af, hvad de frembringer: 1) dels til Kapitalens Forøgelse, 2) dels til andre ikke manuelt

arbejdende Personers Underhold, 3) Maskinkapitalen forøger ganske vist Arbejdets Resultat og dermed Merværdien, fordi Arbejderen da i saa meget des kortere Tid kan producere sit eget Underhold, men forøger ikke Varens Værdi, 4) Profit opstaar alene af det menneskelige Arbejde, der lønnes med mindre, end det (ved Maskinens Hjælp) kan frembringe. Den ved Anvendelse af menneskelig Arbejdskraft vundne Merværdi fordeles mellem Maskinkapitalen, den som Arbejdsløn udbetalte Kapital og den i Handelen anbragte Kapital. Noget af den kommer dog ved en Forringelse i Priserne Publikum — altsaa ogsaa Arbejderne — til Gode.

Saa lidt kan siges med saa mange Omsvøb.

Det danske Smør.

Foredrag i Nationalekonomisk Forening den 27. November 1902.

Af

Konsulent **B. Bøggild.**

Indledning.

I de senere Aar har Værdien af Danmarks samlede Indførsel og Udførsel været i stærk Stigning. I meget høj Grad har Smørret bidraget hertil, og denne ene Artikel har mere end nogen anden forøget Værdien, særlig af Landets Eksport, og derved foranlediget, at Udlandets Opmærksomhed er bleven henledet paa det danske Mælkeribrug*). — Jeg skal efter Opfordring søge i korte Træk at gøre Rede for Udviklingen af Produktionen af det danske Smør og dets Betydning for hele Landets Økonomi og Omsætning.

For blot 50 Aar siden var Smørproduktionen kun af underordnet Betydning her i Danmark. I de fleste Landbrug blev der vel tilvirket en Del Smør, men det var som Regel kun til Husholdningsbrug, eller det, der kunde undværes fra egen Husholdning, blev solgt i

*) Smøreksporthens Værdi beløber sig nu aarlig til c. 160 Mill. Kr., medens Udførselen ialt kun har en Værdi af 400 Mill., saaledes at Smøreksporthen udgør 40 pCt. af Værdien af Landets Udførsel.

nærmeste Købstad. Hos det store Flertal af mindre Landbrugere var Antallet af Køer ofte mindre end Antallet af Heste, og dertil kom, at de forhaanden-værende Malkekøer kun bleve kummerlig ernærede og som Regel ikke gav synderlig Mælk undtagen om Sommeren og Efteraaret, idet de vare saa afmagrede, naar de om Foraaret kom ud paa Græs og fik kælvet, at det varede længe, inden de kom til Kræfter og bleve i Stand til at give mere Mælk, end hvad Kalvene kunde drikke. Mælken blev opsiet i smaa Lurfade, der som Regel stilledes paa Hylder under Loftet i Bondens Stue, hvor hele Familjen baade sov og spiste, hvor Høns og Gæs ofte havde deres Reder, hvor alt Slags Arbejde blev foretaget, hvor der kun var Mands Højde til Loftet, og hvor Vinduerne som Regel ikke vare til at lukke op. Kærningen blev udført i smaa Haandkærner og mislykkedes ofte, fordi der blev samlet for længe paa Fløden og denne var bleven bitter i Stedet for sur. Smørret var meget uensartet og ofte urent og ildesmagende.

Paa de større Gaarde blev der i mange Egne af Landet holdt Stude, og hvor man var gaaet over til at holde Køer, var det endnu kun undtagelsesvis, at der om Vinteren ved Siden af Halm og Hø blev opfodret lidt hjemmeavlet Sæd. Fodring med Rodfrugter, Klid og Oljekager var næppe kendt af Navn og var ganske uden Betydning. Mælken blev opsiet i Træbøtter eller Jærnfade, der opstilledes paa Gulvet i den store Mælkekælder, hvor man søgte at gennemføre den størst mulige Renlighed. Gulvet var af Sten eller Cement, der var højt til Loftet, der var anbragt store Vinduer imod Nord, og for god Ventilation blev der

sørget ved talrige Lemme saavel nede ved Jorden som oppe ved Loftet. Om Vinteren blev der i Tilfælde af Frost fyret i en stor Kakkelovn. Her stod Mælken til Flødeafsætning i 36—40 Timer, efter som Varmen i Lokalet og Mælkens Holdbarhed forandrede sig, idet Skumningen altid maatte foretages, medens Mælken endnu var saa sød, at den var fuldt anvendelig saavel til Kogning i Husholdningen som til Fremstilling af Skummetmælksost. Kærningen blev udført ved Hestekraft, som Regel hver Dag, ogsaa om Vinteren, idet man blandede Sødmælk i Fløden for at faa Kærnen passende fuld. Smørret blev ikke vadsket, men blev slaaet saa længe mod Smørtrugets Side, til det var fuldstændig befriet for Kærnemælk. Det blev stærkt saltet, og det var som Regel godt og kraftigt Smør, der var meget holdbart. Største Delen af Aarets Produktion, som ikke fandt Anvendelse hjemme paa Egnen, blev slaaet i Fustager af Bøgetræ paa c. 40 Kg. og solgtes samlet i Oktober Maaned til Smørhandlere, som sendte det til Norge eller over Kiel eller Hamborg til England. — Mælkeforbruget til 1 Kg. Smør var meget vekslende og kan næppe sættes lavere end 28—34 Liter.

I England var det danske Smør den Gang en ukendt eller ringeagtet Vare. Herregaardssmørret, der kom over Kiel eller Hamborg, blev anset for at være tysk eller holstensk, og endnu for faa Aar siden kunde man høre ældre engelske Smørhandlere kalde en Drittel dansk Smør »a Kiel«. Og Bøndersmørret, der jo kun fremkom i smaa, uregelmæssige Partier, kaldtes med Foragt »Mastesmør« og angives mest at have været brugt til Smørelse for Maskiner og

Faar, idet man medens Ulden endnu stod i høj Pris baade i Skotland og England anvendte billigt Smør, blandet med Tjære, til Indgnidning af Faarene for at ødelægge Utøjet og fremme Uldens Vækst.

Rationelt Arbejde til det danske Mælkeribrugs Fremme paabegyndtes først 1860 af den grundige Videnskabsmand, nu afdøde Professor ved Landbohøjskolen Th. R. Segelcke. Han indførte Brugen af Termometer og Vejning af Mælken og Fløden, hvorhos han lærte Producenterne at føre nøjagtige Optegnelser over Varmegraderne og Regnskaber over Mælken, Fløden og Smørret, saaledes at man hver Dag kunde være i Stand til nøjagtig at angive, hvor mange Pd. Mælk der var medgaaet til 1 Pd. Smør.

Det skyldes ogsaa Professor Segelcke, at man 1868 paa enkelte danske Herregaarde begyndte at indrette Vandmælkerier, hvor Flødeafsætningen kunde foregaa i høje cylindriske Blikspande, der bleve stillede i Bassiner, hvorigennem der lededes Kildevand. Senere blev det mere almindeligt at indrette Ismælkerier, hvor de cylindriske Spande stillede i Bassiner eller Trækar med stillestaaende Vand og en stor Mængde knust Is, saaledes at Mælken blev hurtigt og stærkt afkølet og derved kunde faa Tid til at afsætte sin Fløde. Fordelen var i Sammenligning med Brugen af Bøtterne, at Mælken i Vand- og Isbassinerne holdt sig fuldstændig sød i flere Dage og var udmærket god saavel til Husholdningsbrug som til Ostelavning, hvorhos man ikke behøvede saa store Lokaler og kunde udføre Arbejdet til regelmæssige Tider paa Dagen, medens man i Bøttemælkerierne ofte maatte arbejde om Natten, fordi Mælken vilde blive sur.

Tabel I.

Gennemsnit af Kapitelstakster i Kr. og Øre.

Aar	Rug pr. Td.	Byg pr. Td.	Havre pr. Td.	Hvede pr. Td.	Smør pr. Pd.	Flæsk pr. Pd.	Honning pr. Fot
1846—50...	8,75	6,63	4,51	13,47	0,38	0,27	0,44
1851—55...	14,62	9,86	6,49	19,01	0,50	0,34	0,44
1856—60...	11,18	9,66	6,36	15,88	0,60	0,37	0,49
1861—65...	11,51	8,59	5,84	15,36	0,59	0,38	0,56
1866—70...	14,13	11,52	7,60	19,51	0,70	0,48	0,59
1871—75...	14,32	12,48	8,24	20,07	0,83	0,52	0,63
1876—80...	13,21	11,88	7,85	17,88	0,85	0,53	0,70
1881—85...	11,86	10,56	7,52	14,85	0,90	0,55	0,77
1886—90...	9,88	9,56	6,88	12,63	0,89	0,47	0,79
1891—95...	10,11	9,30	7,11	11,37	0,94	0,48	0,90
1895—1900.	9,92	9,41	6,92	11,67	0,95	0,44	0,92

Ovenstaaende Tabel I over Gennemsnittet af Kapitelstaksterne giver et Billede af Prissvingningerne fra 1846 indtil Aarhundredets Slutning, idet det dog maa erindres, at Kapitelstaksterne ikke ere Gennemsnittet af Aarspriserne, men af Priserne i nogle Efteraars- og Vintermaaneder, den Tid af Aaret nemlig, paa hvilken Tienden skulde erlægges, og for Smørrets Vedkommende altsaa saaledes, at de som Regel forholdsvis lave Sommerpriser er ladt ude af Betragtning. Af denne Tabel fremgaar det, at vil man sammenligne Priserne f. Eks. paa Smør og Rug, skulde der i Aarene 1846—50 23 Pd. Smør, 1871—75 derimod 17,3 Pd. og 1895—1900 kun 10,4 Pd. til for at erstatte Værdien af 1 Td. Rug.

Sædpriserne vare vel i Hovedsagen stigende indtil Aarene 1871—75, men Smørpriserne steg meget mere, og de fleste Herregaarde fik Smørret betalt langt over Kapitelstaksten, saaledes at de med god Fordel ved

Siden af Kornsalget udvidede og forbedrede Smørproduktionen; men med det store Flertal af mindre Landbrug gik Udviklingen kun langsomt. — Professor Segelcke søgte vel paa mange Maader at faa Bondestanden med i Udviklingen, og Fru Hanne Nielsen paa Havarthigaard og mange af hendes Elever afgave Eksempler paa, at der meget vel kunde fremstilles fint Smør omkring i Bøndergaardene, men det store Flertal kunde ikke komme med. De kunde ikke opnaa Herregaardssmørrets Pris, og Fordringerne til Lokaler, Redskaber og faglig Dygtighed vare forholdsvis vanskelige at fyldestgøre i de mange smaa Hjem.

Det var blandt andet vanskeligt at faa Isen opbevaret, saaledes at man altid havde nok af den hele Aaret igennem, og derfor blev Docent Fjord 1874 opfordret til at anstille Forsøg angaaende Isens Indsamling og Opbevaring. Snart kom Forsøgene tillige til at omfatte Benyttelsen af Is i Mælkerierne, Sammenligning mellem Mælkespande af forskellig Størrelse og Form, Sammenligning mellem murede Bassiner og løse Trækar m. m. Og end mere Betydning fik Forsøgene, da de 1878 ogsaa kom til at omfatte Benyttelsen af de da opfundne Centrifuger til Mælkens Skumning. Ved talrige sammenlignende Forsøg paavistes det, at Mælkeforbruget til et Kg. Smør var mindre ved Skumning med Centrifuge end ved Benyttelsen af Is eller Bøttesystemet, hvortil kom, at det viste sig meget let ved Hjælp af Centrifuge at renskumme Mælk, der var sammenbragt én Gang om Dagen fra mange forskellige Landbrug, medens saadan transporteret og kold Mælk kun meget ufuldstændig afsætter Fløden ved Behandling efter Bøtte- eller Issystemet.

Centrifugemælkeriernes Oprettelse.

Saa snart Centrifugens store Betydning saaledes var konstateret, opstod der paa mange Steder omkring i Landet Fællesmælkerier, hvorved forstaas Mælkerier, der ejes og drives af en enkelt Mand eller et Aktieselskab, som køber Mælk af Omegnens Landmænd. Allerede 1863 var der vel blevet oprettet et Fællesmælkeri i Marslev paa Fyn og senere nogle faa i andre Egne af Landet, men de havde kun ringe Betydning, saa længe de arbejdede alene med Bøtter eller Mælkekærning, og Forholdene forandrede sig ikke meget, selv om man paa enkelte Fællesmælkerier indrettede sig efter Vand- eller Issystemet. Væsentlig Forandring indtraadte først efter 1880, da Centrifugen viste sig praktisk brugbar. Meget hurtigt oprettede man da i de fleste Egne af Landet Fællesmælkerier, dels saadanne, som byggedes nye, specielt for at behandle sammenbragt Mælk, og dels saaledes at allerede bestaaende Herregaardsmælkerier købte Mælk fra Omegnen.

Det viste sig, at Mælkeforbruget til 1 Kg. Smør som Regel gennemsnitlig kun var 26—28 Kg., hvor man forstod at arbejde med Centrifugerne, men ofte var den modtagne Mælk ikke god, og den centrifugerede Mælk viste sig mange Steder meget utilfredsstillende saavel til Husholdningsbrug som til Produktion af Ost. Docent Fjord tog derfor fat paa at anstille Forsøg over, hvorledes Mælken skal behandles, for at den centrifugerede Mælk kan blive god og holdbar. Han konstruerede et Apparat til Pasteurisering af Centrifugemælken, og han angav et Apparat og en Metode for Undersøgelsen af sød Mælks Fedme, der oprindelig

kun var bestemt til at sikre Mælkerierne mod Bedragerier ved Mælkens Levering; men allerede 1886 blev dette System indført paa flere Mælkerier ved Mælkens Betaling i Forhold til dens Fedme.

Docent Fjord anstillede ogsaa sammenlignende Forsøg angaaende Centrifugemælkens Anvendelighed til Fodring af Kalve og Grise, og senere anstillede han talrige og meget omfattende Forsøg angaaende økonomisk Fodring af saavel Malkekør som Slagterisvin. Resultatet af alle disse Forsøg, der bleve anstillede ude paa Gaarde og Mælkerier i forskellige Egne af Landet, vandt hurtig almindelig Tillid saavel hos store som smaa Landbrugere. Mærkværdig hurtig udbredtes gennem Landbrugspressen og Foredrag i Landboforeningerne Kendskab til de nye Arbejdsmaader, saaledes at mange Folk bleve opmærksomme paa, hvilke Fejl der bleve begaaede paa Fællesmælkerierne og Aarsagerne til at mange af disse gave store Tab. Man saa, at Fællesmejeristen ofte hurtig kom til at mangle Driftskapital, at Bygninger og Maskiner ofte vare for smaa og uhensigtsmæssige, at Ostesalgt kun gav lille Indtægt, at Svinene bleve syge og utrivelige paa Grund af daarlig Plads, ensidig Fodring og Mangel paa Strøelse, og at Mælkeforbruget til 1 Pund Smør mange Steder blev større og større, fordi den fedeste Mælk blev holdt hjemme til Husholdningsbrug, eller der blev taget »lidt til Kaffe« oven af Spandene, eller disse ikke bleve helt tømte for Skyllenvandet, inden Mælken kom i dem.

Alle disse Fejl søgte man at undgaa paa Andelsmælkerierne, der oprettedes af Bønderne selv og bleve drevne for deres Regning. Det første Andels-

mælkeri, der tjente som Mønster for mange andre, blev oprettet 1882 i det vestlige Jylland. Bønderne laante mod fælles Garanti den fornødne Anlægskapital, og Driftskapitalen kommer saa at sige af sig selv. Mælken køres sammen hver Morgen, og Skumning og Kærning foregaar paa Mælkeriet, hvorefter Centrifugemælk og Kærnemælk tages tilbage til Hjemmene for at anvendes i Husholdningerne og til Foder for Kalve og Svin. Osteproduktion drives kun, forsaavidt det skønnes at være fordelagtigt. Der er intet Svinehold paa Mælkeriet, idet Vallen ligesom det øvrige Affald udnyttes bedst ved at fordeles til de mange Hjem. Hver Maaned faas en a Conto-Udbetaling for den leverede Mælk, og ved Aarets Slutning fordeles Overskuddet, naar alle Driftsudgifter til Arbejdsløn, Kul m. m. ere dækkede.

I Begyndelsen blev der ganske vist endog fra de mest kyndige Mælkerifolk set med Mistillid paa Andelsmælkerierne. Der blev sagt, at Fællesmælkerierne gik til Grunde formedelst Snyderi, og at Andelsmælkerierne vilde gaa samme Vej formedelst Kævleri, og mange mente, at det var rent galt at tage Mælken bort fra Hjemmene, nu da der igennem mange Aar var arbejdet hen til at oplære Bøndernes Døtre og Hustruer til at være dygtige Mejersker. Hver Bondekone skulde kærne Smør, og alle disse Smaapartier skulde et Par Gange om Ugen leveres til Pakkerier, hvor Smørret skulde sorteres, omæltes og pakkes til Eksport. Saadanne Smørpakkerier bleve drevne en Del Aar i ret stor Udstrækning i flere Egne af Jylland, men Bønderne fik for lidt Smør ud af Mælken, de havde megen Ulejlighed med Arbejdet, og de fik en for lille Pris for

Smørret. Endog mange dygtige Bønder manglede meget i at faa samme Udbytte af Mælken som Herregaardene. For den enkelte mindre Jordbruger var det for dyrt at indrette gode Lokaler og anskaffe kostbare Maskiner, — derfor sluttede de sig sammen for at naa Idealet, at komme paa Højde med Herregaardene.

Det var forholdsvis mærkværdig hurtigt, at Andelsmælkerierne bredte sig til alle Landets Egne, men der mangler desværre Oplysninger om, hvormange Andelsmælkerier der have været i Virksomhed f. Eks. ved Begyndelsen af hvert Aar. Vanskelighederne ved at faa nøjagtige Oplysninger frem i saa Henseende, skyldes i væsentlig Grad, at nogle Mennesker ikke skelne mellem Andelsmælkerier, Fællesmælkerier og Aktiemælkerier, og dernæst at det for nogle Mælkeriers Vedkommende kun er en Skønssag, om de maa kaldes Andelsmælkerier eller kan siges at være Fællesmælkerier, hvis Forhold kun i visse Henseender ere blevne ændrede eller paavirkede af Sammenslutninger eller Andelstanker indenfor Leverandørernes Kreds. — Nogle Andelsmælkerier ere opstaaede ligefrem ved Overtagelse af ældre Fællesmælkerier, og i de senere Aar ere endelig enkelte Andelsmælkerier overgaaede til en Driftsform, der foranlediger, at de undertiden kaldes Fællesmælkerier, idet de ere »bortforpagtede«, medens Interessentskabet lige fuldt bestaar, og samtlige Andelshavere have beholdt den karakteristiske Leveringspligt, saaledes at Forpagteren er sikker paa at beholde al Mælken, saa længe han opfylder sine Forpligtelser.

Særlig blev der bygget mange Andelsmælkerier i Aarene 1887—89. Af hosstaaende Tabel II over An-

Tabel II.

Anlægsaar for Mælkerierne i Landdistrikterne.

Anlægsaar	Antal Mælkerier	Procent
Før 1880.....	30	2,7
1880.....	3	} 1,0
1881.....	8	
1882.....	15	1,3
1883.....	24	2,1
1884.....	41	3,6
1885.....	55	4,9
1886.....	83	7,3
1887.....	168	14,8
1888.....	251	22,1
1889.....	103	9,1
1890.....	79	7,0
1891.....	28	2,5
1892.....	56	4,9
1893.....	69	6,1
1894.....	41	3,6
1895.....	27	2,4
1896.....	40	3,5
1897 (5 Maaneder) ..	12	1,1
Uangivet.....	1133	100,0
	12	
Ialt...	1145	

lægsaarene for de ved Industritællingen i 1897 i Virksomhed værende Mælkerier fremgaar det, at Bevægelsen med Oprettelsen af Dampcentrifugemælkerier begyndte at brede sig 1884, kulminerede 1888, var stærkt aftagende 1891, men dog senere er vedbleven at have en ret kendelig Betydning. — Her i denne Tabel er der imidlertid ikke sondret mellem Fælles- og Andelsmælkerier; men den, der er kendt med Forholdene, vil vide, at det Landet over har været almindeligt, at Fællesmælkerier ere gaaede til Grunde, medens Andelsmælke-

rierne have faaet forøget Tilslutning. Og særlig i de senere Aar ere mange smaa Fællesmælkerier og Herregaardsmælkerier blevne nedlagte, saaledes at det samlede Antal af Mælkerier her i Landet har været nedadgaaende, samtidig med at Mælkeribruget og ikke mindst Smørproduktionen har været i stadig Fremgang.

I tredje Udgave af »Dansk Mejeristforening«s Mælkerifortegnelse, der er sluttet 1. Juli 1898, angives Navn og Adresse paa 1013 Andelsmælkerier, 260 Fællesmælkerier og 271 Herregaardsmælkerier, men i Indberetningen til Landbrugsministeriet om Kontrollen med Mælkens Pasteurisering for Finansaaret 1901—02 angives der den 1. April at være 1087 Andelsmælkerier, 122 Fællesmælkerier samt kun 30 Herregaardsmælkerier under Kontrol.

Smøreksporten og Smørrets Kvalitet

er i de senere Aar gaaet ganske overordentlig stærkt fremad, og dette skyldes i væsentlig Grad Andelsmælkerierne. Tidligere var Smørret fra de mange smaa Landbrug for uensartet og simpelt til at eksporteres i den Tilstand, hvori det forlod Producenternes Hænder. Andelsmælkeriernes Smør blev straks paa Produktionsstedet slaaet i Dritler og hver Uge sendt til Eksportøren, der købte hele Produktionen, udover hvad der blev brugt hjemme blandt Andelshaverne. Mængden af »Bøndersmør« aftog snart i betydelig Grad. Torvehandel med Smør hørte næsten ganske op, og Høkere og særlige Smørbutiker forsynede sig efterhaanden fortrinsvis med billigere Smør fra Sverige, Finland, Rusland eller Sibirien, hvorhos Forbruget af Margarine blev

almindeligt saa vel i Byerne som paa Landet, om end ikke alle Steder i lige stor Udstrækning.

Tabel III.
Danmarks Ind- og Udførsel af Smør
i Millioner Pund.

Aar	Indførsel	Udførsel	Overskuds- udførsel
1865—69 gennemsnitlig..	1,06	9,85	8,79
1870—74 — ..	3,66	20,71	17,05
1875—79 — ..	4,94	26,32	21,38
1880—84 — ..	6,91	29,14	22,23
1885—89 — ..	10,79	50,65	39,86
1890—94 — ..	25,27	97,48	72,21
1895—99 — ..	33,32	132,00	98,68
1900.....	42,37	153,10	110,73
1901.....	48,56	170,52	121,96
1902, første Halvaar	24,25	92,43	68,18

Af ovenstaaende Tabel III ses, i hvilken Grad saa vel Indførselen som Udførselen af Smør er stegen. I Vand- og Ismælkeriernes Tid var der en betydelig Vækst i Overskudsudførselen, der bestod af Herregaardssmør ved Siden af noget ompakket Bøndersmør. Derefter var der kun ringe Stigning, nærmest Stilstand, i Centrifugernes første Aar (1880—84), men saa begyndte Andelsmælkerierne at faa Betydning, og derefter steg Overskudsudførselen i Løbet af 10 Aar til mere end det tredobbelte og i 16 Aar til det femdobbelte, og den er fremdeles i stærk Stigning.

Det skyldes Andelsmælkerierne, hvortil alle de smaa Landbrugere sluttede sig, at Smørret af Mælken fra de mange smaa Kohold blev en ensartet og god Eksportvare. Og Andelsmælkerierne ere derfor i væsentlig Grad blevne Aarsag til, saa vel at Margarine-

forbruget er steget til nu at være over 40 Millioner Pund om Aaret, som at Importen af billigt Smør er bleven en betydelig Indtægtskilde for mange Handelsfolk. Nu kan det nemlig betale sig for de danske Producenter at lade det danske Smør straks blive eksporteret i frisk Tilstand og selv bruge Margarine eller billigere Smør.

Vil man søge at faa Rede paa, hvilken Indflydelse Andelsmælkerierne have haft paa Smørprisen, maa det straks bemærkes, at det er umuligt at have nogen begrundet Mening om, hvorledes Prisen vilde have været paa f. Eks. det bedste danske Eksportsmør, hvis Andelsmælkerierne ikke havde været. Men det kan være af Interesse at se, hvorledes Prisforholdet har forandret sig mellem Herregaardssmør og Smørret af Mælken fra de mange smaa Kohold. — Det maa erindres, at ved Oprettelsen af de første Andelsmælkerier var Idealet at komme paa Højde med Herregaardene.

Som paalideligt Materiale til Bedømmelse af Prisen paa Herregaardssmør kan det anføres, at Kaptajn Schroll ved det fynske Delegeretmøde 14. Novbr. 1896 meddelte Oplysninger fra et Antal fynske Herregaarde om, hvad Priserne havde været paa de forskellige Produkter i Aarene 1881—96, og derved viste det sig, at Gennemsnitsprisen paa fynsk Herregaardssmør udgjorde pr. 100 Pd.:

1881—85	108,38 Kr.
1886—90	94,66 —
1891—95	94,05 —
1894—95	84,05 —
1895—96	85,38 —

Efter disse Tal at dømme finder man ved Sammenligning af 1881—85 med 1895—96 en Nedgang i Smørprisen af 21,2 pCt., medens det tilsvarende Tal for Hvede var 39, for Rug 37, for Byg 26 og for Havre 25; men bemærkes maa det straks, at 1881—85 opnaaede Herregaardene de højeste betalte Priser, hvorimod de ingenlunde naaede de højeste Priser i 1895—96; thi da fik mange Andelsmælkerier 90—91 Øre, altsaa 5—6 Øre mere end Herregaardenes Gennemsnitspris.

Ser man dernæst hen til, hvad de smaa Mælkeproducenter fik for deres Smør i 1881—85, finder man, at ifølge »Ugeskrift for Landmænd« udgjorde Gennemsnitsprisen pr. 100 Pund:

	Eksport- smør	Ordinært Smør
1881.....	120 Kr.	88 Kr.
1882.....	118 $\frac{1}{2}$ —	88 $\frac{1}{5}$ —
1883.....	112 —	80 —
1884.....	109 —	80 —
1885.....	100 $\frac{1}{2}$ —	72 —
1881—85....	112 —	81 $\frac{3}{5}$ —

Medens Gennemsnittet af Ugeskriftets ugentlige Noteringer i dette Tidsrum for Eksportsmør var 112, var den for ordinært Smør kun 81 $\frac{3}{5}$, og Priserne paa sjællandsk Prangersmør vare endnu 10—20 Kr. lavere. — Hvad Ugeskriftet kalder »Eksportsmør« var nærmest »Herregaardssmør«, og hvad der kaldes »ordinært Smør« var almindeligt »Bøndersmør«, som var den Vare, der brugtes i de fleste Købstadshusholdninger.

At Ugeskriftets Gennemsnitspris bliver 112, medens Gennemsnittet for de fynske Herregaarde er 108,38,

kan hidrøre fra, at i Ugeskriftet gælder Aarets 52 Uger lige meget, medens Herregaardene havde mindre Smør, naar det var dyrest, og mere i Foraars- og Sommermaanederne. — De anførte Tal er formentlig nok til at godtgøre, at medens Herregaardssmør, som af Kap-tajn Schroll paavist, er dalet 21,2 pCt. i Salgsprisen, saa er det lykkedes for Hovedmængden af det danske Smørs Vedkommende at indføre en saadan Kvalitetsforbedring, at der endog kan blive Tale om en Prisstigning af en halv Snes pCt. i det omhandlede Tidsrum, 1881—96.

Og hvad Aarene efter 1896 angaar, saa er Andelsmælkeriernes Smør kommen til at staa endnu gunstigere i Sammenligning med Herregaardenes. De bedste af disse kan vel altid hævde deres Plads, men de fleste have haft ondt ved at opnaa en god Smørpris, dels fordi det er forholdsvis smaa Produktioner, og dels fordi Kvaliteten ikke tilfredsstiller Nutidens Fordringer i Retning af Finhed og Ensartethed, hvorimod det store Flertal af Andelsmælkerier nu efterhaanden er naaet frem til at levere et ensartet og fint Produkt, der Aaret rundt opnaar højeste Pris. — Man har derfor, særlig i de senere Aar, set mange Herregaardsmælkerier blive nedlagte, og de faa, der vedblivende holdes i Drift, kan som Regel opnaa bedre Priser for deres Smør ved at sælge det til Forbrug her hjemme end ved at sælge det til Eksport.

Kvaliteten og Ensartetheden af Andelsmælkeriernes Smør er gaaet frem, efterhaanden som Mejeristerne, hvis Uddannelse i Begyndelsen lod meget tilbage at ønske, i Aarenes Løb ere blevne mere dygtige og erfarne Fagmænd, men de rent tekniske Fremskridt

paa Mælkerierne have ogsaa været af afgørende Betydning. Lokaler, Maskiner og Apparater ere blevne forbedrede. Flødens Pasteurisering og Forplantning af Syrekulturer benyttes nu overalt. Mælken behandles bedre i Hjemmene; der gøres gode Fremskridt i Retning af bedre Malkning og mere formaalstjenlig Fodring af Køerne, og der er baade paa Mælkerierne og hjemme hos Andelshaverne vakt en glædelig Lyst og Interesse for at afhjælpe indtrædende Mangler og Fejl og gøre yderligere Fremskridt.

Det danske Smør paa det engelske Marked.

Vil man dernæst se, hvorledes det nu stiller sig med Salget af det danske Smør, viser det sig, at den langt overvejende Mængde Aar efter Aar afsættes i England, nemlig c. 95 pCt. Der var en Tid for 20—25 Aar siden, da man troede, at Udførselen af Smør i hermetisk Pakning til oversøiske Lande vilde udvikle sig til noget betydeligt, men denne Eksport, der iøvrigt væsentligst foregaar over Hamborg og London, beløber sig kun til 3—4 Millioner Pund om Aaret.

Udførselen til England begyndte allerede at udvikle sig straks efter Krigen, da et skotsk Rederi paa Foranledning af det Kgl. danske Landhusholdningsselskab 1865 satte en regelmæssig ugentlig Dampskibsfart i Gang mellem København og Leith. Derefter dannede der sig flere private Dampskibsselskaber, og senere tog det forenede Dampskibsselskab fat. — I Begyndelsen gik Smørret fortrinsvis til Skotland og Nordengland, og det tog Tid at vinde Kunder for det ukendte eller ringeagtede danske Smør. Men efterhaanden som Mængden og Kvaliteten udviklede sig, tiltrak Varerne sig ogsaa

Publikums Opmærksomhed. I Aaret 1879 tilkendtes der en dansk Herregaard den højeste Anerkendelse for saltet Smør ved en international Udstilling i London, hvor Professor Segelcke paa det Kgl. danske Landhusholdningsselskabs Vegne varetog de danske Udstilleres Interesse, og dansk Herregaardssmør blev efterhaanden en ret anset Vare, ikke alene paa det skotske og nordengelske Marked, men ogsaa i alle sydengelske Byer.

En Tid lang er vel nok en Del dansk Smør bleven solgt i de engelske Butiker under Betegnelsen Dorset eller andre engelske Stednavne; men Forholdet har dog for længe siden udviklet sig til, at dansk Smør er en Artikel, som mange Forretninger reklamere med, og som uden Tvivl sælges af mange Detaillister uden Fortjeneste — alene for at trække Kunder til de andre Varer. Dansk Smør er nu overalt i England anset for at være et ensartet og godt Produkt. Smørret fra Danmark betales med den højeste aarlige Gennemsnits-

Tabel IV.
Udførselen af Smør fra Danmark
i Millioner Pund.

Landbrugs- aar	Dansk Smør	Fremmed Smør			Ialt
		Told- berigtiget	Transi- teret	Til- sammen	
1895—96.....	103,4	15,9	3,1	19,0	122,4
1896—97.....	103,0	20,3	4,8	25,1	128,1
1897—98.....	118,8	20,1	4,1	24,2	143,0
1898—99.....	123,7	16,1	4,5	20,6	144,3
1899—1900...	121,6	22,0	6,0	28,0	149,6
1900—1901...	128,8	28,4	8,4	36,8	165,6

pris, som noget Land opnaar, og det er kun det allerbedste engelske og en lille Del af det franske Smør, der betales højere end Hovedparten af det danske Smør. Det er derfor ganske naturligt, at danske Producenter længe have ønsket at faa de danske Mælkeriers Smør forsynet med et særligt Varemærke, idet der i mange andre Lande laves Smør efter dansk Mønster, og da tilmed, som det fremgaar af Tabel IV, mere end en Femtedel af det Smør, der nu udføres fra Danmark og særlig fra København, slet ikke er dansk, men svensk, finsk og russisk.

Selv om Afskiberen i København ikke i mindste Maade mærker Smørret som dansk, saa kan jo den engelske Importør let komme til at »forveksle« de forskellige Kvaliteter, som han modtager i samme Sending, naar alt Smørret er pakket ens og kun mærket med nogle Bogstaver paa Laaget, der jo let kan ombyttes. I flere Aar kunde man ikke blive enig om, hvorledes Sagen skulde gribes an, men nu er der formentlig truffet den efter Omstændighederne bedst mulige Ordning, idet man jo ikke vil lægge nogensomhelst Hindring i Vejen for den københavnske Smørhandels sunde og naturlige Udvikling.

»Danske Mejeriers Smørmærkeforening« traadte i Virksomhed Sommeren 1901 med det specielle Formaal at faa alt dansk Smør mærket med det af et af Foreningens Medlemmer indregistrerede Varemærke, 4 sammenslyngede Lurer, som indbrændes paa langs af en Stave i hver Drittel, saaledes at Mærket kun meget vanskeligt lader sig fjerne. Inden Udgangen af 1901 havde Foreningen en Tilslutning af 625 Mælkerier, og nu er Tilslutningen stegen til over 1000 af Landets c. 1200 Mælkerier, saaledes at snart alt dansk Smør, der eksporteres, bliver mærket med Lurmærket, idet der jo altid er en Del Mælkerier, hvis Smør sælges til Hjemmeforbrug og ikke til Eksport.

Tabel V.

Englands Indførsel af Smør, i Tusinder Cwts.
(1 Cwt. = 101,6 Pd. dansk).

Fra	1896	1897	1898	1899	1900	1901
Rusland.....					210	378
Sverige.....	329	299	295	245	196	180
Danmark.....	1229	1335	1465	1430	1486	1597
Tyskland.....	108	51	41	37	36	27
Holland.....	234	279	209	385	283	294
Frankrig.....	468	448	417	354	322	312
N. S. Wales.....	8	24	34	44	81	60
Victoria.....	155	169	124	212	265	186
New Zealand.....	56	77	70	112	164	167
Kanada.....	88	109	157	250	139	216
Forenede Stater.....	141	154	67	159	56	150
Andre Lande.....	226	272	270	262	141	131
I alt...	3042	3217	3149	3490	3379	3698

I Tabel V ses, fra hvilke Lande England faar sin Tilførsel af Smør, og at denne synes at være i ret

jævn Stigning. Her maa det bemærkes, at Danmark er det eneste Land i Evropa, hvorfra Smørmængden er stærkt stigende. Det ser ud til, at det vil blive asiatisk Rusland, Australien og Amerika, der fremtidig vil være de Lande, som sammen med Danmark skal forsyne England med Smør.

England har hidtil villig taget imod alt det danske Smør og betalt det med en god Pris. — Tilførselen af Smør fra Danmark i 1901 angives alene at have haft en Værdi af næsten 9 Millioner £ (8,950,497 £), medens Værdien af f. Eks. hele Englands Osteindførsel kun er c. 6 Mill. £ om Aaret. Den Mening kan man ofte høre fremsat, at vi Danske ikke bør holde os saa udelukkende til Smørret, men at vi ogsaa bør se at producere Ost til Eksport, hvorved vore Fremtidsudsigter skulde forbedres. Jeg maa her benytte Lejligheden til imod denne Anskuelse at indvende, at saalænge Holland og Kanada vedblive at levere Ost til de nu i mange Aar almindelige, forholdsvis lave Priser, vil det ikke kunne betale sig for danske Mælkerier at producere Ost for det engelske Marked. Og dernæst maa man ikke overse, at vor Smørproduktion er saa stor, at den ikke vilde blive i kendelig Grad formindsket, selv om der her blev lavet saa meget Ost, at det engelske Marked vilde blive overfyldt. Man maa lægge Mærke til, at hvert Pund eksporteret Smør hidrører fra en Mælkemængde, der kunde give 2—3 Pd. Ost, og at Englands Indførsel af Ost i sin Helhed ingenlunde har været stigende i de senere Aar.

Smørproduktionens Betydning for Landbrugets Udvikling.

Hvorledes vilde det have set ud for de danske Bønder, hvis Andelsmælkerierne med Nutidens Smørproduktion ikke var kommen? Hvor mange Steder vilde der have været Armod og Elendighed, og hvor mange Hjem vilde være blevne opløste, hvor der nu er, om ikke Rigdom og Glæde, saa dog Frodighed og Velvære? Ja, disse Spørgsmaal kan ikke besvares hverken med matematisk Nøjagtighed eller til fuldkommen Tilfredsstillelse for alle interesserede Parter, thi der er ikke mange paalidelige Tal at holde sig til, og det er endnu med meget forskellige Øjne, at der ses paa Andelsbevægelsen, hvad den har bragt, og hvad den endnu staar i Begreb med at bringe i Retning af Udvikling og Fremskridt. Det er jo saaledes, at der altid er nogle Mennesker, der har Interesse af at bevare de bestaaende Forhold uforandrede, — og det gamle Ord: »Den enes Død, den andens Brød« kan synes haardt og hensynsløst, men er dog bestandig betegnende for de virkelige Forhold.

Det er ofte blevet sagt i de forløbne Aar, at Andelsmælkerierne have haft ikke alene en økonomisk, men ogsaa en opdragende og social Betydning for et stort Antal, særlig af de mindre Landbrugere, der tidligst kom med i Bevægelsen. Og dette er utvivlsomt rigtigt. Mangen Bonde har gennem Andelsmælkerierne faaet sit Syn udvidet og faaet et Indblik i Forhold, lige over for hvilke han før stod mistænksom og tilbageholdende. Men Betydningen heraf, f. Eks. for den kommunale Forvaltning, kan det maaske nok være

vanskelig at paavise, om end der er megen Grund til at antage, at den allerede kan gøre sig gældende paa mange Steder. Her skal kun paapeges, hvilken afgørende Betydning Andelsmælkerierne allerede har haft for Husmandssagen og for de fleste af de omtrent 100,000 Husmandsbrug i alle Landets Egne.

Hvor det i Kornsalgets Tid var vanskeligt at skaffe de rede Penge til Skatter og de mest nødvendige Udgifter i de smaa Hjem, og hvor det kun ved stor Sparsommelighed var Konen muligt at sælge maaske for et halvt hundrede Kroner Smør af Mælken af et Par kummerlig ernærede Køer, dér modtages nu 6—800 Kroner om Aaret fra Mælkeriet foruden en betydelig Mængde Skummetmælk og Kærnemælk. Nu holdes der det dobbelte Antal Køer, og disse ernæres godt hele Aaret rundt. Nu sælges der 6—8 eller maaske 10—12 Slagtesvin aarlig. Lodden er kommen i god Gødningskraft, saaledes at den kan give smukke Afgrøder af Rodfrugter og Foder. Det betaler sig nu at opfodre ikke alene den hjemmeavlede Sæd, men ogsaa en Del Oljekager og andre Handelsfoderstoffer. Hønsenes Antal er blevet stærkt forøget. Der kan blive Gødning til Raadighed til Dyrkning af Frugt og Have-sager, og der kan nu være en aarlig Omsætning paa den lille Ejendom til et mange Gange saa stort Beløb som for 20 Aar siden, saaledes at der er bleven Mulighed for ved Flid og Paapasselighed at faa et ganske anderledes tilfredsstillende Nettoudbytte ud af Ejendommen end tidligere, samtidig med at denne nu gaar frem i Gødningskraft og sikker Ydeevne.

Vil man dernæst se paa de Tal, der kan give Oplysninger om de vigtigste herhenhørende

Tabel VI.
Danmarks Overskudsudførsel af:

Landbrugsaar	levende Svin	Flæsk og Skinker
	Stkr.	Pund
1880—85 gennemsnitlig.....	257,600	15,376,400
1885—90 —	117,729	46,340,000
1890—95 —	141,132	77,754,091
1895—1900 —	112	128,952,755
1900—1901.....	54	111,342,578
$\frac{1}{10}$ 1901— $\frac{30}{10}$ 1902 ($\frac{3}{4}$ Aar)...	\div 122	97,481,370

Forhold, ligger det nær først at betragte hosstaaende Tabel VI over Danmarks Overskudsudførsel af levende Svin og Flæsk. Denne Tabel giver et meget oplysende Billede af, hvorledes Slagterivirksomheden har udviklet sig her i Landet i de sidste 20 Aar. — England lukkede helt for vore Svin, og Tyskland lagde ofte Hindringer i Vejen eller forbød helt Indførselen, og saa vare Landmændene alene henviste til private Slagtere og Slagterier, der selvfølgelig benyttede sig af Producenternes Forlegenhed for at komme af med Svinene. Da oprettedes i Løbet af faa Aar Andelssvineslagterier i Landets forskellige Egne, idet samtidig den tiltagende Mængde Mælk, der kom tilbage fra Mælkerierne, og billig russisk Rug og Byg og senere Majs gjorde det fordelagtigt for de mindre Landbrugere at udvide Svineholdet og Flæskeproduktionen.

Det første Andelsslagteri blev bygget 1887 i Horsens, og allerede to Aar senere vare lignende Virksomheder i Gang i Esbjerg, Kolding, Skjern, Odder, Odense, Faaborg, Slagelse og Holbæk, hvorhos et af de store Slagterier i Hamborg havde begyndt en

Virksomhed i Aalborg. — Og senere er der oprettet mange flere Slagterier — ja flere end det var ønskeligt.

Tabel VII.

Husdyrholdets Størrelse i det egentlige
Danmark (i Tusinder).

Aar	Heste og Føl	Hornkvæg og Kalve	Faar og Lam	Svin og Grise	Geder	Høns
1837.....	325	855	1645	235	—	—
1861.....	325	1119	1752	301	—	—
1866.....	353	1194	1875	382	—	—
1871.....	317	1239	1842	442	—	—
1876.....	352	1348	1719	504	—	—
1881.....	348	1470	1549	527	9	—
1888.....	376	1460	1225	771	13	4592
1893.....	411	1696	1247	829	25	5856
1898.....	449	1743	1074	1179	32	8748

Hvorledes Svineholdet er tiltaget, ses af hystaaende Tabel VII over alle de hidtil her i Landet foretagne Kreaturtællinger. Det ses, at Faareholdet er aftaget jævnt i hele den sidste Menneskealder, medens Angivelserne for Svin og Grise særlig vise store Tal ved de tre sidste Tællinger, der ere foretagne i Andelsmælkeriernes Tid. — Det maa bemærkes, at Overskudsudførselens Stigning ikke er et paalideligt Maal for Produktionens Stigning, idet Forbruget utvivlsomt ogsaa er tiltaget, uden at man kan angive hvor meget, men Antallet af Svin og Grise ved Kreaturtællingen, der kun er en Angivelse af Bestandens Størrelse, er heller ikke et nøjagtigt Maal for Produktionens Størrelse nu i Sammenligning med en Del Aar tilbage; thi da

lod man Svinene blive ældre, inden de slagtedes; de voksede langsommere og bleve fodrede mindre godt og regelmæssigt. Begge Angivelser ere noget for smaa, og derfor har det Interesse ogsaa at sammenligne Antallet af de i forskellige Aar fødte Grise, hvorom Angivelse foreligger for de forud for hver Kreaturtælling gaaende Aar. Det kan saaledes oplyses, at medens der 1875 fødtes 609,208 Grise her i Landet og 1880 727,600 Grise, saa blev der allerede i 1887 født 1,255,429 Grise, altsaa en meget stærk Stigning samtidig med Andelsmælkeriernes Fremkomst. Der blev Brug for mange Grise til Forøgelse af Svineholdet, — og i 1897 blev der endog født 2,042,698 Grise, altsaa mere end tre Gange saa mange som i 1875.

Tabel VIII.

Bestanden af Hornkvæg
(i Tusinder).

Aar	Tyre, 2 Aar og derover	Stude, 2 Aar og derover	Kør	Ungkvæg under 2 Aar	Ialt Hornkvæg	Antal Tyre og Stude i Forhold til Kør
						pCt.
1837	—	—	578	—	855	12,3
1861	21	77	757	264	1119	12,8
1866	20	96	812	266	1194	14,2
1871	15	72	808	345	1239	10,6
1876	15	99	898	336	1348	12,8
1881	18	95	899	459	1470	12,5
1888	15	54	954	436	1460	7,3
1893	18	63	1011	604	1696	8,0
1898	15	34	1067	627	1743	4,7

Køholdets Størrelse ved de forskellige Kvægtællinger ses af hosstaaende Tabel VIII over Bestanden

af Hornkvæg. Ved Tællingen 1837 blev alle Kvier, Stude og Tyre, yngre end 3 Aar, regnet for Ungkvæg, idet Dyrene jo den Gang ernæredes daarligt og udviklede sig langsomt, hvorhos Tyre og Stude paa 3 Aar og derover blev talt sammen. Deres Antal var 70,967, medens der var 578,479 Kør og 205,280 Stkr. Ungkvæg under 3 Aar. — I Forhold til Antallet af Køerne udgjorde saaledes Antallet af Stude og Tyre den Gang i det egentlige Danmark 12,3 pCt. eller c. $\frac{1}{8}$, men i Jylland imellem $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{5}$, og i Aalborg Amt endog 39 pCt., i Thisted Amt 35 pCt., i Viborg Amt 36 pCt., i Ringkøbing Amt 24 pCt., men i Vejle, Skanderborg, Randers og Hjørring Amter kun 14—15 pCt., og i Aarhus Amt endog kun 5 pCt.

Interessant er det nu at se, at det samme Forhold imellem Antallet af Stude og Tyre og Antallet af Kør vedblev at bestaa omtrent uforandret, alt imedens Bestanden af Hornkvæg voksede, og først 1888, efter Andelsmælkeriernes Fremkomst, er der en stærk Nedgang i Studenes Antal. — Om det forholdsvis lille Antal af voksne Dyr og særlig af Stude i 1871 maa det bemærkes, at det uden Tvivl skyldes den tørre Sommer i 1868, som gav en saa lille Afgrøde, at man om Efteraaret maatte formindske Besætningerne og derfor slagtede fortrinsvis en Del Studekalve og unge Dyr, som ingen vilde købe, og som vilde være blevne voksne til Tællingen 1871, hvis man havde kunnet overvintre dem til 1869. — Endvidere kan det bemærkes, at den forbigaaende Stigning i 1893 i Antallet af Tyre og Stude formentlig skyldes en kortvarig og livlig Efterspørgsel fra England efter unge Dyr til Fedning, der foranledigede, at nogle Opdrættere antog,

at Studenes Tid vilde komme igen, og derfor lagde en Del Stude til; men 4de Februar 1892 kom det engelske Forbud mod fri Indførsel af klovbærende Dyr fra Danmark. De unge Stude kunde derfor ikke eksporteres og fik saaledes Lov til at blive voksne og senere fedede her i Landet.

Det er kun faa Herregaarde, der i de sidste 20 Aar er gaaet over fra Studehold til Kør, og det er ogsaa kun faa Herregaarde, der have forøget deres Kobestand i de sidste 20 Aar, idet de fleste allerede tidligere vare naaede til at have lige saa mange Kør som nu. Tilvæksten i Køernes Antal fra 1881 til 1898 skyldes næsten alene de mindre og de mindste Landbrugere, der efter Andelsmælkeriernes Fremkomst har lagt sig efter at forøge Mælkeproduktionen. Og betegnende for den Stilstand, der var i Udviklingen inden Andelsmælkeriernes Tid, er det, at Koantallet i Landet var meget nær det samme 1876 og 1881, medens dog Besætningernes Størrelse tiltog i disse fem Aar. Det var den Gang unge Fededyr, man søgte at producere, hvorimod man tidligere havde ladet Dyrene vokse langsommere og blive fedede i en noget ældre Alder.

Her skal ikke gøres noget Forsøg paa at opstille et Regnestykke angaaende, hvilken Fordel Landbruget har haft af at forøge sit Svinehold og sin Kobestand for at overgaa til Produktion af Fedeverer i Stedet for Salg af Korn, Fedekvæg, Ungkvæg, Faar og Lam. Her skal kun med Henvisning til omstaaende Tabel IX over Overskudsindførselen af Kornvarer, Oljekager og Klid paapeges, at Danmark havde Overskudsudførsel af Korn indtil 1880—85, men senere har haft en stigende Overskudsindførsel af Korn, samtidig med at der

har været et stort Forbrug af Oljekager og Klid. — Skal der nævnes noget bestemt Aar, i hvilket Omslaget fra Kornudførsel fandt Sted, maa det være 1883—84, altsaa et Par Aar efter de første Andelsmælkeriers Oprettelse, just da Andelstanken begyndte at brede sig. — Den i de senere Aar meget betydelige Indførsel af Korn udgøres for en stor Del af Majs, i nogle Aar derimod for en Del af billig russisk Rug og Byg.

Tabel IX.

Danmarks Overskudsindførsel af Foderstoffer.

Landbrugsaar	Kornvarer, uformalede og formalede	Oljekager	Klid
	Tusinde Tdr.	Tusinde Pd.	Tusinde Pd.
1870—75 gennemsnitlig	÷ 2,480	—	—
1875—80 —	÷ 1,313	—	—
1880—85 —	I	50,521	102,647
1885—90 —	1,380	104,512	187,957
1890—95 —	2,599	150,009	183,156
1895—96.....	4,293	209,186	158,546
1896—97.....	2,425	231,263	146,651
1897—98.....	5,961	280,883	125,933
	Tusinde Pd.		
1898—99.....	1,208,180	289,180	127,147
1899—1900.....	1,249,677	412,896	98,593
1900—1901.....	999,599	431,587	67,340

Angaaende Brugen af Klid og Oljekager maa det bemærkes, at endnu 1878—79 var Overskudsindførselen kun 12,5 Mill. Pd. Oljekager og 11,3 Mill. Pd. Klid. Det varede derefter kun faa Aar, inden Kliden blev anvendt i ret stor Udstrækning som et udmærket Foder for Malkekuvæg, men i de senere Aar har Brugen, som

Tabellen viser, atter været aftagende. Oljekager fandt derimod ikke saa hurtig udstrakt Anvendelse — det var i Begyndelsen fortrinsvis Hørfrokager til Fedning og Rapskager i begrænset Mængde til Malkekør — men efter som Aarene gik, lærte man at værdsætte mange andre Sorter Oljekager og navnlig Bomuldsfrøkager som meget fordelagtige at anvende ved Siden af Rodfrugter, og Tabellen viser, at Mængden af Oljekager er stegen stærkt i de senere Aar og endnu er stadig stigende.

Det er umuligt at opgøre blot med tilnærmelsesvis Nøjagtighed for hele Landet, i hvilken Grad Besætningernes Fodring er bleven forbedret i de sidste 20 Aar, men det er en Kendsgerning, hvad Tabellen over Indførselen af Korn, Oljekager og Klid ogsaa viser, at en betydelig Forandring har fundet Sted. Nu er det en stor Sjældenhed at se et sulfodret Kreatur, og noget af det bedste ved hele Udviklingen er just det, at Produktionen er stegen meget stærkere, end hvad Antallet af Kør angiver, idet alle de smaa Landbrugere hurtig have fundet deres Fordel ved at give hver enkelt Ko en meget bedre og mere ligelig Ernæring hele Aaret rundt, end hvad der før var Tilfældet. — Paa mange Steder er i Løbet af faa Aar det gennemsnitlige Mælkeudbytte af hver Ko blevet mere end fordoblet, og Interessen for Kvægets Forbedring ved Udvalg og god Opdrætning er bleven vakt, samtidig med at man har faaet Tillid til Sammenslutningernes Betydning paa mange forskellige Omraader, hvor den enkelte Mand ikke ene kan løse den Opgave, der ligger for.

Kvægavlsforeninger og Kontrolforeninger indeholde i sig, ligesom de tilsvarende Foreninger for

Hesteavl og et forbedret Svinehold og Fjerkræhold m. m. store Muligheder for Fremskridt, som der nu kan være Haab om at faa udnyttet til betydelig økonomisk Fordel, baade i Retning af forøget Indtægt og færre Tab og Skuffelser, — og ligesom Sultfodringen er ophørt i Staldene, saaledes kan nu Rovdriften forlades i Marken. Den forøgede Gødningsproduktion er en sikker Vej til at bringe Jorden i bedre Kultur, og jo bedre Fremgangen i Besætningens Ydeevne udvikler sig, desto mere fordelagtigt vil det blive for Landmanden at anvende Flid og Omhu paa at holde Jorden ren og fremelske store Afgrøder af Rodfrugter, Græs og andre Foderplanter.

Smørproduktionens Betydning for de øvrige Erhverv.

I det foregaaende er det paavist, i hvor høj Grad Smørproduktionen har haft Betydning for hele det danske Landbrugs Udvikling; men samtidig har Smørproduktionen ogsaa direkte eller indirekte været af stor Betydning for de fleste øvrige Erhverv her i Danmark. Fra de c. 2000 større Gaarde klages der vel bestandig over Landbrugets vanskelige økonomiske Stilling; men en glædelig Kendsgerning er det, at Flertallet af de c. 200,000 mindre Landbrugere, takket være Smørproduktionen, nu lever under bedre Vilkaar end tidligere, og det er berettiget at sige, at Rigtigheden af det gamle Ord »Naar Bonden har Penge, har alle Penge« i vor Tid er blevet bekræftet paa en for den danske Bonde baade smuk og ærefuld Maade.

Da Andelsmælkerierne blev anlagte, hvilket just skete i de Aar, da de politiske Bølger gik højest, blev

der ofte udtalt Frygt for, at Mælkerierne vilde blive til Skade for Byerne og Byerhvervene, idet Bønderne nu ikke mere vilde komme til Byen hverken for at sælge Korn til Købmanden eller for at levere Smør omkring til Familjer og Næringsdrivende; men Forholdene have udviklet sig helt anderledes. Smørproduktionen har skabt en Omsætning og Virksomhed saa stor, at Virkningen spores i næsten alle Samfundslag, og aldrig have Byerne udviklet sig saa stærkt som i den sidste halve Menneskealder.

Først ligger det nær at paavise, at naar Andelsmælkerierne ved selve deres Oprettelse kostede 25—30 Mill. Kr., saa kom en væsentlig Del af dette Beløb Haandværkerne og Industrien til Gode, som rejste Bygningerne og monterede dem; men dernæst har Mælkerierne bestandig store Udgifter til Vedligeholdelser og Nyanskaffelser saa vel af Bygninger og Maskineri, som f. Eks. af Transportspande, Dritler, Kalk, Soda, Farve, Løbe, Tryksager m. m., der benyttes ved den daglige Produktion. Regnes dette til c. 4 Øre pr. Pd. Smør for de 120 Millioner Pund, som Overskudsudførselen alene beløber sig til, bliver det aarlig omtr. 5 Mill. Kr.

Andelsmælkerierne affødte som foran paavist Andelsslagterierne, der ogsaa have kostet mange Penge og som stadig give Arbejde til mange Mennesker. Den stærkt stigende Omsætning af Smør, Flæsk, Foderstoffer, Kul m. m. har ikke alene givet forøget Arbejde til Jærnbaner og Dampskibe og forøget Indtægt til en stor Del af Handelsstanden. Det er blevet nødvendigt at anskaffe nye Dampskibe og meget mere Jærnbanemateriel, hvorved baade Skibsværfter og Maskinfabriker

have faaet Arbejde. Moserne levere Tørv til en Del af Mælkeriernes Dampkedler. Og om det saa er baade de private og offentlige Skove, saa faa de en væsentlig Del af deres aarlige Indtægt ved at levere det bedste Bøgetræ til Dritlerne, der hver Uge sendes til England.

Hvor mange af Landets 1139 Bødkere, 75 Kobbersmede, 759 Blikkenslagere, 29 Blikvarefabriker, 210 Jærnstøberier og Maskinfabriker m. m., der for en større eller mindre Del af deres Arbejde staar i Forhold til Mælkerierne, lader sig kun vanskelig oplyse; men en Kendsgerning er det, at mange af disse Haandværkere og Industridrivende og Mælkerierne ere hinanden til gensidig Nytte. Forholdet har udviklet sig saaledes, at det kan sammenlignes med, hvad vi ofte ser i det daglige Liv. Et Par unge, energiske Folk kommer til en ny Egn og fæster Bo. Saa snart de viser sig som honnette Folk og gode Betalere, er der mange tjenende Aander, der tilbyder sig — i Begyndelsen med baade godt og daarligt Arbejde, som det kan træffe sig; men efterhaanden som de unge Folk komme til at udvikle Dygtigheden, faar Egnens Folk Respekt for dem. Arbejderen lærer, hvorledes Arbejdet kræves udført, og Haandværkeren lærer at tilfredsstille den gode Kundes Fordringer.

Da Mælkerierne begyndte, mødte Jærnstøberne med deres almindelige Støbejærnsvinduer, der ikke kunde lukkes op, Blikkenslagerne kom med nogle Spande og andre Sager, der dels ikke vare solide nok og dels ikke kunde gøres rene o. s. v. Men Smørproduktionen gjorde lidt efter lidt sine Krav til Renlighed, Styrke og god Konstruktion gældende, og — bemærkes maa det, at der er to særlige Forhold, der foranlediger,

at Smørproduktionen maa stille særlig store Fordringer til Haandværkere og Fabrikanter. Først foranlediger Kravet om Renlighed, at ethvert Spild af Mælk maa undgaas, ikke alene fordi det giver Tab, men endnu mere fordi ethvert Stænk af Mælk let fremkalder en Skimmelplet og daarlig Luft, som kan forringe Smørrets Kvalitet. Og dernæst lader Smørproduktionen sig ikke vel standse for Reparationers Skyld. Mælken fremkommer hver Dag og skal straks bearbejdes; følgelig skal Maskiners og Redskabers Holdbarhed være stor, eller Reparationerne maa kunne udføres uden Standning af Produktionen.

Netop disse Smørproduktionens særlige Krav til gode og solide Varer har uden Tvivl bidraget til, at mange Fabrikanter og Haandværkere have benyttet sig af de foreliggende Erfaringer og ere blevne Specialister, saaledes at de, eftersom det danske Smørs Anseelse og Betydning steg, endog kunde finde Afsætning for deres Varer til Udlandet. Der udføres saaledes blandt andet Præparater, Farve, Løbe, Syrekulturer, Centrifuger, Kærner, Mælkeforvarmere, Pasteuriseringsapparater, Kontrolapparater, Vægte, Kølemaskiner, Transportspande, Remme, Drittelstaver med meget mere. Og medens den danske Industri iøvrigt kun undtagelsesvis kan konkurrere i Udlandet, er Mælkeribruget blevet et Omraade, paa hvilket danske Fabrikanter og Haandværkere kan skabe sig Afsætning til mange andre Lande.

I sin Helhed maa man sige, at Smørproduktionen har vist sig at være den solide Betaler, som saa vel Industrien som Haandværkerne og de store Banker og Sparekasser til enhver Tid gerne træde i Forbindelse

med og udføre Arbejde for; men hvor stor denne direkte Omsætning er, lader sig nu ikke opgøre.

Endnu vanskeligere er det med bestemte Tal at paavise, hvor stor indirekte Betydning Smørproduktionen har haft for hele Landets Handel, Industri og Haandværk derved, at Smørret stadig bringer kontante Penge ud blandt den store Landbostand og saaledes har foranlediget, at Landboerne lidt efter lidt forandre deres Levevis og faa talrige Fornødenheder, der tidligere kun kendtes i Byerne. Om dette Forhold vil der vel altid være delte Meninger. Nogle kalde det et Gode, som andre kalde et Onde. Men en Kendsgerning er det, at i den sidste halve Snes Aar er Forbruget af Industriens og Haandværkets Produkter tiltaget stærkere omkring paa Landet end nogen Sinde tidligere. Som Vidnesbyrd i saa Henseende vil jeg indskrænke mig til at pege paa to Forhold; det ene er de mange nye Stationsbyer med alle Slags Haandværkere og Udsalg af de mest forskellige Industrivarer, og det andet er det store Antal Cykler og Cyklereparationsværksteder, der nu ses i alle Landets Egne. For 30 Aar siden var det ingenlunde enhver Bondekarl, der havde et Par Støvler. Han gik med Træsko eller om Sommeren barbenet for at spare Strømperne, — nu har en Mængde Karle og adskillige Dreng og Piger hver sin Cykel.

Den hurtige Udvikling og de mange Forandringer i Landboernes Levevis kan vel foranledige nogen Betænkelighed; men en Kendsgerning er det, at Udviklingen er til Stede. Smørproduktionen har skaffet Pengene eller har i hvert Fald foranlediget den stærke Stigning i Omsætningerne, og Industri og Haandværk har faaet en betydelig forøget Kundekreds.

Til Foredraget knyttede sig en kort Diskussion, der i det væsentlige drejede sig om Mulighederne for Afsætning af dansk Ost paa fremmede Markeder, særlig i England.

Overfor Foredragsholderens Paavisning af, at det ikke vilde kunne nytte at forsøge paa at udvikle vor Osteproduktion til en Eksport-Industri for derved at formindske vor Smørmængde, gjorde Regeringskonsulent Rudolf Schou gældende, at Erfaringen dog syntes at pege i modsat Retning; i de senere Aar solgtes der et stigende Kvantum dansk Ost i England. Taleren vidste, at et enkelt Firma i London forhandlede betydelige Partier dansk Ost, og denne Forretning trives hele Aaret igennem, undtagen i Juli og August Maaneder.

Konsulent Bøggild indrømmede Rigtigheden af det anførte, men det betød i Virkeligheden ikke saa meget. Englænderne foretrak at spise engelske Oste, og naar der dog i den sidste Tid kunde sælges en Del af dansk Tilvirkning, var Grunden hertil at søge i rent midlertidige Forhold; bl. a. var den engelske Osteproduktion gaaet noget tilbage paa Grund af det stigende Mælkesalg til Byerne. Hertil kom, at baade den hollandske og den kanadiske Ost i det sidste Aar havde været tilført det engelske Marked i noget aftagende Mængde, saa at det ikke var underligt, at London kunde aftage et lille Kvantum dansk Ost. Men heraf maatte man ikke slutte, at den danske Osteeksport lader sig udvikle til noget betydeligt. Vi indføre til England Smør for ca. 9 Mill. £ aarlig; men Englands hele Indførsel af Ost har kun en Værdi af ca. 6 Mill. £; en væsentlig forøget Indførsel af dansk Ost vilde ganske oversvømme det engelske Marked, og de Priser, der betales for Ost i England, ere i Forvejen saa lave, at danske Mejerier ikke kunne nøjes dermed.

Et Par Træk af de Forenede Staters økonomiske Udviklingshistorie.

Af

Adolph Jensen.

For mindre end 300 Aar siden landede den første lille Flok engelske Udvandrere paa Kysten af Massachusetts. Det var Mænd, som lokkedes til den nye Verden, ikke ved Haabet om dér at finde Guld og ædle Stene, ikke heller ved Udsigten til at vinde Berømmelse og social Anseelse, men ene og alene for at kunne leve i Fred og Frihed i et Land, hvor man ikke krævede dem til Regnskab for deres religiøse Overbevisning eller krænkede deres politiske Idealer. De første Nybyggere i de nuværende Forenede Stater var i Virkeligheden en Skare frivillige Flygtninge, og lidet anede de hundrede Mænd, der i 1620 rystede gamle Englands Støv af deres Fødder, at de skulde lægge Grunden til et mægtigt Rige, til en af Jordens største Industri- og Handelsmagter.

Endnu hundrede Aar efter var de engelske Nybyggere hinsides Atlanterhavet saa at sige udelukkende Bønder. De maatte ikke være andet, Moderlandet undte dem ikke Ret til »selv at forarbejde saa meget som et Hesteskosøm« — som den

ældre Pitt kategorisk udtrykte sig i en Parlaments-tale. Det er betegnende, at det første virkelige Patent, der blev givet i nogen af de amerikanske Kolonier, angik Forfærdigelsen af et simpelt Land-brugsredskab — en Le.

Men i det sidste halve Hundredaar før Frihedskrigen forberedtes den enorme Udvikling, som i det 19de Aarhundrede skulde gøre de Forenede Stater til Evropas Konkurrent paa snart sagt ethvert Omraade af Erhvervslivet.

I og for sig var der ogsaa ved Uafhængigheds-krigens Afslutning Stof til en betydelig Magt. De 13 Stater omfattede et Areal af over 700,000 engelske Kvadratmile, og Folkemængden var nær 4 Millioner. Mulighederne for territorial Udvidelse var rige, og man forsømte ingen Lejlighed til at flytte Grænsespælene ud efter. Langt den overvejende Del af de Forenede Staters Landomraade er erhvervet ved Køb: af det nuværende Territoriums $3\frac{1}{2}$ Millioner Kvadratmiles er $2\frac{2}{5}$ Mill. betalt med rede Penge.

Det første store Land-Køb fandt allerede Sted i 1803, da Napoleon solgte Louisiana til Unionen for 15 Millioner Dollars. Man havde i Grunden kun tænkt at købe Byen New Orleans, og Kongressen havde hertil bevilget 2 Millioner Dollars; men da James Monroe kom til Frankrig for at bringe Handelen i Orden, mødte han til sin Forundring et Tilbud fra Napoleon om Afstaaelse af hele Louisiana for en Sum af 100 Mill. Frs., Dagen efter nedsat til 15 Mill. Dollars. Monroe ansaa dette Tilbud for saa gunstigt, at han straks modtog det, uagtet han ikke havde Mandat dertil. Regeringen ratificerede

Købet, skønt mange Stemmer hævede sig derimod: man mente, det var en daarlig Handel; de 865,000 Kvadratmile Land (altsaa et Areal større end det oprindelige Territorium) skulde ikke være den betingede Købesum værd. Vi skulle nedenfor se, i hvilken Grad Erfaringen har gjort denne Frygt til Skamme.

Det andet Land-Køb var af mindre Betydning. Det fandt Sted i 1819, da Spanien afstod det 70,000 Kvadratmile store Florida for en Sum af 6 $\frac{1}{2}$ Mill. Dollars.

I 1845 indlemmedes Texas i Unionen. Det var i det væsentlige en gratis Landerhvervelse, idet Texas, som, efter at have løsrevet sig fra Mexiko, en kort Tid havde været anerkendt som en uafhængig Republik, selv ønskede at slutte sig til Fristaterne. Arealet var 390,000 Kvadratmile, men henved en Tredjedel heraf overdroges i 1850 til Unionen (mod et Vederlag til Staten Texas af 10 Mill. Dollars) for senere at inkorporeres i tilgrænsende Stater.

1846 annekteredes Territoriet Oregon (de nuværende nordvestlige Stater Idaho, Oregon og Washington) — en gratis Landerhvervelse paa 289,000 Kvadratmile.

Erhvervelsen af Ny Mexiko og Kalifornien fuldbyrdedes formelt ved Køb, men i Virkeligheden paa Grundlag af Erobring. Indlemmelsen af Texas i Unionen havde fremkaldt en Grænsestrid med Mexiko, som erklærede Krig i 1846. Under denne tog Unionen først Ny Mexiko i Besiddelse, senere Kalifornien, hvor Nybyggerne fra de Forenede Stater iøvrigt allerede havde erklæret sig uafhængige af den mexi-

kanske Regering. Ved Fredslutningen 1848 besegledes Unionens faktiske Besiddelse af de nye Territorier — et Landomraade paa ialt 524,000 Kvadratomile — ved en Traktat, hvorefter Afstaaelsessummen fastsattes til $18\frac{1}{4}$ Mill. Dollars. Denne Landerhvervelse indbefattede imidlertid ikke Egnene Syd for Gila Floden (en Del af de nuværende Stater Arizone og Ny Mexiko), som købtes i 1853 for 10 Mill. Dollars. Arealet af dette saakaldte »Gadsden purchase« udgjorde 36,000 Kvadratomile.

Den næste Landerhvervelse skete i 1867, da Fristaterne af Rusland købte det 600,000 Kvadratomil store Alaska for lidt over 7 Mill. Dollars.

I de 30 Aar fra 1867 til 1897 fandt ingen Udvidelse Sted af de Forenede Staters Landomraade, men i 1897—99 fulgte flere mindre Erhvervelser ved Annektion og Erobring (Hawaii, Portorico, Pine, Guam og Samoa Øerne, ialt 11 à 12,000 Kvadratomile) samt endelig Philippinerne (143,000 Kvadratomile), som efter Krigen med Spanien købtes for 20 Mill. Dollars.

De oprindelige 700,000 Kvadratomile var i 1820 vokset til 2 Millioner, i 1850 til 3 Mill., og nu er Arealet, som allerede nævnt, over $3\frac{1}{2}$ Mill. Kvadratomile. Der er ingen anden Magt i Verden, naar undtages Kina, der hjemme (d. v. s. i Hovedlandet) raader over saa meget Land som de Forenede Stater; medregner man derimod Kolonialbesiddelserne, bliver United States kun Nr. 5, idet baade Storbritannien, Rusland og Frankrig gaa foran.

Langt større Betydning end den territoriale Udvidelse har dog den enorme Befolkningsforøgelse

haft. Ved Aar 1800 var Folketallet noget over 5 Millioner, i 1820 omtrent 10 Mill., i 1850 over 23 Mill., i 1880 over 50 Mill., i 1890 63 Mill., i 1900 godt 76 Millioner. Hvis Kongeriget Danmarks Befolkning i det 19de Aarhundrede var vokset i samme Forhold som de Forenede Staters, havde vi nu været 14—15 Millioner i Stedet for $2\frac{1}{2}$. Medens en Befolkningstilvækst af 10 pCt. i 10 Aar i Evropa anses for at være ganske respektabel, har Tilvæksten i de Forenede Stater ikke i noget Tiaar været under det dobbelte heraf, som oftest har den været mellem det tre- og firedobbelte, altsaa nogle og tredive pCt. i 10 Aar. Men Evropa har ogsaa hvert Aar sendt store Skarer over Havet til de nye Lande, i de første Tiaar af det 19de Aarhundrede vel kun en halv Snes Tusinde aarlig, men i Fyrrerne mellem $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{3}$ Million, senere atter noget mindre, men i Firserne noget over, i Halvfemserne noget under $\frac{1}{2}$ Million aarlig. Den hele Indvandring til de Forenede Stater i det 19de Aarhundrede udgør paa det nærmeste 20 Mill. Mennesker, og i Øjeblikket er omtrent 14 pCt. af Staternes Befolkning fremmedfødt.

Ser man bort fra de c. 9 Millioner Farvede, som for Tiden lever i Nordamerika, kan man sige, at i det væsentlige hele den øvrige Befolkning middelbart eller umiddelbart skyldes Kolonisation fra europæiske Lande. Den gamle Verden har her lagt et nyt Land, netop af samme Størrelse som Evropa, under Kulturens Plov, og i Tidens Løb givet det en Befolkning, som i Tal staar Maal med alle Stormagters undtagen Ruslands. Sét fra et verdensøkonomisk Synspunkt er dette saare godt, men den gamle Verden har

gennem sit Kolonisationsværk tillige skabt sig en Konkurrent af Rang. Det er jo ikke blot Slynghler og Døgenigte, Evropa har sendt over Atlanterhavet, det er i det væsentlige Folk tilhørende den bedste Part af hver Tidsalders Ungdom, unge Mennesker med Evner og Vilje til at arbejde og gøre Gavn, naar blot de fik Rum til at røre sig.

Atter og atter mindes man om, at dette maa have været saa, naar man kaster Blikket tilbage paa Udviklingen i det sidst forløbne Aarhundrede.

Lad os tage Nationalformuen — ganske vist et noget vanskeligt Begreb at bestemme rationelt, men paa den anden Side saa omfattende som intet andet økonomisk Maal. For Tiden før Midten af Aarhundredet har man ikke haft Midler til at beregne Nationens samlede Formue, men ved Aar 1850 opgjordes den til 7 Milliarder Dollars, for Aar 1860 til over det dobbelte (16 Milliarder); i 1870 var den atter næsten fordoblet (30 Milliarder); i 1880 opgjordes den til 43, i 1890 til 65 og i Aaret 1900 til 94 Milliarder Dollars. Dette vil sige, at den gennemsnitlige Formue pr. Individ er steget fra 308 Dollars i 1850 til 1236 Dollars i 1900. Sammenligninger er paa dette Omraade vanskelige, men det tør dog maaske med alt Forbehold anføres, at Falbe Hansen i sin Tid har beregnet, at Danmarks Nationalformue fordobledes fra 1848 til 1864 og atter fra 1864 til Midten af 1880'erne, da den ansloges til noget over $6\frac{1}{2}$ Milliard, medens den parlamentariske Skattekommission i 1900 beregnede Formuen til 7 Milliarder Kr.

Gaar man saa over til at betragte nogle af de

Tal, der kendetegner Næringslivets Udvikling i dets forskellige Grene, faar man et ikke mindre stærkt Indtryk af det amerikanske Folks Kraft. Medens Befolkningstætheden, trods Landomraadets Udvidelse, stadig har været i Stigning Aarhundredet igennem (der boede Aar 1800 kun 6—7 Mennesker pr. Kvadrat-mile, i 1870 omtrent 13, men i 1900 over 25 pr. Kvadrat-mile), er derimod det dyrkede Areal vokset i stærkere Forhold end Indbyggertallet. I den gamle Verden er i det væsentlige al dyrkelig Jord under Plov, og har været det i lange Tider; i de Forenede Stater foregaar derimod en stadig Udvidelse af Landbrugsarealet: fra første Halvdel af Halvfjerdserne til sidste Halvdel af Halvfemserne blev saaledes det Areal, der var besaaet med Hvede, Rug, Byg, Havre og Majs mere end fordoblet, idet det steg fra 30 til 62 Mill. Hektarer, og det samlede Høstudbytte for de nævnte 5 Kornsorter forøgedes i samme Tidsrum fra 390 til 806 Mill. Decitons. Nordamerika har da ogsaa i den sidste Menneskealder kunnet afse et stigende Kvantum Kornvarer til Udførsel; saaledes er Eksporten af Hvede vokset fra 9 Millioner Decitons aarlig i Slutningen af 60'erne til 54 Mill. i Slutningen af Halvfemserne, Eksporten af Majs i samme Tidsrum fra $2\frac{1}{2}$ til 49 Mill. Decitons, og den samlede Udførselsværdi for Landbrugsprodukter af alle Arter, der i Midten af Aarhundredet udgjorde omkring 100 Mill. Dollars, er nu naaet op til næsten det 10-dobbelte (i 1901 944 Mill. Dollars).

En anden Maalestok for Landbrugets Udvikling har man i Antallet af Husdyr. Der fandtes i 1870 lidt over 25 Millioner Stykker Hornkvæg, men tredive

Aar senere, i 1900, næsten 68 Millioner. I samme Tidsrum steg Hestenes Antal fra 8 til 18 Mill., Faarenes fra 41 til 62 Mill. og Svinenes fra 27 til 63 Mill.

Men ogsaa paa anden Maade end ved at dyrke Jorden have Amerikanerne forstaaet at udnytte deres Lands naturlige Rigdomme. For Udviklingen af den moderne gigantiske Fabrikindustri har Mineralproduktionen spillet en afgørende Rolle. Før 1840 brødes der omtrent slet ikke Stenkul i Nordamerika, kun nogle faa hundrede Tusinde Tons aarlig, men allerede ved Aarhundredets Midte var Produktionen af dette nu saa uundværlige Brændselsstof steget til 3 à 4 Mill. Tons aarlig, i Midten af 60'erne naaede den 10 Mill., i Midten af 70'erne 50 Millioner, i Midten af 80'erne 100 Millioner; i 1898 udgjorde Kulproduktionen omtrent 200 Mill., i 1901 omtrent 267 Mill. Tons. — Paa en Maade spiller dog Stenoljen en nok saa betydningsfuld Rolle i de Forenede Staters økonomiske Historie. Ganske vist havde man allerede i Trediverne fundet Oljekilder i Virginia, men den hele Produktion indskrænkede sig til 50 eller 100 Fade aarlig, og nogen virkelig Betydning fik Petroleum'en først efter 1859, da Fundet af de store Kilder i Pennsylvanien foraarsagede en højt dreven Spekulation, en »Petroleumsfeber« i Lighed med »Guldfeberen« i Kalifornien nogle Aar tidligere. Udbyttet i 1859 angives til 84.000 Gallons, men allerede Aaret efter var det 21 Millioner, uagtet store Masser af Oljen gik til Spilde, fordi man ikke havde sørget for Foranstaltninger til at optage den, naar den flød fra Springkilderne. I Midten af 60'erne produceredes

allerede over 100 Millioner Gallons Petroleum aarlig, omkring 1880 c. 1000 Mill., i 1900 ikke mindre end 2660 Mill. Gallons. — Af de Metaller, der udvindes i de Forenede Stater, har Jærnet langt den største Betydning for Industrien. Men Udviklingen af Jærnvindingen og navnlig af Staalproduktionen tilhører næsten ganske den nyeste Tid. I Aaret 1820 produceredes kun 20,000 Tons Raajærn, omkring 1850 var Produktionen stegen til c. $\frac{1}{2}$ Million Tons aarlig, og i Midten af 60'erne til 1 Million Tons; tyve Aar senere var den aarlige Produktion firedoblet, fra 1890 til 1896 holdt den sig omkring 8 og 9 Millioner, 1897 var den c. 10, 1898 næsten 12, 1899 godt $13\frac{1}{2}$ og 1900 henimod 14 Mill. Tons. Endnu betydeligere var Stigningen i Staalproduktionen, som i 1867 endnu kun udgjorde 20,000 Tons, i 1873 c. 200,000, men i 1880 over 1 Mill. Tons; i første Halvdel af Halvfemserne produceredes aarlig 3—4 Mill., i 1897 7 Mill., i 1898 9 Mill. og i 1899 og 1900 10 à $10\frac{1}{2}$ Mill. Tons Staal.

Det Felt, hvor de Forenede Staters Konkurrence i Øjeblikket er mest truende for Evropa, er det industrielle. Det er ogsaa her, at Udviklingen er mest imponerende. For Industriens Vækst er det ifølge Sagens Natur vanskeligt at finde rammende og tilstrækkeligt omfattende Udtryk i Tal; Industri udøves jo under saa mangfoldige Former, og Afgrænsningen overfor andre Erhverv er ofte praktisk umulig. I det væsentlige er det kun Stordriften, Fabrikvirksomheden, man har Rede paa, og de nedenfor anførte Tal angaa kun denne. Vi betragte den 40-aarige

Periode 1860—1900, delt ved Aaret 1880 i to lige store Afsnit:

	Antal Fabriker	Deres Kapital	Produktionens Værdi
Aar 1860.....	140,000	1009 Mill. Dollars	1886 Mill. Dollars
— 1880.....	254,000	2781 — —	5349 — —
— 1900.....	513,000	9875 — —	13040 — —

Medens Fabrikernes Antal i 40 Aar steg til henimod det 4-dobbelte, forøgedes Kapitalen til omtrent det 10-dobbelte og Produktionens Værdi til over det 7-dobbelte. Der kunde anføres en Mængde andre Data af lignende Art: Antallet af industrielle Arbejdere, Summen af de udbetalte Lønninger, Værdien af forbrugte Materialier osv.; alle vidne de paa samme Maade som ovenstaaende Tal om en rivende Vækst.

Den amerikanske Industri har naaet sit nuværende fremskredne Standpunkt ikke alene ved Landets overordentlige produktive Kraft, men ogsaa ved den for Nationen ejendommelige Evne til at udnytte det i hvert Øjeblik givne paa den bedste og mest økonomiske Maade. Der kunde nævnes adskillige Eksempler paa, hvorledes der af en i Evropa gjort Opfindelse er udsprunget en amerikansk Industri. Amerikanerne give ogsaa selv deres vel ordnede Patentvæsen Æren for talrige nationale Industrigræns Trivsel — med hvor megen Ret er det vel vanskeligt at afgøre, men at Eneretsbevillinger spille en betydelig Rolle i de Forenede Staters Industri, fremgaar allerede af deres enorme Tal. Ialt var der indtil Begyndelsen af Aaret 1900 i Unionen givet 681,000 Patenter, nemlig 12,000 før 1840, 26,000 mellem 1840

og 1860, 207,000 mellem 1860 og 1880 og 437,000 mellem 1880 og 1900.

Det forstaar sig af sig selv, at de Forenede Staters Deltagelse i det internationale Handelssamkvem er tiltaget umaadeligt i Løbet af det 19de Aarhundrede. Man ser det af Bevægelsen i de omsatte Værdier. Den samlede Værdi af ind- og udførte Varer udgjorde Aar 1800 omtrent 162 Mill. Dollars, 1850 var Værdien vokset til 318 Mill., 1870 til 829 Mill., men Aar 1900 til 2244 Mill. Dollars. Medens Værdien af indførte Varer hele Aarhundredet igennem paa det nærmeste holdt Skridt med Folketallet, er Udførselsværdien navnlig i de sidste 30 Aar steget langt stærkere end Befolkningen: den udgjorde pr. Individ i 1870 omtr. 10 Dollars, men nu næsten 19 Dollars. Det er et betegnende Træk, at lige indtil for en halv Sned Aar siden var Indførselsværdien for Jærn- og Staalvarer større end Udførselsværdien, medens der nu udføres for et 6 Gange saa stort Beløb som der indføres:

	Jærn- og Staalvarer	
	Indførsel	Udførsel
	Mill. Doll.	Mill. Doll.
1890	42	26
1895	23	32
1901	18	117

Noget lignende gælder Manufakturvarer, for hvilke Udførselsværdien er steget fra c. 68 Mill. Dollars i 1870 til 412 Mill. i 1901. — En særlig Interesse knytter sig til de Forenede Staters Udførsel af Landbrugsprodukter, der i 1830 end ikke naaede et halvt hundrede Mill. Doll., men allerede 10 Aar senere

henved det dobbelte, og nu det 20-dobbelte (næsten en Milliard Doll. aarlig).

Hvad der mere end noget andet har bidraget til at fremme den materielle Udvikling er — i Amerika som andetsteds — Samfærdselsmidlerne. Navnlig har naturligvis Fremvæksten af et stadig tættere Jærnbanenet spillet en umaadelig Rolle for det vidtstrakte Land. Den første Jærnbane i de Forenede Stater anlagdes sidst i 1820'erne, og allerede 1830 var der næsten 3000 miles i Drift, 1850 omtrent 13000, 1870 c. 53000, nu nær ved 200000 miles. De Forenede Staters Jærnbanenet er større end alle evropæiske Landes tilsammen; og Godstrafiken, der siden 1882 er bleven fordoblet, er halvanden Gang saa stor som Europas.

Hvad der er meddelt i det foregaaende er kun nogle spredte Tal, som kunde forøges i det uendelige. Det kunde være fristende at føre Skildringen videre og paapege de Forandringer, der efterhaanden er foregaaet i de enkelte »Landsdeles« Betydning for Helheden. Som det geografiske Centrum og Befolkningens »Tyngdepunkt« har flyttet sig (mod Vest), saaledes har ogsaa det økonomiske Tyngdepunkt skiftet Sted. En nærmere Paavisning heraf vilde imidlertid kræve mere Plads, end der kan raades over i denne Skitse. Her skal kun lige peges paa et vigtigt Træk i den nyeste Udviklingshistorie, nemlig Sydens Industrialisering.

I den almindelige Bevidsthed har den Opfattelse vokset sig fast, at Sydstaterne er agerdyrkende, Nordstaterne industridrivende, og enhver Skoledreng

kan paa sine Fingre Lektien om de sociale og politiske Modsætninger, der have udviklet sig heraf. Oprindeligt var det ogsaa rigtigt, at de sydlige Staters umaadelig frugtbare Jord gjorde Plantagedrift (Sukker, Ris, Bomuld, Tobak) til saa lukrativ en Forretning, at den industrielle Virksomhed stilledes i Skygge og kun udvikledes langsomt. Men heri er der sket et stort Omslag i de sidste Aartier. Det har vist sig, at Nordstaterne ikke ere i den Grad overlegne med Hensyn til Mineralrigdom, som de fra tidligere Tid havde Ord for at være, og man har gjort den Opdagelse, at Sydens forholdsvis billige Arbejdskraft med Fordel lader sig anvende ogsaa paa det industrielle Omraade. Vi anføre et Par Tal for at illustrere Sydens fremadskridende Industrialisering.

Værdien af Sydstaternes hele Mineralproduktion udgjorde for Aaret 1880 godt og vel 21 Millioner Dollars, i 1890 lidt over 72 Mill. og i 1900 nær ved 172 Mill. Dollars. De vigtigste mineralproducerende Sydstater ere Vest-Virginien og Alabama, hvis sammenlagte Produktionsværdi overstiger Halvdelen af samtlige Sydstaters. I Vest-Virginien er Hovedprodukterne Kul (Produktionsværdi 1880: 2 Mill., 1900: 18 Mill. Doll.) og Petroleum (1880: $\frac{1}{5}$ Mill., 1900: 22 Mill. Dollars), medens Alabama har sin væsentligste Styrke i Produktionen af Jærn (1880: $1\frac{1}{2}$ Mill., 1900: 22 Mill. Dollars).

Ikke mindre betydelig har Udviklingen været paa Fabrikindustriens Omraade. I Aaret 1860, altsaa umiddelbart før Borgerkrigens Udbrud, registreredes der i Sydstaterne 24000 Fabrikanlæg, mest saadanne der stod i Forbindelse med Sukkerproduktionen (alt-

saa en Art Landbrugsindustri) med en samlet Kapital af 119 Millioner Dollars og en Produktionsværdi af 197 Mill. Dollars aarlig. Allerede 30 Aar senere, i 1890, havde Fabrikernes Antal fordoblet sig, medens deres Kapital og Produktionsværdi var stegen til det firedobbelte. Men endnu betydeligere blev dog Udviklingen i de følgende 10 Aar. I 1900 var Fabrikernes Antal nemlig 83000, Kapitalen 1006 Mill. og Produktionsværdien 1261 Mill. Dollars.

I Konkurrencen paa det industrielle Omraade have Sydstaterne hidtil haft en Støtte ikke alene i den billigere Arbejdsløn, men ogsaa i den mindre strænge Fabriklovgivning. Det er saaledes karakteristisk, at medens 60 pro mille af Industriarbejderne i Syden ere Børn, er det tilsvarende Forholdstal for den øvrige Del af Unionen kun 5 pro mille. Ogsaa Bygge- og Maskinbeskyttelsesforskrifterne ere langt mindre strænge i Syd- end i Nordstaterne.

Naar vi have fremhævet Sydstaternes stærke Udvikling paa det industrielle Felt, maa det dog tilføjes, at denne delvis er at betragte som et Led i det almindelige materielle Opsving, hvori ogsaa Landbruget tager væsentlig Part. Agrarforholdene i Syden udvikle sig mere og mere i moderne, demokratisk Retning; Farm-eren er i Færd med at gøre sig uafhængig; han sælger ikke mere, som i tidligere Tid, Høsten paa Roden, han udnytter sit Brug mere intensivt end før. Det er navnlig i Staten Texas, at disse Forhold have forbedret sig i de sidste Decennier, saa at dette vidtstrakte Land (dets Areal er større end det tyske Riges) byder en kommende Indvandringsstrøm rige Muligheder. I flere Henseender synes Texas at ville tage Førerstillingen i

Syden; eksempelvis er Bomuldsdyrkningen, som tidligere i det væsentlige var begrænset til de gamle (østlige) Sydstater, stadig rykket længere mod Vest, og Texas er nu ubetinget det betydeligste Centrum for Bomuldsdyrkningen og Bomuldsindustrien. Det kan endelig tilføjes, at man flere Steder i Sydstaterne har gjort heldige Forsøg med nye Kulturer, f. Eks. Silke og The; sidstnævnte giver bedre Udbytte end i Kina og paa Ceylon, og Kvaliteten skal være ret god.

Af Sydstaterne (13 i Tallet) høre de 9 til det oprindelige Landomraade, medens de 4 Stater Texas, Florida, Louisiana og Arkansas udgøre Dele af senere Erhvervelser. De to sidstnævnte gaa ind under det første store Landkøb, »The Louisiana-purchase« af 1803, der uden Sammenligning har været af størst Betydning for den materielle Udvikling. Dets Areal udgør nær ved en Tredjedel af Unionens nuværende Landomraade og giver Plads for 14 af dens 45 Stater. Folketallet, som ved Købet i 1803 end ikke naaede 100,000, er nu 15 Millioner (altsaa 150 Gange saa stort), en Femtedel af hele Unionens Befolkning. At Louisiana-Staterne indeslutte umaadelige Strækninger af frugtbart og nu vel dyrket Agerland fremgaar alene deraf, at de i Aaret 1900 producerede 264 Mill. Bushels Hvede, 1013 Mill. Bushels Majs, 311 Mill. Bushels Havre, foruden store Mængder Rug, Byg, Kartofler, Bomuld m. m., alt i alt egentlige Landbrugsprodukter til en samlet Værdi af 755 Millioner Dollars. Heri er endda ikke medregnet Uldproduktionen, som i Aaret 1900 havde en Værdi af 15 Mill. Dollars (netop den samme Sum, hvorfor hele Landet i sin Tid blev købt), heller

ikke Udbyttet af Sukkerdyrkingen, af Mejeridriften, af Fjerkræavl o. s. fr. Medtages alt dette, naar man op til en samlet Sum af omkring 1500 Mill. Dollars, repræsenterende Værdien af et eneste Aars Landbrugsproduktion i videre Forstand. Louisiana-Staterne levere for Tiden mindst Halvdelen af hele Unionens Hvedeproduktion, ligeledes Halvdelen af Majs og Byg, fire Femtedele af Havre, og en Fjerdedel af Rugproduktionen. Men ogsaa paa Mineindustriens Omraade staa disse Stater i flere Henseender højt; saaledes stammer 7 Tiendedele af Unionens Sølvproduktion, over Halvdelen af Guld- og Tredjedelen af Jærnproduktionen fra Louisiana-Staterne — især Colorado og Montana (Sølv og Guld) og Minnesota (Jærn). — Og der er Mulighed for en endnu langt rigere Udvikling i Fremtiden. Louisiana-Staterne have samme Udstrækning som Storbritannien, Tyskland, Frankrig, Italien, Spanien, Schweiz, Holland og Belgien tilsammen, og besidder mindst lige saa store naturlige Rigdomme som disse Lande — og dog er Befolkningen kun en Trettendedel saa stor (15 Mill. mod 202 Mill.).

Intet Under, at man har ønsket at fejre Hundredaarsdagen for »The Louisiana-purchase« paa festlig Vis, og at man vil benytte denne Lejlighed til at vise Verden, hvad amerikansk Energi og Snille formaar. Til den stort anlagte Udstilling, der skal afholdes i 1904, har man derfor ogsaa valgt Byen St. Louis, den betydeligste Stad i Louisiana-Staterne, Unionens fjerdestørste By, der nu tæller omkring 600,000 Indbyggere.

Jærnbane-Persontarifer i Danmark og nogle andre evropæiske Lande.

Af

Cand. mag. Rud. Haarløv.

Ordet Tariff skal af Oprindelse være arabisk og betyde en Prisfortegnelse. I jærnbaneteknisk Sprogbrug er dets Betydning imidlertid udvidet, saa at der under dette Begreb ikke blot henføres en egentlig Fortegnelse over Priserne eller Taksterne for de Transportydelser, som præsteres, men tillige de yderligere Vilkaar, under hvilke Befordring med Jærnbanen finder Sted.

Prisudmaalingen maa selvfølgelig forudsætte en Deling i mangfoldige Grupper og Klasser, alt under Hensyn til de særlige Vilkaar og særlige Former, hvorunder Befordringen finder Sted. Men som fælles Udgangspunkt maa man have en Slags Generalnævner, den saakaldte Enhedssats, hvorved forstaas Prisen for en bestemt Transportmængdes Befordring over en bestemt Transportlængde. For Persontariferne Vedkommende vælger man til Udgangspunkt for Prisudmaalingen det Beløb, som en rejssende skal betale for at befordres en vis Længdeenhed (Kilometer, Mil, Werst o. s. v.), og dette Beløb bliver da Enhedssatsen eller Grundtaksten.

Gennem de Principer, hvorfra man gaar ud ved Dannelsen og Anvendelsen af Grundtaksterne, opstaa de forskellige Tarifsystemer. En nærmere Omtale og Vur-

dering af disse vil imidlertid ikke finde Sted her. Det, der skal behandles i det følgende, er Systemerne, saaledes som de have faaet Udtryk i Praksis, idet der vil blive givet en kort Fremstilling af Takstordningen for Danmark og enkelte andre Lande i Evropa.

I Danmark gav Loven af 24de April 1896 Rammen for den Tarif, som traadte i Kraft fra August 1897. Ved denne Reform blev Taksten pr. km. bestemt til 6,35 Øre for Befordring i I Vognklasse; for II Kl. blev Enheds-satsen udmaalt til 4,00 Øre og endelig for III Kl. til 2,35 Øre pr. km., alt under Forudsætning af, at Rejsen ikke overstiger en Længde af 100 km. De anførte Beløb danne tillige det absolute Maksimum for den Grundtakst, som skulde benyttes ved Fastsættelse af Transportprisen over de forskellige Afstande. Mindstebetalingen for de tre Vognklasser er henholdsvis 40, 25 og 15 Øre*).

Indenfor de 100 km. stiger Taksten proportionalt, eller omtrent proportionalt, med Kilometerantallet. For længere Afstande bestemte Loven, at Taksterne skulde væsentlig modereres; denne Fordring er sket Fyldest paa den Maade, at der foretoges en Inddeling af de længere Distancer i 18 Bælter.

For disse Bælter blev Enhedssatserne fastsatte efter en faldende Skala, idet de for I Kl. aftage fra 6,35 Øre til 2,48 Øre, for II Kl. fra 4,00 Øre til 1,55 Øre, for III Kl. fra 2,35 Øre til 0,93 Øre pr. km. Størrelsen af de 18 Bælter er noget varierende som Følge af den Fremgangsmaade, der benyttedes ved deres Dannelse. Det første gaar fra 100 til 110 km., medens Grænsen for det andet er sat ved 121 km. ($= 11^2$), for det tredje ved 144 km. ($= 12^2$); videre fortsættes nu Stigningen i en aritmetisk Række, saa at det syttende Bælte giver Læng-

*) De anførte Takster gælde for Befordring af voksne Personer. De for Børn gældende modererede Satser forbigaas, baade for Danmarks og de øvrige Landes Vedkommende, som mindre væsentlige.

den 626—676 km. ($676 = 26^2$). Alle Rejser udover 676 km. komme ind under attende Bælte.

Taksterne for Rejser paa forskellige Afstande ville fremgaa af hosstaaende Tabel.

Afstand i Kilometer	I	II	III	Anm.
	Kr.	Kr.	Kr.	
5	0.40	0.25	0.15	Minimumsbetaling
10	0.65	0.40	0.25	
30	1.95	1.20	0.75	
50	3.20	2.00	1.20	
99	6.30	3.95	2.35	
100—110	6.35	4.00	2.35	1. Bælte
145—169	8.00	5.00	3.00	4. —
401—441	13.50	8.50	5.00	12. —
626—676	16.75	10.50	6.25	17. —
over 676	17.50	11.00	6.50	18. —

Dobbeltbilletter til nedsat Betaling, som under de tidligere Takstordninger stadig havde været anvendte, kunde efter Loven af 1896 ikke indføres.

Abonnementskort udstedes baade til Rejse mellem samtlige Statsbanestationer og som Kort, der alene maa anvendes mellem to bestemte Stationer; den Skikkelse, hvori disse særlige Rejsehjemler fremtræde, er enten Maanedskort eller 14 Dages Kort. — Naar Maanedskortet skal give Adgang til Rejse paa samtlige Statsbanestrækninger, erlægges herfor 80 Kr. ved Befordring i I Kl., 50 og 30 Kr., hvis henholdsvis II og III Kl. benyttes. Naar et Kort imidlertid forlanges til Rejse mellem samtlige Stationer i flere Maaneder, er Taksten forholdsvis væsentlig mindre; et Aarskort af denne Art til II Kl. betales saaledes nu med 300 Kr.; et III Klasses Kort for 12 Maaneder er ansat til 180 Kr. — For Maanedskort mellem to opgivne Stationer ville Priserne paa lignende Maade ordne sig efter en Skala, relativt faldende med Gyldighedsfristens Længde og tillige med Kilometerafstanden.

Km.	Kort for 1 Maaned			Kort for 6 Maaneder			Kort for 11 eller 12 Maaneder		
	I	II	III	I	II	III	I	II	III
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
26—30	36.00	22.50	13.50	126.00	78.75	47.25	216.00	135.00	81.00
111—150	72.00	45.00	27.00	252.00	157.50	94.50	432.00	270.00	162.00

Den anden Art Abonnementskort, nemlig saadanne, hvis Løbetid kun er 14 Dage, er udelukkende bestemt til Rejser mellem samtlige Statsbanestationer og koster 52, 32 og 20 Kr.

Dette er Hovedtrækkene af den bestaaende Takstordning. Hertil skal knyttes en kortfattet Oversigt over Indholdet af det Forslag til Lov om Statsbanernes Takster, der for Øjeblikket er under Behandling i Rigsdagen.

En Forhøjelse af selve Enhedssatsen ønskes herefter indført paa den Maade, at Grundtaksten pr. km. ved Befordring i almindelige Persontog og blandede Tog ikke maa overstige 4,5 Øre for II Kl. og 2,6 Øre for III Kl. Prisen for I Kl. skal fremdeles være lig Summen af en II Kl. og en III Klasses Billet. Mindstebetalingen for Enkeltbillet er den samme som hidtil.

Fjerntrafiken skal der ogsaa i Fremtiden ydes Moderation, idet man dog gennem Loven har villet fastslaa den laveste Pris for Transport med almindelige Persontog eller blandede Tog over de længste Afstande. Denne Pris maa nemlig efter Lovforslaget ikke være under Kr. 21, Kr. 13,25 og Kr. 7,75, henholdsvis for I, II og III Vognklasse.

Et Princip, som vore tidligere Persontarifer intet kendte til, er Optrækningsen af et særligt Gebyr for Benyttelsen af II- og Eksprestog. I saa Henseende har det nye Udkast brudt med Traditionen og fastsat en dog ret moderat Tillægsbetaling for disse Tog. En saadan Afgift skal ikke gaa ned under 80 Øre (I Kl.), 50 Øre

(II Kl.) og 30 Øre (III Kl.); dog er der ogsaa sat Grænser for Udsvinget til den anden Side, idet denne Forøgelse af de ordinære Billetpriser ikke kan komme op over Kr. 1,60 for I Kl., 1 Kr. for II Kl. og 60 Øre for III Kl.

Paa et andet Punkt vil man delvis søge tilbage til tidligere bestaaende Takstordninger, idet man vil genindføre Dobbeltbilletter, dog kun gældende for Strækninger indtil højst 30 km. Den rejsende vil herigennem opnaa en Udgiftsbesparelse paa de korte Afstande af c. 10 %. Mindstetaksten for Dobbeltrejser ansættes til 65, 40 og 25 Øre. Disse Billetters Gyldighedstid er, under Hensyn til at de overhovedet kun blive anvendelige paa de korte Afstande, bestemt til et Døgn.

En Fordyrelse af Abonnementskortene tænkes ogsaa som et Led i den nye Ordning, idet de 14 Dages Kort rykke op til en Pris af 65 Kr., 40 Kr. og 25 Kr. Tillige ville Maanedskortene faa et ikke helt ringe Plus til de nu gældende Takster. Thi for det første skal Prisen for Kort af denne Art til Rejse mellem to bestemte Stationer forhøjes med gennemsnitlig mindst 30 %. Men et betydeligt Tillæg vil ogsaa ramme de Maanedskort, der give Ret til at befare samtlige Statsbanestrækninger, og dette sker gennem den Forskrift, at Rabatten for Kort med længere Gyldighedstid end en Maaned ikke maa overstige $\frac{1}{3}$ af den for Kort til en enkelt Maaned fastsatte Betaling, medens Forholdet jo nu er det, at hver Maaned udover den første regnes for $\frac{1}{2}$ Maaned, og at Prisen for et 11 og et 12 Maaneders Kort er ganske ens. Kortet for én Maaned foreslaas i Fremtiden betalt med 100 Kr. for I Kl., 62 $\frac{1}{2}$ Kr. for II og 37 $\frac{1}{2}$ Kr. for III Kl. Paa den anden Side bemyndiges Statsbanerne til for III Kl. at udstede saakaldte Ugekort, gældende til bestemte Morgen- og Aftentog om Hverdagene. Et saadant Kort vil byde den Fordel, at Transportprisen udregnes efter Satser, der højst svare til Betalingen for Maanedskort mellem to opgivne Stationer.

I Sverige findes, ligesom i flere andre Landes Persontarifer, en Forskel i Billetprisen, alt eftersom der benyttes de hurtige Tog eller blandet Tog. Det maa dog bemærkes, at Systemet kun er gennemført for Enkeltbilletternes Vedkommende. Prisen for Dobbeltrejse fremtræder som et Tal, der altid er 50 % højere end for enkelt Billet til blandet Tog. Foretages Rejsen med »snälltog« eller Persontog, bliver Betalingen for Enkelttur afvejet under Hensyn til følgende Enhedssatser: I Kl. 8,5 Øre, II Kl. 6,00 Øre, III Kl. 4,00 Øre pr. km. Naar derimod Befordringen sker med de blandede Tog, er Grundtaksten noget lavere, nemlig 7,00 Øre pr. km. for I Kl., 5,25 Øre for II og 3,5 Øre for III Kl. Priserne for Personbefordring ere udregnede rent proportionalt med Afstanden.

I den følgende Tabel er opstillet de gældende Takster for en Række Afstande, dels for Enkeltrejse, dels for Tur- og Returrejse.

Km.	Enkeltbillet						Dobbeltbillet		
	Iltog eller Persontog			Blandet Tog eller Godstog			Samtlige Tog		
	I	II	III	I	II	III	I	II	III
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
5	0.50*)	0.30*)	0.20*)	0.50	0.30	0.20	0.75*)	0.45*)	0.35*)
10	0.85	0.60	0.40	0.70	0.55	0.35	1.05	0.80	0.55
30	2.55	1.80	1.20	2.10	1.60	1.05	3.15	2.40	1.60
50	4.25	3.00	2.00	3.50	2.65	1.75	5.25	3.95	2.65
99	8.45	5.95	4.00	6.95	5.20	3.50	10.40	7.80	5.20
110	9.35	6.60	4.40	7.70	5.80	3.85	11.55	8.70	5.80
145	12.35	8.70	5.80	10.15	7.65	5.10	15.25	11.45	7.65
170	14.45	10.20	6.80	11.90	8.95	5.95	17.85	13.40	8.95
400	34.00	24.00	16.00	28.00	21.00	14.00	42.00	31.50	21.00
626	53.25	37.60	25.05	43.85	32.90	21.95	65.75	49.30	32.90
676	57.50	40.60	27.05	47.35	35.50	23.70	71.00	53.25	35.50
700	59.50	42.00	28.00	49.00	36.75	24.50	73.50	55.15	36.75
1000	—	60.00	40.00	—	52.50	35.00	—	78.75	52.50

O. S. V.

*) Minimumsbetaling.

Gyldighedsfristen for Dobbeltbilletter er som Regel 4 Dage, Stemplingsdagen iberegnet, ved Afstande indtil 100 km.; derudover tillægges 1 Dag for hver paabegyndte 100 km.

En særlig Tarif efter faldende Skala kommer til Anvendelse paa Linjen Nord for Stockholm eller Ørebro for Rejser over længere Afstande end 300 km. Her synker Enhedssatsen til 1,5 Øre for II og 1,0 Øre for III Kl. Eksempelvis kan anføres følgende Takster

Km.	II Kr.	III Kr.
301—302	15,80	10,50
391—410	17,40	11,60
611—630	20,70	13,80
671—690	21,60	14,40
991—1010	26,40	17,60
o. s. v.		

Taksten for Abonnementskort til Rejser mellem to bestemte Stationer er relativt synkende i Forhold til Løbetiden. Et II Klasses Kort for en enkelt Maaned og over en Afstand af 30 km. koster 26 Kr.; for et 6 Maaneders Kort til samme Afstand er Prisen 93 Kr., for et Aarskort 141 Kr.

Den norske Tarifs Enhedssatser indtage en Mellemstilling mellem de to andre skandinaviske Landes. Der gøres ogsaa her ved Udmaalingen af Priserne en Sondring mellem de almindelige og de hurtige Tog. For III Klasses Vedkommende udviser Takstordningen en tildels faldende Skala, idet Grundtaksten er beregnet til 3,25 Øre pr. km. for de første 50 km., medens Enhedssatsen for de følgende 100 km. er 3,00 Øre og derefter 2,75 Øre pr. km. Disse Takster faa dog kun Anvendelse, naar Befordringen sker med almindelige Tog; for Rejser med Iltog forhøjes Satsen til 4,0 Øre pr. km., og denne Sats er da ens over alle Afstande.

Ved Fastsættelse af Priserne for I og II Kl. er der hverken for de almindelige Tog eller for Iltog sket nogen

Nedsættelse af Enhedssatsen under Hensyn til Afstandens Forøgelse; Grundtaksten er ved alle Længder 6,5 Øre og 5,0 Øre pr. km. henholdsvis for I og II Kl., naar Rejsen foretages med almindelige Tog; ved Befordring med de hurtige Tog erlægges et Ekstragebyr af 2 Øre pr. km. for I Kl. og 1 Øre for II Kl. Med fornævnte Undtagelse vokse Taksterne altsaa iøvrigt ganske proportionalt med Kilometerantallet. Mindstebetalingen er 60, 40 og 20 Øre. Dobbeltbilletter kunne faas i samme Udstrækning som Enkeltbilletter, og Prisen er 50 % højere end Enkeltbilletens. Returbilletens Gyldighed udløber først en Maaned efter at den er købt.

Hvor Hensyn til Konkurrence med andre Befordringsmidler træder i Forgrunden, er Kampen taget op gennem en Udmaaling af Taksterne paa en lavere Basis. Dette er saaledes Tilfældet paa Banestrækningerne langs Kristiania Fjord under Hensyn til Dampskibsforbindelserne.

Abonnementskort udstedes for et bestemt Antal hele Maaneder, indtil et Aar. Prisen er, naar Gyldigheden kun skal vare 1 Maaned, paa Afstande indtil 15 km. i de tre Vognklasser Kr. 22,50, Kr. 15 og Kr. 9. For hver yderligere 5 km. lægges hertil et Beløb, der er synkende, efterhaanden som Kilometerantallet vokser. Et II Klasses Kort til Rejse mellem Stationer, der ere fjærnede 26—30 km. fra hinanden, koster for 1 Maaned Kr. 20,30. Paa en Afstand af 96—100 km. er Prisen Kr. 36,60. Taksten for et Kort, gyldigt i 1 Maaned, danner det Udgangspunkt, hvorfra Priserne for Kort til længere Tidsrum bestemmes; en temmelig stærkt faldende Skala naas da ogsaa derigennem, at der for et 2 Maaneders Kort regnes 1,8 Gange Prisen for et Kort, som kun maa benyttes i 1 Maaned; et 6 Maaneders Kort beregnes med 4,0 Gange Taksten for 1 Maaned, og Prisen for 12 Maaneder fremkommer endelig ved at tage Betalingen for et 1-Maaneds Kort 6,25 Gange.

En særlig Art Moderation, hvortil intet Sidestykke haves i de to andre skandinaviske Lande, bliver givet

ved de saakaldte Arbejderbilletter. Disse sælges til III Kl. i Hefter paa 12 Stk. (Ugebilletter) og 50 Stk. (Maanedsbilletter) og kunne alene erhverves af Arbejdere, der have fast Arbejdssted og regelmæssigt foretage Rejser mellem dette og deres Bopæl. Hver Billet gælder til en Rejse med bestemte Tog mellem de paa Billetten nævnte Stationer. I Samfærdselen mellem Kristiania og Bygdø koster f. Eks. et Hefte Ugebilletter 84 Øre, medens 50 Maanedsbilletter kan købes for 3 Kr. — Søn- og Helligdage ere saadanne Billetter ikke gyldige.

At skabe en fælles Tarif for hele Tyskland er et Maal, som adskillige Forslag have søgt at rykke nærmere. Endnu er der dog paa Persontaksternes Omraade ikke foretaget en saadan Sammensmeltning, og for Tiden rummer altsaa det tyske Rige i denne Henseende en Del forskellige Ordninger indenfor sine Grænser. I det enkelte at omhandle disse Systemer vilde dog føre for vidt. Her skal kun angives nogle Hovedtræk.

De nordtyske Stater kunne delvis samles under fælles Regler, og Banerne i Sydtyskland have ligeledes fastsat Takster, der i Hovedsynspunkterne stemme overens. Men disse to Grupper udvise paa mange Punkter væsentlige Forskelligheder indbyrdes. Grænsen mellem dem synes at kunne sættes ved Floden Main. — Nord for denne »tarifariske Main-Linje« have de fleste Baner fire Vognklasser, Syd for Main vil man som Regel kun finde tre Klasser. Med Hensyn til Taksterne kan det bemærkes, at der ogsaa i Tyskland ved de fleste Tarifer beregnes en Tillægsbetaling for Iltog.

Den følgende Tavle viser Grundtaksternes Højde for Enkeltbillet i forskellige Stater indenfor det tyske Rige.

	Pfennig pr. Kilometer			
	I	II	III	IV
Statsbanerne i Bayern og Baden:				
Persontog	8,0	5,3	3,4	—
Iltog	9,1	6,4	—*)	—
Württemberg:				
Persontog	8,0	5,3	3,4	—
Iltog	9,1	6,4	4,5	—
Mecklenburgske				
Friedrich Franz Jærnbane:				
Persontog	9,0	6,33	4,67	2,5
Iltog	9,0	6,33	4,67	—
Statsbanerne i Prøjsen:				
Persontog	8,0	6,0	4,0	2,0
Iltog	9,0	6,67	4,67	—

Proportionale Takster er overalt det herskende System.

Dobbeltbilletprisen er i de fleste Tilfælde c. 50 % højere end for Billet til Enkeltrejse i Persontog, dog saaledes at der for Benyttelsen af de hurtige Togforbindelser som oftest bliver tillagt et særligt Gebyr. Medens de præjsiske Statsbaner ikke gøre Krav paa et saadant, selv om Rejsen i begge Retninger sker med Iltog, fordre de fleste andre Baner i Tyskland denne Fordyrelse af Pladsen i Iltogene. Returbilletterne ere i Prøjsen gyldige i 45 Dage. — Det maa anføres, at der i de Stater, hvor den fjerde Klasse er etableret, dog som Regel ikke udgives særlige Billetter for Hen- og Tilbagerejse i den nævnte Vognafdeling.

En Undtagelsestarif anvendes paa Forstadstrafiken ved Berlin. Her erlægges ved Benyttelsen af Forstadstogene:

	II Kl.	III Kl.
for de første $7\frac{1}{2}$ km.....	15 Pf.	10 Pf.
fra 7,6—15 km.....	30 —	20 —
herudover pr. km.....	4,5 —	3,0 —

*) Baden: 4,5 Pf.

Abonnementskort, Arbejderkort m. m. ere bragte frem i næsten alle Stater, men Reglerne for deres Benyttelse ere ret uensartede i de forskellige Lande indenfor Rigsomraadet.

Fra 1. August 1889 traadte den ungarske Zonetarif i Kraft. Et af denne nye Tarifpolitiks Formaal var at sætte Budapest i Stand til at svinge sig op til virkelig at blive Landets første By; dette skulde navnlig fremkaldes gennem den Forskrift i Tarifen, at man ikke kan faa gennemgaaende Billetter udover Budapest, hvad der i mange Forbindelser kommer til at betyde en reel Prisforhøjelse op over det Beløb, som selve Afstanden berettigede til at kræve.

Tarifen sonderer mellem en Nærtrafik med 3 og en Fjerntrafik med 14 Zoner. Nærtrafikens Zoner se saaledes ud:

	I	II	III
1. Zone (1—10 km.).....	45 Øre	23 Øre	15 Øre
2. — (11—15 —).....	60 —	33 —	23 —
3. — (16—20 —).....	75 —	45 —	30 —

Alle Længder udover 20 km. regnes altsaa for Fjerntrafik og maa betales efter de herfor gældende Takster. Tillige sker ved Befordring med Iltoget Prisudmaalingen altid efter Reglerne for Fjerntrafik. Denne Fjerntrafik er delt i 14 Zoner, af hvilke den første gaar indtil 25 km., den sjette strækker sig fra 86 til 100 km., den fjortende og sidste indbefatter alle Afstande, der ere større end 225 km. For disse tre nævnte Bælter ville Priserne stille sig paa nedenanførte Maade:

	Persontog			Iltoget	
	I	II	III	I	II
	Øre	Øre	Øre	Øre	Øre
1. Zone.....	90	60	38	113	75
6. —	540	360	225	675	450
14. —	1350	900	600	1800	1200

Heri er indregnet de særlige Skatter og Stempelgebyrer. En Fordyrelse af den sidste Zone har dog i nyeste Tid været under Overvejelse.

Dobbeltbilletter med Moderation udgives i Almindelighed ikke mere. Nogen Nedsættelse indrømmes dog ved Løsningen af særlige Søndagsbilletter til Tur- og Returrejse; de kunne alene faas i Tiden fra 1. Maj til 1. Oktober for Udflugter fra Budapest, og deres Løbetid er én Dag.

Paa flere andre Maader ydes der imidlertid i Ungarn Begunstigelser. En særlig Gruppe danner saaledes de, der kunne rejse paa halv III Klasses Billet. Her maa, foruden Civilarrestanter, ubemidlede Sindssyge og deres Ledsagere, særlig nævnes Landarbejdere, som opnaa denne Lettelse, naar de slaa sig sammen i et Antal af mindst 10 Mand, der skulle til samme Station. Andre Klasser Arbejdere skulle udgøre en Afdeling paa mindst 30 Personer for at blive delagtige i dette Gode. En Besparelse vil ogsaa opnaas derigennem, at man indenfor Nærtrafikens Grænser kan faa Billetter i Hefter paa 10 Stk. mod nogen Moderation. Til Forbindelsen mellem de samfærdselsrige Byer og dissens Omegn, hvad der altsaa bl. a. kommer Budapest til Gode, sælges Partier paa 30 og 60 Stk.; herved indvindes 5 og 10 0/0.

En Betragtning af de Takstordninger, som ere omhandlede i det foregaaende, fremkalder det Indtryk, at Danmark ingenlunde kan siges at staa langt fremme i Rækken, naar man foretager en Gruppering efter Højden af Salgspriserne for Billetter og andre Rejselegitimationer. Og dette Indtryk vil bevarer, selv om man drager endnu flere Lande ind i Sammenligningskredsen, ligesom Stillingen ikke vil forandres, selv om det nu foreliggende Lovforslag, der ganske vist paa flere Punkter bringer Stigninger, føres ud i Livet.

November 1902.

Boganmeldelser.

SIMON N. PATTEN. **The Theory of Prosperity.** New York 1902. The Macmillan Company. (237 S.).

Indenfor Økonomien er den juridisk-formelle Behandlingsmaade bleven trængt tilbage af en mere filosofisk. Det er stadig Psykologen og Sociologen, der tager Magten, saaledes at den, der i Mills Fremstilling ser et Ideal, maa staa uforstaaende og uden Udbytte af de filosofisk-økonomiske Skrifter. Et Eksempel herpaa afgiver Amerikaneren Prof. Patten, hvis Økonomiens Dynamik vil være kendt ogsaa herhjemme; i sin Afhandling »Theorien om almindeligt Velfærd« undersøger han stadig Samfundets Struktur, Dannelsen af Interessegrupper, og hvorledes de sociale Forhold virker til Indkomstens Fordeling, medens han i den rene Prislære vejer og maaler Attraaen, ikke saa meget paa langs som i Bredden, hvorledes f. Eks. Fremkomsten af ny enten supplerende eller erstattende Varer indvirker paa Køberens Sjælstilstand, — saaledes at der er Steder, hvor man glemmer, det er et økonomisk og ikke et psykologisk Værk, man har for sig.

Forfatteren sonder mellem Fattigdom, 3: utilstrækkelig Forsyning, et rent økonomisk Problem, og Elendighed, Mangel paa Harmoni mellem Maal og Midler, et rent sjæleligt Problem. Denne Mangel paa Tillempelse er Aarsag til al social og individuel Elende.

Vi har, siger han, 4 Arter Indtægter (Løn, Rente, Jordrente, Profit). Dette er kun en historisk Inddeling,

der svarede til en Klasseinddeling. Og skal vi definere, viser det sig ogsaa, at denne Inddeling er uholdbar. Tag f. Eks. Walker's Profit, Marx's Rente, George's Jordrente og Ricardo's Arbejdsløn og De vil se, at ved at sammenlægge disse 4 Størrelser faar vi maaske dobbelt saa meget som Indkomsten udgør. Hvorfor? Ja, fordi der er Uenighed om Definitionen: Lægger vi Eftertryk paa Lønnen, da har vi kun Lønproblemet, lægger vi Eftertryk paa Forskelsrente eller Kapitalrente, har vi henholdsvis et Monopol- eller et Kapitalanlægs-Problem.

Forfatteren gaar derfor over til at undersøge det økonomiske Problem for hvert af de tre Grundlag: Løn, Jordrente og Kapitalrente.

Ved Arbejdsløn ser han kun paa den isolerede Arbejder, ikke paa Lønarbejderen, Daglejeren. Der kommer følgelig en god Del Optimisme ind i hans Fremstilling: Arbejdet er i sig selv en Fornøjelse, fordi det udlader vor Overskudsenergi; der er meget lidt Ubehag ved Arbejdet. Til Gengæld skaber det Nytte, der igen omsættes i det menneskelige Legemes Overskudsenergi. Dette er en naturlig Cyklus, og Forf. bruger haarde Ord mod Anstrængelse ud over dette Punkt. Det »er uværdigt for Penge at underkaste sig Arbejdets Smerte, og arbejde saa længe, at Arbejdet bliver ulystgivende« o. s. v.

Han gaar nu over til Arbejdslønnens Fastsættelse: her siger han ikke meget ud over det, at »Option«, Evnen til at vælge mellem flere Erhverv, hæver Arbejdslønnen. Dette er rigtigt — for den enkelte Arbejder. Har jeg den Option at være f. Eks. Manuduktør i Stedet or Journalist, vil en Timebetaling som Manuduktør sætte en Grænse, ud over hvilken jeg ikke vil udbyttes af Bladudgiverne. Men denne Option gælder kun den enkelte — ikke Klassen.

Den enkelte Arbejders Option vil, kan hænde, sætte en Grænse for hele Klassens Løn, men saa til Gengæld trykker han Lønnen i den Klasse, hvortil han søger. Option forklarer ikke saa meget, som Forf. tror.

Dernæst berører Forf. Begrebet Værdi, som han gør enstydig med »Nytte«; som Marx ser Arbejdet, ser Patten Nytten som det værdidannende Substans. Dette sidste er galt, fordi ved en given Værdi Nytten ikke er den samme for alle Konsumenterne. Overhovedet har Nytten kun sin Betydning ved Dannelsen af den subjektive Pris; den bestemmer, hvor meget jeg vil give. Jeg tror iøvrigt, at netop fordi det ikke er muligt at finde et værdigivende Substans, at finde Værdien som noget absolut, vil det være rigtigst helt at eliminere Værdibegrebet af Økonomien og ene tale om Pris. At finde, hvad egentlig Værdien er som absolut Størrelse, er en Jagen efter den fjerde Dimension.

Efter Prof. Patten skal vi opgive at tage Efterspørgsel og Tilbud som værdidannende Elementer og søge andre, eller bedre, vi skal i al Fald opgive Produktionsomkostningerne som værdibestemmende. Rigtigt er det jo, forsaavidt det vil vise sig, at Prisen paa Produktionsmidlerne er afhængig af Efterspørgslen efter den færdige Vare. Men Forfatteren gaar et Skridt videre: Prisen tenderer ganske vist til at gaa ned til Produktionskostninger, men faar ikke Lov dertil, fordi Menneskets Evne til at faa nye Fornødenheder stadig skaber ny Efterspørgsel og dermed øget Værdi. Paa den anden Side er det ikke Konkurrencen mellem Producenterne, der tvinger Prisen nedad, men Publikums Option, d. s. Evnen til at vælge mellem flere Varer, »power of substitution«. Det er de forskellige Arter Varer, der konkurrerer, ikke Producenterne, i al Fald ikke i vore Dage. Heri er der en hel Del rigtigt, forsaavidt det betoner, at et Monopol aldrig kan udnyttes fuldt ud, saalænge der eksisterer Surrogatvarer, og det eksisterer der altid.

Monopolerne har i Forfatteren en Forsvarer; han paastaar, at de i første Række gaa ud over andre Monopolister; Staal-Trusten vil tage en Del af sin Monopol-indtægt fra de monopoliserede Jærnbaneselskaber, disse deres fra Farmernes Jordrente o. s. v. Dette er jo kun

delvis rigtigt, Monopolgevinsten viser sig faktisk ogsaa i højere Priser paa Konsumgoder.

Forf. drager til Felts mod den Betydning, enkelte Økonomer lægger paa Differentialrenten \propto Forskellen mellem den heldigere og Grænseproducentens Udgifter. Han vil kun indrømme den ved Produktioner, der arbejder med »decreasing return«. Men han indrømmer paa næste Side, at Driftsherrer i samme Branche arbejder med forskellige Udgifter. Sagen er den, Forfatteren vil opstille et nyt og — efter min Mening — uholdbart Begreb: den prisbestemmende Vare indenfor en Gruppe Varer, der kan erstatte hinanden. En af disse Varer, siger han, bestemmer Prisen; de andre Varer, der fremstilles billigere, har da en Differentialprofit, der er beskyttet, saalænge den prisbeskyttende Vare ikke ændres i Pris. Dette er vistnok urigtigt; med Kapitalens Evne til at vandre, vil den sikkert fordele sig saaledes over de konkurrerende Varer, at Grænseprofiten er ens overalt, eller ogsaa gaar den dyrere Vare ud af Forbruget. Kolonialsukker dannede ikke en Basis, under hvilket Roesukker ikke kunde sælges; Roesukkeret jog Kolonialsukkeret ud, og de, der nu vil bruge dette Sukker, maa betale mere for det. Kommer der en Tid, hvor Kolonialsukker kan afsættes i rigelig Mængde til en højere Pris end Roesukkeret, vil dette ikke derfor ryge op til Kolonialsukkerets Pris.

Om Kapitalrenten gentager Forf. Læren om, at den er Forskellen mellem en Vares Værdi nu og i Fremtiden, men han forklarer ikke, hvorledes Raten sættes.

Rentens Betaling har iøvrigt den Virkning, at Produktionen stopper paa et tidligere Tidspunkt, men ikke den, at Arbejdslønnen bliver ringere. I det første har han Ret, ikke i det sidste. Ganske vist kan Arbejdsløn og Rente stige samtidig (paa Monopolfondens Bekostning), men naar Renten ikke skulde betales, kunde Arbejdsgiveren byde Arbejderen mere.

Arbejdsløn og Rente kalder Forf. »fikseret Indkomst«; derimod sætter han »funderet Indkomst« \propto Monopolrente,

Forskelsrenten. En Række Diagrammer viser, hvorledes Monopol og Forskelsrenten fordeles: dels i et Surplus til Arbejderen, dels i en Profit og endelig socialiseres den, d. e. tilfalder hele Samfundet gennem et Prisfald.

Kapitalen inddeler Forf. i reel Kapital og »funderet Kapital« : kapitaliseret Monopol-Indtægt (det samme Begreb, som jeg har kaldt Kvasi-Kapital).

I anden Del af Bogen undersøger Forf., hvorledes de sociale Tilstande indvirker. Han siger: gennem Tillempeelse til Naturen og til Omgivelsen bestemmer man, hvor stor Indkomst Samfundet skal have; gennem indbyrdes Kamp, hvorledes denne Indtægt fordeles. Dette andet Afsnit, der efter mit Skøn er mest interessant, er helt inde paa Sociologiens Omraade. Forf. opererer stadig med Begreberne Kamp eller Tillempeelse, viser hvorledes baade et Samfund og det enkelte Individ har at tillempe sin Attraa og Arbejdsomraade efter Omgivelserne under Straf af Tilintetgørelse. Ligeledes skal man tillempe Lovene og Rettighederne efter de faktiske Forhold. Men her virker jo tidligere Tid, den døde Haand ind paa Nutiden: de økonomiske og fysiske Love ændres under Presset af psykologiske og sociale Tendenser; tidligere Tiders Tankesæt og Moral og sociale Struktur virker ind paa Nutiden og hindrer os i fuldt ud at lempe os ind til Nutidens ændrede Krav.

Professor Pattens Bog er højfilosofisk abstrakt og, da den er skreven af en Amerikaner, højoptimistisk. Og under Læsningen gribes man af en Frygt for, at Økonomien atter skal vige ud af Sporet, hvirvles ind i filosofiske Abstraktioner, der lader haant om det levende Liv. Og særlig over S. Pattens Bog er den rent intellektuelle Glæde over de økonomiske Loves Harmoni omformet til — for at citere en dansk Forfatter — »Bastiats og Harmoniøkonomernes evigglade Optimisme«.

Man mærker, at Forf. lever i et Samfund, der endnu i al Fald for Middelstanden og de højere stillede Arbejdere frembyder rige Udviklingsmuligheder. Derfra maaske

denne Optimisme, der til Tider synes saa ubegrundet, den Tro paa, at dersom Tendenser og Love faar Lov at virke, vil alt udi Enden blive idel Glæde.

Folk, der ikke har god Tid, skal ikke læse denne Bog; den er saare vanskelig, fordi man skal forlade de vante Inddelinger og de kendte Definitioner, saaledes at Bogens Tilegnelse er et helt Studium. Nærværende Anmelder vil da ærligt bekende, at der er Steder deri, jeg slet ikke forstaar.

Laurits V. Birck.

HERMANN BECK. **Gerechter Arbeitslohn.** Dresden 1902. O. V. Böhmert. (176 S.).

Atter en Bog om Arbejdslønnen. Det er en Fornøjelse at se, i hvor høj Grad dette Emne beskæftiger Økonomerne for Tiden. Fra forskellige Sider trænger man ind deri, og et betydeligt Arbejde er allerede præsteret. Heldigvis synes man ogsaa mere og mere, vistnok især som Følge af amerikansk Paavirkning, at faa Fødderne paa Jorden i sine Betragtninger over dette Emne. Kunde man nu blot faa tilstrækkelig fyldige Oplysninger om den Indflydelse, der øves af Hovedfaktoren i den praktiske Fastsættelse af Arbejdslønnen 3: Fagforeningerne, saa vilde et mægtigt Skridt fremad være gjort. Her mangler dog meget endnu. De Forfattere, der tager Fagforeningerne med i deres Betragtninger, er som Helhed altfor tilbøjelige til at forveksle det, der er, med det, der burde være. Kritiken vil dog sikkert ogsaa vaagne her og »den gode Tro« give Plads for den kolde, nøgterne Undersøgelse. Maatte denne ikke lade vente altfor længe paa sig.

Den foreliggende Bog beskæftiger sig kun lidet med Fagforeningerne. Dens Maal er at angive Idealet; men den Slags Bøger vil altid have deres Betydning, selv om man nok saa meget maa give Mefistofeles Ret i, at al Teori er graa og kun Livets Træ grønt.

Naturligvis er Bogen ikke lutter Teori. Her er mangfoldige positive Oplysninger baade om Lønspørgsmaalets Behandling i Litteraturen og om Forsøgene paa dets Løsning i Praxis. Hvad Forfatteren især helliger sin Opmærksomhed, er den saakaldte »profit sharing«, paa tysk: »Gewinnbeteiligung«, eller som han foretrækker at kalde det: »Ertragbeteiligung«. Han meddeler en lang Række Eksempler paa Forsøg paa at indføre denne i Praxis, kritiserer de forskellige Metoder og ender med at foreslaa den, han anser for den rette og tillige for den ideale Løsning af Lønspørgsmaalet i det hele taget. Hans Teori gaar i Korthed ud paa følgende.

Enhver Arbejders Løn skal svare til hans Arbejdsydelse. Dette kan Lønnen imidlertid kun komme til, naar den foruden at rettes efter Arbejdets tekniske Resultat tillige bestemmes efter dets økonomiske. Naar en Fabrik opnaar højere Priser for sine Varer end andre tilsvarende Fabrikker, eller naar den opnaar et større aarligt Overskud end andre, saa skyldes dette ikke blot en heldig eller dygtig Ledelse; det skyldes i fuldt saa høj en Grad hver enkelt Arbejder eller enhversomhelst anden i Fabrikens Tjeneste ansat Person. Det gode økonomiske Resultat bør altsaa i forholdsvis lige Grad komme alle tilgode. Dette kan kun ske ved, at Gevinsten deles mellem alle i Forhold til enhvers Bidrag til dens Størrelse. Gevinsten er imidlertid et ubestemt Begreb. For at naa et praktisk Udtryk for den maa man først bestemme, hvad der med Rette tilkommer Kapitalen som Rente. Her mener Forfatteren, at Bankdiskontoen til enhver Tid vil være den rette Maalestok. Kapitalisterne, det vil som oftest sige: Aktionærerne, maa altsaa lade sig nøje med denne. Hvad der da af det aarlige Udbytte bliver tilbage er »Gevinst«, og denne deles mellem alle de arbejdende fra Direktøren og nedefter.

Arbejderen faar med andre Ord det, vi nu kalder Arbejdsløn, udbetalt som Forskud. Til dette føjer sig ved

Aarets Udgang Arbejderens Andel i Gevinsten. Disse to Dele tilsammen udgør »den rette Arbejdsløn«.

Forskudet er fast, for saa vidt som det ikke, hvis Aarets Resultat bliver Tab i Stedet for Vinding, kan fordres tilbagebetalt — hverken helt eller delvist. Man kan ikke forlange, at Arbejderen skal bære Tabet ved Konjunkturerne. Det tekniske Resultat foreligger, og herfor skal han have sin Løn. Bliver der Tab, er det altsaa Kapitalisternes Sag at bære dette. Kapitalen er jo dog kun et Arbejdsinstrument.

Man ser let denne Teoris svageste Punkt. Dette er netop Problemet: Hvad bestemmer Forskudets Størrelse? Naar Gevinsten skal fordeles i Forhold til alle Arbejds-lønninger fra Direktørens og nedefter, saa bliver jo dog Spørgsmaalet stadigt: Hvilken er den retfærdige Bestemmelse af Forholdet mellem disse Lønninger? Herom vil der altid kunne rejses Strid. Og er dette Forholds Rigtighed Genstand for Tvivl, saa er selvfølgelig Gevinstfordelingens Retfærdighed det ogsaa. Kampen for at forhøje den Del af Lønningen, vi nu kalder Arbejdsløn, vil med andre Ord ikke ophøre; snarere synes den at ville faa et Incitament ved Udsigten til en større Gevinstandel som nødvendig Konsekvens af en højere Ugeløn.

At Bestemmelsen af Kapitalens Andel er vilkaarlig, behøver ikke nogen nærmere Paavisning. Om Fagforeningerne, som Forfatteren mener, vil kunne gennemtvinge den, er sikkert mere end tvivlsomt. Og en Lovgivning indenfor det enkelte Land paa dette Omraade er utænkelig.

Men alligevel: Hører end Realiseringen af Forfatterens Lønideal ikke vor Tid til, er det derfor ikke overflødigt at faa et saadant Ideal stillet for Øje. Ethvert Bidrag til Belysningen og Løsningen af vor Tids allervanskeligste Problem bør desuden modtages med Taknemlighed. Som saadant være Forfatterens alvorlige og interessante Undersøgelse anbefalet.

H. L. Bisgaard.

SAMUEL RÉVAL. **Grundbedingungen der gesellschaftlichen Wohlfahrt.** Leipzig 1902. Duncker & Humblot. (XXXI + 692 S.).

Denne Bog er en Utopi, saa dristig som nogen Socialist fra for halvhundrede Aar siden kunde have drømt den. Forfatteren er selv Socialist, uagtet han ikke kalder sig saaledes, men Socialist af en ganske egen Type. Han repræsenterer en Statssocialisme, drevet ud i de yderste Konsekvenser, og hans Bog er et bredt anlagt Forsøg paa at sætte denne Tankegang i System.

Den falder i tre Dele, igennem hvilke han gradvis fører Læseren frem imod sit Samfundsideal.

I den første søger han at godtgøre, at den sociale Elendighed ikke skriver sig fra naturlige Forhold. Der er Rigdomme nok i Samfundet, til at enhver kunde spise sig mæt. Fra Naturens Haand findes intet Misforhold mellem Produktionens Ydeevne og Befolkningens Fornødenheder. Begrebet Overbefolkning er en Fiktion; hvad der kaldes saaledes, kan rigtigere karakteriseres som Underproduktion. Tyngdepunktet i denne Del af Undersøgelsen bliver ganske naturlig en Kritik af Malthusianismen; den indeholder ikke særlig originale Tanker, og dens Argumentation er hverken udtømmende eller uangribelig; alligevel er dette Afsnit vistnok Bogens solideste og det, der kan læses med størst Udbytte.

Den sociale Misère kan da kun være begrundet i sociale Misforhold, og Bogens anden Del har den positive Opgave at undersøge, hvilke disse er. Forfatteren finder som den eneste Aarsag den private Ejendomsret, ikke blot til Produktionsmidlerne, men ligesaa fuldt til Brugsstandene. Saalænge den opretholdes, er ethvert Reformforsøg, ad Lovgivningens, Fagforeningens eller den kooperative Sammenslutnings Vej, haabløst. Først naar Staten har taget absolut al Ejendom over paa sin Haand, kan Samfundets latente Velstand udløses og dets Medlemmer gaa ind til tryggere og lykkeligere Livsvilkår. Han udvikler denne Tanke ved en Analyse af de forskel-

lige sociale Forhold, men det maa siges, at hans Bevisførelse helt igennem glipper. Han har en underlig Sky for de skarpe Definitioner, som skaber faste Holdepunkter. »Værdi«, »Ejendom«, »Kapital«, »Kapitalisme«, »Storkapitalisme«, »Handelssystem« er Begreber, hvormed han stadig opererer, men altsammen Begreber med ganske udflydende Grænser. Resultatet er Uklarhed og Forvirring. Han er ikke i Stand til logisk at bevise den Aarsagssammenhæng, han opstiller; heller ikke belyser han Forholdene ved Tal eller Fakta; og end ikke finder man hos ham de illustrerende Eksempler, der rent agitatorisk brænder sig ind i Læserens Bevidsthed. Grundtonen bliver Deklamation, isprængt dels med trivielle Selvfølgeligheder, dels med mærkværdige og ganske fantastiske Overdrivelser.

Under denne Udvikling polemiserer Forfatteren til to Sider, dels imod »den videnskabelige Nationaløkonomi«, dels imod »Socialismen«. Men da han ved »Nationaløkonomien« forstaar Laissez-faire-Doktrinen i dens rene Skikkelse, savner hans Angreb i denne Retning al aktuel Interesse; Flertallet af moderne Nationaløkonomer er vistnok fuldt saa skarpe i deres Kritik. Ogsaa overfor »Socialismen« er hans Angreb et rent Slag i Luften. Helt bortset fra den Samling Taabeligheder, han henfører under denne Kategori og derefter kraftig bekæmper — som t. Eks. den, at et socialistisk Samfund ved Arbejdets Fordeling vil bortse fra de enkelte Menneskers Anlæg og Interesser og tvinge den geniale Kunstner til at sy Sko, den geniale Videnskabsmand til at feje Gader — helt bortset herfra er hans Indvendinger mod Socialismen to. Først, at den ikke tager Afstand fra den private Ejendomsret til Genstandene for det umiddelbare Forbrug — noget, Socialismen selvfølgelig ikke kan gøre, da den ikke indser de mislige sociale Følger heraf. Dernæst, at den ikke tilstrækkelig tydelig udmaler Enkelthederne i det fremtidige Samfund — netop det Træk, der skarpest skiller den moderne, videnskabelige Socialisme fra den

ufrugtbare Utopisme. Forfatteren forstaar slet ikke dette sidste. Den organiske sociale Udvikling, hvis Hovedlinjers Retning vel lader sig opdage, men hvis Maal ikke kan opfindes, synes ham et ukendt Begreb. Ganske naivt mener han, at hvis man forud for den franske Revolution havde været paa det rene med Planen for en fornuftig Samfundsordning, vilde man allerede den Gang have afskaffet al privat Ejendomsret.

I tredje Del følger saa en i alle Enkeltheder gaaende Skitse af Fremtidsstaten. Det er en Videreudvikling af den nuværende Stat, med Bibeholdelse af hele dens Maskineri. Et avtokratisk Fyrstendømme kan være en ligesaa god, maaske en nok saa god Ramme som en parlamentarisk Republik. Militærvæsenet maa bevares i sin fulde Udstrækning, thi der vil være stadig Anledning til fjendtlige Sammenstød mellem de enkelte Stater. Forskellen er kun den, at al Ejendom er gaaet over til Staten; Produktionen og Udbyttets Fordeling ledes gennem særlige Ministerier. Der hersker almindelig Arbejdstvang, og Befolkningen er klassificeret i forskellige Grupper efter det mere eller mindre værdifulde Arbejde, den præsterer. Jo højere en Gruppe man tilhører, des større er Omfanget af de Nydelsesmidler, man faar Adgang til. Som yderligere Belønning for godt Arbejde kan Rang og Ordener anvendes. Der udbetales ingen Løn, men hver Person har et Tegn, der angiver, hvilken Arbejderkategori han tilhører, og ved Forevisning af det faar han paa Statsmagasinerne og i Statskøkkenerne sine Fornødenheder tilfredsstillede, faar anvist Bolig, faar Ret til at benytte Kommunikationsmidlerne, Sporvogn for de lavere Klasser, Droske for de højere, Landauer for de højeste. Ingen maa eje noget af nogensomhelst Art; Bøger kan kun faas til Laans fra de offentlige Biblioteker; dog har enhver Ret til at faa et Eksempplar af et Dagblad. Med visse Mellemrum skal enhver fremstille sig til obligatorisk Lægeundersøgelse og er under Strafansvar forpligtet til at følge Lægens Forskrifter. Den borgerlige Frihed bevares, for-

saavidt den lader sig forene med Statens Interesser. Man har Lov til frit at vælge sin Bopæl indenfor Statens Grænser; dog kan man ved Flytning nedsættes i en lavere Arbejdsgruppe. Presse- og Foreningsfrihed er den almindelige Regel; dog hersker der Censur for »usædelige eller ophidsende« Skrifter og Foredrag, og ingen Foreninger maa dannes i »statsfjendtlig Hensigt«!

Yderst betegnende er den Maade, hvorpaa Forfatteren tænker sig denne Fremtidsstat ført ud i Livet. Den nuværende Stat skal opgive alle socialpolitiske Lapperier og — »uden Hensyn til Separatinteresser« — erklære Fællesøkonomien som sit Maal. Den skal derpaa organisere en Art Brugsforening for sine Embedsmænd og Funktionærer; efterhaanden skal den oprette Fabriker i forskellige Fag. Forretningen vil lidt efter lidt vokse og konsolideres, dels ved store Besparelser, dels ved de Formuer, »som Rigmænd udleverer, naar de træder ind i Forbundet«. Efter at have gennemløbet en lang Række Stadier skal saa denne Statskooperation ende med at omspænde hele Samfundet.

Det ligger nær at sidestille denne Bog med et nylig udkommet lille Skrift af den moderne Socialismes Førstemand Karl Kautsky. Det hedder »Die soziale Revolution«, og dets sidste Halvdel bærer den dristige Titel: »Am Tage nach der sozialen Revolution«. Modsætningen er slaaende. Hos Kautsky er der ganske vist en frisk og livlig Fantasi, men den er stadig holdt i Tømme af de reale Forhold, som er. Han vover sig aldrig længere ud i sine Slutninger, end at han bestandig har det virkelige Nutidssamfund som en fast Bund under Fødderne. Hos Révai er alt Konstruktion, Fantasteri, Hjærnespind, som flager ud i den blaa Luft.

For den moderne Socialdemokrat har Bogen nærmest Interesse som Symptom. Den viser, hvor stærkt socialistiske Tanker trænger sig paa; og den viser tillige, hvor vilde de Veje er, man kommer ind paa, naar man gaar udenom Marxismen.

Gustav Bang.

LUDWIG POHLE. **Bevölkerungsbewegung, Kapitalbildung und periodische Wirtschaftskrisen.** Eine Betrachtung der Ursachen und sozialen Wirkungen der modernen Industrie- und Handelskrisen mit besonderer Berücksichtigung der Kartellfrage. Göttingen 1902. Vanderhoeck & Ruprecht. (92 S., Mk. 1,60).

Denne Bog er en udvidet Gengivelse af et Foredrag, som Forfatteren holdt paa den evangelisk-social Kongres i Dortmund. Hovedsynspunktet er angivet i den lange Titel. Aarsagen til de periodiske Svingninger i Samfundsøkonomien søges i den Uregelmæssighed, hvormed den ved Befolkningens Vækst nødvendiggjorte Kapitalforøgelse foregaar, og i sin Fremstilling af selve Krisernes Natur lægger Forfatteren en større Vægt paa Befolkningsforøgelsens Betydning, end det sædvanlig sker hos Kriseteoretikere. Inden han naar til at fremstille sin egen Opfattelse, gennemgaar han forskellige andre Forklaringsgrunde. Overfor hans Polemik med Hensyn til flere af disse og hans Behandling af hele Spørgsmaalet maa man lægge Mærke til, at han bruger Ordet Krise i en noget anden Betydning end den, som man i Regelen knytter dertil, naar man ved en Krise tænker paa et pludseligt Sammenbrud karakteriseret ved Falliter, Standsninger af Bedrifter o. s. v. Det, som han vil søge Aarsagen til, er den periodisk indtrædende Nedgang i det økonomiske Liv, Mangel paa Beskæftigelse for Arbejdere o. s. v., ligegyldigt om denne Tilstand indtræder og ophører pludseligt eller lidt efter lidt.

Dette Synspunkt karakteriserer den udførlige og interessante Behandling, som han underkaster Karteller og Trusts og deres Betydning med Hensyn til Kriser. Dette Afsnit indeholder — trods enkelte Ensidedheder — saavel i sin Kritik af Kartellernes Politik som i sin Anerkendelse af deres Betydning særdeles gode Bidrag til Forstaaelsen af Kartelspørgsmaalet. Med Hensyn til Kartellernes Virkning i Henseende til Kriser er Pohles Hovedsynspunkt det, at Kartellerne gennem en sundere Prispolitik og en bedre Afpasning af Produktionen efter Forbruget, end den

rene Frikonkurrence muliggør, er i Stand til at hindre det pludselige og voldsomme Udbrud af en Krise i vedkommende Industri; men netop den Omstændighed, at dette Maal naas derigennem, at de i Tide indskrænker Produktionen, naar Forbruget er i Færd med at gaa ned, viser jo, at de er magtesløse overfor det, som er Hovedsagen: selve Produktionsnedgangen med den deraf følgende Arbejdsløshed. I det hele mener P., at den saa ofte fremhævede »Planløshed i Produktionen« ikke i vore Dage spiller saa stor en Rolle som almindelig antaget. Produktionen følger paa mange og vigtige Omraader temmelig nøje Efterspørgselsens Svingninger. Enkelte Fejl i Beregningen af Efterspørgselen efter Forbrugsartikler kan fremkalde partielle Forstyrrelser, men er ikke Skyld i de almindelige Depressioner.

Idet nu P. søger at paavise, at Tyngdepunktet i Svingningerne mellem livlig Arbejdsvirksomhed og Depression ligger hos de Erhverv, der frembringer Produktionsmidler, indrømmer han, at en bestemt Skelnen mellem de Erhverv, der frembringer Produktionsmidler og dem, der frembringer Forbrugsartikler, ikke fuldt ud lader sig gennemføre. Alligevel viser dog den Statistik, han fremfører, og hvis Hovedresultater for øvrigt stemmer med tilsvarende statistiske Undersøgelser hos de fleste andre Forfattere, der har behandlet Kriser og periodisk Arbejdsløshed, at de Bedrifter, hvis Arbejdertal i Særdeleshed forøges i Op-svingstider og nedsættes i Nedgangstider, er dem, der producerer Kul, Jærn, Tømmer, Cement, i det hele de Produkter, der tjener Frembringelsen af Bygninger, Maskiner, Skibe, Jærnbaner, Jordforbedringer o. s. v. At det særligt er de »kapitaldannende« Bedrifter, der er Svingningernes Sæde, er som sagt et Forhold, der er bemærket af andre Kriseteoretikere end Pohle. Det særlige for ham er dels den Styrke, hvormed han fremhæver dette og skyder andre Synspunkter til Side, og dels den nærmere Forklaring, han giver deraf.

Befolkningsforøgelsen gør det nødvendigt ikke at

nøjes med i en given Produktionsperiode at producere hvad der i Perioden forbruges af Konsumtionsartikler og hvad der kræves til Erstatning af forbrugte Produktionsmidler; men af Hensyn til den nødvendige fremtidige Produktionstilvækst maa en Del af Virksomheden gaa til at frembringe nye Produktionsmidler, at forstørre Fonden af fastgjort Kapital. Hvori ligger det nu, at der herved fremkommer et Misforhold? Midlerne til at tilvejebringe Forøgelsen af Produktionsfonden er Resultatet af Opsparing, og disse er altsaa nødvendige. Selve det, at der spares, frembringer ikke i og for sig nogen Forstyrrelse i den økonomiske Ligevægt, men Betingelsen for Ligevægten's Bevarelse er dels, at den aarlige Opsparing er stor nok til at producere det fornødne Plus af Produktionsmidler, og dels, at der virkelig aarlig anlægges et lige saa stort Beløb produktivt som det, der samtidig opspares. Hvis der spares for lidt, hvilket bl. a. kan tænkes at ske, naar Arbejdslønnen stiger stærkt i Forhold til de Klassers Indtægter, som hovedsagelig besørger Opsparingen, maa der ske en Indskrænkning i Efterspørgselen efter Kapitalgenstande, Arbejdere i de herhen hørende Erhverv afskediges, og den derved fremkomne Forbrugsnedgang skaber endvidere Arbejdsløshed hos Producenterne af Arbejdernes Forbrugsgenstande. I et saadant Tilfælde er Krisens første Aarsag altsaa ikke, som nogle Kriseteoretikere antager, Underkonsumtion, men tværtimod Overkonsumtion. Pohle anser dog ikke dette for at være Krisernes Hovedaarsag, men i Tilslutning til en Ytring af Schäffle ser han den væsentligste Grund til den periodiske Op- og Nedgang deri, at de to Akter, som hver for sig spiller deres Rolle ved den nødvendige Kapitaldannelse, nemlig 1) Opsparingen eller Tilsidelæggelsen af Dele af Indtægten og 2) det produktive Anlæg af den opsparede Indtægt ofte falder langt fra hinanden i Henseende til Tid, og dette hænger atter sammen med, at de, der sparer op, og de, der anvender de opsparede Beløb produktivt, i stort Omfang ikke er de samme Personer.

Paa en Periode, hvori den produktive Anvendelse ikke holder Skridt med Størrelsen af de opsparede Beløb, og hvori som Følge deraf Rentefoden synker, følger en Periode, hvori netop den lave Rentefod fremkalder Efterspørgsel efter Kapital til produktive Anlæg, og denne Efterspørgsel kan saa gennem den stimulerede Spekulation stige saa stærkt, at Opsparingerne ikke er store nok til at tilfredsstille den. Deraf følger en stærk Stigning i Rentefoden, og oven paa den kommer Produktionsindskrænkningen og Depressionen. Denne bærer i sig atter Spiren til Opgang, idet den ringere Kapitalefterspørgsel, saafremt Sparevirksomheden ikke hører op, atter fremkalder en lav Rentefod.

Naar der lægges saa stor Vægt paa Tidsforskellen mellem Opsparingerne og deres produktive Anvendelse, kan det ligge nær at spørge om, hvad der i saa Fald bliver af de opsparede Beløb i Mellemtiden. Pohle besvarer dette Spørgsmaal kort, men ikke helt fyldestgørende ved at henvise til Indsættelse i Banker, Køb af Værdipapirer o. s. v. Svaret bør vistnok rettere gaa ud paa omtrent følgende: Opsparingen betyder i første Omgang en mindre Efterspørgsel efter det Arbejde, der frembringer Forbrugsgenstande, og i Stedet derfor fremkommer en ny Efterspørgsel efter det Arbejde, der frembringer Produktionsgenstande. Men saafremt der gaar en vis Tid mellem de to Akter, er der i Mellemtiden en formindsket Efterspørgsel efter Arbejde, en mindre Produktion og Konsumtion.

Hvad der kan gøres for at modarbejde Virkningerne af de periodiske Svingninger, kommer Forf. ikke dybt ind paa, og allerede den Tid, hvortil et Foredrag maa indskrænkes, hindrer ham deri. Dog fremhæver han som et naturligt Resultat af sin Opfattelse, at Stat og Kommune saa vidt muligt bør henlægge Tiden for de Arbejder, som de skal foretage, til Depressionsperioderne. Rettere maa man maaske sige, at disse Arbejder saa vidt muligt

bør foretages i en Tid, hvor Opsparingen er rigelig og Kapitalefterspørgselen ringe.

Der ligger i Pohles Fremstilling en interessant Forklaring netop af det periodiske i Op- og Nedgangen, i alt Fald en bedre Forklaring end den, der udelukkende vil støtte sig paa det rent psykologiske, paa Frem- og Tilbagegang i Lyst og Tilbøjelighed til produktive Foretagender og til Spekulation; men som alle Teorier, der vil forklare alt ud fra et enkelt Synspunkt, har den selvfølgelig sin Ensidighed. »Planløsheden«, Mangelen paa en fast Plan i Produktionen af Produktionsmidler spiller sikkert ogsaa sin store Rolle ved Fremkaldelsen af det Tilbageslag, der følger paa livlige Produktionsperioder. Et er i al Almindelighed at producere Produktionsmidler, et andet at producere de forskellige Kapitalgenstande netop i det indbyrdes Omfang, som passer for den fremtidige Produktion — f. Eks. ikke at bygge for mange Skibe og for faa Jærnbaner eller omvendt. Netop fordi det er Fremtiden, det drejer sig om, er her et uberegneligt Moment til Stede, og denne Uberegnelighed kan ikke tænkes helt fjernet ved nogen anden økonomisk Organisation end de hidtil kendte. Under ingen som helst Organisation vil Produktionens Ledere med fuld Sikkerhed kunne regne sig til Fremtidens Behov.

E. Meyer.

THEODORE E. BURTON. **Financial Crises and Periods of Industrial and Commercial Depressions.** London og New York 1902. E. F. Wilson og D. Appleton & Co. (X + 392 S., sh. 6).

Burtons Bog er i hele sit Anlæg meget forskellig fra Pohles foran omtalte. Den gaar ud fra et andet Begreb om Kriser, idet den i sin Indledning skarpt skelner mellem Kriser, Paniker og Depressioner, og den har ikke til Hensigt at finde et enkelt Hovedsynspunkt som Forklaring af Aarsagen til de periodiske Svingninger. Tværtimod

stræber Forfatteren efter at se Sagen fra alle Sider, at finde alle de forskellige Ejendommeligheder, der har præget de forskellige Kriser, og at efterspore og forklare de enkelte medvirkende Faktorer paa Industriens, den internationale Handels og Kreditvæsenets Omraade.

Fremstillingen har derfor mindre Originalitet, bringer kun i ringe Omfang nye Synspunkter, men giver paa de forskellige Omraader, som den beskæftiger sig med, mange sunde og træffende Bemærkninger og adskillig positiv Oplysning af ikke ringe Interesse. I sidstnævnte Henseende maa det navnlig fremhæves, at Forfatteren bilægger sin Behandling af de enkelte Forhold med et ikke syn-derlig stort men vel valgt statistisk Materiale. Dette er særlig hentet fra hans eget Land, de Forenede Stater, og tildels fra England, og kommer derved til at danne et godt Supplement til den af Pohle anførte Statistik, der navnlig angaar tyske Forhold. De Tal, der findes hos Burton, belyser yderligere den Kendsgerning, at de periodiske Svingninger baade i Henseende til Priserne og til Tallet af Arbejdere, der er beskæftigede i de forskellige Perioder, tydeligst viser sig i de Erhverv, der hovedsagelig arbejder for Fremtidens Produktion, og Burton fremhæver ogsaa stærkt denne Kendsgerning uden dog i saa høj Grad som Pohle at gøre den til det centrale i hele Undersøgelsen. Lige saa stærkt som Pohle polemiserer Burton mod den Opfattelse, at Kriser og Depressioner skyldes et for ringe Forbrug, en Underkonsumtion. Bogen slutter med en udførlig Bibliografi, en Fortegnelse over Bøger og Tidsskriftartikler om Kriser, som vil kunne være til megen Nytte for dem, der vil beskæftige sig mere indgaaende med disse Spørgsmaal.

E. Meyer.

Tidsskrift-Oversigt.

Statsøkonomisk Tidsskrift. 4de Hefte A. 1902:

Ebbe Hertzberg: Om udbredelse af social-økonomisk kundskab. — Den norske statsøkonomiske Forening har, ligesom vor nationaløkonomiske Forening, hidtil ført et stille Hjemmeliv med Foredragsaftener og Diskussioner for Medlemskredsen. Kun igennem dens Tidsskrift er den norske Forening traadt i Forhold til Omverdenen — ganske som hos os. Nu synes der imidlertid i den statsøkonomiske Forening at være opstaaet en Stemning for »at gøre noget« udadtil, at søge at faa videre Kredse i Tale, at faa rejst en Bevægelse for Udbredelse af socialøkonomisk Kundskab. Anledningen hertil var et Foredrag, der sidste Vinter blev holdt af Højesteretsassessor Hagerup Bull om den urovækkende Stigning i Norges Statsgæld, ved hvilken Lejlighed Foredragsholderen bl. a. tog til Orde for en Række Reformer i den hele Maade at behandle Finanssager paa. I den paafølgende Diskussion fremhævede Professor Ebbe Hertzberg, at det eneste sikre Middel til en varig Forbedring af disse Forhold var at søge i en almindelig Opdragelse af Folket til at tænke og indrette sig økonomisk, hvilket atter forudsætter udbredt Kendskab til de almindelige socialøkonomiske Love. I afvigte Efteraar har Prof. Hertzberg saa holdt et Foredrag, hvori han nærmere undersøger, ad hvilke Veje man bør gaa frem, og specielt om og hvorledes den statsøkonomiske Forening bør gribe Sagen an.

Professor Hertzbergs Udgangspunkt er det ubestridelige, at da Norge nu har almindelig politisk Valgret — praktisk talt uden konstitutionelle Kauteler mod dens Eneherredømme — gælder det om at opdrage den almindelige Stemmeret til at kunne styre. Det er paa hele Folkeopdragelsen at Blikket maa rettes, hverken mere eller mindre; det gælder om at føre selve den nationale Tænkemaade ind paa økonomiske Baner. Der er lang Vej frem, og der maa gaas grundigt til Værks. Skolen (den lavere saa vel som den højere) maa tage sin Del af Arbejdet; den maa udnytte og bygge videre paa de naturlige Forudsætninger for at forstaa de grundlæggende økonomiske Aximer, der findes hos ethvert normalt Barn. Hertzberg tænker ikke paa at indføre Økonomi som selvstændigt Fag i Barneskolen, men han vil indskærpe dennes Lærere, at deres Opgave er at opdrage for Livet, at give Børnene Anvisning paa at iagttage, at tænke og opfatte »kvantitativt«. Senere maa saa Tankegangens Uddybning i økonomisk Retning søges ad andre Veje. I de højere Skoler og ved Universitetet maa der gives Økonomien som Fag en selvstændig Plads med særskilt Afspasning efter de forskellige Livsstillinger, Uddannelsen tager Sigte paa. Særlig — og med god Grund — anbefaler Hertzberg at give Teknikerne en solid socialøkonomisk Uddannelse; her vil der ikke være uovervindelige Vanskeligheder, efter at i vore Dage Faget er blevet lagt saa godt til Rette, navnlig ved tyske Videnskabsmænds ihærdige Anstrængelser. Ved Siden af de antydede Reformer paa Undervisningens Omraade bør der straks tages fat paa Afholdelsen af populære Foredrag og Diskussioner om økonomiske Spørgsmaal og paa Udgivelse af oplysende og orienterende Smaaskrifter. Og paa disse to Omraader mener Prof. Hertzberg at der ligger Opgaver for den socialøkonomiske Forening. Om den kan finde Midler (personelle og pekuniære) til at sætte Værket i Gang, vil Fremtiden vise.

Statsvetenskaplig tidskrift. 1902 Nr. 4:

P. Fahlbeck: Nymalthusianism. — Denne Artikel danner Slutningskapitlet af 2den Del af Forfatterens store Værk om Sveriges Adel. Spørgsmaalet behandles dog i al Almindelighed uden særligt Hensyn til Forholdene i Adelslægterne; men Forf. benytter Lejligheden til at gøre Rede for sin Grundopfattelse af vor Tids Befolkningsbevægelse, der efter hans Mening afgjort gaar i Retning af det saakaldte »Tobørnssystem«. Efter en kort Indledning om Malthus's oprindelige Lære og den derimod rettede Kritik, analyseres Begreberne Overbefolkning og Underbefolkning; det gøres gældende, at »den rette Folkemængde« ikke kan angives ved en eksakt Formel, man kan ikke naa videre end til en saa almindelig Angivelse som den, at den rette Folkemængde er »den folkmängdssiffran, som i ett visst gifvit tidsmoment gifver på en gång den största förhoppning om folkets bestånd och framtida utveckling samt den högsta välmågar bland de enskilde«. Her indskyder Forf., at ikke alene den absolute Nationalvelstand, men ogsaa dennes Fordeling er af største Betydning; den rette Fordeling (ikke den ligelige Fordeling, men den som medfører den største Produktivitet) er saaledes en af Forudsætningerne for, at den rette Folkemængde kan naas; m. a. O.: den sociale Gruppering spiller ind med og gør Sagen yderligere kompliceret. — Efter disse grundlæggende Betragtninger følger en historisk Oversigt over Befolkningsbevægelsen paa lavere og højere Kulturstandpunkter, støttet ved Eksempler og talmæssige Illustrationer — hvorunder Forf. lader Nutidstendensen (aftagende Døde, lighed og aftagende Fødselshyppighed) træde klart frem. Den Slutning, Forf. drager af Tallene, er at den Befolkningsforøgelse, vi have været Vidne til i det 19. Aarhundrede, ikke vil vedblive; medens Fødselshyppigheden, paavirket af stærke psykiske Motiver, stadig synker — og den kan næsten synke ubegrænset — har Dødeligheden snart naaet sin laveste Grænse; derfor maa Spillerummet

mellem Fødselshyppighed og Dødelighed indsnævres, og dermed Befolkningsforøgelsen aftage. I hine psykiske Momenter sér Forfatteren en Nymalthusianisme, som efter hans Mening har langt stærkere Tag i Kulturlandenes Befolkning, end man i Almindelighed har Øje for, og Forf. søger nu at vise, at der heri ligger en stor Fare. Han klargør Nymalthusianismens Forvildelser og gendriver dens Misforstaaelser. Sluttelig appellerer han til Ansvars- og Samfundsfølelsen hos dem, der formaa at se til Bunds i de Farer, der true Samfundet, hvis Nymalthusianismen stadig vinder Raaderum.

Nordisk Tidskrift. 1902. 6te H.:

Bredo Morgenstierne: Hvad er Samfundet og Videnskaben om det? — Det er den unge Videnskab Sociologien, hvis Indhold, Afgrænsning og Plads her søges bestemt. Det hævdes, at Samfundslæren bør opfattes som en selvstændig Videnskab med sit eget særlige Stofomraade, sin egen Metode og sine egne selvstændige Problemer. Sociologien, den sidst fødte af alle Videnskaber, adskiller sig fra alle andre Forskningsgrene derved, at den beskæftiger sig med Ting, hvori vi selv danner Led, »noget som hverken er helt udenfor eller helt indeni os, men hvori vi selv lever, virker og gaar op«. Heri ligger en væsentlig Vanskelighed: vi kunne ikke her stille os udenfor det Omraade, vi betragte og undersøge; og herfra udspringer mange Misforstaaelser af »Samfundets« Natur og Begreb. Forfatteren vender sig særlig mod den biologiske Retning i Sociologien (Eks.: Schäffle, Lilienfeld, Worms), der opfatter Samfundet som et levende, besjælet Væsen af samme Art som den individuelle Organisme. Selv som Tankebillede er denne Opfattelse ukorrekt, bl. a. fordi de konkrete Samfundsdannelser savne den faktiske Begrænsning og den Udelelighed, der er Karaktermærket for i hvert Fald alle dyriske Organismer af højere Orden. Samfundet som et bevidst, villende og handlende Enhedsvæsen er en Abstraktion, hvad der ikke

udelukker, at der blandt de mangfoldige Samfundsdannelser findes nogle, som i mange Henseender udvikler sig, lever og virker paa en lignende Maade som de højest udviklede individuelle Organismer. Ligesom Samfundet er en Dannelselse, der væsentlig afviger fra dem, der udgøre Biologiens Stof, kan det paa den anden Side heller ikke helt forklares ud fra Individernes Følelser og Sjælstilstande. Læren om Samfundet har ganske vist Punkter, der berører og griber over i baade Biologien og Psykologien (foruden andre Videnskaber som Kulturhistorie, social Etik o.s.v.), men Forfatteren fastslaaer som Hovedresultatet af sin Analyse, at der »indenfor de mere eller mindre usikre Grænser ligger et vidtstrakt Omraade, som er Sociologiens eget: Læren om de for Samfundsdannelserne særegne generelle Udviklingslove og de indenfor disse Dannelser herskende typiske Tilstande og Bevægelser.«

Social tidskrift. 1902. 7de hæftet:

N. G. W. Lagerstedt: Ett storindustriellt företag med nya grundvalar för arbetarnas ställning. — Der gives her en Skildring af den mærkelige Fabrik for optiske Instrumenter o. l., der drives af Carl Zeiss-Stiftelsen i Jena. Et storindustrielt Etablissement, der beskæftiger over 1200 Personer, og hvis Netto-Overskud af en halv Million Mark aarlig udelukkende anvendes til socialpolitiske og kulturelle Formaal (delvis i Lighed med Carlsberg-Fondet hos os). Af særlig Interesse ere Meddelelserne om de overordentlig heldige Forsøg med Nedsættelse af Arbejdstiden fra 9 til 8 Timer, hvis Resultat blev en Merfortjeneste for Arbejderne af over 16 pCt. Man skal sikkert søge længe for at finde et Foretagende, hvis Arbejdere virke under saa gunstige Vilkaar som her, men det interessanteste ved Sagen er, at her ikke er Tale om Godgørehed, tværtimod er den røde Traad, som gaar gennem Stiftelsens Statuter, Ønsket om at hæve Arbejdernes retlige Stilling. Trods de vidtgaaende demokratiske Principer, der ligge til Grund

for Carl Zeiss-Stiftelsens Arbejderpolitik, kan denne dog ikke siges at have nogen egentlig socialistisk Karakter. Det er et i sit Væsen rent »kapitalistisk« Foretagende; Arbejderne faa vel Andel i Udbyttet, men Ledelsen tillægger ikke Tentiêmesystemet nogen større socialpolitisk Værdi, og det medfører ingen Medejendomsret for Arbejderne til »Produktionsmidlerne«, lige saa lidt som der i Zeiss-Stiftelsens Fabrikker kendes til nogen Art af Fabrik-Parlamentarisme.

8de hæftet:

G. H. v. Koch: Bostadsnöden i hufvudstaden. — En særdeles oplysende Skildring af de slette Boligforhold, hvorunder Stockholms Arbejderbefolkning lider i Øjeblikket.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.
Sept. 1902.

Franz Eulenburg: Die gegenwärtige Wirtschaftskrise. Symptome und Ursachen. — En grundig og vel gennemført Undersøgelse af den tyske Kri- ses Karakter og Aarsager. Saa langt det er muligt, bygger Forfatteren paa empirisk Grundlag, og han fremdrager en Mængde interessante Data til Belysning af det evropæiske Fastlands (og naturligvis særlig Tysklands) Økonomi i de sidste Aar; men han hævder, at Aarsagerne i Virkeligheden ikke fuldt ud kunne paavises ad direkte Vej; dertil er Krisetilstanden i Øjeblikket alt for meget en Følge af den hele økonomiske og sociale Ordning. Forf. er tilbøjelig til at mene, at den nuværende Depressionsperiode vil blive af ret lang Varighed.

Soziale Praxis.

I dette Ugeskrifts Nummer for 20. Novbr. 1902 findes en lille Artikel »Fortschritte sozialen Empfindens im Steuerwesen« af Dr. M. Naumann, hvori der gøres Rede for Indholdet af forskellige Forslag til Æn-

dringer i Hamburgs Skattesystem. Hamburg er i Finansnød, og man har derfor nedsat en Kommission, hvis Formaal fremgaar af dens vulgære Navn »Die Steuererfindungs-Kommission«. Et af dennes Hovedforslag, der gaar ud paa at skærpe Indkomstskattens Progression, er blevet mødt af et Modforslag om Indførelse af en helt ny Art Skat, »Overflødighedsskatten«, der kun skal ramme den Del af Aarsindtægten, der ikke forbruges. A, B og C have hver 100,000 Rmk. i aarlig Indtægt. A forbruger hele sin Indtægt, B kun 80,000 og C nøjes med at forbruge 60,000. C skal da betale Skat af 40,000 Rmk., B af 20,000, medens A bliver helt fri for denne Skat. Stik imod alle ældre Teorier om, at Sparsommelighed og Kapitaldannelse ikke maa beskattes (i hvert Fald ikke særbeskattes), gøres det gældende, at »Overflødighedsskatten« vil nærme sig stærkt til Idealet af en god Skat.

Bulletin des Internationalen Arbeitsamts.

I Dobbeltheftet Nr. 8—9 af Aargangen 1902 findes under Rubriken: »Aus den Gutachten des internationalen Arbeitsamtes« en Materialsamling til Spørgsmaalet om 10 Timers Maksimalarbejdsdagen. Oplysningerne, der meddeles i størst Udførlighed for Schweiz, men iøvrigt ogsaa medtager en Række andre Lande, ere delvis ordnede i let overskuelige, synoptiske Tabeller.

The quarterly journal of economics. Novbr. 1902:

Charles S. Griffin: The sugar industry and legislation in Europe. — Frank R. Rutter: The sugar question in the United States. — Moralen af disse to Afhandlinger er, at hvis det lykkes at faa afskaffet Eksportpræmierne for europæisk Roesukker, vil der oprinde en ny Æra for Rørsukkeret. Man vil da med Fordel kunne forlade de ældre Fabrikationsmetoder og drage sig Roesukker-Industriens højt udviklede Teknik til Nytte.

The Yale Review.

November-Heftet 1902 bringer bl. a. en udførlig Oversigt over den kæmpemæssige »Report of the Industrial Commission«. Tidsskriftets Redaktion har meget praktisk overdraget Referatet til 5 forskellige Forfattere, der have delt Stoffet imellem sig, saaledes at Oversigten falder i følgende 5 Afdelinger: Arbejderforhold (R. T. Ely), Transportvæsen (H. C. Adams), Landbrug (L. H. Bailey), Beskatning (C. C. Plehn) og Trusts (M. H. Robinson). Hvert af de nævnte Spørgsmaal er behandlet af specielt sagkyndige, men det vil iøvrigt sés, at de 5 Artikler langt fra spænde over hele det mangeartede Stof, der indeholdes i Kommissions-Beretningens 19 Bind.

Notitser.

Brandforsikringen i Danmark.

I den i December Maaned udkomne 7de Aargang af »Statistisk Aarbog« er Forsikringsvæsenet behandlet med noget større Udførlighed end i de tidligere Udgaver. Det er bl. a. lykkedes det statistiske Bureau at medinddrage under Opgørelsen den store Mængde gensidige Brandforsikringsselskaber, som findes i Provinserne. Af Tabetterne uddrage vi følgende Oversigt over de indenlandske Brandforsikringsselskabers Risiko ved Udgangen af Regnskabsaaret 1901—02 eller 1901:

	Risiko
A. Brandforsikringsselskaber for faste Ejendomme:	
Københavns Brandforsikring	321,1 Mill. Kr.
Købstædernes alm. Brandforsikring	614,4 —
Den alm. Brandforsikring for Landbygninger ..	1982,8 —
Østifternes Brandfors. f. mindre Landbygninger	195,7 —
De mindre Landejendomsbesidderes Brandforsikring for Bygninger og andre faste Ejendele i Nørrejylland	107,2 —
Thisted Amts Landbygningers Brandforsikringsforening	28,7 —
B. Brandforsikringsselskaber for Løsøre:	
Det kgl. oktr. alm. Brandassurancekompagni for Varer og Effekter. (Selskabets Forsikring i Danmark og Hertugdømmerne)	340,0 —
Det gensidige Forsikringsselskab Danmark ...	727,7 —
Nye danske Brandforsikringsselskab af 1864. (Den danske Forretning)	215,7 —
Nordisk Brandforsikringsselskab. (Den direkte danske Forretning)	87,2 —
36 gensidige Selskaber paa Øerne (udenfor København)	867,8 —
33 gensidige Selskaber i Jylland	683,8 —

De her opførte Selskaber ere alle danske og, med Undtagelse af 3 (»Det kgl. oktroyerede«, »Nye danske« og »Nordisk Brandforsikringsselskab«), alle gensidige Forsikringsforeninger. Ogsaa om de udenlandske Brandforsikringer, som virke her i Landet, er der søgt Oplysninger. I de Selskaber, hvorfra Besvarelser indløb, og som repræsentere den væsentligste Del af den fremmede Forsikring, var ved Udgangen af 1901 ialt indtegnet 642,2 Mill. Kr., hvoraf den langt overvejende Del var Løsøreforsikring.

Antallet af Hundredaarige.

Ved Folketællingen den 1ste Februar 1901 fandtes der her i Danmark kun 2 Personer (begge Kvinder), der vare over 100 Aar gamle. I 1890 taltes 5 Hundredaarige, i 1880 ligeledes 5, i 1870: 6, i 1860: 5, i 1855: 6, i 1850: 9, i 1845: 16, i 1840: 10. Det synes saaledes, som om der i tidligere Tid var flere end i vore Dage, der opnaaede den Lykke at blive hundrede Aar gamle. Men ganske sikkert er det dog ikke; det synkende Antal meget gamle Personer, der figurere i Tabellerne, beror maaske paa en omhyggeligere og mere kritisk Behandling af Raamaterialet. I det preussiske statistiske Bureau har man siden 1885 alle Personer over 90 Aar saa at sige under stadig Kontrol, og Virkningen heraf viser sig paa eklatant Maade i de Hundredaariges Rubrik i Folketællingstabellerne; af Personer over 100 Aar taltes nemlig i 1871: 434, i 1875: 381, i 1880: 359, i 1885: 91, i 1890: 72, i 1895: 46 og i 1900: 35. Den langt overvejende Del af de Hundredaarige ere Kvinder.

Forsikring mod Arbejdsløshed.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 15. Januar 1903.

Af

Harald Westergaard.

Der er ikke mange Spørgsmaal, der i de senere Aar har sat saa mange Sind i Bevægelse som Spørgsmaalet om Arbejdsløshed. Aar efter Aar har dette Problem hængt over Samfundet som en mørk Sky. Man kan søge at snakke sig derfra, som det skete i den tyske Rigsdag i afvigte Efteraar, da en stor Del af Forhandlingerne kom til at dreje sig om Toldfrihed paa Kaviar og Champignons, men Spørgsmaalet kommer igen med stedse mere højtaltende Krav paa en Løsning. Det turde være, at Fattigdommen har været nok saa stor i ældre Tider, det er saaledes ikke utænkeligt, at den Del af Befolkningen i Danmark, som i det 18. Aarhundrede manglede Erhverv, var forholdsvis lige saa stor som nu. Der klages i den Tids Litteratur over det uhyre Antal Tiggere. Folketællingen 1787 har et paafaldende stort Antal »Fattige«, og Svendevandringerne i hine Dage har næppe altid været helt lystelige. Men til Gengæld var Arbejdsløsheden i Regelen vistnok langt mere spredt end nu,

medens den i vor Tids tætte Industriebefolkning med dens store Arbejdsdeling kan optræde som en voldsom Pestsygdom, der med ét Slag rammer en stor Del af Befolkningen med Nød og Elendighed. Efter de Oplysninger, der ere indkomne til det af Folketinget den 9. Jan. 1902 nedsatte Udvalg til Behandling af Forslaget om Understøttelse af Arbejdsløse, var i de danske Fagforeninger i Januar 1902 hvert sjette Medlem i Industrifagene uden Arbejde, blandt Arbejds mændene hvert tredje Medlem, og i Byggefagene ikke langt fra Halvdelen. Stort bedre var Tilstanden ikke i den forudgaaende November Maaned; 30 pCt. af Arbejds mændene, 13 pCt. af Industriarbejderne og 31 pCt. af Bygningsfagenes Arbejdere gik dengang ledige. Det kan vel antages, at Nøden blandt de uorganiserede Arbejdere har været mindst lige saa stor. Under saadanne Forhold kan det ikke nægtes, at her er en Opgave af vidtrækkende Betydning, og Opgavens Storhed er maaske ogsaa den bedste Forklaring af den Kendsgerning, at de mange velmenende Forsøg paa at finde en Løsning hidtil ikke har ført til noget afgørende Resultat.

Naar der er Tale om Forsikring mod Arbejdsløshed, saa befinder man sig paa en vis Maade paa samme Standpunkt, som da i det 18. Aarhundrede Livsforsikringen begyndte at tage Fart. Saa lidt eller saa meget som man vidste dengang om Dødeligheden, véd man ogsaa nu om Arbejdsløsheden, og Parallelen kan føres videre endnu, forsaavidt som dengang Epidemier af forskellig Art hvert Øjeblik truede Menneskeslægten, ligesom nu i det økonomiske Liv den jevne fredelige Tilstand idelig trues af Arbejdsløshed en masse. Men

naar man i hine Tider dristede sig til at tage Livsforsikringen op, uagtet den i mange besindige Menneskers Øjne stod som Hasard, saa kunde der vel være Grund til nu at overveje, hvad Samfundet kan gøre ligeoverfor det moderne økonomiske Livs Pestsygdом.

Det lidet, man véd om Arbejdsløshedens Statistik, grupperer sig i Hovedsagen om Fagforeningsstatistiken og de store Arbejdsløshedstællinger i 1895 i det tyske Rige, i Tilslutning til Erhvervstællingen 14. Juni og Folketællingen 2. Decbr. *). Disse sidste Tællinger ere ikke uden Mangler. Man kan ikke sondre mellem de egentlig arbejdsløse og de arbejdssky, og der var adskillige Tilfælde, hvor en Person opgav sig som arbejdsløs uden at være det, f. Eks. naar en Pige havde opsagt sit Arbejde for at gifte sig. En nærmere Undersøgelse i forskellige Byer udviste, at Fejlene kunde være store nok; i Berlin viste det sig, at 12 pCt. af alle de opgivne Arbejdsløshedstilfælde burde vrages, i Hamburg var det 15 pCt., i Stuttgart endogsaa 31. Paa den anden Side var der ogsaa en Del, som ikke opgav sig som arbejdsløse, men i Virkeligheden var det. Det antages dog, at denne sidste Fejlkilde var af mindre Betydning. En Mangel ved Materialet er, at man ikke fik en tilstrækkelig skarp Skillelinje mellem Syge og Arbejdsløse. Man spurgte nemlig, om den paagældende var arbejdsløs paa Grund af forbigaende Mangel paa Arbejdsevne (ausser Arbeit

*) Se navnlig: Statistik des Deutschen Reiches. Neue Folge, Bd. 111 (1899). (Die berufliche und soziale Gliederung des Deutschen Volkes, p. 245 ff.) og Vierteljahrshefte zur Statistik des Deutschen Reiches, Jahrgang 1896, Ergänzung zum 4. H. (Die beschäftigungslosen Arbeitnehmer im Deutschen Reich).

wegen vorübergehender Arbeitsunfähigkeit). Dette Spørgsmaal maa besvares med Ja af alle Syge, men det vil maaske ogsaa besvares saaledes af den, der forgæves søger Arbejde efter at være bleven rask. I Bearbejdelsen af Materialet er denne Gruppe af Syge iøvrigt ikke tilstrækkelig sondret ud fra de andre, saaledes ikke ved Aldersgrupperingen. — En Mangel laa endelig i de to Iagttagelsesdages rent tilfældige Præg. 2. December 1895 var der saaledes endnu en hel Del Byggearbejde i Gang, som standsede senere hen paa Vinteren.

Med alle disse Forbehold vil det dog imidlertid have sin store Interesse at lære Hovedresultaterne af dette Eksperiment at kende. Alt i alt taltes i Juni 299,000, i December 771,000 Personer uden Arbejde, deraf henholdsvis 120,000 og 217,000 paa Grund af Sygdom, saa at de i egentlig Forstand arbejdsløse udgjorde et Antal af 179,000 og 554,000. De arbejdsføre Personer uden Arbejde udgjorde i Juni 11 pro mille af Arbejderne, i December 34 (for Kvindernes Vedkommende henholdsvis 8 og 27, for Mændenes 13 og 38). I Landbruget var Sommerarbejdsløsheden rent forsvindende, nemlig 3 p. m., men Tallet var i Decbr. naaet op til 28 p. m., i Handel og Omsætning var det 18 og 28 p. m., i Industrien 15 og 42. Visse Erhvervsgrupper vare saa temmelig uberørte af Aarstiden, saaledes den kemiske Industri, Papirfabrikationen og Tekstilindustrien; til Gengæld var Aarstidernes Indflydelse saa meget kendeligere for Bygningsfagene, hvor Vinterarbejdsløsheden naaede op til 126 p. m.; Personer uden nærmere angivet Erhverv havde endogsaa i Decbr. 182 p. m. Arbejdsløse.

Ser man bort fra dem, for hvem Oplysning om Varigheden af Arbejdsløsheden manglede, kommer man til det Resultat, at ved de to Tællinger henholdsvis 18 og 8 pCt. af Tilfældene havde været over 3 Maaneder, saa at de var ved at faa en kronisk Karakter; dette betyder atter, at 2 p. m. af Arbejderne om Sommeren og henad 3 om Vinteren havde været arbejdsløse i mindst et Fjerdingaar. Iøvrigt kommer der selvfølgelig en Del friske Tilfælde til i Løbet af Efteraaret, saa at Arbejdsløshedens Gennemsnitsvarighed var mindre ved Vintertællingen. I Juni havde 14 pCt. af Tilfældene været under en Uge, 27 pCt. 1 til 2 Uger og 14 pCt. 2—4 Uger; ved Vintertællingen var de tilsvarende Tal 17, 30 og 19. Muligvis ere Tallene for den første Uge for lave.

Den bekendte Statistiker R. Böckh, der forestaar Berlinerstatistiken, satte en særlig Undersøgelse i Gang for at faa Rede paa, naar de arbejdsløse, der vare talte i Berlin ved Sommertællingen, igen fik Arbejde.*) Denne Undersøgelse havde selvfølgelig sine Vanskeligheder, og man maa vogte sig vel for at tillægge dens Resultater en for vidtstrakt Betydning, men de er dog ikke uden Interesse. Af 100 raske arbejdsløse Mænd vilde der efter disse Beregninger være 76 tilbage efter 4 Ugers Forløb, 59 efter 8 og 41 efter 12 Uger. Efter et halvt Aars Forløb vilde der endnu være 12 tilbage, et Antal, som i det følgende Halvaar vilde synke til 5—6. Denne Rest er de kronisk Arbejdsløse, som det overhovedet vilde være vanskeligt at gøre noget for ved en eventuel Arbejdsløshedsforsikring.

*) Se særlig: Statistisches Jahrbuch der Stadt Berlin, XXIII. 1898. S. 581 ff.

I Berlin var iøvrigt Sommerarbejdsløsheden 4 Gange saa stor som i hele Riget, Vinterarbejdsløsheden dobbelt saa stor. Endnu værre var iøvrigt Tilstanden i Hamburg, særlig efter Sommertællingen at dømme; overhovedet var Storbyerne for en stor Del langt værre stillede end de mindre Byer.

En ejendommelig Undersøgelse er i Anledning af Tællingen 2. Decbr. 1895 foretaget i Stuttgart*), idet man efterforskede de enkelte Arbejdsløses Fortid. Resultatet var, at 5 pCt. havde været straffede for Landstrygeri, gennemsnitlig 3—4 Gange; bortser man fra disse, der maaske kun med Urette betegnes som arbejdssky, men vel i hvert Fald nærmest maa henregnes under Gruppen af kronisk Arbejdsløse, vil man finde, at Hovedmassen af de Arbejdsløse staar hæderligt ligeoverfor Almenbefolkningen, med knap 1 pCt. straffede. Det er vel værd at mærke sig denne Kendsgerning.

Hvad Alderen angaar, er de tyske Tal ikke synderlig klare, da man i Regelen ikke kan holde Sygdomstilfældene ude. Med Udgangspunkt i de berlin-ske Tal synes det dog, at Arbejdsløsheden er noget voksende med Alderen, efter at en Sturm- und Drang-Periode i Tyverne med hyppig Pladsveksel er overstaet. Dette Resultat stemmer ikke ilde med danske Erfaringer for Snedkere og Smede. De ældre Svende blive ganske vist sjeldnere arbejdsløse; men deres Arbejdsløshed varer til Gengæld længere end de unges. En ung Mand vil maaske være forholdsvis rask til at

*) Rettich: Die Ergebnisse der Arbeitslosenstatistik im Dezember 1895. Württembergische Jahrbücher für Statistik und Landeskunde 1896. 4.

forlade sin Plads, men kommer da i Regelen hurtig i Arbejde igen. Arbejderne under 25 Aar havde et ret betydeligt Antal Dage uden Arbejde, hvilket gælder, selv om man fradrager den Tid, Værnepligten kræver; hos den modne kraftige Mand synker det aarlige Antal Dage uden Arbejde til et Minimum, og Tallet stiger saa igen, alt som Alderen gør sin Indflydelse gældende. *) Men i hvert Fald er denne Stigning efter Alder i Arbejdsløshedens Hyppighed ikke stor nok til paa det foreløbige Stadium, hvorpaa man endnu befinder sig, at kræve særlige Aldersberegninger ved en eventuel Præmietarif for Forsikring mod Arbejdsløshed; de afgørende Uligheder ligge aabenbart i Erhvervsklasserne og ikke i Aldersklasserne.

Ogsaa i Schweiz har man søgt at tælle de Arbejdsløse. Saaledes har man i en Del Vintre i Zürich søgt at finde Antallet og Varigheden af Arbejdsløshedstilfælde. De vundne Resultater antages at være under Virkeligheden. I de 4 Vintre 1892—95 og 1900—1901 var efter disse Tal Antallet af tabte Arbejdsdage (Søndagene ikke medregnede) for hver Arbejder 2,4 i Gennemsnit. Daglejere og Byggearbejdere mistede omtrent 4 Dage i Gennemsnit, Metalarbejdere godt 2, Arbejdere i Beklædningsindustrien godt 1. I Gennemsnit faldt der paa hver Arbejdsløs 66 Dage. **)

*) Jfr. J. K. Lindbergs Undersøgelser i Beretning over Dansk Smede- og Maskinarbejder-Forbunds Virksomhed i Aarene 1897—98, Kbhvn. 1898, og Aage Sørensen: Statistik over Løn- og Arbejdsforhold i Snedkerfaget for Aaret 1896. Udgivet af Snedkerforbundet i Danmark. Kbhvn. 1898.

**) Greulich: Arbeitslosen-Unterstützung und Arbeitsnachweis. Bericht an das Schweiz. Industriedepartement vom Schweizerischen Arbeitersekretariat. Zürich 1901, S. 78 f.

Af alt det foregaaende vil man se, hvilke umaadelige Svingninger der kan være i Arbejdsløshedstallene. Det er vanskeligt at finde et eneste fast Punkt i denne Mangfoldighed. Selv indenfor et bestemt Fag svinge Tallene ganske overordentligt. Saaledes iblandt de engelske Engineers, hvis Statistik meddeles uddragsvis i de aarlige Abstracts of Labour Statistics. I de 7 Aar 1889—95 svinger det gennemsnitlige Antal Dage, som de arbejdsløse i Manchester og Leeds Districts of the Amalgamated Society of Engineers tabte, mellem 30 og 118. For Perioden som Helhed gik for hvert Medlem omtrent 3 Arbejdsuger tabt om Aaret, i 1890 var det kun 6,4 Dage, i 1893 derimod 31,1, og tilsvarende Uligheder synes man ogsaa at kunne konstatere i andre Fag. Ikke heller kan man gøre Regning paa, at Fordelingen efter Aarstiderne skal have noget fast Præg. Efter Statistiken over Arbejdsløsheden blandt engelske Fagforeningsmedlemmer, hvis Foreninger give Arbejdsløshedsunderstøttelse, er Vinteren noget strengere end Sommeren. I Juni Maaned var efter Gennemsnit for de 14 Aar 1888—1901 36 p. m. af Fagforeningsmedlemmerne i kortere eller længere Tid arbejdsløse, i Januar derimod 49; dette er Maksimum og Minimum. Men i 1890 var der mindre Arbejdsløshed i Januar end i Juni (14 og 19 p. m), Arbejdsløsheden tiltog efterhaanden og naaede under uregelmæssige Bevægelser sit Maksimum i December det følgende Aar. De store Svingninger i Konjunkturerne bryde altsaa igennem Saisonens Indflydelse og udvisker den aarlige periodiske Bevægelse. Men disse Svingninger have atter et forskelligt Præg i de forskellige Lande. Saaledes var i England i Bogtrykker- og Bogbinderfagene

Aarene 1892—98 ikke paafaldende forskellige, forsaa-
vidt det ugunstigste Aar (1894) havde en halvhundrede
Procent større Arbejdsløshed end det gunstigste (1898).
I Danmark var iblandt Typografer (jfr. Typograf-
Tidende April 1900) ganske vist 1898 det gunstigste Aar
i den nævnte Periode, men 1892 og ikke 1894 var det
ugunstigste, med den 4-dobbelte Arbejdsløshed af, hvad
der kunde iagttages i 1898; og samtidig med, at det
danske Boghaandværk saaledes er store Svingninger
undergivet, synes dette Fag i England ogsaa i den
Henseende at have en Fordel, at det maanedlige Antal
Arbejdsløshedstilfælde er forholdsvis langt ringere der-
ovre end i vort Land; om muligvis de enkelte Arbejds-
løshedstilfælde derovre har en længere Varighed, maa
staa hen. Paa intet Punkt kan man saaledes endnu
faa System i Erfaringerne; det er ikke som ved Døde-
lighedsstatistiken, hvor man dog tildels begynder at
kunne optrække faste Linjer; hvert Land, hvert Fag og
hvert Aar har i Arbejdsløshedsstatistiken sit Særpræg,
man kan ikke uden med den allerstørste Forsigtighed
overføre Erfaringer fra det ene Sted til det andet;
hvert Sted maa man bygge paa sine egne Erfaringer.
Kun saa meget ser man, at det særdeles ofte drejer
sig om meget store Ofre, hvis en forsvarlig Forsikring
mod Arbejdsløshed skal gennemføres. *)

*) Til Overflod kan man sammenstille de Erfaringer, der findes
meddelte i den af Office du Travail udgivne »Documents sur la
question du chômage», Paris 1896, og i Schanz's fortjenstfulde
Arbejder: Zur Frage der Arbeitslosen-Versicherung (1895), Neue
Beiträge zur Frage der Arbeitslosen-Versicherung (1897) og
Dritter Beitrag ... (1901), samt hos Unger: Die Statistik der
Arbeitslosigkeits-Versicherung. Zeitschr. für die ges. Versiche-
rungs-Wissenschaft, 1902.

Og lige saa stor en Forskel, som man finder med Hensyn til Arbejdsløshedens Omfang efter Tid og Sted, finder man ogsaa i de Forslag, som er gjort her og der, og i de positive Forsøg, man har anstillet. Jeg kan fatte mig i stor Korthed, da denne Side af Sagen jævnlig har været omtalt herhjemme.

Den simpleste Maade at behandle Opgaven paa er at uddele Understøttelser til de mest nødlidende, af private eller offentlige Midler. Siden 1892 har der saaledes i Byen Zürich udviklet sig et System af denne Art, og Eksemplet er fulgt i forskellige andre Schweizer-Byer. I Zürich ledes Virksomheden af en af Kommunalbestyrelsen nedsat Arbeitslosen-Kommision; Understøttelse ydes til bosiddende Lønarbejdere, der uden egen Skyld ere blevne arbejdsløse, ikke nyde varig Fattighjælp, og som ikke have andre Hjælpekilder. Man kunde med en vis Ret sammenstille dette System med den danske Alderdomsunderstøttelse. I Regelen er det kun gifte, der faa Hjælp, og Kommissionen anstrænger sig for at skaffe de Arbejdsløse Arbejde; saaledes ved forskellige kommunale Vejarbejder o. s. v., ved at indrette Skrivestuer, hvor Arbejdsløse kan foretage Afskrivning for Private o. s. v. Understøttelserne uddeles i Form af Billetter, paa hvilke der udleveres Mad, Brændsel o. s. v. I Vinteren 1901—02 uddeltes 55,500 fr., deraf anvendtes c. 11,400 fr. til Mælk, 33,300 til andre Levnetsmidler, 7400 fr. til Brændsel, 600 fr. til Skotøj o. s. v. Alt i alt understøttedes 870 Personer, i Gennemsnit $38\frac{1}{2}$ Dag hver. Ligesom i Danmark viser det sig, at de ældste Arbejdsløse have gaaet ledig i længst Tid, i Tyverne gennemsnitlig omtrent 75 Dage, over 60 Aars Alderen 102 Dage.

Det er en Selvfølge, at der ved denne Art Foranstaltning kan lindres en Del Nød, men det kan ikke nægtes, at man her er lovlig nær ved Fattighjælpen, og som regelmæssig Løsning af Opgaven vil den næppe kunne anbefales. Noget andet er, at der ved Kommissionens Anstrængelser kan skaffes en Del Arbejde tilveje, som ellers maaske vilde blive henlagt til mere travle Aars-tider, og der kommer derved en lille Udjævning tilstede i det økonomiske Liv, som kun kan betragtes som et Gode. Den hele Foranstaltning har maaske nærmest den Betydning at opdrage de bedre stillede til Bævidst-hed om den store sociale Opgave, der foreligger her.

Det næste Skridt er den frivillige Forsikring mod Arbejdsløshed, dels ved offentlig Foranstaltning, dels ved private Foreninger, særlig Fagforeninger. Herhen høre Arbejdsløshedsforsikringen i en Række Handelsforeninger, saaledes som den herhjemme er under Opsejling i Form af »Handels- og Kontormed-hjælpernes Pladsledighedsforsikring«; at denne søges realiseret som Aktieselskab, er af underordnet Betydning i denne Sammenhæng.*) Hvad Fagforeningerne

*) Det er Centralorganisationen af danske Handels- og Kontormedhjælperforeninger, der har taget Initiativet til denne Forsikring, som søges iværksat ved at oprette et Aktieselskab med en Aktiekapital paa nominelt 10,000 Kr. (1000 Aktier med successiv Indbetaling af 11 Kr. paa hver, den ene Krone til Etableringsomkostninger). Der er en Karenstid paa 6 Maaneder. Erstatning betales højst for 90 Dage. Hvis Centralorganisationens Engageringsbureau kan skaffe den Forsikrede Plads i samme By paa lige saa gode Betingelser, som han tidligere havde, er han pligtig til at tage den. Er Pladsen i en anden By, faar han halv Erstatning, hvis han afslaar den. Præmien er i København foruden Policepenge 10 Kr., i Provinserne 8 Kr. for 1 Kr. Forsikringssum pr. Dag; den Forsikrede kan tegne flere Portioner à 1 Kr. Lockout'er give ingen Ret til Erstatning, ligesom der er taget forskellige andre Forbehold.

angaar, er det bekendt, at der i en Aarrække af mange Foreninger er udfoldet en meget betydelig Virksomhed, dels, men vistnok i aftagende Grad, ved Rejseunderstøttelser, dels og navnlig ved umiddelbar Hjælp til Arbejdsløse. En stor Mængde af de engelske Fagforeninger virke som Forsikringskasser mod Arbejdsløshed, dog er der ogsaa Fag, som danne Undtagelser, saaledes give de færreste Foreninger indenfor Byggefaget regelmæssig Hjælp. Under Samvirksomhed med Arbejdsgiverne forstaa Fagforeningerne iøvrigt at udrette en Del, saaledes ved at nedsætte Arbejdstiden i sløje Tider, og mange Fagforeninger have en udviklet Arbejdsanvisning. Af de danske Fagforeninger er der mange, der ikke udbetale nogen Understøttelse til Arbejdsløse eller kun lejlighedsvis hjælpe dem. Dansk Arbejdsmandsforbund som saadant udbetaler intet, men enkelte Afdelinger yde undertiden nogen Hjælp. Ogsaa Murernes Virksomhed i denne Retning er stærkt begrænset, medens baade Bygningssnedkerne og de øvrige Snedkere synes at have et udviklet System. Det samme gælder Bagerne, Bødkerne, Formerne og ikke mindst Typograferne og Smede- og Maskinarbejderforbundet. Alt i alt har den foran omtalte Beretning Meddelelse om en udbetalt Understøttelse i Aaret 1901 af c. 330,000 Kr.

Disse Foreninger have overordentlig mange Betingelser for at udrette noget væsentligt til Opgavens Løsning. De kan udøve den samme skarpe Kontrol med Simulanter som Sygekasserne, de have en stærk Interesse i at hjælpe de Arbejdsløse til Plads og regulere Arbejdet og Tilgangen til Faget, om end det sidste maaske nærmest hører til Fremtidsopgaverne. De have

Krav paa Sympati, fordi de repræsentere Selvhjælpen, og den Tid kan vel komme, da de i den almindelige Bevidsthed ophøre at staa som Kampforeninger, der væsentlig kun samle Kræfter og Penge for at paaføre Arbejdsgiverne Krig, ligesom der vistnok nu hyppigt udenfor Kamptiderne er et loyalt Samarbejde mellem disse to Parter. Det er paa dette Punkt, man har taget fat i Gent, med et kommunalt Tilskud, der fordeles til alle Foreninger, der uddele Arbejdsløshedshjælp (jfr. min Artikel derom i Nationaløk. Tidsskr. 1902, S. 602 ff.). En Indvending vil maaske være, at det særlig er Elitearbejderne, denne Art af Forsikring kommer til Gode, og at en haardnakket Arbejdsløshed let kan udtømme en Fagforenings Midler. Ikke mindst vil det maaske falde Saisonarbejderne svært at opretholde denne Forsikring. Derfor er der Grund til at dvæle ved de frivillige kommunale Kasser, som vi kende dem fra Bern og Köln.

Det var Spørgsmaalet om »Retten til Arbejde«, der førte til Oprettelsen af Berner-Kassen. Den socialdemokratiske Partikongres i Olten 1891 vedtog at søge denne Ret gennemført ved Lov. Retten til tilstrækkeligt lønnende Arbejde skulde lovmæssig sikres enhver Schweizerborger. Folkeafstemningen om dette Spørgsmaal fandt Sted i Juni 1894, og gav det Resultat, at 308,000 Stemmer sagde Nej, kun 76,000 Ja. Men nu var Tankerne komne i Bevægelse, og efter forskellige Forhandlinger kom »Die Versicherungskasse gegen Arbeitslosigkeit in der Gemeinde Bern« i Stand i Aaret 1893; den er senere blevet slaaet sammen med den kommunale Arbejdsanvisningsanstalt. Kommunen har i de sidste Aar tilskudt 12,000 fr. aarlig; desuden kan

Kassen gøre Regning paa et Par Tusind fr. aarlig i Form af Gaver, samt Tilskud fra Arbejdsgivere. Kassen staar aaben for alle Arbejdere under 60 Aar, der opholde sig i Kommunen (Kommunens egne Arbejdere skal være Medlemmer); det maanedlige Bidrag er 70 Ct.; da Kassen kun har et Medlemstal af c. 600, ser man, at Medlemsbidragene kun kan komme til at udgøre en Brøkdal af Kassens Indtægter. Understøttelsen retter sig efter Kassens Status; den er højst 1½ fr. om Dagen for enlige Medlemmer og 2 fr. for Familiefædre. Kassen begynder sine Understøttelser, naar en mere almindelig Arbejdsløshed indtræder (sædvanligvis i December). For at være understøttelsesberettiget maa man bl. a. have været Medlem i 6 Maaneder. Det er et forholdsvis meget stort Antal Medlemmer, der melder sig til Understøttelse, for den største Del Haandlangere og Bygningshaandværkere.

Som en umiddelbar Efterligning af denne Institution kan Kassen i Køl'n anføres: »Die stadtkölnische Versicherungskasse gegen Arbeitslosigkeit im Winter«, oprettet i 1896. Kassen fik i Begyndelsen kun ringe Tilslutning, men har efter forskellige Ændringer i liberal Retning efterhaanden opnaaet et ret anseligt Medlemstal, selv om dette sammenlignet med Folkemængden ikke kan maale sig med Bernerkassens. Kassen staar aaben for Arbejdere, der have været et Aar i Kommunen; dog skal der under visse Omstændigheder lukkes for Tilgang, forat dens Midler ikke skal blive for stærkt beslaglagte. Ligesom i Bern udgør nemlig Medlemmernes Bidrag kun en Brøkdal af Indtægten. Der uddeltes i 1902 30,000 Mk. til de Arbejdsløse; de Forsikrede betalte heraf kun c. 12,400 Mk. (34 Uge-

bidrag, for Fagarbejdere 35 Pf. ugentlig, for andre 25). Kommunen ydede et Tilskud af 20,000 Mk.; fra privat Side indkom c. 3,300 Mk., der rigelig dækkede Administrationen. Kassen havde i Juni 1902 1350 Medlemmer. Vinterkampagnen 1901—02 (10. Decbr. til 10. Marts) begyndte med 1,105 berettigede, hvoraf ikke mindre end 842 meldte sig som arbejdsløse. Det lykkedes dog at skaffe en stor Del af dem Arbejde, hvorved Antallet af Dage, som krævede Understøttelse, sank til næsten Halvdelen. I de første 20 Dage, fra regnet Søndag, fik de Arbejdsløse 2 Mk. daglig, senere 1 Mk. Understøttelsen ydes højst i 8 Uger. Størstedelen af Arbejderne tilhørte ligesom i Bern Bygningsfagene.

Begge de nævnte Kasser forekommer mig at have deres Betydning mere som sociale Eksperimenter end for selve Resultatets Skyld. Det er et Spørgsmaal, om man ikke ved anden Anvendelse af et saa stort Kommunitilskud til Fremme af Forsikringer mod Arbejdsløshed vilde kunne have opnaaet større Resultater, og særlig ved mere umiddelbart at anvende disse Penge som Hjælp til Selvhjælp. Det er karakteristisk nok, at en nydannet Kasse i Basel, stiftet paa Initiativ af Arbejdernes egne Førere, i kort Tid har faaet en forholdsvis langt betydeligere Tilslutning, nemlig: »Die Arbeitslosenkasse des Arbeiterbunds Basel«. Kassen grundlagdes i April 1901 af 100 Medlemmer og talte Aaret efter 866 aktive Medlemmer foruden 100 passive Medlemmer af de bedre stillede Samfundsklasser. Aktivmedlemmernes Bidrag udgjorde i det første Aar 2161 fr., Kantonalkassen bidrog 1000 fr., en Forbrugsforening 1000 fr., Resten af Aarets Indtægter (der ialt var 6146 fr.)

indkom væsentlig ved Bidrag fra Passivmedlemmer, Private og Foreninger. Medlemsbidraget er efter Lønnens Højde 40 til 60 Ct. maanedlig. 2 Uger efter at være blevet arbejdsløs har et Medlem, der har været 6 Maaneder forsikret, Krav paa Dagpenge, foreløbigt 1 fr. daglig (Søndag medregnet). 102 Medlemmer fik Understøttelse i Halvaaret fra 15. Okt. 1901 med ialt 2852 fr.

Et andet Forsøg paa at løse Spørgsmaalet ad Frivillighedens Vej blev gjort af en Forening i Stuttgart (Centralverein für Versicherung gegen unverschuldete Arbeitslosigkeit in Stuttgart), der begyndte sin Virksomhed 1897. Foreningen byggede væsentlig paa Elitearbejdere og opstillede en Mængde Indskrænkninger, der ganske naturlig maatte hæmme Tilgangen stærkt. Saaledes kunde man kun blive optaget, naar man uafbrudt havde været i Arbejde et helt Aar og havde været i samme Plads i mindst et halvt Aar; denne Bestemmelse maatte udelukke de allerfleste Saisonarbejdere. Dette Forsøg er fuldstændig strandet.

Foruden disse Eksperimenter kan nævnes Forsøgene paa at tilvejebringe en obligatorisk Arbejdsløshedsforsikring i St. Gallen, Zürich og Baselstadt. I St. Gallen vedtoges i 1894 en Lov, der bemyndigede Kommunerne til at indføre Tvangsforsikring for alle mandlige Arbejdere med en Dagløn under 5 fr. Foruden Bidrag fra de Forsikrede skulde Kassen have Tilskud fra Kommunen, eventuelt ogsaa af Kantonal-kassen. Efter forskellige Forhandlinger besluttede Byen St. Gallen sig til at oprette en saadan Kasse, der traadte ud i Livet i Sommeren 1895. Der viste sig imidlertid straks Vanskeligheder. Mange af de forsikringspligtige meldte sig aldeles ikke, og det var vanske-

ligt at faa Penge fra dem, der meldte sig til Forsikringskassen. Ved indtrædende Arbejdsløshed viste Kassen sig imidlertid meget lemfældig overfor alle disse Restancer, og mange Arbejdere misbrugte Kassens Liberalitet paa forskellig Maade. Der opstod snart Misfornøjelse med Forsikringen ogsaa hos de forsikrede Arbejdere selv, navnlig Elitearbejdere med stadigt Arbejde, der i det obligatoriske Bidrag kun saa en Skat, som aldrig kom dem til Gode. Allerede i 1896 besluttede derfor Borgerforsamlingen med stort Flertal, at Forsikringen skulde ophøre i det følgende Aar.

I Basel blev der i Aaret 1893 nedsat en Kommission, som skulde undersøge Forsikringsspørgsmaalet, og som i Slutningen af det følgende Aar afgav en Betænkning, hvis Indhold væsentlig skyldes den bekendte Forfatter af Socialismens Historie, G. Adler, der dengang var Professor i Basel. Forslaget gik ud paa at oprette en Tvangsforsikring med Bidrag fra Arbejdere, Arbejdsgivere og Staten; Arbejdernes og Arbejdsgivernes Bidrag rettede sig efter den forskellige Risiko for Arbejdsløshed, idet der i Byggefaget krævedes betydelig mere end i andre Professioner.

Forslagets Behandling tog grumme lang Tid. I Foraaret 1895 henviste det store Raad Forslaget til en Kommission, efterat det først havde faaet en velvillig Behandling i Raadet; Kommissionen brugte et Aar til at afgive Betænkning, og efter en ny Behandling blev Forslaget atter henvist til Kommissionen, der denne Gang brugte to Aar til sin Betænkning. Tarifklassernes Antal foresloges forøget, og forskellige andre Ændringer blev indførte. Der viste sig i det store Raad en Del Opposition mod Lovforslaget, men det vedtoges dog

med betydelig Majoritet. Imidlertid forlangte en Del Borgere Folkeafstemning, som fandt Sted i Begyndelsen af Aaret 1900. Ved denne forkastedes Loven med overvejende Majoritet. Grunden til dette Omslag i Stemningen laa dels i, at mange af Arbejderne ligesom i St. Gallen vare Modstandere af Loven, idet de fandt, at Byrderne vare større end Fordelene, dels i at de fleste mindre Arbejdsgivere var blevne betænkelige ved denne Ordning.

Paa den Tid havde den obligatoriske Arbejdsløshedsforsikring ogsaa lidt Skibbrud i Byen Zürich. Her besluttede man i Kommunalbestyrelsen i 1895 at udarbejde et Udkast til en Tvangsforsikring, i hvilket man væsentlig fulgte Forslaget i Basel. Forslaget behandledes i Byens »store Raad« i Juli 1898 og faldt med 54 Stemmer mod 42.

Saaledes er den obligatoriske Arbejdsløshedsforsikring væsentlig bragt ud af Verden, den findes kun rent lokalt ved en enkelt Fabrik, hvor Arbejdsgiveren har indrettet en Tvangsforsikring. Margarine-, Kaffe- og Kakaofabriken A. L. Mohr i Altona—Bahrenfeld har i 1896 oprettet en Forsikring mod Arbejdsløshed*), der i Tilfælde af Arbejdsløshed giver Understøttelse i 13 Uger, fra 1 til 2 Mk. daglig. De mandlige Arbejdere betale 10 Pf. ugentlig, de kvindelige 5, medens Firmaet betaler Resten (der indtil April 1901 udgjorde 40 pCt. af samtlige Udgifter). — Ved en anden Fabrik (Maskinfabriken Heinrich Lanz ved Mannheim) er det Firmaet, der bærer Byrden, dels ved en Kapital engang for alle, dels ved at tilskyde et vist Bidrag for alt Overarbejde.

*) Se Schanz, Dritter Beitrag, S. 176 ff.

Endnu skal nævnes det Forsøg, som er gjort af den kooperative Forening »Produktion« i Hamburg, der stiftedes i 1899. Den har indrettet en Art Sparetvang for sine Medlemmer, idet en Del af Udbyttet tilfalder en »Notfonds«, der er det paagældende Medlems Ejendom og naa angribes ved indtrædende Arbejdsløshed og i andre Nødstilfælde.

Ogsaa forskellige Fabriker har indrettet saadanne Spareforsikringer med Sparetvang for alle Arbejdere, eller Arbejdere under en vis Alder, andre have indrettet frie Sparekasser, som støttes af Firmaet og komme Arbejderne til Gode, naar de forlade deres Plads.

Blandt Forfattere, der have givet Forslag om en almindelig Tvangsopsparing til Løsning af Arbejdsløshedsspørgsmaalet, indtager Schanz en fremragende Plads. Han søger at opbygge sit System i Tilknnytning til det tyske obligatoriske Sygekassevæsen, idet han kræver tvungen Opsparing af alle Arbejdere, som efter Lovene ere sygeforsikrede. Bidragene skal udredes gennem Arbejdsgiverne samtidig med Sygekassebidragene; Arbejderne bære den væsentligste Del, Arbejdsgiverne Resten; Arbejdsgivernes Bidrag skal hjælpe til at retfærdiggøre Sparetvangen. Naar der paa vedkommendes Konto staar over 100 Mk., bliver det overskydende Arbejdernes fri Ejendom; Resten kan angribes i Tilfælde af Arbejdsløshed, og da kun efter visse Regler.

Dette System passer ikke ilde ind i den tyske Arbejderforsikring, og stemmer vel ogsaa godt med Nationalkarakteren, medens det i vore nordiske Lande næppe vilde faa overvejende Stemning for sig. Noget andet var, at man oprettede frivillige Sparekasser,

der fik Tilskud fra det offentlige paa lignende Maade som man i Gent har forudset den Art Opsparing for saadanne Arbejdere, der ikke som Medlemmer af Fagforeninger kan faa Andel i Kommunernes Tilskud, idet man derved ligesom tager Brodden af den Indvending, at Kommunaltilskudet er en Understøttelse til Kampforeninger, selv om det ikke ydes under Arbejds-konflikter.

I Midten af Oktober 1902 var Arbejdsløshedsforsikringen Genstand for en omfattende Diskussion i den tyske Rigsdag i Tilslutning til en tidligere Forhandling i Januar s. A. Det eneste positive Resultat var vel et Tilsagn fra Statssekretæren om, at Forbundsraadet vilde tage Spørgsmaalet under indgaaende Behandling. I selve Rigsdagen kom alle mulige Forslag frem, uden at der syntes Mulighed for at man kunde samles om noget enkelt, ligefra Sparetvang og Tilladelse for Kommunerne til at indrette obligatorisk Arbejdsløshedsforsikring med eller uden Sygekasserne som Mellemed, og til Socialdemokraternes Plan om Statshjælp til Fagforeninger. Dette sidste Forslags største Interesse ligger maaske deri, at det helt og holdent slutter sig til den bestaaende Samfundsordning uden at kræve hele Produktionen omorganiseret. Ligesaa stor Uenighed vil der sikkert være Nord for Kongeaen.

Det er klart, at Løsningen af en saa vigtig Opgave altid maa have sit særegne nationale Præg; Løsningen maa staa i nøje Forhold til den sociale og økonomiske Udvikling i det hele taget. Naar man derfor vil prøve paa at trække Grundlinjerne for en Ordning, som kan tænkes at vinde nogenlunde almindelig Tilslutning her-

hjemme, saa kan jeg ikke tro, at man vilde finde Hville i en Tvangsforsikring, og man har heller ikke det Grundlag for den som i Tyskland. Kasserne i Bern og Köln, med deres Halten mellem Formynderi og Selvhjælp, har næppe heller Fremtiden for sig. Tilbage bliver da kun den frivillige Sammenslutning. Vil det støde paa for mange Vanskeligheder at benytte Fagforeningerne som Udgangspunkt, og støtte dem, paa samme Maade som man gør det i Gent, og som f. Eks. den danske Stat giver de anerkendte Sygekasser en Million Kr. om Aaret, saa er der næppe nogen anden Mulighed i Sigte end at tænke sig Opgaven løst ved neutrale Foreninger med eller uden fagligt Præg, der søgte deres Styrke i Gensidigheden og Selvkontrollen, og til Løn for det Arbejde, de udførte, fik Støtte fra offentlig og privat Side. Jeg indsér vel, at ogsaa dette kan have sine Vanskeligheder, og det skulde glæde mig, om andre kunde finde noget bedre til Løsning af denne Kæmpeopgave.

Thi trods al Famlen og Uenighed har man i hvert Fald ikke Lov at lade Opgaven ligge. Det er en fattig Trøst, at Arbejdsanvisningen som en Frugt af Diskussionen om Arbejdsløsheden har gjort saa rivende Fremskridt i de sidste 10 Aar; thi Arbejdsanvisningen kan, med al den Nytte den gør, kun glatte nogle Rynker, men ikke læge Saaret. Den sørgelige Kendsgerning, at Arbejdernes Reservearmé i Tyskland den 2. Decbr. 1895 talte over en halv Million Mand, er af saa vidt rækkende Betydning, at intet Menneske med Hjerte i Livet, som selv har sit gode og sikre Udkomme, kan undgaa at føle den alvorligste Tilskyndelse til at tænke over, hvorledes Samfundet kan komme

dem til Hjælp, som ere paa Livets Skyggeside, og som bestandig har Arbejdsløshedens Damoklessværd hængende over Hovedet.

Til Foredraget knyttede sig en Diskussion. Af de her faldne Udtalelser fremhæves følgende:

Dr. polit. L. V. Birck: Professor Westergaards Udtalelser var jo ret mistrøstende for Venner af Forsikringstanken. Og dog var der sikkert endnu flere Vanskeligheder end dem, Indlederen havde fremhævet. Taleren skulde saaledes pege paa den for Arbejdsløshedsforsikringen uheldige Kendsgerning, at det i det væsentlige er de samme Arbejdere, der Aar efter Aar blive arbejdsløse; paa Grund af Minimaltariferne er det stadig de mindst duelige, de mindst arbejdsdygtige Folk, der maa gaa ledige, og dette vil bevirke, at det vil blive vanskeligt at faa de bedre Arbejdere med i en Forsikring. I det hele havde Taleren den Opfattelse, at Spørgsmaalet var saa fortvivlet uløseligt, at det Offentlige, naar det vilde træde hjælpende til, hellere maatte søge andre Veje — overlade det til Arbejderne selv at afbøde Ondet saa godt de formaa, og saa give Fagforeningerne et Tilskud; der kunde forlanges fyldestgørende Garantier for, at Understøttelses- og Strejkeafdelingen i Foreningernes Formuer holdtes strengt ude fra hinanden. Iøvrigt var det farligt at give noget for intet; Problemet var at finde Arbejde til de arbejdsløse, men dette Problem er saare vanskeligt.

Sagfører S. Berthelsen, Høng, savnede saavel i det indledende Foredrag, som i hvad der herhjemme er fremkommet om Arbejdsløsheden, en Paa-visning af den mærkelige Reform, som netop paa dette Omraade for nylig er gennemført i visse australske Stater. Taleren sigtede ikke just til de saakaldte »Arbejderlove» paa Ny Zeeland, som ved tvungen Voldgift m. v. havde søgt at regulere Arbejdsforholdene udefra. Ej heller til de Foranstaltninger, som vare trufne for at skaffe ledige Arbejdere Sysselsættelse ved offentlige Skovarbejder o. l., og for ved gratis Jernbanerejser at lede Arbejderstrømmen til de Pladser, hvor der fandtes Arbejde; saadanne Foranstaltninger var natur-

ligvis af stor Betydning som en Udvidelse af Arbejdsanvisningssystemet, og vel egnet til at hindre, at Arbejdsløshed opstod tidligere end absolut nødvendigt. Men den Reform, som Taleren særlig ønskede at henlede Opmærksomheden paa, var af en hel anden Art, nemlig den nye Grundrentebeskatning i Australien. Medens denne endnu var af liden eller ingen fiskal Betydning, som offentlig Indkomstkilde, havde den straks ved Skattelovens Fremkomst (i Ny Syd Wales 1895) vist sin enorme Betydning som social Foranstaltning, ved den Sidevirkning, den havde udøvet paa Jordpriser, derigennem (nedsættende) paa Husleje, Varepriser og frem for alt (forhøjende) paa Arbejdslønnen, hvis Stigning ad naturlig Vej forhindrer Arbejdsløsheden. Dette havde netop vist sig i Ny Syd Wales. Det officielle Register over Arbejdsløse udviste Aar 1893: 12145, 1894: 13575 og 1895: 14062 Arbejdsløse, altsaa en betænkelig Stigning. Men Forholdet forandrede sig ganske, da Loven om Grundværdiskat fremkom i 1895, idet de Arbejdsløses Tal udgjorde Aar 1896: 6427, 1897: 4167 og 1898: 3843. Disse Tal vare tagne fra kompetenteste Kilde. En amerikansk Stat (Colorado) udsendte nemlig i 1899 en officiel Kommission til Australien med den Opgave personlig at undersøge dette mærkelige nye Grundværdi-Skattesystem, og det er fra dennes, Senator Buchlin's officielle Rapport, at hine Tal ere hentede. Senatoren udtalte i det hele den gunstigste Dom over Reformens Virkninger i saa Henseende, og der er derfor ingen Grund til at undersøge Sagen nærmere. Det var næppe til Samfundsmedicin — som Forsikring er for den alt opstaaede Arbejdsløshed — vi trænge, men derimod snarere til den Samfundshygge, der som sunde økonomiske Lønforhold forhindrer, at Arbejdsløshed opstaar. Og saaledes virker bevislig en Grundværdiskat.

Sygekasseinspektør Sørensen: Dr. Birch mente, at den af Professor Westergaard anbefalede Vej, nemlig at give Understøttelse til Arbejdsløshedsforsikrings-Kasser, vilde være impassabel, medens man derimod maatte gaa til at yde Understøttelse til Fagforeningerne. Taleren vilde nu spørge: hvad er i Grunden Forskellen paa de to Ting? Hvis nu Fagforeningerne oprettede Arbejdsløhedskasser, hvori Statsunderstøttelsen indgik? Bortset fra, at de uaf-

hængige Forsikringskasser maa staa aabne ogsaa for Arbejdere i Faget, som ikke var i Fagforeningerne, vilde der ikke være nogen Forskel paa de to nævnte Fremgangsmaader, naar Fagforeningerne støttede de uafhængige Forsikringskasser ved at øve et moralsk Tryk paa deres Medlemmer til at gaa ind i disse Kasser. Men dette var ogsaa en nødvendig Forudsætning; uden Fagforeningernes Støtte kunde man lige saa godt opgive ethvert Forsøg paa at indføre en Forsikring mod Arbejdsløshed; med deres Støtte troede Taleren fuldt og fast, at Professor Westergaards Forslag lod sig gennemføre. Men der kunde vel være Grund til at haabe paa en saadan Støtte fra Fagforeningernes Side, dersom der ydedes et Statstilskud af Betydning, idet Fagforeningerne havde støttet ogsaa Sygekasserne, uagtet de sidstnævnte stod aabne for alle, hvad enten de vare Fagforeningsmedlemmer eller ikke. — Der havde været Spørgsmaal, om man burde gaa til en Tvangsforsikring eller lade Indtrædelsen i Kasserne være en frivillig Sag. Det første vilde Taleren her i Danmark anse for en Umulighed; Tvang vilde desuden være overflødig hos os; man behøvede kun at erindre, at i Danmark var $\frac{1}{5}$ af Befolkningen sygeforsikret uden Tvang, i Tyskland kun $\frac{1}{6}$ med Tvang. — Arbejdsløshedsforsikringen kunde paa forskellig Vis tage Sygeforsikringen til Mønster, men Taleren vilde dog advare mod helt igennem at organisere den førstnævnte paa samme Maade som sidstnævnte. Medens man f. Eks. kunde have lokale Sygekasser, der hver for sig omfattede Arbejdere i mange forskellige Fag, var en tilsvarende Ordning af Arbejdsløshedsforsikringen en Umulighed; her maatte man have Fagkasser, der omfattede hele Landet. Paa mange andre Punkter vilde der derimod blive Lighed. Man maatte saaledes ved Arbejdsløshedsforsikringen have en Karenstid, der næppe kunne sættes lavere end 1 Aar, i hvilken Tid Medlemmet altsaa var ydende men ikke nydende. Endvidere burde den første Del af den arbejdsløse Periode ikke falde Kassen til Byrde, ligesom der selvfølgelig maatte sættes en Tidsbegrænsning for Understøttelsens Varighed. — Spørgsmaalet om Fastsættelsen af Kontingenternes Størrelse vilde naturligvis volde nogen Vanskelighed; men naar man i denne Sammenhæng havde beklaget den ringe Udvikling, Statistiken havde naaet paa dette Omraade,

vilde Taleren dog gøre opmærksom paa, at selv et nok saa paalideligt Gennemsnitstal ikke vilde give nogen synderlig Vejledning ved Fastsættelsen af Præmietariferne, der maatte være højest forskellige fra Fag til Fag. Man maatte i Virkeligheden delvis gaa i Blinde; Taleren var dog ikke saa bange herfor; ogsaa ved Sygeforsikringen havde man maattet prøve sig frem; som Sygekasseinspektør havde Taleren uden Vanskelighed fra Kassernes Side faaet gennemført en meget praktisk og højest betryggende Regel om Ligning af Ekstrapræmier, naar et Aars Regnskab viste, at saadant var nødvendigt. — Af Vanskeligheder havde man særlig fremhævet Kontrollen dels med, at Medlemmer ikke tilsneg sig Understøttelse, skønt de havde Arbejde, dels med at de, hvis Arbejdsløshed er selvforskyldt (arbejdssky, fordrukne, umedgørlige Individer), ikke komme til at falde Kasserne til Byrde. Taleren var imidlertid overbevist om, at hvis man lagde Styrelsen i Arbejdernes egne Hænder, skulde de nok sørge for at føre tilstrækkelig Kontrol; Erfaringen havde vist, at Arbejderne ikke tage med blød Haand paa daarlige Kolleger. — Det vilde naturligvis ikke være saa helt let at finde en passende Form for Forsikring af Sæsonarbejdere (Folk med særlig stor normal Arbejdsløshed); i nogle af de herhen hørende Fag (navnlig Bygningsfagene) var Lønnen dog saa høj, at Arbejderne nok kunde yde en Forsikringspræmie, der i Forbindelse med Statstilskudet kunde dække Risikoen; man kunde iøvrigt ogsaa følge den Fremgangsmaade at lade en vis Del af den arbejdsløse Periode falde paa de paa-gældende Arbejdere selv, m. a. O. kun lade Forsikringen omfatte den Arbejdsløshed, der overskred en vis forud fastsat »Normal«. — Arbejdsløshedsforsikringen maatte naturligvis helst gaa Haand i Haand med en vidt for-grenet Arbejdsanvisning; men herved var der formentlig ikke uovervindelige Vanskeligheder; Fagforeningerne havde jo her vist Vejen, idet der i de fleste betydeligere Fag var indført et vel ordnet Oplysningssystem, som let lod sig overføre paa Arbejdsløshedskasserne.

Paa given Foranledning bemærkede Taleren senere, at Understøttelse ved Strejke og Lockout selvfølgelig maatte være Arbejdsløshedskasserne uvedkommende; det maatte blive Fagforeningernes Sag ligesom hidtil.

Generaltolddirektør Rubin: Naar foregaa-

ende Talere havde sammenstillet Forsikring mod Arbejdsløshed med Livsforsikring og Sygeforsikring, var hertil at bemærke, at de sidstnævnte Forsikringsarter vare af en noget anden Natur end den første. Døden er os alle vis, og Chancen for, at enten Mand, Kone eller Børn blive syge, er langt større end Chancen for, at Manden skal blive arbejdsløs. Det var værd at fremhæve denne Forskel, fordi den vilde medføre, at det bliver vanskeligere at faa Arbejderne til at forsikre sig mod Arbejdsløshed end mod Sygdom og Død. Hvis der ikke kom et Pres til udefra, var der ingen Grund til at vente stærk Tilslutning til frivillige Arbejdsløshedsforsikringer. Skulde Sagen føres igennem, maatte det derfor blive ved Fagforeningernes Hjælp — for saa vidt var Taleren enig med Sygekasseinspektøren — saaledes at Foreningernes moralske Pres paa deres Medlemmer ogsaa fik dem til at være med i denne Gren af Organisation.

Sveriges officielle Arbejdsstatistik. *)

Nogle Meddelelser af

Dr. Henning Elmquist.

Som bekendt har Sverige fra gammel Tid nydt velfortjent Ry for den Maade, paa hvilken flere Grene af dets officielle Statistik er bleven behandlet. I visse Dele af denne officielle Statistik — saaledes i Beretningerne om Bjærgværksdrift, Fabriker og Haandværk, Kommunernes Fattig- og Finansvæsen, Befolkningsstatistiken o. s. v. — forekommer der ogsaa en Del arbejdsstatistiske Data, som dog have vist sig at være ganske utilstrækkelige til Bedømmelsen af de vigtige Samfundsspørgsmaal, som i Sverige, ligesom i alle andre Kulturlande, i stedse stærkere Grad have krævet eller endnu kræve deres Løsning. De Kommissioner, som fra Tid til anden have været nedsatte for at afgive Forslag til Love, f. Eks. om Børn og unge Menneskers Arbejde i Fabriker og andre industrielle Virksomheder, om

*) I nedenstaaende Artikel gives et Referat af Indholdet af de officielle Forslag til en Arbejdsstatistik, der have været forelagte den svenske Rigsdag i Aarene 1896 og 1902. En forkortet Gengivelse af Artiklen har været trykt i det officielle østerrikske Tidsskrift »Soziale Rundschau« (August-Hefte 1902).

Arbejderes Forsikring, om en effektiv Arbejderbeskyttelse m. m., have derfor ved Udsendelse af særlige Spørgeskemaer tilvejebragt og fremlagt et socialstatistisk Materiale, som er af meget stor Interesse. Endvidere fortjener at nævnes den paa Regeringens Initiativ i Sommeren 1898 foretagne fortjenstfulde Undersøgelse af »Olycksfall i arbetet år 1897«, foranlediget af det da paa Dagsordenen staaende, i 1901 af Rigsdagen løste, Spørgsmaal om Forsikring imod Ulykkestilfælde ved industrielt Arbejde. Af ikke ringe socialstatistisk Værdi er ogsaa de aarlig udkommende officielle Beretninger om Arbejdsinspektionens og de registrerede Sygekassers Virksomhed. Endvidere maa nævnes de Skrifter af socialstatistisk Indhold, som ere blævne udgivne af det private Selskab »Lorénska stiftelsen« i Aarene 1890—1900. Endelig foreligger der nogle kommunalstatistiske Arbejder, vedrørende sociale Forhold, f. Eks. den af Stockholms Kommune foranstaltede omfattende Undersøgelse af Arbejdernes Boligforhold i denne By (1897).

Spørgsmaalet om Indførelsen af en mere vedvarende officiel Arbejdsstatistik opstod først i Aaret 1893, da Rigsdagen anmodede Regeringen om at tilvejebringe en Undersøgelse om, hvorledes en svensk Arbejdsstatistik bedst kunde ordnes. Regeringen overdrog det til det statistiske Centralbureau og Kommerskollegiet at fremkomme med den af Rigsdagen begærede Betænkning. En saadan forelaa allerede i 1894 og gik ud paa, at der straks fra Begyndelsen burde oprettes et selvstændigt arbejdsstatistisk Bureau med et aarligt Budget paa ca. 41,000 Kr. Regeringen ansaa det imidlertid for rigtigst, at Arbejdsstatistiken foreløbig henlagdes under en alle-

rede eksisterende Statsinstitution, hvortil Kommerskollegiet mentes at egne sig bedst.

Rigsdagen fandt dog den foreslaaede Plan altfor vidtløftig og indskrænkede sig derfor til, for at vinde Klarhed over, hvad der i dette Spørgsmaal burde gøres, og hvorledes det burde gøres, at bevilge Midler til Tilvejebringelsen af enkelte specielle arbejdsstatistiske Undersøgelser. Til disse Forsøgsundersøgelser er der givet en Række aarlige Bevillinger, som tilsammen for Aarene 1897 til 1902 udgør 60,000 Kr.

Disse arbejdsstatistiske Undersøgelser have altsaa ved Udgangen af 1902 strakt sig over 6 Aar, og i den Tid er der foretaget fire omfattende Enquêter, nemlig en Undersøgelse om Bagerierne (1899), om Tobaksindustrien (1899), om den større Maskinindustri (1901) samt om den mindre og specielle Maskinindustri (under Udgivelse). Ved Udførelsen af disse Arbejder har man, saavidt det overhovedet er muligt gennem saadanne Specialundersøgelser, opnaaet en ikke ringe Erfaring angaaende den bedste Maade, hvorpaa en officiel Arbejdsstatistik kan tilvejebringes. Det er jo nemlig klart, at det ikke lader sig gøre paa den Maade, hvorpaa disse Forsøgsundersøgelser ere tilvejebragte, at opnaa al den Erfaring, som det kunde være ønskeligt at være i Besiddelse af, inden den arbejdsstatistiske Anstalt fik en mere fast Organisation. Man har derfor ment, at det Tidspunkt nu var kommet, da det burde tages under nærmere Overvejelse, hvilke Forholdsregler der burde tages, for at berede denne nye Gren af den svenske Statistik en fastere Organisation, saa at den arbejdsstatistiske Anstalt, umiddelbart efter at de nu senest iværksatte Undersøgelser ere afsluttede, ved Be-

gyndelsen af Aaret 1903 kunde træde i Virksomhed under mere ordnede og betryggende Forhold.

Ved Fremlæggelsen af det Forslag til den svenske Arbejdsstatistik's Organisation, som i 1902 er bleven forelagt Rigsdagen af Regeringen — hvilket Forslag, selv om det ikke i alle Detaljer straks kan realiseres paa Grund af manglende Midler, dog kan siges at angive den Retning, i hvilken den svenske Arbejdsstatistik kommer til at udvikles — har man ligesom i det første Forslag af Aar 1894, ment at burde gaa ud fra den Forudsætning, at en mere detaljeret og fuldstændig Udredning af Spørgsmaalet, paa Grund af Emnets omfattende og forskelligartede Beskaffenhed, umulig lod sig gøre paa Forhaand. Hvis man ved en Arbejdsstatistik vil opnaa en alsidig og korrekt Belysning af de sociale Tilstande, har man ment, at Arbejdsstatistiken maa ordnes paa en saadan Maade, at den kommer til at bestaa dels af en vedvarende, mere almindelig Statistik, dels af forskelligartede, med visse Mellemrum gentagne Detailundersøgelser, eller med andre Ord, at de sociale Publikationer i Sverige, ligesom i Regelen ogsaa i Udlandet, kommer til at bestaa dels af et periodisk udkommende Tidsskrift, dels af Specialundersøgelser; disse sidste skulle deles i to Grupper, den ene omfattende de med regelmæssige Mellemrum gentagne Publikationer, den anden mere tilfældige Undersøgelser.

Hvad angaar det sociale Tidsskrift, blev der allerede i Betænkningen af 1894 peget paa de Emner, som fortrinsvis burde behandles i dette, i Almindelighed de samme som i de udenlandske officielle Tidsskrifter af samme Art. Det er jo klart, at Organisationen af

hele det vidtløftige Apparat, som er nødvendigt for Tidsskriftets Forsyning med et alsidigt og udtømmende Stof, kun lidt efter lidt kan tilvejebringes, og at man først efter en vis Tids Forløb kan faa tilstrækkelig Erfaring om alt det, som kan og bør gøres, og hvorledes det bør gøres. Først og fremmest vil man i Tidsskriftet give Beretninger om Arbejderlovgivningen i og udenfor Sverige, Referater af inden- og udenlandske Publikationer af socialstatistisk Interesse, Beretninger om vigtigere Begivenheder og Forhold paa det sociale Omraade og fremfor alt inden for Arbejderklassen, om Tilstanden paa Arbejdsmarkedet i Landets forskellige Egne, som f. Eks. Tilgang af Arbejde, Lønforhøjelser og Lønnedsættelser i Industrien og andre Erhverv osv. Endvidere synes det af særlig Vigtighed at faa tilvejebragt en regelmæssig Statistik over Priserne paa Livsfornødenheder i de forskellige Dele af Landet, da det først, naar en saadan Statistik er bleven tilvejebragt, kan blive muligt at drage den fulde Nytte af de Specialundersøgelser, som gøres om Arbejdslønnens Højde paa de forskellige Steder. Meddelelsen af en saadan vedvarende Statistik turde blive en af Tidsskriftets aller vigtigste Opgaver. Tillige bør tilvejebringes og offentliggøres i Tidsskriftet statistiske Oplysninger om Strejker og Lockouts og om Foreningsbevægelsen. Det kunde maaske ogsaa lade sig gøre til Tidsskriftet at skaffe til Veje en Statistik over Sygdoms- og Dødsaaarsager for Arbejdere i de forskellige Fag.

Med Hensyn til de mere indgaaende Specialundersøgelser paa forskellige sociale Omraader, som bør foranstaltes af den arbejdsstatistiske Anstalt, har man

tænkt sig, at disse burde bestaa dels af periodiske Undersøgelser af de samme Emner, som i Tidsskriftet behandles mere summarisk (f. Eks. Strejker og Lock-outs, Foreningsvæsen, Sygdoms- og Dødsaaarsager inden for de industrielle Erhverv, Priser paa Levnedsmidler og Huslejens Størrelse de forskellige Steder, Alders-, Køns- og Civilstandsfordelingen i de forskellige Erhverv), dels ogsaa af saa vidt muligt udtømmende Afhandlinger i Lighed med de i de seneste Aar iværksatte Forsøgsundersøgelser til Oplysning om Arbejds- og Lønforholdene m. m. i forskellige Erhverv, hvilke Undersøgelser kun bør foretages for ét Erhverv ad Gangen, idet de dog gentages for det samme Erhverv efter Forløbet af et længere Tidsrum. Hvis Omstændighederne kræver det, vil man tillige foretage saadanne Undersøgelser, som belyser et eller andet socialt Spørgsmaal af større Omfang, udenfor Rammen af Tidsskriftets Omraade, saasom Arbejdsforholdene i sundhedsfarlige Erhverv, Værkstedslokalernes Beskaffenhed i sanitær Henseende osv.

Hvad endvidere angaar Indsamlingen af de for Socialstatistiken nødvendige Primæropgivelser, er det selvfølgelig nødvendigt at benytte forskellige Veje, alt efter de nærmere Omstændigheder. I Maaden at tilvejebringe Opgivelserne paa adskiller den moderne Arbejdsstatistik sig jo bestemt fra den ældre officielle Statistik. Ved denne sidste sker dette jo som Regel igennem de officielle Myndigheder, direkte eller indirekte, medens derimod Socialstatistiken i Almindelighed og saa vidt muligt indsamler sit Materiale gennem særlige Agenter, som har at sætte sig i personlig Forbindelse baade med Arbejdere og Arbejdsgivere for at indhente

de ønskede Data, og tillige, saa vidt det lader sig gøre, gennem Selvsyn skaffe sig Kendskab til Spørgsmaalets væsentligste Detaljer. For at imidlertid de Oplysninger, som paa denne Maade indsamles, kunne blive korrekte og nøjagtige, er det af Vigtighed, at de Personer, hvem Indsamlingen af saadanne Oplysninger betros, ere deres Opgave fuldt ud voksne, og det er dermed givet, at det ikke er muligt at sikre Arbejdsstatistiken kompetente Organer til Indsamling af de statistiske Data uden ret betydelige Omkostninger.

Selv om det altsaa maatte blive nødvendigt at engagere særlige Agenter eller Korrespondenter til Indsamlingen af den væsentligste Del af de for Arbejdsstatistiken nødvendige Opgivelser, mener man, at mange af de i socialstatistisk Henseende vigtige Spørgsmaal kunne udredes dels paa Grundlag af allerede stedfindende officielle Indberetninger, dels gennem nye Indberetninger fra offentlige Myndigheder, dels endelig ved direkte Udsendelse af Spørgeskemaer til private eller Korporationer blandt Arbejdere og Arbejdsgivere.

Da det maaske for danske Læsere kunde have nogen Interesse at erfare, hvorledes man i Sverige har tænkt sig at indsamle Oplysningerne, skulle vi, idet der iøvrigt henvises til, hvad der allerede i det foregaaende er anført, hidsætte en noget udførligere Redegørelse herom, efter de den svenske Rigsdag først Aar 1896 og nu senest Aar 1902 forelagte officielle Forslag.

a. Antallet af de i de forskellige Erhverv beskæftigede Arbejdere, fordelte efter Køn, Alder og Civilstand. Fuldstændig Klarhed over dette Spørgsmaal er allerede opnaaet for de Erhverv, som de foretagne Forsøgsundersøgelser beskæftigede sig med, og turde,

eftersom saadanne Specialundersøgelser fremdeles ville blive foretagne for de øvrige Erhverv, komme til at høre til de Spørgsmaal, som altid ville blive staaende. Skulde det imidlertid findes ønskeligt, udover de Oplysninger om Arbejdernes Fordeling efter Køn og Alder (over og under 18 Aar), som aarlig meddeles i den officielle Statistik over Bjærgværksdrift samt Fabriker og Haandværk, at faa en fuldstændigere Statistik i denne Henseende for samtlige industrielle Erhverv paa én Gang, kunde maaske de nødvendige Oplysninger til en saadan Statistik, f. Eks. hvert tiende Aar, skaffes tilveje paa den Maade, at Indehaverne af de industrielle Bedrifter, ved Siden af de aarlig tilbagevendende Opgivelser vedrørende deres Bedrift, udfyldte et Skema med Fortegnelse over deres Personale og med Opgivelse af dets Køn, Alder og Civilstand.

b. Arbejdsløn og Lønningsmaade. En udtømmende og paalidelig Statistik herom synes ikke uden med altfor stor Bekostning at kunne foretages uden i Forbindelse med de Aar for Aar fortsatte Specialundersøgelser for enkelte Erhverv, ved hvilke Undersøgelser Spørgsmaalene om Lønforholdene i Regelen maa blive Hovedsagen. Erfaringen har nemlig vist, at paalidelige Oplysninger om Lønforhold og hvad dertil hører kun kan faas gennem direkte Uddrag af Arbejdsgivernes Regnskabsbøger, samt at saadanne Undersøgelser, saa vidt muligt, bør have for Øje den faktiske Aarsindtægt, som hver enkelt Arbejder opnaar ved sit Arbejde, men som Arbejderne i Almindelighed ikke selv kunne give nøjagtig Besked om. Paa Grund af de Vanskeligheder, som i Regelen vil være forbundne med et saadant Uddrag af Regnskabsbøgerne, kunne næppe andre

end Fabrikernes eget Kontorpersonale gøre det ønskede Uddrag, hvilket Arbejde største Delen af Arbejdsgiverne ved de tre sidste Forsøgsundersøgelser efter Anmodning gratis har ladet foretage. I Betragtning af de store Krav, som stilledes til Arbejdsgiverne ved disse Forsøgsundersøgelser, kunde det ikke forundre, at nogle Arbejdsgivere vægrede sig ved at udlevere de ønskede Oplysninger. I Længden vil det derfor, da det jo næppe lader sig gøre ved Lov at paalægge Arbejdsgiverne at give saadanne Oplysninger, blive umuligt paa samme Maade som tidligere at faa Oplysningerne uden Omkostninger.

Ved Siden af disse udtømmende Undersøgelser af Lønningsforholdene i visse Erhverv, har man imidlertid tænkt sig, at der af de paa de forskellige Steder ansatte Korrespondenter skulde tilvejebringes, saavel fra Arbejdsgivere som fra Arbejdere, og efter tilbørlig Kontrol offentliggøres i det arbejdsstatistiske Tidsskrift detaljerede Oplysninger om Lønforhøjelser og Lønnedsættelser, delt efter Erhverv og Sted, saavelsom om det Antal af Arbejdere, som berøres af Forandringen.

Efterhaanden som der bliver oprettet offentlige Arbejdsanvisningskontorer, vil der ogsaa herigennem kunne faas en Del i lønstatistisk Henseende værdifuldt Materiale, som kan bearbejdes og offentliggøres af den socialstatistiske Anstalt.

c. Arbejdstiden. Oplysninger om Arbejdstiden i de forskellige Erhverv bør ligeledes i Regelen tilvejebringes ved de flere Gange omtalte Specialundersøgelser og bør indhentes baade gennem Arbejdsgivere og Arbejdere. Af de lokale Korrespondenter kan der tillige

hver Maaned gives Meddelelse om stedfundne Forandringer i Arbejdstiden.

Skulde det vise sig ønskeligt, at en saadan Undersøgelse foretages for samtlige eller en bestemt Gruppe (f. Eks. mere sundhedsfarlige) Erhverv samtidigt, har man ment, at de nødvendige Primæropgivelser kunne indsamles (saaledes som det fandt Sted ved Arbejderforsikringskommissionens Arbejde i 1884 og Arbejderbeskyttelseskommisionens i 1891) ved Udsendelse af Spørgeskemaer, som udfyldes af Arbejdsgiverne, hvorefter en Kontrol inden for visse Grænser ligesom mere detaljerede Undersøgelser ved Agenterne kunne bidrage til at forøge Enderesultatets Værdi.

d. Arbejdslokalernes Tilstand, sundhedsfarlige Forhold m. m. Paa Grund af den Sagskundskab, som er nødvendig for at kunne foretage mere indgaaende Undersøgelser i denne Henseende, anses det for fornødent at søge Bistand hos Sanitets- og Kommunalmyndighederne, hvem det efter den i Sverige gældende Sundhedslovgivning paahviler at paase, at Fabriker o. l. ikke indrettes eller drives saaledes, at der opstaar Fare for Arbejdernes Sundhed. Ved to af de hidtil foretagne Forsøgsundersøgelser (af Bagerier og Tobaksfabriker) ere ogsaa mere indgaaende Undersøgelser af Arbejdslokalernes Beskaffenhed i sanitær Henseende blevne foretagne ved Bistand af de ovennævnte Myndigheder, og denne Del af Undersøgelserne synes at være lykkedes forholdsvis godt. Saaledes har man ved Undersøgelsen af Tobaksfabrikerne ved Sundhedsautoriteternes Hjælp og paa deres Bekostning foretaget Luftprøver til Oplysning om Luftens Beskaffenhed i Arbejdslokalerne, hvilke Forsøg har

vist sig at give et udmærket Materiale til en objektiv Bedømmelse af disse Lokalers Beskaffenhed i sanitær Henseende.

Man har indset, at en Undersøgelse af de sanitære Forhold først kan naa et tilfredsstillende Resultat, naar Arbejdsstatistiken er bleven fastere organiseret, idet det nemlig først da kan blive muligt at faa et nærmere Samarbejde i Gang mellem Arbejdsstatistikens korresponderende Agenter paa de forskellige Steder og de Personer, som paa Sundheds- og Kommunalmyndighedernes Vegne skulle iværksætte denne Del af Undersøgelsen, uden hvilket Samarbejde det næppe lader sig gøre at tilvejebringe et ensartet og i alle Henseender fuldt anvendeligt Primærmateriale.

e. Fødens Beskaffenhed. Da Tilvejebringelsen af Undersøgelser om dette Emne, i Betragtning af den Mængde vigtige Spørgsmaal, en arbejdsstatistisk Anstalt allerede fra Begyndelsen af maa optage til Behandling, først synes at burde foretages paa et senere Stadium, bør en særlig Plan hertil udarbejdes efter Samraad med vedkommende Sundhedsautoriteter, under hvis Virksomhedsomraade nærværende Spørgsmaal henhører.

f. Prisen paa Levnedsmidler. Oplysninger om Prisen paa vigtigere Livsfornødenheder synes, som ovenfor antydet, at være en af de vigtigste Opgaver, der kan blive Arbejdsstatistiken forelagt.*) Den

*) Det er Detailpriserne, som fortrinsvis maa komme i Betragtning. Vedrørende disse findes der vistnok ikke andre Oplysninger end de Data, som i Dagspressen meddeles om Torvepriserne de forskellige Steder, hvilke Oplysninger dog ikke ere saa nøjagtige, at de kunne lægges til Grund for en paalidelig Statistik over dette vigtige Emne.

eneste Udvej til at tilvejebringe en saadan Statistik synes at være den, at det overdrages Korrespondenterne hver Uge at indsamle og maanedlig at indsende Opgivelser over Detailpriserne paa et vist Antal Varer, hvilke Opgivelser derefter kunde offentliggøres i Tidsskriftet i bearbejdet Form.

g. Arbejdernes Udgifter til deres Livsunderhold. Undersøgelser herom kunne vistnok ikke foretages paa anden Maade end ved direkte Uddrag af Arbejdernes egne Regnskaber over deres Udgifter. Tilvejebringelsen af et saadant Materiale i større Omfang vil imidlertid være forbundet med betydelige Vanskeligheder. I Danmark, hvor en saadan Undersøgelse foretoges i 1897, har man som bekendt til Uddeling og Instruktion faaet frivillig Bistand af Skolelærere rundt om i Landet. Rimeligvis kunde man ogsaa i Sverige, foruden de ordinære Korrespondenter, faa et tilstrækkeligt stort Antal Skolelærere og andre dertil egnede Personer til Medhjælp ved Indsamlingen af en saadan Statistik.

h. Boligspørgsmaalet. Mere omfattende Undersøgelser angaaende Boligforholdene mener man at være noget, som det i særlig Grad bør ligge i de kommunale Myndigheders Interesse at foretage, og det falder derfor uden for den officielle Arbejdsstatistik's Virksomhedsomraade. Alene paa Grund af de med saadanne Undersøgelser forbundne Omkostninger, hvis de skal udstrækkes over et større Antal Pladser, vil det derfor, i hvert Fald for Øjeblikket, være umuligt at optage dette Spørgsmaal paa Arbejdsstatistikens Program. Ved de Tid til anden foretagne Specialundersøgelser inden for et enkelt eller et mindre Antal Erhverv, saaledes som det er sket ved de svenske

Undersøgelser om Arbejderne i Bagerier og Maskinfabriker, vilde det derimod være baade muligt og rigtigt dels hos Arbejderne at søge Oplysning om deres Boligforhold, f. Eks. Huslejens Størrelse, Friboliger, Huslejhjælp af Arbejdsgiverne, Lejlighedens Størrelse og Antallet af de deri boende Personer, dels ogsaa, hvor Arbejdsgiverne opretter Arbejderboliger, foranstalte en nærmere Undersøgelse af disse Boligers Beskaffenhed. — Derhos bør det blive en vigtig Opgave for det arbejdsstatistiske Tidsskrift hvert Halvaar at give Oplysninger om Huslejens Størrelse for de forskellige Boligarter i de forskellige Dele af Landet. Indsamlingen af det nødvendige Materiale til denne Statistik kunde med Fordel overdrages til de faste Korrespondenter.

i. Hustruens Beskæftigelse uden for Hjemmet vil, som ogsaa Erfaringen fra de foretagne Forsøgsundersøgelser har godtgjort, høre til de Spørgsmaal, som det er forbundet med omtrent uovervindelige Vanskeligheder at faa nøjagtig Besked om, hvorfor ogsaa dette Spørgsmaal, forsaavidt det overhovedet bør have Plads paa Undersøgellesprogrammet, først bør tages op paa et senere Stadium, naar Systemet med fuldt udlærte Pladskorrespondenter er blevet gennemført.

k. Om Arbejdsløsheden i de forskellige Erhverv bør fuldstændige Oplysninger nærmest søges gennem Fagforeningerne. At dømme efter den Forstaaelse af Arbejdsstatistikens Værdi og den imødekommende Bistand, som under Forsøgsundersøgelserne blev udvist af Fagforeningernes ledende Mænd, kan man vente et værdifuldt Materiale i denne Henseende,

i hvert Fald fra Fagforeningerne i de vigtigere Erhverv. Fra de offentlige Arbejdsanvisningskontorer vil ogsaa vigtige Oplysninger om dette Punkt kunne ventes. *)

1. Om Strejker og Lockouts udarbejdes der jo periodiske Redegørelser i de fleste af de Lande, hvor en ordnet Arbejdsstatistik er bleven indført. Og-saa for Sveriges Vedkommende vil det være af stor Vigtighed, at en nøjagtig Statistik herom saa snart som muligt bliver indført. Angaaende Maaden, hvorpaa Primæroplysningerne skulle indsamles, skal her erindres om, at det statistiske Møde i Stockholm i Aaret 1897 af Cheferne for de skandinaviske Landes statistiske Bureauer vedtog at udtale som sin Beslutning, at eventuelle statistiske Undersøgelser om Arbejdskonflikter baade i Sverige og i Norge saa vidt muligt burde udføres væsentlig paa samme Maade som i Danmark, nemlig ved Indsamling af Oplysninger ad alle de Veje, som forefindes, men først og fremmest gennem Arbejdsgivernes og Arbejdernes Organisationer, men desuden burde vedkommende statistiske Bureau gennem sine egne Undersøgelser, f. Eks. gennem Dagspressens Meddelelser, Retsprotokoller osv., søge at skaffe sig yderligere Oplysninger om Konflikternes Karakter og Forløb. Med al Anerkendelse af den store Nytte, som en regelmæssig svensk Statistik over Ar-

*) Spørgsmaalet om Oprettelsen af offentlig Arbejdsanvisning ved Statens eller Kommunernes Forsorg staar i Øjeblikket paa Dagsordenen ogsaa i Sverige. I Rigsdagen er der i Aarene 1900 og 1901 stillet forskellige Forslag herom, men uden Resultat. Derimod have Byerne Gøteborg og Helsingborg besluttet sig til at oprette saadanne Kontorer, og i Byerne Stockholm, Malmø, Gefle og Lund er Spørgsmaalet under Overvejelse i Kommunalbestyrelserne.

bejdskonflikter vil kunne drage af de i Danmark indvundne Erfaringer, maa det dog ikke overses, at Arbejdsgiver- og Arbejderorganisationerne i Sverige langt fra har naaet den Udvikling og faste Organisation som i Danmark. Det vil derfor, i hvert Fald foreløbig, være nødvendigt, at den arbejdsstatistiske Anstalt, for at faa det nødvendige Materiale, saa vidt muligt træder i Forbindelse med de enkelte Arbejdsgivere og Arbejdere, hvilken Forbindelse paa en fyldestgørende Maade vil kunne skaffes til Veje gennem Anstaltens Korrespondenter.

m. Ulykkestilfælde under Arbejdet. Fuldstændige Oplysninger herom synes at være meget vanskelige at faa, og de aarlige Meddelelser, der gives vedrørende denne Sag, dels i den officielle Statistik over Fabriker, Haandværk og Bjærgværksdrift, dels i Arbejdsinspektøernes Beretninger, kan ikke anses for at være fuldt tilfredsstillende. De Anmeldelser af Ulykkestilfælde, som skulle afgives til vedkommende Myndigheder, synes ogsaa at indgaa ret ufuldstændigt. Men hvis det, for at komplettere de Oplysninger om Ulykkestilfælde, som foreligge ad andre Veje, og som det bliver den arbejdsstatistiske Anstalts Sag nøje at undersøge, blev paalagt alle Landets Læger at give Indberetning om de af dem behandlede Ulykkestilfælde, vilde det vistnok være muligt at faa en paa omtrent fuldstændige og korrekte Primæropgivelser bygget Ulykkesstatistik. — En detaljeret Statistik over alle sværere Ulykkestilfælde kan derimod for Fremtiden tilvejebringes ved Benyttelsen af det Materiale, som vil komme til at foreligge i Henhold til den svenske Lov om Erstatning for Skade, tilføjet ved Ulykkestilfælde

under Arbejdet, idet der efter denne Lov paahviler Arbejdsgiverne Pligt til at indsende Lægeattest om Dødsarsag eller Ulykkestilfældets Beskaffenhed og den Tilskadekomnes Tilstand.

n. Med Hensyn til de øvrige Emner, som kunne blive Genstand for arbejdsstatistisk Behandling og som ere nævnte i de Rigsdagen forelagte Forslag, f. Eks. Sparekasser, kooperative Foretagender, Foranstaltninger til Fremme af Arbejderklassens materielle, aandelige og moralske Vel, har man i Sverige ment, at de nødvendige Oplysninger bedst kunne tilvejebringes ved Udsendelse af Spørgeskemaer, som udarbejdes efter Samraad med sagkyndige Personer. Ogsaa her ville de foreslaaede faste Korrespondenter i de forskellige Dele af Landet kunne gøre stor Nytte som Mellemænd mellem den arbejdsstatistiske Anstalt og vedkommende Institutioner.

o. Hvad endelig angaar saadanne Oplysninger vedrørende Tilstanden i de forskellige Erhvervsgrene, hvorigennem Lovgivningsmagten kan blive sat i Stand til at bedømme, hvorvidt der tør paabyrdes de Næringsdrivende saadanne Forpligtelser, som ville have en Forøgelse af Produktionsomkostningerne til Følge, uden at dog Muligheden for at kunne bestaa i Konkurrencen alt for meget svækkes eller rent ud tilintetgøres, skal vi tillade os at anføre en Udtalelse i den foran nævnte Betænkning af 1894:

»Med Hensyn til dette Punkt vil der for hver enkelt Erhvervsgren være at oplyse de for Haanden værende Produktionsomkostninger og deres Fordeling paa visse fælles Hovedposter, ligesom ogsaa Afsætningsforholdene for den færdige Vare. Saadanne Under-

søgelser af stort Omfang ere ogsaa blevne foretagne i Amerika. Udfaldet af en saadan Undersøgelse beror naturligvis for en stor Del paa de enkelte Fabrikanters Forstaaelse af den Gavn eller maaske den Skade, som de mene at faa ved at forelægge disse Forhold for Offentligheden, og den deraf følgende større eller mindre Villighed til at give de ønskede Oplysninger. Overhovedet vil Socialstatistiken, i det mindste til en Begyndelse, komme til at kæmpe med store Vanskeligheder i denne Henseende; hertil kommer, at disse Undersøgelser sandsynligvis ville blive forbundne med betydelige Omkostninger. Arbejdet maa formentlig udføres næsten helt og holdent af særlig sagkyndige, og ogsaa til disse maa der stilles meget store Fordringer. For- saavidt det tilvejebragte Resultat virkelig skulde vise sig at være til Gavn for Landet, vil Modstanden og Besværlighederne vel nok lidt efter lidt formindskes. Særlige Regler for Udførelsen af dette Arbejde lader sig ikke opstille paa Forhaand«.

Til det her anførte kan føjes, at Erfaringerne fra de i Sverige foretagne Undersøgelser over Maskin-industrien tilfulde bekræfter, at Arbejdsgiverne ere lidet tilbøjelige til at give Oplysning om deres Virksomhed. Det er jo rimeligt, at en Arbejdsgivers Tilbøjelighed til at give saadanne detaljerede Oplysninger til en offentlig Myndighed maa være meget ringe, og hans Betæneligheder ere fuldt berettigede, saa længe (saaledes som Tilfældet er i Sverige i Modsætning til visse andre Lande) saadanne Oplysninger betragtes som »offentliga handlingar«, der som saadanne i Udskrift skulle udleveres til den første den bedste, der ønsker det, maaske endog til en Konkurrent. Selv om dette

endnu ikke er sket, kan det dog tænkes, at hvis dette Forhold skal vedvare, de paagældende Oplysninger paa denne Maade kunne blive misbrugte til enkelte Personers Skade. Det synes derfor at være meget magtpaaliggende, for at man ikke, som det er sket, rent ud skal vægre sig ved at give de statistiske Oplysninger eller mulig endog forvandske dem, at det ved Lov fastsættes, at saadanne statistiske Oplysninger ikke skulle betragtes som »offentliga handlingar«, i hvert Fald ikke før efter Forløbet af saa lang Tid, at de ikke længere kunne have aktuel Interesse*). Naar først en saadan Lovbestemmelse blev vedtaget, vilde den værste Hindring for at faa paalidelige Primæropgivelser være borte. Thi i øvrigt turde den Beredvillighed, som fra Arbejdsgivere, Arbejdere og Korporationer er udvist ved de hidtil foretagne Forsøgsundersøgelser, være den bedste Borgen for, at alle vedkommende ville være villige til med Interesse at medvirke til at opnaa et tilfredsstillende Resultat af Undersøgelserne. Man nærer ogsaa i Sverige det Haab, at Offentlighedens Interesse for Arbejdet vil øges i samme Forhold som den foreslaaede Arbejdsstatistik virkelig viser sig — som der udtales i en Rigsdagsskrivelse til Regeringen i Aaret 1893 — upartisk at kunne fremlægge Oplysninger, som ere af Betydning for det sociale Spørgsmaals rette Belysning.

Hvad Arbejdets Centralledelse angaar, er jo Arbejdsstatistiken i de fleste Lande til en Begyndelse bleven betroet til et særligt Kontor under en allerede bestaaende Embedsinstitution, hvorimod man senere,

*) Forslag til en saadan Lovændring er ogsaa af Regeringen bleven forelagt Rigsdagen, men vandt ikke dennes Bifald.

efterhaanden som Omfanget af dets Arbejde udvidedes, de fleste Steder er gaaet over til selvstændige, med dette særlige Formaal oprettede Anstalter.

I det foran omtalte officielle Forslag til Arbejdsstatistikens Ordning (1894) paapegedes det, at Udarbejdelsen af Socialstatistik var forbundet med saa store Vanskeligheder, og at der — særlig i Begyndelsen — maatte frembyde sig saa mange Muligheder med Hensyn til Metode og Behandlingsmaade, at det syntes at være nødvendigt, at Arbejdet allerede fra Begyndelsen af organiseredes under saa vidt muligt frie Former, og det foresloges derfor, at der straks oprettedes et særligt Kontor til Behandlingen af de arbejdsstatistiske Spørgsmaal. Dette Forslag fik imidlertid, som nævnt, ikke Regeringens Tilslutning. Paa den anden Side maa man dog heller ikke se bort fra, at det kan have stor Betydning, at en saa ny Institution, som en arbejdsstatistisk Anstalt er, til en Begyndelse er underlagt et ældre Regeringskontor, hvis Navn er kendt, og hvis Myndighed er respekteret af alle. Overensstemmende hermed er det ogsaa Hensigten, at Arbejdsstatistiken i Sverige, i hvert Fald indtil videre, henlægges under Kommerskollegiet.

I Overensstemmelse med de her anførte Forslag søgte Regeringen i 1902 bevilget et aarligt fast Beløb paa c. 31,000 Kr. Rigsdagen antog dog ikke Forslaget i dets Helhed, idet der blev gjort gældende, at yderligere Erfaring først burde opnaas, men Rigsdagen har for saa vidt imødekommet Regeringens Ønske, som den har bevilget fast Løn til Arbejdsstatistikens Leder og yderligere 15,000 Kr. aarlig til Lønning af de andre Personer, som kræves til Oplysningernes Indsamling

og Bearbejdelse etc. Da den af Regeringen begærede Bevilling paa 31,000 Kr. maa anses for at være det mindst mulige til en fuldstændig Gennemførelse af den udarbejdede Plan til den svenske Arbejdsstatistik's Organisation, er det givet, at den af Rigsdagen bevilgede Sum, ca. 20,000 Kr., nødvendiggør en Begrænsning. Rigsdagens Beslutning er imidlertid af stor Betydning for den svenske Arbejdsstatistik's fremtidige Udvikling, idet det dermed er givet, at der lidt efter lidt maa dannes en fast Organisation, ligesom at de til Opgavens Gennemførelse nødvendige Midler ville blive bevilgede. Det kan derfor ventes, at det til Undersøgelserne bevilgede Beløb, nu 20,000 Kr., i den nærmeste Fremtid vil blive forhøjet, saa at man kan blive i Stand til at gennemføre den lagte Plan. Det bør tilføjes, at alle Udgifter til Lokale og hvad dertil hører, Inventar o. l. samt til Trykning, Porto osv. afholdes af andre Midler end de her nævnte.

Vi skulle til Slut med faa Ord berøre, hvorledes man i Sverige har tænkt sig at tilføre Arbejdsstatistiken Tilgang af den nødvendige Sagkundskab. Da en saadan Sagkundskab paa Grund af de mangeartede Opgaver, som falde ind under en arbejdsstatistisk Anstalt, i hvert Fald ikke kan forefindes inden for selve Kontoret, er det naturligt, at den nye Anstalt behøver Støtte af udenfor staaende Personer med Sagkundskab og Erfaring paa de forskellige Omraader. Paa et tidligere Stadium af de forberedende Arbejder denne Sag vedrørende er der blevet foreslaaet Oprettelsen af en Kommission af Sagkyndige, for hvilken Lederen af den socialstatistiske Anstalt kunde forelægge Planen til enhver socialstatistisk Undersøgelse til Overvejelse, hvor-

hos denne Kommission, som kunde supplere sig med dertil egnede Personer, skulde have Beføjelse til for Regeringen at fremsætte Forslag til andre Undersøgelser end de af Lederen foreslaaede. Ihvorvel det maa antages, at Oprettelsen af en saadan permanent Kommission af Sagkyndige vil vise sig at være fornøden, naar den svenske Arbejdsstatistik er kommen til fuld Udvikling, har man dog indtil videre villet indskrænke sig til at følge den Fremgangsmaade, som anvendtes ved Udførelsen af Planen for de hidtil tilvejebragte Forsøgsundersøgelser. Da har man nemlig raadført sig med nogle med Arbejdsforhold særlig fortrolige Mænd for tillige med Arbejdsstatistikens Ledere inden for Kommerskollegiet at udarbejde alle de forberedende Forslag vedrørende Undersøgelserne, ligesom man har givet de komiterede Lejlighed til at raadføre sig med tilkaldte Repræsentanter for Arbejdsgivere og Arbejdere indenfor de forskellige Erhverv.

Den engelske Statsgæld.

Af

Cand. mag. Nic. Hertel Wulff.

Fra Slutningen af det 17de Aarhundrede fremtræder Statsgælden som et regelmæssigt Led i den engelske Finansforvaltning. Allerede fra Begyndelsen af samme Aarhundrede gør Stuarterne mere eller mindre hæderlige Forsøg paa at skaffe Penge — da Vejen til Parlamentet oftest er for ydmygende — men efter 1650 har Regeringen dog ad lovlig Vej, særlig ved de londonske Guldsmedes Mellemkomst, faaet ordnet flere Laan, sædvanlig til en Rente af 8 % p. a.

Under en Proces mod Regeringen, anlagt af be-
svegne Bankiers, naaede man 1694 til en Overenskomst, i Følge hvilken Staten skulde forstrækkes med et Laan paa £ 1,200,000, at forrente med 100,000 £ p. a. (8 % Rente og 4,000 £ i Omkostninger), imod at Kreditorerne forenede i en Korporation fik Ret til at oprette den privilegerede »Bank of England«. Krigen med Frankrig gjorde det i den følgende Tid nødvendigt for Regeringen at optage flere Laan til 7 à 8 %, og da Georg d. 1ste 1714 kom paa Tronen, beløb den samlede Gæld sig til c. 44 Mill. £.

Ejendommelig for den engelske Statsgæld endnu den Dag i Dag er den Form, hvorunder en saa stor Del opføres, nemlig som Annuiteter. Denne Maade at stifte Gæld paa har været anvendt saa længe, man overhovedet kan tale om en regelmæssig og ordnet Statsgæld, og var for det meste ordnet som almindelig Livrente eller som Tontiner. I Stedet for, at Staten gav Laangiveren en Forskrivning, solgte den ham en Annuitet, d. v. s. Retten til den aarlige Udbetaling af en vis Sum. Annuiteten kunde være enten ophørende eller vedvarende (terminal, perpetual annuity), og saa almindelig var denne Gældsform bleven, at der allerede 1711 til Forrentning af Annuiteter medgik 912,596 £, medens Forrentningen af den konsoliderede Gæld androg 678,204 £.

Da Grundlaget for disse Laan var Overenskomster mellem de enkelte Personer og Staten, maatte det snart vise sig ønskeligt at faa denne Mængde Individuallaan ind under mere ensartede Former, og i Løbet af det 18de Aarhundrede blev det derfor ogsaa almindeligt, at man forbandt Annuitetslaan med en stedse varende Renteudbetaling.

Det mest betydningsfulde Skridt i denne Retning var den bekendte Regeringsakt af 1751, hvorved de da bestaaende Annuiteter bleve omsatte til ensartede Obligationer, der nu benævnes consols (consolidated annuities). Hermed ophørte dog ingenlunde den Praksis at ordne Laanene som Annuitetslaan, senere Finansministre har tværtimod anvendt denne Form i et saadant Omfang, at den endnu udgør c. $\frac{1}{12}$ af den samlede Gæld.

Iøvrigt er det i den engelske Statsgælds Historie

værd at lægge Mærke til det Tidsspand, i hvilket Finansstyrelsen laa i Sir Robert Walpoles Hænder (1721—42), og det af to Grunde. Ham var det, der paa engelsk Grund omplantede det hollandske »Funderingssystem«, og ved hans energiske Politik lykkedes de første betydelige Konverteringer, der for flere Laans Vedkommende bragte Renten ned til 3 à 4 %.

Det første »sinking fund« blev frembragt derved, at Robert Walpole til et samlet Fond henlagde det Overskud, som de til visse Statslaans Forrentning bestemte Statsintrader havde givet, og ofte blev ved nye Laans Stiftelse én eller et Par Procent af Laanet indsat i Fondet og forrentet sammen med den øvrige Gæld, hvis Amortisation da var overgivet Fondet. »The sinking fund« fik hurtig en saadan Anseelse, at man i Stedet for at tage af disse Statens egne Midler hellere stiftede ny, ufordelagtig Gæld. Allerede rent teoretisk er dette Funderingssystem en Fiktion, og fuldstændig illusorisk bliver det, naar man opretholder det samtidig med, at man gaar til nye Laan. Den ældre Pitt anvendte ganske sine Forgængeres Princip paa dette Punkt, men kom stadig i større Vanskelighed derved, da han flere Gange afsluttede Laan til høje Renter i Haab om hurtigt og let at faa dem afbetalt ved Hjælp af Fondet.

Foruden denne nu ret enestaaende Anvendelse af sinking fund benyttes i England endnu en i andre Lande kun provisorisk brugt Gældsform, den »svævende«, hvorunder er indbefattet de i meget stort Omfang anvendte Kreditbeviser.

Under de meget urolige Forhold i Slutningen af det 18de og i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede

forøgedes Gælden stadig, saa at den i 1815 har naaet en Højde af 885 Mill. £ med en dertil svarende Rente af 32 Mill. £, men takket være den engelske Regerings Forsigtighed, den lange Fredsperiode i forrige Aarhundrede og ikke mindst selve Landets Fremgang er Gælden stadig i det store og hele gaaet ned lige indtil den sidste sydafrikanske Krig.

I Tiden fra 1815 til Dronning Victorias Tronbestigelse bliver Gælden nedbragt til 853 Mill. £, og skønt den funderede Gæld flere Gange i de følgende Aar forøges, mest dog ved Konsolidering af den svævende, beløb den samlede Gæld sig dog kun til 805 Mill. £ i 1854. Amortisationen havde saaledes i 18 Aar nedbragt Gælden med henimod 50 Mill. £. I samme Tidsrum foretoges flere Konverteringer, hvorved den samlede Rentebesparelse var godt 3 Mill. £.

Under Krimkrigen blev det indtil 1855 opretholdt sinking fund forbrugt, og Gælden steg med 37 Mill. £ til et Beløb af 842 Mill. £.*) Men herefter begynder Finansstyrelsen en lang Række Operationer med det Formaal at indkøbe de 3 % consols, som Sparekasser, Kreditforeninger o. l. maatte ligge inde med, og ombytte dem enten med almindelige Annuiteter eller med consols til $2\frac{1}{2}$ % med en Præmie, bestaaende af en Annuitet med en gennemsnitlig Varighed af 20 Aar. I 1876 var Gælden da reduceret til 776 Mill. £. I dette Aar bestemte man at anvende en fast, aarlig Sum til Forrentning af og Omkostninger ved Gælden, at henlægge det overskydende Beløb til et nyt »sinking fund«, samt endelig at afkøbe Khediven de ham

*) Under Krigen stiger Skattefoden til den i 1842 indførte income and property tax til 14 d. pr. £.

tilhørende Aktier i Suez Kanalen. De 4 Mill. £, der udgjorde den dertil nødvendige Købesum, bleve laante ved Hjælp af »treasury bills«, indløselige i Løbet af 36 Aar. Disse Aktier bleve i det sidste Statsregnskab opførte til en Værdi af 28 Mill. £, og Finansoperationen maa saaledes betragtes som særlig heldig.

Krigene i Afghanistan, den første sydafrikanske Krig og Begivenhederne i Orienten øve naturligvis deres Indflydelse paa Finanserne, men ikke desto mindre kan Gladstone dog med en mindre Konvertering i 1885 forberede den store af Goschen i 1888 begyndte og i 1893 tilendebragte Konvertering. Ved denne Lejlighed blev c. 560 Mill. £ 3 $\frac{0}{10}$ consols, hvoraf største Delen bestod af gammel før 1815 stiftet Gæld, nedbragt til 2 $\frac{3}{4}$ $\frac{0}{10}$ consols; fra April 1903 vil Renten blive nedsat til 2 $\frac{1}{2}$ $\frac{0}{10}$, men yderligere Nedsættelse kan da ikke finde Sted før 1923. Bankprovisionen var $\frac{3}{4}$ $\frac{0}{10}$, og den for Staten opnaaede Rentebesparelse er fra 1888—1903 410,000 £ aarlig, og fra 1903 820,000 £. Da disse Operationer vare tilendebragte, udgjorde den samlede Gæld 674 Mill. £, og dette Beløb er i 90'erne gaaet ned til 635 (1899), hvilket vil sige, at Gælden siden 1815 er formindsket med 250 Mill. £.

Krigen i Transvaal bringer imidlertid et fuldstændigt Omsving i denne nedadgaaende Bevægelse. Fra 1899 til $\frac{31}{3}$ 1902 bliver Byrden 133 Mill. £ større, og den samlede Gæld kan altsaa paa nævnte Tidspunkt angives til c. 768 Mill. £, men karakteristisk for de engelske Pengeforhold er det, at Sir Michael Hick Beach midt under Krigen og efter at »the sinking fund« ganske er opbrugt, dog kan konvertere 15 Mill. £ consols tilhørende Sparekasser til en Serie Annuiteter opførende

i 1922 og 1923. Af ovennævnte Forøgelse paa 133 Mill. £ falder godt 60 Mill. paa Aaret $^{31/3}$ 1901— $^{31/3}$ 1902, og efter dette Tidspunkt er Gælden endda forøget med 32 Mill. £ i consols, samtidig med at den svævende Gæld stadig forøges. I Øjeblikket er Statsgælden i England altsaa over 800 Mill. £. Forøgelsen fra Aar til Aar vil ses af følgende Tabel:

Aar	Funderet Gæld	Annuiteter paa Tid	Svævende Gæld	Anden Gæld *)	Tilsammen
	Mill. £	Mill. £	Mill. £	Mill. £	Mill. £
1891	579,4	68,4	36,1	1,8	685,9
1896	589,1	49,3	9,9	4,0	652,5
1897	587,7	44,9	8,1	4,1	644,9
1898	585,8	40,5	8,1	3,8	638,2
1899	583,1	36,2	8,1	7,4	635,0
1900	552,6	60,2	16,1	10,1	639,1
1901	551,1	61,7	78,1	14,7	705,7
1902	609,6	63,2	75,1	20,5	768,4

Heraf fremgaar det, at medens man i Krigens første Aar skaffede de nødvendige Midler ad den hurtigste Vej ved den svævende Gæld, har man i de sidste to Aar set sig nødsaget til at forøge den konsoliderede Gæld. I Forbindelse med denne Tabel vil en Oversigt over Kurserne paa consols have Interesse. Gennemsnits-Kursen udgjorde i Aarene:

1896....	$110^{8/4}$	1899....	$106^{7/8}$
1897....	$112^{18/32}$	1900....	$99^{5/8}$
1898....	$110^{11/16}$	1901....	$94^{1/4}$

*) Herunder er indbefattet nogle Laan stiftede til Afholdelse af nogle specielle Udgifter: Opførelse af Kaserner, militære Arbejder, Jernbane i Uganda etc.

Ihvorvel Krigen her maa siges at have været den stærkest virkende Faktor, maa man dog ikke undervurdere den Virkning, som Konverteringen d. 5. April 1903 i alle Tilfælde vilde have haft.

Anmærkning. I Forbindelse med foranstaaende kan til Belysning af den hele finansielle Situation nogle enkelte karakteristiske Tal fra de sidste Aars Statsregnskaber maaske være af Interesse. Den samlede Statsindtægt og Udgift bevægede sig saaledes:

Aar	Indtægt Mill. £	Udgift Mill. £	Overskud (+) Underskud (÷)	
			Mill. £	
1895—96	102.0	97.7	+	4.2
1896—97	103.9	101.4	+	2.5
1897—98	106.8	102.9	+	3.7
1898—99	108.3	108.2	+	0.1
1899—1900	119.8	133.7	÷	13.9
1900—1901	130.4	183.5	÷	53.2
1901—02	143.1	195.5	÷	52.5

Stigningen paa Udgiftssiden vil selvfølgelig være at søge under Hærvæsenet. Udgiften til denne Post var:

1897—98	19.3	Mill. £
1898—99	19.9	—
1899—1900	43.5	—
1900—01	91.5	—
1901—02	92.2	—

Indtægtssiden faar sin Forøgelse dels ved Tolden og dels ved den forhøjede Indkomstskat:

	Told	Income and property tax
1897—98	21.8	17.2
1898—99	20.8	18.0
1899—1900	23.8	18.7
1900—01	26.2	26.9
1901—02	30.9	34.8

Naar income and property tax i det sidste Aar indbringer to Gange saa meget som i det femte Aar før, skyldes dette den forhøjede Skattefod. Stigningen heri vil fremgaa af følgende:

	d. pr. £		d. pr. £
1897	8	1900	12
1898	8	1901	14
1899	8	1902	15

Skattefoden i 1902, svarende til $6\frac{1}{4}\%$, var saaledes højere end nogensinde før.

Kolonialkonferencen i London 1902.

Af

Vilhelm Schou.

»The weary Titan staggers under the too waste orb of its fate. We have borne the burden for many years.« Disse Ord af det Foredrag, hvormed Koloniminister Chamberlain aabnede Konferencen, kunne bruges som Motto for Englands Tanker, da dets Regering mødtes med de selvstyrende Koloniers Premierministre. Men Resultatet blev ikke nogen Lettelse af Byrden. De Forenede Kongerigers Budget vil efter Konferencen hvile lige tungt paa de engelske Skatteborgeres Skuldre, disse Folk, som ikke mange Sider af den officielle Beretning om Konferencen lade uomtalte. Det samlede Riges Forsvar modtog kun en ringe Forøgelse af Koloniernes Bidrag til Flaaden i Form af Tilsagn om gennem de forskellige koloniale Parlamenter at søge det sat op til 328,000 £. aarlig. Den største Koloni, Kanada, vilde endda intet yde. For Hærvæsenet naaede intet Forslag til Vedtagelse, her sluttede de andre Kolonier sig til Kanada i, at de selv vilde ordne disse Forhold; de frygtede Indgreb i deres Selvstyre, hvis der skulde stilles til Raadighed den lille men vel uddannede Troppestyrke, som Moderlandet ønskede til frit Brug overalt i det store samlede Rige.

Heller ikke for Handel og Skibsfart og alle de øvrige Erhverv, som fremmes herigennem, naaedes andet end Resolutioner, hvis Resultat maaske først ret sent vil vise

sig. Vel vedtoges det at søge Præferentialtold indført. Men som Koloniministeren forud bemærkede med en vis Bitterhed, det samme vedtoges paa den forrige Konference i 1897 uden at have ført til det ringeste. Ønsket om at tage Regres overfor Magter, der forbeholdt sig selv deres Kystfart eller gav Subsidier til deres Handelsflaade, fandt sit Udtryk i en Resolution, men denne indlededes med, at det var en Sag mere egnet til fremtidig Undersøgelse og Overvejelse end til umiddelbar Handling.

Dog frembyder Konferencen den største Interesse ogsaa for Udlandet. Dette véd, at den engelske Titan ikke vil tænke paa at kaste Byrden af sig, og det vil gennem de engelske Ministres Udtalelser erfare, at der ikke kan blive Tale om at formindske denne Byrde. Den fulde Begrundelse heraf, af det vældige Riges Forhold med dets Forpligtelser og Krav er blevet fremlagt paa Konferencen af den engelske Regering for dette Udland, der er saa stærkt interesseret i, hvordan England indretter sine Finanser, og hvordan dets og det samlede britiske Riges Handel ordnes og udvikler sig.

Hvor lidt end Konferencen naaede at vedtage, er det dog ikke givet, at dens endelige Resultat dermed kan bedømmes paa Forhaand. Den officielle Beretning giver ikke andet end de engelske Ministres indledende Foredrag. Selve Forhandlingerne skulle ret naturligt holdes hemmelige. Man faar derfor intet Indtryk af de Tanker, hvormed Premierministrene ere dragne hjem. Men det skulde synes ret sandsynligt, at de aabne, alvorlige og kraftige Ord, som løde til dem fra den engelske Regering, ville trænge dybt ind i deres Sind for senere at slaa Rod hos deres Folk. Kolonierne staa nu ret uforstaaende overfor den store Rigstanke. Det er naturligt nok, de have, som Koloniministeren sagde, været optagne af Sager af mere hjemlig Interesse. Det er paa dette Punkt Forandringer maa ske, omend det kan ventes at ville tage lang Tid. Koloniernes Territorier ere vel uhyre store, men foreløbig nærmest en Byrde, i det mindste for

deres Finanser. Maalt efter Befolkningerne er det derimod smaa, tildels diminutive Stater, delte i mange selvstyrende Lande. Kanada har vel over 5 Mill. Indbyggere, men Australien kun 3,8 Mill., og af dets Stater ere kun to paa noget over 1 Mill., de fire andre have fra 170,000 til en halv Mill. Indbyggere. Ny Zeeland har 770,000, Kap har 540,000 og Natal 60,000 hvide Indbyggere. Endelig er Ny Foundlands Indbyggertal 210,000.

»Konferencens Maal er, udtalte Mr. Chamberlain, at knytte de Baand fastere, der forene os, for at styrke og grundlægge den Rigsenhed, paa hvilken Rigets Sikkerhed, ja jeg kan sige selve dets Eksistens beror. Der er kun tre Hovedveje, ad hvilke vi kunne nærme os dette Maal. For det første gennem vor politiske Forbindelse, for det andet ved en Form for kommerciel Union, for det tredje ved at overveje de Spørgsmaal, der vedrøre Rigsforsvaret.«

Hvad det første Punkt angaar, sagde han, at han maaske vilde blive anset for en Drømmer eller for altfor entusiastisk, men han vilde dog straks sige, at han ansaa Rigets politiske Føderation for at ligge indenfor Mulighedernes Grænse. Intet burde dog foregribes eller ske overilet. Krigen havde desuden vist, at stærke Baand allerede forenede alle. Men dernæst sagde han — og det samme ligger til Grund ogsaa for Marine- og Krigsministerens Udtalelser: »Tilbudet maa komme fra Kolonierne«. I nøje Sammenhæng hermed er det sikkert, at man stadig fremhævede den uforholdsmæssige Byrde af Pengeofre, der tynger paa Moderlandet, tildels udelukkende til Fordel for Kolonierne. »Hvis de Forenede Kongeriger stode alene som en Plet i det nordlige Ocean, udtrykte Chamberlain sig, er det sikkert, at dets Udgifter til Forsvaret vilde blive umaadelig formindskede. Det skyldes vore Forpligtelser overfor Kolonierne og det skyldes vor Handel med disse Kolonier, en Handel, hvori de selvfølgelig ere lige saa interesserede som vi, at det er blevet nødvendigt for os at gøre disse uhyre Krigsforberedelser«. Maaske bør det nævnes, at det modsatte nylig er blevet fremført,

idet en Udtalelse af Lord Grey er fremdraget, gaaende ud paa, at hvis England ikke havde Kolonierne, maatte det ofre endnu mere paa sin Flaade for at beskytte sin Handel. Men denne Udtalelse stammer fra 1853, da Grey fratraadte som Kolonialminister, og kan vel næppe uden videre overføres paa Nutidens Forhold, hvor Koloniernes Handel og Interesser ere ganske anderledes betydelige.

Angaaende en Handelsunion udtalte Chamberlain, at der var to Hovedpunkter at betragte. Det ene er, at det samlede Rige (The Empire) kunde blive selvunderholdende (self sustaining), det kunde indenfor sine Grænser frembringe saa at sige alt. Det andet Punkt er, at det nu, og særlig de Forenede Kongeriger, udfører og indfører det meste af sin Omsætning til og fra Udlandet. Denne Handel burde blive Rigets Indenrigshandel. Den burde gøres fri, den vilde da for en meget stor Del tilfalde Riget selv og ikke Udlandet. Koloniernes Finanser kræve dog stor Told, den spredte Befolkning gør direkte Skatter praktisk umulige, for dyre at opkræve. Men han vil ogsaa kalde det Frihandel, at der i et Land lægges Told paa Varer, som det ikke kan frembringe, eller hvis det kan frembringe dem, at der lægges en ligesaa høj indenlandsk Skat paa Varens Produktion, som Tolden er. Han udvikler dog ikke, hvordan dette skulde ske i Praxis; megen indenlandsk Produktion er det jo umuligt at beskatte, idetmindste vilde de nylig nævnte Umuligheder ved den direkte Beskatning ogsaa fremtræde her. Og en Told t. Eks. i Australien paa Varer, som dette Land ikke frembringer, vilde jo ikke fremme Englands Indførsel.

Han nøjes imidlertid med som det praktisk mulige at omtale Præferentialtold imellem Rigets Dele. Dette giver ham Anledning til at omtale det Fortrin — en Tredjedel mindre Told — som Kanada har givet England. Herom siger han rent ud, at Resultatet har været en fuldstændig Skuffelse. Indtil 1885 steg Englands

Indførsel til Kanada stadig. Dette Aar indførte Kanada imidlertid, for at skaffe sig Indtægter, en streng protektionistisk Tarif, og Englands Handel gik overordentlig tilbage. April 1897 indførtes Præferentialtolden, oprindelig 25 $\frac{0}{100}$, fra 1900 33 $\frac{1}{3}$ $\frac{0}{100}$. Nedgangen i Englands Handel afløstes da vel af en Fremgang, men Fremgangen var endnu større for Udlandet, særlig de Forenede Stater. Fra kanadisk Side fremkom paa Konferencen en Imødegaaelse heraf. Den gaar ud paa, at der under Beskyttelsen er skabt en stadig voksende Industri, og tillige, at for mange Varer har Amerika en saa stor naturlig Fordel ved den kortere Transport — tunge billige Varer — at selv den største Begunstigelse ikke vilde hjælpe England. Endvidere sige Kanadierne, at for de Varer, hvor det kunde ventes, at England vilde faa Fordele af sit Fortrin, har det virkelig faaet det. De slutte med den Bemærkning, at hvis England ikke fuldt ud har benyttet sit Fortrin, saa er det ikke den kanadiske Regerings eller Skattesystems Skyld. Chamberlain fastholder imidlertid, at saalænge ikke Kolonierne muliggøre en stor engelsk Indførsel, vil det være umuligt for England at forøge sit Køb af deres Varer, da det saa ikke fra Kolonierne faar Penge til at betale saadanne Køb med. Han fortsætter: Den største Præferentialtarif, der dog udelukker engelske Varer, er ingen Tilfredsstillelse for os, selv om den medfører, at der er endnu mere Told paa fremmede Varer. Meningen er jo ret klar, Kolonierne maa nødig selv i Læ af Beskyttelse grunde en Industri, der laver de Varer, som England kan forsyne dem med. Der klages netop over, at Forbruget af visse engelske Varer er saa lille i Kanada. Standpunktet er jo iøvrigt meget naturligt for England med sin toldfri Import.

Kærnepunktet i det hele er dog Ordningen af Hær og Flaade og af Fordelingen af Udgifterne dertil. Hvor lidet her opnaaedes ved Konferencen, er nævnt. Men de Kræfter og Summer, der fremdeles maa sættes i Bevægelse paa disse Omraader, og Vigtigheden af de Interesser,

der skulle beskyttes ved militær Magt, ere af største Interesse og bleve klart belyste.

De engelske Skatteborgere maa nu til Hær og Flaade — ganske bortset fra de ekstraordinære Krigsudgifter — betale pr. Hoved godt 29 sh. aarlig, Kolonierne kun fra 2 til $3\frac{1}{2}$ sh. Stigningen har været meget stor fra 1897, tildels fordi andre Magter have forøget deres Flaader saa stærkt, navnlig Frankrig, Tyskland, de Forenede Stater og Rusland. Selv med de forøgede Bidrag, som efter Konferencen skulle søges bevilgede, ville Kolonierne dog kun betale 1 $\frac{0}{10}$ af Flaadebudgettet, der er paa 31 Mill. £. Marineministeren Lord Selborne fremhævede, hvormeget andre, selv mindre Magter maa betale, t. Eks. Holland 1,4 Mill. og Argentina næsten 1 Mill. £ aarlig. Selve Krigsudgifterne vare for England 108 sh. pr. Hoved, for Kolonierne kun fra godt 2 sh. til 9 sh. Ialt kostede Krigen England 223 Mill. £ og Kolonierne knap 2 Mill. £, medens de efter Folketallet skulde have betalt 89 Mill. £ for at bidrage i samme Forhold som England. England stillede 356,000 Mand Tropper, Kolonierne 31,000; de sidstes Befolkning er (Farvede medregnet) 13 Mill. mod Englands 41 Mill.

For Aarene 1900 og 1901 er Englands Hærbudget forøget med 9 Mill. £. Dette er sket for at afhjælpe de Mangler, som Krigen har aabenbaret. Krigsministeren Mr. Brodrich og hans sagkyndige fældede meget haarde Domme over det koloniale Hærvæsen, der betegnes som helt eller tildels umuligt. Han omtaler i meget bestemte Udtryk den Mangel paa Uddannelse, som Krigen viste at Koloniernes, men rigtignok ogsaa de ny udskrevne engelske Soldater, havde. Ingen General vilde have kunnet forsvare at sende dem mod europæisk uddannede Tropper før efter Maaneders Forløb. Krigens Gang vilde være blevet ganske anderledes, hvis Boernerne havde haft en organiseret Hær, medens de nu kun var en væbnet Fjende.

Et Spørgsmaal, der straks paatrænger sig, gaas der nærmere ind paa. Det er Spørgsmaalet om, hvilke Farer der kunne true disse Kolonier. For os, der staa saa langt borte

derfra, synes de jo ikke at kunne være store. Men ligesom det er Handelen, der skal beskyttes, saaledes er det ogsaa Handelen, der frister Fjender frem. Medens Kolonierne vare unge og fattige, frembød de ingen Fristelser; nu ere de blevne rige og mægtige, som Mr. Chamberlain sagde. Mere bestemt udtrykte Premierministeren fra Ny Zeeland, Mr. Seddon, sig ved en Banket i London. Han oplæste nemlig et Referat af en Tale af den amerikanske Finansminister, Mr. Shaw, der havde sagt, at Souveræniteten over det stille Ocean vilde gaa over fra Union Jack til The Star and Stripes. »Maa vi ikke se en Fare heri, sagde Mr. Seddon, det er vor Pligt at være paa vor Post«. Marineministeren viste, hvorledes hver af Kolonierne laa indenfor en stor Sømagts Omraade. Japan var af Sømagterne blevet tvunget til selv at blive en Sømagt, der i indeværende Aar udgav 3,7 Mill. £ til sin Flaade, foruden hvad det alt havde anbragt i Skibe, Værfter osv.

Klarest udvikles disse Forhold maaske af den australske koloniale Overkommando: Kommunikationsmidlernes Udvikling har bragt Australien ud af sin tidligere Isolation, og de sidste 6 Aar have været Vidne til en stor Forandring i Magtfordelingen i Østen, hvis moderne Udvikling har bragt Australien ind paa Arenaen for Verdens Vædekamp. Japans, Ruslands, de Forenede Staters, Frankrigs og Tysklands nuværende Stilling derovre ere Kendsgeneringer af den alvorligste Betydning for Australiens Interesser. De Forenede Staters Udvikling til at blive en oversøisk Magt ved Erhvervelsen af Portoriko og Filipinerne, Japans Udvikling, Forholdene i Kina, Udsigten til Panama-Kanalens Aabning, Ruslands Bestræbelser for at faa en Havn i det indiske Ocean og dets forøgede Interesser i Persien, alt dette tyder paa, at Havene Syd og Øst for Asien sandsynligvis ville blive Scenen for den fremtidige Kamp om det kommercielle Supremati.

Lord Selborne behandler Sagen ud fra Handelens Synspunkt, viser dens Størrelse i de forskellige Have og dens Fordeling mellem Moderlandet og Kolonierne. Det er en Handel paa mellem 1100 og 1200 Mill. £ om

Aaret, der skal opretholdes og beskyttes. Men fuldt ud forstaar man dog, hvilke Maal den engelske Flaade sætter sig, naar man læser Admiralitetets Betænkning. Efter i Korthed at have omtalt Principerne for Søkrig og Historiens Erfaringer og nævnt det afgjorte Supremati paa Søen som det ufravigelige Maal, hedder det:

»I det foregaaende forekommer ikke Ordet Forsvar. Det er med Hensigt at det er udeladt, fordi Hovedopgaven for den britiske Flaade ikke er at forsvare nogensomhelst Ting, men at angribe Fjendens Flaader og ved at overvinde dem at beskytte de britiske Lande, deres Skibsfart og Handel«.

Efter disse Bemærkninger om Konferencen kunne nogle faa Forhold maaske fortjene at fremhæves. Det britiske Riges Handel er som nævnt mellem 1100 og 1200 Mill. £. De engelske Ministre satte Handelen og Krigsflaaden i nøjeste Forbindelse, fra den australske Regering udkastedes endog den Idé at fordele Flaadeudgifterne efter Handelens Størrelse. De 31 Mill., som Flaaden koster, er 2,7 % af Handelens Beløb; det kan have nogen Interesse at sammenligne dette med andre Lande. For de Forenede Stater er Procenten 2,4, for Frankrig og Tyskland henholdsvis 3,4 og 1,6; navnlig det sidste Land har jo megen Handel over Land. Det britiske Riges Handel er en Fjerdedel af hele Verdens Udénrigshandel, dets Handelsflaade er Halvdelen og dets Skibsfart en Tredjedel af hele Verdens. Dertil kommer, at den britiske Handel, der næsten er lige saa stor som de Forenede Staters, Frankrigs og Tysklands tilsammen, tør siges at være, særlig for England, endnu mere uundværlig end for de andre Lande, da den bringer det de mest uundværlige Varer: Fødemidler, et Forhold der jo tidt er oplyst.

Koloniernes fra Moderlandets saa forskellige Stilling er omtalt. Den vigtigste af de selvstyrende Kolonier, Australien, hvor den største Fremtid ligger, kan imidlertid ikke fremvise udelukkende lovende Forhold; her vil et meget stort Arbejde sikkert blive nødvendigt for at gøre det til en virkelig stor Stat. Times omtaler i en ledende Artikel

flere mislige Forhold. Australien har for megen Tillid til sig selv og for lidt Kendskab til Forholdene i ældre Dele af Riget og Verden. Hvis den britiske Flaade ikke er Herre paa Havet, ville Voldsmænd kunne behandle Sydney og Melbourne ligesom Napoleon behandlede Hamborg. De engelske Statsmænd mangle dog ogsaa Kendskab til Kolonierne. Det organiserede Arbejderparti øver en uheldig Indflydelse paa Australiens Politik og dets Udvikling. Men derfor er der ogsaa begyndt en stor Udvandring fra dette Land til Sydafrika. Udelukkelsen af de »ikke hvide« Arbejdere i de tropiske Egne af Australien truer med at lamme al Foretagsomhed der, men det er Arbejderne i de store Byer, der bestemme dette, og de ere næppe villige til at tage fat selv i Stedet for de farvede.

Ogsaa andre australske Forhold ere i det mindste meget mærkelige. Landet plages af Tørke, der nu har varet i adskillige Aar og er kulmineret sidste Aar. Faareflokkene ødelægges, endskønt man har maattet gribe til at fodre dem med Majs. Under disse sørgelige Forhold bringer et Blad dernede »Pastoralist Review« en Karrikatur, der viser en uhyre Blæksprutte, som med sine Arme udsuger Landet. Dette er bedækket med Kadavre af Dyr. Menneskene vanke sultne og ruinerede om, mange sejle bort. Paa Blæksprutten er skrevet nogle højst mærkelige Tal; til min Forbauselse har jeg ved at efterse gode engelske statistiske Opgivelser fundet, at de ere rigtige. Der staar: 7 Gouvernører, 14 Parlamentskamre, 6 Generalagenter, 55 Ministre, 769 Parlamentsmedlemmer, uhyre civil Administration, Statsgæld 207 Mill. £. Man erindre, at dette angaar et Land med 3,800,000 Indbyggere, en halv Gang flere end Danmark har. Gouvernørerne ere lønnede med fra 3700—12000 £, Ministrene med omkring 1000 £, de fleste Parlamentsmedlemmer have 200—300 £ om Aaret. Men mere Skade end disse Udgifter synes dog en saa overvældende og splittet Regerings- og Lovgivningsmagt at maatte kunne gøre. Gælden er altsaa 3700 Mill. Kr., hvilket

svarer til 2500 for Danmarks Vedkommende. Mellem Halvdelen og to Tredjedele af den synes dog brugt til Jernbaneanlæg, Vandforsyning etc. Jernbanerne yde derfor ogsaa en stor Del af Staternes Indtægter, der ere ca. 28 Mill. £. Af Indtægterne udgøre Skatterne ca. 10 Mill. £, deraf Told 7 Mill. Skatterne og særlig Tolden ere altsaa meget betydelige. Der er meget heri, der forklarer Koloniernes Stilling til Moderlandets Opfordringer om at dele dets Byrder og naa op til dets større Syn paa det fælles Vel.

Hvis en Handelsunion eller anden virksom Form for større Samhandel mellem det britiske Riges Dele ikke kommer i Stand, vil det jo være en Fordel for den øvrige Verden. Denne vilde paa den anden Side føle en vis Beroligelse, hvis Trykket paa de engelske Skatteydere lettes ved Penge fra Kolonierne i Stedet for ved en mulig Fortsættelse af den paabegyndte Omordning af Skatterne med de nye indirekte Skatter paa Varer. Ejendommeligt nok er det, at Danmark allerede paa Grund af den engelske Kultold betaler for hver af sine Indbyggere omtrent lige saa meget til den engelske Statskasse som Australien gennem sit Flaadebidrag af 200,000 £.

Men det bør, hvordan det end gaar, ikke lades ude af Sigte, at det for Udlandet sikkert vil være fordelagtigere at bevare sin nuværende Del af den britiske Handel, selv om den belastes lidt til Fordel for den engelske Statskasse, end at se store Dele af denne Handel gaa over til at blive interbritisk. Saalænge Kolonierne behøide deres Beskyttelse, vil Englands Afsætning til dem være begrænset, og det maa dels søge sig Salgsmarkeder i Udlandet og være interesseret i dem, dels kan det ikke købe saa meget af Kolonierne og maa derfor forsyne sig andet Steds fra. England vil altid handle paa de bedste Markeder; det vil derfor være af stor Betydning at blive og vedblive at være blandt disse.

En Indsigelse.

I dette Tidsskrifts indeværende Aargang S. 101 indleder Hr. Dr. polit. L. V. Birck sin Anmeldelse af Patten's Theory of prosperity med følgende Bemærkninger, hvori Udhævelserne er af mig: »Inden for Økonomien er den juridisk-formelle Behandlingsmaade bleven trængt tilbage af en mere filosofisk. Det er stadig Psykologen og Sociologen, der tager Magten, saaledes at den, der i Mills Fremstilling ser et Ideal, maa staa uforstaaende og uden Udbytte af de filosofisk-økonomiske Skrifter.«

Her opstilles altsaa John Stuart Mill som Paradigma paa juridisk-formelle Økonomer, og hans Fremstilling nævnes som den polære Modsætning til en sociologisk-filosofisk Behandling af Økonomien.

Dette synes mig ganske bagvendt. Mill, der fra Filosofien er bekendt som den engelske Førsterepræsentant for Positivismen, det filosofiske System, der har Æren af at have opstillet netop Sociologien som selvstændig Videnskab, forudsættes i den ovenfor citerede Sætning baade ufilosofisk, juridisk og anti-sociologisk i sit Syn paa Samfundets Økonomi! Det var vel næppe muligt i en enkelt Vending at gøre Forfatteren til Principles of political economy, der allerede paa selve Titelbladet har Tilføjslen: with some of their applications to social philosophy, større Uret.

Og for at gaa til Værket selv, da taler mangfoldige

Afsnit af det, positivt i Indhold og bredt-konkret i sin Form som det er selv i de første, mest liberalistisk anlagte Udgaver, højt mod den Opfattelse, Dr. B. synes at have af Fremstillingen. For blot at fremhæve et Eksempel blandt mange: Mill betoner S. 128—137 (I Bind, 1ste Udg.) med saa stor Vægt den rent økonomiske Betydning af et Samfunds moralske og psykologiske Kvaliteter, at man uden at træde ham for nær kan sige, at han regner Tilforladeligheden Mand og Mand imellem i Forretningsverdenen som et forhøjende Element i Nationalvelstanden. Sandheden er, at netop de filosofisk-psykologiske Betragtninger over Samfundets Økonomi udgjorde Mill's Styrke i Modsætning til mange af hans Forgængere, der maaske nok savnede det almene Syn, som kæder de abstrakte økonomiske Doktriner sammen til en Lære om Betingelserne for Menneskers økonomiske Trivsel. At Mill ogsaa lægger Vægt paa korrekte Definitioner, har i denne Sammenhæng ingen Betydning; Definitionerne er for ham blot et Middel til at klare Realiteterne, og ikke han, men flere nyere Økonomer, for hvem selve Definitionerne er Maalet, maa tage mod Anklagen for formel Behandlingsmaade.

Det forekommer mig, at en saadan Beskyldning mod Mill ikke bør staa uimodsagt i vor Tid, da der hersker en altfor stor Tilbøjelighed i Retning af at slaa sig til Ridder paa den klassiske Nationaløkonomis Mangler, til at nogen bør gøre det i den Grad med Urette, som Dr. B. i dette Tilfælde.

K. A. Wieth-Knudsen.
Cand. mag.

Boganmeldelser.

PONTUS E. FAHLBECK. **Sveriges Adel.** Statistisk undersökning. Andra Delen. Den lefvande Adeln i Sverige och Finland. Lund 1902. C. W. K. Gleerups förlag. (VIII + 334 S., Kr. 10,00).

Det er en meget almindelig Kendsgerning, at naar en Forfatter skriver en Bog i to Bind, saa er første Bind det morsomste. Hvis dette er en psykologisk Lov, saa danner Professor Fahlbecks Bog i alle Tilfælde en paa-faldende Undtagelse fra Loven; man behøver ikke at blade længe i det nu udkomne Bind for at overbevise sig om, at Forfatteren fuldt ud har indfriet de Løfter, første Bind afgav, og de, der maaske havde ondt ved at følge ham i hans Betragtninger over de mange indviklede Spørgsmaal, som behandledes deri, vil her hurtigt finde sig tilrette, og naar de ere komne tilende med Bogen erkende, at den skandinaviske statsvidenskabelige Litteratur er blevet forøget med en Bog, som snarest muligt burde gøres tilgængelig for den videnskabelige Verden udenfor de nordiske Lande ved Udgivelsen som Helhed eller i Form af et Resumé paa et af de store Kultursprog.

Hovedgrundlaget for denne Undersøgelse dannes af en Optælling af de adelige Familjer i Sverige og Finland vedrørende Aaret 1895. Dertil knytter sig saa en Række Oplysninger om Vielser, Fødsler, Dødsfald o. s. v., hvorved man faar et levende Billede af Befolkningsbevægelsen indenfor den svenske Adel, hvad der atter for en stor Del betyder det samme som Befolkningsbevægelsen inden-

for de højere Klasser (hvad Forfatteren paa forskellig Maade gør nærmere Rede for). Nogle enkelte Tal vil hurtig vise, i hvad Retning Resultaterne gaa.

Som bekendt vil en almindelig Befolkning, der vokser nogenlunde rask, saaledes som Sveriges Befolkning gør det, have forholdsvis mange Medlemmer i de lavere Aldersklasser, saa at sædvanligvis omkring en Tredjedel af Befolkningen er under 15 Aar. I den svenske Adel er det tilsvarende Tal ikke en Fjerdedel, og der fandtes færre Børn under 5 Aar end mellem 5 og 10 Aar. Alle-rede dette er et Fingerpeg til Forstaaelsen af hvad For-fatteren har bevist (jfr. S. 20—21), at den svenske Adels Folketal ikke er tiltaget i Tiden fra 1855 til 1895, og set i Forhold til den svenske Folkemængde er gaaet be-tydelig tilbage. Men der kan anføres meget andet. Rundt regnet er saaledes i det svenske Folk blandt Mænd over 35 Aar Procenten af Ungkarle kun omtrent halv saa stor som i Adelsstanden, og ligesaa fremtrædende en Forskel møder man for Kvindekønnets Vedkommende. Af adelige Kvinder over 70 Aars Alderen havde over Tredjeparten aldrig været gift, medens Procenten af ugifte Kvinder i 70—75 Aars Alderen i hele Folket kun var 13. Der er altsaa en ringe Vielseshyppighed indenfor Adelen. Kun i de unge Aar have de adelige Kvinder samme Vielses-hyppighed som i Befolkningen som Helhed; naar en Adelsdame overhovedet gifter sig, sker det forholdsvis ofte i en ung Alder; senere ere Chancerne kun faa. Man kan vistnok af Tallene drage den Slutning, at den aarlige Vielseshyppighed blandt Adelskvinder i Slutningen af 20erne allerede er sunken til omtrent det halve af hvad den er i tilsvarende Alder blandt andre Kvinder i Sverige. For Mændenes Vedkommende synes man at kunne fast-slaa den modsatte Bevægelse, nemlig at Adelen inden 30 Aars Alderen ikke har den halve Vielseshyppighed som den almindelige Befolkning, medens Forskellen senere hen i Livet udjævnes stærkt. Resultatet bliver i begge Tilfælde det samme, en stor Mængde Adelige, der hele

Livet igennem sidder ene. Det er endvidere interessant at lægge Mærke til, hvorledes de adelige i stigende Grad indgaa Ægteskab med ikke-adelige; af bestaaende Ægteskaber i 1895 indenfor Adelsstanden var endogsaa to Tredjedele blandede.

Af størst Vigtighed er det dog at kende Frugtbarheden. Forfatteren underkaster her sit Materiale en lignende Behandling som i Rubins og min Ægteskabsstatistik og kommer til det Resultat, at Adelens Frugtbarhed er paafaldende lav, om det end viser sig, at der fødtes endnu færre Børn i Familjer ansatte ved det højere Skolevæsen. Børneantallet var lavere i den svenske Adel end i de bedre stillede Samfundslag i København efter Rubins og mine Undersøgelser, men det er sandsynligt, at man hos os med Udgangspunkt i den sidste Folketælling vilde komme til lavere Tal. Til Sammenligning hermed kan det anføres, at de Medlemmer af Adelsfamiljer, der ere deklasserede — og det er forholdsvis ikke saa faa, vistnok mindst 12 pCt. af Mændene, som ere sunkne ned i et lavere Samfundslag — have afgjort større Frugtbarhed end de øvrige.

Den ringe Frugtbarhed i Adelsstanden er for en stor Del et moderne Fænomen. I Midten af det 19. Aarh. var den bevislig langt større end nu; dengang var den c. 21 p. m. aarlig, nu er den sunken til c. 15 p. m. (jfr. S. 212—14); paa dette lave Tal kan selv meget gunstige Dødelighedsforhold vanskelig bøde, der maa ganske naturlig opstaa en kendelig Afgang i Adelens Tal, forsaavidt denne ikke rekruteres fra andre Stænder.

Det er Tobørns-Systemet, der saaledes er ved at vinde Sejr i den svenske Adel, ligesom det i sin Tid menes at have hersket i det romerske Kejserrige. Forfatteren paaviser, hvorledes dette System strængt gennemført altid maa føre til en stærk Nedgang i Folketallet, da en Del Ægteskaber er sterile, da ikke alle blive gifte, og selv den bedste Hygiejne ikke kan sikre alle Børn mod Døden. Det er i denne Sammenhæng kun en ringe Post

paa Indtægtssiden, naar det kan vises, at Dødeligheden i de store Børneflokke er større end i de smaa, hvad der nærmere paavises ved en lignende Undersøgelse som den, Ansell i sin Tid har gjort angaaende de højere Samfunds-klasser i England.

Ganske naturligt afslutter Professor Fahlbeck sin Undersøgelse med en Betragtning over Ny-Malthusianismen og Konsekvenserne af denne Lære for det svenske Folks Fortid.

Forsaavidt man nu vil hævde, at en Stand, der ikke kan opretholdes ved sin egen Tilvækst, degenererer, saa har Forfatteren fuldt ud ført Beviset for sine i første Del fremsatte Hypoteser. Min Kritik af første Del (National-økonomisk Tidsskrift 1900) gik ud paa at vise, at der i de da foreliggende Tal ikke forelaa noget saadant Bevis, og jeg har ikke kunnet blive overbevist ved hans Modbemærkninger i nærværende Del. Hvor Sandsynlighedsregningens Love komme til at virke, vil ganske naturligt nogle Slægter tyndes ud, alt som Aarene gaa, andre svulme op, og tilsidst kommer af sig selv det Øjeblik, da en Del af Slægterne maa dø ud. Og at de uddø, vil man se Tegn paa derved, at der (stadig ifølge Sandsynlighedsregningens Love), sker Forskydninger i de forskellige Slægtleds Sammensætning. Men det er klart, at kommer der en Aarsag til, som gnaver ved Roden af den paagældende Slægt, saa bliver Chancen for, at den skal uddø, saa meget desto større. At angive de teoretiske Sætninger, som Sandsynlighedsregningen her fører til, er en saare vanskelig og indviklet Opgave, da der er en saa overordentlig stor Mængde Muligheder at operere med. Man vil derfor meget vanskeligt komme til noget positivt Resultat ved Betragtning af de Adelsfamiljer, der have bestaaet i forskellige Slægtled, og med fuld Sikkerhed kan man næppe slutte noget, naar man ikke, saaledes som jeg foreslaar det, tager de enkelte Familjer for sig og undersøger dem under nøje Henblik paa hvert enkelt Individ indenfor hver Familie. Paa dette Punkt maa jeg

saaledes vedblivende være uenig med Prof. Fahlbeck, trods hans Antikritik i nærværende Bind, men jeg glæder mig over paa saa mange andre Punkter fuldt ud at kunne erklære mig enig i hans Undersøgelsesmetode.

Harald Westergaard.

WILLIAM SCHARLING. **Bankpolitik.** Anden gennemsete og forøgede Udgave. København 1903. G. E. C. Gads Forlag. (XVI + 493 S.).

Det er ret sjældent, at et dansk videnskabeligt Arbejde kan udsendes i ny Udgave 2—3 Aar efter 1ste Udgaves Fremkomst. Des mere maa man da glædes over, at Interessen for Professor Scharlings Bankpolitik saa hurtigt har gjort en 2den Udgave nødvendig.

At Forfatteren har benyttet Lejligheden til at føre sin Fremstilling op til den nyeste Tid, behøver næppe at nævnes. Ikke alene er der tilføjet nye Afsnit om, hvad der i de sidste Par Aar er passeret paa Banklovgivningens Omraade i forskellige Lande, men ogsaa det statistiske Stof, der gennemsyrrer hele Bogen, er omhyggelig ført à jour.

Der er ingen Grund til her at komme ind paa en nærmere Omtale af Fremstillingen eller dens Enkeltheder; der kan i saa Henseende henvises til Professor Westergaards udførlige Anmeldelse af 1ste Udgave i dette Tidsskrifts Aargang 1900. Til de der udtalte Ønsker skal kun føjes det, at Bogen i sin nye Skikkelse maa trænge endnu dybere ind i den økonomisk interesserede Læsekreds. Hvorvel Scharlings Bankpolitik ikke er en Haandbog i praktisk Bankvæsen, henvender den sig ligefuldt til den store Kreds af Embedsmænd og Funktionærer i Banker, Sparekasser og andre Pengeinstituter, og den vil kunne læses med Udbytte ogsaa af dem, der staa uden egentlige nationaløkonomiske Forkundskaber.

A. J.

HERMANN LEVY. **Die Not der englischen Landwirthe zur Zeit der hohen Getreidezölle.** [Münchener Volkswirthschaftliche Studien. Herausgegeben von Lujo Brentano und Walther Lotz]. Stuttgart u. Berlin 1902. Cotta'sche Buchhandlung.

Der findes et kuriøst Stykke Statistik over engelsk Kornlovgivning 1660—1846. I dette Tidsrum skal der være udstedt 122 Kornlove; 36 paalægger Indførselstold, medens 16 midlertidigt tillader fri Indførsel eller Indførsel efter stærkt nedsatte Takster. 7 Love fastsætter Udførselspræmier, mens 7 andre suspenderede eller ophævede dem; 15 Love skal være udstedte med det Formaal at fæstne Kornpriserne om et vist Gennemsnit o. s. v. o. s. v. Saa bugtede og krogede var den engelske Kornlovgivnings Veje fra Karl den II's Dage til den store Reform i 1846.

Lykkeligvis er det ikke Forfatterens Hensigt at føre Læseren gennem hele dette Virvar af udstedte, ændrede, suspenderede og endelig ophævede Love. Udviklingen fra 1670 til 1815 skildres i store Træk nærmest som en Ouverture til det, hvorom Fremstillingen egentlig samler sig — Perioden, der er bestemt ved Mærkepælene 1815 og 1846. Og selv for dette Afsnits Vedkommende gaar Skildringen mere i Retning af Fordybelse i de enkelte Hovedfaser end i Udredning af alle de underordnede Momenter i Udviklingen.

Heller ikke vil Forfatteren give et fuldstændigt Billede af Korntoldlovgivningens Virkninger saaledes som de for-grenede sig til alle Sider i Samfundet; han begrænser udtrykkelig sin Opgave til Besvarelsen af det Spørgsmaal: hvilken Betydning havde Beskyttelsen for selve Landbruget. Til Belysning heraf er der samlet et ret betydeligt Materiale vedrørende Kornhandel og Kornpriser, Opdyrkning af Græsgange og gamle Overdrev — enclosures of commons —, og Bevægelserne i Forpagtningsafgifterne. Ved Referater fra de mange Kommissionsbetænkninger fører Forf. os endelig ligesom bagved det hele upersonlige økonomiske Maskineri og giver os et Indblik i, hvad Datidens engelske Landbrugere gennem-

levede af Fremfærd og Nederlag, Haab og Skuffelser som Følge af denne Lovgivning.

Et Punkt i Forfatterens Fremstilling følger man med særlig Interesse: Redegørelsen for Forholdet mellem Jord-ejer og Farmer. Den Slutning, der naas til, om man vil, Loven, der i Følge Dr. Levys Mening behersker dette Forhold, kan udtrykkes saaledes: Forpagtningsafgifterne stiger hurtigere under en opadgaaende end de falder under en nedadgaaende Periode. En Kurve for Kornpriserne Bevægelser og en Kurve for Forpagtningsafgifternes Bevægelser vil i det store og hele svinge sammen -- men ikke parallelt. Gaar Kornpriserne i Vejret, følger Forpagtningsafgifterne hurtigt efter, og de har en Tendens til at stige relativt stærkt: det er Farmerens Forventning om den større fremtidige Gevinst, der straks delvis »kapitaliseres«. Under tilbagegaaende Konjunkturer nærmer de to Kurver sig igen hinanden; nu falder Forpagtningsafgiften forholdsvis langsomt. Følgen af denne Lov er da den, at de store Godsejere i Almindelighed komme til at indkassere en forholdsvis stor Del af en stigende Jordrente, mens Farmerne kommer til at bære en relativ stor Del af Tabet ved en faldende Jordrente. Der er navnlig i Perioder med stærke og pludselige Konjunktursvingninger et faktisk Modsætningsforhold mellem Godsejernes og Farmerne Interesser. Det er interessant at lægge Mærke til, hvorledes Bevidstheden om dette Modsætningsforhold vaagner, eftersom Begivenhederne udvikler sig. Perioden 1791—1813 er karakteriseret ved i det hele opadgaaende Konjunkturer for Landbruget; kommer der et enkelt Tilbageslag, som i Aarene 1802—03, bødes der straks paa Skaden ved en Kornlov. Her er liden eller ingen Tale om nogen Interessekonflikt: Jordejerne indkassere stigende Forpagtningsafgifter, og Farmeren faar et tilfredsstillende Vederlag for sit Arbejde og den Kapital, han har anbragt i Bedriften. Grundejer og Farmer følger sig indbyrdes solidariske. Interessemodsætningen er ikke Godsejer mod Farmer, men snarest Godsejer + Farmer mod

Landarbejder. I 1828 indførtes den glidende Skala. De nærmest følgende Aars Priser syntes at svare til det, man havde ventet sig af det ny System. Men i 1832 kom der paany Prisfald, og i 1833 nedsattes atter en Kommission til Undersøgelse af Landbrugets Nødtilstand. Den gamle Tro paa Solidariteten synes nu rokket: de afhørte Vidner begynder at give Svar som disse: Nedsættelse af Forpagtningsafgifterne vil være den bedste Lettelse, der kan ydes Farmerne; Landmændenes Nød er mere et Kontraktspørgsmaal mellem Godsejer og Farmer end et Lovgivningsspørgsmaal; Godsejeren kan gøre mere ved Nedsættelsen af Forpagtningsafgifterne end Staten ved sine Toldlove o. s. v.

Det Resultat, Dr. Levy kommer til ved sin Udredning af Forholdene under Beskyttelsessystemet, faar forhøjet Interesse, naar det sammenholdes med Undersøgelser over Krisen i vore Dages engelske Landbrug. Mellem de Slutninger, Dr. Levy kommer til med Hensyn til Fortiden, og dem, Channing i sin Bog »The truth about agricultural depression« udvikler med Hensyn til Nutiden, er der paa dette vigtige Punkt en mærkelig Overensstemmelse. De to Forfattere synes ligesom indirekte at verificere hinandens Resultater.

Visse Spørgsmaal, der ikke kan siges at falde helt udenfor den Opgave, Dr. Levy har stillet sig, bliver enten ikke behandlet eller behandlet stedmoderligt. Pengeforholdenes Indflydelse berøres overhovedet ikke. Forholdet mellem Godsejer og Farmer belyses saa udførligt, men den Opmærksomhed, Forfatteren skænker den tredje Part, Landarbejderen, forekommer en at være uretfærdigt ringe. Endelig løber Forfatteren paa en Maade, der ikke mindst vil irritere historisk interesserede Læsere, bort fra et Spørgsmaal, der under alle Omstændigheder ikke falder udenfor hans Opgave, saaledes som han selv afgrænser sig den. Straks paa Bogens første Side gøres der kortfattet, nærmest rent antydningssvis, opmærksom paa, at i England dyrkes Jorden mest af Forpagtere, ikke

af Ejerne. Derpaa fortsættes: »Hvad der endnu ved det 18. Aarhundredes Begyndelse fandtes af en Bondestand, det forsvandt i Løbet af det 18. Aarhundredes sidste og det 19. Aarhundredes første Halvdel, ... da Korntolden ophævedes i 1846, fandtes der paa nær ganske enkelte ingen Bønder mere i England«. Foruden Godsejeren, Farmeren og Landarbejderen har der altsaa været en fjerde Part, nærmest svarende til Kontinentets selvejende mindre eller middelstore Jordbruger, og som uddøde netop i Perioden for den stærkeste Beskyttelse af Landbrugets og Landbrugernes Interesser. Det er »the yeomanry«, som ingen engelsk Historiker nævner uden at stemmes vemodigt eller patetisk, og hvis Forsvinden i det engelske Samfund beklagedes saa meget af Mænd som Stuart Mill og Thornton. Hvor stor var den Klasse af Landbrugere? I hvilket Omfang gik den virkelig til Grunde paa denne Tid? Forsvandt den som Følge af Beskyttelsen eller til Trods for denne? Det er lutter Spørgsmaal, hvorom Forfatteren ikke har et Ord til Opklarelse for sine Læsere.

Hovedudbyttet ved Læsningen af Dr. Levys Bog er da det, der knytter sig til Undersøgelsen af Forholdet mellem Jordejer og Farmer i et Afsnit af engelsk Landbrugshistorie, som ikke uden Grund er bleven verdensberømt.

Henrik Pedersen.

BERNHARD HARMS. **Die Holländischen Arbeitskammern.** Ihre Entstehung, Organisation und Wirksamkeit. Tübingen u. Leipzig 1903. J. C. B. Mohr (Poul Siebeck). (198 S., Rmk. 5,00).

En af Dr. Bernhard Harms forfattet Bog handler om de hollandske Arbejdskamre, der oprettedes ved Lov af 2. Maj 1897. Øjensynlig har de belgiske »conseils de l'industrie et du travail« dannet Forbilledet for disse, af lige mange Arbejdsgivere og Arbejdere samt en Formand bestaaende Kamre, der ikke er Domstole, men har til Opgave at jævne de store Arbejdskonflikter, eventuelt

gennem en Voldgiftskendelse, men uden bindende Retsvirkning for Parterne, og som yderligere har det tilfælles med de belgiske conseils, at der er betroet dem forskellige videregaaende Opgaver som Tilvejebringelsen af en Arbejderstatistik, Afgivelsen af Betænkninger til offentlige Myndigheder om Spørgsmaal, der berører Arbejdets Interesser m. m. Tanken har tildels været at skabe offentligretlige Institutioner, der kunde nærme Arbejdsgiverne og Arbejderne til hinanden ved fælles Arbejde for fælles Interesser. Arbejdskamre oprettes for Grupper af Erhverv indenfor stedlig begrænsede Kredse. Antallet af disse Institutioner sætter Forfatteren til omtrent 100.

Gennemlæser man Dr. Harms Bog, kommer man til det beklagelige Resultat, at Arbejdskamrene kun i ringe Grad har formaaet at løse den dem tiltænkte Opgave. Ejendommeligt er det at se, at Kamrene slet ikke, som paa-tænkt, er blevet Forligsinstitutioner i de store Interessekonflikter mellem Arbejdsgivere og Arbejdere, men derimod har kastet sig over en Række konkrete Retsstridigheder, saadanne som i Tyskland, Frankrig og Belgien afgøres af de egentlige Arbejdsretter. Men her savner jo de hollandske Arbejdskamre den afgørende Domsmyndighed. Dog mener Forfatteren, at Arbejdskamrene i disse smaa Retsstridigheder har gjort nogen Nytte ved i en Del Tilfælde at nærme Arbejdsgiverne og Arbejderne personlig til hinanden og derved bryde Brodden af den Kamplyst, der altid vaagner ved Anlæggelsen af en Proces. Kamrenes Virksomhed for Tilvejebringelsen af en Arbejdsstatistik har kun medført ringe Resultater, idet Arbejdsgivere og Arbejdere i stort Omfang har nægtet at give de ønskede Oplysninger. Ej heller som Raadgivere for de lovgivende Myndigheder har Arbejdskamrene skaffet sig nogen virkelig Indflydelse.

Forfatteren mener, at disse mindre gode Resultater, særlig med Hensyn til Kamrenes forligsmæglende Virksomhed, skyldes en dobbelt Aarsagsrække. Dels bevirker de hollandske Arbejderes Mangel paa en stærk Organisa-

tion, at Arbejdsgiverne, i alle Tilfælde udenfor de to store Byer Amsterdam og Rotterdam, er den absolut overmægtige Part i Arbejdsforholdet og derfor savner en virkelig Interesse i at indlade sig med Arbejdskammeret og paakalde dets Hjælp, dels er Arbejdskammeret meget stedmoderligt behandlet af Lovgivningsmagten og savner næsten alle Magtmidler, endog Retten til at afhøre Vidner.

Den gunstige Baggrund for disse Institutioner, som ligger deri, at Arbejdernes Organisationer tømres lige saa fast som Arbejdsgivernes, kan ikke vilkaarlig bringes tilveje; men Dr. Harms mener dog, at noget kan udrettes ved en Reform af Arbejdskamrene. Han anbefaler i saa Henseende navnlig en Centralisation af Kamrene, saaledes at der for hvert Distrikt kun kommer til at bestaa ét Kammer, men delt i Sektioner for de enkelte Faggrupper. Kammeret skal da repræsentere udadtil og tage Affære i de større Arbejdskonflikter, medens de mindre Stridigheder bedst udlignes indenfor Sektionerne. Endvidere vil Forfatteren forlene Arbejdskamrene med en større Magtfylde; de skal have Ret til at afhøre Vidner, Arbejdsgivere og Arbejdere skal være forpligtede til at bringe Stridigheder frem for Arbejdskammeret, før Strejke eller Lockout kan erklæres, de offentlige Myndigheder maa ikke gaa udenom Kamrene ved Udarbejdelse af Lovforslag, der berører Arbejdets Interesser, endelig skal Statsmagten afholde Udgifterne ved deres Virksomhed.

Dette er Hovedpunkterne i Dr. Harms Bog, som i det hele læses med Interesse.

Cordt Trap.

ÉMILE DURKHEIM. *De la division du travail social.*
2me édition. Paris 1902. Félix Alcan. (XLIV + 416 S., fr. 7.50).

I dette sociologiske Arbejde polemiserer Forf. stærkt mod Herbert Spencer, bl. a. i Spørgsmaalet Individets Udvikling som Samfundsmenneske. Det er ikke Individene, siger han, der oprindeligt har dannet Samfundet, det

er fra givne Samfund at Individierne har løsrevet sig og udviklet deres egen Personlighed. Den historiske Udvikling er den, at vi først finder en Horde, en begrænset Samling Individier, vi ikke kan skelne fra hinanden. Det enkelte Medlems Tænke- og Levesæt er kollektivt bestemt, bundet til Aarhundreders Traditioner, der har et delvist religiøst Præg og derfor er ret ukrænkelige. Der er mange smaa indbyrdes forskellige Samfund, men indenfor disse Samfund er der stor Lighed mellem Individierne. Udviklingen er da denne, at under Nødvendighedens Tryk tvinges Individierne til at løsrive sig fra det fælles Levesæt og det fælles Tankeeeje. Jo nærmere Individet er knyttet til sin Stamme, des mindre er hans Individualitet, des mere ensartet er de enkelte Medlemmer af Stammen og des større Overvægt har det aandelige Fælleseje over Individets eget Aandsindhold. Lovene er i denne Periode væsentlig strafferetlige, med ret barbariske Straffe for dem, der krænker Sæder og Skikke. Men Typen udviskes efterhaanden: den tribale Type afløses af den provinsielle, denne af den nationale og denne igen af Verdensborgertypen, der er Udviklingens Maal. At en Type udvidskes, vil sige, at Fællesejet indskrænkes, at der er færre Forhold, hvori Individet er bunden af den kollektive Anskuelse; dette sker ved, at smaa Samfund smelter sammen i større; det ny større Samfund er mere heterogent og kan derfor ikke regulere sine Medlemmers Levesæt ned til det daglige Livs Detailler; man levner Individet en vis Frihed, men i samme Mon han har Frihed til efter Skøn at leve sit Liv, i samme Mon brydes Typen, hvis Forudsætning jo er, at alle lever ens. De smaa Samfund taber da det typiske, Fællespræget. Jo videre denne Bevægelse gaar, des mere udslettes Typen, og des mere udløses Individet. Det bliver vanskeligere med hver Dag, der gaar, at skelne mellem en Sjællænder og en Fynbo, vanskeligere at skelne mellem en Franskmand og en Tysker, fordi det typiske falder bort. Herved taber tilsyneladende Samfundene noget malerisk, Farven bliver ens, musegraa; det faar sit

Udtryk i at baade provinsielle Skikke, Landsdragter og Standsdragter forsvinder. Men Variationens Rigdom forsvinder ikke; idet Samfundstyperne forsvinder, skabes der en Erstatning ved en større Variering i Individualiteterne; hvert Individ rummer sine egne Tanker og Domme, der vel i meget er samfundsbestemte, men dog forskellige for hvert Individ.

Altsaa: en Mængde indbyrdes yderst forskelligartede Smaasamfund, hvori de enkelte Individuer alle ligne hinanden og tendere til at falde sammen med den lokale Type, fordi deres Liv er kollektivt bestemt og traditionsbundet, ændres efterhaanden til nogle færre mere ensartede større Samfund, hvori de enkelte Individuer er meget forskellige, lidet traditionsbundne, fordi deres Liv ikke i saa meget er kollektivt bestemt.

I de første Samfund har vi Strafferetten, i de sidste Civilretten som Lovgivningens væsentligste Indhold.

Samarbejdet mellem Individuerne paavirkes af hvilken Art Samfund vi har for os. I det primitive Samfund er det »mekanisk«, ikke valgfrit, i det moderne Samfund »organisk«; der er god Mening i Samarbejdet. Samarbejdet er betinget af en Arbejdets Deling, ikke blot økonomisk, men ogsaa socialt. Naar hvert Individ faar sin egen Natur, faar han ogsaa sine specielle Evner, de gør, at han paatager sig specielle Samfundsfunktioner. Han forbinder sig — oftest ved Kontrakt — med sine Medborgere, udfører sine Tjenester, medens de gør ham Tjenester. Jo simplere Samfundet er, jo mere afhængig en Mand aandelig er af sin Clan, des mindre samarbejder han egentlig med sine Medborgere, fordi hver for sig gør det samme *all-around*-Arbejde. Jo mere Evnerne specialiseres, jo rigere Individualiteterne udformes, des mere deles Arbejdet — og des mere bliver et organisk Samarbejde nødvendigt. (Forf.s Terminologi er da denne: organisk Samarbejde er et Samarbejde, hvor to Mænd arbejde afhængige af hinandens Bevægelser, me-

kanisk, hvor Sammenhængen kun er det simultane og det stedlige).

Vejen er en større og større Udformning af Individernes Særegenheder og en større og større Arbejdets Deling og derfor ogsaa en større og større bevidst Samarbejden. Det moderne Samfunds Medlemmer er ikke mindre afhængige af hinanden end det primitive, kun paa en anden Maade.

I det primitive Samfund var Individet afhængig af de fælles Anskuelser og Levesæt, i vort Samfund mere uafhængig, men til Gengæld mere afhængig i sine erhvervslige Handlinger, i disse tvungen til at regne paa og lempe sig efter andres Arbejde. Samarbejdet i vor Epoke har mere et frivilligt og Hensigtsmæssighedens Præg, men er derfor ikke mindre stærkt.

Er dette nu godt, denne Bevægelse, hvorved Individet løsner sig ud fra Samfundet? Ja, her glæder det mig, at Forf. svarer: det er ligegyldigt. Lykken er at føle sig sund og stærk og handle som et sundt og normalt Menneskes Trang er. Det at være til sund, og paa den Maade, det er ens Natur, det er Lykke. Dyrene kan være lykkelige. Kulturen er et Barn af Arbejdets Deling og Individualitetens Vækst. Nu er en Mand, hvis Virke-trang ikke er trænet, ligesaa lykkelig som den, hos hvem Virketrangen er vakt og tilfredsstillet. Forf.s Definition af Lykken synes jeg er rigtig.

I sidste Afsnit paapeger Forf., at der er Ulemper ved Arbejdets Deling, men tilskriver dem væsentlig til at Arbejdets Deling og det deraf følgende Samarbejde mellem Individerne ikke er fuldkommen. Dette Afsnit er Bogens svageste, det er nærmest helt slet; her var en rig Mark for Iagttagelse; indenfor Økonomien kan der siges meget mod Arbejdets Deling: den internationale Arbejdets Deling er ofte uheldig; den stærke Specialisering gør baade paa de fysiske og aandelige Omraader sin Mand til Monoman, og allerede Auguste Comte har jo lyst

efter en Videnskab, der kan sammenfatte alle Specialundersøgelsernes Resultat.

Forf.s Fremstilling er let skreven, underbygget med megen Læsning, men fuld af for mange Gentagelser. Hver Gang jeg læser en Franskmand tænker jeg paa, om ikke Sættertarifen i Frankrig er urimelig lav.

L. V. Birck.

HENRY PARKER WILLIS. **A History of the Latin Monetary Union.** A study of international monetary action. Chicago 1901. The University of Chicago Press. (VIII + 332 S.).

Der er allerede skrevet saa meget om den latinske Møntunion, at en stor ny Bog derom kunde synes overflødig. Willis har imidlertid tilstræbt at give noget andet end de sædvanlige Fremstillinger, idet han væsentlig har søgt at fortælle og forklare Unionens indre Historie. Hovedsagelig paa Basis af officielle Dokumenter og statistiske Data angaaende Møntvæsenet har han behandlet Unionens Udvikling fra dens Begyndelse i 1865 op til Nutiden gennem den Række af Konferencer og Traktater, der efterhaanden forandrede Unionsbetingelserne. Det Hovedindtryk, man faar af Fremstillingen af de idelige Forhandlinger om Ændringer snart i den ene og snart i den anden af Betingelserne, er det, at en Union af den Art som den latinske er en stadig Kilde til Vanskeligheder for de kontraherende Parter, og det har tydelig nok ogsaa været Forfatterens Hensigt at bibringe Læserne dette Indtryk. Men det maa siges til hans Ros, at om der er Tendens i Bogen, gør den sig intetsteds gældende paa den historiske Sandheds Bekostning. Willis lægger de objektive Data saa omhyggelig til Rette, at man kan kontrollere hans Opfattelse.

Unionens Grundskade ser han i selve Traktaten af 1865, og han hævder, at den ikke med tilstrækkelig Klarhed fastslog enten det ene eller det andet af de to store Principer, det bimetallistiske eller det monometalli-

stiske. Herimod kan vel nok indvendes, at mens det ganske vist stod hver af Staterne frit for at lade være at udmønte det ene eller det andet Metal som Hovedmønt, var Traktaten dog efter hele sit almindelige Indhold bimetallistisk, idet den vel ikke paabød, men dog tillod Udmøntning af begge Metaller. Større Ret har Willis paa to andre Hovedpunkter. Dels hævder han, at da Hovedcirkulationen paa det Tidspunkt, da Unionen stiftedes, bestod af Guld, kunde man med Lethed have baseret den paa Guldmonetfoden, og derved havde man undgaaet de fleste af de senere Tiders Vanskeligheder og Stridigheder. Dels lægger han Vægt paa, at det er en sølelig Mangel, at Traktaten af 1865 ikke indeholdt den ringeste Bestemmelse om, hvad der skulde ske, naar Unionen opløstes, eller nogen af Staterne gjorde sin Ret til at træde ud gældende. En Bestemmelse om, hvorledes Indløsningen af de i de andre Lande cirkulerende Mønter skulde foregaa, blev først fastslaaet i 1885 efter lange og vanskelige Forhandlinger. Ved Bedømmelsen af disse Forhold maa man erindre, at Unionen stiftedes under Omstændigheder, der var saa forskellige fra dem, der senere indtraadte, at det er forklarligt, at de paagældende Regeringer gik ud fra Forudsætninger, der i saa ringe Grad kom til at svare til Virkeligheden. Det var Oversvømmelsen af Guld og dettes Værdifald, der skabte Frygten for, at et yderligere Fald af Guldets Værdi i Forhold til Sølvets skulde drive Sølvskillemønten ud af Landet, og derved blev et af de væsentligste Momenter, der bragte Landene til at nærme sig til hinanden og træffe fælles Bestemmelser angaaende Møntvæsenet. Derimod var det den ganske modsatte Bevægelse, nemlig Sølvets Værdifald, der førte først til Ophøret af Udmøntningen af Femfrancsstykker i Halvfjerterne og senere til Traktaten af 1885, som trods Belgiens Modstand gennemtvang Forpligtelsen til den delvise Indløsning af Femfrancsstykkerne med Guld ved Unionens eventuelle Opløsning. Ganske interessant paaviser Forfatteren, hvorledes denne Bestemmelse har fæstnet Unionen

og gjort dens Opløsning næsten umulig i en overskuelig Fremtid, fordi Indløsningspligten vilde bringe de smaa Stater altfor store Tab, hvis de meldte sig ud, medens paa den anden Side den Omstændighed, at Belgiens direkte Forpligtelse til Indløsning med Guld kun strækker sig til Halvdelen af det Beløb, hvormed de belgiske Femfrancsstykker i Frankrig overstiger de franske i Belgien, gør det til en betænkelig Sag for Frankrig at trække sig tilbage. Klausulen om at Belgien er forpligtet til at modtage den anden Halvdel af den almindelige Handels Vej, er kun en ringe Trøst for Frankrig, da dette næsten altid har en gunstig Handelsbalance overfor Belgien. — Kan man være uenig med Forfatteren i hans Opfattelse af Spørgsmaalet om den oprindelige Traktats bimetallistiske Karakter, maa man give ham Ret i, at efter Halvfjerterne og særlig efter 1885 er Unionen i Realiteten ikke længere bimetallistisk. Forretningerne i Frankrig og Belgien maa siges i Hovedsagen at foregaa paa en ren Guldbasis — man behøver i denne Henseende kun at henvise til de andre Landes Kurser for Veksler paa Frankrig og Belgien — og den i 1885 stipulerede Indløsningspligt har givet Femfrancsstykkerne en anden Karakter end de havde før.

Foruden at følge Forhandlingerne indenfor Unionen Skridt for Skridt og gengive samtlige Traktaters Ordlyd, meddeler Forfatteren ogsaa en udførlig og interessant Statistik over Guldets og Sølvets Cirkulation og deres Ind- og Udførsel. Nogle Steder har han til Oplysning om disse Forhold benyttet grafiske Fremstillinger. Dette giver Anledning til en Bemærkning, som ikke gælder Willis alene, nemlig at grafiske Fremstillinger kan være paa deres Plads, naar de bidrager til en klarere Opfattelse af Forholdet end Tabeller alene kunde give, men at de ellers kan være ret overflødige, og om flere af Diagrammerne i denne Bog maa det siges, at de er i den Grad uoverskuelige, at man vilde faa langt bedre Besked af en almindelig Tabel. Denne Anke gælder dog kun

et mindre Afsnit, og i det hele er saavel det statistiske som det historiske Materiale fremstillet saa klart og ædrueligt, at Bogen vil kunne være til Nytte for enhver, der vil gøre sig bekendt med Unionens Historie.

E. Meyer.

L. A. HAUCH og A. OPPERMANN. **Haandbog i Skovbrug.** København 1898—1902. Det nordiske Forlag. (788 S.).

Som Frugten af mange Aars Arbejde foreligger her et Værk paa omtrent 800 Sider, der i næsten enhver Henseende synes fortrinlig egnet til Haandbog for den, der af en eller anden Grund ønsker mere indgaaende Oplysninger om vore Skove og vort Skovbrug; — selvfølgelig vil den i første Linje være en værdifuld Bog for de Folk, hvis Erhverv ved Praxis eller Teori er knyttet til vore Skove, men ogsaa for andre indeholder den en Mængde Ting, der læses med stor Interesse.

Som rimeligt er, tager Værket først og fremmest Sigte paa en Skildring af de særlige danske Forhold; det er bygget paa et indgaaende Studium af vor forstlige Litteratur, og ved de udførlige Kildeangivelser aabner det let Adgang til en nøjere Undersøgelse af de mere specielle Punkter, der til forskellige Tider har været behandlede i Bøger og Blade.

Selv for den, der uden direkte at være knyttet til vort Skovbrug føler Trang til at udvikle sit Kendskab til Skovene og de enkelte Træsarter, findes her en Række interessante Oplysninger saavel om Skovnaturen i Almindelighed som om de forskellige Bevoksningsformer; særlig de mere betydningsfulde Arter af Løvtræ er meget omhyggeligt behandlede, medens man i det hele og store kun har skænket Naaletræerne en mindre indgaaende Omtale, — et Forhold, der maaske tildels er en Følge af, at Forfatterne, som de udtrykkelig gør opmærksom paa, særlig har været knyttede til Skovbruget paa Øerne, og derfor modtaget de dybeste og varigste Indtryk herfra.

For den praktiske Skovbruger har de to erfarne Forstmænd i det foreliggende Værk nedlagt et Fond af Viden, der paa mange forskellige Omraader vil kunne være af meget stor Betydning; — her er praktiske Vink, ved hvis Hjælp man vil være istand til at slippe udenom nogle af de Farer, der truer med at ødelægge eller dog forringe Udbyttet, saafremt man ved Nyplantninger griber Sagen uheldigt an; i Billeder og Tekst gøres Rede for de vigtigste af de Plantesygdomme og lignende Ulykker, der truer Bevoksningerne, og for de virksomste Midler til deres Forebyggelse og Bekæmpelse; ligeledes vil de indgaaende Oplysninger om Hugst, Forarbejdning og Salg af Effekter sikkert paa mange Steder kunne bidrage til at fremskaffe et forøget Udbytte af Skovene, der utvivlsomt kun altfor ofte drives paa bedste Beskub — særlig paa de Steder, hvor Landbruget er Hovedsagen, medens Skoven kun betragtes som en Biting, der faar tage tiltakke med at blive passet, som Lejlighed kan falde.

Set fra et nationaløkonomisk Standpunkt savner man imidlertid et Punkt af væsentlig Interesse, idet der ikke i Værket findes nogen Fremstilling af Skovbrugets Økonomi; man finder ganske vist en Del Oplysninger om det aarlige Udbytte fra enkelte af vore Skove, men Tallene er ikke sammenarbejdede og kan derfor kun give meget vage Forestillinger om, hvad Udbytte man i Almindelighed tør paaregne af sit Skovbrug; — naturligvis kan man ikke som for Landbrugets Vedkommende udelukkende bedømme Skovenes Udbytte efter den pekuniære Gevinst, men ikke desto mindre spiller dog ogsaa her den direkte Fortjeneste en saa fremtrædende Rolle, at Bogens Værdi vilde være bleven kendelig forøget, saafremt Forfatterne havde skænket ogsaa denne Side af vort Skovbrug den Opmærksomhed, der faktisk tilkommer den.

N. P. Jensen.

Dansk Skotøjarbejder-Forbund. Statistik over Løn- og Arbejdsforhold 1901. Ved Cand. mag. N. P. JENSEN, Fuldmægtig i Statens Statistiske Bureau. Aarhus 1902. (130 S.).

Ligesom tidligere Snedkerforbundet og Smede- og Maskinarbejderforbundet har nu ogsaa Dansk Skotøjarbejderforbund offentliggjort en Statistik over Fagets Løn- og Arbejdsforhold. Efter den paa Forbundets Kongres i 1900 tagne Bestemmelse blev der tilstillet hvert enkelt Medlem en lille Bog, der var indrettet til Uge for Uge i Aaret 1901 at optage de Oplysninger om Arbejdsløn, Arbejdstid, Antallet af arbejdsledige Dage osv., som man ønskede at inddrage under den statistiske Opgørelse. Af ca. 3000 udsendte Bøger kom omtrent 1400 tilbage i udfyldt Stand — et Resultat, der maa siges at være al Ære værd, i Betragtning af den Ulejlighed, der er forbunden med at føre saadanne Bøger.

Ved Bearbejdelsen, der er foretaget af Fuldmægtig i Statens Statistiske Bureau N. P. Jensen, er der gennemført en stærk Deling af Materialet. Ikke alene er der sondret mellem mandlige og kvindelige Arbejdere, mellem Arbejde paa Tidløn og paa Akkord, mellem Fabrikarbejdere og Haandarbejdere samt mellem Hovedstads- og Provinsarbejdere — alt dette er selvfølgelig —, men Delingen er ført endnu langt videre, saaledes er der foretaget en faglig Gruppering, hvorigennem man faar særlige Oplysninger om ikke mindre end 23 forskellige Arbejder-Brancher indenfor Skotøjarbejderfaget, ofte med de særeste Benævnelser som Durchnejere, Hælefræsere, Kransepaa-slaaere, Nedgnidere, Pindere, Standsere osv. Hvad den geografiske Deling angaar, meddeles der specielle Oversigter for omtrent en Snes Købstæder og et Par større Landsbyer, hvorfra der forelaa et mere omfattende Materiale. Endelig er der for Hovedstadens Vedkommende givet særlige Tabeller for 12 Skotøjsfabriker, der opføres med Navn og Adresse.

Denne stærke Udpensling af Stoffet kan maaske se noget mærkeligt ud; man spørger sig selv, om vel Nyttens

deraf staar i rimeligt Forhold til den Møje og Bekostning, der er anvendt derpaa. Det maa dog ikke glemmes, at et Arbejde som dette bør ses fra et noget andet Synspunkt end det almindelige statistiske; de lange Rækker af smaa, ganske ens formede Tabeller, hvoraf mange kun omfatte en enkelt eller nogle faa Arbejdere, virke vel trættende paa den ikke-fagkyndige Læser, men de have utvivlsomt deres gode Mening lige overfor Undersøgelsens faglige Formaal. Og i mange Tilfælde maa det ogsaa erkendes, at Stoffets stærke Deling — ogsaa fra et rent statistisk Synspunkt — retfærdiggøres af selve de Resultater, der fremkomme. Paa enkelte Punkter kunde man endog ønske, at Materialet havde givet Midler til en yderligere Uddybning. Naar der saaledes paa en af de københavnske Fabriker arbejdede 20 »Pindere« med en gennemsnitlig Aarsfortjeneste af 905 Kr., paa en anden Fabrik 13 Pindere med 1519 Kroners Fortjeneste, spørger man uvilkaarlig, hvori Grunden til denne Forskel skal søges. Begge Steder arbejdedes paa Akkord, og begge Steder var Arbejdstiden gennemsnitlig 9,2 Timer daglig. Paa den første Fabrik var der ganske vist 33 arbejdsledige Dage, paa den sidste kun 18, men selv om der tages Hensyn hertil, bliver der dog en Forskel i den gennemsnitlige Fortjeneste pr. Arbejdsdag af næsten 2 Kr. (fra 3 Kr. 35 Øre til 5 Kr. 33 Øre). Hvad begrunder denne Forskel? Herpaa gives intet Svar, og et saadant kan ikke gives paa Grundlag af det tilstedeværende Materiale. Formentlig er »Pindere« og »Pindere« to forskellige Ting, og den Fabrik, der betaler 5 Kr. 33 Øre pr. Arbejdsdag, tilvirker maaske meget fine Varer, hvortil kræves en særlig udvalgt, mere end almindelig dygtig Arbejderstab.

Størst Udbytte har den ikke-fagkyndige Læser af de sammenfattende Oversigter, hvormed Bogens Tabelafdeling slutter, og hvor bl. a. Oplysningerne om Aarslønnen ere kombinerede med Arbejdernes Alder og Civilstand. Af stor Interesse er ogsaa de her meddelte Oplysninger om Udgiften til Husleje, der i Bogens Tekstafsnit suppleres

med en Oversigt over Boligernes Størrelse (Antal Værelser). Af 499 gifte Skomagersvende (eller rettere: Skotøjsarbejdere) i København boede 22 i 1 Værelses Lejligheder (gennemsnitlig aarlig Lejeværdi 139 Kr.), 347 i 2 Værelses Lejligheder (å 202 Kr.), 126 havde 3 Værelser (å 310 Kr.) og 4 Familjer beboede 4 Værelses Lejligheder (å 384 Kr.). I Provinsbyerne boede 5 Familjer i 1 Værelses Lejligheder (69 Kr.), 144 havde 2 Værelser (128 Kr.), 50 havde 3 Værelser (159 Kr.) og 2 havde 4 Værelser (252 Kr.). Der er i denne Opgørelse kun medtaget de af de paa-gældende Familjer virkelig benyttede Rum, idet man har fradraget fremlejede Værelser og samtidig formindsket Udgiften til Husleje med det Beløb, der er tilbagevundet ved Fremlejen.

Alt i alt har saavel dansk Skotøjarbejder-Forbund som Bearbejderen Ære af den lille Bog, og det maa ønskes, at ret mange Arbejderorganisationer ville følge Eksemplet. Helst burde disse Fagmonografier udarbejdes efter en fælles Plan, saa at der blev Mulighed for Sammenligninger Fag og Fag imellem.

Adolph Jensen.

Litteratur-Notitser.

— Det norske Landbrugs Udvikling i den senere Tid er Titelen paa et lille Skrift af Landbrugsdirektør J. Smitt. Oversigten omfatter i det væsentlige Tiden efter 1896; den giver i korte Træk, med Benyttelse af de foreliggende statistiske Data, et anskueligt Billede af Landbrugets Udvikling i de sidste Aar.

— Det københavnske Malerlav, som i Fjor havde bestaaet i 280 Aar, har faaet sin Historiograf i Industriforeningens Sekretær R. Berg. Det interessante og pyntelige Skrift, der er udgivet af Lavets Oldermænd, Hof-Dekorationsmaler Vilh. Hansen, bærer Titelen: Maler-

lavet 1622—1902, et Udsnit af den danske Haandværkerstands Historie.

— »The Manchester Statistical Society« har udsendt sin Aarsberetning for Selskabsaaret 1901—02. Beretningen indeholder en Række Afhandlinger af ikke ringe Værdi, bl. a. et særdeles interessant Foredrag af Professor S. J. Chapman om »Education for Business and Public Life« samt et godt Indlæg i Metersystem-Spørgsmaalet af H. E. Woolmer.

— Fra Forlæggerfirmaet John Macqueen i London har Redaktionen faaet tilsendt en Bog, som vel ikke har meget med Nationaløkonomi at gøre, men som vi dog henlede Opmærksomheden paa, fordi den utvivlsomt giver gode Bidrag til Belysning af sociale Tilstande i Englands Hovedstad. Bogens Titel er: *The Night Side of London*, Forfatterens Navn: Robert Machray. Indholdet er Skildringer — nærmest i journalistisk Form — af Elendigheden saavel i det rigeste som i det fattigste London.

— I Cobden Klubbens Smaaskrifter er under Titelen *Why Danish Farmers are Free Traders* optaget et Foredrag, som Grosserer Peschcke Kædt holdt ved de jyske Landboforeningers Delegeretmøde i afvigte Efteraar (tidligere udgivet paa Dansk under Titelen *Landbrugstolden i de os omgivende Lande*).

Tidsskrift-Oversigt.

Dansk Tidsskrift. Februar 1903.

Edv. Ph. Mackeprang: Det fri Lægevalg. — Det er et ret vigtigt (og man kan vel tilføje: brændende) Sygekassespørgsmaal, hvis pro et contra her lægges frem. Forfatteren, der er en afgjort Modstander af det for de danske Sygekasser almindelige Tvangslægesystem, støtter i det væsentlige sin Argumentation paa tyske Erfaringer. Forskellige af det fri Lægevalgs Systemer omtales: Pointsystemet (hvor Lægen betales pr. Konsultation eller Besøg i Hjemmet) og Bonsystemet (hvor Betalingen sker for Patientens Behandling en vis forud fastsat Tid); ingen af disse giver Forfatteren absolut Fortrinet, Formen synes ham mindre væsentlig, naar blot man bevarer det fri Tillidsforhold og den fuldstændige Handlefrihed saavel fra Lægens som fra Patientens Side. Derfor kan Forf. heller ikke slaa sig til Taals med det i Berlin forsøgte »indskrænkede« fri Lægevalg, hvorefter Sygekasserne indgaar særskilt Kontrakt med et større Antal Læger.

Samfundets Krav. Jan. 1903.

Dette af »det sociale Sekretariat« (Fernando Linderberg) udgivne Fjerdingaarsskrift, indleder sin Aargang 1903 med en Artikel om »Sociale Reform- og Oplysningselskaber«, hvorunder omtales de engelske Landreformselskaber, Fabiernes Selskab, den engelske

kristelig-social Forening, den tyske Forening for sociale Reformer (v. Berlepsch), den internationale Forening for social Lovgivning, den tyske evangelisk-social Forening, det tyske Landreformforbund (Damaschke), den national-social Forening (tysk), den katolske Folkeforening (tysk), Arbejdersekretariatet i Schweiz, samt endelig det danske »Sociale Sekretariat og Bibliotek«. Der gives en ganske kort Karakteristik af hvert af disse Selskaber, deres Historie og Program. — Samme Hefte bringer en kronologisk Oversigt over »Sociale Hoveddataer i England«.

Ekonomisk tidskrift. 1902. Häft 12.

Gustaf Siøsteen: Den kommunala affärsverksamheten i England. — Efter en ganske kortfattet Oversigt over Kommunalvirksomhedens Historie i England meddeler Forf. nogle summariske Data til Bedømmelse af denne Virksomheds Omfang og gaar derefter over til at gøre Rede for hvad der er fremkommet til objektiv Belysning af det brændende Spørgsmaal om de rette Grænser for »municipal trading«. Han støtter sig her væsentlig til det Enquête-Materiale, der er indsamlet af den i 1900 nedsatte parlamentariske Kommission.

G. Cassel: Till frågan om inkomstskattens progression. — Forfatterens første Bidrag til Løsning af Problemet om en rationel Progressionsformel fremkom i 1895 i en Afhandling i »Nordisk Tidskrift«^{*)}. Efter paany at have behandlet Emnet i en Artikel i »Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft« 1898, lykkedes det Cassel under hans Docentvirksomhed ved Københavns Universitet de følgende Aar at finde en Metode, som Forf. selv betragter som den definitive, jfr. en Afhandling i »The Economic Journal« 1901. Det er den nye svenske Indkomstskat, der giver Forf. Anledning til i et svensk Tidsskrift at gøre Rede for sin Metode. Denne gaar ud

^{*)} Omtalt i »Nationalekonomisk Tidsskrift« 1896 S. 156 ff.

paa, at der fra den rene Indkomst fradrages et skattefrit »Eksistensminimum«, der imidlertid ikke er konstant, men stigende med Indtægten, om end langsommere end denne. Hvad der bliver tilovers, beskattes efter en konstant Skattefod. Det skattefrie Afdrag er naturligvis ikke identisk med det fysiske (absolute) Eksistensminimum; det er derimod det Beløb af Omkostninger, der paa ethvert Indtægtstrin er nødvendigt for at opretholde Personens Evne til at fremskaffe denne Indtægt (jfr. Marshalls »necessaries for efficiency«). Paa det angivne Grundlag opstiller Forf. en Formel for Beregning af en Skatteskala, der indeholder en fuldstændig kontinuerlig Progression.

Docent Cassels Metode kritiseres af Professor D. Davidson i en Artikel »Om den progressiva skattefoten vid inkomstskatten« i »Økonomisk tidskrift« 1. Hefte 1903.

Knut Wicksell: Professor Fahlbeck om nymalthusianismen. — David Davidson: Malthus, den obegripliga. — Begge disse to Artikler ere rettede imod Slutningsafsnittet i 2den Del af Professor Fahlbecks Bog »Sveriges Adel« (*). I den første Artikel tager Professor Wicksell til Genmæle mod Fahlbecks pessimistiske Syn paa Nutidens Befolkningsbevægelse, i den sidste gør Prof. Davidson gældende, at Fahlbecks Opfattelse af selve Malthus's Lære paa væsentlige Punkter er fejlagtig. (**)

Försäkringsföreningens tidskrift. 6. H. 1902.

Sven Palme: Några ord om det ekonomiska värdet af människolifvet. — Emnet har som bekendt fristet adskillige Statistikere, lige fra Ernst Engel i 1872 beregnede den normale »Erziehungsschuld« for forskellige sociale Klasser, til A. N. Kiær i Fjor paa Grundlag af et

(*) Se »Nationaløkonomisk Tidsskrift« 1ste Hefte 1903, S. 121.

(**) Saavel Wicksell's som Davidsons Kritik imødegaaer Professor Fahlbeck i en Artikel (»Ännu en gång nymalthusianismen«) i 1ste Hefte 1903 af »Statsvetenskaplig tidskrift«.

Massemateriale kalkulerede Kapitalværdien af en Normands fremtidige Arbejdsindtægt paa forskellige Alderstrin*). Opgaven kan varieres paa mange Maader, det er en af dem, der giver Fantasien frit Rum. Direktør Palme opstiller Tabeller for Udgift og Indtægt for en svensk Arbejder paa forskellige Alderstrin og beregner heraf Arbejderens Gæld til og Fordring mod Samfundet, ligeledes ved forskellige Aldre. Endelig beregnes for hvert Alderstrin den nuværende Værdi af den fremtidige Indtægt med Fradrag af Omkostninger (Eksistensminimum).

The Economic Review. Jan. 1903.

Henry W. Wolff: Co-operation and the poor.
— I denne Artikel kritiseres den engelske kooperative Bevægelse fra det Synspunkt, at den nutildags skyder over sit oprindelige Maal. Forf. hævder, at Kooperationen i England kun er til Fordel for »the wel-to-do artisan«, medens den fattige Mand staar udenfor. Det er godt nok, at de kooperative Selskaber have vokset sig store og stærke, at de have lært at anvende rationelle Købmandsprinciper, at de Aar for Aar have kunnet bringe Omkostningerne ned og Fortjenesten op, o. s. v. Men Ulykken er, efter Forfatterens Mening, at samtidig med at den hele Virksomhed er blevet en god »Forretning«, have dens Deltagere tabt af Syne det, der var den oprindelige kooperative Ide: at hjælpe den fattige til at hjælpe sig selv, at aabne en Vej for hans Opdragelse — i Ordets videste Betydning — først gennem Undervisning i Hverdagslivets Økonomi. Forf., der støtter sin Kritik til Udtalelser af en Autoritet som selve Generalsekretæren for »Co-operative Union«, Mr. Gray, kræver, at de store kooperative Selskaber skulle anvende en Del af deres Overskud til en Art økonomisk Missionsvirksomhed, bl. a. til Etablering af smaa kooperative Forretninger, saaledes

*) Se det norske »Statøkonomisk Tidsskrift« 3. Hefte 1902. Den overordentlig læseværdige Afhandling er kortelig omtalt i nærværende Tidsskrift 1902 S. 539.

at den egentlige Fattigbefolkning kan blive draget med ind i Bevægelsen.

Political Science Quarterly. Sept. 1902.

John Martin: Do trade unions limit output? — Forfatteren undersøger, hvorvidt det er med Rette at man har bebrejdet Fagforeningerne, at de gennem deres Lønpolitik formindske Udbyttet af den industrielle Produktion. Han indrømmer, at dette tilsyneladende ofte er Tilfældet, men hævder samtidig, at det kun sker for at undgaa et altfor stærkt Slid paa den menneskelige Arbejdskraft. Fagforeningspolitikken opretholder den nationale Krafts Niveau, og i det lange Løb vil det derfor vise sig, at Produktionsudbyttet ikke forringes ved Fagforeningernes Virksomhed.

Allgemeines statistisches Archiv. 16. Bd. I.

Aug. Hjelt: Aus der Geschichte der schwedisch-finländischen Bevölkerungsstatistik. — Et Udtog af Forfatterens paa Svensk udgivne Arbejder: »De första officiella relationerna om svenska tabelverket» og »Det svenska tabelverkets uppkomst, organisation och tidigare verksamhet.«*)

E. Waxweiler: Die belgische Industrie- und Gewerbezahl von 1896. — Det i sin Art enestaaende erhvervsstatistiske Arbejde, der er udført i Belgien 1896—1902, og hvis Resultater ere nedlagte i 18 tykke Bind, er her beskrevet af selve Arbejdets Leder, Professor Waxweiler. Afhandlingen er af rent teknisk Indhold og kun af Interesse for Statistikere af Fag. Forf. benytter Lejligheden til at forsvare sin Metode mod forskellig Kritik, hvormed den her og der er bleven mødt.

*) Anmeldte i nærværende Tidsskrift 1901 S. 212 ff

Notitser.

Befolkningens Aldersgruppering nu og for 100 Aar siden.

I »Statistisk Aarbog« VII er offentliggjort en tabelarisk Oversigt over Aldersfordelingen af Befolkningen i det egentlige Danmark ved Folketællingen den 1. Februar 1901. En tilsvarende Oversigt for Tiden hundrede Aar før kan man opstille paa Grundlag af de i »Statistisk Tabelværk«, 1ste Hæfte (udgivet 1835) meddelte Data om Folketællingen den 1. Februar 1801. En Sammenstilling af de paagældende Talrækker er ikke uden Interesse:

	1901		1801	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Under 5 Aar	153551	151560	106950	106888
5—10 —	136278	133730		
10—15 —	128410	125821	80452	81123
15—20 —	118764	118095		
20—30 —	185272	198549	72619	76811
30—40 —	141225	157574	62030	61082
40—50 —	123338	134528	54329	53084
50—60 —	93610	102300	41723	41669
60—70 —	65999	75500	27334	29591
70—80 —	35156	42668	10755	13138
80—90 —	8379	12108	2368	3374
90—100 —	325	708	123	232
100 Aar og derover ..	»	2	»	5
Uangivet	3141	2949	»	»
	1,193448	1,256092	458683	466997
	2,449540		925680	

Folkemængden i det egentlige Danmark optaltes altsaa i 1801 til omtrent 926000. Vil man være ganske nøjagtig, maa man dog ikke sammenligne dette Tal med de 2,450000, der taltes i 1901, thi Kongerigets Areal er som bekendt ved Fredstraktaten af 30. Oktober 1864 undergaaet nogle smaa Forandringer; tages der Hensyn hertil, bliver det Folketal, hvormed der bør regnes for 1801, noget større, nemlig 929000. For en Sammenstilling af Aldersfordelingen ved de to Tællinger er dette imidlertid uden Betydning.

Procentvis ser Grupperingen saaledes ud:

	Mænd		Kvinder	
	1901	1801	1901	1801
Under 10 Aar	24.3	23.3	22.8	22.9
10—20 —	20.8	17.6	19.4	17.4
20—30 —	15.6	15.8	15.8	16.4
30—40 —	11.9	13.5	12.6	13.1
40—50 —	10.3	11.9	10.7	11.4
50—60 —	7.9	9.1	8.2	8.9
60—70 —	5.5	6.0	6.0	6.3
70—80 —	3.0	2.3	3.4	2.8
80 Aar og derover..	0.7	0.5	1.1	0.8
	100.0	100.0	100.0	100.0

Forskellen i Aldersfordelingen nu og for hundrede Aar siden karakteriseres ved, at Aldersklasserne under 20 Aar og over 70 Aar ere blevne relativt stærkere, de egentlig produktive Aldersklasser relativt svagere. I 1901 var af hvert Tusinde Mænd kun 512 i Alderen mellem 20 og 70 Aar, i 1801 derimod 563; for Kvinderne var de tilsvarende Tal 533 og 561. Denne Forskydning i Aldersfordeling skyldes dels forandrede Dødelighedsforhold, dels Udvandringen, som jo i nyere Tid særlig har bortført en Del af Befolkningen i den arbejdsføre Alder. *)

*) Jfr. iøvrigt om den danske Befolknings Aldersfordeling i ældre og nyere Tid: W. Scharlings Afhandling: »Befolkningens Bestanddele« i Danmarks Statistik I Bd., og Marcus Rubin: Folketal og Fødselshyppighed (Historisk Tidsskrift, 7. R., III).

Vort Landbrugs Prioritetsforhold.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 19. Februar 1903.*)

Af

Docent **Jens Warming.**

Efterfølgende Oplysninger er især hentet fra en Række Samtaler, som jeg i Sommeren 1902 og i Januar 1903 har haft rundt om i Landet med Mænd, som paa forskellig Maade er knyttet til Pengeinstituter, navnlig Bankdirektører, Sparekasseformænd, Kreditforeningsdirektører m. fl. Endvidere fra saadanne Instituters Regnskaber og Aarsberetninger, fra den officielle Statistik og forskellige andre litterære Hjælpemidler.

Den samlede Prioritetsbehæftelse paa danske Landejendomme over $\frac{1}{4}$ Td. Htk. er i den parlamentariske Skattekommissions Indberetning (København 1900) anslaaet til 1300 Mill. Kr., men denne Beregning er sikkert alt for høj. Den er bygget paa de aarlige Indberetninger fra Jurisdiktionerne om de solgte Landejendommers Pris og Behæftelse, idet man er gaaet ud fra, at de ikke solgte Ejendomme har en ligesaa høj Behæftelse pr. Td. Hartkorn som de solgte. Men herved er der ikke taget

*) Gengives her noget udførligere end ved det mundtlige Foredrag.

tilstrækkeligt Hensyn til, at $\frac{1}{8}$ af Hartkornet hører til Len og Stamhuse, Klostre og Stiftelser, Præstekald, Stat og Kommuner, og heller ikke til, at de mindst behæftede Ejendomme gennemgaaende er paa fastere Hænder end de mere behæftede. Tages disse Forhold med i Betragtning, kommer man ned til højst 1100 Mill., og dette Tal stemmer da ogsaa meget bedre med de 1550 Mill., hvortil Kommissionsberetningen opgør den samlede Behæftelse i Landjurisdiktionerne; thi det er utænkeligt, at der ikke skulde falde mere end 250 Mill. paa Frederiksberg, Sundbyerne og de andre nu indlemmede Distrikter, de 5 gamle Handelspladser, de næsten 100 Stationsbyer med over 500 Indbyggere o. s. v.

De 1100 Mill. er rimeligvis svagt nedadgaaende; kun i Vestjylland og ved Husene har jeg Indtryk af en — absolut set — stigende Behæftelse. Men da Landejendommenes Værdi vedblev at falde indtil for ganske faa Aar siden, har den relative Behæftelse alligevel været svagt stigende. Ifølge Statistisk Bureaus sidste Opgørelse var i 1895—99 ved almindelige frie Salg, d. v. s. med Udelukkelse af Tvangs-, Familie- og Næringssalg, den gennemsnitlige Behæftelse paa Gaarde før Salget 55 % af Salgssummen, medens den i 1885—94 var 54 %. Denne ubetydelige Stigning giver ikke Anledning til nogen Bekymring; tværtimod maa man glæde og undre sig over, at Behæftelsen absolut set er nedadgaaende, thi der gør sig flere Faktorer gældende i modsat Retning. Dels anbringes der aarlig meget hetydelige Summer i Udvidelse af Besætninger og Bygninger samt i Redskaber og Maskiner, der er meget kostbarere end dem, de skal

erstatte; alene den stadige Besætningsforøgelse repræsenterer et aarligt Kapitalindskud paa mindst 5 Mill. Kr., og disse Penge skaffes altsaa som Regel af Driften, d. v. s. ved umiddelbar Opsparing. Dels bliver det jo stedse sjældnere, at en Søn venter, til han kan overtage sin Faders Gaard; man er i vore Dage mere utaalmodig, og desuden lever Faderen gennemsnitlig længere, samtidig med at Vielsesalderen er nedadgaende, saa Børnene er forholdsvis ældre. Men naar Sønnen skal have en Gaard, allerede medens Faderen lever, saa maa det jo som Regel blive en prioriteret Gaard; ja ofte maa Faderens Gaard samtidig behæftes, idet han maa skaffe Sønnen en Del af Købesummen, saa den Formue, der tidligere ejede een Gaard, skal nu forslaa til to eller flere. Hele denne Udvikling maa nationaløkonomisk set betragtes som heldig, thi det betyder, at Nationens unge Energi og Initiativ tidligere kommer til at udfolde sig, ja ofte at den overhovedet kommer til Udfoldelse — noget som ogsaa gælder paa andre Omraader, hvor Kreditøkonomien slaar igennem. Dels endelig bevirker den allerede berørte Formindskelse af Dødeligheden, at der gennemsnitlig er flere Børn til at arve; der bliver derfor mindre til den, der overtager Gaarden, hvilket atter betyder flere Prioriteter. Jeg antager, at Landbruget aarlig maa afgive 5—10 Mill. Kr. som Arv til Ikke-Landbrugere, men tidligere var disse Forhold af ringe Betydning; da var Fødselsoverskuddet, og derfor ogsaa Bortvandringen fra Landbruget saa ubetydelig, at næsten hele den Formue, der en Gang var paa Landet, ogsaa blev der. Desuden var Forholdet endnu for 20 Aar siden ofte det, at der tilførtes Landbruget Formue af velhavende Bybeboere,

som ansaa det for en behagelig og indbringende Stilling at være Landmand.

Naar den samlede Behæftelse alligevel snarest er nedadgaaende, kan man sikkert forsvare at udtale, at der paa Landet hersker en forstandig Sætten Tæring efter Næring, en sund og passende Sparsommelighed, i alt Fald hos de smaa Bønder. Hos de større er Behæftelsesprocenten lidt for stærkt stigende.

Hvad de enkelte Landsdele angaar, kan fremhæves, at det ved Hjælp af den omtalte Salgsstatistik fra Statens Statistiske Bureau kan beregnes, at Behæftelsen ved almindelige Salg i 1895—99 var lavest paa Fyn, nemlig gennemsnitlig 50 % af Salgssummen; Fyn viser sig ogsaa paa andre Omraader som vor rigeste Landsdel. Langt højere er Behæftelsen paa Sjælland, nemlig over 60 %, men Jylland er nede paa 53 %, altsaa kun 3 % højere end Fyn. Denne gunstige Stilling for Jylland forklæres dels ved, at det er vanskeligt at faa sekundære Prioriteter (herom senere), dels ved at de smaa Gaarde er forholdsvis talrige og derfor, da de er lavest behæftede, trækker Gennemsnittet ned, og dels ved at Gaardpriserne ikke er faldet saa stærkt. Nu er en Td. Hartkorn lige meget værd i Jylland og paa Øerne, men i første Halvdel af 90'erne var Øerne godt 700 Kr. højere end nu, medens der ikke i den samme Periode har været noget Prisfald i Jylland.

Imellem de forskellige Laangivere fordeler de 1100 Mill. sig saaledes, at der paa Kreditforeningerne falder godt 400 Mill. og paa Sparekasserne knap 200; de øvrige 500 Mill. fordeler sig mellem en Række forskellige Institutioner, saasom Overformynderiet, Statsanstalten for Livsforsikring og andre Livsforsikrings-

selskaber, Fideikommiskapitalerne, Klostre, Stiftelser, Stiftsmidler, Legater, Landmandsbanken og andre Banker; endelig en Del private Laan. Tallene for Kreditforeninger og Sparekasser kan ikke skaffes helt nøjagtigt, navnlig fordi Østifternes Kreditforening ikke i sin Beretning sonderer mellem Land og By, og fordi Sparekassernes Indberetninger ikke sonderer mellem Landejendomme og andre Ejendomme i Landdistrikterne. Mere end 600 Mill. falder der i alt Fald ikke paa disse to Grupper Laangivere, og da de overalt betragtes som de dominerende, bestyrkes min Beregning om de 1100 Mill.; thi mere end 500 Mill. er det usandsynligt, at der skulde falde paa de andre Institutioner og paa private.

Danmark er naaet meget vidt med at skyde et Mellemlid (Kreditforening eller Sparekasse) ind imellem Debitor og Kreditor; imellem de tyske Bønder f. Eks. synes private Laan endnu at være dominerende. Men selv om der nu forholdsvis sjældent stiftes nye private Laan, eksisterer der dog fra ældre Tid ikke saa faa, og dette gælder vistnok navnlig paa Fyn og i Vejle Amt. At Udviklingen gaar bort fra de private Laan, ligger navnlig i, at Debitor kan risikere en Opsigelse, f. Eks. naar Kreditor skal bruge Penge til at udstyre en Datter eller sætte en Søn i Vej; og for Kreditor er det bedre at have Pengene anbragt i en Sparekasse eller i Fonds, thi saa kan han med kort Varsel, ja som Regel uden Varsel, faa et hvilket som helst Beløb, stort eller lille, udbetalt. Den private Debitor skal have 3 eller 6 Maaneders Varsel til en Termin, og hos ham maa man som Regel opsige hele Laanet, selv om man ikke har Brug for saa meget. — Endelig siges

det, at der tidligere jævnlig udviklede sig et Afhængighedsforhold mellem Debitor og Kreditor, og at man bedre kan skjule sin Formue for Sogneraadet, naar den er anbragt i en eller maaske flere Sparekasser, og saaledes slippe for Skat. — Naar der endnu stiftes private Laan, er det mest Summer, som ens Medarvinger eller den, man har købt Gaarden af, mer eller mindre nødtvungent har ladet indestaa.

I de forskellige Dele af Landet spiller de forskellige Laangivere en højst forskellig Rolle; Kreditforeningslaanene er forholdsvis dobbelt saa stærkt udbredte i Jylland som paa Øerne. Til Oplysning herom har jeg udregnet, hvor store Summer Kreditforeningerne har udlaant i hver Amt, og hvor mange Td. Hartkorn Amtet har, naar Len, Stamhuse o. lign. saa vidt muligt fradrages. Ved Division af disse Tal faas for Jylland som Helhed 2000 Kr. pr. Td. H., men for Øerne kun 1000 Kr., og gaas der mere i Enkeltheder, faas der endnu større Modsætninger, nemlig 3000 Kr. i Ringkøbing Amt mod kun 300 paa Fyn. I Vestjylland er næsten hver eneste Gaard i Kreditforeningen, paa Fyn næppe hver 10de, og der gaar der tilmed flest fra til Len og Stamhuse.

Sagen er den, at Kreditforeningerne til en vis Grad maa betragtes som de supplerende Laangivere, der kun benyttes hvor der ikke ad anden Vej kan skaffes Kapital. *) I de Dele af Landet, hvor man har

*) Det er naturligvis lidt misvisende at kalde den Gruppe Laangivere, der laaner mest, for supplerende. Men logisk set er det fuldstændig berettiget. Et Eksempel paa det samme haves i den københavnske Indkomstskat, som skal supplere Byens andre Indtægtskilder, men som alligevel indbringer mere end nogen af de andre.

rigeligt med Sparekasse- og Fideikommiskapital, tyer man kun sjældent til Kreditforeningen, og dette gælder især Fyn. Landets Fideikommiskapital udgør c. 100 Mill. Kr., og deraf falder de 33 paa Fyn med tilliggende Øer; mange af disse Penge er naturligvis udlaant udenfor Fyn eller anbragt i Fonds, men der er ingen Tvivl om, at der alligevel staar forholdsvis mere af disse Kapitaler i fynske end i ikke-fynske Gaarde. Af Landets samlede Sparekasskapital (660 Mill. Kr.) hører omtrent $\frac{1}{6}$ hjemme paa Fyn, skønt kun $\frac{1}{9}$ af Landets Befolkning falder paa denne Øgruppe; og endnu gunstigere stiller det sig, naar man undersøger, hvormeget heraf der er udlaant i Ejendomme paa Landet; det bliver nemlig 47 Mill. Kr. af de 206 for hele Danmark, og af disse 47 Mill. falder der sikkert forholdsvis meget færre paa uegentlige Landejendomme end i Jylland med de mange store Stationsbyer. De jyske Sparekasser har ialt udlaant 65 Mill. Kr. i Ejendomme paa Landet, altsaa kun 18 Mill. Kr. mere, men denne Forskel vilde muligvis helt forsvinde, hvis man kunde opføre, hvad der er udlaant i egentlige Landejendomme. Den jyske Sparekasskapital er overhovedet forholdsvis lille (knap 190 Mill.) og en større Andel beslaglægges af de stærkt voksende Købstæder og Stationsbyer samt af Kautionslaan paa Landet.

De fleste af disse lokale Kapitaler maa antages at være udlaant i vedkommende Egn, men særlige Forhold gør sig gældende med de Penge, som ejes af københavnske Instituter eller i alt Fald forvaltes fra København. En ikke uvæsentlig Del af disse Penge anbringes i Landejendomme og da navnlig paa Øerne; det har jo altid visse praktiske Smaafordele at laane nogen-

lunde i Nærheden, og tillige er det det nemmeste at laane ud i større Summer ad Gangen; men af større Gaarde er der flest paa Øerne. Hovedaarsagen til at Øerne foretrækkes, er imidlertid en vis Mistillid til de magre jyske Gaarde, og dette ser jo lidt mærkeligt ud, naar man véd, at de jyske Gaardes Prisfald har været mindre end Øernes. Imidlertid er der alligevel noget berettiget i denne Mistillid; det er ikke altid Gennemsnitstallene, det gælder om. Der er i Jylland flere enkelte Gaarde, der er faldet saa betydeligt, at det gaar ud over 1ste Prioriteterne, og derfor har de jyske Kreditforeninger da ogsaa lidt langt større Tab end Øernes, og dette især i de magre Egne. En mager Gaards Værdi er mere afhængig af Ejerens Person; den kan i en god Ejers Hænder stige mere i Værdi end en god Gaard, men den kan omvendt i en daarlig Ejers Hænder falde meget stærkere; en større Del af Værdien repræsenteres nemlig af Bygningerne, Besætningen og den øjeblikkelige Kulturtilstand; men Bygningerne kan forfalde, Besætningen kan formindskes og Markerne kan komme ud af Drift, og saa er der ikke meget tilbage. Men god Jord er dog god Jord, og derfor kan en Gaard paa Øerne sjælden klædes saadan af som i Jylland. Hertil kommer endvidere, at Høst-udbyttet er mindre konstant paa de lette Jorder; det vil hyppigere hænde, at man har mere end f. Eks. 10 % under Middelhøst, og da Omkostningerne er større, vil man endnu hyppigere komme meget langt under det normale Netto-Udbytte. Men saadanne daarlige Aar giver let den svagt situerede Ejer et Stød, som han aldrig forvinder; det begynder at gaa tilbage, og tilsidst maa han gaa fra Gaarden. Derfor er ogsaa

en Del af Jyllands egne Sparekasser lidt ængstelige for de lettere Jorder. — I denne Sammenhæng kan ogsaa erindres om den almindelige Jordrenteteori, hvorefter Prissvingninger mærkes mest paa de mindre frugtbare Gaarde. — Nu gives der jo nok frugtbare Jorder ogsaa i Jylland, men man kan ikke fortænke de i disse Forhold mindre sagkyndige Københavnerne i, at de er tilbøjelige til at skære alle over én Kam. Det eneste Sted i Jylland, hvor jeg har hørt om københavnske Laan i større Udstrækning, er Vejle Amt. Andre Steder synes kun Overformynderiet og Landmandsbanken at spille nogen Rolle.

Jeg gaar dernæst over til en Sammenligning mellem de to vigtigste Laangivere, Sparekasserne og Kreditforeningerne, og som Indledning dertil indskydes nogle Bemærkninger om Vurderingerne, baade de officielle og Kreditforeningernes. Det er almindelig anerkendt, at disse er meget upaalidelige, nemlig alt for høje; rundt om har jeg paa Forespørgsel herom faaet Svar som: Ja vi plejer at trække en 10 % fra, eller: Vi plejer at trække 20 % fra, eller: Vi plejer at tage Middeltallet mellem Vurderingen og Assurancen. Det viste sig saa tilmed, at man ved denne Reduktion mener at naa Værdien med Besætning, skønt Vurderingen lyder paa Værdien uden Besætning, og da denne gennemsnitlig udgør 20 % af Værdien, bliver det i Virkeligheden c. 30 %, der skal fradrages. Hvis det nu altid var lige meget, der skulde fradrages, gjorde det jo ikke saa meget; Forholdet vilde da være, som om Vurderingsmændene havde fundet paa at udtrykke Værdien i Francs i Stedet for i Kroner, og den dertil

svarende Omregning kunde enhver Kontorist jo foretage. Men saa simpelt er Forholdet ikke; der skal megen Øvelse til for at finde ud, hvor upaalidelig en given Vurderingsforretning er.

Aarsagen til dette Uføre er for det første, at selve den foreskrevne Fremgangsmaade er forkert; Landejendomme kan i Virkeligheden kun vurderes ved umiddelbart Skøn af kyndige Praktikere, men nu har man foreskrevet, at de skal vurderes efter Principer. Byejendomme og Skove kan maaske vurderes efter Principer, men Landejendomme kan det ikke. Den foreskrevne Fremgangsmaade er den, at man udregner Ejendommens Netto-Overskud og saa multiplicerer dette med en eller anden Faktor, som Regel 25. Men hvor mange Landmænd véd, hvor stort deres aarlige Netto-Overskud er? Og hvor mange véd, hvor meget der skal lægges til eller trækkes fra af Hensyn til deres personlige Udygtighed eller Dygtighed? Hvad er Fri-boligen og de i Husholdningen anvendte Produkter værd? Hvor meget skal der beregnes til Reparation af Bygninger eller for deres Værdiforringelse, og hvor meget for Besætningens Værdiforøgelse? Til statistisk Brug kan man maaske hjælpe sig med visse Gennemsnitstal, men sandelig ikke naar det gælder en bestemt Gaard. Nu kunde man naturligvis tænke sig, at Vurderingsmændene i denne Henseende ragede højt op over de almindelige Landmænd, saa at de virkelig magtede at opstille en paalidelig Beregning over, hvad denne Gaard ved normal Drift kunde give som Gennemsnitsudbytte. Men saadan er det ikke. Jeg har mange Udtalelser om, at Mændene har det største Besvær med at udfylde det foreskrevne Skema paa en

saadan Maade, at Resultatet ikke bliver rent vildt; og i mangfoldige Tilfælde laves der bagefter om paa Beregningen, saa at Resultatet kan stemme bedre med det umiddelbare Skøn. Dette bliver altsaa alligevel det afgørende, og hele Indtægtsberegningen kun en Omvej. Man har fortalt mig om et Tilfælde, hvor Mændene ved en Forglemmelse havde efterladt en Lap af Klad- den i Vurderingsforretningen, og denne Lap viste den nydeligste Baglænsberegning fra Værdi til Indtægt.

Hertil kommer saa, at Faktoren 25 ogsaa er for- kert. Den gaar ud fra Rentefoden 4 $\frac{0}{100}$, og dette kan maaske være rigtigt nok for 1ste Prioriteter, men man kan jo ikke laane 100 $\frac{0}{100}$ af en Gaards Værdi til 4 $\frac{0}{100}$. Halvdelen af Indtægten kan man kapitalisere med Faktoren 25, den næste Fjerdedel maaske med 20, nemlig hvis man kan faa en saadan sekundær Prioritet for 5 $\frac{0}{100}$, og den sidste Fjerdedel maaske med 15, og saa bør der vel lægges lidt til af Hensyn til Muligheden af en stigende Indtægt (den femte Fjerdedel) — en Beregning, som naturligvis kunde simplificeres ved paa Grundlag af den at udregne en Middelfaktor. Men i øvrigt har alt dette kun liden Interesse; hvad det kommer an paa, er nemlig ikke hvad Gaarden vilde være værd, hvis dens Driftsoverskud gav almindelig Forrent- ning af dens Værdi, men kun hvad den faktisk er værd ved Omsætning. Der er vist ingen Tvivl om, at de fleste danske Gaarde ikke giver fuldt Vederlag for Ejerens eget Arbejde og fuld Rente af Købesummen, og man skulde derfor vente, at Vurdering efter de omtalte Principer skulde føre til en for lav Værdi.

Naar det omvendte imidlertid er Tilfældet, ligger det i den anden Hovedaarsag til Vurderingens Upaa-

lidelighed, nemlig Vurderingsmændenes Velvilje. Rundt om har man fortalt mig, at Vurderingen jævnlig begynder med, at Mændene spørger, hvor meget man ønsker at laane, og denne Sum bliver saa Udgangspunktet for deres Betragtninger; hvis de paa nogen Maade kan forsvare det, søger de at vurdere saa højt, saa vedkommende kan vente at faa det ønskede Laan bevilget. Denne Velvilje er nu ikke noget specielt dansk Fænomen; i en Afhandling om de tyske Kreditforeninger*) har jeg læst, at det var ret ligegyldigt, om en Forenings Statuter satte $\frac{1}{2}$ eller $\frac{2}{3}$ som Laanegrænse, for Vurderingernes Paalidelighed stod i omvendt Forhold til Statuternes Forsigtighed. Hos os gaar det nemt saadan, at jo højere der vurderes, des lavere Laan bevilges der, og jo lavere Laan der bevilges, des højere vurderes der, og det er naturligvis ganske demonstalerende for Mændene at vide, at man ikke tillægger deres Enderesultat nogen synderlig Betydning.

Alt dette synes nu at blive værre og værre. Jeg antager, at de dalende Gaardpriser har ført ind paa et Skraaplan, idet man længe vedblev at betragte de gode Tidets Gaardpriser som de egentlige Gaardpriser, som man klamrede sig til. De faktisk betalte Gaardpriser har jo været 15—20 Aar om at komme i Niveau med Produktpriserne, og det er ganske naturligt, at man ved Vurderinger, hvor det »ikke gjorde saa meget«, har ment at kunne forsvare en endnu sejgere Fastholden ved de gamle Priser. Men den eneste Vurdering, som kan fastholdes, er den der giver selve Værdien; forlader man den, har man intet fast at rette sig efter, og kan

*) Handwörterbuch der Staatswissenschaften V. S. 459.

derfor ende, hvor det skal være. En amerikansk Farmer har fortalt mig, at Vurderingen til Skat i hans Stat successivt er dalet, saa at den nu kun ansætter $\frac{1}{6}$ af den virkelige Værdi.

Vore Dages intensive og komplicerede Drift har vel ogsaa gjort det vanskeligere at udregne Overskuddet, og navnlig er der nu saa mange Forhold, som influerer paa Værdien, men kun kan tages i Betragtning ved et vilkaarligt Skøn, og derved bliver der jo ogsaa mere Spillerum for Velviljen. Navnlig gælder dette Beliggenheden, som paa Grund af det stigende sociale Samkvem er kommet til at spille en stedse større Rolle. Man har nu langt mere Forbindelse med Stationen, Købmanden, Møllen, Skolen, Forsamlings- eller Missionshuset, og navnlig med Mejeriet; adskillige Steder har man fremhævet Beliggenheden i Forhold til Mælkevognens Rute som værende af stor Betydning. I en af de jyske Sparekasser meddelte man mig, at man i Reglen laante 50 % af den Værdi, man selv havde sat paa Gaarden. »I Reglen?« spørger jeg saa. »Ja naar Beliggenheden ikke er god, laaner vi ikke saa meget.« »Jamen er den da ikke taget i Betragtning allerede ved Vurderingen?« »Jo.« »Den bliver altsaa taget i Betragtning to Gange?« »Ja, det fortjener den ogsaa.« En anden Gang havde jeg spurgt, om det kunde være nødvendigt at overtage en Ejendom ganske faa Aar efter, at man havde laant i den. »Ja naar den er daarligt beliggende.« — En yderligere Aarsag til, at Vurderingerne kryber i Vejret, er maaske, at der er flere og flere, som ønsker at laane saa meget som muligt.

Vurderingsuføret generer imidlertid ikke de smaa og mellemstore Sparekasser ret meget; kun en halv

eller hel Snes af de største bruger fremmed Vurdering, de øvrige er lokalkendte og vurderer derfor selv ved deres Direktører, Bestyrelsesmedlemmer, Repræsentanter eller Tillidsmænd. Det er vel ikke alle Steder, at saadanne Tillidsmænd har nogen virkelig Betydning, men som Regel har jeg haft det Indtryk, at man har Tillid til dem. Disse egne Vurderinger er oftest langt fra saa indgaaende som de egentlige. Men de fører alligevel som Regel til et paalideligere Resultat, nemlig fordi vedkommende Mænd, som de udtrykker sig, »kender« alle Egnens Gaarde. Dette vil formodentlig sige, at de gennem mange Aar har haft Lejlighed til at se og høre, hvor meget der høstes af de forskellige Afgrøder, hvor rene Markerne er, hvor megen Gødning der er tilført dem, hvordan de taaler vaade, kolde Somre og tørre, varme Somre, eller milde Foraar og sene Foraar, hvad Skade de tager af Snelæg, Barfrost, Nattefrost osv. osv. Alle disse Forhold er jævnlig Genstand for Egnens Drøftelser, og der danner sig efterhaanden en almindelig Mening om Værdien, en umiddelbar Vurdering, der bygger paa Aars Erfaring og derfor i langt højere Grad har faaet alle afgørende Forhold taget med i Betragtning end den mest omhyggelige Undersøgelse af Muldlagets Tykkelse og Sammensætning, Undergrundens Beskaffenhed, Afløbsforholdene osv. Dog er der sikkert mellem Sparekassernes Mænd nogen Overvurdering af deres Evne i denne Retning, navnlig med Hensyn til hvor mange Gaarde den enkeltes Lokalkendskab omfatter.

For Kreditforeningerne har Uføret bevirket, at de mere og mere betragter Vurderingsforretningen blot som en Beskrivelse af Ejendommen, paa hvis Enkeltheder

de selv bygger en Vurdering, medens der ikke tillægges Mændenes Slutningstal nogen synderlig Betydning. Men for de større Sparekasser, de københavnske Instituter m. fl. er Følgen nærmest bleven den, at man har trukket sig tilbage fra Landejendommene. Ganske vist har Hovedaarsagen hertil været, at man i de daarlige Aar tabte Tilliden til selve Landbruget, men væsentlig medvirkende har det sikkert været, at man ogsaa har tabt Tilliden til Vurderingerne, og ikke selv har forstaaet at vurdere. Tidligere havde disse Instituter ogsaa et andet nogenlunde brugbart Kriterium, nemlig Hartkornet, men for hvert Aar der gaar, stemmer det jo daarligere, navnlig nu da Beliggenheden, Bygningerne og Kulturtilstanden har saa meget at sige. Dog tillægger man endnu Hartkornet en vis Betydning, navnlig saadan, at man nødig laaner mere, end der svarer til Gennemsnitsværdien af Gaardens Hartkorn, og dette er en af Aarsagerne til, at de københavnske Penge ikke kommer til Jylland; der er der jo saa mange enkelte Gaarde, der er drevet op til en langt større Værdi end paa Matriklens Tid, men det paastaas, i alt Fald af Jyderne selv, at Københavnerne ikke rigtig vil tro dette, heller ikke naar det f. Eks. er gammel Skov-, Mose- eller Overdrevsjord, der ikke rammes af det foran anførte om de lette Jorders usikre Værdi.

Imidlertid er det ikke blot i København, at man har Tillid til Hartkornet. Ogsaa en Del Købstadsparekasser paa Øerne tager det mere med i Betragtning, end jeg paa Forhaand havde ventet. De siger, at man i alt Fald rolig kan gaa ud fra, at Gaarden ikke er mindre værd, og da Aarsagerne til Værdiforskydningerne navnlig har været, at enkelte Gaarde

er drevet op, medens kun faa er sunket i Værdi, er dette jo ret forstaaeligt. Er en Gaard paa Øerne mindre værd end efter Hartkornet, kan man tilmed ofte gaa ud fra, at den ikke kan synke stort mere; værdiløse Bygninger f. Eks. kan jo ikke godt synke i Værdi. — Formodentlig vil den nye Ejendomsskyld faa stor Betydning som Laanegrundlag, navnlig for den, der kan nøjes med lidt mindre end det størst mulige Laan. En Del tyske Kreditforeninger har Lov til at laane paa Grundlag af Skattevurderinger, og det viser sig, at Flertallet af Bønderne benytter sig heraf; men de store Gaarde, for hvem Omkostningerne ved en særlig Vurdering er forholdsvis mindre, og som i Reglen ønsker det størst mulige Laan, nøjes ikke med Skattevurderingen.

Efter dette Indskud om Vurderingerne gaar jeg saa over til den omtalte Sammenligning mellem Sparekasser og Kreditforeninger. Den omhandler 4 Punkter, nemlig Renten, Stiftelsen, Laanenes Størrelse og Afdragene.

I. Sammenligningen af Renten vanskeliggøres ved, at den bevæger sig langsommere hos Sparekasserne end hos Kreditforeningerne, saa at den snart er højest det ene Sted, snart det andet — noget som en Frikonkurrence-Mand af den gamle Skole paa Forhaand vilde benægte. Kreditforeningens effektive Rente forandrer sig jo med Kursen, ofte fra Børsdag til Børsdag, men Sparekasserne har gennemgaaende Sympati for den konstante Rente, ja de betragter det endogsaa som noget fortjenstfuldt at holde Renten uforandret. Det maa ogsaa indrømmes, at dette vilde være det

bedste, baade det nemmeste og det sundeste. Men jeg tror, at Sparekasserne i denne Henseende maa bøje sig for Tidens Krav. Naar de har en saa mægtig Konkurrent som Kreditforeningerne, er det nemlig givet, at de maa følge med i det ubehagelige, d. v. s. den lave Rente; og da er der jo ingen Mening i, at de ikke til Gengæld skulde følge med i det behagelige, altsaa benytte Lejligheden til Fortjeneste, naar saadan tilbyder sig. Det er ikke hermed min Mening, at de skulde forandre den nominelle Rentesats hver Maaned, ikke en Gang hver Termin. Men de bør beregne sig en skiftende og til Tider høj Provision ved Laanets Stifteelse; denne Fremgangsmaade benyttes meget af de københavnske Sagførere, naar de ordner 2den Prioriteter i By-Ejendomme, og der er ogsaa enkelte Sparekasser, som er kommet ind paa det. Jeg erindrer saaledes en, der i knappe Tider beregnede sig 2 $\frac{0}{100}$ Provision, men ingen tog under rigeligere Pengeforhold; en anden havde i den dyreste Tid været oppe paa 4 $\frac{1}{2}$ $\frac{0}{100}$ Provision; og en tredje skal have udbetalt Laanene i Kreditforeningsobligationer. Denne Ordning har forskellige Fordele:

1. Det er upraktisk at regne med saa brudte og saa forskellige Brøker, som Sparekasserne maatte, hvis de alene ved Rentesatsen skulde ramme Renten ligesaa fint som Kreditforeningerne.

2. Denne Form svarer bedst til Pengemarkedets Tilstand: det øjeblikkelige Tab for den øjeblikkelige Knaphed.

3. Man beholder den én Gang indbetalte Provision, medens man ellers ved indtrædende Pengerigelighed

nødes til at nedsætte Renten, ikke blot for de nye Laan, men ogsaa for de gamle.

4. Endelig den vigtigste Fordel, at man saa arbejder i samme Form som Hoved-Konkurrenten. Det er nemlig ganske forbavsende, saa vanskeligt de mindre Laantagere paa Landet har ved at udregne Forskellen mellem Vilkaarene for Laan, som gives i forskellige Former. Jeg er personlig nær knyttet til den danske Folkehøjskole og sætter dens Arbejde højt; men netop derfor har det ved denne Undersøgelse undret mig at se, hvor ofte vore Bønder foretager uheldige Dispositioner, fordi de ikke forstaar at regne. Byernes Laansøgere er mere rutinerede i Laaneoperationer eller har mere Forbindelse med sagkyndige Raadgivere, men for Bønderne kniber det. Noget saa elementært som at et Kreditforeningslaan til 4 % i Virkeligheden svarer til et Sparekasselaan til 4,1 eller 4,2, efter hvor stort det aarlige Administrationsgebyr er, er der mange, som ikke forstaar at tage i Betragtning. Endnu mere maa det da knibe at udregne, hvilken Renteforhøjelse et givet Kurstab svarer til, naar det fordeles over en længere Aarrække. Dette giver sig Udtryk i en almindelig og ganske overdreven Frygt for Kurstab og Provision, en Frygt, som i dyre Tider tilfører Sparekasserne en Del Laansøgere, som ellers vilde gaa til en Kreditforening. Det kunde da befrygtes, at Sparekasserne vilde miste for mange Laansøgere, hvis de indførte en Provision, der ækvivalerede Kurstabet, men det er jo kun i dyre Tider, at Kurstabet har Betydning, og da kan man jo altid finde fordelagtig Anbringelse for sine Penge. Iøvrigt kunde Sparekasserne jo godt ordne det saadan, at Kurstabet hos dem var lidt mindre end hos

Kreditforeningerne, og navnlig vilde det hjælpe, hvis de samtidig efterlignede Kreditforeningerne paa det andet omtalte Punkt, nemlig ved at indføre at kalde en Del af Renten for Administrationsgebyr, noget som i alt Fald en af de større Sparekasser allerede er inde paa. — Hvis det anses for nødvendigt, at Sparekasserne stadigt betinger sig et kort Opsigelsesvarsel, maa Indførelsen af høj Provision muligvis suppleres med den Bestemmelse, at hvis Laanet opsiges inden f. Eks. 5 Aar, skal der tilbagebetales saa mange Femtedele af Provisionen, som der mangler Aar i 5.

I det lange Løb synes Kreditforeningerne at være de billigste Laangivere; deres Obligationer er saa yndede af baade inden- og udenlandske Kapitalister og Institutioner, at Kursen bliver høj. Hertil svarer, at det — hvad Renten angaar — sikkert er det fordelagtigste for Sparekasserne at anbringe deres Penge i direkte Udlaan fremfor i Fonds. Men der skal jo ogsaa tages Hensyn til, hvor likvid Anbringelsen er. — De øvrige større Laangivere staar, hvad Renten angaar, nærmest som Sparekasserne, for fleres Vedkommende snarest lidt billigere.

II. Ved Laanenes Stiftelse har de lokale Sparekasser en Række Smaafortrin, som spiller en forbausende stor Rolle for de mindre Laansøgere. Man kan mundtligt og uden Sagfører forhandle med Mænd man kender, saa man har Tillid til en velvillig og ærlig Behandling. Ganske vist er Kreditforeningerne mindst ligesaa ærlige, og da de er Debitor-Foreninger, medens Sparekasserne snarere er Kreditor-Foreninger, maa det antages, at de ogsaa er mindst ligesaa velvillige. Men Kreditforeningen er nu alligevel et fremmed Kontor

langt borte, medens Sparekassen er levende Mennesker i Nærheden. Saa kan man jo ogsaa blive fri for en formelig Vurdering og fri for at sende Renterne med Posten, man venter lidt mere Langmodighed med Renterne — skønt Kreditforeningerne tilvisse er langmodige nok — og man venter maaske, at Afdragene kan blive suspenderede i Tilfælde af daarlige Aar. Det gaar ogsaa nemmere med Tillægslaan.

Man skulde ikke tro, at sligt havde noget at betyde, men det er flere Steder blevet mig opgivet som Aarsag til, at man foretrækker Sparekasserne, saa der maa sikkert være noget om det, navnlig hos de smaa Gaardmænd. Derimod forandres Forholdene, naar man kommer ned til Husmændene, dels fordi Statsgarantien gør Husmandskreditforeningernes Kurs bedre, navnlig i dyre Aar, dels fordi deres Organisation tager mere Hensyn til disse Smaating. Der er ogsaa Forskel mellem de forskellige Egne; somme Steder er man mere fortrolig med Kreditforeningerne end andre Steder (Vestjylland—Fyn). — Flere af disse Smaafordele gælder ogsaa Laan fra det Gods, Gaarden i sin Tid har tilhørt.

III. Hvad Laanenes Størrelse angaar, er mit Hovedresultat, at Sparekasserne som Regel giver mindre Laan efter Værdien, men at de individualiserer mere og derfor undertiden kommer højest; navnlig kan Netto-Laanet jo let blive større, naar Kursen er lav. I de fleste Sparekasser har man sagt, at den, der skulde laane det mest mulige, gik til Kreditforeningen. Nu er man naturligvis altid tilbøjelig til at anse sin egen Fremgangsmaade for den solideste, og det er derfor heldigt, at jeg fra Kreditforeningernes egen Side

har Udtalelser, der indrømmer dette. Man henviser saa til det solidariske Ansvar og til Reservefonden, og der er jo heller ingen Tvivl om, at Obligationsejerne paa ingen Maade behøver at ængste sig over, at Kreditforeningerne er lidt dristigere end Sparekasserne. Og Interessenterne behøver heller ikke paa nogen Maade at være bange for, at den solidariske Heftelse skulde blive effektiv. Men derfor gaar det alligevel ud over dem, naar der stadig maa bruges af Reservefondet; den ekstraordinære Afskrivning paa Gælden, naar Fondet har naaet en vis Størrelse, bliver jo saa meget des mindre. Kreditforeningernes gennemsnitlige Tab har i Tiaaret 1890—1900 været $\frac{1}{3}$ p. m. aarlig af Hovedstolen, men enkelte har været meget lavere, og andre har været helt oppe paa $\frac{2}{3}$ p. m., ja i det foregaaende Tiaar endogsaa over 1 p. m. Der kan naturligvis diskuteres om, hvorvidt disse Tal kan kaldes store eller ej, men mig forekommer det at være meget ved 1ste Prioriteter, der efter Beretningerne gennemgaaende udgør 40—50 % af Vurderingerne. Og det er mig da ogsaa bekendt, at man i de Foreninger, der har haft de største Tab, anstrænger sig for at komme i en bedre Gænge.

Hvor store Sparekassernes Tab er, er det ikke muligt at angive talmæssigt, idet Indberetningerne intet meddeler derom. Men jeg er dog ikke i Tvivl om, at en Opgørelse vilde føre til væsentlig lavere Forholdstal. Aarsagerne hertil er flere:

1. Sparekasserne er sikkert gennemgaaende mere forsigtige. Tab staar for dem mere som noget ekstraordinært, som man er meget ked af, naar de indtræder. Mange Sparekasser er saa smaa, at selv om de havde

ligesaa stor Tabspromille som Kreditforeningerne, vilde der alligevel gaa flere Aar imellem de enkelte Tab. Men for de store Kreditforeninger hører det næsten med til Forretningernes daglige Gang; én af dem maatte i sidste Regnskabsaar overtage et Pant hver 5te Dag; skulde man under saadanne Forhold være fuld af Ærgrelse og Bekymring hver Gang, vilde Livet jo ikke være til at udholde; man maa gøre sig haard, vænne sig til at betragte Tab som noget, Livet nu én Gang fører med sig. Det er ganske vist ogsaa muligt, at den Sparekasse, der kun med Aars Mellemrum lider et Tab, kunde fristes til at hvile paa sine Laurbær, ligesom omvendt — og det er faktisk Tilfældet — de særligt store Tab, enkelte Kreditforeninger har haft i Sammenligning med andre, kunde bevæge dem til at tage Reb i Sejlene. Men den første Betragtning indeholder i alt Fald nogen Sandhed, og dertil kommer endvidere, at Kreditforeningerne har et Reservefondsgebyr, der netop er beregnet paa at skulle dække Tab, og som er beregnet saa rigeligt, saa Fondet trods Tabene alligevel vokser for hvert Aar — hvilket jo ser meget pænt og beroligende ud.

2. Sparekassernes Midler er begrænsede. De er derfor jævnlig i den Situation at have flere Laansøgere, end de kan bevilge til. Selvfølgelig vrager de i saa Fald de mindre fine, og disse henvender sig saa eventuelt til en Kreditforening og bidrager derved til at sænke Niveaue. Kreditforeningens Midler er derimod ubegrænsede; den lader bare Obligationspressen gaa, saa naar man vil betale hvad det koster, kan man selv i den knappest Tid faa Laan. — Nu kunde man omvendt tænke sig, at Sparekasserne til andre Tider

havde svært ved at faa deres Penge anbragt og derved fristedes til at bevilge lovlig store Laan; en enkelt af mine Meddelere har da ogsaa fortalt, at dette skete umiddelbart efter den sidste store Konvertering. Men Sparekasserne er jo aldrig nødt til at anbringe Pengene selv; findes der ingen sikker Anvendelse, kan de jo købe Fonds.

3. Under 1 omtaltes, at Sparekasserne vil vrage, under 2, at de maa vrage; her skal omtales, at de kan vrage. Det udvikledes foran (S. 238), at Sparekasserne »kender« Egnens Gaarde; endnu bedre kender de naturligvis Personerne, og har derfor let ved at vrage f. Eks. de drikkældige — et Forhold, som forbavsende tit er bleven berørt uden noget direkte Spørgsmaal fra min Side, dog navnlig ved Undersøgelsen af den personlige Kredit, som jeg en anden Gang haaber at kunne meddele noget om. Nu tager Kreditforeningerne vel ogsaa saadanne personlige Hensyn, skønt mere ubevidst; de kan, som en af deres Funktionærer udtrykte sig, ikke undgaa at vurdere Ejeren med; der er saa mange Smaating paa en veldreven Gaard, som uvilkaarlig stemmer en til Velvilje, og som let faar mere Indflydelse paa Vurderingen, end der egentlig tilkommer dem, navnlig fordi de hurtigt kan gaa tabt igen. Omvendt hos en doven, uduelig eller drikkældig Mand eller paa en slet dreven og forfalden Gaard; men for en Kreditforening medfører dette kun, at Laanet bliver mindre, for Sparekassen derimod, at det nægtes.

Nu kan Sparekassernes Individualisering vel som berørt ogsaa undertiden føre til større Laan — at man er Menneskekender betyder jo ikke blot, at man kender

Folks negative Egenskaber. Og denne Hensyntagen til Personernes (og Gaardenes) positive Egenskaber spiller ved enkelte Sparekasser en saa stor Rolle, saa de selv har sagt, at de laante ligesaa meget eller endog mere end Kreditforeningerne. En større Bysparekasse begrænsede dog udtrykkelig denne Paastand til By-Ejendomme, idet man selv erklærede sig for ukyndig og ængstelig overfor Landejendomme. — Men ved saadanne lovlig store Laan betinges der ofte særligt store Afdrag for en begrænset Aarrække; laanes der f. Eks. 12,000, hvor det normale Laan er 10,000, betinges der maaske 200 Kroners Afdrag i hver Termin, indtil man er naaet ned til de 10,000. Og hvis jeg har Ret i, at Sparekassernes Tab er væsentlig mindre end Kreditforeningernes, er det jo et Vidnesbyrd om, at denne Individualisering foregaar med tilstrækkelig Indsigt og Forsigtighed.

4. Naar en Mand har en Gaard med liden eller ingen Gæld og saa i en eller anden Anledning skal bruge nogle faa Tusinde Kroner, vil han som Regel ikke sætte hele Kreditforeningsmaskineriet i Bevægelse; de under II omtalte Nemhedshensyn vil veje forholdsvis stærkt, og Sparekasserne faar paa den Maade de fleste af de allerfineste Panther. Det vilde være klogt af Kreditforeningerne, om de i saadanne Tilfælde var lidt mindre bureaukratiske, navnlig om de, naar Ejendoms-skylden kommer, kunde faa Lov til at laane paa Grundlag af den; det omtaltes foran (Side 240), at tyske Kreditforeninger har en tilsvarende Ret. Selv ikke særlig lokalkendte Sparekasser laaner i disse Tilfælde uden nogensomhelst Besigtigelse, blot paa Grundlag af Hartkornet.

5. Sparekasserne virker mest i de frugtbare Egne, Kreditforeningerne derimod forholdsvis mere i de ufrugtbare, hvor der som tidligere udviklet lides størst Tab. Hvis en statistisk Sammenligning af Tabene kunde foretages, burde den altsaa gennemføres særskilt for de forskellige Landsdele, hvorved Kreditforeningerne vilde komme til at staa gunstigere end ved en summarisk Sammenligning.

6. Sparekasserne laaner fortrinsvis i smaa Ejendomme, og disse har jo lidt mindre i de daarlige Tider. I mange af de smaa Sparekasser er Flertallet af Prioritetsobligationerne paa 1—2000 Kr. (deriblandt dog en Del Tillægslaen). Aarsagen hertil er dels, at de mindre Sparekasser til hver Termin kun har mindre Beløb disponible og derfor ikke magter større Laan, dels at de i Overensstemmelse med almindelige Assurance-Grundsætninger anser Risikoen for mindre, naar Udlaanssummen er fordelt paa et større Antal Panter, dels endelig, at de er Lokalpatrioter, der ønsker at gøre Egnen saa megen Gavn som muligt. Laanevirksomheden lægger jo mest Beslag paa Bestyrelsens Opmærksomhed, saa mange mere føler sig som Laanekasse end som Sparekasse, og det er rigtigt nok, at de gør mest Gavn med Laanene, naar de fordeles paa saa mange smaa Laansøgere som muligt; der bliver derved færre, der faar forøget Besvær og Omkostning ved at skulle i Forbindelse med en fjernere Laangiver, og disse Omkostninger betyder forholdsvis mindre for de større Laansøgere. Sparekassernes Tilbøjelighed til ogsaa i denne Forstand at foretrække de smaa Laan mødes altsaa med den S. 243 omtalte Tilbøjelighed hos de smaa Laanere til at foretrække lokale Laan.

Men til Held for de store Laanere er der ogsaa Steder, hvor man foretrækker dem, nemlig nogle af de største Sparekasser samt de fleste Fideikommisser, københavnske Instituter m. fl. For dem gælder det blot at faa Pengene godt anbragt, jo mere paa én Gang, des nemmere, baade med Bogføring, Tilsyn osv. Man har næppe overalt været klar over, at de store Gaarde er faldet mest i Pris, og at man i Tilfælde af Overtagelse kan komme til at beholde dem i aarevis; Bøndergaarde er der meget oftere Liebhaveere til.

Det maa tilføjes, at Fideikommisserne ogsaa har mange smaa Laan indestaaende som Restkøbesummer i deres tidligere Fæstegaarde. Endvidere, at det er de smaa Gaarde, der er Sparekassernes fornemste Virkefelt; Husene gaar som før omtalt overvejende i deres egne Kreditforeninger, og de er næppe heller saa gode Panter som de smaa Gaarde. Ganske vist er det gennemsnitlige Prisfald mindst ved Husene; men som udviklet ovenfor S. 232 er det i denne Forbindelse ikke Gennemsnittet det kommer an paa; Kreditor har ingen Glæde af, at en Række fine Panter bliver endnu finere og derved hæver Gennemsnittet. Husene er, ligesom de omtalte jyske Ejendomme, mere afhængige af Ejers Person; de kan stige stærkt, men de kan ogsaa falde stærkt, navnlig fordi saa stor en Del af Værdien sidder i Bygningerne. (Derfor maatte Husmandskreditforeningerne oprindelig ikke laane saa meget i jordløse Huse som i Huse med Jord). Dertil kommer, at Omkostningerne ved Overtagelse af et Hus, ved Auktion og eventuel Bestyrerdrift er forholdsvis meget betydelige.

IV. Hvad Afdragene angaar, er der en væsentlig

Forskel, idet de fleste Sparekasser ikke forlanger dem; dog er der ogsaa her mere Individualisering, saa man f. Eks. som allerede omtalt forlanger Afdrag ved særlig store Laan. Enkelte Sparekasser hævder Afdragslaan som det normale, men naar en Laansøger meget nødig vil afdrage, gaar man ofte ind paa det, og det hænder ogsaa, at et Laan oprindelig er stipuleret som Afdragslaan, men efter et Par Aar kommer Debitor og klager sig, og saa bliver han fri. — Der er i denne Henseende en Del Forskel efter Konjunkturerne; nogle Sparekasser opgiver Afdragene, naar Renten bliver sat op, og naar saa Penge atter bliver rigelige, nedsættes Renten paa den Maade, at den aarlige Ydelse bliver uforandret, men en Del af den er nu Afdrag. Morsomt nok var der en af de Sparekasser, jeg besøgte, som gik den modsatte Vej i den rigelige Tid efter Konverteringen; da kunde de ikke faa deres Penge anbragt uden ved at indrømme Afdragsfrihed.

Dette at man hos Sparekasserne (og de fleste andre Instituter) kan faa afdragsfri Laan, spiller en ganske forbavsende Rolle for Laansøgerne; de læmpelige Afdrag til Kreditforeningerne er ikke nær saa populære, som man skulde tro. De vilde maaske være mere skattede, hvis Afdraget var konstant og altsaa Ydelsen faldende, thi der klages nu over, at man ikke mærker noget til, at Gælden formindskes. Men navnlig paastaas det, at man i Tilfælde af Salg ikke faar fuld Godtgørelse for de præsterede Afdrag og for Reservefonds-Andelen. En akademisk Betragtning vilde paa Forhaand benægte dette, men det er bleven mig fortalt paa saa mange Steder i alle Landsdele, saa der maa være noget om det. De præsterede Afdrag skulde jo

komme Sælgeren til Gode i Form af en forøget Udbetaling, men netop Udbetalingen er ofte det ømme Punkt for Køberen; det siges almindeligt, at en Gaard er lettere at sælge, naar den er højt prioriteret, og at den, der skal sælge, derfor ofte lader den prioritere før Salget. Endvidere lægger Køberen en overordentlig Vægt paa den aarlige Ydelse, og den er jo ved Kreditforeningslaan den samme, enten Laanet er nyt eller det er 10—20 Aar gammelt; mindre interesserer han sig derimod for, om denne Ydelse ophører om 50 eller først om 60 Aar; Fremtiden er jo alligevel saa uvis. Nu kan man ganske vist faa et Tillægslaan, enten ligefrem som saadant, eller ved at flytte til den aabne Serie, og Hyppigheden af disse Transaktioner viser just, hvor stor Trangen er. Men dermed er altid forbundet en Del Omkostninger og eventuelt et Kurstab, ikke blot for Tillægslaanet, men ogsaa for det gamle Laan, idet Kursen jo i Reglen er lavest ved de aabne Serier, og det er derfor rigtigt, at man ofte vilde være bedre situeret, hvis man havde beholdt Laanet i dets oprindelige Størrelse, navnlig naar der kun er gaaet faa Aar.

Imidlertid siges de unge at være mere stemte for Kreditforeningslaan end de ældre, og en mere rationel Opfattelse af Afdragene synes at blive almindelig. Og her kommer det i særlig Grad an paa den almindelige Opfattelse. Det kan ikke hjælpe den mere oplyste, at han forstaar at Afdragssystemet er en behagelig Spareform; kan han ikke vente at finde en Køber, som har den samme Opfattelse, maa han eventuelt finde sig i at forære Køberen en Del af Afdragene.

Dog vil der sikkert til enhver Tid vedblive at

være Laansøgere, som af gode eller daarlige Grunde foretrækker afdragsfri Laan, og det siges, at dette Ønske er saa stærkt, saa Institutterne kan faa lidt højere Rente ved at gaa ind derpaa — en Paastand, som jeg ikke tør udtale mig om, men som stemmer med det S. 243 udtalte, at Kreditforeningsrenten i Længden er den billigste. Men er det nu rigtigt af Sparekasserne at rette sig efter dette Ønske, rigtigt for Sparekassernes egen Sikkerheds og for Samfundets Skyld?

Hvad Sikkerheden angaar, er der næppe noget at bemærke, idet Sparekasserne jo gennemgaaende er meget forsigtige og navnlig virker i de Landsdele, hvor der er mindst Fare for Tab. Hvis der ikke indtræder noget nyt almindeligt Prisfald af Landejendomme, hvad der ingensomhelst Udsigt er til, og hvis Sparekasserne bliver i den nuværende forsigtige Gænge, er der altsaa i denne Henseende ingen Grund til at fraraade de afdragsfri Laan.

For Samfundet er det jo nødvendigt, at der finder en vis Opsparen Sted; naar Befolkningen aarlig vokser 1 %, maa Samfundsformuen ogsaa vokse 1 %, blot for at bevare status quo, og da vor Tids tekniske Udvikling kræver forholdsvis mere Kapital end tidligere, kræves der endda mere end 1 % aarlig. Denne Tilvækst kan jo kun komme ved Opsparen; men der gives andre Former for Opsparing end Afbetaling, og disse andre Former har visse Fortrin.

Først maa her nævnes, at man driver Gaarden op. Det er en Hæmsko for en ung energisk Mand, hvis han aarlig skal ud med et vist Beløb i Afdrag; der bliver saa meget mindre til overs til at anbringe i Driften. Men hvis det er en forstandig Mand, vil de

der anbragte Sparepenge give større Rente baade for ham selv og for Samfundet end de afdragne. Der er ogsaa mere Glæde i at spare paa den Maade, og derfor en mere oftervillig Nøjsomhed.

Men selv den, hvis Gaard ikke skal drives op, vilde i flere Henseender staa sig ved at opspare paa anden Maade, nemlig paa den almindelige Maade, at sætte i Sparekassen — forudsat at det alligevel bliver til noget. Der er naturligvis mange, der ikke kan spare, uden naar de skal, men dog ogsaa mange der kan, og der er Egne, hvor Sparsommeligheden er saa almindelig udbredt, saa man rolig kan løbe an paa den. Fordelene ved almindelig Opsparen er for det første, at man kan lade være i daarlige Høstaar, hvor Afdragene maaske vilde hæmme Driften ved at formindske Driftskapitalen, men saa spare dobbelt i gode Høstaar. Endvidere at man har en disponibel Kapital til Brug f. Eks. naar der har været Uheld med Besætningen, naar der skal bygges lidt, naar en Datter skal giftes eller en Søn sættes i Vej osv. Det er endvidere lettere at skifte, naar der er rede Penge ved Siden af Gaarden, og som før omtalt ogsaa lettere at sælge Gaarden, naar Laanet endnu har sin oprindelige Størrelse. Jeg husker en Sparekasse, hvor der var mange Pantedebitorer, der tillige var Sparere, altsaa Kreditorer, og vedkommende tabte derved $\frac{1}{4}$ %, som var Differencen mellem Ind- og Udlaansrenten, men dette lille Tab opvejedes helt af de mange Fordele og betød mindre end Omkostningerne ved et eventuelt Tillægs- laan, eller end den væsentlig højere Rente ved et eventuelt Kautions- eller Veksellaan. Det er jo allerede omtalt, hvor hyppigt Debitor maa bringe Laanet op

til den oprindelige Størrelse. (Samme Sparekasse havde Eksempler paa en ganske modsat Art Tilfælde, hvor samme Mand var baade Debitor og Kreditor; man fik et midlertidigt Laan mod at give sin Sparekassebog i Haandpant; dette Laan skulde nemlig afdrages, men var Pengene først ude af Sparekassébogen, var det tvivlsomt, om de kom der igen). En mindre tiltalende Grund til ikke at ville afdrage er, at de i Sparekasserne anbragte Penge lettere undgaar Sogneraadets Opmærksomhed end de afdragne.

Der er herefter ingen Tvivl om, at afdragsfri Laan i mange Tilfælde har deres fulde Berettigelse, og det er derfor heldigt for en Egn, at der er Sparekasspenge til Raadighed. Dog kan det næppe siges, at f. Eks. Fyn trænger til at have saa let Adgang til afdragsfri Laan, som de store Sparekasse- og Fideikommiskapitaler muliggør, særlig da der er forholdsvis faa Gaarde, der skal drives op; under saadanne Forhold burde Sparekasserne lægge mere Vægt paa Afdrag end ellers; men det er dog tvivlsomt, om de i Længden kunde hævde sig i Konkurrencen med Kreditforeningerne, hvis de gik helt over til Afdragslaan. Omvendt i Vestjylland, hvor Trangen er stor og Udbudet lille; dog er Sikkerheden der maaske ikke saa god, saa Afdragene kan undværes. Ellers vilde det saadanne Steder være heldigt, om Kreditforeningerne aabnede Adgang til helt eller delvis afdragsfri Laan; ganske vist er en saadan Adgang ikke bleven meget benyttet, hvor den har været aabnet, men vistnok kun fordi Kapitalisterne ikke yndede den Slags Obligationer, og Kursen derfor var lav. Dette kunde man maaske komme ud over ved at lade samtlige vedkommende Series Obligationer for-

falde efter en vis Aarrækkes Forløb (30, 50, maaske 60 Aar). For Interessenterne vilde saa lang Uopsigelse være mere end tilstrækkelig, og for mange Kapitalister er den aarlige Udtrækning kun til Besvær, men de vil dog ikke have Papirer, som eventuelt aldrig vil blive udbetalt. Om alle Seriens Obligationer saa skulde forfalde i den samme Termin, eller hver enkelt f. Eks. 50 Aar efter dens Udstedelse, saa Serien alt-saa afvikledes i Løbet af en ligesaa lang Aarrække, som den i sin Tid var aaben, afhænger af om Kreditforeningen kan overkomme at ordne alle de nye Laan paa én Gang, og af hvor store Fordele der er ved at foretage en større samlet Finansoperation.

Jeg er nu færdig med at sammenligne Sparekasserne og Kreditforeningerne. De førstes Fordele var Nemheden ved Stiftelsen, den kontante Udbetaling uden Kurstab, og Afdragsfriheden, de sidstes den i Længden laveste Rente og de store Laan. Befolkningen synes gennemgaaende at tillægge de førstnævnte Fortrin størst Vægt — lidt for stor Vægt — og Kreditforeningerne faar derfor størst Betydning, hvor der ikke er rigelig Adgang til andre Kapitaler. Under normale Forhold bør det være Maalet at slippe ind i en Kreditforening paa en Tid, hvor Kursen er gunstig. Saa er man i en sikker Havn — uden Risiko for Renteforhøjelse.

Til Slutning har jeg endnu nogle Bemærkninger om 2den Prioriteterne. Mit Hovedindtryk af Samtalerne rundt omkring gik mærkelig nok i den Retning, at der var flest i de frugtbare Egne. Til Bekræftelse heraf foretog jeg saa en Undersøgelse for et enkelt Aar af de Indberetninger, Jurisdiktionerne gør om de tinglyste

Behæftelser, et Materiale, som Statens Statistiske Bureau velvilligt stillede til min Disposition. Sikre Slutninger kan der dog ikke gøres af dette Materiale; de forskellige Retsskriveres Indberetninger er ikke ganske ensartede; Landjurisdiktionerne omfatter jo ogsaa mange Stationsbyer, hvor der er flere 2den Prioriteter end i egentlige Landejendomme; mange af Øernes Bøndergaarde har fra gammel Tid en lille fast 1ste Prioritet fra vedkommende Gods, og efter den en Hovedprioritet, som nominelt er en 2den Prioritet og derfor indberettes som saadan, medens den i denne Sammenhæng maa betragtes som 2den Del af en 1ste Prioritet osv. osv. Men Tallene vise dog afgjort i samme Retning som mit umiddelbare Indtryk. Af de indtegnede Behæftelsers samlede Beløb er i Jylland en væsentlig større Del tinglæst som 1ste Prioritet end paa Øerne; indenfor Øerne er der færrest 2den og ringere Prioriteter i Frederiksborg Amt og paa Bornholm, altsaa netop de 2 magreste Amter, og indenfor Jylland er det ogsaa de 2 magreste Amter, nemlig Ringkøbing og Ribe. Forklaringen hertil er det allerede flere Gange omtalte Forhold, at en mager Gaards Værdi er mere afhængig af Ejerens Person end en god Gaards; skal der laanes mere, end der kan faas paa 1ste Prioritet, maa det derfor være mod personlig Sikkerhed. Det er da ogsaa den almindelige Mening i Vestjylland, at al sikker Panteværdi er udtømt med Kreditsforeningslaanet; og hertil svarer, at der som bekendt er flere Kautionslaan i Jylland og navnlig i Vestjylland end paa Øerne. Det kan maaske ogsaa nævnes, at der i Jylland ikke behøves saa stor en Kapital for at faa en Gaard, hvis Areal giver sin Mand nok at bestille.

Det er ganske overvejende lokale Penge, som udlånes mod 2den eller ringere Prioritet, og dette er jo naturligt, da der kræves adskilligt mere lokalt Kendskab til Gaarden og Manden. En Del 2den Prioriteter er Restkøbesummer, der skyldes den tidligere Ejer, eller de skyldes til Medarvinger; men der er dog ogsaa en Del af de mindre Banker og Sparekasser, som ikke er bange for at være med, og her maa særligt nævnes de sjællandske Sparekasser. I saa Fald er det Landet over almindeligt, at der til yderligere Sikkerhed kræves Kautio — eller Laanet kaldes Kautionslaan og sikres yderligere ved Skadesløsbrev. Denne Ordning synes mig meget heldig, og jeg vilde ønske, at den vilde blive brugt, selv hvor den stillede Pantesikkerhed egentlig er betryggende. Det normale bør nemlig være, at man nøjes med saa stor en Gaard, som man kan faa ved en 1ste Prioritet; ellers kommer man let til at sidde for haardt i det. Kun den, der er saa dygtig og saa paalidelig, at Folk tør gaa i Kautio for ham, bør købe en større Gaard; de øvrige bør helst sigtes fra.

Af lignende Grunde er det heldigt, at det overvejende er lokale Penge, der udlånes mod 2den Prioritet; en lettere og rigeligere Adgang vilde kun føre til, at mange forkøbte sig, og at man vilde drive Gaardpriserne op for hverandre — noget som i Længden kun kan skade Landbruget. Det samme kunde med nogen Ret siges om den lette Adgang til 1ste Prioriteter, som man i mange Aar fra alle Sider har interesseret sig for; den har utvivlsomt bidraget meget til, at Gaardene nu er prioriteret for omtrent Halvdelen af deres Værdi, medens de fleste tidligere var gældfri; men her kan dog anføres en hel Del Fordele, som ikke

gælder 2den Prioriteter, i alt Fald ikke i samme Grad, f. Eks. det uheldige i, at en Søn bliver gaaende hjemme hos Faderen og venter paa at faa hans Gaard, skønt hans Energi og Arbejdskraft derved ikke udnyttes tilstrækkeligt. I alle Fald er Slaget nu tabt overfor 1ste Prioriteterne; der er der ikke andet at gøre, end at arbejde for, at Renten kan blive saa lav som mulig — skønt ogsaa det kan drive Gaardens Pris op, nemlig naar Kapitalisationsfaktoren vokser. Men ved 2den Prioriteterne kan der endnu være Tale om, helt at undgaa deres videre Udbredelse.

For en Snes Aar siden var der en Del københavnske Sagførere, der anbragte Penge mod sekundær Prioritet i Landejendomme. Men i de daarlige Aar tabte de Tilliden til Gaardene og Vurderingerne, og der har samtidig i den stærkt voksende Storby været udmærket Adgang til Anbringelse af saadanne Penge. Nu synes Tilliden til Landbruget at begynde at vende tilbage — Prissfaldet er jo standset — og man begynder derfor at tale om atter at anbringe Penge paa Landet; hvis Byggeriet i København skulde standse, vilde der sikkert blive gjort Forsøg dermed. Jeg vil imidlertid haabe, at det ikke bliver til noget, baade for Landmændenes og Københavnernes Skyld. Man kan hverken bygge paa Vurderingerne eller paa Hartkornet, og i vore Dage, hvor Driften er saa kompliceret, og der skal tages saa mange specielle Hensyn til Beliggenheden og andre Forhold, vil en københavnsk Sagfører vanskeligt kunne vurdere selv; desuden maa en sekundær Panthaver altid tage den Mulighed i Betragtning, at han bliver nødt til at overtage Ejendommen — noget der altid har været vanskeligere ved Landejendomme

end ved Byejeendomme, men som nu med den intensive Drift, de store Omkostninger og det forholdsvis lille Overskud er endnu langt vanskeligere end i Kornsalgets Tid; Bestyrerdrift af en vanskøttet Gaard vil blive meget kostbar.

Nej saa var det bedre at faa en Hypotekforening. En større Organisation vilde bedre kunne ordne det med paalidelige Vurderingsmænd, effektivt Eftersyn af Panterne og eventuelle Overtagelser. For Debitorerne vilde det jo ikke være saa rart med det solidariske Ansvar; men der hvor det virkelig betyder noget for Debitorerne, der betyder det jo ogsaa noget for Kreditorerne, saa det maa antages at Renten vilde blive væsentligt lavere end ved private Laan. En Hypotekforening vilde endvidere kræve Afdrag i Løbet af en Snes Aar, men for den private Kreditor er Afdrag kun til Besvær. Endelig vilde det være en stor Fordel for Kreditforeningerne eller de andre 1ste Prioritetsydere; de kunde løbe an paa Hypotekforeningens Eftersyn, og denne vilde befri dem for at overtage Panterne; maaske den ogsaa kunde fremkalde den højst ønskelige Revolution i Vurderingerne. En Personalunion mellem Kredit- og Hypotekforeninger vilde have store praktiske Fordele; i alt Fald maatte Hypotekforeningen ubetinget have mindst ligesaa dygtige Direktører og andre Funktionærer som Kreditforeningerne.

Men jeg gentager, at det kun er under Forudsætning af, at det ikke kan undgaas, at der aabnes Landbruget lettere og rigeligere Adgang til 2den Prioriteter, at jeg anbefaler en Hypotekforening. Det bedste er, at det vedbliver at være det normale, at man nøjes

med en 1ste Prioritet. Det er kun til Skade for Landbruget, at Gaardene bliver dyrere og Gælden større.

Af den til Foredraget knyttede Diskussion fremhæve vi følgende Udtalelser:

Folketingsmand P. M. Blem var ikke enig med Foredragsholderen i, at Vurderingerne til Kreditforeningerne som Helhed vare upaalidelige. Før 1884 vare Vurderingerne som Regel forholdsvis lavere end de stigende Købesummer; under det derefter følgende Prisfald for Ejendommene blev Taksationerne naturligvis noget højere end Købesummerne i de følgende Aar; dette var jo saare naturligt, og Taleren skulde ogsaa indrømme, at det havde været vanskeligt at faa Vurderingsmændene til at følge den nedadgaaende Prisbevægelse. Men derfor kunde man dog paa ingen Maade betegne Taksationerne som upaalidelige, i al Fald ikke for Østifternes Kreditforenings Vedkommende. Det kunde heller ikke indrømmes, at det var vanskeligere nu end før at vurdere en Landejendom, tværtimod havde man nu til Dags en Mængde bekvemme Hjælpe midler, som tidligere ikke vare til Stede, saaledes: Mælkeribog, Slagteribog, Kontrolforeningsregnskab osv. Taleren troede heller ikke, at Sparekassernes Vurderinger vare sikrere end Kreditforeningernes; det kunde i det højeste indrømmes, at de vare lige saa gode, hvor Sparekassen havde en lokalt kendt Mands Skøn at holde sig til. — Naar Foredragsholderen havde betegnet de Tab, Kreditforeningerne led ved Panter, som ret betydelige, vilde Taleren dog betone, at dette i hvert Fald ikke passede paa Østifternes Kreditforening, hvis Tab var ganske forsvindende, nemlig c. 154.000 Kr. paa 300 Mill.; heraf faldt 103.000 Kr. paa 1ste Serie, som sluttedes 1862, med godt en Snes Mill. og navnlig i Byerne (i Helsingør paa Grund af Øresundstoldens Ophævelse 1858 og i Korsør paa Grund af Banegaardens Flytning). De jyske Kreditforeningers Tab paa Panter vare derimod større.

Indlederen: Det var rigtigt, at Østifternes Kreditforening stod lavest med Hensyn til Tab paa Panter (i Tiaaret 1890—1900 gennemsnitlig 5 Kr. aarlig pr.

Million af Hovedstolen), men dette kunde bl. a. ligge i, at en væsentlig Del af denne Forenings Laan stod i københavnske Ejendomme. Taleren fastholdt, trods Folketingsmand Blems Benægtelse, at Vurderingerne maatte betegnes som gennemgaaende upaalidelige. Denne Opfattelse støttede han paa Udtalelser fra kyn-
dige Folk i Landets forskellige Egne. Maaske gjaldt det mest for Jylland (Taleren nævnede et Eksempel, hvor en Ejendomsgruppe paa omtrent 2000 Tdr. Hartkorn var bleven vurderet til c. 18 Mill. Kr.), men ogsaa fra Sjælland havde der mange Vidnesbyrd om en urimelig høj Taksation.

Sagfører P. M. Haar erklærede sig enig med Foredragsholderen i, at det ikke er hensigtsmæssigt at anbringe 2den Prioriteter i Landejendomme, og Taleren var temmelig sikker paa, at ikke mange københavnske Sagførere for Tiden vilde indlade sig herpaa. Derimod kunde Taleren ikke samstemme med Foredragsholderen i dennes oftere pointerede Opfattelse, at Kreditforeningernes Laanevirksomhed er at betragte som et Supplement til Sparekassernes. Landmanden og Samfundet vilde være bedst tjent med, at Kreditforeningerne blev fuldstændig dominerende, og Taleren troede, at Landboforeningerne vilde gøre deres Medlemmer en stor Tjeneste ved at virke til, at alle Landmænd snarest muligt frigjorde sig for alle Sparekasselaan.

Indlederen: Sagfører Haar havde jo nærmest udtalt sig om, hvordan Forholdet burde være. Men den faktiske Tilstand var saare langt fra Sagfører Haars Ideal, idet Kreditforeningslaanene i det store og hele først kom frem hvor Sparekasselaanene hørte op.

Generaltolddirektør Rubin: Det var i og for sig ikke mærkeligt, om Vurderingssummerne blev noget højere end Salgssummerne. Det maatte betænkes, at Faren ved at vurdere for højt ikke var stor, eftersom der dog kun gaves Laan til 50 eller 60 pCt. af Vurderingssummen. Vurderingsmændene vidste jo meget godt, at selv om de vurderede lidt rigeligt, var der ringe Sandsynlighed for, at dette vilde kunne komme deres Mandant til Skade — og overfor efterfølgende Laangivere (med sekundær Prioritet), som muligvis vilde benytte samme Vurdering, stod de jo uden Ansvar. Det var umuligt at udelukke det subjektive Moment, der laa i Vurderingens Formaal; en Vurdering

til Belaaning vilde altid falde anderledes ud end en Vurdering til Beskatning eller til Udlæg til Medarvinger. — Foranlediget ved en Udtalelse af Indlederen betonedes Taleren senere, at det ikke havde været hans Hensigt at tilkendegive Sympati med de Vurderingsmænd, der ansatte et Pant for højt, men kun at gøre opmærksom paa, hvor højst forklarligt det var, at de ikke tog det saa nøje som den Køber, der skulde op med Pengene for sin »Vurdering«.

Beskatning af kooperative Foretagender.

Foredrag i Nationalekonomisk Forening den 19. Marts 1903.

Af

Frantz Pio.

At et kooperativt Selskab maa betale almindelig Afgift af de faste Ejendomme, det ejer, og Told af de Varer, det køber, er en Selvfølge. Spørgsmaalet er kun, om disse Selskaber kunne inddrages under en Indkomstskats Rammer, selv om disse ere saa vide, at de omfatte baade Individer og Selskaber, baade fysiske og juridiske Personer.

Spørgsmaalet er i disse Dage blevet aktuelt paa en dobbelt Maade: for det første har man som bekendt i England afkrævet Indkomstskat af de danske Andels-svinerlagterier, som have Salgskontorer i Landet; for det andet er der i den nye Kommuneskattelov, hvis endelige Vedtagelse staar for Døren her i Landet sammen med de øvrige Skattelovforslag, for første Gang optaget en Beskatning af Aktieselskaber, og en saadan Beskatning vil, hvis man ikke drager Grænsen skarpt og rigtigt mellem Aktieselskaber og kooperative Foretagender, meget let komme til at ramme ogsaa mange af de sidste.

Englændernes Skatteattentat paa vore Andelsselskaber fører os ind paa Spørgsmaalet, om kooperative Foretagender overhovedet kunne indbefattes under en Indkomstskat; det danske Lovforslag om Aktieselskabers Beskatning fører os ind paa Spørgsmaalet om den rette Afgrænsning mellem disse Selskaber og kooperative Foretagender.

Der er et gammelt Ord, der siger, at alle Veje føre til Rom. Paa samme Maade føre de her rejste Beskatningsspørgsmaal, der ligge langt ude i Teoriens Periferi og tildels synes at bero paa rent praktiske Hensigtsmæssighedshensyn, os lige ind i Kooperationens inderste Væsen, føre os ind paa Udredelsen af en af de største Skillelinjer i det moderne Erhvervsliv. At Spørgsmaalet maa have denne Dybde, er klart, naar man akcepterer den formentlig rigtige Position, at kooperative Selskaber ikke kunne rammes af en Indkomstskat af den simple Grund, at de overhovedet intet Overskud eller Profit kunne give, og at det netop er dette, at de ikke ere bestemte til at afkaste Profit, der skiller dem fra Aktieselskaber og fra al anden kapitalistisk Virksomhed, saa at denne Afgrænsning, hvor tilsløret den end ofte fremtræder i det praktiske Liv, dog er det mest fundamentale, vort Erhvervsliv overhovedet kender.

Lige som det ejendommelige ved al kooperativ Virksomhed er, at den ikke sker for Profit, saaledes er det det ejendommelige ved al kapitalistisk Virksomhed, at den foregaar med Profit for Øje, og det egentlig ejendommelige, det sære, ligger snarere i det sidste end i det første, skønt det maaske tager sig omvendt ud for en Generation, der er vokset op med en næsten

ublandet kapitalistisk Produktionsmaade for Øje. Frigør man imidlertid sit Blik for denne Vanens sløvende Magt, ser man straks det underlige i, at en produktiv Virksomhed, hvis sidste samfundsmæssige Opgave jo maa være at fyldestgøre de menneskelige Fornødenheder, foregaar med det denne Opgave i og for sig ganske uvedkommende Maal for Øje, at skabe Profit paa en privat Kapital. Papirfabrikantens Formaal er ikke at forsyne Befolkningen med Papir, men at skabe den størst mulige Profit paa sin Kapital, og at disse Formaaler ingenlunde falde sammen, fremgaar bedst deraf, at det under visse Forudsætninger — Kartellering og høj Toldbeskyttelse — meget vel kan være saa, at den sikreste Vej til at øge Profitten er at indskrænke Produktionen og saaledes reducere det Maal, hvori Befolkningens Behov bliver fyldestgjort.

Der er saaledes en Dualisme til Stede i den kapitalistiske Virksomhed, og denne Dualisme er et saa fundamentalt Træk, at alle de Forstyrrelser, som Erhvervsvirksomheden erfaringsmæssig lider af, kunne føres tilbage hertil. Den kapitalistiske Produktion er sat under det Vilkaar, at Befolkningens Fornødenheder kun fyldestgøres, hvis der samtidig hermed afkastes Profit paa den beskæftigede Kapital; ja Vilkaaret er endog, at der afkastes den Gennemsnitsprofit, der har bundfældet sig som Rente. Dette Vilkaar lægger et stadigt Pres paa Produktionen, og de velkendte Afbrydelser ere kun det akutte Udslag af dette stadige Pres.

Jeg skal ikke fordybe mig nærmere i dette Punkt, navnlig ikke indlade sig paa Spørgsmaalet om, hvorvidt ikke en saadan profitmæssig Produktion, trods al sin indre Modsigelse, maatte være en historisk Nødvendig-

hed; jeg har blot villet præcisere, at Profiten er den Akse, hvorom hele det kapitalistiske Erhvervsliv drejer sig.

Naar nu en ny Art af produktiv Virksomhed dukker op, en Virksomhed, som løsriver sig fra Profitvilkaaret og uden Bihensigt sætter sig til direkte Formaal at fyldestgøre de menneskelige Behov, vil det ses, at denne Virksomhed, Kooperationen, drejer sig om en hel anden Akse, tilhører en ganske anden Verden. En nærmere Karakteristik af den kooperative Virksomhed er overflødig, der er kun det rent negative at sige, at den Dualisme, som Profitbestræbelsen sætter ind i den kapitalistiske Produktion, ikke er til Stede her.

Distinktionen mellem Aktieselskabet som den fuldblods Repræsentant for den kapitalistiske Erhvervsvirksomhed og det kooperative Foretagende er derfor den dybeste, vort Erhvervsliv kender, og denne Distinktion beror ikke blot og bart paa det subjektive Element, om Produktionen er bestemt til at afkaste Profit. Det ligger i de kooperative Virksomheders Natur, at de, ret beset, ikke kunne afkaste nogen Profit eller noget Overskud, og heraf følger, hvad der særlig interesserer overfor de her opkastede Beskatningsspørgsmaal, at de ikke med Rette kunne rammes af nogen Indkomstskat.

Naar 4 Venner i Fællesskab købe en Ost eller indforskrive et Fad Vin, dele dette mellem sig og reparere Omkostningerne, faa de de paagældende Varer noget billigere, end om de købte dem i en Butik, men noget Overskud eller Profit kan der her lige saa lidt være Tale om, som naar man ved Prutning opnaar et Afslag i Prisen ved Butikshandel. Med Hverdags-

sprogets sædvanlige Unøjagtighed kan den paagældende maaske sige, at han har »tjent« den Besparelse, hvorom det drejer sig, men det er ganske det samme, som naar en Vagabond praler af, at han aldrig har tjent saa høj en Dagløn, som naar han sidder en Bøde af.

Lad nu de 4 Venner blive til 100, og lad dem ikke blot indkøbe Ost og Vin, men alle deres almindelige Forbrugsartikler, saa at vi have en egentlig Forbrugsforening for os. Dette forandrer selvfølgelig ikke Sagen det ringeste; der realiseres Besparelser, men ingen Profit. Naar Virksomheden har naaet et vist Omfang, viser det sig imidlertid vanskeligt at reparere Omkostningerne nøjagtig paa hver enkelt lille Varekvantitet; det er derfor, bortset fra alle andre Bihensyn, det mest praktiske at beregne Prisen ret rigeligt og saa ved Regnskabsaarets Slutning at refundere Medlemmerne det for meget betalte Beløb. Det er dette og intet andet, der sker, naar Forbrugsforeningen fordeler sit saakaldte Overskud mellem sine Medlemmer i Forhold til deres Indkøb. Overskudet er et af Medlemmerne efter visse Regler sammensparet Beløb, og Fordelingen af Overskudet er kun en simpel Refusion, idet Beløbet jo nemlig deles mellem Medlemmerne i det Forhold, hvori de have bidraget til dets Tilvejebringelse, saa at hvert Medlem kun faar sin egen Spareskilling tilbage.

Paa Beskatningsomraadet kan der deraf udledes to Konsekvenser: for det første, at selve Forbrugsforeningens saakaldte Overskud ikke kan rammes af Indkomstskatten; for det andet, at den til Medlemmerne udbetalte Forbrugsdividende ikke kan medregnes til deres individuelle Skatteindtægt. Det første vilde være lige saa absurd som at gøre en Sparegris til Subjekt for

en Indkomstskat, det andet lige saa absurd som at regne de i Aarets Løb paa Sparekassebog hævede Kapitalbeløb med til Borgernes Skatteindtægt.

Vi forfølge Forbrugsforeningerne et Skridt videre. Naar de have naaet en vis Udvikling, bliver der til Husleje, Lønninger etc. en større Kapital nødvendig end den, der er tilvejebragt ved Medlemmernes Indtrædelsespenge. Den mest primitive Maade at forskaffe sig denne Kapital paa er ved Optagelse af et Laan med ubegrænset og solidarisk Hæftelse af alle Medlemmerne; Forrentningen af Laanet indgaar i Driftsudgifterne, og den ovenfor beskrevne Situation forandres ikke heraf. Under mere udviklede Forhold, navnlig naar Forbrugsforeningens Rammer skulle udvides ud over den snævre Kreds af Personer, som kende hinanden, frembyder et saadant Obligationslaan imidlertid betydelige Misligheder, og det vil da vise sig mere praktisk at forskaffe sig den nævnte Kapital ad den Vej, at man paalægger Medlemmerne som Betingelse for Medlemsskabet at tegne en Aktie, hvis Dividende er begrænset til den almindelige Sparekasserente, f. Eks. 4 pCt.

Strængt principielt burde dette Medlemmernes Kapitalindskud være rentefrit, og dette vilde ogsaa praktisk kunne fastholdes, hvis det var muligt nøje at afpasse hvert Medlems Kapitalindskud til den Fordel, han drager af Virksomheden, altsaa til hans Indkøb. I saa Fald vilde jo Byrderne være fordelt i nøjagtig samme Forhold som Fordelene, og der var altsaa ingen Grund til at give særligt Vederlag for Byrderne. Da Medlemmernes Forbrug imidlertid stadig veksler, er dette en Umulighed, og man maa derfor ad en anden

Vej søge at neutralisere det inddragne Kapitalelement, og dette gøres paa den simpleste Maade ved at give Indskyderen samme Udbytte, som han kunde faa i en Sparekasse.

Eksistensen af en saadan Aktiekapital ændrer aldeles ikke Foretagendets Karakter; dets Formaal er stadig direkte at fyldestgøre Medlemmernes Fornødenheder og ikke at skabe Profit paa en Kapital. Dividendens Begrænsning til Sparekasserenten er jo i den mest skærende Modstrid med Profitformalet. Indskyderen kan aldrig blive bedre stillet, end om han havde anbragt Pengene i en Sparekasse, medens han vel kan blive daarligere stillet, idet han, naar Overskudet synker tilstrækkelig langt ned, maa nøjes med en ringere Dividende end 4 pCt. Aktiekapitalen fungerer i Virkeligheden kun som et Obligationslaan af særlig bekvem Form, idet Selskabet for det første frigøres for den ubegrænsede solidariske Hæftelse og dernæst i vanskelige Tider har frie Hænder til at undlade den fulde Forrentning af den paagældende Kapital. Folk, der ville anlægge deres Kapital forretningsmæssig og altsaa forfølge Profitformaal, kunne fornuftigvis aldrig tegne en saadan Aktie, der aldrig kan stige over pari, men kun falde derunder. Selskabet kan derfor, hvor det ikke vil appellere til altruistiske Motiver, kun faa Aktiekapitalen tegnet hos sine egne Medlemmer, idet det stiller Indehavelsen af en Aktie — i Almindelighed lydende paa et ganske ringe Beløb — som Betingelse for Medlemsskabet.

I de engelske Forbrugsforeninger, som jo ere baserede paa Aktier, er Sagen ordnet paa den praktiske Maade, at hvert Medlem ved Indtrædelsen maa tegne

sig for en Aktie paa 1 £, hvoraf imidlertid kun 1 sh. behøver at indbetales kontant, medens Resten suppleres gennem hans Andel i Overskudet. Højest karakteristisk er det, at de engelske Forbrugsforeninger, efterhaanden som de have vundet i Styrke og Soliditet, alle have nedsat Aktiedividenden fra 5 til 4 pCt. Herved illustreres paa ejendommelig Maade den fundamentale Forskel mellem det kapitalistiske Aktieselskab og Kooperativselskabet paa Aktier: Aktieselskabets Succes maales ved, hvor højt det kan presse Dividenden op; Kooperativselskabets Succes maales ved, hvor langt det kan trykke Dividenden ned.

De danske Brugsforeninger, der jo gennemgaaende ere meget smaa og væsentlig florere i Landdistrikter og Smaabyer, ere hidtil blevene staaende paa det primitive Stadium med den ubegrænsede solidariske Hæftelse for alle Medlemmer. For at kunne overskride Sognegrænserne og navnlig for at kunne vinde Indpas i de større Byer, vil det være nødvendigt for dem at opgive den solidariske Hæftelse og akceptere Aktieformen, ligesom Fællesforeningen, Danmarks Wholesale Society, selvfølgelig er baseret paa Aktier, tegnede af dens Medlemmer, de enkelte Brugsforeninger.

Hvad nu angaar Aktiekooperativselskabets Stilling til Indkomstskatten, er det i hvert Fald klart, at den Del af Overskudet, der fordeles mellem Medlemmerne i Forhold til deres Indkøb, lige saa lidt nu som før kan rammes af Indkomstskatten, ligesom ogsaa Medlemmerne stadig maa være berettigede til at holde deres Forbrugsdividende uden for deres Skatteindtægt. Tvivl kan kun opstaa med Hensyn til den Del af Overskudet, der tildeles Aktiekapitalen. Her er det

atter klart, at Medlemmerne maa medregne deres Aktiedividende til deres Skatteindtægt, ligesom de maa medregne deres Sparekasserente, men paa den anden Side maa en nøje Fastholden af det oven for anlagte Synspunkt, at kooperative Selskabers Aktiekapital kun fungerer som et bekvemt Obligationslaan, føre til, at Selskabet heller ikke for denne Del af sit Overskud kan blive Subjekt for en Indkomstskat. Selskabets Formaal er stadig at realisere Besparelser og ikke Profit. Man indvende ikke, at Selskabet forfølger et dobbelt Formaal, baade Profit og Medlemmernes For- syning med Forbrugsartikler paa billigste Maade. Disse to Formaal ere indbyrdes modstridende, idet det ene ikke kan fyldestgøres uden paa Bekostning af det andet, og derfor kan fornuftigvis intet Selskab forfølge begge disse Formaal paa én Gang. Modsigelsen er netop løst derved, at det ene Formaal er blevet saa- ledes stækket, at det ophører at være Formaal og kun bliver et nødvendigt Onde.

Naar Forbrugsforeningen er bleven funderet paa Aktier med begrænset Dividende, er der sket den for- nødne Tilpasning til de kapitalistiske Omgivelser, og den faar nu friere Hænder til at røre sig. Det vil snart vise sig, at Forbrugsforeningen vil kunne forskaaffe sig adskillige af sine Varer billigere ved selv at producere dem end ved at købe dem af Grossister eller Fabrikanter, og Aktieformen afgiver den fornødne juridiske Ramme herfor. Dette, at Forbrugsforeningen producerer sine Varer, forandrer ikke en Tøddel af dens økonomiske Karakter. Den opretter f. Eks. en Skotøjsfabrik ved Hjælp af et Obligationslaan med Aktieforbrugsforeningen som Debitor og med Pant i Fabriken. En saadan

Fabrik maa naturligvis danne et selvstændigt regnskabsmæssigt Hele. De til Forbrugsforeningen udleverede Varer bogføres med den kalkulerede Produktionspris. Viser den saaledes bogførte Pris sig at være for højt anslaaet, fremkommer der for Fabriken et bogholdermæssigt Overskud, som imidlertid tilhører Forbrugsforeningen og i Virkeligheden kun er et af den og altsaa af dens Medlemmer sammensparet Beløb. Fabrikens økonomiske Succes beror selvfølgelig ikke paa slige Bogholderbegreber, men viser sig deri, at Forbrugsforeningen og altsaa dens Medlemmer faa de paagældende Varer billigere end før, hvad enten nu denne Forbilligelse (Besparelse) tilflyder Medlemmerne direkte i Form af lavere Priser eller indirekte i Form af forøget Forbrugsdividende. Overfor Beskatningsspørgsmaalet er Situationen ganske den samme som før. Falder Forbrugsforeningens Overskud og Medlemmernes Forbrugsdividende uden for Indkomstskattens Rækkevidde, gælder det samme om det forøgede Overskud og den forøgede Forbrugsdividende, der resulterer af den nye produktive Virksomhed.

Der kan være særlig Anledning til at præcisere, at Forbrugsforeningen ikke, fordi den optager en producerende Virksomhed, derved bliver til en Produktionsforening; den producerende Forbrugsforening er stadig en Forbrugsforening, en Forening af Konsumenter, ikke en Forening af Producenter; de i den produktive Virksomhed beskæftigede Arbejdere ere ganske at stille ved Siden af de i den distributive Virksomhed beskæftigede Kontorister og Ekspedienter; hine saa vel som disse kunne kun som Konsumenter, som Medlemmer af Forbrugsforeningen, faa Adgang til at tage Del

i dennes Goder. Det vil saaledes ses, at det samme Synspunkt, der førte til at holde de producerende Forbrugsforeninger fri for Indkomstskat, samtidig fører til en kategorisk Afgørelse af det navnlig i England saa omstridte Spørgsmaal, om de i Forbrugsforeningens produktive Virksomhed beskæftigede Arbejdere have Krav paa nogen Andel i denne Virksomheds Overskud. Naar dette Overskud viser sig at være et rent bogholdermæssigt Guttaperkabegreb, hvis eneste reelle Indhold er et af Forbrugerne sammensparet Beløb, bliver det lige meningsløst, naar Producenterne kræve Andel deri, som naar Staten kræver Skat deraf.

Naar det nøje fastholdes, at den producerende Virksomhed ikke forandrer en Tøddel i Forbrugsforeningens økonomiske Karakter, er det kun den logiske Konsekvens heraf, at det heller intet ændrer i Situationen, selv om den produktive Virksomhed bliver den dominerende, idet Forbrugsforeningen indskrænker sin Virksomhed til en enkelt Vare, som den selv producerer, f. Eks. Brød. Vi ere her naaede til de kooperative Brødforsyninger, som overalt have haft et saa overordentligt Held med sig, og som vi her i Danmark have et fortrinligt Eksempel paa i Arbejdernes Fællesbageri. Da her den produktive Virksomhed af naturlige Grunde trækker hele Opmærksomheden til sig, kan en overfladisk Iagttagelse let friste til at forveksle disse Foretagender med Produktionsforeninger eller, naar de ere baserede paa Aktier, endog med rent erhvervsmæssige Aktieselskaber, men i Virkeligheden ere de kun specialiserede Afarter af den producerende Forbrugsforening og af ganske samme Struktur som denne. Fællesbageriet i København er baseret paa Aktier à

10 Kr., tegnede af enkelte Individer eller Foreninger, og det begrænser Udbyttet af disse Aktier til 4 pCt. Den Økonomi, der realiseres gennem Foretagendet, kommer Forbrugerne til gode gennem lave Brødpriser. Priserne maa imidlertid af let forstaaelige praktiske Grunde holdes noget over den nøjeste Produktionspris, og det fra Tid til anden saaledes fremkomne Overskud udbetales — i hvert Fald foreløbig — ikke som Forbrugsdividende, men anvendes til Virksomhedens Udvidelse, ikke blot til Udvidelse af selve Brødfabrikationen, men ogsaa til Inddragelse af andre Produktionsgrene. Fællesbageriet har saaledes draget Kødforsyningen ind under sin Virksomhed, og dens Maal er at overtage Forsyningen af stadig flere og flere Forbrugsartikler, hvad enten den nu selv maatte producere dem eller ej. Dens Maal er saaledes at udvikle sig til en almindelig Forbrugsforening, der saa vidt muligt selv producerer sine Varer, om den end styrer mod dette Maal ad en anden Vej end man i sin Tid gjorde det i England. Maalet kan i og for sig naas lige godt, enten man begynder med en rent distributiv Forbrugsforening eller med en producerende Brødforsyning, og det kan derfor heller ikke undre, at vi finde en fælles Struktur i disse tilsyneladende saa forskellige Virksomheder.

Den praktiske Konklusion bliver for det første, at Fællesbageriet og lignende Virksomheder, trods deres aktiemæssige Fundament, ikke kunne rammes af en Indkomstskat, selv om denne inddrager Aktieselskaber som selvstændige Skattesubjekter, og dernæst, at den eventuelle Forbrugsdividende, som disse Foretagender

i Fremtiden maatte udbetale, ikke kan medregnes til Modtagerens Skatteindtægt.

Der er imidlertid en Ejendommelighed ved Fællesbageriets Organisation, som ved første Øjekast synes at virke lidt forstyrrende ind. Det sælger sit Brød ikke blot til sine Aktionærer, men til alle og enhver. Dette vil imidlertid kun sige, at Fællesbageriet har været i Stand til at faa den fornødne Aktiekapital tegnet ved at appellere til rent altruistiske Motiver, og at den derfor ikke har været nødsaget til at lægge den Hæmsko paa sin Virksomhed, som nødvendig maa følge af, at Aktieerhvervelse sættes som Betingelse for Medlemsskabet. Er denne Betingelse imidlertid falden, kan kun rent formalistiske eller vanemæssige Hensyn føre til at opstille andre Betingelser for Medlemsskabet, f. Eks. en formel Indtegnelse i Medlemsbogen med eller uden Erlæggelse af et Bagatelbeløb, de saakaldte Indtrædelsespenge. Fællesbageriet har med god Grund kastet disse traditionelle Hensyn over Bord og aabnet sit Medlemsskab for alle; man bliver Medlem uden tomme Formaliteter ved det haandgribelige Faktum, at man køber Bageriets Brød. I nøje Forbindelse hermed staar det naturligvis, at Bageriet sælger Varerne til Produktionsprisen i Stedet for at udbetale Forbrugsdividende, hvilket vilde være vanskeligt, men dog ingenlunde umuligt at gøre under disse Forhold.

Naar jeg har betegnet Forbrugerne og ikke Aktionærerne som et sligt Kooperativselskabs Medlemmer, har jeg taget Medlemmer i den i denne Sammenhæng eneste reelle Betydning af Formaalssubjekter, et juridisk Udtryk, der betegner de Subjekter, i hvis Interesse Virksomheden sker. At det er Forbrugerne, der ere

Medlemmer i denne Forstand, vil ikke kunne bestrides, da Virksomhedens Formaal ikke er at skabe Profit til Aktionærerne, men at levere billigt Brød til Forbrugerne. Af denne Forbrugernes Egenskab som Formaals-subjekter følger imidlertid, at det Overskud, som fra Tid til anden maatte hobe op i Virksomheden, tilhører Forbrugerne og ikke Aktionærerne. At Forbrugerne ere en ubestemt Kreds af Personer hindrer dem ikke i at optræde som Ejere, idet Retsvidenskaben netop for slige Tilfældes Skyld har dannet Begrebet »den juridiske Person«. At det ikke er dem, men Aktionærerne, der stemme paa Generalforsamlingen, har heller intet med Sagen at gøre. At Aktionærerne skulde være Ejere af Overskudet, vilde staa i Modstrid med Selskabets fundamentale Bestemmelser om, at der ikke maa tildeles Aktiekapitalen højere Profit end 4 pCt., thi Overskudet i Aktionærernes Hænder kunde ikke være andet end ophobet Profit. Forholdet er et lignende som ved en Legatkapital, der ejes af Formaalssubjekter, d. v. s. den ubestemte Kreds af Personer, til Fordel for hvem Legatet er stiftet (den juridiske Person), og administreres af Bestyrelsen. Men Legatets Kapital ejes selvfølgelig lige saa lidt af denne som af Legatstifteren. Den saaledes dragne Parallel med Legatkapitalen stemmer godt med, at Fællesbageriet lige som Legatet er bygget op paa altruistiske Motiver. Uklarheden paa hint Omraade fremkommer kun derved, at vi her ikke saaledes som ved Legater, have en Lovgivning eller Praksis, der fastlægger Konsekvenserne af de kooperative Foretagenders Væsen, og at man derfor under den herskende Lovløshed har været tilbøjelig til forskelsløst at over-

føre Synspunkter fra den kapitalistiske til den kooperative Verden.

For at vende tilbage til Beskatningsspørgsmaalet, vil det ses at være en Følge af det anførte, at det ovenfor vundne Resultat: at kooperative Selskaber af Fællesbageriets Type ikke kunne rammes af Indkomstskat, ikke ændres det mindste derved, at Selskabet sælger ikke blot til sine Aktionærer, men til alle og enhver. For en praktisk Iagttagelse synes dette ogsaa ret selvfølgeligt. Naar et kooperativt Selskab kendes fri for Indkomstskat, naar det sætter Aktieerhvervelse som Betingelse for Medlemsskabet, kan det ikke pludselig blive skattepligtigt, fordi det ved frivillig Opofrelse af Individer og Foreninger bliver sat i Stand til at bortkaste denne Hæmsko paa sin Virksomhed, og fordi det da yderligere opgiver at føre en under disse Omstændigheder ganske hensigtsløs Registrering af sine Forbrugere.

Fra Arbejdernes gaar jeg over til Bøndernes kooperative Foretagender, Andelsmejerier og Slagterier. Skønt disse Foretagender sælge deres Varer paa Verdensmarkedet til den højest mulige Pris, skulle vi dog se, at deres Struktur stadig er den samme som Brugsforeningernes, at der derfor ikke kan være Tale om Overskud og altsaa heller ikke om Beskatning af dette.

Saa længe Bønderne i et Sogn hver drive deres eget Mejeri, kan der selvfølgelig kun være Tale om selvstændigt Overskud af Gaarden, ikke af Mejeriet. Bliver dettes Drift mere økonomisk, ytrer dette sig i forøget Overskud af Gaarden. Hvis nu 10 eller flere af Bønderne blive enige om at lade deres Mælk bearbejde i Fællesskab i et af disse Mejerier, som maaske

samtidig forsynes med nye Maskiner, bliver det stadig lige saa meningsløst at tale om selvstændigt Overskud af Mejeriet, som det er at tale om et saadant ved den Tærskemaskine eller den Tyr, som de anskaffe og benytte i Fællesskab. Det kan da ikke ændre Situationen, at de to eller tre Bønder blive til 100, og at Mejeriet forlægges til en selvstændig Bygning. Her have vi Andelsmejeriet. Viser dettes Drift sig økonomisk, vil det sige, at Bønderne faa deres Mælk for arbejdet, d. v. s. deres Smør produceret, billigere end før, og dette ytrer sig naturligt i et forøget Overskud af Gaarden, men der bliver ikke ved Siden af dette Plads for noget Overskud af Mejeriet. Dette vilde vise sig paa den haandgribeligste Maade, hvis Mejeriet fulgte den principielt naturlige Fremgangsmaade at fordele Smørret in natura til Bønderne i Forhold til den leverede Mælk mod forholdsvis Betaling af de under Produktionen paaløbende Omkostninger. Af den rent tilfældige Grund, at Smør her til Lands er en Eksportartikel, viser det sig imidlertid mest hensigtsmæssigt at lade den videre Forsendelse og Forhandling af Smørret ske i Fællesskab gennem den dertil mest egnede Repræsentation, Mejeriet. Bonden faar nu ikke sit Smør returneret in natura, men i Penge. Den endelige Opgørelse kan selvfølgelig først finde Sted, naar Regnskabsaaret er sluttet, men der er naturligvis intet i Vejen for at give Bonden en fast à Conto-Betaling ved hver Smørforsendelse. Med Hverdags-sprogets sædvanlige Sløseri bliver nu denne à Conto-Betaling paa Smørret, hvilken selvfølgelig udmaales efter den leverede Mælk, udtrykt saaledes, at Bonden sælger sin Mælk til Mejeriet, og denne Unøjagtighed

inexact

fører en anden Unøjagtighed med sig, nemlig den, at det Nettoudbytte, som Smørret indbringer ud over à Conto-Betalingen, kaldes for Andelsmejeriets Overskud, skønt dette Overskud i Virkeligheden kun er det endnu ikke fordelte Restudbytte af Bøndernes Smør og derfor tilhører dem og ogsaa fordeles mellem dem i Forhold til den leverede Mælk. Denne unøjagtige Udtryksmaade, som for Nemheds Skyld følges i Andelsselskabernes Bøger, komme Andelsslagterierne sikkert til at bøde for i klingende Mønt. De engelske Domstole, hos hvilke man ikke kan vente sig nogen særlig Hensyntagen eller Kendskab til vore Andelsforetagender, ville næppe frikende Slagterierne for Indkomstskat, saa længe Begreberne: Køb, Salg og Profit figurere i deres Bøger og saaledes give dem Skin af at være almindelige profitsøgende Foretagender. For Mejeriernes Vedkommende er Faren mindre, da Smørret sælges paa dansk Grund frit om Bord og ikke saaledes som Flæsket først skal søge sin Køber efter Afladningen i England. Ganske sandt staar det altid i Slagteriernes Magt at unddrage sig Beskatningen ved at forhøje à Conto-Betalingen og saaledes reducere Overskudet til Nul; men det vil let ses, at det særlig her, hvor Varen sælges paa fremmed Grund til fluktuerende Priser, af praktiske Hensyn vil være nødvendigt at holde en vis Margin mellem à Conto-Betalingen og den kalkulerede Salgspris.

Det er for øvrigt let at fastholde Parallelen mellem de to tilsyneladende saa forskellige Ting som Andelsmejerierne og de producerende Forbrugsforeninger. Ogsaa Andelsmejeriet kan opfattes som en Forening af Konsumenter, blot at disse ikke efterspørge Varer,

men Tjenester, og lige som Forbrugsforeningerne selv producere deres Varer, saaledes producere Andelsmejerierne selv den efterspurgte Tjeneste: Bearbejdelsen af Mælken.

Der er vel den rent faktiske Forskel, at den af Forbrugsforeningens Medlemmer efterspurgte Vare er en umiddelbar Forbrugsartikel, hvis Forbilligelse ikke forøger Medlemmernes Indtægt, medens den af Andelsmejeriets Medlemmer efterspurgte Tjeneste er et Led i en Produktionsproces, saa at dens Forbilligelse medfører en Reduktion af Produktionsomkostningerne og altsaa en Forøgelse af Indtægterne. Medens derfor selve Fællesforetagendet i intet af Tilfældene kan beskattes af den fælles Grund, at det saakaldte Overskud kun er en af Medlemmerne sammensparet Kapital, bliver der dog den Forskel tilbage, at den af Andelsmejeriet udbetalte »Mælkedividende« maa lægges til Bondens Skatteindtægt, idet den forøger hans Gaards Overskud, medens den af Forbrugsforeningen udbetalte Forbrugsdividende ikke forøger noget som helst Overskud og derfor maa holdes uden for Modtagerens Skatteindtægt.

Tilbage staar at omtale Andelsforetagendernes finansielle Basis. De hvile alle paa begrænset Ansvar. Skal et Andelsmejeri oprettes, tegner hvert af Medlemmerne sig for en bestemt Sum, afpasset efter Antallet af hans Kør, f. Eks. 14 Kr. pr. Ko. Denne Sum indbetales imidlertid ikke, men optages som Laan i en Sparekasse, saaledes at Medlemmerne overfor Sparekassen hæfte solidarisk for hvers Indbetaling af sin Andel. For den saaledes rejste Kapital paabegyndes Anlægget af Mejeriet, og man skaffer sig da yderligere Kapital

ved Prioritering af dette. Vil man rede disse udviklede Traade ud af hinanden, bliver Forholdet det, at hvert Medlem tegner et vist Aktiebeløb, paa hvilket der imidlertid ikke indbetales en Øre. Men ved den ejendommelige Bestemmelse, at Aktionærerne hæfte solidarisk for Aktiebeløbets Indbetaling, bliver det muligt paa denne ikke indbetalte Aktiekapital i en Bank eller Sparekasse at optage et Laan af samme Størrelse som Aktiekapitalen. Da intet af Aktiekapitalen er indbetalt, bliver der selvfølgelig ikke Tale om at betale Dividende til den, men i Stedet for betales der Rente af Obligationsslaanet. Af samme Grund vilde det være en unødigt Formalisme at udstede Aktiebeviser. Disse Forhold ændres imidlertid i Tidens Løb. Af det saakaldte Overskud, som Mejeriet afkaster, anvendes en bestemt Del til Laanets Afbetaling. Naar det nu erindres, at dette Overskud i Virkeligheden er en af Medlemmerne sammensparet Kapital, vil det let ses, at den successive Indfrielse af Laanet ved dette Overskud i Virkeligheden er ensbetydende med, at Medlemmerne successivt indbetale deres Aktier. Nu udstedes der Aktiebeviser (Andelsbeviser), repræsenterende den saaledes indbetalte Del af Aktiekapitalen, og der betales Dividende til denne; men denne Dividende er selvfølgelig begrænset til 4 pCt. Naar nu i Tidens Løb hele Laanet er blevet indfriet, er Aktiekapitalen altsaa fuldstændig indbetalt, og nu forsvinder Medlemmernes solidariske Hæftelse af den simple Grund, at der intet mere er at hæfte for. Foretagendet er nu et rent og skært kooperativt Foretagende paa Aktier med begrænset Dividende, lige som Fællesbageriet og Brugsforeningernes Fællesforening.

Saa vidt mig bekendt har intet af vore Andels-selskaber kunnet eller villet fuldstændig afbetale deres Gæld og saaledes fremtræde som umaskeret Aktieforetagende. Men det har dog sin store Interesse at præcisere, at de stile mod Aktieformen. Denne næsten naturnødvendige Udviklingsproces viser her med evident Tydelighed, at Aktieformen ikke ændrer en Tøddel i Foretagendets økonomiske Karakter, og at Aktiekapitalen med den begrænsede Dividende praktisk ganske fungerer som et Obligationslaan. Dette sidste har ogsaa faaet sin fulde Anerkendelse i Praxis derved, at man ikke fordrer Andelsbeviserne stemplede som Aktier, men efter den billigere Takst for Gældsbreve. Hovedbetydningen af det udviklede er imidlertid den, at man, hvis man drager Foretagender som Fællesmejerier ind under Aktieselskabers Beskatning, i Tidens Løb ikke vil kunne undgaa ogsaa at medtage Bøndernes Andelsforetagender.

Tager vi nu det kommunale Skattelovforslag for os, se vi, at den paagældende Paragraf først giver en almindelig Bestemmelse om, at Aktieselskaber og andre Selskaber med begrænset Ansvar er undergivet Indkomstskat. Om Forbrugsforeninger siges det dernæst, at der ingen Skattepligt paahviler dem, naar de ikke fordele Varer til andre end deres Medlemmer, og om Andelsselskaber, at de er fri for Skat, selv om Virksomheden ikke helt begrænses til Medlemmernes Kreds. Om kooperative Foretagender af Fællesbageriets Type siges intet.

Hvis dette Lovforslag, hvad rimeligt er, bliver ophøjet til Lov, gælder det med Hensyn til Forbrugsforeningerne at hævde, at de vedblive at være Forbrugs-

foreninger og altsaa bevare deres Skattefrihed, selv om de baseres paa Aktier, naar blot Aktiedividenden samtidig begrænses til Sparekasserenten, og at derfor navnlig Fællesforeningen falder udenfor Lovens Skatterammer. Det gælder i denne Sammenhæng endvidere at hævde, at den til Medlemmerne udbetalte Forbrugsdividende ikke skal medregnes til deres individuelle Skatteindtægter, uanset at dette ikke udtrykkelig er udtalt i de vedkommende Paragrafer. At Skattefriheden ifølge Lovforslaget kun tilkommer Forbrugsforeningen, naar den ikke sælger til andre end sine egne Medlemmer, er fuldt korrekt, saalænge Foreningerne — hvad de af praktiske Grunde sikkert vil vedblive at gøre — sælger til almindelige Butikspriser, og saaledes ved Salg til Ikke-Medlemmer vilde realisere almindelig Forretningsprofit.

Med Hensyn til Andelsforetagenderne gælder det ligeledes i første Række om at hævde, at deres Skattefrihed vedbliver at gælde, selv om de omforme sig til Aktieforetagender med begrænset Dividende. Bestemmelsen om, at Skattefriheden her ikke er betinget af, at Virksomheden begrænses til Medlemmernes Kreds, er ingen særlig Begunstigelse af Andelsselskaberne, under Forudsætning af, at de tillægge disse Ikke-Medlemmer samme Mælkedividende som de egentlige Medlemmer, saaledes at Forskellen mellem dem kun bliver den, at hine ikke deltagte i Hæftelsen (ikke er Aktionærer), og derfor heller ikke stemmer paa Generalforsamlingen. Det nye, der herved indføres i Kooperationen, er i saa Fald ikke et profitmæssigt, men et rent altruistisk Element. Skal Skattefriheden imidlertid gælde, selv hvor Andelshaverne tjene almindelig For-

retningsprofit paa Ikke-Medlemmerne, er det unægtelig en Begunstigelse af Andelsselskaberne, som kun vil kunne forsvares ved afgørende praktiske Hensigtsmæssighedshensyn.

Den vanskeligste Stilling overfor Lovforslaget kommer kooperative Foretagender af Fællesbageriets Type til at indtage. Deres Skattefrihed er ikke udtrykkelig udtalt i Loven, de er fra første Færd af baserede paa Aktier, og de nyde ikke godt af den Sympati, som i vor bondevenlige Tid holder en skærmende Haand over Bøndernes Andelsforetagender og Brugsforeninger. Her er derfor Faren størst for, at Lovfortolkningen fejlagtig skal opfatte dem og beskatte dem som Aktieselskaber. Naar det imidlertid ifølge det ovenfor anførte maa hævdes, at disse Virksomheder er rent kooperative Foretagender af ganske samme Struktur som Andelsmejerier og Brugsforeninger, er deres Skattefrihed en simpel Konsekvens af den Skattefrihed, der er sikret disse sidste. En udtrykkelig Lovudtalelse er for saa vidt overflødig. At Fællesbageriet sælger til andre end sine Aktionærer, kan ingen Hindring være, da Andels-selskaberne med fuld Føje bevare deres Skattefrihed, selv om de udstrække deres Virksomhed udover Andelshavernes (Aktionærernes) Kreds; ja, Andelsselskabet holder sig endog fri af Skatten, selv om det tjener Penge ved denne sin Udenomsvirksomhed, medens et saadant Profitmageri paa Forhaand er udelukket ved Fællesbageriet, der sælger til Produktionspriser og konstituerer det mulige Overskud som en Slags almen-nyttig Samfundskapital. Netop af disse sidste Grunde kan man i nærværende Henseende ikke stille Fællesbageriet i Klasse med en Forbrugsforening, der (til

Butikspriser) sælger til alle og enhver, og man kan derfor ikke ved denne skæve Parallelisering frakende det Skattefrihed.

At Fællesbageriet er baseret paa Aktier, kan endnu mindre udelukke det fra Skattefrihed. Det er ovenfor udviklet, at et Kooperativselskab paa Aktier med begrænset Dividende ikke er noget Aktieselskab, og benægter man dette, maa man vel gøre sig klart, at man da i en fjærnere eller nærmere Fremtid kommer til at frakende ikke blot Brugsforeningerne, men ogsaa Andelsselskaberne deres Skattefrihed, efterhaanden som de — saaledes som det allerede er sket med Fællesforeningen — blive nødsagede til at antage Aktieformen.

Til Foredraget knyttede sig en Diskussion, hvoraf vi hidsætte følgende Udtalelser:

Folketingsmand Gustav Philipsen: I det interessante og skarpsindige Indledningsforedrag savnedes et væsentligt Punkt: Undersøgelsen af de mange forskellige økonomiske Sammenslutninger burde ogsaa have været udstrakt til Aktieselskaberne. Det forekom nemlig Taleren, at Dr. Pios Udgangspunkt med logisk Konsekvens maatte føre til, at ogsaa disse Selskaber maatte blive skattefri. Overhovedet var der næppe Tvivl om, at hvis Skattepolitikken bestemtes ved logiske Hensyn, vilde det være uden Mening at gøre Aktieselskaber skattepligtige til Staten. Indlederen var gaaet ud fra, at Aktieselskaber burde beskattes, men Taleren vilde opfordre ham til at motivere dette Standpunkt positivt. Motiveringen maatte søges i Selskabsformalet: at tilvejebringe et Overskud for Aktionærerne; men Ulykken var, at der aldrig i Aktieselskabernes Love eller Prospekter stod noget om, at Formalet var at tjene Penge; der angaves næsten altid et eller andet mere ideelt Formaal ved Siden af det (stiltiende underforstaaede) økonomiske. Og naar paa den anden Side

Indlederen vilde fritage Andelsslagterier og Andelsmejerier for Skattepligt, maatte det dog erindres, at disse Sammenslutninger forfulgte rent økonomiske Formaal lige saa fuldt som Aktieselskaberne: Bønderne havde næppe dannet deres Andelsselskaber for at skaffe Englænderne den Fornøjelse at spise godt Smør og godt Flæsk. Hvorfor gøre Forskel paa Aktie- og Andelsselskaber i saa Henseende?

Indlederen hævdede, at han ikke havde udtalt sig principielt for Beskatning af Aktieselskaber. Han havde akcepteret dette Standpunkt, fordi man i det foreliggende Indkomstskatteforslag — det være sig nu af Hensigtsmæssighedshensyn eller af andre Grunde — havde medinddraget juridiske Personer under Beskatningen. Men Taleren maatte selvfølgelig mene, at saavel juridiske som fysiske Personer kun burde beskattes, naar der var et Overskud at tage Skatten af, og at man derfor, selv om man beskattede Aktieselskaber, ikke kunde tage de kooperative Foretagender med. Iøvrigt kunde der jo være meget gode Grunde til at beskatte Aktieselskaberne; de var jo Retssubjekter og gererede sig i Samfundet i mange Henseender ganske paa samme Maade som de fysiske Personer.

Professor W. Scharling erklærede sig i det væsentlige enig med Folketingsmand Philipsen. Indlederens Foredrag var iøvrigt vel bygget; han havde med Flid og Kunst lagt Sten paa Sten, indtil der stod en Mur, som han mente ikke var til at bryde. En nærmere Undersøgelse vilde maaske dog nok vise, at der paa sine Steder manglede Kalk mellem Stenene. Udgangspunktet var jo Forbrugsforeningen, som ikke udfoldede nogen produktiv »Virksomhed« og hvor der ikke var noget Overskud, som kunde gøres til Genstand for Beskatning. Men Skridt for Skridt havde Indlederen udvidet Kredsen af de Sammenslutninger, han vilde have undtaget fra Skattepligten; og efterhaanden var han naaet til endog at undtage kooperative Aktieforetagender, samtidig med at han fastholdt, at egentlige Aktieselskaber maatte beskattes. Dette var aabenbart ikke rationelt. Heller ikke kunde Taleren følge Indlederen i hans Søndring mellem »kapitalistiske« og kooperative Foretagender; de sidstnævnte kunde meget vel være »kapitalistiske«; thi det var overhovedet ethvert Foretagende, der arbejdede med Kapital. Mod-

sætningen til det kooperative Foretagende var ikke det kapitalistiske, men det individualistiske. Ogsaa Indlederens Opfattelse af, hvornaar der fremkom et Overskud (ved Erhvervsvirksomhed) og naar ikke, syntes noget tvivlsom, jfr. Haandværkeres Sammenslutning i almindeligt Produktionsøjemed til gensidig Forsyning. Hovedfejlen hos Indlederen var, at han for meget havde taget sit Udgangspunkt i det positive Faktum, at vi staa overfor en ny Lov, der vil beskatte Aktiekapitaler; han havde ikke agtet tilstrækkeligt paa, at her var et Tilfælde, hvor Lovgivningens Standpunkt — som iøvrigt næsten altid i slige Spørgsmaal — var bestemt ved praktiske Hensyn, men dermed var det ingenlunde givet, at det ogsaa stemmede med en rigtig Betragtning af Forholdene.

Docent J. Warming: Indlederens Standpunkt var ensidigt. Han havde udelukkende deduceret fra Kooperationens Principer, men der burde ogsaa ses paa Beskatningens Principer, som jo kunde motivere baade Fradrag i og Tillæg til den Indtægt, der frembød sig til Beskatning. Ligesom det kunde være rationelt at indrømme Skattelæmpelser, f. Eks. hvor der var mange Børn eller af andre Grunde svigtende Skatteevne, saaledes kunde der til den anden Side gøres et Tillæg af Hensyn til den Fordel, man har af at være Medlem af en Forbrugsforening. Men om dette var hensigtsmæssigt, blev et andet Spørgsmaal. — Sammenstillingen af f. Eks. Arbejdernes Fællesbageri med en Legatkapital til Fordel for Konsumenterne var uholdbar. Selv om det oprindelig var bestemt, at Udbyttet ikke maatte overstige 4 pCt., kunde en saadan Bestemmelse jo med største Lethed ændres ved en Generalforsamlingsbeslutning.

Generaltolddirektør Rubin fremsatte en Række Bemærkninger, som i udførligere Form findes gengivne Side 290 ff.

Indlederen: Det har været min Hensigt at fremsætte min Opfattelse af de kooperative Foretagenders Væsen, og kun for at give det et praktisk Tilsnit, har jeg sat det i Forbindelse med det foreliggende Skatteforslag. Skattelovens Udgangspunkt er Foretagendets Overskud, og dette har jeg benyttet til at trænge ind i Kooperationens Væsen, som efter min Mening er det, at der intet Overskud fremkommer. Undersøgelsen er

for saa vidt af logisk Art, som jeg simpelt hen kun siger, at der kun kan tages, hvor der er noget at tage af. Det kooperative Bageri, som højest giver 4 pCt. i Udbytte, har et ikke-kapitalistisk Formaal, det giver intet Overskud, idet 4 pCt. Dividenden praktisk set kun fungerer som Forrentning af et Obligationslaan; men i det Øjeblik Maksimumsgrænsen for Udbytteprocenten sættes op over 4, ophører Foretagendet at være kooperativt, og da kan det beskattes. Men til en saadan Forandring, der ganske kuldaster Foretagendets oprindelige Karakter, bør der kræves absolut Enstemmighed blandt Parthaverne.

Folketingsmand Blem: Spørgsmaalet om Skattepligt eller Skattefrihed for Andelsforetagender burde rettest afgøres efter, om de holdt den kooperative Linje ren. En Forbrugsforening, der sælger til Ikke-Medlemmer, var ikke nogen ren kooperativ Forening; den burde beskattes. Og det samme gjaldt det Andelslagteri, der køber Svin af andre end Slagteriets Medlemmer, det Andelsmejeri, der køber Mælk fra en Herregaard, som ikke er Andelshaver, o. s. fr. At trække Linjen saaledes, vilde være heldigt, bl. a. fordi det var i Overensstemmelse med den engelske Skattepraksis. Spørgsmaalet maatte afgøres efter praktiske Hensyn; skulde man lade Teorien raade, vilde Afgørelsen jo nok falde anderledes ud; saaledes skulde Taleren indrømme, at han selv principielt var Modstander af at beskatte Aktieselskaber, fordi det var en Dobbeltbeskatning.

Kooperative Foretagender og deres Beskatning.

Strøbemærkninger til Dr. Pios Foredrag.

Af

Marcus Rubin.

Dr. Pio deler de kooperative (økonomiske) Foretagender i Forbrugsforeninger, Produktionsforeninger, Andelsselskaber og almindelige Aktieselskaber. De sidste kan, efter hans Mening, beskattes ved en Indkomstskat — hvis man i det hele vil beskatte juridiske Personer —, de tre første ikke, fordi der ingen Indkomst, intet Overskud er at beskatte. Aktieselskaberne er kapitalistiske Foretagender med Profit for Øje, de øvrige Selskaber har ingen Profit for Øje og er ikke kapitalistiske.

Allerede paa dette Punkt maa jeg tage Afstand. At den Forening af Mennesker, som hver for sig stikker en Kapital i et Foretagende, for at dettes Produkter kan tilflyde dem til billigere Pris, end om hver enkelt skulde fremstille dem selv eller købe dem andetsteds, ikke arbejder »kapitalistisk«, er vanskeligt at indse. Den kapitalistiske Produktionsform opstod eller rettere fik omfattende Dimensioner, da man ved Hjælp af opsparet fri Kapital naaede til at drive Produktion i stor

Stil. Og da Nytten af at have de store Kapitaler til Raadighed efterhaanden blev klar for alle, slog nu og da mange smaa Kapitalister sig sammen for at forskaffe sig dem, naar den enkelte ikke havde nok. Derved opstod Aktieselskaber. Spørg den lille Brødhandler eller Skomager, med hvilke Øjne han betragter disse kooperative Foretagender, og hvorfor han ikke konkurrerer med dem; den stakkels kapitalløse Mand vil vise sine bare Hænder frem og spørge, hvormed? Han har ikke Kapital og kan derfor ikke holde Pris med hine, der har Kapitalen og kan underbyde ham. Det kapitalistiske Foretagende arbejder med Kapital, og dets Arbejdsmaade er bestemt herved; Foretagendets Formaal eller Overskudets Anvendelse — til Uddeling af »Profit« eller til Nedsættelse af Prisen eller til Udvidelse af Foretagendet eller til Oprettelse af nye Foretagender — har intet med den Ting at gøre.

Men medens saaledes Formaalet ikke forandrer Foretagendets kapitalistiske Karakter, saa kan det selvfølgelig danne Skel i andre Henseender. En Forbrugsforening har til Formaal at skaffe Medlemmerne deres Konsum til billigere Pris ved Indkøb en gros, end de kan faa det en detail. Kapitalen fremkommer ved et direkte Laan eller ved Kredit hos Sælgeren eller ved Indskud fra Medlemmerne — forsaavidt er det et kapitalistisk Handelsforetagende —; men Formaalet er ikke at gøre Forretning med de indkøbte Varer, men kun at uddele dem til Medlemmerne til en gros Priser.

Hvad der herved spares, er ikke Indkomst og kan ikke danne noget Indkomstskatte-Objekt. Men maaske er det alligevel uretfærdigt, at Besparelsen ikke

rammes af Skat. Ganske vist er det nemlig klart, at den, der plejer at købe for 10 Kr. Smør, ikke faar sin »Indkomst« forhøjet med 2 Kr., fordi han for Fremtiden kan skaffe sig samme Smørmængde for 8 Kr.; men han bliver økonomisk bedre stillet end hans Medborger, der ikke er i Stand dertil, han kan bruge $\frac{1}{4}$ mere Smør eller for 2 Kr. Ost, og en Forbrugsskat pr. Pd. af Smør eller Ost vilde altsaa ramme ham. Indirekte kommer han til at betale for Evnen til billigere Forbrug ved en progressiv Indkomstskat og ved Selskabsbeskatning, men en direkte Udgiftsskat — hvis en saadan ikke af andre Grunde havde uovervindelige Mangler — vilde naturligvis virke sikrere. Dog, som sagt, Indkomstskatten har ikke og kan ikke have Udgiftsbesparelser til Genstand for Beskatning, og det er kun en nødvendig Følge heraf, at naar Forbrugsforeningen sælger til sine Medlemmer til almindelige Detailpriser, men til Gengæld udbetaler dem kontant den indvundne Rabat — hvad der altsaa blot beror paa en Regnskabsordning —, er denne Rabat ikke heller i Enkeltmands Haand skattepligtig.

Mindre sikkert er det derimod, om ikke Foreningen, hvis dens Medlemmer har dannet en Aktiekapital, bør betale Skat af denne —, dersom man overhovedet beskatter Aktieselskaber. Dr. Pio gør herimod gældende, at naar denne Kapital kun faar og kun maa faa 4 pCt. Rente, er den ikke at betragte anderledes end et Obligationslaan; den er ikke stillet til Raadighed for at faa »Profit«, men kun for at muliggøre det billigere Indkøb, og det samme kunde være opnaaet ved et 4 pCt.s Laan. Der kunde nu meget vel tænkes en Beskatningsform, hvor ogsaa Laanet i Selskabets Haand ifaldt

Skat, om end dette ikke kan ske ved en Indkomstskat. Men hvis denne rammer de 4 pCt. hos et almindeligt Aktieselskab — der jo ogsaa kunde faa et tilsvarende Laan —, ses der egentlig ingen Grund til ikke at ramme dem her, forsaavidt det i det hele er Selskabskapitalen og den dermed forbundne Magt, man vil ramme. Om denne Magt benyttes til foruden de 4 pCt. at skaffe sig yderligere Procenter, der saa beskattes, eller til at skaffe sig billigere Varer, hvad der ikke kan beskattes, vedkommer ikke det Motiv, der ligger til Grund for at ville ramme Selskabskapitalerne, uagtet man alt én Gang har ramt dem i Enkeltpersonernes Haand.

Den samme Betragtning kommer frem overfor Produktionsforeninger. Hvis disse kun giver 4 pCt. Rente og iøvrigt driver Virksomheden for at give Medlemmerne de fremstillede Varer til saa billig en Pris som muligt, kan det sidstnævnte Formaal ikke rammes af Indkomstskatten, men vel de 4 pCt., d. e. den Kapital, med hvilken Selskabet konkurrerer med den enkelte Næringsdrivende og muligvis bøjer ham. Ovenikøbet gør imidlertid Dr. Pio gældende, at Forholdet ikke forandres, fordi en saadan Forening ogsaa sælger sine Varer til Ikke-Medlemmer, men at tværtimod dette er et Udslag af »Altruisme«, idet Ikke-Medlemmer jo faar Varen til den billigere Pris, uden at garantere Foretagendet eller at have »laant« det Kapital (skudt Andele ind). Denne Altruisme turde dog være af en særlig Art. Hvis Foreningen har 100,000 Kr., som den vil forrente med 4 pCt., og den gerne vil sælge sin Vare til $x \div a$, samtidig med at Salgsprisen hos en endnu kapitalkraftigere Producent, trods dennes »Profit«,

er x , da kan det meget godt være, at dette kun kan opnaas ved en større Produktion, end man tør indlade sig paa, naar man kun har Foreningsmedlemmerne at henvende sig til. Iøvrigt vil der jo heller ingen kunne kontrolere, om saavel Forenings- som Ikke-Foreningsmedlemmer faar Varen til den allernøjeste Pris, det er gør ligt at sælge den for, samtidig med at man yder de 4 pCt. Og om end det mulige Overskud da ikke anvendes til at forøge Aktieudbyttet, men til nye Foretagender —, hvem siger saa, at disse falder i Ikke-Foreningsmedlemmernes Smag? Selv om man derfor vil undlade en Aktiebeskatning af Forbrugsforeningens og i Forbindelse dermed af Produktionsforeningens Aktier, naar begge holder sig strængt til Medlemmerne og til Formaalet, at forskaffe disse deres Forbrug billigere — ved Køb eller ved egen Fremstilling —, saa maa dog sikkert Foreningen finde sig i at betragtes som en almindelig »Forretning«, naar den har Alverden til Købere. Gensidigheden er borte, og Køberne udenfor muliggør en Avance, hvis Anvendelse de ikke kan kontrolere, og som kommer Køberne indenfor tilgode.

Men i hvert Fald hører Altruismen op, naar vi kommer over til Andelsselskaberne. Til Bestemmelse af disses Karakter er det efter mit Skøn vildledende, naar Dr. Pio udtaler, at lige saa lidt som der er skabt nogen ny Institution, fordi en Bonde benytter sin Nabos Mejeri, er dette Tilfældet, fordi hundrede Bønder benytter et Fællesmejeri i en selvstændig Bygning. Der er nu en Gang Forskel paa, om jeg har lejet et Værelse ud til en logerende, eller er Hotelejer. Et dansk Landbrugs-Andelsforetagende

er en ganske selvstændig industriel Forretning, til hvilken Andelshaverne leverer Raaprodukterne. Hvad enten dernæst Bønder leverer Mælk, Svin, Roer til Fabriker for Smør, Flæsk, Sukker, eller Skovejere Tømmer til et fælles Savskæleri, Klædefabrikanter til et fælles Herreskræderi osv., bliver Forholdet det samme. Overalt er der Tale om moderne storindustrielle Foretagender, hvor det ejendommelige netop er, at det ikke er to eller tre Bønder, der bliver enige om at lave Smør sammen, men at man ved fælles Kapital- eller Kredithjælp starter et omfattende Foretagende for at nyde Fordelen af dettes større Mulighed for en Udnyttelse af de moderne Produktions- og Afsætningsmidler. Der er tilmed en bestemt Arbejdets Deling tilstede. Et er at opdrætte Svin, et andet at fremstille Flæsk, et er at dyrke Roer, et andet at producere Sukker, et at dyrke Kartofler eller Korn, et andet at lave Brændevin o. s. fr. Naturligvis kan den videre Forædling finde Sted hos samme Ejer, hvor Raaproduktet fremstilles — mange Steder sker sligt jo endnu —, men bedre og givtigere foregaar det under selvstændige Former, afpassede til den videre Fabrikation.

Naar juridiske Personer, særlig Aktieselskaber, selvstændigt beskattes, synes det derfor saare nærliggende ogsaa at beskatte Andelsforetagender. Om hundrede Mennesker hver leverer et Andelslagteri 100 Kr. til Indkøb af Svin, eller de leverer Svinene in natura, kan ikke forandre Slagteriets Karakter. Noget andet er, at det kan være vanskeligt ved Andelsforetagendet at præcisere Skatteobjektet paa Grund af Foretagendets ejendommelige finansielle

Forretningsgang. Naar der ingen Aktiekapital er, men al Kapital er laant mod Andelshavernes Kavtion, bliver der jo ingen »Dividende« at ramme, og naar Andelshaverne paa Forhaand faar Overpris for deres Varer, kan jo endog Overskudet forvandles til Under-skud. Hvorledes en Skattelovgivning praktisk vil stille sig overfor den Art Forretnings- og Regnskabs-form — der iøvrigt i sig selv kunde blive ret farlig — er et Spørgsmaal for sig; men at Overskudet ved Foretagendet ikke adskiller sig fra Aktieselskabs-overskudet, synes mig utvivlsomt. Naturligvis kommer Mælkeleverandøren, hvis Mejeriet skal betale Skat, til at betale to Gange ligesom almindelige Aktionærer, men det ligger i, at imod Sædvane vender Forretningens Overskud tilbage til dens Leve- randører. Dette gælder dog ikke f. Eks. for de Centrifuger, der bruges, idet den Avance, der er paa den i Centrifugerne anlagte Kapital, ikke kommer til Uddeling til Maskinfabrikanterne, men til Land-mændene; ogsaa af denne Avance maa der betales to Gange Skat, én Gang af Selskabet, én Gang af Mælkeleverandørerne, for hvis indskudte Penge eller Kredit Maskinproduktionen er taget i Tjeneste.

— Til Gunst for Aktieselskabers Beskatning kan der tale, at de optræder som selvstændige, kapital-stærke, særlig konkurrencedygtige Forretningsvæsener, med Indtægter, der er lette at konstatere, og som ellers let delvis forsvinder, naar de enten kommer Udlændinge til Gode — et Forhold, der ved den kommunale Beskatning af Aktieselskaber gentager sig overfor udenbys Aktieindehavere — eller er fordelte i meget smaa Partier hos mange Enkelt-

mænd. Men at der paa den anden Side fremkommer en Dobbeltbeskatning, der i sin Grund er uforenelig med Indkomstkattens almindelige Principer, og der i visse Tilfælde endog kan virke meget haardt, lader sig ikke bestride.

Nogen principiel Forskel mellem Aktieselskaber og Andelsforetagender lader sig næppe opstille og vel knap nok heller mellem hines Aktiekapitaler og dem, med hvilke alle andre kooperative Foretagender virker. Beskatningsmæssigt set vilde man imidlertid kunne forsvare at gøre en Forskel paa Smaafolks Sammenskud til Brug for billigere Tilvejebringelse for dem selv af Konsumvarer — hvor alvorlig end ogsaa denne Konkurrence kan blive for Enkeltforretningerne — og de egentlige Forretningsvirksomheder, oftest støttede til velstillede Folks Kapitalhenlæggelser. Overfor Andelsforetagender, hvor de sidstnævnte Momenter ikke kommer i Betragtning, kan man i Danmark vise hen til, at disse Virksomheder væsentligst er af industriel-agrarisk Art, og selv om man ikke vil indrømme, at den agrariske Industri paa Grund af dens bærende Betydning herhjemme bør støttes mere end anden, bevirker dens Udbredthed og selve Andelsformen, at den udgør en saa integrerende Del af Landbrugernes Eje og har en saa afgørende Betydning for deres Indkomster, at en Dobbeltbeskatning her vilde ramme adskilligt mere føleligt, end det ellers som Regel er Tilfældet, hvor Aktiebesiddelsen udgør en forholdsvis ringe Del af »sovende Deltageres« Kapital og ikke staar i direkte Forbindelse med deres egentlige Erhverv. De nye Skattelove beskatter som bekendt alle Aktieselskaber o. l., hvis

Formaal ikke er af velgørende eller human Art, men derimod beskatter de kun i det Tilfælde »Forbrugs- og Produktions- samt andre samvirkende Foreninger, naar den Virksomhed, der er Foreningens Hoved-øjemed, udstrækkes over Medlemmernes Kreds«. Hvorledes herefter Beskatningsmyndighederne i Stat og Kommune kommer til i Praksis at stille sig til de kooperative Foretagender, og hvordan disse — incl. Aktieselskaberne — vil stille sig overfor Beskatningen, bliver det den nærmeste Fremtid forbeholdt at gøre Erfaringer om. Helt klare er Forholdene ingenlunde overalt, og de kan maaske endog forsætlig forplumres.

Til disse Betragtninger om Sagen selv kunde jeg ønske at føje et Par Bemærkninger om Dr. Pios Metode. Han er en stor Ven af Kategorier, i Afhandling og i mundtlige Diskussioner. Nu behøver man jo ikke at opholde sig ved Kategoriens Nytte og Nødvendighed, men Misbrugen af den ligger nær ved Brugen. Kategorien omfatter Ting (Begreber) med visse fælles Egenskaber, hvilke netop muliggør deres Samling ind under den paagældende Kategori, men iøvrigt forskelligartede, da ellers Kategorien var overflødig. Det gælder jo derfor om stadig at huske, at kun under visse Synspunkter følges Tingene ad, og at de i anden Sammenhæng maa omgrupperes.

Dr. Pio har, saavidt jeg forstaar, overfor Paa- ligningen af en Indkomstskat faaet fat i, hvad man maaske kunde kalde den indirekte Indkomst, Besparelsen, der ikke kan indkomstbeskattes. Denne Besparelse opstaar, baade naar tre Rentiers slaar sig

sammen om at købe et Oksehoved Vin i Bordeaux — hvorved de faar deres Forbrug af Vin billigere, end om hver enkelt køber Vin en detail i København —, og naar hundrede Landbrugere slaar sig sammen om at lade deres Mælk kærne til Smør, hvorved de faar deres Produktion billigere, end om hver enkelt selv producerer sit Smør. Med dette Besparelsens Fællesreb holder han de kooperative Foretagender sammen, hvad der til en Tid er hans Ret, men slæber endvidere over Stok og Sten med dem, hvad han har højlig Uret i. Han véd saare godt, at medens Besparelser i umiddelbart Konsum ikke faar noget Udslag i Indkomstforøgelse, er Besparselsen ved Produktionen af Varer, der sælges, en af de ypperste Former for Tilvejebringelse af Indkomst; men han er under Besparelsens Ban og kan ikke komme løs. Og videre: han ser meget vel, at et er en Arbejderkooperation, der til sig selv bager billigt Brød, et andet en Brødfabrik, der henvender sig til den store Almenhed, et tredje en Andelsinstitution, der gennem sin storindustrielle Virksomhed betinger det halve Lands Velfærd; men de maa ikke skilles, naar de én Gang er kommen i Baas sammen. Og endelig: den Kategori, han har forelsket sig i, kører som et Jernbanetog ubarmhjertig ind i andre, som dog med langt større Ret holder paa Sporet; ihvorvel Spørgsmaalet drejer sig om Beskatning af Aktieselskaber, sammenstillede med andre Kooperationsforetagender, skal de Aktier, der indbetales til de store Forbrugs- eller Produktionsforeninger, eller der muliggør Andelsforetagender, borteskamoterer, og det uagtet Foretagenderne netop har det fælles

med alle andre Aktieselskaber, at de virker ved den Sammenhobning af Smaakapitaler til Storkapital, som overalt har rejst hele Spørgsmaalet om Aktiebeskatningen, samtidig med at man overalt har været sig den derved opstaaede Dobbeltbeskatning fuldt bevidst.

Dr. Pio mener sikkert, at hans Metode er den rette, og at uden den er baade Videnskab og Praksis — den lovgivende Praksis — umulig. Men den videnskabelige Forskning bevæger sig gennem en uafbrudt Veksling mellem Syntese og Analyse, Sammenfatning og Opløsning; uden hin mister man Enheden, uden denne Mangfoldigheden, og opererer man med falske Enheder, idet man ser bort fra Mangfoldighederne, kan man lige saa godt som Enhed operere »med det Ord: Schnur i Leksikonet, der for det første betyder en Snor, for det andet en Sønnekone; der manglede blot, at det Ord: Schnur for det tredje skulde betyde en Kamel, for det fjerde en Støvekost«. (»Enten—Eller«, Diapsalmata).

Hvad Lovgivningen angaar, er den sig meget vel Kategoriernes Formalisme bevidst, og at hvad der formaliter kan gaa ind i en Kategori ved de Egenskaber, der passer til Etiketten, realiter bør udelukkes paa Grund af Egenskaber, der gør en Udsondring nødvendig. Engelske Love holder meget af i Spidsen for Loven at angive, hvad der i det givne Tilfælde skal forstaas ved de forskellige Kategorier, Loven anvender. Den nu foreliggende danske Indkomstskattelov angiver i sin § 4, hvad der skal henregnes til Indkomst, i sin § 5 hvad der ikke skal henregnes til Indkomst. Ikke destomindre vil det her som ellers blive en Opgave for Administration og

Domstole at prøve for mangfoldige enkelte Tilfælde, der kan gaa ind under Kategorierne, om de ogsaa skal henregnes derunder — ifølge Lovgiverens virkelige Mening — eller om de divergerende Egenskaber fører dem andetstedshen.

Ikke blot til umiddelbar praktisk Brug, men ogsaa ved enhver videnskabelig Undersøgelse, maa man ved sit Tankearbejde uafbrudt konferere med Realiteterne, der baade er Begyndelsen og Enden, i Teori som i Praxis; gør man ikke dette, vil let Tænkningen kun blive til en Art Sport, og denne kan blive ørkesløs, ja skadelig.

Vort Landbrugs Foreningsvæsen.

Af

H. Hertel.

For en Sned Aar siden, fra 1880'ernes Begyndelse, tog vort Landbrugs Foreningsvæsen et stærkt Opsving, dette har fortsat sig til Nutiden, og vort Landbrugs kraftige Udvikling i denne Periode hænger for en væsentlig Del sammen med Foreningsvæsenets Udvikling. De daarlige Tider, der i 1870'ernes Slutning brød ind over Landbruget med et Uvejrs Voldsomhed, tvang dette — hvis det ikke hjælpeløst vilde ligge under for den voksende Konkurrence fra alle Kanter — til at ændre Produktionsretninger og søge den Styrke, som Sammenslutningen giver.

Det var særlig Andelsforetagender, Landbostanden søgte at grunde for at lave Penge. Var den oversøiske Konkurrence brudt ind over Landbruget 20 eller blot 10 Aar tidligere, end den gjorde, vilde Landbostanden næppe have ejet den Kultur, der kræves til at bære et udviklet Foreningsliv, og meget vilde da sikkert have set anderledes ud her i Landet end nu. Først Oprettelsen af Højskolerne, senere af Landbrugsskolerne bidrog i væsentlig Grad til aandelig Fremgang hos

Bondestanden, og den stærke Udvikling af Jærnbane-nettet i 1870'erne skabte et nyt og friere Syn hos den menige Befolkning. De enkelte Egenes og de enkelte Samfundsklassers Ejendommeligheder udviskedes, den tidligere Isolation ophørte, et lettet personligt Samkvem indtraadte og den Fællesskabsfølelse skabtes, der er Grundlaget for et udvidet Foreningsliv.

I den sidste Snest Aar er dette blevet saa mangeartet, saa forgrenet og vidtløftigt, at det for den Udenforstaaende, der ønsker at sætte sig nøjere ind i det, er som en Labyrinth at finde sig til rette i. Der foreligger imidlertid nu den Ariadne-Traad, der kan retlede og vejlede i Forstaaelsen af Foreningslivet, nemlig den af Landhusholdningsselskabet udgivne og af dettes Kasserer, Hr. Landbrugskandidat H. C. Larsen med sjælden Flid og Grundighed udarbejdede: »Landøkonomisk Aarbog for 1903«.

Formaalet med denne Haandbog, af hvilken der nu foreligger 4 Aargange, er at give en nøjagtig og udtømmende Redegørelse for vort Landbrugs forskelligartede Institutioner, Foreninger og Foranstaltninger, deres Formaal, Ledelse og Virksomhed, saaledes at Bogen kan tjene til Vejledning ikke blot for de Institutioner og ledende Mænd, den omhandler, men ogsaa for Personer, der ønske enten at træde i Forbindelse med disse eller at gøre sig bekendte med Landbrugets Organisation. Man faar ved et Studium af Aarbogen ikke blot et indgaaende Kendskab til, hvorledes de enkelte Led føje sig ind i den stolte Foreningsbygning, vort Landbrug har opført, men ogsaa til ved hvilke Midler og mod hvilke Formaal de forskellige Foreninger — Andelsforetagender, Kvæg- og Hesteavlsforeninger,

Kontrol- og Opdrætterforeninger osv. osv. — arbejde. Det vilde føre for vidt at gaa i Detailler, Bogen udgør op imod 200 tættrykte Sider, og Tidsskriftets Plads tillader kun at fremdrage enkelte Forhold, der formentlig have en mere almindelig økonomisk Interesse.

Husmandsbruget er, som vel bekendt, i det sidste halvthundrede Aar kommet til at spille en stedse større Rolle i det danske Landbrug, og der fandtes (Bornholm medregnet) i 1895 161,540 Huse med Jord, medens Antallet af egentlige Husmandsbrug vel kan sættes til ca. 120,000. I de senere Aar have Landboforeningerne i stigende Grad søgt at ophjælpe Husmandsbrugene, saaledes gennem Præmiering af ypperligt dyrkede Huslodder og ved Etablering af Rejser for Husmænd. Samarbejdet mellem disse og de større Landbrugere var godt baade i Landboforeningerne og i Andelsforetagenderne, men i 1901 begyndte Husmændene imidlertid at oprette egne selvstændige Foreninger, og ca. 100 Husmandsforeninger med over 5000 Medlemmer bleve dannede Landet over. Aarbogen giver Oplysning om, at denne Bevægelse i 1902 fortsatte sig og antog fastere Former, idet de enkelte Foreninger sluttede sig sammen i store provinsielle Fællesforeninger. Der findes nu 3 saadanne: »De samvirkende jyske Husmandsforeninger«, der omfatte 60 Foreninger med 2200 Medlemmer, »De samvirkende sjælland-lolland-falsterske Husmandsforeninger«, omfattende 50 Foreninger med 2500 Medlemmer, og »De fynske Husmænds Landboforening« med 60 Kredse og 1200 Medlemmer. Disse 3 Fællesforeninger samarbejde atter gennem et Forretningsudvalg, der bestaar af deres

3 Formænd.*) Antallet af Foreninger og Medlemstallet i disse er i stadig Stigning.

Husmandsforeningernes Formaal ere rent landøkonomiske. De ville søge at fremme Udviklingen af Husmandsbruget samt det mindre Landbrugs Bierhverv ved at yde Støtte og Vejledning for Medlemmerne med Hensyn til Agerbrug, Kreaturhold, Frøavl, Havebrug og Dyrkning af Handelsplanter, Fjerkræavl, Biavl, Husflid m. v. Deres Formaal ere mere omfattende end de gamle Landboforeningers, der som Regel lægge Hovedvægten paa Husdyravlens Udvikling og i anden Række paa Plantevækstens, men lade Bierhvervene ligge.

Anskuelserne om Husmandsforeningernes Betselighed ere ret delte, og mange Landmænd mene, at selv om der er nogen Forskel mellem Forholdene i det større og i det mindre Landbrug, er denne Forskel dog ikke mere indgribende, end at man godt vedblivende kunde arbejde sammen. Man frygter for, at de ny Foreninger skulle sætte Skel og maaske lægge Hindringer i Vejen for et fordrageligt Samarbejde.

Der er dog næppe Grund til at nære nogen alvorlig Frygt herfor, thi Forstaaelsen og Samarbejdet mellem Gaardmænd og Husmænd have saa gode materielle Forudsætninger, at de ogsaa nok ville holde fremtidigt. Det maa være tilstrækkeligt her at pege paa de store økonomiske Interesser, der knytte dem sammen i Andelsforetagenderne. I Forening have de oprettet disse, de have samarbejdet i god Forstaaelse, og Husmænd-

*) Udenfor denne Organisation staar den ældre »Dansk Husmandsforening«, der imidlertid kun omfatter 11 Husmandsforeninger med 450 Medlemmer.

ene have vundet ikke mindst ved Andelsforetagendernes Virksomhed. Det mest nærliggende og det største Eksempel herpaa ere Andelsmejerierne.

Straks fra første Færd af tog Andelsmejerierne saa at sige alle med, lige ned til Husmanden med 1 Ko. De gav ham en god Indtægt af denne, og de gav ham Mulighed for med Fordel at forøge Kreaturholdet. Og Husmanden var ikke sen til at føre denne Mulighed ud i Virkeligheden, Kreaturholdet er i Løbet af den sidste Snes Aar vokset stærkt i Husmandsbrugene, og disses Kultur er derved gaaet stærkt frem. Nogle faa Tal fra Landøkonomisk Aarbog ville vise, hvor langt ned i Befolkningen Andelsmejeriernes Virksomhed naar. Der fandtes i Begyndelsen af 1903 1046 Andelsmejerier*) med ca. 147,900 Andelshavere — over Halvdelen af disse ere altsaa mindre Jordbrugere. Dette fremgaar ogsaa af følgende Beregning: den af Andelsmejerierne i sidste Regnskabsaar behandlede Mælkemængde var ca. 3960 Millioner Pund, hvad der i Gennemsnit for hver Andelshaver svarer til ca. 27,000 Pund. Regner man den gennemsnitlige Mælkeydelse pr. Ko til 4500 Pund om Aaret, kommer der paa hver Andelshaver 6 Køer, medens det normale Antal Køer for en Bondegaard er mindst 12 til 14.

Ogsaa Andelsslagterierne have stor Betydning for Husmændene, om end ikke saa stor en Betydning som Mejerierne. Der fandtes i Begyndelsen af Aaret 1900 25 Andelssvineslagterier med ca. 60,000 Andelshavere, nu ere Tallene henholdsvis 27 og ca. 66,400. Desuden findes der 24 Privatslagterier. I Andelsslagteriernes Opland ere saa godt som alle Husmænd Andelshavere,

*) Endvidere 185 Fællesmejerier og 70 Herregaardsmejerier.

og om en Mand fører ét Svin eller 100 til Slagteriet, har intet at sige paa Generalforsamlingen, thi paa denne har enhver Andelshaver kun én Stemme. Den samme demokratiske Ordning er gennemført i mange af Andelsmejerierne og i Dansk Andels-Ægekспорт, der for Tiden tæller ca. 475 Kredse, spredte over hele Landet. Ogsaa i dette store Andelsforetagende ere Husmænd (og Indsiddere) Parthavere, vistnok mindst i samme Udstrækning som de større Landmænd.

Man tør utvivlsomt betragte det som givet, at Husmændene ikke ville skille sig ud paa Andelsomraadet og lave deres egne Andelsforeninger, thi deres Produktion er ikke stor nok til, at de kunne bære disse oppe. Men naar Gaardmænd og Husmænd sikkert ogsaa fremtidig ville arbejde sammen i god Forstaaelse og til fælles økonomisk Fordel i Andelsforeningerne, er der sikkert ingen Sandsynlighed for, at der paa andre økonomiske Omraader skal blive sat et afgørende Skel mellem dem.

— Af Andelsforetagenderne have de egentlige Produktionsforetagender langt den største Betydning, derefter følger Indkøbsforeningerne, medens Salgsforeninger endnu ikke ere stærkt udbredte i vort Landbrug. I 1901 blev der oprettet en stor Mængde Andelsselskaber for Indkøb (særlig af Foderstoffer), ligesom der ogsaa stiftedes flere Salgsforeninger (for Smør, Æg, Kød og Slagtekvæg); i Fjor er der ikke blevet oprettet noget nyt Andelsselskab af Betydning, derimod har Tilgangen til de bestaaende Foretagender været betydelig. I den senere Tid har Andelsbevægelsen taget en ny Opgave op, nemlig rationel Fedning af ungt Fjerkræ og dettes Salg, og der er ingen Tvivl om, at et stort nyt Arbejdsomraade

endnu ligger aabent for den. Som ét Eksempel herpaa skal blot nævnes, at Dyrkning, Sortering, Pakning og Salg af Frugt og Havesager i det store turde være en Sag for Andelsbevægelsen at tage op, ved hvilken der vilde være en god Indtægt at hente hjem.

Den Vægt, man i de senere Aar er begyndt at lægge paa Bierhvervene, har givet sig Udslag i Opprettelsen af forskellige Foreninger til disses Fremme. Som Eksempler paa saadanne Foreninger kan nævnes Foreningen »Vore Bierherv« (oprettet 1899), Moseindustriforeningen (1901) og Dansk Ferskvandsfiskeriforening (1902). De sidste Aars energiske Bestræbelser for at fremme Plantekulturen have ogsaa medført Opprettelsen af flere Planteavlsforeninger.

Sammenligner man Aarbogens 3 ældre Udgaver med den nys udkomne, kan man spore en Tendens til ved Formandsskifter i Landboforeningerne at sætte Gaardmænd ind i Stedet for større Jordbrugere. Forholdet er for Tiden dette, at i vore 107 Landboforeninger beklædes Formandspladsen i 56 af Gaardmænd, i 36 af større Jordbrugere og i 15 af Skoleforstandere, Lærere, Møllere o. lign.

Foruden Foreninger med specielt landøkonomiske Formaal er der i Nutiden oprettet en stor Mængde Foreninger, der tage mere almindelige Opgaver op: sociale, humane og filantropiske o. s. v. Saaledes Understøttelsesforeninger, Foredragsforeninger, Tyende-, Præmie-, Spare- og Forskudsforeninger o. s. v. o. s. v.

Ogsaa om denne Side af det landøkonomiske Foreningsliv indeholder Landøkonomisk Aarbog fyldige Oplysninger, systematisk ordnede, lette at finde sig til rette i og gode at hente Kundskab af.

Bog anmeldelser.

B. GUREWITSCH. **Die Entwicklung der menschlichen Bedürfnisse und die sociale Gliederung der Gesellschaft.** (Staats- und socialwissenschaftliche Forschungen. Herausg. von Gustav Schmoller. XIX, 4). Leipzig 1901. (129 S.).

Dette lille Skrift henleder Opmærksomheden paa et Spørgsmaal af ikke ringe Interesse. Arbejdets Deling indenfor Samfundet er ofte bleven beskrevet og analyseret, men man har ikke med Bestemthed og Klarhed stillet sig det Spørgsmaal, hvad der egentligt er Aarsagen til dette Fænomen, der jo gennemgaaende melder sig paa et vist Punkt af enhver Kulturudvikling og stedse indtræder paa ny under Kulturens fortsatte Udvikling. Hvor man i Sociologien ikke lader sig nøje med en blot Beskrivelse, indskrænker man sig til at fremhæve (som allerede Auguste Comte gjorde det overfor Malthus), at en talrig og tæt Befolkning er Betingelse for Arbejdets Deling, eller man gaar et lille Skridt videre og viser (som Durckheim i hans interessante Værk: *De la division du travail social*, 1893), at Arbejdsdeling er det eneste Middel til at dæmpe den voldsommere Kamp for Tilværelsen, som Befolkningens stigende Talrighed og Tæthed medfører. Det er klart, at der her mangler et Mellemlid. Thi fordi én Betingelse er til Stede, kunne de afgørende Betingelser meget vel mangle, og fordi noget er nødvendigt i Kampen for Tilværelsen, er det ikke sagt, at det staar til Raadighed.

I Nationaløkonomien, der stadigt optræder med en

vis Selvstændighed overfor den almindelige Sociologi, ligger det nær at pege paa de stigende og ændrede Fornødenheder som Aarsag til Arbejdsdelingen. Det er denne Forklaring, Forf. beskæftiger sig med, og hvis Uholdbarhed han søger at vise, for saa selv at forsøge en bedre Forklaring.

Forf. hævder for det første, at Fornødenhedernes forandrede Retning og Karakter selv behøver en Forklaring, og for det andet, at den snarere er Virkning af Arbejdsdelingen end Aarsag til denne, idet de nye Fornødenheders Objekter først blive til ved selve Arbejdsdelingen, og man ikke kan have en Fornødenhed, hvis Objekt man slet ikke kender.

Denne sidste Sætning er en Hovedsætning i Forf.s Psykologi. Enhver Trang maa gaa ud paa noget, hvis Værdi er erfaret. (»Ein Bedürfniss würde demnach zu definieren sein als ein auf die Erzeugung eines bestimmten Objects gerichtetes Begehren« S. 6). Overfor denne Sætning kunde man nære adskillige Betænkeligheder. Der kan dog sikkert eksistere Trang, hvis Genstand først bagefter erkendes, — en Trang, der foreløbigt ytrer sig som ubestemt Savn og Uro eller som Nedstemthed eller som Virketrang uden bestemt Retning. I de saakaldte Instinkter er der endog en Uro og Higen, der ved visse Sanseindtryk ledes i bestemte Retninger og først tilfredsstilles, naar et bestemt Resultat er naaet, skønt der forud ingen Forestilling var til Stede om dette Resultat. Man kan endog tale om en Trang, der først kan konstateres ved den Tilfredsstillelse, en vis Paavirkning eller Oplevelse bevirker, som naar — for at tage et simpelt Eksempel — en Solstraale, der bryder ind i Værelset, gør Ende paa en mismodig Stemning. Det er et af de dybeste Ord, der ere sagte i Verden, at det kan være skjult for vore Øjne, hvad der tjener til vor Fred. Hvad der, naar det kommer, volder en dyb og rig Tilfredsstillelse, maa dog have et Tilknætningspunkt i vor Natur, selv om dette ikke forud har yttret sig i Smerte, Savn eller Stræben.

Hele dette uvilkaarlige og halvt eller helt ubevidste Grundlag for »Fornødenhedernes« Udvikling gaar Forf. — forekommer det mig — altfor let hen over. Jeg har saa meget des mere Grund til at fremhæve dette, som han i sine psykologiske Bestemmelser paa flere Punkter støtter sig til min »Psykologi«. Han vilde i denne Bog have fundet en stærk Betoning af det uvilkaarlige og ubevidste Livs Betydning som Forudsætning for det Bevidsthedsliv, der virker med udtrykkelige Forestillinger og sætter bestemte Formaal. Det er sikkert med Urette, at Forf. mener (S. 19), at Fornødenhedernes Formering og Forfinelse ikke skal kunne skyldes dette Grundlag, fordi dette væsentligt er nedarvet og bestaar i uforandret Form. Der er ikke Tvivl om, at dette Grundlag (f. Eks. i det saakaldte Temperament, men ogsaa i hele Instinktlivet) kan undergaa Forandringer, som ikke blot skyldes Forestillingslivets Indflydelse. Derved bliver ganske vist hele Spørgsmaalet om Fornødenhedernes Opstaaen og Forandring langt mere indviklet og vanskeligt, end naar man holder sig til de med bestemte Forestillinger forbundne Drifter. Vi staar her over for det store Problem om Variabiliteten, som overalt i Biologien indeholder saa meget gaadefuldt, naar man gaar tilbage til de første Ændringer. Charles Darwin saa jo her en Grænse for vore Hypoteser, og siden hans Tid er denne Grænse ikke bleven overskredet.

Det er da en Simplificering af Opgaven, naar Forf. holder sig til sin Definition af Fornødenhed som en med Bevidsthed om sin Genstand forbunden Trang eller Drift. Saa er det jo selvfølgeligt, at Erfaring om Tilfredsstillelse maa gaa forud. Spørgsmaalet er nu, hvorledes nye Fornødenheder i denne Betydning af Ordet kunne opstaa. Af Selvopholdelsestrangen mener Forf. ikke, at de kunne forklares. Thi en Betingelse for at eksistere behøve de nye Fornødenheder ikke at være. Og hvis der ligefrem er Nød og Mangel til Stede, vil Befolkningen ganske simpelt tage af. Der ligger i den blotte Selvopholdelses-

trang ingen Grund til nye Fornødenheders Opstaaen. Økonomiske Grunde kunne intet Steds have været de oprindelige — hverken ved Agerbrugets eller Haandværkets Opstaaen, eller ved Tæmning af Dyr og Brugen af deres Mælk og Uld. Den økonomiske Værdi kunde først erfares, efterat man allerede havde taget Jorden eller Dyrene i Brug. — Heller ikke den frie, ubestemte Brug af Kræfterne, som er en Virkning af et Overskud af Energi, — den spontane eller (som Forf. kalder den) »æstetiske« Virketrang skal indeholde Forklaringen; dog udtaler Forf. sig her noget mindre sikkert. Hans Hovedindvending er her, at de økonomiske Fornødenheders Tilfredsstillelse gennemgaaende kræve et strængt og koncentreret Arbejde, der ikke let kunde tænkes indledet ved fri legende Virksomhed. »Æstetiske« Fornødenheder opstaa, som Forf. viser i Tilslutning til forskellige Antropologer, nok saa tidligt som økonomiske Fornødenheder; men han finder det meget vanskeligt at paavise Overgangen fra hine til disse.

Sin egen Løsning af det stillede Problem finder Forf. i et Motiv, der staar for ham som forskelligt baade fra Selvopholdelsestrangen og den frie Virketrang, — nemlig Stræben efter social Magt, d. v. s. efter at besidde noget, hvorved man udmærker sig fremfor andre. I Magtdriften, i det hede, voldsomme Ønske om at bringe sin Person til at gælde saa meget som muligt indenfor Samfundet, finder han Kilden til Fornødenhedernes Differentiation. De Herskende søge stedse at markere Forskellen mellem sig og de Ringere ved Luksus, — Luksus i Dragt, Føde, Optræden og Virksomhed. Derved opstaa nye Fornødenheder, og naar disse én Gang ere indførte i Samfundet, demokratiseres de efterhaanden ved Efterligning, idet selve denne Efterligning skyldes de Ringeres Stræben efter at nærme sig i Kaar og Optræden til de Herskende — efter at vinde Magt. Det er altsaa Magtbestræbelsen, der sætter den oprindelige Differens, som afføder en ny

Fornødenhed, og det er ogsaa den, der senere udbreder denne Fornødenhed videre.

Efter mit Skøn har Forfatteren sat Magttrangen i for stor Modsætning til Selvopholdelsestrangen og den frie Virketrang. Den er beslægtet med begge. — Thomas Hobbes, der i sin energiske Psykologi lagde saa stor Vægt paa Magttrangen, udleder den paa en meget klar Maade af Selvopholdelsen. Ingen, siger han, kan tænke paa Fremtiden uden at søge at skaffe sig Midler til at møde Fremtidens Krav. Og Magt er ikke andet end Midler til at opnaa fremtidige Formaal. Overlegenhed vil man især føle med Hensyn til saadanne Midler, og den vil udvikle sig af Trygheden ved at vide, at man i denne Henseende er vel forberedt. Derfor vil Magtfølelsen ogsaa — ligesaa vel som den økonomiske Nyttefølelse — forudsætte forudgaaende Erfaring, og den vil ytre sig paa forskellig Maade hos forskellige Folk og til forskellige Tider. — Med den uvilkaarlige Virketrang er Magtfølelsen saa nøje beslægtet, at den ofte ikke kan skelnes fra den, idet den er et med Glæden over at mærke sine Kræfter, og idet man umiddelbart erfarer det Forspring, man faar fremfor andre. For Fremtiden op søger man saa ganske naturligt saadanne Opgaver og Virksomheder, hvor denne Overlegenhed kan vise sig paany.

Henvisningen til Magttrangen er saaledes ikke nogen afsluttende psykologisk Forklaring, da denne Trang hænger nøje sammen med det øvrige Driftliv. Ogsaa paa dette Punkt er Problemet altsaa mere kompliceret, end Forfatteren antager. Og man vil næppe kunne finde den fulde Forklaring af nye Fornødenheders Opstaaen uden særligt at tage de ydre Forhold og de derfra stammende Erfaringer i Betragtning. Der kan (som det ovenfor er antydnet i Eksemplet med Solstraalen) ligge Muligheder skjulte i den menneskelige Natur, som først under ganske specielle Forhold blive til virkelige Dispositioner, end sige til Tendenser.

Dog udelukker denne Problemets sammensatte Karakter ikke, at den af Forf. særligt fremhævede Faktor kan have sin store Betydning. Det er i hvert Tilfælde sikkert, at den spiller en mægtig Rolle i den virkelige Udvikling, selv om Forf. ikke har Ret i, at den skulde være den eneste Aarsag til de nye Fornødenheders Opstaaen. Hans Teori er den, at naar der først under Magttrangens Indflydelse er indtraadt en social Differentiation, frembringer denne hos de Herskende nye Fornødenheder som Udmærkelstestegn og ophæver derved Ligevægten mellem Produktion og Konsumtion, idet Produktionen faar et Forspring for Konsumtionen. Om det, der saaledes finder Sted, er gavnligt, beror paa, om de nye Fornødenheder (som altsaa ifølge Forf. stedse ere Luxusfornødenheder) kunne give Stødet til Udvikling af virkelige og blivende Fornødenheder i Samfundet, derved at de tilegnes af større Kredse i alle Lag. Det er ikke al Luxus, der er en progressiv Faktor.

Det forekommer mig, at Forf.s sociologiske Betragtninger gennemgaaende ere rigtigere end hans psykologiske. Han har overset, at der ved enhver social Udvikling stedse er mangfoldige psykiske Elementer i Virksomhed. Men han viser et rigtigt Blik deri, at han gaar ud paa, at en ny Fornødenhed stedse forudsætter en Differentiation — hvorledes saa denne kommer i Stand.

Inden jeg forlader den interessante lille Bog, skal jeg bemærke, at Forf. paa en træffende Maade, skønt i al Korthed, kritiserer Marx og Nietzsche. Overfor Marx hævder han, at Ulighedernes sociale Nødvendighed umuliggør enhver Utopi — ogsaa Marx's egen. Overfor Nietzsche gør han gældende, at Magtfølelsen ikke blot vil ytre sig hos »Herrerne«, men ogsaa hos »Slaverne«. Denne Kritik er hos Forf. forbunden med Anerkendelse af de geniale Ideer, de to, hver i sin (diametralt modsatte) Retning radikale Forfattere have udtalt.

Harald Høffding.

CHRISTIAN CORNÉLISSEN. *Théorie de la valeur*. Réfutation des théories de Rodbertus, Karl Marx, Stanley Jevons et Boehm-Bawerk. Paris 1903. Schleicher frères & Cie. (XVII + 413 S., fr. 4.00).

Grænsenyttelæren har mødt megen Modstand og mere Misforstaaelse. Dens Tilhængere er ikke uden Skyld heri, de har drevet en rigtig Idé ud i det absurde, de har givet Begrebet »Grænsenytte« en større Plads i Værdilæren, end det rettelig bør have, og de har voget sig ud i lidet holdbare, ja helt urigtige Abstraktioner, og har paa ikke faa Punkter begaaet flere Forsyndelser mod Virkeligheden end den klassiske Skoles mest abstrakte Doktrinære. Men det ejendommelige har været, at den Kritik, der er fremkommen, har været saa absolut negativ og oftest uforstaaende, at den, selv hvor den havde Ret, ikke gjorde Gavn. Kun Tyskeren Professor Lexis danner en hæderlig Undtagelse. To Slægtled har gjort Forarbejderne: 70'ernes Mænd (Walras og Jevons), og 80'ernes (Böhm-Bawerk, Wieser, Pareto og Marshall); den tredje Retning, hvortil nærværende Anmelder hører, og som bl. a. i den ældgamle Prof. Aschehoug har en forstaaende Fremstiller — har søgt at afribbe den Jevons-Walras'ske Teori dens fleste Udvækster.

Til dem, der med en Del Kendskab til Grænsenyttelærens Litteratur kritiserer Grænsenyttens, er der i Aar kommen en fransk Forfatter med et nordisk Navn, Hr. Christian Cornélissen; men det maa siges, at, er end nogle af hans Indvendinger rigtige, saa er der saa megen Uforstand i hans Kritik, at han i al Fald ikke lægger Sten til Økonomiens Bygning.

Medens den klassiske Skole har set paa Udbudets Momenter — in casu: Produktionsomkostningerne — ser de ældre Grænsenytteteoretikere ene paa Efterspørgselen. Naar Mærd som Jevons og Walras gaar saa vidt som at »lade Varerne ombyttes i Forhold til deres Grænsenytte«, da er dette dels galt, og dels hvilende paa den urigtige Forudsætning, at man ombytter Varer mod Varer;

— under den kapitalistiske Produktionsmetode er Reglen jo den: man yder Arbejde, faar derfor en Sum Penge til Raadighed (Indtægt) og køber atter for sin Indtægt Goderne. Men hermed faar Nyttevurderingen kun Betydning for Køberens Pris, for Efterspørgselen; derhos kommer der et Moment til ind, nemlig Indtægtens Fordeling. Og det er det beklagelige, at Betydningen af Indtægtens Fordeling i Dannelsen af den subjektive Pris næsten er overset af de moderne Økonomer. At Hr. Cornélissen heller ikke har Øje derfor, taler til liden Ære for ham.

Med andre Ord: Læren om Grænsenyttens Indflydelse paa Markedsprisen har kun Betydning for Efterspørgselen: vi undersøger den enkeltes Attraa, og dermed den Nytte, han tillægger Varene og de forskellige Kvanta af samme Varer; sammenholder vi dette med hans Indtægt, har vi Midlerne til at bestemme den Pris, han højst vil give, hans subjektive Pris. Vi finder, at hver enkelt Køber møder paa Markedet med sin Række subjektive Priser, forskellige, ikke blot for de forskellige Varer, men ogsaa forskellige for de forskellige Kvanta af samme Vare; jo større Nytte vi tillægger en Vare eller et Kvantum deraf, des større Offer er vi ogsaa villige til at gøre, og des højere er følgelig vor subjektive Pris. Men nu er Prisen for alle Kvanta af samme Vare ens; køber vi f. Eks. 4 Kvanta, forlanger vi derfor, at den subjektive Pris, vi sætter for det 4de Kvantum (der jo er ringere end den subjektive Pris, vi vil betale for det 3dje) skal være mindst lig med Markedsprisen, hvortil vi kan faa 4 Kvanta at købe; vor subjektive Pris for det sidst købte Kvantum, Grænseprisen, sammenfalder med Markedsprisen, og da Grænseprisens Størrelse er afhængig ikke blot af min Indtægt, men ogsaa af den Nytte, jeg drager af sidst købte Kvantum (3: Grænsenyttens for 4 Kvanta), kommer altsaa Grænsenyttens til at spille ind i Værdiansættelsen — om end i langt beskednere Omfang, end almindeligvis hævdes. Indtægtens Fordeling gør sig med

Hensyn til Efterspørgslen i nok saa høj Grad gældende, og Udbudet er jo delvis bestemt af objektive udenfor den subjektive Værdsættelse liggende Momenter, 3: de tekniske Betingelser.

At tillægge Grænsenyttten en større Betydning herudover og tro, at man kan løse Værdispørgsmaalet alene ved Nytteligninger, er taabeligt: har vi fundet Efterspørgselspriserne, kan Nyttetilladset ikke længere være os til Hjælp. Analysen af den enkeltes Nyttevurdering er nødvendig, ja uden denne er en Værditeori ufuldstændig; men man skal ikke slæbe Nytteapparatet længere med sig end det er frugtbringende, 3: indtil vi har funden Elementerne i Efterspørgslen.

Hvis Hr. Cornélissen havde indskrænket sig til at vise Grænseteoretikerne tilbage, naar de benyttede Grænsenyttten som en Sibylles Livsvækker og stillede deres haarrejsende Ligninger op, hvori findes A's og B's og C's Vurderinger af 100 forskellige Varer, (og hvor vi har Walras' klassiske: »der er 100 ubekendte, der er 100 Ligninger, altsaa er Opgaven løst«), ja da havde den franske Forfatter gjort Økonomien en Tjeneste.

Forfatteren korrigerer imidlertid ikke, i al Fald højst ufuldstændig; der er mange Punkter, hvor en Kritik vilde være befrugtende, men Forf. har overset dem. Han vil vælte Systemet. Han hævder — rigtigt — at der er en subjektiv (Købers) Værdi og en Producent's (Sælgers) Værdi. Den prisbestemte Producentværdi er Grænseproducentens Omkostninger; derimod forklarer han absolut intet om, hvorledes den subjektive Værdi dannes eller virker, just ud over det, at det er vor Attraa, der bestemmer Prisen, vi vil give for en Vare.

Hans første Indvending er, at han anser det for uberettiget at maale Nyttten, og her udtaler han sig omtrent paa samme Maade som Prof. Jul. Petersen ved min Disputats. »Det er noget Snak — sagde Prof. P. — at ville anvende de algebraiske Symboler, og opstille Ligninger, naar der tales om Deres Attraa; den kan De

jo ikke maale«. Jo jeg kan; jeg gør daglig et Valg mellem tvende Varer, og ser, at min Attraa efter denne Vare er større eller mindre end min Attraa efter en anden Vare. Og ved jeg, at min Attraa efter en Teaterbillet er større end efter en Flaske Vin, ja saa har jeg ogsaa Lov til at tale om, at de to Arter Attraa har en forskellig Styrke, at dømme efter deres Indflydelse paa min Handlemaade. Og har de forskellig Styrke, kan jeg ogsaa sige, at min (ringere) Attraa efter Vin maales med a Enheder, og min større Attraa efter Billetten med $a + x$ Enheder, idet disse to Størrelser a og $a + x$ udsiger hverken mere eller mindre end at den sidste Attraa er stærkere som Motiv end den anden. Og saa helt rent ud i Vejret kan det vel ikke være at tale om et »større og mindre« end ved de sjælelige Tilstande, naar — hvad ganske vist ikke Hr. Cornélissen, men Prof. Jul. Petersen burde vide — der ved det danske Universitet er ansat en Docent, der forelæser over sine Eksperimenter med Maalinger af sjælelige Tilstande ved Maalinger af de disse ledsagende fysiologiske Fænomener.

Endelig hævder Forf. (og Prof. Jul. Petersen), at man ikke kan udlede den subjektive Pris's Størrelse fra Nyttens Størrelse, saalidt som omvendt. Hertil er det at sige, at det faktisk er min Attraa, der bestemmer, hvor meget af min Indtægt jeg vil anvende paa Erhvervelsen af en vis Vare: \varnothing ; dens subjektive Pris.

Her fremkom Prof. Jul. Petersen med en Sammenligning med Termometret og Vareprisen, som Dr. Frantz Pio fandt saa aandfuld, at han i sin Anmeldelse i »Politiken« af min Bog gentog den. Lige saa lidt, sagde Hr. Jul. Petersen, som jeg kan sige, at det er dobbelt saa varmt, fordi mit Termometers Kviksølvsnøjle stiger fra 10 til 20 Grader, kan jeg sige, at min Attraa er dobbelt saa stor efter den Ting, jeg vil betale 2 Kr., som efter den jeg vil betale 1 Kr. for.

Her halter Sammenligningen: Det i dette Sammenhæng karakteristiske ved Termometret er, at dets Nul-

punkt ikke er Varmens Nulpunkt. Varmens Nulpunkt, der hvor det ikke kan blive koldere, og hvor alt Liv og al Bevægelse er tilintetgjort, ligger langt langt lavere end Termometrets Nulpunkt: der er en hel Mængde Varme tilstede, naar Kviksølvet staar paa 0 Grader; Varmen er maaske ikke tiltaget med en Tusindedel, naar den stiger fra 0 til 1 Grad; derfor vilde det være galt at sige, at fordi Termometret i Dag viser 2 Grader mod 1 Grad i Gaar, er Varmen fordoblet; det siger heller ingen.

Derimod er Nyttens Nulpunkt og den subjektive Pris's Nulpunktet paa samme Sted: naar der ingen Nytte er, vil jeg intet give for en Vare, og naar jeg intet vil give, er det fordi jeg ikke attraar Varen. Hvad jeg vil give, tiltager absolut i samme Forhold som min Attraa vokser*).

Helt uforstaaende er Hr. Chr. Cornélissen, naar han kommer til det klassiske Eksempel med de tre Sække Korn, hvoraf den tredje Sæk anvendes til at fodre Paa-fugle, den anden f. Eks. til at give de mælkeydende Køer og den første til eget Forbrug. Det er den ringeste Nytte af den tredje Sæk, der bestemmer Værdien, siger Wieser. Nej, siger Cornélissen, De kan da ikke nægte, at den Sæk Korn, hvoraf han lever, har større Værdi for ham, end den, hvormed han fodrer Luksusfugle. Man vil se, at her forveksler Forf. Værdi og Nytte; han har faktisk forskellig subjektiv Værdi for hver af de tre Sække, han betaler dem med samme Pris, der sammenfalder med den subjektive Pris for den tredje Sæk. — Hele Forf.'s Fejlsyn bunder overhovedet i, at han ikke forstaar, hvorfor Køberens Grænsepris sammenfalder med Markedspris.

*) Køber vi f. Eks. 4 Kvantum af en Vare, forlanger vi, at Nyttens af det 4de Kvantum (Grænsenyttens af 4 Kvantum) skal mindst være lig med vort Pengeoffers Nytte (o: Prisen multipliceret med vor Indtægts Grænsenyttens). Herefter bliver den subjektive Pris ved fire Kvantum lig Grænsenyttens af Varen ved et Køb af 4 Kvantum divideret med vor Indtægts Grænsenyttens. Heraf vil man se, at den subjektive Pris varierer direkte med Varens Grænsenyttens.

Forf. forstaar slet ikke, at Grænsenyttten bestemmer subjektiv Pris, selv om han indrømmer, at hvert Kvantum af en given Vare har sin fra de andre Kvantas forskellige Nytte, des større, jo mindre Forraadet er i Forvejen, og følgelig ogsaa sin fra de andre Kvantas forskellige subjektive Pris. Han opstiller iøvrigt Begreber som social subjektiv Værdi i Modsætning til individuel subjektiv Værdi (ligesom han taler om social og individuel Bytteværdi). Denne Begrebsdeling er iøvrigt Nonsens, al Markedsværdi er social, al subjektiv Værdi individuel; en subjektiv Vurdering er kun det vurderende Subjekts Vurdering, og ingen andens. Man kan sætte sin individuelle contra den kollektive Vurdering, men det om en kollektiv subjektiv Vurdering, det er en Selvmodsigelse *in adjecto*. Iøvrigt er det ikke mindre urigtigt ved Auspitz og Liebens: Gennemsnits-Grænsenytte; der findes intet saadant Begreb, den sociale prisbestemmende Grænsenytte er sidst akcepterede Købers Grænsenytte; hver enkelt Køber har en forskellig Grænsenytte — alt efter hvor mange Kvantas hans større eller mindre Indtægt tillader ham at erhverve sig.

Forf. indskrænker sig altsaa til at hævde, at der eksisterer en subjektiv Pris, bestemt af vor Attraa — om hvorledes og i hvilket Omfang siger han os ikke. Om Sælgers Minimalpris siger han, at den ganske vist oprindelig var en Pris, der forholdt sig til Arbejdstiden (en *»valeur de travail«*), men nu er det Produktionsomkostningerne plus Gennemsnitsprofitten. Han kritiserer stærkt Marx's Lære om den afløbne Arbejdstid som Værdisubstans — med Argumenter, der er rigtige, om end almindelige. Forf.'s Lære om Produktionsomkostningerne, Gennemsnitsprofitten, er ikke videre værdifuld, fordi han trods de mange Ord ikke fortæller os, hvad der menes hermed.

Bogen slutter med nogle meget aktuelle Bemærkninger om Monopolet.

Cornélissens Bog røber stor Flid og Belæsthed. Forf. kender baade sine Grænsenytteteoretikere og sine Socialister (de to Skoler, han vender sig imod); der er mange

gode Tilløb, men han forbinder germansk Kedsommelighed med fransk Snakkesalighed. Der vrimler med Gentagelser, og selvfølgelig Ting underkastes den grundigste Analyse.

Iøvrigt er der meget godt i denne Bog; men det kan alligevel hverken for Modstandere eller Venner af den østrigske Skole betale sig at læse den. Bogen minder iøvrigt baade i Plan og delvis i Resultater om min egen Afhandling om samme Emne — paa enkelte Steder saa forbløffende (særlig i dens Fejl), at man kunde fristes til at tro paa en personlig Forbindelse mellem de to Forfattere. Min Hovedindvending mod Forf.'s Bog er iøvrigt den, at der staar for lidt paa dens 400 Sider; Bogen er efter sit Indhold 300 Sider for stor.

Forfatterens Navn lyder nordisk, det er i Virkeligheden godt flamsk eller hollandsk. Ser man paa Stilen og Ordvalget, da er det et underligt stift Fransk med mange Gloser, der næsten aldrig ses hos andre Forfattere, og synes hentede ud af et Leksikon. Forfatterens Kendskab til Tysk tyder paa, at Hr. Christian Cornélissen er en til Paris indvandret Flamlænder, der ikke altid taler Fransk i sit Hjem. Han er vistnok kommen sent til at studere og er ikke Økonom *ex professo*, ellers vilde han i større Grad have citeret franske Forfattere og særlig nulevende Universitetslærere. Mange af hans Oplysninger viser, at meget traditionelt har Nyhedens Interesse for ham. Han har levet som saa mange fremmedfødte ubemidlede Litterater i Paris, fra Haanden til Munden — derpaa tyder bl. a. Dedikationen til hans Hustru, »den *vaillante* Kamerat i en vanskelig Livsperiode«.

Denne lille Undersøgelse af Forfatterens Person er fremkaldt af en Dansks naturlige Undren over som fransk Forfatter at finde en Mand, der har Christian til Fornavn og hvis Efternavn ender paa »sen«.

Laurits V. Birck.

MATTI HELENIUS. **Alkoholspørgsmaalet.** København 1903. G. E. C. Gad. (436 S.).

Da Helenius sidste Sommer forsvarede sin Afhandling for Doktorgraden ved vort Universitet, var hans Navn forlængst velkendt i Afholdsfolkenes Kreds. Tidligere havde han skrevet om Afholdssagen, han var en ofte benyttet Foredragsholder og en ivrig Deltager i Møderne ved de internationale Sammenkomster, der i de senere Aar er bleven et saa vigtigt Led i Ædruelighedsarbejdet. Erhvervelsen af Doktorgraden øgede den Anseelse, han i Forvejen nød blandt Afholdsfolk. Ikke uden Grund stod det for dem, som deres Sag ligesom løftedes op til et højere Niveau, og hans Afhandling havde den for en Doktor-disputats formodentlig højst usædvanlige Skæbne at blive udsolgt i Løbet af kort Tid. Med samme Tillid og Velvilje er det samlede Værk bleven modtaget. Den, der følger lidt med Afholdsbevægelsen, ved, at Helenius' ny Bog ved Møder og i Afholdsblade allerede er en meget benyttet Bog og hyppigt citeret Kilde. Man kan nu heller ikke paastaa, at denne velvillige Modtagelse er ufortjent; thi Helenius' Bog staar baade ved det personlige Arbejde, der er nedlagt i den, ved sin Stofmængde, og for nogle Afsnits Vedkommende ogsaa ved Behandlingen af Stoffet, saare højt over den Afholdslitteratur, der i Almindelighed ser Dagens Lys.

Det nu foreliggende samlede Værk falder i 11 Kapitler. Det er de 7 første af disse, der udgjorde Doktorafhandlingen. De fire ny tilkomne Afsnit om Alkohol, Sygdom og Død; Alkoholisme og Sindssygdom; Alkoholisme og Arvelighed samt Alkoholspørgsmaalets Løsning har mere end fordoblet Bogens Omfang.

Efter en kortere Indledning giver Forf. først en »sociologisk Udvikling af Alkoholspørgsmaalet«: en rent historisk Skildring af det Forhold, hvori Menneskene paa forskellige Udviklingstrin og til forskellige Tider har staaet til de berusende Drikke. Derefter refereres, ogsaa helt

historisk, »den videnskabelige Granskning af Alkoholspørgsmaalet« fra de ældste Tider, og i et særskilt Afsnit gøres der i Fortsættelse heraf Rede for Fysiologiens nuværende Opfattelse af de spirituøse Drikkes Virkning paa den menneskelige Organisme. At Alkohol nydt i større Mængder virker ødelæggende, er ikke det, Helenius søger at bevise: det daglige Liv viser os dette med mere end ønskelig Klarhed. Dr. Helenius mener at kunne fastslaa som Resultat af de nyere og nyeste Undersøgelser, at selv en efter den almindelige Mening meget maadeholden Nydelse af Alkohol virker nedbrydende: »Punkt for Punkt«, siger han, »har saaledes den nyeste Tids fysiologiske Forskning gendrevet de Hypoteser, hvormed man i det mindste har forsøgt at forsvare en maadeholden Brug af Alkohol«. Her, som for Resten gennem hele Bogen, gaar Forf.s Bestræbelser ud paa at hævde og bevise den rent teoretiske eller videnskabelige Berettigelse af det Grundlag, hvorpaa Afholdsbevægelsen praktisk arbejder. Om de anførte Ord er et korrekt Udtryk for den virkelige Situation, er et Spørgsmaal, jeg af nærliggende Grunde ikke skal komme nærmere ind paa. Kun følgende vil jeg gerne have Lov at sige: det er vistnok et almindeligt udbredt Rygte, at Professor Bock under sin Opposition mod Helenius rokkede ikke saa lidt ved dennes Fremstilling paa dette Punkt. Maaske faar man ogsaa nærmest dette Indtryk ved at læse Prof. Bocks udførlige Anmeldelse,*) — hvad Begrundelsen angaar. Men i det almindelige Slutningsresultat synes Afstanden mellem dem betydelig mindre. I Afhandlingen i Hospitalstidende mener Prof. Bock at kunne resumere Videnskabens Opfattelse i følgende Sætninger: at den stadige Nydelse af store Kvantiteter Alkohol virker skadelig, derom er alle enige; ogsaa derom, at den skadelige Virkning begynder ved langt mindre Dosis, end man tidligere var tilbøjelig til at antage. Der er ingen som helst Grund til at tro,

*) Hospitalstidende. 1902.

at Alkohol selv ved meget moderat Brug udøver nogen speciel gavnlig eller nyttig Virkning hos sunde. At en maadeholden Brug af Alkohol — 20—25 Gram daglig, nydt i stærkt fortyndet Tilstand — har en nævneværdig skadelig Indflydelse paa de fysiologiske Processer, kan ikke betragtes som bevist. Det er ikke usandsynligt, at den er bedst faren, som overhovedet ikke vanemæssigt nyder Alkohol, men Beviset kan ikke siges at foreligge. At moderat Nydelse af Alkohol ved sjældnere Lejligheder skulde gøre nævneværdig Skade, er ikke sandsynligt. Jeg har anført disse Udtalelser, for at de Læsere, der har Prof. Bocks fortræffelige Artikel i »Berlingske Tidende« i frisk Minde, kunne se, at Ducleaux's »Opdagelse« i det mindste ikke har ændret Prof. Bocks Mening om Alkoholens Betydning for Ernæringen, og at den foregivne Revolution i den videnskabelige Opfattelse af Spørgsmaalet simpelt hen synes at bero paa Unøjagtighed og Misforstaaelse. —

Fra Fysiologien fører Dr. Helenius os i de følgende to Afsnit ind paa helt andre Omraader: Statistiken og Psykologien eller maaske rettere Psykofysiken, der i forholdvis kort Tid har skudt sig frem som en særlig Videnskabsgren mellem Psykologi og Fysiologi. Jeg skønner ikke rettere, end at det hører til denne Bogs mest blivende Fortjeneste, at Dr. Helenius med en Utrættelighed i Arbejdet, der er i høj Grad paaskønnelsesværdig, endelig har samlet og lagt frem for os Erfaringerne fra de engelske Livsforsikringsselskaber: Erfaringer, hvorom man har hørt saa meget, men vidst saa lidt med nogen Bestemthed. Det er ikke alene Tilvejebringelsen af Stoffet, vi her maa være ham taknemmelig for. Ogsaa selve Behandlingen af det og Diskussionen af mulige afvigende Fortolkninger af de statistiske Resultater, der naas, gør, at dette Afsnit ved sin større Stringens danner en lykkelig Modsætning til den Lethed, hvormed Forf. ofte i Bogens senere Partier baade udvælger og behandler sit mangfoldige statistiske Materiale. Udførligt og gennem-

gaaende godt refererede er vistnok ogsaa de Bidrag, Forf. henter til Belysning af sit Problem af Psykologien. I to Retninger har Forskerne bestræbt sig for ad eksperimentel Vej at komme paa det rene med Alkoholens Virkninger: dels har de søgt at konstatere dens Indflydelse paa forskellige sjælelige Virksomheder (Reaktion, Hukommelse, Ideassociation), dels dens Indflydelse paa Evnen til at udføre et vist Arbejde. Især gør Forf. udførlig Rede for den berømte Sindssygelæge Kraepelins Undersøgelser paa disse Omraader. Ogsaa her har Helenius gjort et fortjenstfuldt Stykke Arbejde, alene derved, at han har samlet de forskellige Forskeres spredte Resultater paa et Sted og derved gjort dem tilgængelige for en større Læsekreds. Undertiden er det ikke fuldt klart, om den Slutning, der drages, er Forf.s egen eller de refererede Forskeres; Side 107 omtales en Række Forsøg af Kraepelin over Alkoholens Indflydelse paa Reaktionstiden. Det paastaas nu, at disse Forsøgs Resultat er det, at allerede smaa Mængder Alkohol »forringede Fatteevnen«; efter almindelig psykologisk Sprogbrug vilde man dog sikkert udtrykke Resultatet ved at sige, at allerede smaa Mængder Alkohol forlængede Reaktionstiden. Man savner i dette Afsnit noget en mere kritisk og selvstændig Bedømmelse af Materialets Værdi som Grundlag for almindelige Slutninger. Ikke blot er der fra Fagmænds Side gjort den Indvending f. Eks. mod nogle af Kraepelins Forsøg, at de anvendte Alkoholdoser ikke var heldigt afpassede, men det har overhovedet været omdebatteret, med hvilken Ret de Resultater, der naas gennem Eksperimenter i de psykofysiske Laboratorier, kan anvendes paa det daglige Liv. To Betingelser maa være til Stede: et tilstrækkeligt stort Antal Forsøg, og Forsøg udførte under Vilkaar, der kommer saa nær som mulig til det daglige Livs Forhold. Den første Betingelse kan i Almindelighed skaffes opfyldt. Vanskeligere er det undertiden med den anden: Betingelserne, hvorunder Forsøgene udføres, er mer eller mindre kunstige og arrangerede, Forsøgsindividet har Bevidsthed

om, at det er Objekt, og i saadanne Tilfælde, hvor der hos »Mediet« forud er en Forestilling eller Forventning om det Resultat, der skal naas, kan der komme Fejlkilder med, hvis Indflydelse paa Slutresultatet det er vanskeligt at kontrollere og give et talmæssigt Udtryk. Det havde været interessant, om Helenius var gaaet ind paa en saadan nærmere Drøftelse af sit psykofysiske Materiales Beviskraft. At han ikke gør det, ligger maaske i, at han finder en saadan Drøftelse overflødig i det givne Tilfælde; men muligvis ligger Aarsagen dybere og hænger sammen med en Mangel, tror jeg, ved den Maade, hvorpaa Helenius har anlagt sine Studier: han har begrænset sig for stærkt til den Litteratur, der direkte angaar det Problem, han tumler med. At en nærmere Drøftelse som den ovenfor antydede ikke vilde være overflødig, viser sig ved Helenius' egen Redegørelse for de »ergografiske« Eksperimenter — Forsøgene paa at maale en Muskels Arbejdsevne. Frey i Bern kom til det Resultat, at Alkohol havde en gavnlig Virkning paa en udmattet Muskel, mens to andre Forskere kom til en modsat Slutning og forklarede Freys Resultat som en Virkning af Suggestion (Side 135). Men kan det »psykiske Moment« virke i den ene Retning, saa bliver det Forf.s Opgave, hvis han vil være sikker paa at overbevise sine Læsere, at klargøre, at der i de Tilfælde, hvor Alkohol virkede nedsættende paa Arbejdsevnen, ikke ogsaa var »psykiske Momenter« med i Spillet.

I de følgende Afsnit behandles den nationaløkonomiske Side af Spørgsmaalet, Alkoholens Betydning som Aarsag til Sygdom og Død, dens Indflydelse paa Prostitution og paa de almindelige moralske Tilstande o. s. v. Der er neppe nogen Side af Emnet, som ikke berøres og belyses. Fra næsten alle Lande, hvorom der i denne Sammenhæng kan være Tale, henter Forfatteren sit Stof. Men det er desværre sandt, at denne Bredde i Undersøgelsen snarere har formindsket end øget Arbejdets Værdi. Jeg tænker ikke her paa saadanne Beregninger

som dem, der anføres over Forholdet mellem Udgifter til Forsvarsvæsenet og Drikkeriet i forskellige Lande, eller Forsøg som dem, der i England er gjort paa at udregne, hvor stor en Del af det samlede Spiritusforbrug, der bliver »anvendt til Drukkenskab« og hvormeget til »moderat Brug« og adskillig andet. Alvorligere er den Lethed, hvormed Forf. giver os Tabeller af den bekendte Type med parallelle Talrækker, mellem hvilke der — tilsyneladende — uden nærmere Prøve postuleres en reel Aarsagssammenhæng — stadig paa den Maade, at Spiritus'en optræder som Aarsag, mens de tilsvarende Tal repræsenterer Virkningerne. Side 353 gives der f. Eks. en Tabel over Antallet af Værtshuse og Skilsmisser i Svejts' Kantoner. Kantonerne samles i 3 Grupper, og vi faar følgende Oversigt:

	Antal Værtshuse pr. 1000 voksne Mænd 1879	Antal Skilsmisser pr. 1000 Vielser i 1877—79
1ste Gruppe	37	78
2den do.	25	57
3die do.	16	36

Ved disse 3 samhörørende Iagttagelser konstateres der »en tydelig Parallelisme« mellem Værtshuse og Skilsmisser. Hvis dette nu blot betyder, at Tallene rent numerisk vokser eller aftager sammen, eller det mere præcist udtrykkes derved, at de kan knyttes sammen rent matematisk ved en eller anden Lov, saa er det naturligvis rigtigt. Men skal Parallelisme betyde en faktisk Aarsagsforbindelse — og dette er øjensynlig Forf.s Mening —, saa opstaar det Spørgsmaal: med hvilken Ret eller hvilken Grad af Sandsynlighed antages en saadan reel Forbindelse mellem Tallene? Og er det bevist, at der er Aarsagssammenhæng, af hvad Art er da denne? Hvis nu én paastod, at det var de ulykkelige ægteskabelige Forhold, der, som Tilfældet var med Jeppe, bragte Folk til at drikke, saa ville vi maaske ikke tage en saadan Paastand altfor alvorlig. Men hvis nogen udtalte den Mening, at vi her (som i mange lignende Tilfælde) stod overfor dybere

liggende Aarsager, hvis Virkninger — om jeg tør udtrykke det saaledes — ligesom forgrener sig »parallelt« i forskellige Retninger, saa kan man ikke blot paa Forhaand ikke afvise ham, det er tilmed ikke usandsynligt, at det var ham, der kom Sandheden nærmest. Og fremdeles: lad det være indrømmet, at Værtshusene, o: Drikkeriet, er et primært Aarsagsmoment, saa rejser sig straks et nyt Spørgsmaal. At Drikkeriet skulde være den eneste Aarsag til Skilsmissen, vil ingen paastaa. Tallene for Skilsmissen er det numeriske Udtryk for Slutresultatet af en Række samvirkende Momenter, af hvilke Drikkeriet kun er et: hvilken Andel har nu dette i den samlede Virkning? Overfor et statistisk Materiale, givet i Form af den Slags parallelle Talrækker, bør der iagttages langt større Forsigtighed end den, Helenius gennemgaaende viser. Ikke blot af rent formelle, men ogsaa af praktiske Grunde: maaske gives der Drikkeriet Skyld, hvor det er Nød og Forkommenhed, materiel eller aandelig, af hel anden Art, vi skulde rette vor Opmærksomhed imod. —

To Følelser, er det engang bleven sagt, maa al Tid besjæle den sande Forsker: det levende Ønske om at finde Fænomenernes Aarsager og den dybe Frygt for at bedrage sig med Hensyn til de Aarsager, han virkelig tilskriver Tingene. Det er ikke den første af disse Følelser, Dr. Helenius mangler, derom er det store personlige Arbejde et Vidnesbyrd, men jeg tror, at mere end én Læser, som med nogen Sympati for Forfatteren og den Sag, han kæmper for, gennemgaar hans Værk, kunde ønske, at ogsaa den anden havde været raadende i et større Maal. »Alkoholspørgsmaalets Løsning« er Bogens afsluttende Kapitel. Dr. Helenius benægter ikke, at den sociale Elendighed bidrager meget til Alkoholismens Udbredelse, men han bestrider den fra socialistisk Side hævdede Opfattelse, at Drukkenskab kun »er et Udtryk for den Elendighed, hvori den kapitalistiske Samfundsorden har ført Menneskeheden«. De Grunde, han anfører mod denne Mening, er følgende: 1) man har faktisk inden for

den bestaaende Samfundsordning med Held kunnet bekæmpe Drukkenskab og tvinge Alkoholforbruget ned (som Eksempler nævnes Norge og Finland); 2) Alkoholismen er ældre end det kapitalistiske Samfund; 3) Alkoholismen fremtræder ingenlunde alene blandt »Proletariatet«, men ligesaa ofte i de borgerlige Kredse, blandt de »dannede«; 4) de Nationer, hvis industrielle Udvikling er længst fremskreden, er ikke derfor de mest alkoholiserede. At dette Syn paa Sagen ogsaa begynder at vinde Indgang i socialistiske Kredse, mener Forf., fremgaar af den forandrede Stilling, Socialdemokraterne i forskellige Lande i den nyeste Tid har begyndt at indtage overfor Ædruelighedsbestræbelserne. Et godt orienterende Overblik gives der i dette Afsnit over alle de Midler, Menneskene har bragt i Anvendelse for at frigøre sig for Drikkeriet og dets Ulykker. Men noget for kortfattet. Hvis der var indrømmet Statistiken mindre Plads og f. Eks. givet en mere uddybet Skildring af Alkoholspørgsmaalets Sammenhæng med det almindelige sociale Spørgsmaal, vilde Bogen have vundet i Værdi, i alt Fald for mange Læsere. Dog, det er maaske uretfærdigt at komme med Bebrejdelse paa dette Punkt. Det hele Afsnit er anlagt som en Afslutning, og en Bemærkning tyder paa, at det, der her gives som et Resumé, muligvis tages op til hel selvstændig Under søgelse.

»Jeg har forsøgt at samle paa et Sted det vigtigste af det, som vi paa Tærskelen af det 20de Aarhundrede véd om Alkoholspørgsmaalet«, siger Forf. et Sted. Et stort Maal har han da sat sig: at skabe et Standardværk i Afholdslitteraturen, der kunde indtage en lignende Plads som den, Dr. Baers Bog »Der Alkoholismus« indtog gennem et Kvart Aarhundrede. Hvad Lærdom og Belæsthed angaar, behøver Helenius ikke at skamme sig ved en Sammenligning med Dr. Baer. For dem, der vil orientere sig i et eller andet vedrørende Alkoholspørgsmaalet, vil Helenius' Bog formodentlig, baade ved det, den selv indeholder og ved sine udførlige Litteratur-

angivelser, for lang Tid være en af de Kilder, hvortil de først vil søge — og sikkert sjælden søge forgæves. Men det forekommer mig ikke, det er lykkedes Helenius fuldt i samme Grad som Dr. Baer, at ordne sit rige Stof paa en let overskuelig Maade og sammenarbejde det til en fast sluttet Helhed.

Henrik Pedersen.

B. SEEBOHM ROWNTREE. **Poverty.** A study of town life. Fourth edition. London. Macmillan & Co. 1902. (XXII + 426 S.; 2 sh. 6 d.).

Denne Bog er et interessant Eksempel paa, hvor langt videre den sociale Forskning naar ved at gaa i Dybden frem for i Bredden. Det er Charles Booth's store klassiske Værk »The Life and Labour of the People in London«, som har tjent Forfatteren til Forbillede. Men Mr. Rowntree har valgt sig et Undersøgelsesomraade, der er mange Gange mindre end Booth's, nemlig Byen York, hvis Indbyggertal i 1899 var omtrent 76,000. Ved saaledes at begrænse sin Undersøgelse til et forholdsvis snævert Omraade er det lykkedes Forf. at trænge til Bunds i en Mængde Forhold af største Interesse. Han lader sig ikke nøje med at maale og beskrive Fattigdommen, han opsporer dens Aarsager, og han paaviser dens Følger, fysiske og moralske. Bag de Resultater, som Mr. Rowntree fører frem for Læseren, ligger et enormt Arbejde: først og fremmest personlige Besøg af Forf. og hans Medhjælpere hos 11,560 Familjer, repræsenterende en Befolkning af omtrent 47,000 Mennesker. Det er gennem disse Besøg, ved at udspørge og samtale med disse Tusinder af Mennesker, og ved at bruge Øjnene overalt, at Hovedparten af Materialet er tilvejebragt. At Metoden er god, derom er der ingen Tvivl, og Rowntrees Bog er et Vidnesbyrd om, at den kan give udmærkede Resultater. Men man forstaar, at den kræver en utrættelig Energi, stor Kærlighed til Opgaven og — hvad der ikke er den

mindst vigtige Betingelse — en høj Grad af Takt hos Undersøgerne.

En Angivelse af Resultaterne vilde kræve megen Plads og dog blive utilfredsstillende, fordi der til fuld Forstaaelse af hver Enkelthed kræves Kendskab til alle de øvrige. Kun skal det nævnes, at Mr. Rowntree finder omtrent samme Fattigprocent for York (28 pCt. af Befolkningen) som Charles Booth for London (31 pCt.). Ved Fattigdom forstaa de to Forfattere omtrent det samme: at Indtægten er saa lille, at den enten ikke forslaar til at købe det Minimum af Livsfornødenheder, som er nødvendigt til at opretholde den fysiske Kraft (»primary poverty«), eller at den — selv om den i og for sig var tilstrækkelig hertil — anvendes paa saadan Maade (bortødsles til Drik o. l.), at dette Resultat faktisk ikke naas (»secondary poverty«). Da Velstandsforholdene i York antages at være saa nogenlunde typiske for den engelske Provinsbybefolkning, og da 77 pCt. af Englands Befolkning regnes at leve i Byerne, vil det sés, at selv om der ikke fandtes »Fattige« paa Landet, lever en Fjerdedel af det »rige« Englands Befolkning under »the poverty line« i ovenfor angivne Betydning.

Adolph Jensen

Litteratur-Notitser.

— Garden Cities of to-morrow. Saaledes lyder Titelen paa en lille Bog, hvis Forfatter Ebenezer Howard har sat sig til Livsmaal at løse de mange vanskelige Boligspørgsmaal paa én Gang og paa meget radikal Maade, nemlig ved at bygge helt nye Byer efter rationelle hygiejniske og økonomiske Principer. Mr. Howards Planer ere overordentlig tiltalende, og det synes som om det er lykkedes ham at rejse en stærk Stemning for et Eksperiment i stor Stil. — Bogen, som i Løbet af et Par

Aar er udkommen i 3 Oplag, byder meget af Interesse selv for den, der stiller sig skeptisk til Forfatterens Idé.

— Den internationale Forening for Arbejderbeskyttelse har udsendt en Beretning om Forhandlingerne paa Foreningens Møde i Köln, September 1902. (Hovedemner: Kvindearbejde og Lovgivning om Beskyttelse mod skadelig Indvirkning af Giftstoffer).

— Ekonomiska Samfundet i Finland har under Titel: Föredrag och förhandlingar, band III, häfte 3, udgivet den Række Foredrag, der er holdt ved Samfundets Møder i Vinteren 1902—03: Oversigt over Landets økonomiske Stilling (Bankdirektør Pfaler); Frostforsikring (Professor Grotenfelt); Böhm-Bawerks Produktionsteori (Magister Groundstroem); Tysklands Bankhistorie (Kand. Neovius); Nutidens Handelspolitik (Senator Mechelin).

— Ny Zealands Mæglings- og Voldgiftslov af 1900, med Tilføjelser af 1901, er i dansk Oversættelse og med en Indledning af Bertel Fuglsang, udgivet af Kristeligt dansk Fællesforbund for Arbejdsgivere og Arbejdere.

— Johan Hjort: »Samarbejde« (John Griegs Forlag, Bergen) er Titelen paa en Række Betragtninger, der mane det norske Folk til at aabne Øjnene for den nationale Betydning af, at hver Samfundsklasse forstaar og respekterer de andres Arbejde. Bogen har mange gode og træffende Bemærkninger om norsk Historie og norsk Aandsliv.

Tidsskrift-Oversigt.

Tilskueren. Marts 1903.

Gustav Bang: Tienden. — En kortfattet, men instruktiv Fremstilling af Tiendens Historie i Danmark, og en skarp Kritik af den nu gennemførte Lov om Tiendens Afløsning.

April 1903:

Frantz Pio: Kommunesocialisme. — Forfatteren viser, at Udtrykket »Kommunesocialisme« dækker over to indbyrdes meget forskellige Rækker af kommunale Virksomheder, den ene snarest af kommunistisk, den anden snarest af socialistisk Karakter. Han undersøger og drager Grænselinjer for Berettigelsen af hver af disse Bevægelser og kommer sluttelig ind paa en Omtale af Muligheden for og Berettigelsen af at skaffe Kommunerne nye Indtægtskilder ved Indførelse af en Beskatning af den stigende Grundværdi.

Maj 1903:

H. L. Bisgaard: Fagforeningerne og Arbejdslønnen. — Forf. søger, tildels ad statistisk Vej, at godtgøre, at den Stigning i Arbejdslønnen, som Fagforeningerne have skaffet Arbejderne, for en væsentlig Del bliver illusorisk, idet 1) Fagforeningernes Minimal-Lønssatser medføre en større Arbejdsløshed end tidligere, 2) en stor Del af Lønstigningen opsluges af Arbejdernes Fagforeningskontingent og af Tab ved Strejker, 3) den stigende Arbejdsløn, har medført en Fordyrelse af Arbejdernes Livs-

fornødenheder, saa at Lønstigningen delvis kun bliver nominal.

Dansk Tidsskrift. Maj 1903.

Eduard Larsen: Anarkismen. — En kortfattet, orienterende Oversigt over de forskellige Bevægelser, der sammenfattes under Benævnelsen »Anarkisme«. I sin Karakteristik af den moderne Anarkisme gør Forf. gældende, at Anarkisterne er en Type af Mennesker, for saa vidt som det fælles Træk hos dem er en Række Egenskaber, der hos dem findes samlede og i udpræget intensiv Grad er til Stede.

Ugeskrift for Landmænd. 1903, Nr. 15.

J. Winkel: Englands Tilførsel af Æg. — En statistisk Redegørelse, der særlig tager Hensyn til Danmarks Stilling paa det engelske Æg-Marked.

Statsvetenskaplig tidskrift. 1903, Nr. 2.

Ludvig Widell: Statsskulden i Sverige, Norge og Danmark. — En sammenlignende Oversigt, omfattende det sidst forløbne Tiaar. Forfatteren fastslaaer som sit Hovedresultat, at Statsgældens Stigning i Sverige ikke er foruroligende (modsat Norge).

Økonomisk tidskrift. 1903. Häft 2.

Gustaf Siösteen: Englands elektriska industrier. — Forf. paaviser og forklarer Aarsagerne til, at England (som han betegner som Damp teknikens Hjemland) ikke indtager den samme ledende Stilling med Hensyn til Elektrotekniken. De sandsynlige Følger heraf for Englands industrielle Fremtid udvikles nærmere.

Häft 3 og 4:

J. Leffler: Robert Malthus, Professor P. E. Fahlbeck och Nymalthusianismen. — David Davidson: Malthus och Malthusianismen. —

Indlæg i den ved Professor Fahlbecks Afhandling om Nymalthusianismen (Statsvetenskaplig tidskrift 1902, H. 4) foranledigede Meningsudveksling. Jfr. Artikler i »Økonomisk tidskrift« 1902, H. 12 (Knut Wicksell og David Davidson) og »Statsvetenskaplig tidskrift« 1903, Nr. 1 (Fahlbeck).

Statøkonomisk Tidsskrift. 1903, 1. Hefte.

N. Rygg: Forsikring mod arbejdsløshed. — En orienterende Oversigt over de forskellige mere eller mindre kendte Forsøg paa at modvirke Arbejdsløsheden ad Forsikringsvejen. Forfatterens Standpunkt er, at Spørgsmaalet helst bør løses »fra neden«, navnlig gennem Fagforeningernes Virksomhed. Der har i Vinter i Norge — ligesom hos os — foreligget Lovforslag om Statsunderstøttelse til Arbejdsløshedskasser; men dette Forslag blev forkastet af Stortinget, hvad Forf. ikke beklager; han mener, at naar det offentlige skal yde Hjælp til disse Institutioner, er Kommunerne nærmest til det.

A N. Kiær: Invaliditetsforholdene. — Et Afsnit af den store Enquête, der foretoges for nogle Aar siden af den norske parlamentariske Arbejderkommission, omhandlede særlig Invaliditetsforholdene. Direktør Kiær, der havde en væsentlig Andel i Tilvejebringelsen og Bearbejdelsen af dette Materiale, giver i den foreliggende Afhandling en Fremstilling af Undersøgelsens væsentligste Resultater: om Invaliditetens Omfang, Fordeling af de invalide efter Alder, efter Opholdssted (By og Land), efter Civilstand, efter Livsstilling m. m., og Resultaterne meddeles delvis med den tyske Invaliditetsforsikring som Baggrund. Fremstillingen er ledsaget af en Række oplysende grafiske Tavler.

E. Hagerup Bull: Lagerhuse — lagerbeviser — frilagere. — I Foredragsform gives her en Udvikling af disse Institutioners Betydning for Forretningslivet (de er alle for nylig indførte i Norge). Forfatteren advarer stærkt imod at blive staaende ved halve Forholdsregler;

han vender sig her særlig imod en i afvigte Vinter af Stortingets Toldkomite afgiven Betænkning om Toldoplagsinstitutioner.

Social tidskrift.

Dette Maanedsskrift, som særlig interesserer sig for den kooperative Bevægelse, bragte i Januar-Heftet en Artikel af den franske Professor Charles Gide om Kooperationen i Frankrig. Marts-Heftet har en Oversigt — af H. v. Kock — om Andelsbevægelsens Betydning for de smaa Jordbrug (behandler særlig danske Forhold). — I Marts- og April-Hefterne findes endvidere et Par instruktive Oversigter over Socialpolitiken paa den svenske Rigsdag 1903.

Skattesystemerne af 1802 og 1903.

Af

Michael Koefoed.

Efter mange og lange Forhandlinger er Overvejelserne om en Omordning af vort direkte Skattevæsen nu omsider ført til Ende, idet Lovene af 15. Maj 1903 har tilvejebragt en fuldstændig Forandring i det Skattegrundlag, man havde vænnet sig til at betragte som det gængse her i Landet i de sidste 100 Aar. Dette skal dog ikke forstaas paa den Maade, at det Skattegrundlag, vi nu forlade, opstod netop i den Skikkelse, vi har kendt det, for 100 Aar siden; tværtimod, med Hensyn til Skatterne paa den dyrkede Jord maa vi adskilligt længere Tid tilbage for at finde deres Oprindelse, og de er heller ikke i de sidste 100 Aar blevet opkrævet paa samme Basis og med samme Satser som de i 1802 normerede; men netop for 100 Aar siden søgte man, da ny Skattepaalæg viste sig fornødne, at tilvejebringe en ligelig Beskatning af alle Landets faste Ejendomme, og de Forandringer, der i Løbet af det følgende Aarhundrede blev foretaget, gik i det væsentlige ud paa yderligere at tilvejebringe den ønskede Overensstemmelse. I det store og

hele frembyder imidlertid de to med 100 Aars Mellemrum foreliggende Skattesystemer saadanne Berøringspunkter, at det vil være af Interesse og ogsaa fuldt ud tilladeligt at drage en Parallel imellem dem som Grundlagene for Landets direkte Statsbeskatning, det ene for et Tidsrum af 100 Aar, det andet — ja det skal Tiden vise.

Tiden omkring 1800 var rig paa Reformers paa alle Omraader, og den betegner et umaadeligt Fremskridt i mange Henseender; jeg behøver kun lige at nævne Landboreformerne, Toldloven af 1797, de friere Bestemmelser for Haandværk og Industri, Ordningen af Landets Skolevæsen, Fattigvæsen osv., for at det skal falde i Øjnene, og for at man skal faa et tydeligt Indtryk af, hvor langt vi den Gang efter trange Tider og slette Kaar førtes ved en dygtig Styrelses overlegne Syn paa Forholdene. Men desværre var der jo ogsaa de samtidige Krigsforhold i Europa, som ikke lod Danmark uberørt, men tværtimod paaførte Landet store Ulykker.

Som en Følge bl. a. af disse Krigsforhold faar vi Frdn. af 1. Oktober 1802, hvorved der paabødes en aarlig Afgift af Besiddelse, Nytte og Brug af faste Ejendomme i Kongeriget Danmark (de samtidige Skattepaalæg i Norge og i Hertugdømmerne skal jeg ikke komme ind paa). I Forordet til Frdn. motiveres det nye Skattepaalæg bl. a. med de Foranstaltninger, det under de daværende Krigsforhold i Europa havde været nødvendigt at foretage for at sikre Landet mod fjendtlige Overfald og for at beskytte Handel og Skibsfart. Dette, i Forbindelse med de paa Grund af stigende Priser og udvidet Statsvirksomhed voksende Stats-

udgifter og de vedvarende Anstalter, der maatte træffes til Landets Beskyttelse, udfordrede ogsaa stadig saa store Udgifter, at de ikke kunde bestrides ved Hjælp af de daværende Indtægter. Det var derfor nødvendigt at gaa til et nyt »almindeligt Paabud«, og for Danmarks Vedkommende fandtes det hensigtsmæssigst at kræve det i Form af en aarlig Afgift af Besiddelse, Nytte og Brug af faste Ejendomme, og det sloges udtrykkelig fast straks i Indledningen, at for saa vidt Jorden angaar skulde Skatten, modsat tidligere, fuldt ud hvile saa vel paa de privilegerede som paa de upriviligerede Jorder.

Af de Forakter, som ligger ved Sagen om Skatteforordningen af 1802, fremgaar det, at man baade paa Grund af de ordinære og de ekstraordinære Udgifters Vækst var nødt til at gaa til større Skattepaalæg; til Brug for saadanne ansaa man det for umuligt at benytte den gamle Matrikel (af 1688), da dette Grundlag efterhaanden var blevet ganske uligeligt og forældet (»staar ikke engang i et endog ufuldkomment Forhold til Maalet og Værdierne af Landet og Ejendommene«).

Naar man gennemser Akterne, mærker man iøvrigt tydeligt Paavirkning fra Tidens fysiokratiske Ideer og fra Adam Smiths økonomiske Læresætninger; om denne Paavirkning bærer saaledes følgende Ytringer Præg: »Direkte Skatters Mulighed beror paa de Fremskridt, Kultur har gjort, paa Produktionen og paa Produkternes Værdi, hvilket alt mere eller mindre kan bedømmes efter Ejendoms-Værdien, og i denne Henseende kan ogsaa et Gennemsnits Anslag af faste Ejendommens Værdi være nyttigt. — Ved Produktionen og Produkternes Afsætning maa Formuerne til at betale Skatterne tilvejebringes. — Naar der altsaa opstaar en ivrig Kappen

til at erhverve Ejendomme og Besiddelse af Land, naar store og smaa Kapitaler anvendes til Køb eller Forpagtninger, og naar Priserne af Land og Jordlodder stige, efterat Lovene har ryddet af Vejen den Tilstand eller de Indskrænkninger, som hindrede Ejendoms Deling og fri Virksomhed, da kan man til Dels at Jords nye og forhøjede Værdi slutte, at der tillige er blevet aabnet nye Velstandskilder for Besiddere af alle Klasser og for Staten«. — Men naturligvis maa man indrømme, at selv den mest hensigtsmæssige Matrikel, hvorved man forstaar en i en vis Tid uforanderlig Maalestok, umuligt kan opfylde alle de Fordringer, der maa stilles til en retfærdig Skattepaaligning; thi »var den endog grundet paa den nøjeste Udmaaling efter Fod og Tommer af Arealet og paa den omhyggeligste Bonitering, saa forudsætter dette dog blot Muligheden af Jordens Brug, sammes virkelige Brug kan Matrikelen umulig forud bestemme«. I den Henseende paa peges den forskellige Kapitalanvendelse, Stedets Beliggenhed, Klimaet, de forskellige Afgrøder, Jorden kunde bære, m. m.

Det hedder endvidere, og her mærker man ogsaa tydeligt de da herskende økonomiske Ideer: »Nødvendighed foreskriver ofte Love, naar der skal paalægges Skatter. Men saalænge det almindeliges Vel kan tages i Betragtning ved at foreslaa en Forøgelse af Afgifterne, kunde efterfølgende Grundsætninger tjene til derefter at prøve de direkte Afgifter af Landejendomme, som maatte foreslaas:

- 1) At den Afgift, som skal svares af en vis Genstand eller Ejendom, er almindelig for alle, forsaavidt

Landets Forfatning og reale eller personelle Rettigheder tilsteder det.

- 2) At Afgifterne ere saaledes beskafne, at man kan forudsætte, at samme efter en vis Epoque ene og alene kan bestrides ved Kulturens Fremskridt og ved Ejendommens og Produkters Værdiforøgelse, saa Ejerens og Statens Kræfter ikke svækkes og dens Kilder til Velstand ikke udtømmes.
- 3) At Oppebørslen af den nye Afgift er simpel, at der bestandig er et reelt Pant for dens Erlæggelse, uden at der behøves nogen Undersøgelse angaaende Udgift og Indtægt, Anvendelse af Kapital eller Arbejde.«

— De mellemliggende 100 Aars rivende økonomiske Udvikling har forandret meget, og Forholdsregler, man den Gang var bange for, viger man under de nuværende Kulturforhold ikke tilbage for; men Lighedspunkter er der ogsaa mange af, og har man fulgt de sidste Aars Skattedebatter, er det med en vis Interesse, at man allerede for 100 Aar siden i de samme Forakter ser fremhævet, at naar man vilde gaa til en ny Matrikel for de nye Skatters Vedkommende, forudsattes det »at den nuværende Matrikel blev anset som en uforanderlig Kanon i Henseende til de nuværende Skatter, efter hvilke Ejendomme ere blevne erhvervede«. De gamle Afgifter paa Jorden ansaas altsaa den Gang som en Grundbyrde, ikke som en Skat.

Afgiften ifølge Frdn. 1802 var en Skat paa alle Landets faste Ejendomme, og den var ordnet saaledes, at Landbruget beskattedes gennem en Skat paa Jord, alle andre Erhverv — i Byerne og paa Landet — gennem en Bygningsafgift. Med Hensyn til Landbrugs-

beskatningen skelnedes mellem Hovedgaardsjord og Bondejord. Hovedgaardsjorden opmaaltes og ansattes til en Værdi pr. Td. Land Ager og Eng af ikke lavere end 50 Rdl. C. og ikke højere end 100 Rdl. C. Skove, Overdrev, Moser o. desl. regnedes ikke efter Flademaal, men toges med i Beregningen ved Ejendommenes Klassifikation som Hjælpemidler til Kulturen eller som Midler til Fordele og Bekvemmeligheder for Ejerne og Besidderne. Af hver Td. Ld. svarede fra 10 til 14 Skilling i Skat (respekt. for de to Ydergrænser 50 og 100 Rdl.). Naar Ejeren selv drev Ejendommen, betalte han det hele; var den bortforpagtet, fordeltes Skatten paa Ejeren (»Besiddelse») og Forpagteren (»Nytte og Brug»). Bondejorden ansloges til Værdi efter Td. Hartkorn i 14 Klasser, ikke lavere end 150 og ikke højere end 800 Rdl. C. pr. Td. Der skulde beregnes en Middelværdi distriktsvis, og Distrikterne skulde være saaledes inddelte, at der i et og samme Distrikt ikke fandtes Hartkorn af alt for forskellig Værdi. Skattesatsen laa mellem 72 Sk. (1 Td. = 150 Rdl.) og 1 Rdl. 80 Sk. (1 Td. = 750 à 800 Rdl.). Var det Selvejerjord, betalte Ejeren hele Afgiften, var det Arvefæstejord eller Fæstejord, deltes Skatten efter givne Regler mellem Ejeren og Brugerens. — Købstadjorder ansattes til Værdi pr. Td. Ld. efter deres gangbare Middelpriis eller i Forhold til den Afgift, som efter Middeltal deraf svarede ved den Købstad, hvortil de ligge, ikke højere end til 100 Rdl. C. pr. Td. Ld. og ikke lavere end 50 Rdl. C. Afgiften var den samme som ved Hovedgaardsjorder (fra 10 til 14 β). Var Byen Ejer af Jorden og havde lejet den ud, svarede Byen selv den Ejeren paahvilende Skat.

Med Hensyn til Bygningsafgiften bestemtes det, at den skulde svares ikke af Bygningen som Bygnings-Ejendom, men af Nyttens og Brugen, den gav Besidderne, det være Ejere eller Lejere. Skatten skulde udmaales med Bygningernes Kvadratmaal som Grundlag. I København skulde ethvert Forhus, Baghus og Sidehus (Skure til Brænde, Tørv, Kul eller »andre saadanne smaa Bekvemmeligheder« var dog fritagne) opmaales efter Udsiderne i Længde og Bredde og derefter beregnes i □ Alen etagevis fra Grund til Tag. I de andre Købstæder beregnedes ogsaa alle For-, Side- og Baghuse, forsaavidt de brugtes til Bolig, Husholdning og Værksteder, medens Stalde, Udhuse til Avlen m. m. var fritagne. I København svaredes af Forhuse $1\frac{1}{2}$ ρ pr. □ Alen og af Side- og Baghuse 1 ρ . Lejligheder under 64 □ Alen (senere udvidet til 80 □ Alen) var fritagne. I de andre Købstæder varierede Skatten fra $\frac{3}{8}$ ρ pr. □ Alen (for Ejendomme, der var assurerede til 200 à 300 Rdl.) til $1\frac{1}{2}$ ρ (for Ejendomme assurerede til 4000 Rdl. og derover). Af Huse, der ikke var assurerede til 200 Rdl., svaredes ikke Skat. Det var udtrykkelig bestemt, at Lejeren skulde udrede den Del af Skatten, der efter Kvadratindholdet faldt paa ham. Offentlige Ejendomme til offentligt Brug — ikke til Embedsbolig o. dsl. — var fritagne. Paa Landet var Landbrugsejendomme samt Huse med liden eller intet Jord, som var opført paa matrikuleret Jord til Brug og Benyttelse for Landboere, som lever af Jordbrug eller Fiskeri, samt Huse, der benyttes af de Haandværkere, som maatte findes paa Landet, fri for Skat. Saadan skulde derimod svares af Lyststeder, Fabriker, Kroer, Møller o. dsl., og Skatten beregnedes paa samme

Maade som i de mindre Købstæder. Endelig var der givet Regler for Skat af Tiender. — Jord- og Tiendeskatten skulde erlægges kvartalsvis, Bygningsafgiften halvaarsvis. Ejere af de faste Ejendomme hæftede for disses fulde Beløb og skulde betale hele Skatten, men havde saa Regres hos Brugerne for deres Andel. Der blev nedsat særlige Amts- og Købstadkommissioner til at undersøge og bestemme Ejendommenes Beskaffenhed og Værdi i Henhold til nærmere Instruktion. Til disse skulde Indbyggerne meddele alle de Oplysninger, de maatte behøve, saasom Genparter af Opmaalings- og Udskiftningsforretninger, Kort, Skøder, Jordebøger, Forpagtningskontrakter o. s. v.

Endelig bestemtes det i Frdn., at en ny Matrikel skulde udarbejdes, dog saaledes at de hidtil paalignede Skatter og den Del af den i 1802 paabudte Afgift af Bondejord, som kunde anses alene paalagt Jordens Besiddelse, skulde vedblive at hvile uforandret paa det ved den gamle Matrikel ansatte Hartkorn. Bornholm skulde svare halv Skat mod det øvrige Land.

Saaledes var Reglerne, og de var gode nok, men selve Ansættelsen lod derimod en Del tilbage at ønske. Man stod dengang uden de fornødne Hjælpe-midler, kendte ikke engang Arealernes nøjagtige Størrelse, og det var vanskeligt at tilvejebringe Enhed i Ansættelsen Landet over, maaske gik man ogsaa for hurtigt frem.*) Faktum var i alt Fald, at allerede i 1818 blev de Skatter, der var paalagt Landejendommene efter denne Vurdering, tilligemed en Del ældre

*) Alle Landets Jorder opgjordes til 105 Mill. Specier (420 Mill. Kr.), og Skatten androg i 1806 af Jorder og Tiender 503,000 Rdl. C. Bygningsafgiften indbragte samtidig 124,000 Rdl. C.

Skatter paa Jorden under Navn af »Landskat«, lagt over paa det gamle Hartkorn, og den nye Taksation havde derefter kun praktisk Betydning som Grundlag for Bankhæftelsen af 1813. Samtidig gik det i 1804 paabudte store Matrikuleringsarbejde sin rolige Gang, og først ved en Frdn. af 1840 blev det bestemt, at Skatterne paa Landet skulde deles i 2 Dele, hvoraf den større Del skulde udredes som en fast uforanderlig Afgift af hver Ejendom, udregnet efter det gamle Hartkorn (Gammelskatten), medens den anden Del (Landskat) overførtes til det nye Hartkorn. Derved skete det i 1802 givne Løfte Fyldest. Paa det nye Hartkorn kom derefter ogsaa den i 1850 ved Sammensmeltning af en Del gamle Paabud fremkomne Ligningsskat til at hvile. Saavel Gammelskatten som Land- og Ligningsskatten er stadig blevet opkrævet med samme Satser, medens Landskatten fik en ubetydelig Forhøjelse i 1868 (1872 paa Bornholm).

For Købstædernes Vedkommende blev ogsaa nogle ældre Afgifter i 1850 slaaet sammen til Ligningsskatten, som i øvrigt var en ret uvæsentlig Afgift, der var fastsat med en Sum for København, en for de øvrige Købstæder, hvilken sidste fordeltes mellem Byerne efter Bygningernes Assurancesum og Folkemængden, og som i øvrigt mere kom til at fremtræde som en Skat paa Byerne end paa Borgerne, da disse sidste betalte den gennem deres kommunale Skattebidrag til Byens Kæmmerkasse, hvorfra den indbetaltes i Statskassen. En langt væsentligere Afgift var derimod den i 1802 indførte Bygningsafgift. I Slutningen af det 17. Aarhundrede havde man haft en Skat paa Bygninger og Grunde i Byerne, men efter 1694 havde Købstæderne

været fri for faste direkte Skatter, da man ansaa dem for tilstrækkeligt beskattede ved de indirekte Afgifter, navnlig Portkonsumtionen. Nu kom altsaa i 1802 Bygningsafgiften, og den er senere gentagne Gange blevet forhøjet. I 1808 blev der paalagt en ny Bygningsafgift efter Assurancensummen; af Forakterne til Frdn. af 1802 ser man, at denne Form allerede var under Overvejelse i 1802 i Stedet for Skatten efter Arealet, men man foretrak Arealskatten som mere praktisk. Assuranceafgiften blev ogsaa snart hævet, men den samtidige Forhøjelse af Arealskatten for København blev bestaaende. I 1816 blev Bygningsafgiften forhøjet ved Ildstedsskattens Bortfalden. Resultatet af de gentagne Forhøjelser og af Formindskelsen ved Skattesatsens Omsætning fra Courant til Rigsmønt blev alt i alt, at Afgiften i København efterhaanden forhøjedes med $\frac{3}{4}$ af den oprindelige Skattesats, i Købstæderne og paa Landet med $\frac{1}{4}$. Efter Næringslovens Indførelse, hvorved Næringsretten blev betydelig udvidet for Landets Vedkommende, ophævedes de tidligere Fritagelser for Haandværkere paa Landet, og ved senere Love er Fritagelserne for smaa Lejligheder blevet udvidet.

— Principet for vor direkte Statsbeskatning af faste Ejendomme i Løbet af det 19. Aarhundrede var altsaa, at enten betalte Folk Hartkornsskat (Gammel-, Land- og Ligningsskat), nemlig for saa vidt de drev Landbrug, eller ogsaa Bygningsafgift, naar de levede af andre Erhverv i By og paa Land, hvortil sluttede sig Ligningsskatten af Byerne.

De faste Ejendomme har altid i ældre Tider været et yndet Skatteobjekt; man havde her noget reelt at holde sig til, og en retfærdig Udregning og Fordeling

af Skatten lod sig nogenlunde let praktisere. Men hvad der passer under stabile og mere uudviklede Forhold, kan naturligvis ikke forsvares naar Konjunkturerne i Løbet af endog meget kort Tid medfører stærke Svingninger, og naar efterhaanden Indtægter fra andre Kilder end de faste Ejendomme kommer til at indtage en stedse mere fremskudt Plads inden for Samfundsøkonomien. Alt som Tiden skred frem, lød Klagerne over Paaligningsmaadens Uretfærdighed derfor højere og højere, og det var let i vore Dage at paavise urimelige Konsekvenser af det hele System. Ligesom i vore Nabolande — Preussen, Sverige og England — maatte man derfor komme til en Forandring, saaledes at den direkte Statsbeskatning kom til at rette sig efter Tidens Krav og blev mere ensartet. Ganske vist er der megen Sandhed i den gamle Sætning: »Gamle Skatter ere gode Skatter«, men overfor paaviselige Uretfærdigheder i et bestaaende gammelt Skattesystem holder Sætningen ikke Stik, og selv om den hele direkte Statsbeskatning nu kun udgjorde $\frac{1}{5}$ af alle Statsskatter og derved blev mindre fremtrædende, maa man dog foretrække, at en Uretfærdighed — selv om den kun angaar en lille Del af Helheden — udslettes.

Det vil være ganske umuligt at sige noget tilforladeligt om det nu forladte Skattesystems Ligelighed. Spørgsmaalet herom deler sig i to Dele: 1) medførte Systemet en ligelig Beskatning mellem Land og By, og 2) hvilede det atter indenfor de to Hoveddele ligeligt paa de enkelte Skatteydere.

Spørgsmaalets Besvarelse vanskeliggøres allerede paa Forhaand derved, at der langtfra er Enighed om, hvor vidt den væsentligste Del af Hartkorns-

skatterne, nemlig Gammelskatten (de 5 Mill. Kr. af de $6\frac{3}{4}$ Mill. Kr.), rettelig var at anse som en Skat eller som en Grundbyrde. Allerede teoretisk set stod Mening mod Mening — imod den da gængse Opfattelse hævdede saaledes Falbe Hansen i »Danmarks Statistik« allerede for 20 Aar siden, »at det næppe vilde være rigtigt helt at se bort fra Gammelskatten, slet ikke at betragte denne som Del af Beskatningen« — og i det praktiske Liv var Besvarelsen selvfølgelig end mere divergerende og Afgørelsen ret uløselig. Men selv om man betragtede samtlige $6\frac{3}{4}$ Mill. Kr. Hartkornsskatter som Skatter paa Landbruget — de 40 pCt. af Befolkningen —, overfor hvilke stod 4 Mill. Kr. (de 2,9 Mill. Kr. af Byerne, 1,1 Mill. Kr. paa Landet) i Bygningsafgift paa Erhvervene uden for Landbruget — de 60 pCt. af Befolkningen — saa kunde man deraf nok slutte, at Skatten ikke hvilede ligeligt, men man faar derved ikke Midler i Hænde til at se, hvor uligelig den var. I Skattekommissionens Betænkning opgøres Landbrugsejendommenes og Skovenes Værdi til 2250 Mill. Kr., Bygninger i Byerne og paa Landet, som svare Bygningsafgift, til 1630 Mill. Kr., saaledes at Skatten udgjorde respkt. 3 og $2\frac{1}{2}$ p. m. af Ejendomsværdien; men dette giver ogsaa kun et ufuldkomment Billede af Forholdene — foruden at mange andre Forhold spille ind med.

Og vender man sig dernæst til de enkelte Ydere, vil det være meget let at paavise skrigende Uretfærdigheder. Selv om nemlig Hartkornet i det store og hele for større Dele af Landet under et kan synes at være et ret brugbart Sammenligningsmaal og langt at foretrække for en Opgivelse i Tdr. Land,

saa ved enhver, at der paa Grund af de uhyre Forandringer siden Matrikelens Foretagelse, hvor man bl. a. slet ikke tog Hensyn til Beliggenhedsmomentet, efterhaanden er fremkommet store Forskelligheder fra Ejendom til Ejendom; og hvad der ganske vist maatte falde stærkt i Øjnene var, at naar der sad to Gaardmænd i samme Sogn med lige store og lige gode Gaarde, den ene prioriteret til Skorstenen, den anden gældfri, saa betalte de dog — Hartkornet forudsat ens — samme Statsskat, hvilket hænger sammen med, at al ikke i faste Ejendomme anbragt Kapital efter Skattesystemet i 1802 var skattefri, hvorved en Tilbagevæltning af Skatten fra Ejeren til Prioritetshaveren blev umuliggjort.

Men hvilede Hartkornsskatterne uligeligt, kan Misforhold lige saa let paavises ved Bygningsafgiften. Dens Retfærdighed bunder i, at større Indtægt skulde give sig Udtryk i større Bolig; men det er mere end tvivlsomt, en lille og velhavende Familje bor i en Lejlighed af ringe Kvadratindhold, en stor og maaske mindre velstillet Familje udkræver alene paa Grund af sin Størrelse mere Husrum; mange Bedrifter kræver stor Plads, men hvem kan sige, at der tjenes saa mange Hundreder af en stor Jernstøberforretning som Tusinder af en Købmandsforretning en gros, der maaske drives fra en lille Kontorlejlighed, og dog har den første en ganske anderledes stor Bygningsafgift end den sidste.

Dog fra først af spillede disse Forhold ikke nogen stor Rolle, Systemet var i sin Oprindelse godt, men det hvilede efterhaanden ganske uligeligt Mand og Mand imellem, og det samme var rimeligvis ogsaa Tilfældet, naar man sætter Land overfor By, hvortil ogsaa

kom Hartkornsskatternes Uforanderlighed modsat Bygningsafgiftens stadige Vækst. Under disse Forhold var en Forandring derfor efterhaanden blevet paa-trængende nødvendig her i Landet som i andre Lande, og den maatte komme, og det selv uden det »be-trængte Landbrugs« Veraab, hvor man i Agitationens Tjeneste ofte saa anvendt det mest haandgribelige Ukendskab til Skatteforholdene i Byerne (og navnlig i Hovedstaden), og ogsaa selv om Kommunerne ikke gennem den nyere Tids og den nyere Lovgivnings stigende Krav havde faaet saa store Udgifter, som de nu har, hvortil Beløbene delvis tilvejebragtes paa et saa forældet og ensidigt Skattegrundlag, som Hartkornet i Tidens Løb var blevet.

Spørgsmaalet blev saa, om man skulde følge det preussiske System og — ikke mindst under Hensyn til, om Gammelskatten dog ikke for en Del var en Grundbyrde — skulde overføre de gamle Skatter paa faste Ejendomme til kommunalt Brug, eller om man skulde følge det svenske System og gaa til en ligefrem Afskrivning. Da Skattereformen første Gang fremsattes i 18⁹⁶/₉₇ under Ministeriet Reedtz-Thott, gik Reformen nærmest i den preussiske Retning, idet man foreslog at overføre Land- og Ligningsskatten samt en Del af Bygningsskatten og af Gammelskatten til Kommunerne; det samme Princip fastholdtes i den af Folketinget nedsatte parlamentariske Skattekommissions Forslag, dog var Overførelsen betydelig større. Men det endte med en fuldstændig Opgivelse af alle de hidtil opkrævede Skatter af faste Ejendomme som Statsskatter, efterat Landstinget ved Behandlingen af Ministeriets Sehesteds Skatteforslag havde stillet et i

denne Retning sigtende Forslag. Det skete her som saa ofte, der »gik Politik« i Sagen, og saa maa de teoretiske Betragtninger vige Sædet for de opportune og komme i anden Linie. Resultatet blev: Staten gav Afkald paa Gammelskatten, Land- og Ligningsskatten af Hartkornet, Ligningsskatten af Byerne samt Bygningsafgiften og indførte som nye Statsskatter dels en Ejendomsskyld, dels en Indkomst- og Formueskat.

Forskellen mellem de to Systemer kan kortelig resumeres saaledes: I 1802, da Staten maatte have nye Indtægter, baserede man det nye Skattesystem udelukkende paa Landets faste Ejendomme, idet Befolkningen svarede henholdsvis Hartkornsskat eller Bygningsafgift, alt eftersom de levede af Landbrug eller andre Erhverv; man gik her væsentlig ud fra »Nytteprincippet« som det rette Grundlag for Beskatningen. I 1903 ophævedes alle de gamle Statsejendomsskatter, og til Dækning for den herved foraarsagede Indtægtsnedgang indførtes dels en Skat paa hele Landets Befolkning efter Skatteydernes Indtægt og Formue, altsaa »Evne« til at svare Skat, dels en Ejendomsskyld paa alle faste Ejendomme efter deres Værdi uden Hensyn til Prioriteter o. dsl., altsaa nærmest med »Nytten« som Grundlag.

I 1802 lignede man altsaa det hele Beløb udelukkende paa de faste Ejendomme; dette finder man med Nutidens Forhold for Øje urimeligt, men paa den anden Side var Springet til slet ikke at benytte Ejendommene som Statsskatteobjekter dog for stort, og man indførte derfor en ganske vist meget lemfældig Ejendomsskyld, som anslaaes at skulle indbringe henimod 4 Mill. Kr., medens de faste Ejendomsskatter, Staten gav Afkald

paa, androg ca. $10\frac{3}{4}$ Mill. Kr. Derved tilvejebragtes ogsaa et Skattegrundlag, som Kommunerne kunde anvende ved deres Paaligning. At de faste Ejendomme er gode Skatteobjekter nu som før, maa erkendes, og det hvad enten man anser »Evnen« eller »Nytten« som det rette Grundlag for Beskatningen; med Besiddelse af fast Ejendom er i Almindelighed ogsaa forbundet Evne til at svare Skat, i hvert Fald naar Talen er om en saa lille Skat (1,1 p. m.). som den her paalagte, og hvor der er taget saa vidtgaaende Hensyn over for Smaaiejendomme som sket ved Lovens Moderationsbestemmelser, og at de faste Ejendomme paa mange Punkter drager Nytte af Statens Institutioner, og derfor ogsaa bør bære deres Del af Statsbeskatningen, behøver ingen nærmere Paavisning.

Forskellen overfor tidligere beror — foruden paa at kun 30 pCt. af de nye Skatter lignedes paa dette Grundlag — tillige paa Grundlagets Bevægelighed. Den isolerede Taksation af 1802, som senere afløstes af den uforanderlige Matrikel, er nu blevet erstattet med en Vurdering til Ejendomsskyld, som første Gang skal gentages efter 5 Aars Forløb, senere med 10 Aars Mellemlum, og hvor der endda er aabnet Mulighed for Omvurderinger for de enkelte i Mellemtiden. Der er dernæst heller ikke Tale om en saadan Klassevurdering som i 1802; alle faste Ejendomme skal nemlig ansættes til deres Værdi i Handel og Vandel uden Besætning, Inventarium, Maskiner og andet Driftsmateriel, men med mur- og nagelfast Tilbehør, og til Vejledning ved Udfindelsen af denne Værdi anvendes dels opnaaede Salgspriser, dels Vurderinger til Laanæfterretning, ved Beboelseslejligheder tillige den faktiske eller

antagne Lejeværdi. Det er altsaa et i høj Grad bevægeligt System, som passer til Nutidens foranderlige Forhold, og derfor ogsaa har fundet Anvendelse i andre Landes Skattesystemer.

Af Lovens væsentligere Bestemmelser skal iøvrigt anføres: Fritagne for Ejendomsskyld er en Del offentlige Anlæg og Bygninger, herunder ogsaa kommunale Ejendomme med Undtagelse af saadanne, der anvendes til Landbrug, Havebrug eller Skovdrift samt Bygninger, der anvendes til Udleje; endvidere Bygninger med offentlige Formaal, som Skoler, Hospitaler, Biblioteker, Musæer, Gymnastik- og Forsamlingshuse osv. Ligesom i tidligere Tid Lejligheder under en vis Størrelse var fritaget for Bygningsafgift, saaledes træffer man ogsaa i denne Lov væsentlige Begunstigelser for de mindre bemidlede Samfundslag. Dersom saaledes i Beboelsesejendomme den aarlige Lejeværdi af hver enkelt Lejlighed ikke overstiger 180 Kr. i Hovedstaden og paa Frederiksberg, 120 Kr. i Købstæder, Handelspladser og Gentofte-Ordrup, 60 Kr. paa Landet, fritages Ejendommene for Skatten, og er det kun en Del af Ejendommen, der opfylder Betingelsen, kan Fritagelse for Skat indrømmes for denne Del. Endnu større Fritagelse kan indrømmes overfor Bygninger, der ere opførte af Foreninger for billige Arbejderboliger. For Landejendomme skal først svares fuld Ejendomsskyld, naar Vurderingssummen er 12,000 Kr.; for Ejendomme af denne Art, hvis Vurderingssum er under 8000 Kr., fradrages 2000 Kr., for de paa 8—12000 Kr. fradrages 1000 Kr. i Vurderingssummen. For Huse, der bebos af én Familie, og hvis Beboere tilhører Arbejderklassen eller ernærer sig ved Fiskeri eller Haandværk uden fremmed Med-

hjælp, fradrages, naar Vurderingssummen er under 3000 Kr.: 2000 Kr., naar den er fra 3000 til 4500 Kr.: 1000 Kr. og fra 4500 til 6000 Kr.: 500 Kr. Fuld Ejendomsskyld svares, naar Vurderingssummen er 6000 Kr. Er en Landbrugsejendoms Værdi under 24,000 Kr., eller har den et Tilliggende af under 3 (paa Bornholm $4\frac{1}{3}$) Tdr. Hartkorn, kan den indtil videre fritages for at svare mere i Ejendomsskyld end tidligere i Statshartkornsskat. Ejendomsskyld paa mindre end $\frac{1}{2}$ Kr. aarlig bortfalder.

Som nævnt udgør Skatten 1 Kr. 10 Øre af hver 1000 Kroners Ejendomsværdi; den opkræves fra 1. Juli 1904 og forfalder halvaarsvis. Landet inddeles i Skyldkredse, hvis Formand udnævnes af Finansministeren, medens Kommunalbestyrelserne vælger de øvrige Medlemmer. Der er truffet udførlige Bestemmelser om, hvilke Oplysninger Ejerne skal give til Brug for Vurderingerne, og Loven fastsætter endvidere, at Finansministeren lader udarbejde og omsende en trykt Vejledning til Lovens rette Anvendelse, særlig med nærmere Regler om Vurdering og Skyldsætning. Det kan ved kgl. Anordning fastsættes, at Ejendomsskylden skal opkræves ved de samme Myndigheder og efter samme Regler som Statsindkomstskatten.

Medens Ejendomsskylden altsaa hviler paa selve de faste Ejendomme og i Almindelighed udredes af Ejeren*) som saadan, uden at der iøvrigt tages Hensyn til hans økonomiske Forhold, er der i Loven om Indkomst- og Formueskat til Staten taget det mest detaljerede Hensyn til de enkelte Skatteyderes hele

*) Der er i selve Loven givet nærmere Bestemmelser om Fordelingen af Skatten mellem Fæster, Forpagter og Ejer.

økonomiske Stilling. Skatten er beregnet at skulle indbringe godt 9 Mill. Kr., hvoraf Tredjedelen anslaaes at falde paa Formueskatten.

Det er nu længe siden, vi her i Landet har haft en Indkomstskat til Staten, sidste Gang var i Begyndelsen af 1870'erne, medens derimod Kommunerne stadig har faaet en betydelig Del af deres Skatteindtægt efter dette Grundlag, i København i Form af en ren Indkomstskat, i Provinsbyerne og Sognekommunerne som Formue- og Lejlighedsskat. Der er iøvrigt ret stor Forskel paa det Omfang, i hvilket Indkomstskatten anvendes i de forskellige Kommuner, i Provinsbyerne er det henimod $\frac{9}{10}$ af det samlede Skattebeløb, der indvindes gennem Formue- og Lejlighedsskatten, i København godt $\frac{2}{5}$ og paa Landet — Sogne- og Amtskommuner under ét — kun henimod $\frac{1}{3}$, idet Skatterne paa de faste Ejendomme spiller en langt større Rolle i Hovedstaden og paa Landet end i Provinsbyerne.

Man kan derfor ingenlunde sige, at man hertilands er ukendt med en Indkomstskats Princip, hvilket naturligvis er af stor Betydning ved Lovens Udførelse i det praktiske Liv. Staten har ogsaa hyppigt opkrævet Indkomstskatter, i tidligere Tid ofte i Forening med en Formueskat, men det har mest været som Hjælpemiddel under ekstraordinære Forhold — ligesom ogsaa oprindelig den københavnske Indkomstskat var tænkt at være en Supplementskat. Saaledes kender man bl. a. fra Slutningen af det 17. Aarhundrede Indkomstskatter, og de anvendtes gentagne Gange i det 18. Aarhundrede (i 1789 udskreves 5 pCt. af almindelig Indtægt og 10 pCt. af Formueindtægt, nemlig $\frac{1}{2}$ pCt. af Formuen). I det sidst forløbne Aarhundrede opkrævedes en Ind-

komstskat i 1810—15, derefter i 1848—51 i en Form, der meget lignede den engelske income and property tax, og endelig ved Love af 1864 og 1867 som Følge af Krigen. I 1870 blev der givet almindelige Regler for Udskrivning af en Indkomstskat, og paa Grundlag af denne Lov opkrævedes der i Tiden $\frac{1}{4}$ 1870— $\frac{31}{3}$ 1872 en Skat af $2\frac{1}{2}$ pCt., der skulde erlægges i tre Terminer. Denne sidste Skat var ikke forbundet med nogen Formueskat; den udrededes med samme Procent af alle Arter af Indkomst, skattefrie vare Indkomster under 800 Kr. i København, under 700 Kr. i Provinsbyerne og under 600 Kr. paa Landet, hvorhos der var Moderation for de nærmest følgende Indtægter, saaledes at fuld Skattepligt først indtraadte ved en Indtægt af 4000 Kr. Skatteyderne opfordredes til selv at angive deres Indtægt. Skatten indbragte Staten ca. 4 Mill. Kr.

Siden den Tid har Indkomstskatten, suppleret med en Formueskat, fundet ivrige Forkæmpere her i Landet som i Udlandet, og teoretisk set kan man ogsaa ved en saadan Skat bygge det smukkeste System op og derigennem tage alle de Hensyn, som en Skat bør tage, naar den skal ramme Befolkningen efter dens Evne og efter Skatteydernes hele økonomiske Stilling. Vanskeligheden ligger i at erhverve det fornødne Kendskab til Skatteydernes Indtægter og Formue, men i saa Henseende byder naturligvis Nutidens kulturelle Forhold og den hele Form, hvorunder Produktionen foregaar, adskillig bedre Hjælpemidler, end man havde i gamle Dage. I Praksis er Teorierne jo ogsaa gennemført f. Eks. i Preussen og Norge. Vor nye Indkomst- og Formueskat er nærmest bygget paa det preussiske

Grundlag, men selvfølgelig med al mulig Hensyntagen til vort Fædrelands specielle Forhold.

Det bestemmes i Loven, at fra 1. April 1904 skal der svares dels en Formueskat paa 0,6 p. m., dels en Indkomstskat efter en stigende Skala, begyndende med 1,3 pCt. for Aarsindtægter paa under 2000 Kr., og endende med 2,5 pCt. for Indtægter paa 100,000 Kr. og derover. Paa denne Maade bliver altsaa de vedvarende Formueindtægter, som ret og billigt er, beskattet haardere end de kortvarige Indtægter. Som skattepligtig Indkomst betragtes de skattepligtiges samlede Aarsindtægter, hvad enten de hidrører her fra Landet eller ej, bestaaende i Penge eller Formuegoder af Pengeværdi, og skattepligtig er enhver her i Landet bosat Person — ogsaa naar han midlertidig tager Ophold i Udlandet — samt Personer, som uden at have Ophold her i Landet herfra nyder Pensioner, Vente-penge, Klosterhævning, Udbytte fra offentlige Indretninger m. v., og uden at være bosat her i Landet ejer fast Ejendom, Tiender, Fideikommiskapitaler eller er Deltager i nogen Næring eller Virksomhed her i Landet; endvidere Aktieselskaber o. l. samt Forbrugs- og Produktionsforeninger, naar deres Virksomhed udstrækkes ud over Medlemmernes Kreds, dog at der for slige Selskaber i den beregnede Indkomst fradrages 4 pCt. af den indbetalte Aktiekapital, Andele o. l., saaledes at der i hvert Fald kun indtræder en Dobbeltbeskatning for den herud over indvundne Indtægt; Skatteprocenten for saadanne Selskaber er 2 pCt.

Undtagne fra Skattepligt er foruden Kongehuset og fremmede Magters Repræsentanter, Udlændinge, der midlertidig have Ophold her i Landet, samt Kredit-

kasser, Kreditforeninger og Sparekasser, dog ikke saafremt disse Instituter tillige drive Vekselomsætning eller anden Bankvirksomhed, eller hvis Deltagelse i Udbyttet er forbeholdt Stiftere, Garanter eller Aktionærer.

Til Indkomst regnes ikke den Formueforøgelse, der fremkommer ved, at den skattepligtiges Formuegenstande stiger i Værdi, saa lidt som der gives Fradrag, hvis de synker i Værdi, ej heller Indtægter, som hidrører fra Salg af den skattepligtiges Ejendele, naar disse Salg da ikke er vedkommendes Næringsvej. Endvidere ikke Arv eller Forskud paa Arv, Udbetaling af Livs- og Brandforsikringer, Indtægter der hidrører fra Kapitalforbrug eller Laan. Ved Indkomstens Beregning fradrages Driftsomkostninger, ved Embedsindtægter Kontorhold og paa Embedet hvilende Pensioner, endvidere direkte Skatter og Afgifter til Stat og Kommune, Fæste- og Forpagtningsafgifter, Aftægt, Tiender o. dsl., Renter (men ikke Afdrag) af Prioriteter og anden Gæld.

I enhver Indkomst fradrages som skattefri: i København og paa Frederiksberg 800 Kr., i Købstæder samt Marstal og Frederiksværk 700 Kr. og paa Landet 600 Kr., samt for hvert Barn under 15 Aar henholdsvis 100, 85 og 75 Kr. Ved dette Fradrag indtræder altsaa ogsaa lempeligere Forhold for de smaa og middelstore Indtægter foruden ved selve den progressive Skala. Skatten ansættes almindeligvis efter Indkomsten i det Kalenderaar, der gaar forud for Ligningen.

Formueskatten rammer i det væsentlige de samme Personer som Indkomstskatten; de, som paa Grund af Indtægtens ringe Størrelse er fri for Indkomstskat, svarer heller ingen Formueskat, hvis Formuen er under

3000 Kr. I øvrigt rammer Skatten al rørlig og urørlig Formue, dog ikke Møbler, Husgeraad og Klæder, suspensivt betingede Formuerettigheder, Brugsrettigheder eller Krav paa periodiske Ydelser. Ved Formueberegningen fradrages den skattepligtiges Gæld.

Der er givet udførlige Regler om Skatteligningen, de skattelignende Myndigheder m. v. Der er ikke tvungen Selvangivelse, men Skatteyderne opfordres til at angive deres Indtægt og Formue; den, der ikke angiver sin Indkomst, fortaber Retten til at gøre Indsigelse mod Ansættelsen til Indkomstskat, med mindre han kan godtgøre, at Ansættelsen overskrider hans virkelige Indtægt med mere end 25 pCt. Er Forskellen større end 25 pCt. skal han betale Skat af den virkelige Indkomst plus 15 pCt. Offentliggørelse af Indkomst- og Formueansættelser maa fremtidig ikke finde Sted. De enkelte Kommuner opkræver Skatten for Staten mod et Vederlag af $1\frac{1}{2}$ pCt. af de indgaaede Beløb.

Samtidig med disse Statens nye Skattelove træder en Del Ændringer i den kommunale Beskatning i Kraft. I de herom givne Bestemmelser er der givet nøjagtige Regler om Kommuneskattens Fordeling mellem Opholds- og Erhvervskommunen; der er herved raadet Bod paa det ofte og med god Grund paaklagede Forhold, at man har kunnet unddrage Erhvervskommunen Skatten af de Næringer, som haves i vedkommende Kommune, ved at bo uden for denne, hvilket med Nutidens lette Kommunikationsmidler ingen særlige Gener volder Skatteyderen, men som naturligvis er en stor Uretfærdighed mod Kommunen, hvem han volder Udgift og drager Nytte af, og dens øvrige Beboere, som ogsaa stilles ulige i Konkurrencen. — Endvidere

er der aabnet Kommunerne Adgang til Beskatning af de i Kommunen værende Aktieselskaber og til Paaligning af kommunal Ejendomsskyld. Paa Landet vil derved den forældede Hartkornsbeskatning efterhaanden kunne forsvinde og blive afløst af en rationel Værdibeskatning af alle de i Amts- og Sognekommunerne beliggende faste Ejendomme; fra 1925 skal Hartkornet ophøre som Skattegrundlag. I Byerne kan der som kommunal Ejendomsskyld udskrives indtil et saa stort Beløb som det, hvormed den hidtilværende Statsbygningssafgift overstiger den nye Statsejendomsskyld, og lignende Regler gælder ogsaa for Bygningsafgiften paa Landet. Der er derved givet Byerne Lejlighed til at faa større Kommuneskat af de faste Ejendomme, hvilket er af Betydning navnlig for Købstæderne, hvor de kommunale Skatter paa Ejendommene i Forvejen er saa smaa. Paa denne Maade vil Formue- og Lejlighedsskatten rundt om kunne blive nedsat, hvad der paa mange Steder er al mulig Grund til; i København fastsætter Loven ligefrem, at Skatteprocentens tidligere Maksimum 3 pCt., nedsættes til $2\frac{1}{3}$ pCt. At Kommunerne faar Lov til at beholde Bygningsafgiften, er saa meget rimeligere, som det var de tilfældige Ejere af Ejendommene en Ophævelse deraf vilde komme til Gode, ikke derimod Lejerne, som nu faktisk udreder den gennem de forhøjede Lejesummer, og disse vilde sikkert kun meget langsomt være blevet paavirket af Skattens Bortfalden.

I Loven om kommunal Beskatning er truffet de nærmere Bestemmelser om Anvendelsen af Statsskatteansættelsen ved den kommunale Skat, ogsaa uden for København. (I Hovedstaden, hvor man i Forvejen

har Indkomstkattens rene Princip, er en Overførelse af de nye Bestemmelser jo lettere). I en Vedtægt kan det da bestemmes, at Skatteindtægten overfor Kommunen udfindes ved til Statsskatteindtægten at lægge indtil 50 pCt., hvis Indtægten skyldes Kapitaler o. l., indtil 35 pCt., saafremt den flyder af fast Ejendom, indtil 25 pCt., hvis den er Livrente, Pension, Aftægt, og indtil 15 pCt. ved pensionsberettiget Indkomst. Endvidere har man stadig Lov til at anvende det gamle »Formue- og Lejligheds«-Princip ved at forhøje Indkomsten paa Grund af forholdsvis store Indtægter, ringe Husstand, særlig heldige Driftsforhold, og ved at formindske den, naar der er stor Børneflokk, Sygdom, Tab, Uheld og forholdsvis ringe Indtægt; Forhøjelsen kan naa indtil 25 pCt., Nedsættelsen indtil 65 pCt.

Endelig er det i denne Lov bestemt, at Staten skal yde Kommunerne et aarligt Tilskud paa $1\frac{1}{2}$ Mill. Kr., der fordeles mellem disse efter de kommunale Udgifter til Skolevæsen, Forsørgelsesvæsen og de frie Fattiggasser, dog saaledes at der tillige tages Hensyn til, hvilken Andel de paagældende Udgifter udgøre af de enkelte Kommuners Indkomst- og Formueskat til Staten; er Udgifterne store i Forhold til Skatteevnen, faar de paagældende Kommuner en forholdsvis større Andel af Tilskuddet.

Resultatet for Staten af den hele Reform er, at den giver Afkald paa gamle Statsskatter til et Beløb af ca. $10\frac{3}{4}$ Mill. Kr. og yder Kommunerne et Tilskud paa $1\frac{1}{2}$ Mill. Kr. Til Gengæld modtager den i nye Skatter: Ejendomsskylden, som er anslaaet at skulle indbringe c. 4 Mill. Kr. og Indkomst- og Formueskatten med c. 9 Mill. Kr. Paa den Maade skulde der være

en Gevinst for Staten paa c. $\frac{3}{4}$ Mill. Kr., men samtidig vedtoges en Tiendelov, der om nogle Aar paabyrder Staten en aarlig Udgift til Hjælp ved Afløsningen, som betydelig overstiger disse $\frac{3}{4}$ Mill. Kr.

Det er store Reformarbejder, som saaledes har fundet deres Afslutning i Rigsdagssamlingen 19⁰²/₀₃, og de vil i høj Grad komme til at sætte deres Præg paa de følgende Aars økonomiske Liv her i Landet.

Sammenstillen man de to Skattesystemer af 1802 og 1903, maa man indrømme, at hvor godt Systemet af 1802 end var i sin Planlægning og under de Tiders Forhold, saa vil en saadan Afgift, alene paa de faste Ejendomme efter delvis ubevægelige og uforanderlige Grundlag, ikke være hensigtsmæssig under Nutidens økonomiske Forhold. Mere i Samklang med disse er det nye System med en lav og bevægelig Skat paa de faste Ejendomme, nemlig efter disses Værdi i Handel og Vandel, og dernæst som langt den væsentligste Del af de nye direkte Skatter, en personlig Indkomst- og Formueskat, hvormed Meningen har været at ramme hver enkelt Skatteyder netop efter hele hans øjeblikkelige økonomiske Stilling. Skulde man derfor i Øjeblikket begynde med et helt nyt Skattesystem uden Hensyntagen til et bestaaende gammelt, er der ikke Tvivl om, at de nye Skatter vil komme til at hvile langt mere retfærdigt, og man maa derfor ogsaa haabe, at vi nu for lang Tid har bragt de direkte Skatters Reform til Afslutning. At det er et meget tvivlsomt Spørgsmaal, om det var rigtigt helt at ophæve Gammel-skatten, som nu gennem Aarhundreder har hvilet paa Landets Jord, og dels derved, dels som en enkeltstaaende Skat for en Del har frembudt Mulighed for

at være indgaaet i Ejendommens Værdi, maa sikkert indrømmes. I Stedet for det direkte Statstilskud havde Kommunernes Beboere maaske snarere faaet, hvad der virkelig tilkom dem, naar Kommunerne havde faaet udleveret en Del af de gamle Hartkornsskatter til kommunal Disposition, og saaledes skete det jo i Virkeligheden ogsaa med Bygningsafgiften. Men der vil herom altid staa Mening mod Mening; nu laa de politiske Forhold saaledes, at det var muligt at faa en Reform paa det Grundlag, som ovenfor er skitseret, og viser det sig, hvad i høj Grad maa ønskes, at Lovene i Praksis kommer til at svare til, hvad Meningen med dem har været, nemlig at afløse et gammelt og uretfærdigt System med et nyt, som rammer Befolkningen paa en retfærdig Maade med Hensyntagen saavel til dens Evne til at svare Skat som til den Nytte, den har af Staten og dens Institutioner, maa Reformens Gennemførelse hilses med Tilfredshed. Ved en saadan Skatteomlægning kan det naturligvis ikke undgaas, at nogle komme til at betale noget mere, andre noget mindre i Skat end før; men vil man opnaa Retfærdighedens Gode, maa man ogsaa paatage sig de dermed forbundne Ulemper.

Den engelske Told-Debat.

London, den 29. Juni 1903.

Hr. Redaktør!

De har gjort mig den Ære at anmode mig om at sende »Nationaløkonomisk Tidsskrift« et Bidrag til Belysning af Spørgsmaalet om den Reform i det britiske Riges Toldpolitik, som blev sat paa Dagsordenen ved Hr. Chamberlains berømte Tale d. 15. Maj i Birmingham. Det er uden Tvivl ganske i sin Orden, at det Organ for økonomisk Viden, som De leder, tilbyder sine Læsere en Redegørelse for en saa vigtig og interessant Foreteelse som den, der nu er bleven det brændende Spørgsmaal i hele det britiske Rige; og da tilmed vort eget Land mulig vil blive direkte berørt af det Udfald, Hr. Chamberlains Politik kan faa, føler jeg mig derved saa meget mere opfordret til at imødekomme Deres Anmodning ved at meddele følgende Bemærkninger om Sagens Fremkomst og det mærkelige Sammenstød mellem stridende Overbevisninger i selve Regeringen, i Parlamentet, indenfor samme politiske Parti, i Pressen og i den store Befolkning. Jeg vælger den tvangløse Form af et Brev for derved at antyde, at jeg ikke gør

Fordring paa at levere en stringent Fremstilling eller kritisk Behandling af et saa stort Emne, der vokser under Pennen, forgrenende sig til mange Sider: Forholdet mellem Moderlandet og dets Kolonier og mellem disses forskellige Interesser; Moderlandets og Koloniernes Forhold til Udlandet; dernæst Virkningen paa den indre Politik, de parlamentariske Partier o. s. v. Jeg undviger ogsaa den didaktiske Form af en Afhandling, fordi det ligger ganske udenfor min Hensigt at forsøge at dømme de stridende Parter imellem. De maa lade Dem nøje med, Hr. Redaktør, at en simpel Iagttagelse — om De vil, »en Mand uden Mening« — i en ordnet og sammenhængende Fremstilling gengiver de Synspunkter og Argumenter, der som spredte Tropper operere mod hverandre i den Række Forpostfægtninger, hvori Modstanderne hidtil have mødt hverandre. De store Slag vil komme senere. Hvad der nu foregaar, er en Opmarche af de fjendtlige Hære til de Stillinger, de ville indtage. Jeg skriver navnlig for dem af Deres Læsere, som ikke have Tid og Lejlighed til at læse Parlamentsforhandlingerne i »Times« eller ikke have sysselsat sig nok med Spørgsmaalet under Debat til at danne sig den rette Forestilling om den overordentlige Rækkevidde, det har.

Den ledende Tanke i Hr. Chamberlains Birmingham-Tale var som bekendt den, at efter hans Overbevisning var Tiden kommen til at undersøge, om Rigets forskellige Dele ikke kunde knyttes nærmere og fastere sammen ved en handelspolitisk Ordning, der hviler paa gensidige Tarifbegunstigelser, saaledes at Koloniernes Produkter (s: Livsfornødenheder og Raaprodukter, men

de sidste har Hr. Chamberlain senere ladet falde) komme toldfrit til Moderlandets Marked, og Englands Indførsel til Kolonierne (3: Industriprodukter) til Gengæld nyder Tarifbegunstigelser i Kolonierne. Med andre Ord: England skulde lægge Told paa Udlandets Indførsel af Korn, Kød o. s. v. for at kunne begunstige sine Koloniers Indførsel deraf ved at gøre den fri. Kolonierne skulde nedsætte deres Tarif til Fordel for England eller eventuelt, for at undgaa Tabet, forhøje deres Tarif mod Udlandet og bevare den bestaaende allerede meget høje Tarif mod britisk Import. Skønt Hr. Chamberlain henstillede dette Forslag som en Genstand for Drøftelse, var det tydeligt nok, at han med det samme gjorde sig til Forslagets overbeviste og ivrige Advokat. Med sin fængslende Veltalenhed udviklede han, at hvis Maalet var Rigets Sammenslutning, saa var Midlet dette: »You want an Empire«, sagde han, »do you think it better to cultivate the trade with your own people, or to let that go, in order that you may keep the trade of those who are your competitors and rivals«. I disse Ord røber sig hans ideale Tanke, at det britiske Rige skal indenfor dets egne Grænser kunne blive et sig selv tilstrækkeligt forsynende Marked, og derved i Stand til at indtage en fordelagtig Stilling i Handelssamkvemmet med andre protektionistiske Lande, det vil sige i Stand til at værgе sig mod deres protektionistiske Tarifer med Repressailler. Hr. Chamberlain vilde dog ikke derfor stryge Frihandelens Flag; han betænkte sig ikke paa at sige, at hvis Cobden og Bright havde levet nu, under den Situation, hvori England nu befandt sig, vilde de have efterstræbt en Overenskomst med Kolonierne om gensidig Begunstig-

else; hvad han forlangte af sine Landsmænd var kun, at de skulde frigøre sig for »en rent teknisk Definition af Frihandelsbegrebet«.

Denne Betragtningssaaade blev af Frihandelspartiet anset som en Handske tilkastet det, og det tog den op. For de overbeviste Frihandlere stillede det sig straks saaledes, at her var et Forslag, der maatte føre til Protektionisme og derfor var som Øksen ved Roden af det Træ, under hvis Ly England var bleven rigt og dets Befolkning levede mere tilfreds og sundt end før; og for de Frihandlere, der ikke mindre end Hr. Chamberlain se Rigets Fremtid i en intimere Forbindelse med Kolonierne, stillede det sig fremdeles saaledes, at den nye Politik medførte en Fare for, at der indenfor Rigets Grænser skulde fremkaldes Skinsyge og Rekriminationer, der vilde svække Sammenholdet snarere end styrke det. —

Forinden jeg gaar videre i Skildringen af den Situation, som udviklede sig af disse to direkte modsatte Standpunkter, vil De maaske tillade mig nogle Ord om den nye Politiks Genesis og om den mærkelige Mand, som staar Fadder til den; det er ikke overflødigt til Forstaaelsen af hvad der er i Gære og hvad der kan ventes at komme ud deraf. Da det nuværende Ministerium dannedes af Lord Salisbury i 1895, havde Hr. Chamberlain allerede længe været en saa betydelig Kraft i det unionistiske Parti, at han omtrent kunde vælge hvilken Gren af Administrationen han ønskede at staa i Spidsen for. Han valgte Kolonialministeriet, der hidtil ikke var bleven betragtet som et Maal for en ærgerrig Politiker af første Rang. Ved sin Bestyrelse af det har han indskrevet sit Navn

Englands Historie som en stor Minister. Fra Begyndelsen stod det uden Tvivl klart for hans Statsmandsblik, hvad Kolonierne betyde for det britiske Rige som en Verdensmagt i Fremtiden; hans energiske Optimisme, der bragte nyt Liv i Administrationen, viste sig paa en slaaende Maade, inden han endnu havde taget det sydafrikanske Spørgsmaal op, i Bestræbelserne for at bringe de vestindiske Kolonier paa Fode, og med de store selvstyrende Kolonier, Kanada og Australien, begyndte han i 1897 de Forhandlinger med disses Premierministre paa Konferencer i London, der nu betegnes som Udgangspunktet for den nye Kolonialpolitik, paa hvilken han har sat sit Ry og sin politiske Stilling ind. Det er mærkeligt at se, hvorledes han lidt efter lidt er bleven ført henimod den Løsning af Problemet, han foreslaar. Fra 1896 citeres der en offentlig Udtalelse af ham, der staar i den skarpeste Modsætning til hans Tale i Birmingham. Han omtalte et Forslag i det kanadiske Parlament om Indførelse mod Gensidighed af en nedsat Tarif for britiske Varer og sagde, at »dette vilde medføre den alvorligste Forstyrrelse i vor Omsætning, en stor Forandring i de Grundsætninger, der lede vor Handelspolitik. Det vilde medføre en Beskatning — maaske kun en ringe, men dog altid en Beskatning af Fødevarer og Raamateriale ... med en Tendens til at fordyre Livet for de arbejdende Klasser og en Tendens til at forhøje Produktionsomkostningerne og derved forværre vor Stilling i Konkurrencen med Udlandet paa de neutrale Markeder«. Det er just saaledes hans Modstandere tale idag. Men endnu i 1897, da samme Spørgsmaal forhandlede med de i London forsamlede Premierministre fra Kolonierne,

syntes Hr. Chamberlains Standpunkt at være væsentlig det samme, som hans Forgænger i Kolonialdepartementet under Gladstones Ministerium, Marquis'en af Ripon, havde indtaget efter Konferencerne i Ottawa, nemlig at en Toldforening kun var tænkelig paa Basis af Frihandel i den indbyrdes Omsætning mellem Kolonierne og Moderlandet, og derfor udelukket saalænge høj Beskyttelsestold var en nødvendig Betingelse for Koloniernes finansielle Balance. — Hvorledes forklarer man da Udviklingen til hans seneste Standpunkt? Hans Fjender — og hvilke uforsonlige Modstandere har han ikke skabt sig under sin politiske Løbebanes Omskiftelser — søge Forklaringen i personlige, egoistiske Motiver, en umættelig Ærgerrighed, der bringer ham til at udnytte den store Prestige, han har opnaaet i Kolonierne, for at blive den styrende Statsmand ved Hjælp af en Taktik, der undergraver de andre Føreres Anseelse og den Organisation af hans eget Parti, hvortil de stedse have støttet sig. Intet er i mine Tanker en mere forvansket Forestilling; og med det skæve Syn paa den nu indledede Kamp, som følger deraf, vil man ikke kunne forstaa Bevægelsens Omfang og Betydning. Den Statsmandstanke, der ligger i Hr. Chamberlains Forslag, er jo at Koloniernes, og navnlig Kanadas og Australiens Begunstigelse paa det engelske Marked vil blive en Løftestang for en Udvikling af deres Resourcer; at Kanada vil blive i Stand til at erobre dette Marked fra de Forenede Stater for sit Korn, naar det ved en stigende Indvandring til sit næsten ubegrænsede Hvedeland, ved Udvidelsen af sit Jernbane- og Vandveje-Net, ved Udnyttelse af sine mineralske Produkter faar forøget Kapital til sin Raadighed; at

Australien ligeledes vil gaa en Fremtid af Velstand i Møde, naar det med den stigende Kredit, som det nærmere Handelsforhold til England vil skaffe det, faar Midler til at bekæmpe dets Tørker med Overrissinger, som kun er et Pengespørgsmaal, og naar en stigende Befolkning tillader det at tage store ubeboede Territorier i Landets Midte i Besiddelse. Alt dette kan selvfølgelig ikke komme hurtigt. Det er muligt, at en for Hr. Chamberlain berettiget Ærgerrighed, at krone sin politiske Virksomhed med det første Skridt mod et stort Maal, har drevet ham til at tage dette Skridt for tidligt; men det er ikke et Skridt taget af en smaatskaaren, selvgod og intrigerende Politiker, hvilket er det Billede, der saa ofte tegnes af ham i den britiske og europæiske Presse. Han har uden Tvivl modtaget en ny og stærk Impuls ved hvad han har oplevet under den sydafrikanske Krig: de store selvstyrende Koloniers frivillige, offervillige Bistand, da Moderlandets Skæbne syntes formørket og truet; og han har oprigtigt troet, at den Solidaritet, der var beseglet paa Valpladserne, kunde yderligere befæstes og udvikles i Fredens Tid ved et handelspolitisk Baand. Det psykologiske Moment til et Forsøg i den Retning var for ham kommet. Det er dog ikke ham, siger han, der har rejst Spørgsmaalet. Det er Kolonierne som ved deres enstemmige Resolutioner paa Konferencen i London i Fjor Sommer forlangte, at Regeringen skulde tage det under Overvejelse. Han er sig alle Opgavens Vanskeligheder klart bevidst, men har den Tro, at de kan overvindes, hvis det britiske Folk er paa Højde med sin Bestemmelse, og at i saa Fald alt vil blive vundet for Fremtiden, thi han ser i den tilsigtede handelspolitiske Ordning den absolut

nødvendige Betingelse for en senere politisk Føderation (federal Union), som efter hans Overbevisning er det britiske Riges Skæbne, hvis dette ikke skal falde sammen i løsrevne Stykker. Saaledes udtalte han sig om sine Motiver i Slutningen af sin Tale i Underhuset d. 6. Juni. Der er en Reformators Glød i hvad han siger; han tror paa den Sag, han har taget op, og paa sin Evne til at føre den igennem paa den Betingelse, at han kan støtte sig til en stærk Opinion i Kolonierne og kan overbevise det britiske Vælgerfolk om, at han har Ret. Hans Modstandere mene, at hans Doktrin er en Paradoks, at hans »Imperialisme« vil føre til den Katastrofe, han tror den alene kan afværge; at hans Evne vil briste paa det britiske Folks sunde Sans, naar han søger at overbevise det om — og Bevisbyrden paahviler ham — at det er en Fordel at faa dets Levnedsmidler fordyrede. I det følgende vil jeg komme nærmere ind paa disse og andre Argumenter. Der er dog en Omstændighed endnu, som Hr. Chamberlain og hans Tilhængere ikke med Urette tage til Indtægt for deres Projekt. Det er den, at Frihandelsdoktrinen ubestrideligt ikke nyder den samme Respekt som et Dogme, der omgav den for en Menneskealder siden. »Den omtales da ikke i Bjergprædikenen«, sagde Lord Rosebery i en Tale, hvor han stillede sig nærmere til den nye Toldpolitik, end man ventede, og nærmere end han senere har villet vedkende sig det var hans Mening.

Hvorom alting er, der er Skepsis i Luften med Hensyn til det rene Frihandelsprincips Anvendelighed paa den Tid, vi leve i. Jeg tænker herved ikke paa de professionelle Protektionister — om jeg tør kalde dem saa — der gaa ud fra, at den eller den Industris

Beskyttelse er en Tjeneste, der ydes Samfundet, og ikke sysselsætte sig med Spørgsmaalet, hvem der betaler den Indtægt, Beskyttelsen indbringer deres Industrigren. Der findes vistnok ogsaa saadanne Protektionister i England, navnlig i den jordbesiddende Klasse, men et organiseret Agrarparti findes ikke, og fornylig viste det sig ved en Afstemning i Underhuset, at den Gruppe, som antages at gaa videst i protektionistiske Sympatier, uden dog aabent at erklære sig for Protektionister, *quand-même*, kun talte 28 Stemmer mod 424; en af Ordførerne i denne Gruppe, Hr. Chaplin, har endog udtrykkelig værget sig imod at betegnes som »Protektionist«; han siger, at han for længe siden har opgivet dette Standpunkt. Men der findes utvivlsomt i de bredere Lag en vis Modtagelighed for en Tvivl om Frihandelens praktiske Virkninger under alle Forhold; disse Tvivl er i de sidste Aar med stor Iver og Udholdenhed bleven bragt i videnskabelig Form af talentfulde Publicister i den periodiske Presse og have derved faaet større Udbredelse og stærkere Hold. De kan betegnes som Beskyttelsesvenlighed i den amorf Tilstand, og det er muligt, at Hr. Chamberlain antager, at hans Optræden vil give den det Stød, der bringer den til at krystallisere sig som Beskyttelsespolitik.

Man kunde kalde dem, der tilhøre denne Retning: »Frihandlere med det aabne Sind« (the open mind), thi en af dem, og ingen ringere end Premierministeren Hr. Balfour, valgte, da det blev forlangt, at han skulde definere sit Standpunkt ligeoverfor Hr. Chamberlains Forslag, at udtrykke dette saaledes, at han mødte dem »with an open mind«; og i et Nummer af det ansete Ugeskrift »The Spectator« finder jeg en Artikel under-

tegnet »Open mind«, hvori dette Standpunkt nærmere forklares.

Denne Forfatter begynder med at sige, at lige saa lidt som man behøver at være en Totalafholdenhedsmand for at undgaa at blive kaldet en Drukkenbold, lige saa lidt behøver man at være enten yderlig Frihandelsmand eller yderlig Protektionist. Han paaviser, at Frihandelen, der opstod som en Reaktion mod en vidtdreven Beskyttelsespolitik, navnlig mente Frihed for Indførselstold, fordi det var dette Baand paa det frie Handelssamkvem, der reageredes imod. Men nu har Tiderne medført en Række andre Baand paa den frie Konkurrence: »trade unions« have indført Beskyttelse for den Vare, de handle med: Arbejdskraft; Fabriklove, Begrænsning af Arbejdstiden, Tilsyn med Varernes Tilvirkning, med Skibes Sødygtighed er bleven indførte, og med mindre man vil afskaffe alle disse Baand, der virke ulige i forskellige Lande; med mindre man vil tillade Mænd, Kvinder og Børn at arbejde saa mange Timer om Dagen det skal være, og under saadanne Vilkaar som det passer Arbejdsgiveren at tilbyde; med mindre man vil tillade, at Mandskab og Ladning sejler i usødygtige Skibe o. s. v. — kan man ikke sige, at Frihandel i den fulde Mening bestaar eller kan bestaa; men hvis Principet kun refererer sig til den Brøkdelen af Indskrænkning i den frie Omsætning, der bestaar i Indførselstold, er der ingen Grund til at luttet Principfasthed at modsætte sig tidssvarende Forandringer i Tarifen, især naar derved opnaas andre Fordele ligeoverfor de protektionistiske Lande.

Jeg har gengivet nogle af den anonyme Forfatters

Bemærkninger som et Eksempel *instar omnium* paa en vis Slappelse, der viser sig i Frihandelspartiets Rækker med Hensyn til Principets Ufejlbarhed og Uangribelighed. Det »aabne Sind« hos dem betyder det samme som en vaklende Overbevisning.

Hvis man imidlertid tør slutte fra de foreliggende Udtalelser i deres Helhed — Udtalelser af repræsentative Personer i og udenfor Parlamentet, i de liberales Lejr og i det konservative Regeringsparti, i Arbejderrepræsentationen, talende med »trade-unions« Tunger — saa rejser der sig en formidabel Modstand mod den nye Politik fra alle deres Side, der, uden at paakalde Cobden og Bright, hævde, at Frihandel som den forstaas og udøves i vore Dages England har i en forbavsende Grad forøget dets Velstand og Velvære i de sidste halvhundrede Aar, og vil ogsaa i Fremtiden tjene England og dets Forhold til Kolonierne bedst. I Pressen forsvares denne kategoriske Paastand ikke alene af de store liberale Blade, men ogsaa hyppigt i konservative Organer, mens den bestrides i »Times«, der, om det end ikke har den samme Autoritet og Udbredelse som i ældre Tider, altid er et første Rangs Organ for det ræsonnerende Publikum ved dets grundige saglige Bidrag til Forsvar af den Sag, »Times« har taget op. Det har længe været Talsmand for en Udvidelse af den engelske Beskatningsbasis for at møde de stigende ordinære Udgifter paa Budgettet med Indførselstold-Intrader. Det forlanger nu Principet anerkendt med en ren protektionistisk Begrundelse. — Spørgsmaalet om Koloniernes og Moderlandets gensidige Tariffbegunstigelser af Hensyn til Rigets bedre Konsolidering er dog ikke det

eneste, der er fremkastet og maa udfægtes. Til Hr. Chamberlains Program hører det ogsaa, at England ved Beskyttelsestoldsatser skaffer sig Midler til at bekæmpe det protektionistiske Udland med dettes egne Vaaben; til at opnaa Fordele ved at kunne tilbyde Fordele; til at kunne true med Gengæld for at afværge Tarifkrig; til at kunne sikre enhver selvstyrende britisk Koloni dens frie Bestemmelsesret med Hensyn til et nærmere Handelssamkvem med Moderlandet ved Hjælp af gensidige Tarifbegunstigelser. Den Iver, hvormed Lord Lansdowne i Overhuset og Hr. Balfour i Underhuset have fremhævet denne Side af Hr. Chamberlains Forslag, synes at tyde paa, at de tillægge den en selvstændig Betydning saaledes, at selv om det mødte uovervindelige Vanskeligheder nu at indføre et System af »preferential duties« mellem Moderlandet og Kolonierne, saa vilde Regeringen dog insistere paa at blive sat i Stand til at retaillere mod Udlandet i et paakommende Tilfælde. Vilde Oppositionen, spurgte Hr. Balfour i Underhuset, maaske finde sig i at maatte se magtesløs til, hvis udenlandske Stater benyttede Straffetold mod en af Kolonierne, fordi den havde valgt at slutte sig nærmere til Moderlandet? Denne Ytring sigter direkte til den Kontrovers med Tyskland, som er opstaaet paa Grund af Kanadas Forhøjelse af sin Tarif mod tyske Produkter, og som Hr. Chamberlain i Underhuset er gaaet udførligt ind paa, medens Lord Lansdowne i Overhuset har lovet at belægge sin Fremstilling af Sagen med den diplomatiske Korrespondance, den har foranlediget.

De faktiske Omstændigheder ved denne Sag er i Korthed følgende:

Da Kanada i 1897 tilbød den britiske Import en Begunstigelse af 25 pCt. Told — eller rettere sagt tilbød denne Begunstigelse til ethvert Land, der vilde modtage kanadiske Varer med tilsvarende Begunstigelser — bestod endnu den britisk-tyske Handelstraktat af 1865, som indrømmede tyske Varer samme Behandling i de britiske Kolonier som britiske Varer nød. For at frigøre sig for dette Vilkaar opsgavde Lord Salisbury Traktaten i Juli 1897; og da den derpaa bortfaldt det følgende Aar (1898), forøgede Kanada Begunstigelsen af britiske Varer til $33\frac{1}{3}$ pCt., medens den almindelige Tarif galdt for alle andre Lande. Den britiske Regering ønskede nu at aabne Underhandlinger i Berlin om en ny Handelstraktat, men da Tyskland afslog dette af Hensyn til den forestaaende Revision af samtlige dets Handelstraktater, lykkedes det kun at opnaa en modus vivendi, hvorved der tilstodes den mest begunstigede Nations Ret til Storbritannien og dets Kolonier med Undtagelse af Kanada, der automatisk var falden ind under Tysklands autonome Tarif ved Opsigelse af Traktaten af 1865. Denne Undtagelse har den britiske Regering forgæves søgt at faa ophævet; den har forgæves gjort gældende, at Tyskland nød samme Behandling i Kanada som alle andre fremmede Lande. Den tyske Regering holdt sig til, at Lord Salisbury, da han opsgavde Traktaten af 1865, havde konstateret, at de selvstyrende Kolonier havde fuldstændig fiskal Selvstændighed og derfor ikke kunde vente i Forbindelse med denne Stilling at nyde Fordelene af at

betragtes som et underordnet Led med Andel i Hovedlandets Overenskomster. Kanada indførte derpaa i dette Foraar en Ekstra-Afgift (surtax) paa tyske Varer. Om dette Skridts Berettigelse føres der endnu Underhandlinger mellem Berlin og London. Indtil Korrespondancen kan offentliggøres, maa man holde sig til den Beskrivelse, som Lord Lansdowne gav i Overhuset d. 15. Juni. Han sagde, at Tyskland havde ladet Regeringen forstaa, at den ikke alene maatte være forberedt paa en særlig forhøjet Tarif for Kanadas Indførsel til Tyskland som Svar paa den kanadiske surtax fra dette Foraar; men ogsaa, at hvis andre Kolonier skulde følge Kanadas Eksempel og begunstige Englands Import, vilde England selv ikke kunne regne paa at bibeholde de mest begunstigede Nationers Stilling i Tyskland. Han bemærkede hertil, at dette var en meget alvorlig Situation. Hvis England, som aabnede sine Døre vidt for alle, skulde kunne straffes eller dets Kolonier skulde straffes paa Grund af en anden Magts Misfornøjelse med en vis Kolonialpolitik, — og han paastod ikke, at Tyskland savnede al Ret eller Hjemmel dertil — saa maatte der findes Midler derimod, og til den Ende var det bleven nødvendigt at gøre det hele vigtige Spørgsmaal om Muligheden af at træffe særlige Handelsoverenskomster med Kolonierne til Genstand for en ny Overvejelse.

Denne Fremstilling og dens tilsyneladende Tendens vakte Opsigt og Uro. Man saa allerede i Perspektivet en Tarifkrig indledet, der uundgaeligt vilde føre til en mere udtalt Protektionisme, end den projekterede Ordning med Kolonierne forudsatte.

Hr. Balfours og Hr. Chamberlains Ytringer om samme Emne i Underhuset have snarest bestyrket dette Indtryk, saaledes at det nye System ikke alene vilde medføre en Kolonierne tilfredsstillende Indførselstold paa Livsfornødenheder, men ogsaa den Indførselstold paa Industrivarer, der maatte vise sig nødvendig for at holde andre Magter i Skak ligeoverfor Kolonierne. Det formodes dog ikke, at disse Eventualiteter ville indtræde. Lord Lansdowne og Hr. Chamberlain udtale kun den Mening, at for at undgaa dem, er det nødvendigt at Udlandet véd, at England har Modtræk at gøre i Spillet. — Hvad Kanadas Kontrovers med Tyskland angaar, vil man faa mere at vide om den indtraadte Situation, naar den diplomatiske Korrespondance offentliggøres. Fra en tilsyneladende vel underrettet Kilde forlyder det, at det Svar, Tyskland i Maj Maaned gav paa Englands Forespørgsel, om en Fornyelse af den bestaaende »modus vivendi« kunde ventes efter dets Udløb i Slutningen af dette Aar, kun indeholdt det Forbehold, at i Betragtning af Kanadas Optræden mod Tyskland, som andre britiske Kolonier maaske vilde efterligne, og i Betragtning af de forestaaende nye Valg, kunde den tyske Regering ikke nu give noget bindende Tilsagn. Der er forøvrigt intet i Tysklands Optræden i denne Sag, der kan betegnes som uberettiget under de givne Omstændigheder, eller lader formode, at det vil sætte et »non possimus« imod en mindelig Løsning af Stridsspørgsmaalet, hvorved f. Eks. Kanada opgiver sin surtaxe mod at faa Andel i de Rettigheder, der indrømmes Moderlandet. —

Jeg har nu, Hr. Redaktør, nævnt visse Omstændigheder, der omgive Hr. Chamberlains Forslag ved deres Fremkomst, saavel som deres Indhold og Betydning. Jeg gaar derefter over til et andet Afsnit af mit Brev, hvori jeg vil omtale den Modtagelse, de have faaet i Parlamentet — Oppositionens Opmarche om jeg saa maa sige —, dernæst ogsaa tilføje et Par Ord om Virkningerne paa den politiske Situation og de nærmeste Følger deraf.

Som bekendt forelagde Finansministeren, Hr. Ritchie, i Aar et Budget med det traditionelle frihandelsvenlige Tilsnit. For at der ikke skulde være Tvivl i saa Henseende havde han valgt blandt de ved Krigens Ophør foranledigede Skattelettelser at foreslaa Ophævelsen af den Registreringsafgift paa indført Korn, Mel o. s. v., som i Fjor havde vakt saa megen Strid paa Grund af den Mistanke for en protektionistisk Tendens, der vakttes imod den. At den var foreslaaet som en Finanstold, der kunde bortfalde, naar Indtægten ikke længere behøvedes, bevises nu ved Forslaget om dens Ophævelse. Men der var den paafaldende Omstændighed derved, at et saa fremragende Medlem af Regeringen som Hr. Chamberlain netop samtidig fremkom med sin Plan, bygget paa Indførelsen af saadan Told, som Registreringsafgiften var et Eksempel paa; i denne bestaaende Registreringsafgift havde man altsaa en Begyndelse til et System, der tillod at differentiere mod Udlandet; man behøvede blot at fritage Kolonierne for Afgiften. Diskussionen om denne Ophævelse, som en talrig Gruppe indenfor Regeringens eget Parti paa den mest energiske Maade modsatte sig, blev derfor

aldeles behersket af Spørgsmaalet om, hvorledes Regeringen i det hele stillede sig til Hr. Chamberlains Projekt. Var den enig med ham, hvorfor da ikke bibeholde en Afgift, der passede i hans System? spurgte Tilhængerne af Registreringstolden. Var Regeringen imod Hr. Chamberlain, hvorledes kunde det da tillades ham, som Medlem af Kabinettet, at tage Ordet for en Politik, der vilde ryste og undergrave Grundvolden for Englands økonomiske Tilværelse? Saaledes presset forsvarede Hr. Balfour Ministeriets Stilling i denne Sag ved at hævde, at individuelle Meningsforskelligheder indenfor et Kabinet var fuldkommen tilstedelige under Overvejelsens Stadium, selv om Spørgsmaalet var af indgribende Natur; Solidariteten gjorde sig først gældende med det fælles Ansvar, naar Tiden kom til Handlinger; men Hr. Chamberlains Forslag gik først og fremmest ud paa at fremkalde en Undersøgelse af den Reform i det fiskale System, som han selv ventede store Fordele af for Riget, men som ikke kunde iværksættes uden det britiske Folks og navnlig Koloniernes Overbevisning om den nye Politiks Nødvendighed og Fortrin. Hvad ham selv angik, forbeholdt han sig sin Mening, indtil ensaadan Undersøgelse var tilendebragt; den vilde blive foretaget af Kabinettet med de Kræfter, det havde til sin Raadighed, ikke af en kgl. Kommission eller en parlamentarisk Komité; han gik til Undersøgelsen med »an open mind«. Det almindelige Indtryk af Premierministerens Udtalelser ved denne og senere Lejligheder er imidlertid, at medens han paa ingen Maade vil binde sig, er han i en ikke ringe Grad paavirket af de ovenfor antydede Argumenter

og tilbøjelig til at ofre de strenge Frihandelsprinciper for en imperialistisk Politik's Krav.

En ganske anderledes skarp Betonning af Divergensen i Regeringen hørte man derpaa fra Mr. Ritchie, den officielle Repræsentant for Englands Finanser, og fra et andet Medlem af Administrationen, Mr. Arthur Elliot. De erklærede sig begge for overbeviste Frihandlere, for hvem Tanken om en Skat paa Livsfornödenheder var nok til at tage bestemt Afstand fra Hr. Chamberlains Plan. Hr. Ritchie tilføjede, at han vilde blive meget overrasket, hvis den paatænkte Undersøgelse tilvejebragte noget Bevis for Nytten eller Nødvendigheden af en Reform. Senere har et andet Medlem af Kabinettet, Ministeren for Skotland, Lord Balfour af Burleigh, stillet sig tæt til Finansministeren i dette Anliggende, og endelig har Hertugen af Devonshire, hvis Tale i Overhuset jeg senere skal berøre, kun med store Forbehold kunnet forsone sig med Hr. Chamberlains Projekt. Den Mangel paa Enighed i Kabinettet, der saaledes var røbet, kunde ikke andet end lægge større Styrke i det Angreb, Regeringen maatte vente fra Oppositionen, og svække den Understøttelse, den kunde haabe fra sit eget Parti. Var der noget Eksempel paa, at et Lovgivningsanliggende af saa overordentlig Betydning nogensinde var stillet under offentlig Debat af et Medlem af Regeringen, uden at dens Chef kunde fuldt slutte sig til ham, eller uden at den nødvendige Undersøgelse af dets Forudsætninger og Rækkevidde var gaaet forud? Saaledes spurgte man Premierministeren. Fra hans egen Side i Huset forlangte man Oplysning og Vejledning. Hvad var Hr. Balfours

egen Overbevisning? »Jeg har sagt«, svarede han, »at jeg ikke er kommen til en fast Overbevisning; derfor kan jeg ikke anføre den«. Følgen heraf var, at medens en hel Række af Oppositionens Talere angreb Regeringen paa det heftigste, og mange af dens egne Tilhængere enten opsagde den Troskab i denne Sag eller kun lunkent og forbeholdent akcepterede Situationen for hvad den var værd, hævdede intet Medlem af særlig Vægt og Indflydelse sin Stemme for at støtte Hr. Balfour i hans betrængte Stilling. Der var ved denne Debat den særegne Omstændighed, at Spørgsmaalet, der forhandlede og skulde gaa til Afstemning, var om Ophævelse af Registrerings afgiften; medens det Tema, alle ønskede diskuteret, var Hr. Chamberlains Forslag. Da »the Speaker« saavidt muligt holdt Talerne indenfor Grænserne af Spørgsmaalet paa Dagsordenen, kunde den nye fiskale Politik kun indirekte angribes, og Regeringen var afskaaren fra at forsvare den, hvorfor Hr. Chamberlain heller ikke tog Ordet. Men der var én Taler, som fik sagt nok til at betegne sin Stilling og hvis Optræden betragtedes som en Begivenhed. Det var Sir Michael Hicks Beach, Finansministeren i Lord Salisburys Ministerium, af hvilket han udtraadte samtidig med at Lord Salisbury trak sig tilbage. Sir Michael var »a pillar of strength« i dette Ministerium og i det konservative Parti; hans Indsigt, Erfaring og Karakterfasthed ikke mindre end hans parlamentariske Evner stille ham i første Rang af moderne Politikere, og han nyder ogsaa i Oppositionens Rækker en Agtelse og Anseelse, som øger hans politiske Indflydelse i Underhuset. Han er en ortodoks Fri-

handelsmand, som ikke vil vide af Kompromisser. Da han i Fjor foreslog den oftnævnte Registreringsafgift, forsvarede han den som en Finanstold, der ikke havde til Hensigt at beskytte, og som han ønskede at bevare, fordi den bragte Statskassen Indtægt uden nævneværdig Skade for Konsumenterne. Denne Betragtning fastholdt han nu, og han vilde derfor have stemt for dens Bibeholdelse, hvis han kunde have gjort det uden at give sig Udseende af at støtte dem, der betragtede Afgiften som den spidse Ende af en Kile, hvormed et fiskalt System med Beskyttelsestold paa Livsfornødenheder til Gunst for Kolonierne kunde drives ind i Englands Statshusholdning. Derfor vilde han stemme med Regeringen for Skattens Ophævelse, men han opfordrede den paa samme Tid meget indtrængende til at standse paa den Vej, Hr. Chamberlains Forslag anviste, og vel overveje Farerne ved at gøre dem til sine. Ved denne Tale stillede Sir Michael sig til Tjeneste som en Fører for den Fraktion af Regeringens Majoritet, der benævnes »Tory-Frihandlerne«, hvis et Brud med Regeringen skulde indtræde. De kunde ikke faa en kraftigere Fører, Hr. Chamberlain ingen stærkere Modstander.

Ved Afstemningen vedtoges Regeringens Forslag om Ophævelse af Registreringsafgiften med 426 mod 30 Stemmer, og omtrent det samme gentog sig ved 2. Behandling af Finansloven den 22. Juni, da samme Spørgsmaal kom til Afstemning (416 mod 32). Men det mærkelige herved er jo, at det store Flertal, som her stemte med Regeringen, maaler Stykken af dens Modstandere i Underhuset i det af Ko-

lonialministeren rejste Spørgsmaal: og det lille Mindretal, der stemte imod Regeringen, er Tallet paa dem, der ere beredte til at betræde den af Hr. Chamberlain anbefalede Vej. Denne komplicerede Partistilling kunde kun fuldt opklares ved en direkte Forhandling om den nye fiskale Politik, hvori Hr. Chamberlain selv vilde møde dens Angribere. Premierministeren har udtalt sin Villighed til en saadan stor Debat, hvis Oppositionen forlanger det. Dette vilde imidlertid være at foreslaa et Mistillidsvotum, og da Tiden endnu ikke er kommen til et definitivt Brud i Regeringsmajoriteten, udsættende Regeringen for et Nederlag, har Oppositionen ikke til Dato stillet Forslag om en saadan stor Debat i Underhuset; og det er tvivlsomt om den vil blive provoceret inden Sessionens Slutning. Imidlertid har Hr. Chamberlain flere Gange siden Talen i Birmingham haft Lejlighed til at udvikle sine Anskuelser og møde sine Modstanderes Angreb. Han optraadte i Underhusets Debat d. 28. Maj og igen den 17. Juni; han holdt endelig en stor Tale d. 26. Juni ved en Banket, som en konservativ Klub (The Constitutional Club) havde indbudt ham til for at overrække ham en Adresse, hvori hans Fortjenester som Kolonialminister berømmes. Disse Taler tilsammen ere Aktors Indlæg i Sagen: den nye fiskale Politik kontra den bestaaende. De er paa samme Tid, praktisk talt, hans Valgprogram, naar en Opløsning af Parlamentet og nye almindelige Valg lidt før eller senere finde Sted. Jeg skal derfor anføre Hovedpunkterne deri.

I Talen d. 28. Maj var hans Udgangspunkt

dette: At holde strængt ved Frihandelsgrundsætningerne og af den Grund nægte Kolonierne en Begunstigelse paa Udlandets Bekostning, maatte i hans Overbevisning umuliggøre et fiskalt og politisk forenet Rige. Han vilde ikke foreslaa Told paa Raa-produkter, men han troede at kunne forsone Arbejderklassen med en Told paa Fødemidler. Naar denne Told bragte betydelige Indtægter i Statskassen, aabnedes der Udsigt til at gennemføre Alderdomsforsørgelsen, ligesaavel som der ved den nye Politik aabnedes Udsigt til forhøjet Arbejds løn.

Debatten d. 17. Juni blev rejst af Oppositionen i Anledning af, at en australsk Regering havde udtrykt sin Tilfredshed med »den britiske Regerings Erklæring« at alle Kolonierne skulde tilsikres en Ret til, hvis de ønskede det, at træde i nærmere Forbindelse med Moderlandet.

Saa vel Premierministeren som Hr. Chamberlain bekræftede, at dette var en rigtig Fortolkning af den britiske Regerings Politik, og ved Afstemningen var der et Flertal for Regeringen af 120 Stemmer. Hr. Chamberlain paaviste det ydmygende i ikke at kunne gøre noget for Kolonierne under den nærværende Ordning. Han paaviste ogsaa, hvor paatrængende nødvendigt det er, ikke at ringeagte Grundene for at imødekomme Koloniernes Krav. Sæt — sagde han — at f. Eks. Kanada sluttede en Gensidigheds-Traktat med de Forenede Stater og indrømmede disse større Fordele end de give Moderlandet, saa vilde dettes Eksport af Industrivarer lide betydeligt derved, og vi kan umuligt ønske, at Kolonierne drives

til at søge Fordelen af Gensidighedstraktater med andre Lande, fordi Moderlandet afviser dem.

Den mest glimrende af Hr. Chamberlains ovennævnte Taler var den, han holdt i Constitutional Club d. 26. Juni. Ved hans Side sad Hr. Balfour for at bevidne sin Agtelse for Hr. Chamberlains Motiver, sin Beundring for hans Statsmandsegen-skaber og det tillidsfulde Venskab, han nærrede for ham; ligeoverfor Hr. Chamberlain sad et Flertal af Tilhængere, modtagelige for hans »imperialistiske« Begejstring og for den Anerkendelse, han ydede det konservative Parti: at være det Parti, som Arbejderklassen skylder mest. Af saadan Begejstring var Talen gennemtrængt. Det tilkom England at vise Vejen, sagde han, til en Fremtid, hvor Koloni-ernes Velstand, Kundskab og Styrke vilde bringe deres Patriotisme til at vokse med dem.

Idet han gik over til at omtale sine Forslag som det nærmest liggende Middel til at befordre en Tilnærmelse af Kolonierne, spurgte han, om hans Modstandere havde et Alternativ at foreslaa? Han spurgte om det ikke var vel værd at opdyrke en Handel med 10 Millioner i Kolonierne, der allerede købe af Moderlandet for et Beløb af 10 £ pr. Hoved, fremfor Handelen med 300 Millioner Fremmede, der købe af os for nogle faa Shilling pr. Hoved*). Han ytrede sine Tvivl om, at Englands Velstand i Sammenligning

*) Det er dog senere bleven fremhævet hvor urigtig og villedende denne Beregning er. Den hele Afsætning til Kolonierne og Indien er 100 Millioner £; divideret med Befolkningstallet, c. 400 Mill., giver det c. 5 Shilling pr. Hoved. Hr. Chamberlain tog til Divisor de selvstyrende Koloniers Befolkning af c. 10 Millioner, men beholdt de 100 Mill. £ som Dividend.

med protektionistiske Staters Fremgang burde tilskrives dets Frihandelssystem. Disse og andre Tvivl var det nødvendigt at faa fjernet. Derfor vilde han ikke have Drøftelsen af dem opsat. Der var ikke Tale om en umiddelbart forestaaende Afgørelse, men naar Tiden kommer — og den vil komme — burde Landet ikke staa uforberedt og Regeringen ikke kunne beskyldes for at have overrumplet det med Forslag til en ny Politik, stolende paa at faa den vedtaget ved sit Partis Forpligtelser.

Han gik over til at diskutere de økonomiske Virkninger af en ny Politik og kom herved ind paa Beskyttelses-Principernes Skraaplan: Hvis den ideale Reform var den, der sikrede den arbejdsomme stadigt og vellønnet Arbejde, saa kunde Indførselstoldfrihed, der tillod fremmede færdige Produkter at fortrænge dem, som fuldt saa vel tilvejebragtes af britisk Arbejde, ikke undlade at modvirke hint Maal ved at berøve britisk Arbejde Fortjeneste og forøge deres Tal, for hvem lidt større Prisbillighed af Fødemidler er uvigtig, naar de dog ikke kunne købe dem.

Prisen paa Brød var det kritiske Punkt. Han vilde ikke afgøre, om den hele Forøgelse af Prisen maatte betales af Konsumenten, men han bestred i hvert Fald, at en saadan Stigning af Brødprisen var det samme som en Fordyrelse af Livet, da andre Artikler, nødvendige eller ønskelige, samtidig vilde kunne nedsættes, f. Eks. The, Sukker og Tobak.

Hr. Chamberlain trak sig noget tilbage i Spørgsmaalet om almindelig Alderdomsforsørgelse. Han gav det ingen Plads i den ny Politik, skønt han saa,

hvorledes det i Tidens Løb kunde blive støttet af denne. Han sluttede med at fremhæve, at hvad han havde sagt, stod for hans egen Regning. Han ønskede kun Tilslutning efter nøje Overvejelse, men han opfordrede Constitutional Club til at deltage i det Arbejde, der nu maatte tages i Haand.

Den betydeligste Debat i Parlamentet angaaende den nye Politik fandt Sted i Overhuset d. 15. Juni. Den hævdede sig til et Mønster paa parlamentarisk Forhandling og blev paa samme Tid det vigtigste Bidrag til Kundskab om den principielle Modstand, der rejser sig mod Hr. Chamberlains Projekt.

Lord Goschen, den tredje af den konservative Regerings Finansministre, som nu optraadte i Sagen, ønskede at henlede Husets Opmærksomhed paa de nyligt fremkomne Udtalelser af Regeringens Medlemmer om en Begunstigelsestarif for Kolonierne. Han begyndte med nogle Bemærkninger om, at skønt Overhuset ikke har stor Myndighed i finansielle Anliggender, havde det Ret til at gøre sin Mening gældende, naar Spørgsmaal opstod af vital Interesse for Landets Handel og Indtægtskilder; og ligeledes havde det Ret til at vente, at det Medlem af Kabinetet, som var Leder i Huset (Hertugen af Devonshire) vilde udtale sig med samme Oprigtighed og Uafhængighed som andre Ministre; der burde ikke i dette Anliggende være Tale om Frafald eller Oprør, fordi der fra én Side i Partiet udtales Anskuelse, som ikke deles af den anden. Der fandtes en »flydende Opinion« i den Slægt, der var vokset op, siden Cobden og Bright forkyndte en Lære, hvis Anvendelighed paa de nærværende faktiske Tilstande ikke er

hævet over Tvivl. Der findes Agnostikere i de økonomiske Videnskaber; der findes dem, som ikke ville lade sig overbevise ved Frihandels-Doktriner og Trosbekendelser, men vel af Kendsgerninger; til dem vilde han henvende sig. Frihandelsmand som han var, vilde han se bort fra de gamle Mærker, der havde ledet hans Kurs i mange Aar, men han vilde ogsaa vogte sig for at blændes af en eller anden glimrende Komet, der pludselig viste sig i den fiskale Horisont. Han ydede Kolonialministeren fuld Anerkendelse og delte Premierministerens Mening om Nødvendigheden af forskellige dunkle Punkters grundige Drøftelse, forinden man paatog sig Ansvaret for en Revolution i Englands Handelspolitik.

Lord Goschen gik derpaa over til en Analyse af den nye Politik i en Tale, som hæver sig monumentalt i den hele Debat, og hvis Hovedtanker jeg vil forsøge at gengive i formindsket Maalestok.

Han definerede den nye Politiks 3 angivne Øjemed saaledes: 1) En Begunstigelsestarif for Kolonierne ledsaget af Skat paa Fødemidler i Moderlandet for at bringe større Velstand til Kolonierne ved en Udvidelse af deres hvededyrkede Land og gøre dem til bedre Kunder, købende mere af Englands Produkter. 2) Ved Skatten paa Fødemidler at faa en Indtægt, der tillader at gennemføre en almindelig Alderdomsforsørgelse. 3) At gøre det muligt for England at tage Repressalier mod »Trust«-Kombinationer, Eksportpræmier eller saa høje Toldsatser i Udlandet, at britisk Industri trues med Tilintetgørelse. Til disse almindelige Øjemed slutter sig Tanken om en Ophjælpning af det britiske Agerbrug og

om en Bevægelse af Arbejderbefolkningen tilbage fra Byerne til Landet, hvorved en stærkere og sundere Slægt vilde vokse op.

Hængslen, hvorom denne Politik drejer sig, Slutstenen i den nye Bygning er Skatten paa Fødemidler, ikke paa Korn og Foderstoffer alene, ikke en Afgift som nu af 1 shilling, snarere op imod 5 shilling pr Quarter ($2\frac{3}{4}$ Tønde); men ogsaa paa Kød og Flæsk. (Hverken her eller noget andet Sted finder man Smør paa Listen). Til Gengæld for denne Skat paa Levnedsmidler indførte fra Udlandet, og den deraf følgende Fordyrelse af Livet, som Hr. Chamberlain er beredt til at lade indtræde, skulle Kolonierne aabne deres Marked for visse engelske Industrivarer ved at nedsætte den bestaaende høje Told for disse eller forhøje den for Udlandets konkurrerende Varer. Der er intet Forhold i dette Bytte, siger Lord Goschen; hvad Kolonierne faa er en hel Befolknings Offer; hvad de byde er en Fordel til faa, specielle Industrier. Og under en Ordning som den foreslaaede vilde England være bunden til den, hvis forudselige Omstændigheder indtraadte, som gjorde Fordringen om uhindret Indførsel af Korn uimodstaaelig.

Men til Gengæld for den sandsynlige Stigning i Prisen paa Brød, Kød osv. ser man hen til en Stigning i Arbejdslønnen. Dette Punkt er et af dem, der først og fremmest maa undersøges. Af hvilken økonomisk Proces fremgaar denne Forbindelse mellem de to Fænomener? Man henviser til de Forenede Stater og Tyskland, men det maa undersøges om Sammenligningen er rigtigt anstillet. Finder man

at Sammenligningen holder Stik og Slutningen kan drages for visse Industrier Vedkommende, er man dog langt fra en almindelig Stigning af den arbejdende Befolknings Løn. Der er alle dem, der arbejde for Regeringen og kommunale Institutioner, Arbejdere paa Orlogsværfterne, i Postvæsenets og Jernbanernes Tjeneste. Skal deres Lønninger stige og betales af Staten? Der er den store Middelklasse, Kontorpersonaler, Butiksbetjente osv., hvis Løn bestemmes af Konkurrencen. De udgør en Hær af Arbejdere, som neppe kunne vente højere Løn, fordi visse Industrier forøge deres Afsætning, og det vilde i hvert Fald tage Aar, inden Virkningerne trængte ned til den store Befolkning, der lever paa Grænsen af Armod.

Lord Goschen advarede ogsaa mod de Forventninger, der var fremkaldte om, at den nye Indførselstold skulde skabe Indtægt til at gøre en almindelig Alderdomsforsørgelse mulig. Det er en aarlig Udgift, der anslaaes til 10—15 Millioner og, éngang lovet, vil Statskassens Bidrag til denne Forbedring af de lavere Klassers Vilkaar ikke kunne nægtes uden at vække stor Misfornøjelse. Men Toldindtægten til at møde Udgiften er problematisk; den vil, under Forudsætningen om den stigende Forsyning fra Kolonierne, stadigt dale. Lord Goschen betænkte sig ikke paa at kalde dette et Hazardspil, hvori Folkets Fødemidler var Indsatsen. Sluttelig vendte han sig til den til en vis Grad selvstændige Del af den nye Toldpolitik, nemlig Kamptoldsatser (retaliatory duties) til Adskillelse fra egentlig Beskyttelsestold. Særligt synes Premierministeren stærkt overbevist om Nød-

vendigheden af at undersøge, hvorledes den Fare kan modvirkes, som han ser i den aftagende Eksport hidrørende fra de fremmede Markeders protektionistiske Tarifer, de store Trustkombinationer o. desl. Lord Goschen mente, at naar man lagde Mærke til den overordentlige Stigning i Velstand, som betegnes ved de ubemidlede Klassers Sparekasse-Indsætninger, hvilke fra c. 101 Mill. i 1887 vare stegne til 187 Mill. i 1901, og ved det Faktum, at medens Befolkningen i de sidste 15 Aar er vokset med 18 pCt., er »Pauperismen« aftaget med 9 pCt., saa findes der ingen i Øjne springende Tegn paa, at den aftagende Eksport er synonym med Begyndelsen til materielt Forfald, hvilken Paastand han erindrede at have hørt for 20 Aar siden. Han troede, at man kunde tale om en mindre hurtigt voksende Eksport; hvilke Aarsager der laa bagved dette Fænomen, var ikke helt klart. Hvis det viste sig, at f. Eks. Eksporten til Kina og Japan, hvor ingen protektionistisk Told stænger for Udlandet, havde en lignende Tendens som Eksporten til de Forenede Stater og Tyskland, saa vilde det svække Premierministerens Argument. Der var ogsaa andre Momenter: en mangelfuld teknisk Opdragelse; mindre Energi og Foretagelsesaand; Tysklands mere økonomiske Metoder og Nøjsomhed med Hensyn til Gevinst — alt dette kunde medvirke til at standse Eksportens relative Tilvækst.

Men hvad der end kan tale for specielle Gengældelsestoldsatser paa visse bestemte Artikler, saa vilde saadanne sikkert fremkalde Forlangendet om andre og lede til en almindelig protektionistisk Politik. Kolonialministeren havde sagt, at han kun

vilde »Beskyttelse mod uberettiget (illegitimate) Konkurrence«, men paa et Spørgsmaal, om han f. Eks. dertil regnede, at der paa Fastlandet arbejdedes under »a sweating system« og i usunde Fabriksbygninger, svarede han ja. Med dette Ræsonnement vilde man utvivlsomt komme til at erfare alle Kamp-tarif-Politikens Vanskeligheder. Han ønskede at lære de Erfaringer at kende, som andre Lande have høstet i den Henseende. Hvilke Iudustrier vilde Regeringen beskytte paa denne Maade? Man kan ikke beskytte én, uden enten at komme til at beskytte flere andre, eller at skade flere andre. Alle saadanne Betragtninger ledede til Ønskeligheden af, at den nye Politik byggedes paa en fuldkommen neutral og upartisk Enquête, som ikke instrueres til at søge Bevis for den ene eller den anden Part.

Han sluttede med at henstille, at hvis der skulde komme nye, almindelige Valg, før en saadan Enquête havde tilladt at drage Slutninger til Fordel for den ny Politik, som Vælgerne skulde give deres Mandat til at slaa ind paa — da burde et saadant Mandat ikke fordres ved Valgene.

Lord Goschens Tale giver en tilstrækkelig Forestilling om de Indvendinger og Tvivl, Hr. Chamberlains Forslag fremkalde hos en i høj Grad kompetent Politiker, der ikke ledes af Partihensyn, der personligt staar Regeringen nær og deler Hr. Chamberlains Anskuelser om Koloniernes Betydning. — Da der dog er Grænser for dette Brevs Længde, vil jeg i større Korthed omtale de andre Talere i samme Møde, der saavel fra liberal som fra konservativ Side fulgte i Lord Goschens Spor, og kun udførligere

omtale, hvad de to Ministre Lord Lansdowne og Hertugen af Devonshire havde at anføre paa Rege-
ringens Vegne.

Blandt de førstnævnte fandtes saavel Lederen af det liberale Parti, Lord Spencer, som Lord Avebury, bedre kendt som Sir John Lubbock, og to tidligere Guvernører i australske Kolonier, Lord Brassey og Lord Jersey. Alle udtalte sig afgjort imod den nye Politik. Det fremhævedes blandt andet, at medens det havde vist sig saa klogt at lade hver af Kolonierne have ubsolut Frihed i deres fiskale Politik, vilde det medføre de største Vanskeligheder at bringe dem alle i indbyrdes Overensstemmelse og i Overensstemmelse med Moderlandet i det gensidige Forhold, det nu var foreslaaet at bringe i Stand. Saavel Kanada som de australske Stater vare tvungne til at søge deres overvejende Statsindtægt i Tolden. Men Queensland, der dyrker Sukker og opdrætter Kvæg, New-South-Wales, der avler Faar, Victoria, der lever af Industri, Vindyrkning og Mejeri, Sydaustralien, der dyrker Hvede og West-Australien, der producerer Guld — hver af dem havde sine særegne toldpolitiske Interesser og det havde vist sig umuligt ved Dannelsen af den nye Føderation at bringe disse forskellige Interesser under en fælles Lovgivning. Derfor var det at befrygte, at et Forsøg paa gensidig Begunstigelse mellem disse forskellige Stater og Moderlandet snarere vilde lede til Rivalitet, Skin-
syge og politisk Søndring end til nærmere Sammen-
slutning.

En forøget Interesse fik Overhusets Debat ved Udenrigsminister, Lord Lansdownes og Hertugen af

Devonshires Taler. Begge disse lønner det sig at gøre sig bekendt med. Efter at Lord Lansdowne havde tiltraadt alt, hvad Lord Goschen havde sagt om Karakteren af den nye Undersøgelse, som Regeringen vilde anstille, fordi der i dens egen Midte var vidt forskellige Meninger om de Slutninger, der kunde drages af statistiske Data, udtalte han videre, at Regeringen ikke vilde have rejst dette indgribende Spørgsmaal, der ikke blot berørte Forholdet til Kolonierne, men Forholdet til hele den civiliserede Verden, hvis den ikke havde funden sig tvungen af Omstændigheder, der efter dens Overbevisning gjorde det uundgaaeligt; den havde dog ikke rejst det i Form af en Plan; den forelagde intet færdigt Forslag, men et Grundlag for Diskussionen; den anerkendte, at paa dem, der havde rejst Spørgsmaalet hvilede Bevisbyrden for dets Berettigelse. En af disse formentlig tvingende Omstændigheder var Kanadas Mellemværende med Tyskland, hvilket Lord Lansdowne derpaa fremstillede saaledes som her tidligere anført, idet han sluttede med at sige, at i den meget alvorlige Situation, der var indtraadt, fandt Regeringen sig magtesløs, men vægrede sig dog ved at sige til Kanada, at Tarifbegunstigelserne af 1898 maatte tages tilbage, fordi Moderlandet var ude af Stand til at forhindre, at Tyskland straffede britiske Kolonier med forøget Told paa deres Import, hvis de gjorde England særegne Indrømmelser. Derfor var det en nærliggende Tanke, at der i denne Situation laa en Opfordring til Regeringen til at undersøge Muligheden af at træffe særlige Overens-

komster om den nationale Handel mellem Moderlandet og Kolonierne.

En anden af de Omstændigheder, der bestemte Regeringens Handling, var den aggressive Form af Protektionismen i dens seneste Phase. Han sigtede derved dels til Eksportpræmie-Systemet, dels til de store Handels-Combinationer (trusts) der ved Beskyttelsen i Hjemlandet sattes i Stand til at sælge deres Overproduktion paa et udenlandsk Frihandels-Marked til Produktionsprisen eller endog derunder, og derpaa, naar Markedet var erobret og den nationale Industrigren ødelagt, at forhøje Priserne ad libitum.

Lord Lansdowne citerede nogle Eksempler: Jernbaneskiner, som i Tyskland leveredes til 115 Rm. pr. ton., solgtes i Udlandet for 85 Rm.; Søm i Tyskland 250 Rm. pr. ton, i Udlandet: 140 Rm. Lignende Virkninger af Syndikater i Handel med Kul, kemiske Præparater, Spiritus, Papir o. s. v. En vis Tid kunde Prisbilligheden forsone med og drage Opmærksomheden bort fra disse Forholds fordærlige Virkninger, om hvilke de aldrig drømte, der i sin Tid forkyndte Frihandelens Evangelium. Men med Virkningerne foran sig kunde Regeringen nu ikke vægre sig ved at søge efter Forholdsregler, hvorved Landets Handel kan lettes for det Tryk, den lider. Der opstod saaledes to Spørgsmaal: kan vi eller kan vi ikke gøre noget for en tættere fiskal Forbindelse med Kolonierne? og kan vi, eller kan vi ikke gøre noget for at beskytte dette Lands Handel mod Konkurrence af den beskrevne Slags? Det vilde vise sig, hvad der kan vindes og om de Ofre, der maatte gøres, ere større, end at de kan bæres. Muligvis kan der intet

udrettes eller lidet; muligvis kan den ene af Opgaverne løses og ikke den anden; men Lord Lansdowne protesterede imod, at man paa Forhaand paa-stod, at det var ørkesløst at forsøge; og hvad de sidste af de omtalte Omstændigheder angik, havde han i de sidste Par Aar faaet Grund til at tro, at der er andre Stater beredte til at diskutere disse Spørgsmaal i en imødekommende Aand.

For Udenrigsministeren stillede det sig som om han i et eller andet lovløst Land befandt sig vaabenløs ligeoverfor Mænd bevæbnede til Tænderne. Hvad han ønskede var, at der betroedes ham et Vaaben, for at han kunde vise andre, at han havde det; og da England havde det mest udstrakte Marked og Truslen om at lukke hvilken som helst Del af det for fremmede Varer ikke kunde tages let af nogen Magt, vilde det Vaaben han fik — for at blive i Lignelsen — forekomme de andre »a rather big revolver«; det vilde ikke ofte blive nødvendigt at tage sin Tilflugt til virkelige Repressalier; med et Vaaben fra Protektionisternes eget Arsenal vilde der kunne vindes Sejre for Frihandelen. Han sluttede med at bemærke, at Premierministerens Plan at tage alle de berørte Omstændigheder under Overvejelse paa en besindig, upartisk Maade nu var bleven tiltraadt fra alle Sider i Huset.

Den mærkelige Debat sluttedes endelig med Hertugen af Devonshires Tale, som blev imødeset med særlig Interesse paa Grund af hans store Autoritet, hans politiske Stilling som Leder af det unionistiske liberale Parti, der er Hr. Chamberlains eget, og hans Fortid som en erklæret Frihandelsmand.

Hertugen fastholdt dette Standpunkt, men tilføjede, at ingen forstandig Frihandelsmand kunde være uforstyrrelig tilfreds med de Forhold, der var indtraadt i de sidste 18 Aar og som fortjente alvorlig Overvejelse. I dette Tidsrum har Frihandelen intet Fremskridt gjort, men Skrankerne imod den forøges og forstærkes fra Aar til Aar af Englands undertiden heldige Rivaler; og nu banke Kolonierne paa Døren med Forlangende om at træde i et nærmere, deres Udvikling hurtigere fremmende Handelsforhold. Alt dette kunde han ikke se bort fra. Det fordrede en grundig Prøvelse og i hans Tanker burde dens første og fornemste Genstand være den økonomiske Virkning paa Folkets Livsvilkaar af en Skat paa Fødemidler. — Opmærksomheden havde hovedsagelig været henledet paa den udenlandske Handel og den store Industris Stapelartikler, men en fuldt saa vigtig Betragtning var det, om den indenlandske Handel og den lille Industri, der havde et uhyre Omfang, blev skadet derved, og om den store Befolkningsmasse, hvis dertil knyttede Erhverv var mindre sikkert og netop tilstrækkeligt til at give et Udkomme, fandt sin Købeevne formindsket ved en Fordyrelse af Livet. Der er Millioner lige paa Grænsen af Armod og Sult, og Taleren vilde betænke sig længe, inden han besluttede sig til Forandringer, som vel kunde forbedre Vilkaarene for Arbejdernes højere Lag, men paa samme Tid truede med at bringe flere Millioner af de lavere over denne Grænse. For at afgøre slige Spørgsmaal vilde han ikke tælle Stemmerne ved en Valghandling. Selv om han vidste, »at enhver Vælger i Landet var beredt til at gøre

Eksperimentet og at Kolonierne var enige om at deltagende deri i saa fuldt Maal som vi ønske, vilde han ikke være med dertil, medmindre han i sin Samvittighed var sikker paa, »at Forandringerne vilde tjene den store Masse af Befolkningen lige saa fuldt som de mere begunstigede Arbejderklasser«. Hertugen af Devonshire omtalte dernæst andre Punkter, han kunde tænke sig bedre oplyste; alle vare dog i hans Tanker underordnede i Sammenligning med hvad han lagde den største Vægt paa. Kunde det paa-vises, at Forandringerne vare økonomisk sunde, tvivlede han ikke om, at de ogsaa politisk anbefalede sig. Men hvis — endog store — politiske Fordele maatte købes med Savn, Trang og Misfornøjelse iblandt Folket her, kunde han ikke tænke sig en Politik, der hurtigere og sikrere vilde lede til Rigets Sønderdeling. Hvad det andet Punkt i det nye fiskale Forslag angik, nemlig Gengældelsestarifen mod det protektionistiske Udland, fandt han det mindre farligt som et Forsøg, fordi det uden stor Vanskelighed kunde opgives, hvis det ikke svarede Regning, hvorimod Begunstigelse af Kolonierne paa Basis af Fødemidlers Beskatning ikke vilde kunne tilbagetages; eller det vilde medføre meget farlige Følger at gøre det. Han sammenfattede sit Standpunkt i disse Ord: »Jeg tror, at Frihandelens bedste Venner vil findes at være dem, der ere villige til at gaa ind paa en fyldig og upartisk (full and fair) Undersøgelse — ikke af dens Grundsætninger, hvilke vi maaske tør betragte som indrømmede — men af dens Konsekvenser og Resultater. Og hvad mig angaar, tror jeg, at en saadan Undersøgelse vil føre til at befæste os i de

væsentlige Principer, paa hvilke vor Politik nu er bygget, endda det muligt vil vise sig, at en eller anden Ændring af vor Ordning kan lede til at styrke, sammenkitte og gøre mere uangribeligt et System, der hviler paa hine Principer.«

Jeg anser Hertugen af Devonshires Grundbetragtning af tilstrækkelig Interesse til at anføres fuldstændigt, men vil derefter kunne forbigaa, hvad han ytrede om Fremgangsmaaden ved Regeringens Drøftelse, som intet særligt nyt indeholdt, og om de historiske Præcedenser, der kan paavises for, at det tillades Medlemmerne af et Kabinet at have vidt forskellige Opfattelser af vigtige politiske Spørgsmaal, saalænge disse endnu ikke ere modne til øjeblikkelig Handling. Denne Teori er kommen som en Overraskelse for Parlamentet ved denne Lejlighed. I Underhuset har den virket uheldigt paa Ministeriets Forhold til dets Flertal, der har set sit politiske Kompas svinge rundt i forskellige Retninger under magnetiske Indflydelser, hvis Styrke ikke let lade sig beregne eller neutralisere. Der er markeret Brudlinjer, om end intet Brud endnu er indtraadt. Det ligger dog udenfor min Hensigt at komme dybere ind paa de Muligheder, der ligge i de parlamentariske Partiers Stilling til det af Regeringen tagne Initiativ. Jeg har, uden væsentlig Kommentar, anført hvorledes en Række ledende Politikere have udtalt sig, og det maa være mit Bidrag til en Forstaaelse af den nærværende Situation og dens videre Udvikling. Straks da denne Situation opstod, syntes den besynderlig forviklet, For at bringe større Klarhed i den, var det nødvendigt at faa Oplysning om 3 Punkter:

1. Hvad Regeringen i dens kollektive Egenskab, mente med Betimeligheden af og Fordelene ved at gøre Hr. Chamberlains Politik til sin. Herom véd man nu, at Regeringen som saadan ikke har fattet en Beslutning ud over den, som den er enig om, at Hr. Chamberlains Forlangende om en Drøftelse af alle tilstedeværende Omstændigheder, paa hvilke hans Forslag bero, bør efterkommes. Man véd ogsaa, at tre Ministre (Hertugen af Devonshire, Finansministeren og Ministeren for Skotland) ere principielle Modstandere af Projektet om Tarifbegunstigelser til Kolonierne, medførende Indførselstold paa Levnedsmidler, og have betydelige Tvivl om Visdommen af at begynde en Tarifkrig med andre Magter; at Premierministeren, medens han forbeholder sig sin Mening i det første af disse Spørgsmaal, er i Overensstemmelse med Lord Lansdowne, Udenrigsministeren, om det andet, for at gøre Underhandlinger mulige med andre Magter.

2. Den af alle billigede Drøftelse — thi ogsaa fra Oppositionens Side er Tanken bleven tiltraadt — skal foretages i Kabinettet ved Hjælp af det Materiale, Regeringen har Adgang til. Om dette vil give den den fornødne Myndighed til væsentlig at paavirke de individuelle Tvivlere og den offentlige Mening, maa staa hen.

3. Man véd i hvert Fald, at før Resultatet af Drøftelsen foreligger, vil Regeringen ikke formulere bestemte Forslag, der alene kunne bringe Parlamentet paa den ene Side og Kolonierne paa den anden til at tage en bestemt Stilling. At der vil gaa nogle Aar, før dette Stadium kan naas, er udtalt af Hr.

Balfour, og da det er højst problematisk, om det nuværende Ministerium og den nuværende Partifordeling eksisterer til den Tid, indtræder her et nyt Element af Usikkerhed, som det er berettiget at drage med i Regningen. For Øjeblikket synes der at være c. 130 Medlemmer af det unionistiske Parti i Underhuset (tællende i alt 365 Stemmer), »som har tilsagt Regeringen deres Understøttelse til at gøre de fjendtlige Tarifers skadelige Virkning paa britiske Industrivarer indlysende og til at udfinde de bedste Midler til at fremme Moderlandets og Koloniernes Industri for derved at konsolidere det britiske Rige.« Man sér af denne Formulering og den Orden, hvori de forskellige Opgaver nævnes, at selv denne Gruppe ikke staar paa samme Standpunkt som Hr. Chamberlain, for hvem Hensynet til Kolonierne staar i første Linje, dominerende de andre Betragtninger. Det er nu Spørgsmaalet, om det kan lykkes Hr. Chamberlain at faa Befolkningens Flertal til at sé, at Rigets Fremtid i dets Udfoldelse som et Verdensrige er afhængig af det Valg, det vil træffe. Hr. Chamberlain har sit store Talent og sin Prestige at stole paa; han har ogsaa en sangvinsk men fast Tro paa sin Evne til at sætte sig i Rapport til den store Masse. Alligevel vil han uden Tvivl her finde en Sten, der er svær at løfte. Man vil nu faa at se, hvorledes en storartet organiseret Agitation sættes i Værk i England. Allerede har den sidste Maaned bragt en Flod af ledende og indsendte Artikler i Dagspressen; derpaa kommer Maanedsskrifternes svære Artilleri med Fagmændenes sagkyndige Argumenter, endelig en Sværm af Pamfletter udsendte af politiske Klubber

og Foreninger, de politiske Taler i Valgdistrikterne o. s. v. Det er muligt, at alt dette er Indledningen til et nyt Afsnit af det moderne Englands Historie; det er ogsaa muligt, at det første Tilløb mislykkes. Qui vivra, verra.

Maaske have nogle af Deres Læsere, Hr. Redaktør, ventet at finde Bemærkninger om de mulige Virkninger af en ny Toldpolitik paa vor Eksport. Jeg afholder mig fra at gøre saadanne Bemærkninger, fordi der ikke er noget at støtte dem til, saalænge intet kan vides om de detaillerede Forslag, en ny Politik vil involvere. At Smør kan regnes med under de Levnedsmidler, der indføres fra Udlandet i Konkurrence med Kolonierne, behøver jo ikke at paa- peges, men om den protektionistiske Tendens — maaske yderligere styrket ved Hensyn til Irlands fremskridende Mejeridrift, vil føre til en Fordyrelse ogsaa af denne Vare — thi selvfølgelig vilde det indenlandske og koloniale Produkts Pris sættes op til det udenlandske Produkts Pris + Tolden — det Spørgsmaal maa foreløbig staa ubesvaret.

Under den store Usikkerhed, som hersker, og endnu en rum Tid vil herske med Hensyn til det endelige Udfald af den rejste Bevægelse, er det som sagt meget for tidligt at ville forudse Virkningerne af en eventuel Indførselstold paa vore danske Produkter, og da navnlig paa vor Smørhandel. Men saa meget kan man vel sige, at medens vort Landbrug ikke behøver at lade sig forurolige i Utide af urimelige Forestillinger om en Indførselstold, som vor Smørhandel ikke skulde kunne bære og som derfor kunde fortrænge os fra det Marked, vi have erobret for

henimod Halvdelen af Englands hele Import, saa vil vi dog gøre vel i at tage hvad der foregaar som en Paamindelse om, at det, der udgør vor Styrke, er vort Produkts Stilling som en første Klasses Vare, og at vor Frelse ligger i at bevare denne Stilling under et Toldsystem til Beskyttelse af den nationale Produktion. Thi kunne vi det, vil Kampen formodentlig hovedsagelig komme til at staa mellem de lavere Klasser Smør, af kanadisk-australisk og russisk Oprindelse, som udgøre den anden Halvdel af Indførselen; og jo mere det danske Produkt kan holde sig »hors concours«, jo mere er der Sandsynlighed for, at den engelske Forbruger vil komme til at betale den Prisforhøjelse, der maatte følge med Tolden.

F. B.

Det irske »Landkøbsforslag« i det engelske Parlament.

Af

Erik Givskov.

Det er forunderligt, at den engelske Race, der har en saa udpræget Evne til at kolonisere, aldrig har lært den nærbeslægtede Kunst at regere undertvungne Folkeslag. Overalt, hvor de indfødte Racer i Sammenstødet med England er gaaet tilgrunde, dér har der udviklet sig en blomstrende engelsk Koloni. Men, hvor de indfødte Racers aandelige og legemlige Egenskaber har tilladt dem at hævde deres Ejendommelighed og vedligeholde sig som en selvstændig Race, dér har England kun været i Stand til at opretholde sit Herredømme ved Hjælp af Korporalstokken og ved en Undertrykkelse af de underkuede Folkeslag, der i sine Virkninger ikke giver det gamle Roms noget efter. Dette er saa meget mærkeligere, som Englænderne i Højsind og Hjærtensgodhed staar højt over de fleste af Europas Folkeslag; men det er ikke desto mindre et uimodsigeligt Faktum. Medens New Zealand, Australien og Kanada, hvor de Indfødte praktisk talt er udryddede, trives vel, saa vider Indien sig som en

søndertraadt Orm under den af engelsk Misregering avlede Hungersnød og Pest. Og hvad Syd-Afrika angaar, da er Boerergeneralernes Vægning ved at indtræde i det nydannede Koloniraad jo tilstrækkelig Antydning af, hvad der er i Vente for de ny Kolonier, dersom nogen, der har oplevet Koncentrationslejrenes Skændsel, endnu skulde tvivle herom.

Men der er endnu et andet Eksempel langt nærmere, og det er det usalige Irland. Næppe nogensinde er et Land gennem Aarhundreder bleven saa frygtelig misregeret, næppe nogensinde er en intelligent og nobel Race saa systematisk og hensynsløst, og alene i Kraft af den stærkeres Ret, af et andet Folk bleven gjort til Mindremænd og fordreven fra deres fædrene Jord. En historisk og juridisk Paavisning ligger udenfor denne Artikels Opgave; det vil være nok at paapege, at før Englænderne erobrede Landet, var dets Jord ikke undergivet privat Ejendomsret. De gamle Kelter, der beboede Landet, var endnu i Besiddelse af Rudimenter af den før-romerske Civilisation, og den Opfattelse af Landets Jord som Folkets Fælleseje, der havde fostret den babyloniske, den ægyptiske og den kinesiske Civilisation, den fandtes endnu paa Irland. Jorden tilhørte Stammen, ikke Chefen, og enhver var berettiget til Brugen af en Part af den.

Paa dette System var det, at de engelske Landlove — de sletteste i hele vor Civilisation — indpodedes, da Elisabeths, Cromwells og Wilhelm d. 3djes Konfiskationer berøvede Ierne deres Jord og gav den i Arealer paa ti Tusinder af Tønder Land til engelske Krigere eller Fyrsteyndlinge.

Men skønt de engelske Landlove er saa slette, at

Muligheden af at gøre dem ringere skulde synes udelukket, saa er dette dog ikke desto mindre lykkedes Englænderne i Irland i én væsentlig Henseende. Thi i England er det dog i hvert Fald Reglen, at Gods-ejeren ejer og har bekostet Bygningerne, Indhegninger, Drænrør etc. paa sine Forpagtergaarde; men i Irland ejer han alene den blotte, bare Jord. — Fra Elisabeths Konfiskationer og til denne Dag har de store irske Godsejere været fremmede for Folket og uden Interesse for det, af fremmed Nationalitet og fremmed Tankesæt og Sæder. Efter at de engelske Herskere havde erobret Landet og jævnet med Jorden hvert Hus, hver Hytte, som nys i Transwal, konfiskerede de Jorden og skænkede den til deres Yndlinge. Dersom de irske Bønder overhovedet ønskede vedblivende at leve i deres eget Land, maatte de smukt betale, ikke alene Afgift af Jorden, men ogsaa Udgifterne til Bygninger og alle de forskellige Forbedringer, som de maatte ønske at foretage paa Jorden. Og selvfølgelig var der ikke den ringeste Tale om Erstatning for Arbejde og Udgifter den Dag, da det maatte behage Godsejerne, der næsten uden Undtagelse har boet i England, at udsætte deres Forpagtere fra Ejendommene. Er det at undres paa, at det frugtbare, klimatisk begunstigede Irland gennem Aarhundreder har været et af Europas slettest dyrkede Lande? Hvad der er saaet i Uret kommer op i Elen-dighed, og har Uretten været stor, saa er Høsten bleven derefter.

Men til Trods for Udsugelse og Undertrykkelse formerede Befolkningen sig som Kaniner, saa den omkring 1845 var naaet til $8\frac{1}{2}$ Mill. Indbyggere. Og som Kaniner levede største Delen af disse $8\frac{1}{2}$ Mill. Men-

nesker i deres Huler, tækkede med Tørv, levede af Kartoffler til Morgen, Kartoffler til Middag og Kartoffler til Aften. Thi deres Gris og deres Fugleskræmsel af en Kalv maatte de sørge for at holde Liv i, til Betalingsdagen kom for Forpagtningsafgiften, hvis da ikke Sognets Aagerkarl allerede havde gjort sig tilgode med den. Imidlertid, skønt største Delen af alle disse Mennesker sov paa det bare Jordgulv i den Hule, som de delte med Grisen, og skønt de levede af den samme Føde som deres Husdyr, saa trivedes de dog, og alt gik godt, saa længe blot Kartoffelhøsten faldt godt ud. Og Irlænderen var ved Aarhundreders Undertrykkelse bleven bragt til det samme Standpunkt, fysisk og intellektuelt, som hans Husfæller, Grisen og Kalven; som deres saaledes var hans Fordringer til Tilværelsen indskrænkede til at fylde sin Bug og at formere sig.

Men der er visse Ulemper forbundne med at nedtrykke et Folk saa dybt, at det næste Trin er Hungersnød, — selv fra et godsejerligt Standpunkt. Er det Godsejere af Folket selv, der har gjort sig skyldige i Undertrykkelsen, saa gør Folket Revolution, naar Hungersnøden piner dem for haardt, saaledes som Franskmændene i 1789. Men staar der bagved Gods-ejerne en fremmed overmægtig Nation, rede til at kue enhver Rejsning, saa lægger Folket sig ganske simpelt til at dø paa Landevejene, saaledes som Hinduerne, eller udvandrer saaledes som den Del af Ierne, der ikke omkom af Sot og Sult, dengang da Kartoffel-sygdommen i 1846—47 fór hærgende over det ulykkelige Land. Og i begge Tilfælde gaar Godsejerne tabt af Forpagtningsafgifterne. Har disse saa — og det har de næsten altid i Irland — behæftet deres Godser til

Skorstenen, kan det jo blive vanskeligt nok for dem at skaffe Penge til Renter og Afdrag.

Den første Følge af Kartoffelsygdommen var derfor Udsættelsesforretninger i stor Stil hos alle de uefterrettelige Forpagtere, der ikke var sultede ihjel eller udvandrede. Gik de ikke godvilligt, fulgte man den i Irland brugelige, højst virkningsfulde Fremgangsmaade at trække Taget af Huset. Saa gik de. — Dog den næste Følge var, at de mere gældbetyngede Godsejere heller ikke var i Stand til at efterkomme deres Forpligtelser, saa at største Delen af de irske Godsejere truedes med meget alvorlige Pengeforlegenheder.

Men da vaagnede det engelske Parlament til en Følelse af Situationens Alvor. Skønt de irske Godsejere i Lighed med de engelske har deres Ejendomme behæftede med et rent Utal af mere eller mindre endeløse Forpligtelser, Prioriteter, Lejemaal paa 99 og 999 Aar, Lensforpligtelser paa ubestemt Tid, Livrenter til Hustruer, yngre Sønner og Tyender, og skønt der i Irland som i England ingensomhelst Registrering af Ejendomssalg eller Forhæftelser finder Sted, saa at en Køber aldrig er sikker paa at have lovlig Adkomst, blev det dog ved Lov tilladt de overbebyrdede Godsejere at sælge deres Godser. Denne Lov — *The Encumbered Estates Act* af 1849—50 — Lov om overbebyrdede Godser — oprettede en særlig Domstol, gennem hvilken Salg kunde finde Sted, medens den tillige skulde forvalte Godserne og afvikle Godsejernes Forpligtelser ved Hjælp af de indkomne Købesummer.

Ved denne Domstols Hjælp er i Tidens Løb ikke ubetydelige Arealer overdraget til Bønderne til fri Ejendom og en sporadisk Opblomstren fulgte efter Loven.

Men, denne Opblomstring var kun af en saare foreløbig Karakter. De fleste af Bønderne havde laant Pengene til den kontante Udbetaling hos den stedlige Aagerkarl, den allesteds nærværende »*Gombeeman*«. — For at tilbagebetale dette Laan skyndte de sig at fælde alt, hvad der fandtes af Trær paa Ejendommen, og forsømte de at holde deres Dræning i Orden, hvilket i det fugtige irske Klima er af næsten øjeblikkelig skæbnesvanger Virkning. Og til trods for alt endte naturligvis Aagerkarlen med at blive Ejer, medens Bonden blev Forpagter til en endnu mere ublu Afgift, end han havde svaret til Godsejeren. Samtidig blev selvfølgelig langt fra alle Godserne solgte til Fæsterne; en stor Del af dem gik over til engelske Forretningsmænd, der købte dem for at faa Udbytte af deres overflødige Kapital. Disse Mænds første Handling var naturligvis at forhøje Afgifterne, saa Forpagterne bleve kun saa meget ringere stillede. — I Stedet for at forbedre Situationen har *The Encumbered Estates Act* derfor snarere bidraget til at gøre ondt værre.

Og Tilstandene i Irland blev da ogsaa værre og værre. Misfornøjelsen og Gæringen voksede og voksede, indtil den kulminerede i 1882 i Mordet paa Lord Cavendish og Mr. Burke i Dublins Phoenix Park samt i Boycotting af Landlorderne med paafølgende Tvangsforholdsregler fra Regeringens Side. Samtidigt var de af Regeringen i de paa *The Encumbered Estates Acts* Udstedelse følgende Aar, til Forbedring af Forholdene tagne Forholdsregler ypperligt skikkede til at forværre disse.

Den første af disse Forholdsregler var Sælg i 1869 af Kirkegodserne, hvorved 108,000 Acres (en Acre =

c. 6 Skpr. Ld.) solgtes til Fæsterne mod en kontant Udbetaling af $\frac{1}{4}$ af Købesummen, medens Restbeløbet skulde betales ved aarlige Afdrag i Løbet af 23 Aar. Men atter var det Aagerkarlene, der høstede Fordelen.

Tilstanden var imidlertid saaledes, at selv om denne Lov virkelig vilde have gavnet Forpagterne, vilde de 108,000 Acres, der skiftede Ejere, kun have bevirket en saare ringe Forandring. Af Irlands c. 69,000 Grundejere ejede paa dette Tidspunkt 749 Individer næsten Halvdelen af Landets produktive Jord paa Land og i By — med næsten 10 Mill. Acres. Det var derfor ikke en Smule for tidligt, at Gladstone i 1870 tog fat paa Forsøget at skifte Sol og Vind lige mellem Gods-ejer og Forpagter. Men Forsøget var paa Forhaand dømt til at mislykkes. Under visse Betingelser, navnlig den at en Bestemmelse herom optoges i Lejekontrakten, blev der givet Forpagterne en begrænset Ret til Erstatning for udførte Forbedringer. Men $3\frac{1}{2}$ Mill. af Irlands $4\frac{1}{2}$ Mill. Mennesker er afhængige af Agerbruget, og der er derfor altid rigelig Efterspørgsel efter Jord. Naar da Godsejeren — meget hyppigt efter en kostbar Proces — var bleven tvungen til at give en saare ufuldstændig Erstatning til den afgaaende Forpagter, var der en saadan Rift om Forpagtningen, at Godsejeren straks var i Stand til at faa Erstatningen godtgjort gennem højere Forpagtningsafgifter. Og for øvrigt, for at opnaa den store og misundelsesværdige Ret at faa skriftlig Forpagtningskontrakt, var Forpagterne som Regel villige som skyldige til at fraskrive sig Ret til Erstatning for deres Forbedringer, saa heller ikke denne Gang lykkedes det at gøre Forpagternes Kaar bedre.

Da Gladstone derfor igen i 1881 kom i Spidsen

for Regeringen, var der intet andet for ham at gøre end paa ny at tage fat paa det irske Landspørgsmaal. Han søgte da, men uden at finde, et nyt Lægemiddel i hans berømte Lov om »*The three F's*«, som den er bleven døbt paa Grund af de deri indeholdte 3 Grundprinciper, nemlig »*Fixity of Tenure*« — Sikkerhed for, at Forpagteren ikke kunde jages bort fra Stedet, naar som helst det maatte behage Godsejeren, »*Fair Rent*«, — en fast lav Forpagtningsafgift, fastsat hvert 15de Aar af en særlig Domstol og »*Free Sale*« — Ret for Forpagteren til at kunne aftræde sin Forpagtning til hvem som helst, selv mod Godsejerens Ønske.

Ved første Øjekast kunde disse Principer jo synes saare rimelige og retfærdige. Men man gør nu engang ikke gammel Uret god ved at gøre sig skyldig i ny, ikke engang om denne begaas mod den, der nød godt af den tidligere Uret. Det straffer sig at tilsidesætte Nationaløkonomiens mest elementære Bud. Og Loven om de tre F'er gør Uret til alle Sider. Ikke alene har den tvunget Godsejerne til at modtage en Afgift af deres Ejendomme, der er langt lavere end Markedsprisen, ikke alene koster den den engelske Statskasse 2,700,000 Kr. aarlig i Salærer og andre Udgifter til den Domstol, der skal fastsætte Afgifterne; men selve Fæsterne, selve det arbejdende Folk, som det var Hensigten at gavne, er i flere Henseender bleven ringere stillet.

En af de vigtigste Bestemmelser i Loven er den, der giver Forpagteren en vis Ret til Erstatning for de af ham udførte Forbedringer. Men Ulykken er, at Forpagteren ingen Forbedringer udfører; tværtimod, han gør alt muligt for at hans Farm skal frembyde

det elendigst mulige Udseende, naar Dommerkommissionen kommer for at fastsætte Afgiften. Og ikke alene sætter Loven saaledes en Præmie paa den slettest mulige Drift, den præmierer ogsaa Processyge. Thi skulde Forpagteren til Trods for alle sine hæderlige Anstrængelser for at opnaa Nedsættelse ikke være tilfreds med Domstolens Kendelse, da staar Appel ham — som iøvrigt ogsaa Godsejeren — aaben til en Overdomstol, der da paany undersøger Sagen med saa stor Grundighed, at den maaske til Slut forhøjer eller nedsætter Afgiften med 5 Shilling for en stor Farm. Og Forpagter som Godsejer benytter sig saa rigeligt af den herved aabnede Adgang til Retstrætter, at en af Irlands ledende Mænd, Mr. T. W. Russel, mener at kunne sætte den aarlige Skat, som Befolkningen paa-lægger sig selv hertil, til 8—9 Mill. Kr.

Men ikke engang at sikre Bønderne Vederlaget for deres Forbedringer, har Loven været istand til. Naar en Forpagter i 1881, da Kommissionen første Gang kom til ham, havde ført Bevis for, at et Hus var bleven bygget, en Mark drænet eller indhegnet af ham, da blev den aarlige Værdi af saadan Forbedring fradraget i hans Afgift; men troede Forpagteren saa, at den Sag var i Orden for bestandigt, gjorde han Regning uden Vært. Thi da Domstolen anden Gang kom for at fastsætte Afgiften, var de gamle Protokoller enten ikke til at finde, eller der var intet tilført dem om dette vigtige Punkt, og Bonden maatte igen føre Bevis for sin Ejendomsret — hvis han kunde, hvad kun sjældent var Tilfældet; thi i Mellemtiden var de Personer, der havde kendt Sagens sande Sammenhæng, døde eller udvandrede.

Til Trods for at mange af Bønderne saaledes be-
 rovedes, hvad der med Rette tilkom dem; og til trods
 for Domstolens umiskendelige Hang til at sympatisere
 med Godsejerne, er det dog lykkedes Forpagterne ved
 de to første Afgiftsansættelser at faa deres Afgifter
 banket ned med gennemsnitlig 38 %, og det simpelt
 hen ved ikke at sky nogen Anstrængelse for at for-
 ringe deres Farm. Den heraf flydende Nedgang i
 Indtægterne er allerede mere end nok for Godsejerne,
 der sædvanligvis skylder 50 % af Godsets Værdi som
 Pantegæld; men der er ikke den ringeste Tvivl om, at
 den næste Afgiftsnedsættelse vil blive endnu betydelig-
 ere. Man kan maaske sige, at en Godsejer, der saa-
 ledes som den irske kun ejer den nøgne Grund-
 værdi, og hvis hele Interesse i Ejendommen og hele
 Virksomhed saaledes er indskrænket til at lægge Skat
 paa andres Flid, at en saadan Godsejer ikke kan gøre
 Krav paa stor Sympati. Men det kan i al Fald ikke
 nægtes, at en Lov, der giver en Præmie paa 38 % til
 Forpagterne for at vanskøtte deres Bedrift og saaledes
 formindske Produktionen, næppe er den heldigste Maade
 at lægge denne Mangel af Sympati for Dagen paa. —
 Og for Resten, hvad er Følgen bleven andet end den
 selvsagte, at Forpagterne for disse 38 % Vedkommende
 har overtaget Godsejerens magelige Rolle, idet de
 fremlejer deres Farme til andre, der maa betale Dagens
 Markedspris. I et enkelt Tilfælde er dette Fremleje —
 der er jo Free Sale af Forpagtningsretten — drevet
 saa vidt, at der er ikke mindre end 3 Fremlejere mel-
 lem Ejeren og den Mand, der driver Farmen. Men
 paa den Farm er Afgiften ogsaa bleven sat ned med
 hele 60 % af den i 1881 betalte Afgift.

Allerede tidligt blev det klart, at denne Lov vilde ende med at ødelægge ikke alene Godsejerne, men ogsaa de arbejdende Forpagtere. Da Gladstone i 1885 var falden, lagde derfor det konservative Ministerium ud paa en ny Bov med en Lov, der skulde forsøge at redde for de haardt trængte Godsejere, hvad reddes kunde.

Ved denne Lov blev bevilget en Sum af 90 Mill. Kr. for at hjælpe de irske Farmere til at købe deres Forpagtninger. Den Mand, der ønskede at købe sin Farm, kunde henvende sig til Staten, der forskudsvis udbetalte den fastsatte Købesum til Godsejeren og overlod Ejendommen til Forpagteren paa læmpelige Vilkaar, saa læmpelige endogsaa, at naar Forpagteren hidtil havde svaret f. Eks. 1000 Kr. til Godsejeren i bestandig aarlig Afgift, saa kunde han nu mod at svare fra 700 til 800 Kr. til Staten for et Tidsrum af 49 Aar, blive Ejer af Ejendommen. Vi skal straks se, hvad der er kommen ud af dette Almissesystem; foreløbig er det nok at meddele, at Lovens Fædre har været saa henrykte over den, at de i 1888 bevilgede andre 90 Mill. Kr. til samme Formaal, og at i 1891 ikke mindre end 594 Mill. Kr. blev afsatte hertil, samtidigt med at »*The Congested District Board*» oprettedes til at forvalte disse Midler i den vestlige Del af Irland, hvor Elendigheden paa Grund af Befolkningens Tæthed og Forpagtningernes utilstrækkelige Størrelse er om muligt endnu mere ubeskrivelig end i Resten af Landet.

Skønt det saaledes ikke er smaa Summer, den engelske Skatteyder har maattet lægge ud for at bøde for Fædrenes Synder, er Resultatet dog alt andet end overvældende. I alt har kun c. 70,000 Forpagtere af

Irlands c. 500,000 købt deres Farme paa disse Betingelser. Men det er først naar vi undersøger de sociale og økonomiske Virkninger af disse halvt frivillige, halvt tvungne Ejendomsoverdragelser, at vi ser i hvor høj Grad de havde Ret, der forudsagde, at disse Love vilde gøre mere Skade end Gavn.

Den første store Vanskelighed ved Salg af Ejendomme er specifik engelsk, nemlig den, at der ingen Registrering af Ejendomstransaktioner finder Sted. Naar en Godsejer derfor vil sælge et Sted til Forpagteren, maa dennes Sagfører gennemgaa hele det Utal af Dokumenter, der kan have Indflydelse paa Godsejerens Dispositionsret, og denne Undersøgelse, der ifølge Sagens Natur maa foretages med den største Omhu, vil som Regel medføre en Udgift af et Par Tusind Kr. i Sagførersalær. Er det en større Ejendom, hvorom det drejer sig, kan den jo vel bære en saadan Udgift; men de fleste Farme har ikke større Værdi. Dersom da ikke hele Godset sælges paa en Gang, saa Undersøgelsesudgifterne kan fordeles paa alle Købere, er Salg saa at sige umuliggjort. Imidlertid, til Trods herfor er jo 70,000 Bønder komne i Besiddelse af deres Farme, saa det maa jo anses for at være et tilstrækkelig stort Antal til at kunne bedømme Virkningerne af disse forskellige Love.

Hvad angaar Virkningerne overfor Køberne selv, da kan det straks og afgørende siges, at Lovene er forfejlede. Det er ikke ret mange af dem, der er blevne begunstigede ved Loven, som har formaaet at drage Nytte af den Almisser, der blev givet dem, da de blev gjort til Selvejere. Og Almisen var dog betydelig. Først havde de faaet deres Afgifter nedsatte

med gennemsnitlig 38 % af Markedsprisen, og nu fik de Ret til at erhverve deres Forpagtning mod i Stedet for denne bestandige Afgift at betale en Sum i 49 Aar, svarende til 70 à 80 % af denne Afgift. Efter at have fældet hvert eneste Træ paa Ejendommen og efter grundigt at have forsømt Dræningen af deres Farm, er disse Mænd endt, enten som Ofre for *the Gombeenman*, eller de har udlejet eller solgt deres Ejendom til den fulde Markedspris og lever nu stolt paa Overskudet som Landlorden en miniature.

Dette er Følgen for den overvejende Del af Bøndernes Vedkommende. Med Hensyn til Godsejerne, da faar de jo ikke saa nær den fulde Salgspris for deres Godser, idet Prisen beregnes i Henhold til de af Fair-Rent-Domstolen med 38 % nedsatte Afgifter — sædvanlig 17 Gange disse. Hvad man nu end vil tænke om disse Godsejeres moralske og juridiske Ret til Erstatning for Jord, som oprindelig var røvet fra det irske Folk, saa er det dog indlysende, at det er nær ved Toppunktet af Urimelighed og Uretfærdighed ved Lov at berøve dem $\frac{2}{5}$ af deres Ejendoms Værdi blot for at give denne til andre private Individer, som tilfældigvis i Øjeblikket er Forpagtere paa disse Ejendomme, og derpaa yderligere belønne Forpagterne med en Præmie af fra 20 til 30 % af Ejendommens Værdi. — Dette er urimeligt og uretfærdigt, først fordi Godsejerne i England og Skotland ikke deler Skæbne med de irske, saa at altsaa en Del af en Stats Borgere pludselig ser sig ved Lov berøvede en Del af, hvad Staten anerkender for deres Ejendom, medens en anden Del af den samme Klasse Statsborgere faar Lov til at forblive i uanfægtet Nydelse af deres hele Besiddelse.

Og for det andet er det uretfærdigt, fordi de, hvem Byttet tilfalder, Forpagterne, ikke har nogensomhelst bedre Ret til dette end et hvilket som helst andet Individ i de Forenede Kongeriger eller i hvert Fald i Irland. De har selvfølgelig Ret til Vederlag for de af dem udførte Forbedringer; men dette giver dem ingen Ret til Jorden og heller ikke til den til Salget knyttede Almisse. Dette føler Ierne ogsaa selv instinktmæssig, og Følgen er, at den engelske Statskasse maa til Politii paa Irland betale 27 Mill. Kr. aarlig; men af denne Sum kunde aller mindst de $\frac{2}{3}$ spares, om ikke den evigt gærende Misfornøjelse, Uro og Had tvang England til den Dag i Dag som for 300 Aar siden at behandle Irland som et nys erobret Land.

Den nylig tilendebragte »Landkrig« paa De Freyne's og Murphy's Godser skyldes saaledes Forpagternes Krav paa at opnaa de samme Begunstigelser som Forpagterne paa den store tilgrænsende Dillon Estate (c. 70,000 Acres), der for et Par Aar siden købtes og overdroges til Forpagterne, saaledes at disse i Afdrag paa Købesummen svarer 30 % mindre — og kun i 49 Aar — end deres Naboer paa de førstnævnte Godser svarer som bestandig Afgift. Er det at undres paa, at de, der saa sig dømte til for evige Tider at skulle svare Afgiften, følte sig brøstholdne ved, at denne var 30 % større end deres Naboers Afdrag paa en tilendebringelig Ydelse. — Denne Landkrig endte forøvrigt — naturligvis — med en glimrende Sejr for Politiet, der i lange Tider var nyttigt og gavnligt beskæftiget med at udsætte de fattige Farmere af deres Forpagtninger. Men Irland er stadig som en Dampkedel under Højtryk med Politiet som Sikkerhedsventil.

Thi en Uret bødes nu engang ikke ved at begaa en ny. Trods de mange Millioner kastede i Grams, trods ødelagte Godsejere, trods Landkøb og al mulig anden kunstig Opflasken af Agerbruget, er Naget og Nøden noget nær lige stor paa Irland. Hvad ligger da nærmere for den nuværende Regering i England end at slutte, at saa skal man blot vedblive paa den Vej, man nu en Gang er slumpet ind paa, saa maa der blot øses endnu nogle hundrede Millioner Pund Sterling i det sydende Svælg, og blot alle de, der nu er Forpagtere, gøres til Selvejere. Naar blot det er sket, vil nok de Hundrede Tusinder, der ingen Andel har faaet i Herligheden, og alle den næste Generations landløse, der paa Forhaand er gjort arveløse, slaa sig til Ro i tavs Henrykkelse over de andres Velvære og Regeringens Visdom og »efter-os-kommer-Syndfloden«-Politik.

Imidlertid kan det vel lønne Umagen at undersøge, hvad det er der paatænkes, og Muligheden af dets Realisation.

Det vil da først være nødvendigt at erindre, at der for Godsejerne nu forestaar en tredje Revision af Forpagtningsafgifterne i Henhold til Loven om de tre F'er. Og da Forpagterne har taget Tiden godt i Agt, er deres Farme nu i den fortræffeligste Stand for Inspektionen, saa der er ikke Skygge af Tvivl om, at en Nedsættelse vil følge over hele Linjen. Men for mange Godsejere vil en Nedsættelse af 10 % betyde absolut Ruin. De skylder 50 % af deres Godsers Værdi i Prioriteter, og 40 % er allerede bleven givet til Forpagterne. En yderligere Nedsættelse, og de kan sige

som Karl Gustaf til Stenbock, at har en vis Mand taget Faarene, kan han jo gjerne tage Bukkene med.

Under disse Omstændigheder er det ikke underligt, at de er blevne medgørlige og foretrækker at redde, hvad reddes kan, ved et magert Forlig, fremfor at risikere en fed Proces. En Konference mellem Godsejere og Forpagtere har da ogsaa ledet til det Særsyn, at disse to Klasser for første Gang i Irlands Historie er blevne enige om Foranstaltninger, der »for bestandigt« skal gøre Ende paa det evige irske Landspørgsmaal. Konferencens Forslag, der indeholdes i den saakaldte »*Dunraven Treaty*«, lider rigtignok af den Mangel, at Enigheden kun er opnaaet om, at Godserne skal sælges, saaledes at Godsejerne skal have betydeligt mere end deres Godsers nuværende fair rents kapitaliserede Værdi, medens Forpagterne skal betale betydeligt mindre end denne kapitaliserede Værdi. Forskellen mellem Godsejernes Salgssum og Forpagternes Købesum er de irske Godsejere og Forpagtere enedes om at lade den engelske Skatteyder betale.

Skønt ogsaa dette Forslag med Rette kan betegnes som baade urimeligt og uretfærdigt, er der dog al Udsigt til at det paa en eller anden Maade gaar igennem i Parlamentet. — Det konservative Parti, der følger Grunden vakle under sig, véd, at det ikke kan gaa sejrrig ud af en Valgkamp uden ved Hjælp af de irske Stemmer, og er derfor rede til at strække sig langt for at erhverve disse. Og de liberale, indbyrdes uenige og uden nogen egentlig eller overlegen Ledelse, tør formentlig ikke modsætte sig, af Frygt for at støde Ierne. Og selve det taalmodige engelske Skattefaar vil sikkert ræsonnere som saa: Det koster os $2\frac{3}{4}$ Mill.

Kr. aarlig at lade Fair Rent Kommissionen rejse rundt og 27 Mill. Kr. at holde Politivagt om Godsejerne. Kan vi spare disse Millioner ved at betale en rund Sum én Gang for alle, saa tjener vi maaske endogsaa ved den Forretning.

Selv med engelske Statsobligationer betænkelig nær 90 er der derfor Sandsynlighed for, at der vil komme noget ud af Overenskomsten, og Regeringens Forslag har holdt sig tæt op til den. Det vil derfor maaske ikke være uden Interesse for danske Læsere at lære denne Overenskomst at kende.

I den saakaldte *Dunraven Treaty* er man da enedes om, at Godsejeren skal have en Afstaaelse, svarende til en Sum, der, anbragt til 3 %, vil give ham en Indkomst lige saa stor som Totalsummen af hans Forpagtningsafgifter, efter at disse var bleven nedsatte anden Gang $\div 10$ %. Disse 10 % fradrages, fordi det ogsaa nu koster ham en saadan Sum at opkræve Afgifterne. — Medens Ejendomme sælges i Irland for c. 17 Gange Forpagtningsafgiften, vilde den Sum, Gods-ejeren vilde erholde, beregnet som ovenfor angivet, beløbe sig til 28 à 33 Gange den aarlige Afgift, saa alt i alt er Forliget jo endda ikke saa forskrækkelig magert for hans Vedkommende.

Hvad Forpagterne angaar, da lyder Overenskomsten paa, at de skal betale en Sum, der straks vil sikre dem fra 15 til 25 % lavere aarlig Udbetaling, end hvad de nu betaler efter den omtalte anden Nedsættelse. Da de jo er sikre paa at faa mindst en lige saa stor Nedsættelse i deres Afgifter, naar Fair Rent Domstolen kommer til dem tredje Gang, er det jo ikke et helt uberettiget Forlangende fra deres Side at faa Købe-

prisen beregnet efter denne lavere Afgift. Ellers vilde de jo vinde langt mere ved at vente.

Den Sum, som Forpagterne saaledes er villige til at betale, skulde altsaa indgaa i Statskassen som aarligt Afdrag paa Købesummen, medens Statskassen paa den anden Side straks skulde udbetale den fulde Salgspris til Godsejerne. Det er umuligt at sige blot nogenlunde nøjagtigt, hvor store Statskassens Forpligtelser vilde være blevne, om Regeringen fuldt ud havde accepteret dette Forslag, det vil være en ret maadeholden Beregning, der nøjes med at angive det virkelige Tilskud fra Statskassen i saa Fald — afset fra de kolossale kontante Forskud, udkrævede til Købesummernes Udbetaling — til mellem 900 og 1800 Mill. Kr.

Selv den nuværende Regering, der dog næsten staar uovertruffen i Henseende til hensynsløs Bortødslen af Statens Midler, er vegen tilbage for en saadan Udgift. Dens Lovforslag, der iøvrigt holder sig saa nær op til Overenskomsten, som det var muligt at gaa uden at allarmere Skatteyderne alt for meget, har da ogsaa kun vakt ringe Tilfredshed, skønt tilsyneladende modtaget forholdsvis velvilligt. Der er imidlertid næppe ringeste Tvivl om, at det gaar igennem. Thi skønt Ierne føler sig skuffede over i Henhold til Lovforslaget at skulle betale Afdrag i $68\frac{1}{2}$ Aar i Stedet for som efter de hidtidige Landkøbslove i 49 Aar, saa vil de dog modtage, hvad der bydes dem, som et ringe Afdrag paa, hvad de forlanger. Og skønt Godsejerne havde ventet i det mindste 900 Mill. Kr. Tilskud fra Statskassen til Dækning af Forskellen mellem deres Salgssum og Bøndernes Købesum, saa er den forestaaende 3dje Revision af Afgifterne tilstrækkelig af-

skrækkende til at gøre dem møre, saa de med sorgblandet Glæde modtager Lovforslagets 216 Mill. Kr.

Ud over dette er der ingen væsentlige Afvigelser fra *the Dunraven Treaty* i dette, det mest storslaaede Forsøg paa Stemmekøb og Korruption, som Englands Historie har at fremvise siden Stuarternes berømmelige Tid. En Bestemmelse er der dog i Lovforslaget, der fortjente hæderlig Omtale, var det ikke paa Forhaand givet, at Regeringen vil frafalde den som Følge af den Modstand, den har mødt, ikke mindst fra Iernes Side. Det er Forslaget om, at en Ottendedel af Købesummen skulde forblive indestaaende i Ejendommen som en stedsevarende Grundskyld til Staten. Selv om det ikke var Meningen, at Renteydelsen heraf skulde stige med stigende Grundværdier, vilde en saadan Grundrente jo altid være i Stand til at forbeholde noget af Landets Grundværdier for Samfundets Tarv, og samtidigt vilde den give Administrationen Haand i Hanke med Bøndernes Hang til at sælge, fremleje eller pantsætte deres Gaarde straks efter Overdragelsen, og saaledes straks tilgodegøre den modtagne Almissee i fuldeste Udstrækning. Ganske vist er der i Lovforslaget truffet Forholdsregler til at forhindre saadant Salg, Fremleje osv.; men disse Forholdsregler skiller sig i ingen Henseende fra de i tidligere Love tagne, i hvis systematiske Omgaaelse den irske Bonde har en gennem 3 Aarhundreder udviklet, alle Vanskeligheder besejrende Øvelse. —

Lovforslagets øvrige Bestemmelser vil næppe have synderlig Interesse for danske Læsere, naar undtages, at Regeringen ogsaa i en anden væsentlig Henseende er standset paa Halvvejen, idet den har manglet Mod til at foreslaa Tvangssalg af alle Godserne. I Stedet

herfor er det, at den vil give de 216 Mill. Kr. til Godsejerne for at lokke dem til at sælge. Imidlertid er der faktisk en hel Del Godsejere, hvem intet uden Ekspropriation vil tvinge fra deres Ejendomme. Naar nu deres Naboer sælger, hvad vil da Følgen blive for deres Vedkommende. Tror man, at de Forpagtere, der saaledes ikke kan faa deres Gaarde overdragne, vil undlade at ty til alle de gamle velkendte Midler, til Afgiftsnægtelse, Boycotting osv.? Nej tværtimod, Irland vil, saasnart Loven er vedtaget, blive kastet ind i en Malstrøm af »Landkrige« af en Udstrækning, der kun beror paa, hvor mange af Godsejerne der nægter at tage mod den tilbudte Bestikkelse. Og Pengene til denne, de 216 Mill. Kr., hvor skal de komme fra? Er det ikke det arbejdende engelske Folk, der maa betale endnu et Par Pence mere for dets Øl og Tobak, Sukker, The og Spiritus, for at fylde Lommerne paa nogle Medborgere, der tilfældigvis sidder inde med Landejendomme i Irland.

Heller ikke maa man tro, at Sagen vil være endt med Gaardenes Overdragelse til Forpagterne. Som en ærlig Irer fornylig sagde: »Vil Regeringen købe Fred i Irland, er der en Guds Velsignelse at sælge.« Og man kan være fuldt forvisset om, at alle de mange, der efter fuldbyrdet Salg endnu er jordløse — og deres Antal vil alene paa Landet blive over 500,000 voksne Mænd — vil ikke lade det mangle paa Krav paa den engelske Statskasse. Dog, hvad der er endnu mere betænkeligt, allerede nu viser der sig adskillige Tegn paa, at de skotske og engelske Husmænd og Forpagtere har lært, at det blot gælder om at lukke Munden tilstrækkelig højt op for at faa Statens Hjælp,

allerede nu ser man besindige Folk i Aviserne ytre Ønske om at faa en lignende Landkøbslov for England og Skotland. Hvorledes skal Regeringen stille sig overfor saadanne Krav, hvis Berettigelse den selv har anerkendt i Irland. Hvad kan den gøre andet end imødekomme dem? Men er en Stat først kommet saa vidt, at dens Borgere søger deres Rigdomskilde i Almisser fra Regeringen og ikke i deres eget Arbejde, da er Døren aabnet paa vid Gab for Korruptionen, da er Enden nær.

Endnu kun et Par Ord om den finansielle Side af Sagen. De 216 Mill. Kr., der skal gives til Godsejerne, repræsenterer jo langt fra alle de Forpligtelser, der ved denne Lov vil blive paalagte Skatteyderne. Statskassen paatager sig jo at udrede forskudsvis Købesummerne for Godserne for senere at modtage disse fra Forpagterne gennem $68\frac{1}{2}$ Aars Afdrag. Nu er det jo ganske umuligt at sige, hvor stort et Antal af Godserne der vil skifte Ejere i Henhold til Loven, da Salget ikke er tvungent. Men hvis alle Godserne solgtes til Forpagterne, vilde det være svimlende Summer, det kom til at dreje sig om. 3—4 Milliarder Kr. vilde let blive den Sum, Statskassen kom til at lægge ud for Bønderne. Og medens Udgiften er sikker nok — hvad end dens Størrelse monne blive — saa er det i hvert Fald usikkert, om den engelske Statskasse nogensinde vil erholde Godtgørelse herfor fra de irske Bønder. Ganske vist har Mr. Wyndham erklæret, at Afdragene hidtil er kommet ind regelmæssigt og uden Tab, og dette er ogsaa Sandhed, men med Modifikation. Thi for det første har største Delen af de hidtidige Gaardsalg fundet Sted i Provinsen Ulster, der hovedsagelig

er beboet af engelske Forpagtere, som har levet under nogenlunde de samme sociale Vilkaar som deres Fæller i England og selvfølgelig saavel i Moral som i økonomisk Henseende er de irske Bønder overlegne. Og for det andet er Afgifterne i de andre Provinser saare ofte først indkomne efter vidtløftig Retsforhandling. Men naar nu med et Slag alle de af Aarhundreders Undertrykkelse fornedrede irske Bønder sættes i Besiddelse af deres Gaarde, da er det ret sandsynligt, ja næsten sikkert, at en meget betydelig Del af dem ikke vil eller ikke kan opfylde deres Forpligtelser overfor Statskassen.

Og hvorledes vilde Regeringen stille sig, hvis de irske Nationalisters næste Forlangende blev, at Bønderne skulde have Afdragene eftergivet. Man skulde vel synes, at et saadant Krav er saa urimeligt, at det aldrig kan blive stillet; ikke desto mindre anses det allerede nu af fremragende Irer for en fjærn Fremtidsmulighed, og det vilde staa i den fuldeste Samklang med Udviklingen af det irske Landspørgsmaal i de sidste 25 Aar, saa man gør absolut bedst i intet at forsværge. Det siger sig selv, at et saadant Krav ikke vilde blive rejst, før de, der nu faa Gaardene overdragne, har trukket sig ud af Forretningen og solgt deres Ejendomme til fuld Markedspris. Men de, der kender Irland bedst, mener at dette ikke vil tage dem lang Tid, og skulde de ny Ejere da finde sig overbebyrdede, kan man føle sig ganske forvisset om, at de vil vide at give deres Misnøje Luft ved Hjælp af alle de hævdvundne Midler, karakteristiske for de irske Landkrige. — Man er derfor fuldt ud berettiget til at sige, at medens Udgiften er sikker nok, saa er det ingenlunde

saa sikkert, om ikke det bliver den engelske Skatteyder, haardt betynget som han allerede er, der til Slut kommer til at betale Gildet.

Men medens det er en forholdsvis let Sag at forudse de uundgaelige økonomiske Virkninger af en Lov som den nu forelagte, er det betydelig farligere at spaa om de mulige politiske Konstellationer, der i Fremtiden kan faa Indflydelse paa Lovens Virksomhed. Der, om nogensinde, er det forsigtigst at sige: Qui vivra verra. Og den, der lever længe nok, vil ogsaa nok se de engelske Finansbaroner afløse den hjemlige Aagerkarl som de irske Bønders Trøst og Støtte. Men saa vil han ogsaa have levet længe nok til at se, at det irske Landspørgsmaal blev ikke løst »for bestandigt« i det Herrens Aar 1903.

London, Juni 1903.

Det sociale Sekretariat og Bibliotek.

Af

Nic. Hertel Wulff.

Der er vel næppe noget Forhold, der i højere Grad sætter Sindene og Pennene i Bevægelse end de sociale. Fra alle Sider hæver sig Røster, der snart i Retfærdighedens og snart i Sandhedens Navn udslynger den mest forskelligartede Bedømmelse og Kritik af de bestaaende Samfundsforhold. Det er dog ikke vanskeligt at overbevise sig om, hvor lidt, største Delen af disse Udtalelser har at gøre med sand uhildet Kritik. Snart er det en indgroet Holden paa det bestaaende eller en saa aabenbar Egoisme, at den tilsidesætter selv de mest beskedne Fordringer til Velanstændighed, snart Had og Misundelse, der kun altfor tydeligt skinner igennem i den Diskussion, der daglig føres i Aviser og Smaaskrifter — den moderne Oplysnings Løbegrave.

I Erkendelsen af, at intet mere skader en fredelig Løsning af de sociale Problemer end en Kritik og Oplysning, der er underbygget af saa sandhedsfarlige Motiver, har der rundt om i de civiliserede Lande rejst sig en Række Selskaber, hvis Opgave er den — uden at blive noget politisk Partis Redskab — at udbrede Kendskab til de Former, gennem hvilke det levende Samfund fuldbyrder sin Udvikling. Det maa erkendes, at et saadant Oplysningsarbejde falder udenfor Rammerne af den viden-

skabelige Nationaløkonomis Arbejdsfelt, og paa den anden Side tilsløres den rette Forstaaelse af mange Kendsgeringer kun altfor ofte gennem en politisk farvet Fremstilling.

I England tog for snart tyve Aar siden de nu saa kendte Fabier denne Opgave op. Fra en mindre Kreds, hvis Fællesinteresse nærmest er at finde i den Bevægelse, der knytter sig til Henry George's Navn, arbejdede Selskabet sig hurtigt op til at blive ligesaa omfangsrigt som indflydelsesrigt. Samtidig med, at det stadig hævdes, at det ikke repræsenterer noget politisk Parti, udføres der et stort Arbejde ved Udbredelsen af større og mindre Skrifter om foreliggende Reformkrav eller alt gennemførte Love. At der virkelig kan naas noget i denne Retning, skyldes den Omstændighed, at to til dette Formaal højst nødvendige Faktorer hidtil har været til Selskabets Disposition, Pengemidler og literære Kræfter. Medens Fabierne — ligesom *Musée sociale* i Paris — lægger Hovedvægten paa Oplysning og Opdragelse af socialkyndige Mennesker, hvilket sidste naas gennem en socialvidenskabelig Højskole, anerkendt af Londons Universitet, findes der saavel i England som paa Fastlandet talrige Foreninger, der med et mere eller mindre religiøst eller nationalt Præg kæmper for en vis Fordeling af de økonomiske Goder.

Naar i det foregaaende Fabiernes Selskab særlig er blevet fremhævet, er Grunden den, at det sociale Sekretariat og Bibliotek, hvis Sæde er i København, synes at blive ledet i en Aand, der meget nærmer sig den fabiske.

For godt tre Aar siden begyndte det sociale Sekretariat sin Virksomhed under meget beskedne Former. Et Kontroludvalg sikrede Lederen — uden Forpligtelse til at anskaffe Bøger — et aarligt Tilskud af 1200 Kr., og med disse Midler gik denne lige løs paa den Opgave, som indtil da ikke var forsøgt løst af nogen Forening, at faa Folk til at læse, høre og tænke om de sociale Tilstande i det Samfund, af hvilke de selv er en integrerende Del.

Det var at forudse, at en Virksomhed som denne,

der kæmper sig frem fra et frit og uafhængigt Standpunkt, vilde blive mødt med adskillig Mistillid, men Interessen for Sekretariatet og dets Virksomhed har vist sig at være saa levende, at Fødselsveerne nu kan siges at være overstaaede. Det maatte fra første Begyndelse staa Lederen klart, at det Arbejde, der forelaa, var af dobbelt Art. Det galdt først og fremmest om at danne et Bibliotek med en Samling Hovedværker om de historiske Forudsætninger for Nutidens mangegrenede sociale Bevægelser, samt om deres indre og ydre Udvikling. Som Grundlag for et saadant skænkede Lederen sin gennem tyve Aar erhvervede Bogsamling, hvilken nu, mest ved Indkøb, er bragt op til c. 3000 Bind. Af Udlaan foretoges i 1900: 170, 1901: 241 og 1902: 496. I Forbindelse med Biblioteket staaer en righoldig Samling (98 Stkr.) Dagblade, Uge- og Fagblade samt Tidsskrifter fra Europa, Amerika og Australien. Næsten fra Dag til Dag kan herigennem de vigtigste sociale Bevægelser over hele den civiliserede Verden følges, og ved en kritisk, systematisk Behandling af Artikler og Afhandlinger kan Sekretariatet yde et værdifuldt Materiale til et indgaaende Samfundsstudium. Det daglige Arbejde i Sekretariatet og Biblioteket er svulmet i den Grad op, at Lederen har set sig nødsaget til at antage fast, lønnet Medhjælp.

Den anden Side af Selskabets Virksomhed er mere udadvendt. Størst mulig Oplysning i videste Udstrækning er Maalet, men det kan ikke nægtes, at denne Opgave er adskillig vanskeligere at løse. Tiden er saa gennemsyret af Foreningssliv, at man betænker sig paa at binde sig til en ny Forening, men uden en saadan vil det være umuligt for Institutionen at realisere sine Formaal. Og selv om Medlemskontingentet er sat meget lavt (mindst 2 Kr. aarlig), dannes der dog ad denne Vej et højst nødvendigt Driftsfond. Da det vil være umuligt for den største Del af de 8—900 Medlemmer at drage Fordel af de mange Tidsskrifter, der alene for Sprogets Skyld er vanskelig tilgængelige, bringer Foreningen en Erstatning

i sit eget Tidsskrift, »Samfundets Krav«, der i sine sidste Numre har bragt en broget Række Meddelelser om sociale Begivenheder fra forskellige Lande (for Englands Vedkommende f. Eks. en Oversigt, der strækker sig fra det 16. Aarhundrede og indtil 1903).

I samme Forhold som Foreningens Virksomhed udvides og Fordringerne til den stiger, lægger den økonomiske Side af Sagen imidlertid ogsaa Beslag paa flere og flere Kræfter, og de, der er i Stand til at give deres Interesse for Foreningen Udtryk i mere end Minimumskontingentet, kan derfor bidrage meget til at jævne Vanskelighederne, ved at slutte sig til den Kreds af Borgere, der har tegnet sig for et aarligt Bidrag af ti Kroner. Den sjældne Uegennytte og Energi, som en enkelt Mand, den nuværende Leder, Fernando Linderberg, har nedlagt i dette Arbejde, fortjener den største Anerkendelse, hvilken selve Foreningens Udvikling vel bedst kan yde ham. For dem, der maatte ønske at komme i Forbindelse med Sekretariatet, oplyses det, at dets Adresse er: Sagasvej Nr. 14, København.

Bog anmeldelser.

LEO PETRITSCH: **Die Theorie von der sogenannten günstigen und ungünstigen Handelsbilanz.** Volkswirtschaftliche Studie. Graz 1902. Leuschner & Lubensky. (203 S., Rmk.: 3,00).

Naar en i Nutidens Tyskland debuterende videnskabelig Forfatter i sin Ortografi udelader de stumme h (»tun«, »Tatsache« o. s. v. i Stedet for »thun«, »That-sache«) samt lader sin Bog sætte med Antiqua i Stedet for med Fraktur, kan man ganske roligt spænde sine Forventninger temmelig højt til noget usædvanligt i hans Bog, uden at udsætte sig for Skuffelser. Til den Grad vanskeligt er det at foretage selv de mindste, praktiske Forandringer i det fra Fædrene nedarvede — man erindre blot de store Betænkeligheder, hvormed Forlaget Fischer besluttede sig til at sætte den ny Udgave af »Handwörterbuch« med franske i Stedet for med tyske Typer, og hvorledes der i Subskriptionsindbydelsen reklameredes med dette »Offer« til Udlandets Læsekreds.

Man behøver i hvert Fald ikke at læse længe i ovennævnte Arbejde for at mærke, at de Fornemmelser, dens antydende ydre Tilsnit har givet en, i dette Tilfælde har været rigtige. Efter i Indledningen historisk at have gennemgaaet de Teorier, der lægger Vægt paa en gunstig og frygter en ugunstig Handelsbalance, lige ned til Kanitz' og Posadowskys Taler ved de sidste Toldlovsforhandlinger i den tyske Rigsdag, erklærer Forf. dem alle for at bero paa

fundamentale Fejltagelser, som det er Bogens Maal at paavise.

I hvor høj Grad han herved udsætter sig for at komme i Modsætning til de vigtigste af de nyere økonomiske Skoler i sit Fædreland, viser sig allerede i 1ste Kapitel, hvor han vælger Grundlaget og Metoden for sin Undersøgelse.

Forf. begynder nemlig med at forkaste Begrebet »Volkswirtschaft«, idet han bestemt modsætter sig, at Samhandelen mellem Staterne i Verden bedømmes efter andre Principer end Omsætningen mellem Provinserne i det enkelte Land. I dette Grundsyn er Anmelderen enig med ham, fordi det nævnte Begreb baade ved sin Oprindelse (List) og ved den Brug, der gøres af det i nyere (navnlig tysk) økonomisk Litteratur, viser sig at være mere indsmuglet som Følge af nationale Følelser, der tilmed har et mer eller mindre snæverhjærtet Præg, end opstillet i Kraft af videnskabelig Nødvendighed. Denne fordrer kun Begrebet »Weltwirtschaft« *) som Udtryk for Resultatet af de økonomiske Kræfters Virksomhed mellem frit og fornuftigt handlende Individer, ligegyldigt hvilken Nation de tilfældigt tilhører. Ved yderligere at betone, at Vægten ved Betragtningen og den nærmere Undersøgelse af denne Virksomhed maa lægges paa det enkelte Individ, som altsaa for ham er den egentlige økonomiske Enhed, kommer han i Kamp mod flere Retninger af Tysklands toneangivende Økonomi for det sidste halve Aarhundrede, og at denne Kamp er fuldstændig bevidst, fremgaar af de talrige Citater, baade fra Katedersocialismen og de historiske Skoler (Bücher, Fuchs, — Roscher, List, Wagner, — Schmoller).

*) Wirtschaft er som bekendt et Ord, hvortil intet dansk fuldstændig svarer, men det logiske Forhold mellem de Begreber, Tyskerne betegner ved Ordene Volkswirtschaft og Weltwirtschaft, er det samme som mellem de Begreber, der her hjemme betegnes, eller kunde betegnes, ved Ordene »Nationaløkonomi« og »Kosmoøkonomi«.

Men skønt Forf. bebrejder de nævnte Nationaløkonomer, at de ikke kan se »Træerne for luttet Skov«, nægter han dog bestemt, at hans økonomiske Tankegang skulde kunne blive mindre »national« end de andre økonomi-politiske Systemers. Herved synes han mig at overse, at de, der bygger paa Begrebet »Weltwirtschaft«, som »ultima ratio« maa sætte Mennesket, ligesom Modstanderne sætter Klassen eller Nationen, saa at altsaa de stridende Økonomers sidste Formaal, og dermed Kriteriet paa godt og ondt, er forskelligt i deres økonomiske Systemer.

For nu at komme ind paa selve det foreliggende Spørgsmaal underkaster Forf. Købet en Analyse, der helt igennem grunder sig paa »Die Theorie des Geldes« af Hildebrand (d. yngre), med hvem han ogsaa har tilfælles det, som det synes mig, i Realiteten lidet sigende Angreb paa den Opfattelse, der (med Ricardo og Mill) i Tuskmomentet ser det afgørende for Betragtningen af enhver Omsætning af Goder. De af Købet følgende Forpligtelser kræver han — stadig slavisk følgende Hildebrand — skarpt adskilte i Leveringspligten og Betalingsforpligtelsen, og holder sig derpaa til den sidste som enebetydende for det foreliggende Spørgsmaal. Han har nu let Spil overfor dem, der mener, at Betalingsbalancen vedblivende kan være imod et Land (d. v. s. at dettes Eksportfirmaer kan vedblive at ride paa forøgede og fornyede Betalingsforpligtelser), og heri ser en Trusel mod hele Nationens økonomiske Velfærd. Men dette skyldes mindre den omtalte Adskillelse mellem Leverings- og Betalingsforpligtelsen end den Støtte, Forf. finder i de mange grundige Paavisninger, som den nyere Litteratur har givet af de forskelligartede Kræfter, der — ikke mindst i selve den moderne Betalingsteknik — er i Gang for at udjævne Balancedifferenser. Denne Adskillelse nøder ham nemlig til i et særligt Kapitel (det 10ende) at behandle det Spørgsmaal, om ikke et Lands Erhvervsmuligheder (gennem de producerende Kræfter) kan lide varig Skade, selv

om Betalingsforholdene (gennem de omsættende Kræfter) før eller senere maa gaa i Orden. Og da han her naturligvis nødes til at gaa tilbage til Forholdet mellem Vare- og Betalingsbalance, leverer han selv Beviset for den før nævnte Sondrings Ufrugtbarhed paa det økonomiske Omraade, for saa vidt ikke allerede de ret golde juridiske Betragtninger, hvori den for en Del søger sin Støtte, havde overbevist en derom.

Et følgende Kapitel behandler Beskyttelsestoldens Indflydelse paa de nævnte Balance-Forhold, hvilket Spørgsmaal Forf. dog betragter som fuldstændig løst af Frihandelsskolen, hvis skarpeste Ordfører han paa dette Omraade yder absolut Tilslutning. Men naar han paa en halv Side gør det af med alle de tyske Forfattere, der har forfægtet andre Standpunkter end Frihandelens, med den Bemærkning (S. 159), at de alle gaar ud paa at retfærdiggøre et »økonomisk« Offer ved et »uøkonomisk« Maal eller Forehavende, da er denne Karakteristik vel i sig selv træffende, men for Striden mellem Toldbeskyttelse og Frihandel kan Bemærkningen ikke blive af Betydning. Thi denne Kamp staar i Nutiden netop paa, om disse økonomiske Ofre er Resultaterne værd, og Besvarelsen vil netop falde forskellig ud, eftersom man underordner Staten Indviidet, eller omvendt foretrækker -- enten det nu er nødigt eller gerne -- at ofre dette paa Statsguddommens Alter.

At Forfatteren standser her, hvor Spørgsmaalet egentlig i Øjeblikket brænder stærkest, hænger sikkert sammen med den i Begyndelsen nævnte Omstændighed, at han synes at mangle Blik for, at det i nyere Tid mere og mere er blevet Formaalene, der adskiller i alt Fald visse af de økonomiske Lejre.

I Slutningen af Bogen paaviser han, at der, i den Tid de af ham angrebne teoretiske Forestillinger har hersket, ikke er foregaaet anden Forandring i den Handelsbalancen vedrørende Side af Verdens Omsætningsliv end saadanne, som kan udtrykkes ved Ordet »tekniske«. Det Kurs-

og Arbitrage-Apparat f. Eks., som Nutiden besidder, er ikke væsensforskelligt fra det, som eksisterede allerede i Merkantilismens allerførste Dage — det paavirkes blot hurtigere og lettere; man regner med andre Tal og med finere Differenser*), men ikke efter andre Principer.

Ud fra saadanne Synspunkter slutter Forf. som han begyndte, idet han vender tilbage (S. 199) til sin Kritik af den »historiske« Opfattelse, hvis Tilhængere tror at kunne retfærdiggøre for ældre Tiders Vedkommende de Teorier, som de — i alt Fald ikke alle — har Mod til at forsvare som gyldige i Nutiden.

Bogen skæmmes enkelte Steder noget af formelle Opstillinger (en enkelt er nævnt i det foregaaende), som ikke altid synes nødvendige og ofte er ligefrem uheldige. Men skønt den desuden egentlig vistnok vil synes ret abstrakt skrevet for den, der ikke er nogenlunde fortrolig med Forfatterens Kilder eller Modstandere (til hvis Citering han i Parentes bemærket bruger en irriterende Mængde Notesats, f. Eks. mer end $\frac{4}{5}$ af de første 40 Sider), indeholder den dog adskillige fra Indholdets Side fyldige Afsnit, hvis Tilegnelse giver sin Mand betydeligt Udbytte. Og den læses med Opmærksomhed som et fra tysk-økonomisk Side paafaldende frit og — man kunde fristes til at sige — modigt Indlæg i det maaske mest perpetuelle af Økonomiens mange »unsettled questions«.

*) Desværre forsmaar Dr. P. her som overalt paa de afgørende Punkter i sit fuldstændig deduktivt anlagte Arbejde at bringe Verifikationer fra Livet og Historien. I Anm.s Skrift: »Hvad man kan se af Vekselkurserne«, S. 24—29, vil man kunne finde Talillustrationer netop til de betalingstekniske Forskydninger, som i Teksten ovenfor kortelig er refererede efter Dr. P.s Bog.

OTTO SCHMITZ. **Die Bewegung der Warenpreise in Deutschland von 1851 bis 1902**, nebst zwei Ergänzungen: Bankdiskont, Goldproduktion und Warenpreisstand, der Weizenpreis von 400 v. Chr. bis 1900. Berlin 1903. Franz Siemenroth. (443 S.).

En Fortegnelse over Varepriser er overdentlig lærerig; paa samme Maade som man danner sig et Begreb om Forandringerne i de klimatiske Forhold ved at aflæse Barometerstanden, paa samme Maade kan man af Vareprisernes Op- og Nedgang faa Rede paa gode og daarlige Tider. For at gøre Oversigten lettere erstatter man de absolute Varepriser med de relative, d. v. s. man sætter Varepriserne i en given Tidsperiode lig 100 og angiver andre Tidrs Varepriser i Forhold hertil. Det tekniske Navn for disse relative Varepriser er *Indextal*, paa engelsk *index number*.

Schmitz har i sin Bog stillet sig til Opgave at give Pris og Indextal for enkelte Hovedvarer i Tiden 1851—1902; særlig har han kastet sin Kærlighed paa det summariske Indextal (*total index number*) d. v. s. Gennemsnittallet af de forskellige Varers Indextal. Denne Kærlighed er i og for sig uheldig, naar Læseren særlig lægger Vægt paa at faa Oplysning om Prisen, da den tvinger Forf. til at begrænse det Antal Varer, hvorom han kan give Oplysning; Prisen paa Hvedemel er saaledes ikke medtaget, da den allerede findes i Hvedepreisen.

Priserne er dels tagne fra Tysklands officielle Statsstatistik (fra Aaret 1879 at regne), dels for Hamburgs Prisstatistik (fra 1851 til 1879). Angivelserne er indtil 1879 med Aaret som Enhed, derefter maanedlige. Saavel i Valget af Varearten som i Valget af Prisarten har Forf. ladet sig lede af sit Hovedformaal: Dannelsen af det summariske Indextal. Priserne ere saaledes tagne saa rene som muligt, uden Transportomkostninger o. l.; Kulpriserne ere hentede fra de *rhein-westfälische* Egne og ikke fra Berlins Notering; Kornpriserne ere efter Berlins Notering, da denne Plads ved sin toneangivende Stilling

som Verdensmarkedet i Korn hurtigst gengiver enhver Prisforandring.

Teksten til Værket deler sig i to Afsnit, dels en Række statistisk-teoretiske Bemærkninger om Pris, dels en Oversigt over Prisbevægelsen 1851—1900. De statistiske Bemærkninger ere ret overfladiske, om end Forf. er inde paa den rette Tankegang, at Beregningen af det summariske Indextal maa afhænge af den Brug, man vil gøre af Begrebet; vil man undersøge Prisforandringernes Indflydelse paa *standard of life*, maa man tillægge Indextallene »Vægt«, vil man nøjes med en blot og bar Fremstilling af Prisbevægelsen, kan man udelade »Vægtene«. Det teoretisk vanskeligste Spørgsmaal ved Dannelsen af det summariske Indextal, Spørgsmaalet om hvilken Gennemsnitsberegning man skal benytte, om det skal være det aritmetiske Gennemsnit, det geometriske eller endnu et tredje, berøres ikke.

Anden Del af Teksten giver en lille Oversigt over det summariske Indextals Bevægelse. Efter Forf. har Priserne udvist følgende Bølgebevægelse:

1ste Bølge fra 1849—1858, Varighed 9 Aar,	
2den — — 1858—1870, — 12 — ,	
3die — — 1870—1879, — 9 — ,	
4de — — 1879—1886, — 7 — ,	
5te — — 1886—1895, — 9 — ,	
6te — — 1895— ? , — ? — ,	

Maksimumpunkterne i disse Prisbølger falde i 1857, 1863, 1873, 1880, 1890 og 1900.

Man savner i dette Afsnit i høj Grad en Sammenligning med andre Forfatteres tilsvarende Undersøgelser; kun nogle enkelte Sammenligninger gøres med Soetbeers Indextal. Resultatet af Sammenligningen bliver en omtrent ensartet Bevægelse. Soetbeers Indextal borttage al Nyhedens Interesse fra Schmitz's Tal; Bogens Eksistensberettigelse maa nu snarest søges i, at man her har en let Adgang til Tysklands Prisforhold, medens Soetbeers Oplysninger ere spredte i forskellige Tidsskrifter.

I et lille Tillæg søger Forf. at paavise, at høj Diskonto, højt summarisk Index tal og stor Guldproduktion indtræffer samtidig. Man savner her — som forøvrigt næsten overalt, hvor Økonomer har givet sig af med disse Spørgsmaal — en dyberegaaende statistisk Undersøgelse. Forf. tror saaledes at finde en Aarsagsforbindelse, fordi høj Diskonto og stor Guldproduktion indtræffer samtidig i 14 af 25 Tilfælde! Skal vi naa til Bunden, maa vi benytte de statistiske Maaleregler for »Korrelation«.

Endelig er der endnu et Tillæg med Hvedepriser fra Aar 400 f. Kr.; dette lyder af mere, end det er. Forf. har nemlig kun regelmæssige Prisfortegnelser fra Aar 1200 e. Kr. og giver i Tilslutning hertil et Par (ialt 7) Prisnoteringer før denne Tid.

Edv. Ph. Mackeprang.

T. H. FARRER. The state in its relation to trade.

With supplementary chapter by SIR ROBERT GIFFEN. London 1902. Macmillan & Co. (208 S.).

Der er Bøger, der altid vækker Interesse: de, hvori Mænd fra det praktiske Liv lægger de Erfaringer, de vandt, og de Resultater, de naaede, frem for Offentligheden. En saadan Bog er Farrers. Ganske friggjort fra det Sneversyn og den Ensidighed, der ofte knytter sig til den praktiske Mands Fremstilling, fører Farrer Læseren ind i den Række Forhold, i hvilke han gennem en Menneskealders Virksomhed i Board of Trades Tjeneste har kunnet konstatere et Vekselforhold mellem Staten og den frie Omsætning. Liberalist som han er, mener han, at det private Initiativ absolut skal være det ledende Princip i Samfundslivet, men det praktiske Liv har lært ham, at i mangfoldige Tilfælde griber Staten baade ved Lovgivning og Administration snart hæmmende og snart opmuntrende, men altid regulerende ind i den frie Omsætning. I Paa-visningen af denne Statens Indflydelse saavel i det store som i det smaa ligger det centrale i Farrers Bog. Tal-

rige ere de herpaa anførte Eksempler fra det enkle Kontraktforhold til et saa omtvistet Spørgsmaal som Monopolers Berettigelse, og uden at blive alt for »videnskabelig« i Formen er det lykkedes Forfatteren at give et godt og klart Indblik i det behandlede Emne. Bogen, der allerede for en Snes Aar siden udkom som Led i en Række Oplysningsskrifter, er nu atter udgivet, forsynet med talrige Oplysninger af nyeste Data. Disse, der ere samlede af Sir Robert Giffen, er et vægtigt Vidnesbyrd om det moderne Englands Udvikling og bidrage derved deres til, at Farrers Bog bliver baade interessant og lærerig.

Nic. Hertel Wulff.

ALVIN S. JOHNSON. **Rent in modern economic theory.**
(Publications of the American economic association). New York
1903. Macmillan. (136 S.).

Man gør vel i at følge den amerikanske teoretiske Litteratur; den er baade i Metode, i Maal og i de ydre Forhold, hvoraf den drager Næring, saa væsensforskellig fra europæisk Økonomi, at man selv af de daarligste Eksempler paa amerikansk Litteraturtype kan lære mere end af en gennemtærsket europæisk Teoris Førstegrøde. Og i en Videnskab som Økonomi, der mere end én Gang syntes kørt fast i »absolute Sandheder«, er helt nye og irreverente Synspunkter højst værdifulde uden Hensyn til disse »Nyheders« egen Merit — alene fordi de tvinger os til at tænke efter.

Mr. Johnson er en Elev af Clark og Patten, i Øjeblikket Amerikas originaleste Tænkere i vor Disciplin; med Clark tager han den klassiske Fordelingslære op til ny Behandling og som Simon Patten anvender han et ejendommelig psykologisk og sociologisk Synspunkt. I sin Afhandling behandler han »the rent-problem«. Og det skal ikke nægtes, at just dette Problem trænger til en Revision;

Ricardos mægtige Sætning har ligget som en Sten paa Vejen. Og her kommer Forf. med en rigtig Bemærkning om, at de økonomiske Problemer oftest have flere Sider, at man snart har Opmærksomheden henvendt paa en, snart paa en anden Udformning af Problemet, alt efter hvad de øjeblikkelige sociale og tekniske Forhold synes at kræve. Siden Ricardos Jordrentelære fremsattes, er der sket den Ændring, at de naturlige »Egenskaber« ved Jorden er traadt tilbage i Betydning i Sammenligning med de »tilførte« Egenskaber, dem, der skyldes Kapital og Arbejde og de tekniske Opfindelser. Efter min Mening er Grænsen mellem Profit og Jordrente i Færd med at udvides, eller rettere, Jordrenten bliver i afgørende Grad et blandet Profit- og almindeligt Renteelement.

Forf. begynder med at opstille Begrebet »Surplus-Indkomst« — ikke ud fra et psykologisk, heller ikke fra et etisk, men ene fra et økonomisk Synspunkt. Han gaar ud fra, at paa en given Tid er der en vis normal Løn og en vis normal Rente. Hvad den enkelte faar herudover, er et Surplus, der viser, at der er sket Forandringer. Naar disse Forandringer er til Ende, saa vil Surplus'et have bundfældet sig og forøget Normallønnen og Normalrenten, og saaledes sat en ny »Standard«.

Om en Indkomst skal kaldes »Surplus« eller ej, beror paa, om den kun er tilstrækkelig til at bevare status quo (»perpetuere sig selv«) eller om den er noget herudover, som kan give Anledning til Forandringer. Forf. vil opstille den Regel, at alle Forandringer, bl. a. Overgangen fra Barbarisme til Spor af Civilisation, skyldes Tilstedeværelse af en Surplus-Indkomst hos Samfundet.

Forf. mener ikke, at Jordrenten er en Surplus-Indkomst i større Grad end Kapitalrente og Arbejds løn. Jeg skal gengive Forf.'s noget vanskelige Analyse:

Jord er en uafhængig Faktor i Produktionen lige saa vel som Kapital. Ser man ret paa hvad Jord er, er det baade i Oprindelse og Brug af samme Natur som Kapital. »Land« er nemlig delvis skabt i økonomisk Forstand ved

menneskelige Anstrængelser. Grænselandets Værdi kredser omkring Omkostningerne ved at lægge jomfruelig Jord under Plov, ligesom Kapitalgodets Værdi om dets Omkostninger.

Ja Forf. paastaar endog, at der kræves »Afsavn« ved Landerhvervelse, der er ligesaa ubehageligt som Afsavnet ved Kapitalophobningen. Naar Jorden stiger i Værdi, bliver dette Belønning for den taalmodige Jordspekulants Afsavn!! Iøvrigt anser Forf. (med Clark) Jordspekulations-Gevinsten for nødvendig, da ellers nyt Land ikke vilde blive opdyrket; det er ikke Jordens Udbytte, men Jordrentens Stigning, der lokker Nybyggeren og Jernbaneselskabet. Iøvrigt har Kapital jo ogsaa Chance-Gevinster. Det at Land er begrænset, danner ingen Forskel mellem Land og Kapital. Kapital er jo ogsaa begrænset, og deri ligger Muligheden for at den kan faa Værdi. Yderligere kan Land ganske vist ikke i geografisk, men vel i økonomisk Forstand udvides, naar Teknik og Kapital gør, at hvor før 5 Td., dér giver nu 1 Td. Land sin Mand et Ophold.

Agerbruget, siges det, lyder det aftagende Afkasts Lov; nej, siger Forf. — det er ikke fordi det er Agerbrug, men efter en for alle Produktionsfaktorer fælles Lov: at naar et Produktionsgode forøges, og de komplementære Produktionsgoder er stationære, da vil det forøgede Produktionsgode yde ringere Udbytte. Forøges Kapitalen, saa falder Renten og stiger Jordrenten; men forøges det dyrkede Areal, saa stiger Renten og falder Jordrenten. Aarsagen til, at Kapitalrenten ikke er falden efter Spaa-dommene, er den, at Jordudnyttelsen og Jordforøgelsen har mere end holdt Skridt med Kapitaldannelsen.

Denne Analyse er ganske fin.

Skal vi derfor sondre mellem Kapital og Land, da ligger det ikke i Oprindelsen, heller ikke i Forholdet mellem Værdi og Omkostning, heller ikke i Begrænsning eller i Evnen til at give Udbytte, men ene i at en Aarsag,

der forøger Kapitalrenten, ikke behøver at forøge Jordrenten, ja det er næsten givet, at den nedtrykker denne.

Jordrenten er ikke en ufortjent Indkomst. Her opstiller Forf. en bedaarende Definition af »Fortjeneste«. En Indkomst er fortjent, naar Forf. har faaet den Indkomstkilde, der giver ham Indtægten, paa en skikkelig Maade, og naar Indkomsten tilfalder den, der ejer det Produktionsmiddel, der skaber Indkomsten.

Forf. opstiller her en mærkelig Sætning, tilsyneladende bestikkende sand, men urigtig, fordi et Begreb pludselig faar et uanet Indhold.

Det er retfærdigt og socialt hensigtsmæssigt, at de mest produktive Personer overlever og sejrer. Derfor er det rigtigt at fordele Indtægten efter Produktiviteten. All right! Men saa tilføjer Forf.: jo mere ubegrænset et Produktionsmiddel er, des mindre produktivt er det. I Begrænsningen, i Mængden ligger det produktive. Man ser, at han ene kalder det økonomisk produktivt, der har Værdi, og for Værdi er Begrænsning jo en Betingelse. Slutningen er jo forfærdelig: naar der er mange Arbejdere, saa er Arbejdet uproduktivt og bør ikke have Andel i Udbyttet. Er der meget faa Arbejdere, bliver disse uden Hensyn til deres Dygtighed produktive.

Jord er produktiv, jo mere begrænset det er: des mere maa de andre Faktorer da afstaa for at komme i Forbindelse med Jord. Men det er ikke Rov — det er naturligt. Det kan godt tænkes, at med en stationær Befolkning vil Arbejdet i det 2ode Sekel »røve« fra Jord-ejeren hans Andel i Produktionen, fordi det da er Arbejdet, der er begrænset. I øvrigt — tilføjer Forf. — man kan jo ikke nægte, at selv om Farmeren maa betale Jordrenteafgift til Jordejer, saa er de Produkter, ved hvis Salg han faar Penge hertil, avlede af Jorden. Der er intet Røveri!

Dernæst vender Forf. sig mod Læren om Jordrente som en Differentialrente. Ja, saa kan man ligesaa godt kalde Kapitalrente for Differentialrente. Og atter kommer her en ikke urigtig og ganske fin Analyse: Naar vi

taler om Forskel i Udbyttet er det, fordi vi sammenligner 1 Td. Land god Jord med 1 Td. Land daarlig Jord. Men det har man slet ikke Lov til. Saa kunde man ogsaa sammenligne to Arbejdere, en udygtig og en dygtig, og kalde den udygtige en »no-rent-man«, og sige at en Del af den dygtige Arbejders Løn er Differentialprofit. Nej, man skal som ved Arbejdet have en Produktiv-Enhed: 1 Mand = 2 Drengene f. Eks., saaledes at hvis 1 Mand paa 2 Td. Land slet Jord kan frembringe det samme som paa 1 Td. Land god Jord, da er de 2 Td. daarlig Jord ligesaa meget som den ene Td. god Jord. Saa falder Begrebet Differentialrente bort. Noget er der i denne Betragtning. Her kommer Forf. med en lille skarp-sindig Bemærkning: hvor Driften er meget intensiv og der anvendes megen Kapital og Arbejde paa et lille Areal, der vil vi, hvis vi udregner, med hvor meget Jordrenten indgaar i hver enkelt Enhed af det færdige Produkt, ofte finde, at det er betydeligt mindre, end hvor der paa et stort Areal er anvendt lidt Arbejde og Kapital, — og det uagtet det lille Jordstykke maaske giver flere Gange saa meget Jordrente som det store.

Endnu en Ejendommelighed er der opstillet for Jordrenten, at den er prisbestemt og ikke prisbestemmende. Nej, siger Forf., Jordrenten er ligesaa vel som Arbejdsløn prisbestemmende i alle de Tilfælde, hvor Jorden kan have forskellige Anvendelser; men hvor Jorden enten er i Nød- eller i Monopolstilling, der kan den selvfølgelig ikke bestemme Prisen paa Produktet, men er selv bestemt heraf.

Jeg kan godt se, hvad det er Forf. her har faaet i sin gale Hals; det er Substitutionslæren: at Udbyttet af en ringere Anvendelse sætter en Grænse for Udbyttet af den bedre Anvendelse, under hvilket det ikke kan gaa. Vil jeg have Gartneri i Dyvekes Gaard paa Amagertorv, maa jeg betale Grundens Værdi som Byggeplads.

Heraf følger igen, at Jordrenten er prisbestemmende, for andre Anvendelser end Agerbrug. Agerbrugets Jord-

rente kan blive en Udgiftspost, en Fabrikant i en Landkommune maa tage med i Betragtning, naar han skal sætte Prisen paa sine Varer, o. s. v.

Helt Uret har Forf., naar han af den Grund, at Forpagteren forlods betaler sin Afgift og selv bærer Aarets Risiko, tror at Jordrenten er en Driftsherrens Omkostning. Svaret hertil er saa nærliggende, at enhver Student skal kunne give det.

Endelig benægter Forf., at Jordrenten er en Monopolrente — den kan være det, ligesaavel som Kapitalrente i givet Fald kan være det (den hedder da Profit), men er det ikke *an und für sich*.

Det ejendommelige ved hele Fremstillingen er, at Forf. bevidst og ærligt opkaster sig til Forsvarer for Jordrenten og Konjunkturgevinsten paa Jord, i Modsætning til den hele liberale og radikale Økonomi, der begge lade Jordrentens Kamel bære al Uret paa sine Pukler. Foraavidt er Forfatteren virkelig god nok: der er ikke større Grund til at angribe Jordejer end Kapitalejer. Rotschild er ikke mere samfundsnyttig end Marquis'en af Lorne. Det er den Rolle, som Jordrentestigningen spiller i amerikansk Formuedannelse, der skal forstaas som Baggrund for Forfatterens Ligestillelse mellem Jord og Kapital. Det synes et vel stærkt Prosit, det at føre den allerede ved Kapitaldannelsen noget overdrevne Afsavnsrørelse over paa Landspekulationen.

Kun med Hensyn til den saakaldte »intensive Jordrentelære« tager Forf. et vist Forbehold, men ellers synes han at ville nedbryde alle Barrierer, der er sat op mellem Land og Kapital.

Fremstillingen er ensidig og forud-villet, iøvrigt mere nedrivende end positivt fastslaaende. Men Forf. viser sig flere Steder som en gennemskolet Mand, tænkso, vant til at behandle abstrakte Begreber — og paa mange Steder af et sjældent Skarpsind, der desværre ofte slaar over i en ren skolastisk Formalisering, hvori Klarheden

gaar tilgrunde og hvor han — for at bruge et amerikansk »Slang« — taler gennem sin Hattepul.

Laurits V. Birck.

EM. CAUDERLIER. *L'évolution économique du XIX siècle.* Angleterre, Belgique, France, États-Unis. Bruxelles 1903. H. Lamertin. (241 S.).

Hvis Forfatteren af denne Bog havde indskrænket sig til at give hvad Titelen lover, vilde hans Arbejde have hævet sig adskilligt over de fleste lignende Oversigter, der ere fremkomne i de sidste Aar. Det store positive Stof er lagt til Rette for Læseren med ikke ringe Kunst, og Forfatteren aabenbarer gennem hele Fremstillingen en sjælden Evne til at skelne mellem væsenligt og uvæsenligt. Men uheldigvis har M. Cauderlier ikke set det som sin Hovedopgave at give en Skildring af den faktiske Udvikling, men at være Advokat for den økonomiske Frihed. Her glipper det for ham, baade naar han forsvarer den frie Konkurrence ligeoverfor den nyeste Tids tilbagegaaende Strømninger, og naar han træder i Skranken imod den socialistiske Idé. Han kender i Virkeligheden kun ét Argument: den økonomiske Friheds Aarhundrede har øget Arbejdets Produktivitet paa alle Maader: Arbejdslønnen er steget til det 2- eller 3-dobbelte, Varepriserne faldne, og Mængden af Fællesgoderne tiltaget i en saadan Grad, at al Sammenligning med Fortiden bliver uden Mening. Men Forf. skylder Beviset for, at det er Friheden og den alene, der er Aarsagen til Fremskridtet. Hans Modstandere vil indrømme ham meget, men han kan ikke haabe at have overbevist dem om, at den frie Konkurrence er et almengyldigt Princip for Tid og Evighed.

Adolph Jensen.

Notitser.

Københavnske Systuer.

I Overensstemmelse med de videregaaende Opgaver, der er givet Arbejds- og Fabriktilsynet ved Loven af 11. April 1901, bringer Tilsynets Beretning for Finansaaret 1902—03 i større Omfang end tidligere Beretninger Meddelelser til Belysning af de Forhold, hvorunder der arbejdes i de Virksomheder, der ere inddragne under Kontrollen. Af selvstændig Interesse er her en af den kvindelige Fabrikinspektør foretagen Undersøgelse af 49 københavnske Systuer.

Disse 49 Systuer beskæftigede i November 1902 til sammen noget over 1400 Arbejdere, hvoraf henimod 1300 Kvinder (de mandlige Arbejdere vare hovedsagelig Tilskærere i Systuer for Overstykker og Damekonfektion). Der er gjort Forsøg paa at konstatere Sæsonarbejdets Indflydelse paa Antallet af beskæftigede Syersker. Det oplyses, at Aaret er omtrent ligelig delt mellem den travle og den døde Tid, og de 49 Systuers kvindelige Personel svinger da mellem godt 1500 og godt 1200. Fra død Tid til travl Tid stiger Antallet altsaa med en Fjerdedel, men her er kun regnet de paa selve Systuerne beskæftigede Arbejdersker; hvis man medtager de Syersker, der i den travle Tid udføre Arbejde i deres eget Hjem, maa de 1500 yderligere forøges med 1100, ja med endnu mange flere, idet de fleste af disse 1100 ikke ere ene om at udføre Arbejdet, men ofte ere Direktricer for endog temmelig store private Systuer.

Den effektive Arbejdstid er for det overvejende Antal af de paa Systuerne beskæftigede Arbejdersker 9 Timer daglig; Længden af den hele Arbejdsdag (indbefattet

Spise- og Hvilepauser) er almindeligst 10 Timer. Glædeligt er det at se, at et stort Antal (30 af de 49) Systuer tilstaar deres faste Syersker i den døde Tid en Ferie paa 8—14 Dage uden Afskorting i Lønnen; 8 Systuer give vel Ferie, men uden Løn, medens 11 slet ikke give Ferie.

Fabrikloven kræver i Arbejdslokalerne et Rumfang af mindst 260 Kubikfod Luft pr. Individ. Det viste sig, at i den travle Tid Halvdelen og i den døde Tid Tredjedelen af Syerskerne arbejdede i Lokaler, der ikke opfyldte denne Minimalfordring. I det hele taget synes Arbejdsrummene gennemgaaende at lade meget tilbage at ønske; eksempelvis kan det nævnes, at 4 Systuer med 23 Arbejdere kun havde en Loftshøjde af $6\frac{1}{2}$ Fod.

Om Arbejdsfortjenesten er der tilvejebragt en Del summariske Oplysninger, som i det væsentlige vise Overensstemmelse med den af Kommunens statistiske Kontor for Aaret 1898 udarbejdede Løn-Statistik. For den talrigste Gruppe af Syersker, nemlig dem, der arbejde i Damekonfektionen, viser Undersøgelsen en gennemsnitlig Ugeløn af c. 10 Kr. (i 1898 ca. $9\frac{3}{4}$ Kr.); for samtlige Syersker er Gennemsnittet omtrent en halv Krone lavere. Disse Satser gælde dog kun for de ugevis antagne Arbejdere; de maanedvis antagne ere noget bedre lønnede (gennemsnitlig for alle Brancher c. 10 Kr. ugentlig). De bedst lønnede Arbejdere paa Systuerne ere selvfølgelig Direktricerne, hvis Aarsfortjeneste, varierende mellem 600 og 2400 Kr., anslaaes til 1250 Kr. i Gennemsnit. De lavest lønnede ere Eleverne, som snart lønnes med c. 3 Kr. pr. Uge, snart arbejde helt gratis, snart endog betale Lærepenge til Arbejdsgiveren eller Direkticen.

— Foruden de 49 københavnske er der undersøgt 31 Systuer i Jylland, men Resultaterne vil for disse sidste først blive offentliggjort ad Aare sammen med Oplysninger, der i Løbet af indeværende Aar søges tilvejebragt om Systuerne i andre Dele af Landet udenfor København.

Den svenske Privatbanklovgivning efter Enbanksystemets Indførelse.*)

Af

I. Heckscher.

Efter stærke Meningsbrydninger lykkedes det som bekendt i 1897 at gennemføre Enbanksystemet i Sverige, og i 1901 ordnede Lovgivningsmagten endeligt Rigsbankens Seddeldækningsregler under Hensyn til de private Bankers successive Afvikling af Seddeludstedelsen. For Hovedtrækkene i disse Reformers er der tidligere gjort Rede (se Nationaløkonomisk Tidsskrift 1898, S. 665 ff. og 1901 S. 369 ff.). Derved var man imidlertid langt fra naaet til en fuldstændig Ordning af Privatbankernes Retsstilling, en Opgave, som med den i Sverige stadig fremherskende Trang til faste og klare Regler i alle Spørgsmaal vedrørende Bankforhold maatte paatvinge sig som endog særligt aktuel, naar Seddelprivilegiet bortfaldt for en stor Gruppe af Banker, hvis hele Lovordning oprindelig var truffet med deres Egenkab af Seddelbanker for Øje. Og det laa da nær samtidig at tilstræbe en omfattende Revision af de for samtlige private Kreditanstalter gældende Lovbestemmelser med det Formaal at bringe dem saa vidt muligt

*) Indberetning til Udenrigsministeriet fra det kgl. Generalkonsulat i Stockholm.

ind under ensartede Regler. Det er saare langt fra, at en saadan Ensartethed nu kan paavises; meget mere ere de bestaaende Instituter i en vis Henseende stiftede ud fra ganske modsatte Synspunkter, nemlig hvad Interessenternes Ansvar angaar.

De private Seddelbanker, »Enskilda Banker«, som de fra gammel Tid og endnu kaldes, stamme fra en Periode, hvor Associationsvæsenet optraadte i primitive Former. De stiftedes som almindelige Handels-Interessentskaber med fuldt og solidarisk Ansvar for Deltagerne. Efterhaanden som Aktieselskabsformen fra Midten af forrige Aarhundrede blev mere og mere benyttet, stiftedes nu ogsaa Bankselskaber paa saadan Basis, og den vandt ogsaa i denne Forretningsgren saa stor Udbredelse, at en Lovordning for Aktiebanker fandtes nødvendig; den gennemførtes ved en af Konge og Rigsdag stiftet Lov af 19. Novbr. 1886 (jfr. Nationaløkonomisk Tidsskrift 1886, S. 368 ff.). Ved Siden heraf gjaldt og gælder endnu for »Enskilda Banker« af den ældre Type den af Kongen alene udfærdigede »Kgl. Kundgørelse« af 12. Juni 1874. Begge de nævnte Lovarbejder have opretholdt Koncessionsprincippet; Oktroj meddeles her efter de Banker, der falde ind under nogen af de to Klasser, af Regeringen paa visse Aar. Men iøvrigt er der adskillige Uoverensstemmelser mellem deres Forskrifter, væsentligst foranledigede af Hensyn til det solidariske Ansvar for Interessenterne under den ældre Gruppe.

Da Bankreformen af 1897 var gennemført, tænkte man sig næppe Muligheden af, at en særlig Lovordning af de private Seddelbanker kunde blive fornøden efter 1903, naar al privat Seddelemmission bortfaldt. Man gik

ud fra, at saadanne Banker vilde undergaa en Rekonstruktion og forvandle sig til almindelige Aktiebanker; thi den solidariske Fællesforpligtelse for Interessenterne kunde, naar Seddelprivilegiet bortfaldt, kun anses for et Baand, for hvilket de i deres egen Interesse maatte antages at ville frigøre sig saa snart som muligt. Men denne Slutning har vist sig at være ganske fejlagtig. De allerfleste Seddelbanker besluttede sig tværtimod, da Tiden til at andrage om ny Oktroj nærmede sig, til at arbejde videre paa Grundlag af solidarisk Ansvar ogsaa fremdeles. Langt fra at skræmmes af dette Ansvar formene de, at det udgør en væsentlig Betyngelse for deres Kredit, at netop det har sat dem i Stand til at operere med forholdsvis smaa Grundkapitaler, og at en Overgang til Aktietypen vilde stille dem overfor det Valg enten at fastbinde større Dele af deres Midler som Fond, der unddrages den almindelige Udaansvirksomhed, eller at forøge Grundkapitalerne. Og medens Finansverdenen tidligere i Bankinteressenternes solidariske Ansvar saa en stor Fare for hele Landet, er der nu mærkeligt nok Tegn, der tyde paa et afgørende Omslag i Opfattelsen. Man er nu tilbøjelig til at tilskrive dette Ansvar en stor Del af Æren for de »enskilda« Bankers som Helhed heldige og for Landets Næringsliv utvivlsomt befrugtende Udvikling.

I.

I hele Spørgsmaalet om Privatbanklovgivningens Revision, saaledes som det forelagdes for Rigsdagen 1903, var dette Punkt: Bevarelsen eller Opgivelsen af det solidariske Ansvar, sikkert nok det vigtigste. Det

maatte desuden afgøres med kort Varsel; thi de »enskilda« Bankers Oktrojer vare i Henhold til en særlig Bemyndigelse fra Lovgivningsmagten (Lov 13. Juni 1902) kun fornyede af Regeringen for to Aar (1904 og 1905), og der maatte selvfølgelig gives Bankerne Tid til at forberede en eventuel Overgang til andre Former. Som Lovforslaget forelaa fra Regeringens Haand, hvilede det i alle væsentlige Punkter paa en Kommissionsbetænkning af 1901, der ubetinget havde tilraadet Solidaritetens Bibeholdelse, dog ikke alene for de paa saadant Grundlag allerede bestaaende Banker, men vel at mærke overhovedet som Kendemærke for en særlig Klasse af Banker, for hvilke Benævnelsen »solidariska bankbolag« skulde være Fællesbetegnelsen. Kommissionens Tanke var den, at der under denne Gruppe skulde optages ogsaa en Del mindre Instituter, som under Navn af Folkebanker hidtil have arbejdet paa Grundlag af Solidaritet, men uden legal Normering i Enkeltheder, omend under en vis offentlig Kontrol. Men det blev under Sagens Behandling i Rigsdagen mere og mere klart, at hvis man ad denne Vej havde troet at kunne etablere faste Rammer, saa at Loven blev en virkelig Kodifikation for Privatbankerne overhovedet, saa var det en Illusion. Der gives Folkebanker, som ikke ere baserede paa solidarisk Ansvar, og der gives Former for Bankvirksomhed, som falde udenfor baade »solidariske Bankbolag« og Aktiebanker, saaledes ikke blot Sparebanker eller Sparekasser, men ogsaa Kommanditselskaber med en enkelt eller nogle faa ansvarlige Deltagere og sædvanlige responsible Handelsselskaber, der alene eller tillige drive Bankforretning. Lige saa umuligt det af

den Grund vilde være at skabe en Kodifikation paa det foreliggende Grundlag, lige saa øjensynligt var det, at en Revision af hele Banklovgivningen stod i nær Forbindelse med en Prøvelse af Aktieselskabslovgivningen og maatte opsættes, indtil en saadan var fuldført. Af disse Grunde fandt Rigsdagen, at der ikke kunde tilkomme det forelagte Lovforslag Karakter af endelig Løsning; det maatte efter Omstændighederne akcepteres som en Overgangslov, men samtidig vedtoges det at henstille til Regeringen at gøre samtlige Privatbankers Retsstilling til Genstand for en fornyet Undersøgelse i Forbindelse med en eventuel Revision af Loven om Aktieselskaber.

Oprettelse af nye Banker som solidariske Selskaber staar altsaa efter den nu vedtagne Lov fremdeles aaben. Kun for saa vidt kom Betænkelighederne ved en saadan Mulighed til Udtryk i Loven, som Oktroj kun skal meddeles Banker af denne Type, saafremt Regeringen finder saadant »for Landet nyttigt«, hvilken Tilføjelse maa formodes at antyde, at Talen skal være om en mere end formel Prøvelse af nye Andragender om Oktroj. Da en tilsvarende Regel ikke er given for Aktiebankernes Vedkommende, saa at Prøvelsen næppe kan antages at gaa ud paa Landets Trang til nye Kreditanstalter overhovedet, er det ikke desto mindre noget uklart, hvorledes man har tænkt sig den nævnte Ret til Prøvelse benyttet og hvad den i Grunden skal omfatte. Naar man i det hele taget gik ind paa at beholde den gamle Type af solidariske Banker og at lovfæste den i en noget moderniseret Form, skyldes det især to Betragtninger. Først og fremmest fandtes det unaturligt at lade Lovgivningen forbyde Interessent-

erne i visse større Selskaber for Bankforretning at paa- tage sig et Ansvar af saa vidt gaaende Art, som de selv maatte finde ønskeligt og som i andre Nærings- grene hører til det normale, ligesom det for mindre Interessentskaber af ganske samme Art vedblivende skulde være fuldt lovligt. Sligt vilde i det højeste kunne forsvares ud fra slige Betragtninger, som at det ubegrænsede Ansvar i Tilfælde af en Interessents Død kunde gaa over paa hans Enke og Børn eller at Inter- essenterne maaske savnede en klar Indsigt i dets Konsekvenser, Betragtninger, der ikke i denne For- bindelse mere end i andre lignende syntes at motivere Statens Varetagelse af de mindre forsigtiges eller ind- sigtsfuldes Tarv. Og dernæst blev det med stor Styrke fremhævet, at det ubegrænsede Ansvar nu var langt mindre farligt end oprindelig, siden Lovgivningen havde indført særlige Regler for Bankernes Afvikling ved Konkurs (jfr. Nationaløkonomisk Tidsskrift 1889 S. 434 om Loven af 7. Juni 1889), hvorefter ingen Kreditor kan fordrø umiddelbar Betaling hos Interessenterne, men disses Andel i Underskuddet foreløbigt vil være at erlægge pro rata efter i dette Øjemed foranstaltede Udskrivninger, indtil ad denne Vej Tabet efterhaanden fuldt kan dækkes. Det blev næppe uden Grund paa- staaet, at Ansvar, som det nu er modificeret, saa langt fra i Praxis havde vist sig afskrækkende, at det meget mere afgav og i bestemte Tilfælde paaviseligt havde udgjort en virkelig Garanti for Bankernes Be- staaen og Opretholdelse under vanskelige Perioder og altsaa i første Række kom hele Omsætningslivet tilgode, ligesom det overhovedet vel var mindre rationelt at

tilsidesætte Hensynet til Bankernes Kreditorer for Hensynet til deres Interesser.

Det maa indtil videre staa hen, om den paa det nævnte Grundlag indførte Type »solidariske bankbolag« har en Fremtid for sig. Loven har under den villet indordne to Arter af Interessentskaber, nemlig dels større Instituter med Grundfond af mindst 1 Million Kroner — for disse er det traditionelle Navn »enskind bank« for Fremtiden gjort til en obligatorisk Bestanddel af Firmanavnet — dels mindre Instituter, som kun tilsigte at fyldestgøre lokale Interesser og i saa Fald kunne nøjes med en Grundfond af 200,000 Kroner; for dem skal Betegnelsen »Folkbank« optages i Firmaet. I begge Tilfælde skulle Stifterne være mindst 10 og Interessenterne mindst 30. Hvad der imidlertid gør Effektiviteten af den for disse to Klasser nu givne nye Lov temmelig usikker, er den Omstændighed, at det ikke er en tvungen Sag for saadanne Instituter at underkaste sig dens Bestemmelser. Bankinteressentskaber paa Grundlag af solidarisk Hæftelse og med et hvilket som helst Antal Deltagere kunne fremdeles stiftes uden kgl. Oktroj og uden andre Restriktioner end alle andre Handelsselskaber, nemlig saafremt de ikke ville gøre Brug af de særlige Rettigheder, som den nye Lov hjemler. »Rettighederne« ere nærmest kun følgende: 1) Adgang til at bruge Ordet »Bank« som Firmabetegnelse og 2) under en eventuel Konkurs kun subsidiær Hæftelse overfor Kreditorerne i Overensstemmelse med den ovenfor antydede modificerede Afviklingsmaade. Desuden kan det maaske fra en vis Side betragtet siges at være en Rettighed, 3) at de ere underkastet regelmæssig Statskontrol i deres Forret-

ningsførelse. Men Selskaber, for hvilke et saadant Tilsyn kan synes en Byrde snarere end en Fordel, og som ville vælge Betegnelser som »Kreditanstalt«, »Laanekasse« eller lignende, have fuld Frihed til at stille sig udenfor Banklovgivningen. Og de bestaaende Folkebankers Stilling til den nye Lovgivning er for saa vidt uvis, som de allerfleste af disse have lavere Grundfond end 200,000 Kr. og adskillige af dem ere stiftede som Aktieselskaber; naar Firmabetegnelsen »Folkebank« altsaa skal forbeholdes solidariske Instituter med Grundfond mellem den nævnte Sum og 1 Million Kroner, vil dette medføre en væsentlig Forrykkelse af deres Stilling. Meget muligt vil den nye Lov tvinge dem ud af Rammerne i Stedet for at hidføre deres Indordning under Statens Tilsynsret. Hvad derimod de nu bestaaende »enskilda« Banker angaar, tør man gaa ud fra, at de for den ganske overvejende Del ville bibeholde deres Firma og underkaste sig de nye Bestemmelser, der ikke for dem medføre Byrder af Betydning. Noget formindsket er deres Antal dog allerede nu; af de i 1897 bestaaende 27 enskilda Banker vil der ved Udgangen af indeværende Aar næppe være mere end 22 tilbage. De øvrige have foretrukket at forandre sig til Aktieselskaber eller at gaa op i andre Instituter.

II.

Endnu et Tvistepunkt af Betydning forelaa ved Forslagets Behandling, nemlig med Hensyn til Arten af de Privatbankerne tilladte Forretningsgrene. Efter de hidtil gældende Forskrifter have hverken de tidligere Seddelbanker eller Aktiebankerne Ret til at drive

Handel med andet end Guld og Sølv, indenrigske og udenlandske Veksler samt rentebærende Papirer. Fra at handle med Aktier ere de altsaa udelukkede. De kunne ganske vist bevilge Laan mod Aktier som Sikkerhed, og nogle Banker have heller ikke anset sig for afskaarne fra at købe og sælge Aktier i Kommission; men den egentlige Emissionsvirksomhed, Overtagelse eller Opkøb af hele Aktieforetagender som Garanti for Aktiernes Placering hos Publikum, staar dem ikke aaben. For saa vidt have de svenske Banker altsaa overfor de danske og tyske indtaget en Undtagelsesstilling; thi Emissionsvirksomheden har som bekendt andetsteds udgjort en ikke blot normal, men tilmed ofte meget lukrativ Forretningsgren for Bankerne. Det skyldes sikkert alene en udpræget Omhu for Bankernes Soliditet, at den svenske Lovgivning har indtaget dette Standpunkt, skønt mærkeligt nok de faa ældre Privatbanker, hvis Oktrojer oprindeligt ikke lagde Hindring i Vejen for Overtagelsen af andre Selskabers Aktier, kun i yderst umærkelig Grad have benyttet sig af denne Adgang, hvad der tyder paa, at den i Sverige overhovedet er af mindre praktisk Betydning. For saa vidt Emission af Aktier overhovedet er sket ved Hjælp af Mellemmænd, har det her været private Kapitalister eller Bankierer, der foretog Operationen; men i Reglen er det Indbyderne, der fremlægge Lister til Tegning umiddelbart for Publikum, hvor Kapitalen ikke paa Forhaand er tegnet under Haanden. Mod denne Sageres Tilstand er der næppe tidligere offentligt fremkommet nogen Indvending.

Bankkomitéen af 1902 var nu af den Mening, at der heri burde ske en Forandring, ikke af Hensyn til

Bankerne, men for at give Industrien en lettere Adgang til Kapitalmarkedet. Den foreslog i dette Øjemed Indførelse af en ny Banktype, for hvilken den opfandt Navnet »Industriforlagsbanker«, et i flere Henseender uheldigt Navn, bl. a. fordi Emissioner kunne tænkes ligesaa godt i Handels- eller Søfartsøjemed som for industrielle Formaal. Disse Banker skulde vel ikke være afskaarne fra ogsaa at drive sædvanlig Bankvirksomhed; men deres Indlaan direkte fra Publikum maatte ikke overstige Beløbet af deres Grundfond; forøvrigt skulde de i alt væsentligt være underkastede den almindelige Lovgivning om Aktiebanker, kun at deres Kapital mindst skulde udgøre 3 Millioner Kroner. Til Trods for en allerede paa de forberedende Stadier mod Forslaget rettet alvorlig Kritik — saaledes fraaadedes det af alle de i Prøvelsen deltagende Medlemmer af Højesteret paa én nær — fastholdt Regeringen det, men forhøjede den foreslaaede Minimumskapital til 5 Millioner Kroner. Indvendingerne imod det vare ogsaa nærmest hentede fra Hensynet til den med Aktieemissioner forenede store Risiko, hvorimod det Synspunkt ikke fuldt var kommet til sin Ret, at saadanne Banker med stor Kapital og stærkt begrænsede Indlaan dels vanskeligt kunne finde fordelagtig Anvendelse for deres Midler paa Tider, hvor Tilbøjeligheden til Stiftelsen af nye Foretagender er ringe, dels ville have Vanskeligheder ved at holde deres Midler flydende til Brug for nye Emissioner, naar de først have bundet Kapital og Indlaan i den regelmæssige Laaneforretning.

Under Rigsdagens Behandling og den offentlige Diskussion, hvortil Lovforslaget gav Stødet, blev ogsaa

Emissionsvirksomhedens Egenskab af en Konjunkturforretning stærkere pointeret, og tillige fremkom der saa vægtige Stemmer til Støtte for det omdebatterede Forslags Unødvendighed, at det ikke formaaede at trænge igennem. Af alt det til Fordel for Emissionsbankerne anførte var vel det virksomste Argument det, at denne Forretningsvirksomhed nu er ganske ukontrolleret og at Muligheden for Spekulationsmisbrug derfor snarere vilde blive mindre under en Lovordning end større. Heraf følger dog endnu ikke Ønskeligheden af en fast Forbindelse mellem Emissionsvirksomhed og almindelig Bankforretning; ej heller havde man afkræftet Betænelighederne mod de bestaaende Kontrolmyndigheders Evne til at bedømme Emissionernes Soliditet og til at gribe ind i det rette Øjeblik mod Anstalter, hvis hele Omsætning maatte være grundet paa Aktiva af endnu ikke fæstnet Værdi. Rigsdagsudvalget betegnede sin Stilling til Spørgsmaalet om Emissionsbanker saaledes, at hverken Tiden efter dets Overbevisning var kommen til en Lovgivning som den foreslaaede eller Forslaget selv hvilede paa rigtige og heldige Grundsætninger. I Henhold hertil forkastedes det i begge Kamrene.

Paa et andet Punkt undergik derimod Lovgivningen om Bankernes Forretningsomraade en Forandring under Rigsdagsbehandlingen; man strøg nemlig Bestemmelsen om deres Adgang til at handle med Sølv. Ændringen er praktisk taget uden Betydning, men er betegnende for, i hvor høj Grad Guldmonnfoden er gaaet ind i den almindelige Bevidsthed som et uforanderligt Faktum. Den motiveredes ved, at Sølvet var en Vare ligesom Kobber og Jern, og at der nu, da det ikke besad

nogen fast Møntværdi, ikke forelaa mere Grund til at give Bankerne Adgang til at drive Spekulationer heri end i andre Varer.

III.

De øvrige Ændringer i den bestaaende Ordning, som tilsigtes ved det nye Lovarbejde, ere af forholdsvis mindre Betydning. Det fortjener dog at mærkes, at man har søgt paa flere Punkter at skærpe Statens Kontrol med Bankernes Forretningsførelse. Autorisationsprincippet er i samme Omfang som før bibeholdt — de solidariske Banker, der ville underkaste sig Banklovgivningen, og alle Banker, der stiftes som Aktieselskaber, maa som ovenfor udviklet for at træde i Virksomhed erhverve Kongens Stadfæstelse af Statutterne — og desuden tilkommer det Administrationen at udøve Tilsyn som hidtil med Bankernes Virksomhed, dels ved Hjælp af den under Finansdepartementet ansatte Bankinspektør, dels ved regelmæssig Kontrol af Regnskaberne, udøvet ved den lokale Overøvrigheds Foranstaltning. For Fremtiden skal nu ikke blot et vist Samarbejde mellem de to Arter af Statskontrol-lerende søges opnaaet, for saa vidt nemlig Bankinspektøren bemyndiges til at kræve Oplysninger direkte af Overøvrighedens Kontrolmedhjælper, men Bankinspektørens Adgang til selvstændigt at gribe ind overfor Bankerne er derhos udvidet. Han skal nu om fornødent selv, efter Finansministerens dertil givne Ordre, kunne indkalde Generalforsamlingen, saafremt Bestyrelsen ikke efterkommer hans Forlangende om en saadan Indkaldelse, samt indvarsle Bestyrelsesmøder.

I Spørgsmaal vedrørende Bankens »Forvaltning og Bogføring« skal efter hans Anmodning Overøvrigheden kunne udfærdige Forbud eller Paalæg, hvor sligt kræves til Overholdelse af Lovens eller Statuternes Forskrifter; i andre Spørgsmaal tilkommer en lignende Ret til Indgreb Overøvrigheden umiddelbart. Bødestrafte ere foreskrevne for Tilsidesættelse af enkelte Ordensforskrifter; men forøvrigt søges Banklovgivningen ikke overholdt ved Straffebestemmelser; den Kongen tilkommende Ret til ved Overtrædelser af alvorligere Art at erklære Oktrojen for forbrudt anses for et tilstrækkeligt Magtmiddel.

Det blev under Rigsdagsbehandlingen med Føje beklaget, at Regeringen havde valgt at udarbejde to særlige Love, en for solidariske Bankselskaber og en for Bankaktieselskaber, med tildels ligelydende Bestemmelser, i Stedet for at forene dem i en og samme Lov og i denne tillige foreskrive de for hver enkelt Banktype fornødne Afvigelser. Maaske vil Forventningen om, at den i Aar foretagne Revision kun kan blive en Overgangslovgivning, bekræfte sig, og Sagen overensstemmende med de af Rigsdagen givne Antydninger i en ikke fjern Fremtid blive genoptagen paa bredere Basis. I saa Fald er det ikke udelukket, at den store, stadigt voksende Mængde af Banklove bringes i et overskueligt System som en Kodifikation af den svenske Privatbanklovgivning.

Stockholm, den 10. Juni 1903.

Kanada, Fremtidens Land.

Af

Erik Givskov.

Nu, da Mr. Chamberlains mystiske Toldbeskyttelsesforslag hænger paa den økonomiske Horisont som en truende Uvejrssky, vil det næppe være uden Interesse for danske Læsere at stifte lidt nøjere Bekendtskab med Produktionsbetingelserne i de engelske Kolonier, for hvis Skyld Chamberlain med let Sind vil revolutionere hele Englands udenlandske Handel — hvis han kan. Og det vil da sikkert nok gaa de danske Bønder som de gamle romerske Legioner. Som disse besejrede Cimbrerne, da de først havde set saa længe paa dem, at de var blevne fortrolige med Synet af dem, saaledes vil vore Landsmænd kunne sejre i Konkurrencen med Kolonierne, naar blot det staar dem tilstrækkelig klart, hvori denne Konkurrence bestaar. Et saadant Kendskab vil andre muligvis være bedre i Stand til at meddele, navnlig hvad angaar faglige Enkeltheder. Men et almindeligt Overblik over Koloniernes Evne til at overtage Forsyningen af det engelske Marked nu eller i Fremtiden kan maaske dog gøre sin Nytte — lige stor hvad enten det maatte

lykkes Mr. Chamberlain at faa overtalt England til at begaa Selvmord eller ikke.

Der er kun to af Englands Kolonier, af hvilke vor Handelsforbindelse med dette Land kan paavirkes i en Fremtid, der ikke er saa fjærn, at det er umuligt at overskue den. Indien, Vestindien, og Sydafrika osv. ja selv Australien kan af vidt forskellige, men lige afgørende Grunde ikke blive Konkurrenter for danske Landbrugsprodukter. Der bliver kun tilbage New Zealand og Kanada. Af disse er det første saa optaget af forskellige kostbare Eksperimenter i Socialisme, at den gavnlige Indflydelse af en i 1892 indført Grundværdiskat delvist neutraliseres herved. Adgangen til Jorden er ganske vist bleven betydelig lettet ved Grundværdiskatten; men Statsudgifterne er overdrevent høje, og umaadelige Summer øses ud til helt eller delvist uproduktive offentlige Arbejder, saa Landet er i Virkeligheden i en finansiell Situation, der ikke skiller sig vidt fra Insolvens.

En overvejende Del af New Zealands Udførsel gaar derfor til at betale Kreditorerne i Moderlandet Renter af de uhyre offentlige og private Laan, ydede af disse, og den bidrager saaledes ikke til at udvikle det svagt befolkede Lands Hjælpekilder. Skønt Landet er vel egnet — i hvert Fald den sydlige koldere Del — for Agerbrug og Mejeridrift, og skønt danske Mejerister er engagerede som Lærere paa Mejeriskolerne der nede, vil det sikkert allerede af den Grund vare længe, før det kan blive en Faktor af virkelig Betydning, hvor det gælder Forsyning af det engelske Marked med Landbrugsprodukter af den Art, som Danmark leverer. Og selv om Udviklingen skulde tage stærkere Fart,

end der er Grund til at tro, saa vil dette langt fra blive i en ensidig agerdyrkende Retning. Landet ejer i forskellige Henseender saa fortrinlige industrielle Betingelser, at det maaske ret snart vil komme til det Punkt, hvor den i Industrien beskæftigede Del af Befolkningen vil forbruge Landbrugets Overskudsproduktion.

Hertil kommer endelig den lange Afstand fra det engelske Marked, en Afstand, der med vore nuværende Kommunikationsmidler i højeste Grad vanskeliggør New Zealands Konkurrence med Produkter, for hvis Afsættelighed og Pris deres Friskhed er af afgørende Betydning. Danmark har her for sine tre Hovedprodukters Vedkommende (Smør, Bacon og Æg) en fortrinlig Stilling i sin Nærhed ved Markedet. Selv om New Zealand, med Forsømmelse af sin industrielle Udvikling, satte alle sine Kræfter ind paa Tilvirkning af Landbrugsprodukter, vilde Afstanden dog bestandig være til Hinder for at opnaa saa gode Priser, som Danmark faar, takket være sin Nærhed ved Markedet. — Som Følge af alle disse Omstændigheder kan New Zealand vistnok roligt lades ude af Betragtning; men med det Land, hvis Navn staar over denne Artikel, stiller Sagen sig ikke saa lidt anderledes.

Bortset fra Kina og end ikke undtaget to saa diametralt forskellige Lande som Sibirien og Brasilien findes der maaske vanskeligt i hele Verden et Land med saa store uudviklede Produktionsmuligheder som Kanada, og intet Land kan stræbe mere energisk efter at udvikle disse. Man tænke sig blot et Land dobbelt saa stort som det europæiske Rusland og under nogenlunde de samme klimatiske Forhold, men befolket —

i Stedet for med to Gange Ruslands 106 Millioner Mennesker — med kun $5\frac{1}{2}$ Mill., og man vil forstaa, hvor lidet en saadan Haandfuld Mennesker har været i Stand til at udnytte en saa vældig Del af Jordens Overflade. Det er da ogsaa kun den mindste Del af Landet, der udnyttes; selv i de gamle Provinser ligger endnu hyppigt store Arealer af hver Gaard hen i samme Tilstand som dengang, da Indianer og Eskimo strejfede om i ubestridt Besiddelse af de endeløse Urskove og snedækkede Prærier.

Men Landet er i Færd med at faa et andet Udseende. Skønt der endnu ligger 2—300 Millioner Acres af frugtbar Hvedejord og venter paa Nybyggerens Plov, saa gaar der dog næppe nogen Dag til Ende, uden at flittige Nybyggere render Plovjernets Klinge stedse dybere i »The Lady of the Snow's« jomfruelige Bryst, uden at Skovhuggerens Økse synger sine lystige Sange i hendes uendelige tavse Urskove, og uden at dybt i Bjergets Indvolde Minearbejderen borer sine mørke Gange. Og hvor for ti Aar siden en ensom Nybygger slog sig ned langt fra nærmeste Nabo, der summer nu store Købstæders travle Liv. Thi ikke alene formerer Befolkningen sig ved naturlig Tilvækst — hvor der er Jord nok aaben for enhver, er en saadan stærk Formering jo lige saa ønskelig som naturlig — men Indvandrere fra alle Verdens Lande strømmer til for at deltage i Naturens rige Fest, rig selv her, hvor dens Gavnildhed snart sagt den halve Del af Aaret er bundet af Vinterens knugende Kulde, rig alene fordi her endnu er Jord aaben for enhver, der vil give Lemmer til.

Derfor har Kanadas Befolkning langt mer end for-

doblet sig i de sidste 50 Aar, derfor strømmer i stedse stigende Flod Indvandrerne Skarer ind over Landet for i dette »Lykkens nye Land« at søge det Hjem og den Livslykke, der var nægtet dem i deres eget. Medens der endnu i 1898 kun indvandrede 32,000 Mennesker, var Indvandringen Aaret efter stegen til 44,000, i 1901 til 49,000, i 1902 til 67,000 og i Aar antages den at skulle naa 200,000. Og derfor stiger Produktionen i Forhold hertil. Ikke alene er det Tilvirkningen af Landbrugsprodukter, der forøges med svimlende Fart. Al industriel Virksomhed vokser næsten i tilsvarende Forhold i Omfang og Produktivitet. Udbyttet af Fiskeriet er steget fra Kr. 39,360,000 i 1873 til Kr. 94,200,000 i 1901. Udbyttet af Minedriften var endnu i 1890 kun Kr. 63 Mill., i 1902 var det steget til c. Kr. 238 Mill. Og Udbyttet af Papirmasse-tilvirkningen (wood pulp) steg fra Kr. 230,000 i 1881 til Kr. 16 Mill. i 1902.

En lignende Stigning har fundet Sted i næsten alle Industrigrene, og dette giver sig et klart Udtryk i Værdien af Landets Udførsel, der vokser overordentligt fra Aar til Aar. Men selvfølgelig er et Land med saa uhyre uopdyrkede, frugtbare Arealer i første Række agerdyrkende, og de Fremskridt, der er gjort paa dette Omraade, betegner — hvor vældige de end er — endda kun Begyndelsen paa en Fremskridtsperiode af et ganske umaadeligt Omfang.

De gamle, forholdsvis tæt bebyggede Provinser Ontario, Quebec osv. vil næppe i en nærmere Fremtid frembringe stort mere af rene Landbrugsprodukter end hidtil, og den industridrivende Del af Befolkningen i disse Provinser vil sandsynligvis tiltage i mindst samme

Forhold som Produktionen af Næringsmidler. Imidlertid er der dog, navnlig for saa vidt angaar Ontario og de andre sydligere Provinser, en enkelt Gren af Landbruget, hvis Vækst har været aldeles overvældende. Det er Dyrkning af Frugt. Alene i Ontario er c. 400,000 Acres = 300,000 Tdr. Land beplantede med c. 10 Mill. Æbletrær, og desuden er Tusinder af Tdr. Land viede til Dyrkning af Pærer, Blommer, Druer og Fersken; og i de to forholdsvis smaa Provinser Nova Scotia og Prince Edwards Island er der c. 2 Millioner Æbletrær foruden andre Frugttrær. Man tænke sig blot hele Laaland og Falster bedækket med Frugttrær, og man kan gøre sig et Begreb om Udstrækningen af Æblehaverne i Ontario.

Et saadant Begreb vil man derimod vanskeligt kunne faa om Udstrækningen af de uendelige Hvedeagre i Manitoba og Nordvestterritorierne. I Manitoba produceredes i 1889 paa 623,000 Acres 7,200,000 Bushels (en Bushel = 2 Skpr.), men i 1902 paa 2 Mill. Acres 53 Mill. Bushels, og i Nordvestterritorierne er Hvedearealet siden 1898 steget fra 307,000 Acres til 625,000 med en Forøgelse i Produktionen fra $5\frac{1}{2}$ til 14 Mill. Bushels. Det nytter ikke stort at bede nogen tænke sig én udstrakt Hvedemark paa 200 danske Kvadratmil; thi der er næppe nogen, der kan forestille sig dette. — Og saa ligger der endnu 2—300 Mill. Acres Land og venter paa at blive opdyrkede.

Men længe før dette er sket, vil Kanada have godtgjort sit Krav paa det Navn, hvormed det ynder at pynte sig, »Rigets Kornkammer«, »The Granary of the Empire«. Endnu er hele Produktionen af Hvede derovre ikke naaet til 100 Mill. Bushels (96,686,000

Bush. i 1902), medens de Forenede Staters Hvedeproduktion samme Aar var 670 Mill. og Ruslands 648,707,000. Men man kan roligt forudsige, at Produktionen i de nærmeste Aar vil omtrent fordoble sig, om ikke fra Aar til Aar, saa i hvert Fald fra Femaar til Femaar, og Kanada ejer i sine længere Sommerdage og bedre Jordbund Fordele, der bevirker, at langt over Halvdelen af Afgrøden kan sælges som absolut første Klasses Hvede, medens kun en ringe Del af Fristaternes kommer i denne Klasse. Det siger sig selv, at Udførslen vokser i Forhold til denne voldsomme Stigning i Produktionen, og det er derfor kun naturligt, at Værdien af denne Udførsel er steget fra 21 Mill. Kr. i 1896 til 68½ Mill. i 1902.

Dog, det er ikke alene Hvedeudførslen, der vokser. Var det kun den, vilde det hele nærmest kun have akademisk Interesse for os Danske. Ganske anderledes forholder det sig derimod, naar Udførslen af Mejeriprodukter stiger i samme Omfang. Den sidste tilgængelige Regeringsstatistik for Malkekør er for 1891 og viser, at Antallet var steget i det da forløbne Tiaar fra 1,600,000 til 1,860,000. Men hvorledes Tilvæksten i Køernes Antal har holdt Skridt med hele den øvrige Udvikling siden da, viser sig deraf, at i Provinsen Ontario alene er Antallet steget fra 891,000 i 1896 til 1,100,000 i 1902. Den hele Udførsel af Landbrugsprodukter er da ogsaa i bestandig Stigning, saa at dens Værdi, der i 1901 var 288 Mill. Kr., i 1902 var vokset til 350 Mill.

Og der er slet ingen Grund til at antage, at denne Stigning skulde ophøre eller blot aftage i Hastighed, dertil har Trivslen slaaet for dybe Rødder i den frodige

jomfruelige Jordbund. Selv der, hvor Væksten er mindst, er den stor nok til at indgyde Respekt. Udførslen af Smør beløb sig saaledes i 1890 kun til godt 1 Mill. Kr.; men i 1900 var den steget til 18,746,000 Kr. og i 1902 til 20,715,000 Kr. Og samtidig er Kvaliteten af Smørret forbedret i saa høj Grad, at Kanada, i Stedet for i 1895 at faa 17,¹¹ Cent for Pundet, i 1902 fik 20,⁴⁹ — en Forøgelse i Pris af 19,⁷⁵ $\frac{0}{100}$, medens Danmark, der i 1895 fik 22,²³ Ct., i 1902 kun var naaet frem til 23,⁷³ Cent eller en Forøgelse af 6,⁷⁵ $\frac{0}{100}$. Denne ringere Fremgang for vort Vedkommende skyldes naturligvis til Dels, at vi er nærmere end Kanada ved Grænsen for det opnaaelige; men ogsaa kun til Dels. Delvis har det sin Grund i Omstændigheder, vi selv er Herre over. Thi der kan ikke være Skygge af Tvivl om, at det vilde forhøje Kvaliteten og følgelig Prisen paa dansk Smør ret betydeligt, om Andelsmejerierne ligesom i Irland og Kanada vilde staa fast paa at betale den leverede Mælk efter Beskaffenhed og ikke efter Mængde alene.

Og dernæst burde selvfølgelig Smørret afskibes friskt hver eneste Dag. Vi er saa nær ved det engelske Marked, at vi med Sindsro burde kunne se paa Kana-diernes Fremgang. Det er ikke med Smør, der paa Forhaand er dømt til at være næsten 8 Dage gammelt, før det kommer paa Markedet, at dansk Smør burde kappes. Vi burde søge at opnaa omtrent samme Pris som Franskmændene, og dette vilde fra Aar til andet betyde fra 15 til 25 Øre mere pr. Pund. Mon ikke det kunde betale sig for Andelsselskaberne selv at lade Dampere løbe over med deres Varer, dersom Dampskibsselskaberne ikke vil sende daglige Dampere. Hvis

man blot vil regne med 10 Øre mere pr. Pund, skulde man synes, at de 16 Mill. Merfortjeneste paa vor Smørudførsel kunde bære en god Del Transportudgifter.

Men medens disse to Foranstaltninger vilde gøre dansk Smør ensbetydende med virkelig første Klasses Smør, saa vil vi ved at lade staa til som hidtil en skønne Dag vaagne op og finde, at irsk, kanadisk og sibirisk Smør har taget vort Smørs Plads. Thi i Masseproduktion kan vi ikke konkurrere med noget af disse Lande, og hvad naturlige Betingelser for Produktion af fint Smør angaar, er Irland forud for os.

Men det vældige Opsving i det kanadiske Landbrug kendes dog langt mere paa andre Artikler. Saaledes er Værdien af Baconeksporten vokset fra 2,160,000 Kr. i 1890 til 46,850,000 Kr. Ogsaa her kunde vi nogenlunde let holde Têten. Da vi har saa nær til Marked, behøver vi ikke at salte vort Bacon saa stærkt som Kanadierne og kunne følgelig opnaa bedre Priser. Men Kanadierne sender deres Bacon vel indpakket i Kasser; vi sender vort i Lærred, hvad der altid indvirker mer eller mindre uheldigt paa Varens Udseende og hyppigt paa dens Beskaffenhed. Og medens Kanadierne betaler deres Agenter i England 1 % Kommission, saa betaler de danske Andelsslagterier baade 2 og 3 %.

Saaledes vokser Massen og Værdien af Kanadas Udførsel fra Aar til Aar. I 1890 udførtes der for c. 34 Mill. Kr. Ost, i 1902 for c. 73 Mill. Kr., i 1890 udførtes der for c. 25½ Mill. Kr. Kvæg, i 1902 for 39 Mill. Kr. Aar efter Aar vælder fra Kanada en stedse stigende Flod af Næringsmidler ind over Englands Kyster, og skal ikke vor Produktion, underfuld

som den er, drukne i de nye Landes Masseproduktion, maa vi sørge for vedblivende at være foran i Henseende til Produkternes Finhed. Og vi kan det, naar bare vi selv vil, fordi vi har saa let ved at komme først til Mølle.

Thi Kanada er nu engang en 6—7 Gange længere fjærnet fra England end Danmark, og, hvor energisk det end stræber, kan det aldrig fuldstændig besejre de heraf flydende Ulemper. — Men naar et Land med saa uhyre Fremtidsmuligheder som Kanada arbejder med en saa rastløs Energi paa at udvikle disse, maa vi ikke paa nogen Maade tro den hellige Grav vel forvaret blot paa Grund af Afstandsvanskelighederne; thi gør vi det, vil Kanada sikkert nok snart løbe fra os. Ikke alene er Landet rigt paa frugtbare, endeløse Prærier og mægtige ubetraadte Urskove; men dets Mineralrigdom, som Menneskeheden knapt nok har begyndt at trække paa, staar i Forhold til alle de andre naturlige Rigdomskilder. Derfor har Kanadas Udførsel næsten fordoblet sig i det sidste Tiaar — fra 417 Mill. Kr. i 1892 til 776 Mill. i 1902. Af disse falder 128 Mill. paa Mineralier, 51 Mill. paa Fiskeri, 117 Mill. paa Skovbrug — Tømmer, Papirmasse etc. — og 168 Mill. paa Fabriksvarer af enhver Art. — Men vigtigst er og bliver dog Agerbruget med sine 350 Mill.

Og det er da ogsaa her, at de største Anstrængelser gøres for at bære Kanada fremad, fra Regeringens som fra Borgernes Side. Straks efter Transvaalkrigens Ophør saa Kanadierne, at der aabnede sig et nyt Marked for deres Landbrugsprodukter i Sydafrika. Øjeblikkelig satte Regeringen sig i Bevægelse for at opnaa en regulær direkte Dampskibsforbindelse en

Gang om Maaneden, med det Resultat, at Udførslen til Sydafrika er stegen til godt 10 Mill. Kr. fra en ren Bagatel. Det var rart, om vi Danske kunde gjort noget lignende; men vi er vel sagtens for faa og for smaa til det.

Dog dette er kun et enkelt Bevis paa, hvorledes der arbejdes i Kanada; det kunde suppleres med mange. Og det er kun en naturlig Følge af den høje Grad af Selvstændighedsfølelse og Oplysning, der findes blandt de kanadiske Farmere. I Henseende til Oplysning er de danske Bønder vel nok endnu et godt Hestehoved forud for deres kanadiske Fæller; men ogsaa paa dette Omraade maa de vedblivende arbejde energisk, om de vil beholde deres Forspring. Thi spredt ud over det vældige Land findes Landbohøjskoler og Landbrugsskoler i Mængde, hvor ofte Videnskabsmænd af højeste Rang er at finde blandt Lærerne, og hvor blandt mangfoldig anden Undervisning Eleverne bliver systematisk oplærte til at bedømme Egenskaberne hos vore almindelige Husdyr. Særlig for Malkekøernes Vedkommende lægges der megen Vægt paa, at Eleverne danner sig en selvstændig og paa Grunde bygget Mening om de forskellige Kvaliteter hos den Ko, som med dette Formaal for Øje fremføres for Klassen. Og hvor godt Resultatet af denne Undervisning har været, ses bl. a. deraf, at der er stort Begær efter Landbrugsskolernes Elever som Dommere ved Dyrskuerne. Mon ikke en lignende Undervisning med Fordel kunde gives paa vore Landbrugsskoler og kommende Husmandsskoler.

Og, fordelte saaledes, at de kommer til at arbejde under de i de forskellige Provinser herskende klimatiske Betingelser og Jordbundsforhold, findes fem store, rigt

udstyrede Forsøgsgaarde. De har nu været etablerede i 16 Aar, og det er ikke for meget sagt, at allerstørste Delen af det kanadiske Landbrugs Trivsel kan direkte eller indirekte føres tilbage til disse Forsøgsgaarde, hvor en hel Hær af Videnskabsmænd og videnskabeligt uddannede Landmænd og Gartnere er beskæftiget med at anstille Forsøg, tage Analyser o. s. v. Dette er — om end det fundamentale — langt fra det eneste Arbejde, der paahviler Forsøgsgaardenes Personale. Farmerne fra hele Provinsen gør disse Gaarde til Maalet for deres Udflugter i en saadan Udstrækning, at sidste Aar en enkelt af dem var besøgt af over 30,000. Alene at vise disse omkring og besvare deres Spørgsmaal udgør et ganske betydeligt, men langt fra det eneste Ekstraarbejde, der paahviler Personalet. Thi enhver Farmer, der ønsker udsøgt Saasæd, har blot at henvende sig til Bestyreren paa en af Forsøgsgaardene, og han vil da faa tilsendt en lille Pakke indeholdende 3 Pund Sæd med nøjagtige Anvisninger paa, hvorledes han skal behandle det for hurtigst muligt at faa fornøden Saasæd; og ikke mindre end 42,000 Farmere har i Fjor benyttet sig heraf. I Tilslutning hertil har Forsøgsgaardenes Embedsmænd et meget stort Arbejde med at besvare indkomne Anmodninger om Vejledning og give Raad for alle mødende Tilfælde. Thi Farmerne véd, at i hvad de end spørger om, vil de have en trofast Raadgiver i Forsøgsgaardenes prøvede Erfaring, og derfor spørger de ogsaa saa flittigt. Slaar en Afgrøde fejl, straks indsendes nogle Aks til Undersøgelse; vil en Mand prøve en ny Gødning, saa analyseres den her for ham; har han avlet et sjældent Æble eller en usædvanlig Roe, straks véd Forsøgsgaardene Navn for

den. Det er derfor let forstaaeligt, at der i Fjor indkom over 73,000 Forespørgsler til de fem Forsøgsgaarde, og at 42,000 Breve maatte skrives til Svar, medens Resten kunde besvares med trykte Cirkulærer. Men det giver et godt Udtryk for, i hvor høj en Grad Samarbejde mellem Aandens og Haandens Arbejdere finder Sted til Fremme af Landbrugets Interesser.

Men ved Siden af alt dette lægges selvfølgelig det største Arbejde ind i selve de forskellige Forsøg, der uafsladelig foretages paa disse store Forsøgsgaarde. For at give en Idé om Omfanget af dette Arbejde skal blot anføres et eneste Eksempel, hentet fra Frugtavlén. I den til Forsøgsgaarden i Britisk Kolumbia hørende Frugthave anstilles der for Tiden Forsøg med ikke mindre end 2576 forskellige Varieteter af Frugttræer.

Naar da Aaret er omme indgives fra hver af Forsøgsgaardene Beretning om Aarets Arbejde. Disse Beretninger samles og trykkes for at udsendes i titusindvis til Farmerne, der saaledes sættes i Stand til at høste Frugterne af alle de nyeste Erfaringer, der paa Forsøgsgaardene gøres i Henseende til rationelt Landbrug.

Alle disse Forsøg, udførte saavel paa Landbohøjskolerne som paa Forsøgsgaardene, følges af Farmerne med Interesse. Det er endogsaa lykkedes den bekendte Landbohøjskole i Guelph at vække deres Interesse for sine Forsøg i en saadan Grad, at ikke mindre end c. 3500 Farmere rundt omkring i Ontario har stillet sig selv og Part af deres Jord til Skolens Raadighed og nu foretager Forsøg under dens Ledelse.

Men skønt der saaledes gøres meget for at udanne Farmerne til dygtige Landmænd, skønt deres

Intelligens og Kundskabsfylde, taget i sin Almindelighed, næppe staar saa synderligt tilbage for de danske Bønders, og skønt Landet og Landbruget gaar fremad med Kæmpeskridt, saa er den enkelte Farmers Liv dog ingenlunde en Dans paa Roser. Kanadas gode Skæbne har nu en Gang gjort det til en integrerende Bestanddel af det mægtige amerikanske Fastland og givet det saadanne Produktionsbetingelser, at det tilligemed de Forenede Stater danner et stort producerende og forbrugende Hele, saa økonomisk uafhængig som vel muligt af hele den øvrige Verden. Men Kanadas onde Skæbne har i Spidsen for begge disse Lande stillet Folk, der har den mest ubetingede Tro paa Hensigtsmæssigheden af ved uhyre Toldmure at skille, hvad der hører sammen, og saaledes at hindre de to Landes Produktion og Forbrug i at finde og udfylde hinanden. Til Trods herfor søger dog stadig en meget betydelig Del af Handelen at krybe over Muren, og saa stærk er den naturlige Trang hos de to Folk til at handle med hinanden, at Kanadas Indførsel fra det ved Præferentialtarifer begunstigede Frihandelsland, England, i 1902 kun var 49,400,000 Doll. eller 23,29 % af den samlede Indførsel, medens de stærkt toldbeskyttede Fristaters Indførsel til det næsten lige saa stærkt toldbeskyttede Kanada beløb sig til 129,800,000 Doll. eller 61,15 % af Totalindførslen. Samme Aar var Udførslen til England 117,300,000 Doll. og til Amerika trods Toldmuren 71,200,000 Doll. eller henholdsvis 55,43 og 33,64 % af Kanadas hele Udførsel — *naturam furca pellas ex*, hun kommer dog igen, den Heks.

Men dette Beskyttelsessystem falder med hele sin tunge Byrde paa Farmerne, der maa betale Toldskatten

af alt deres Forbrug uden at kunne faa nogen Erstatning gennem Beskyttelsen, fordi en Produktion, der har et Overskud at udføre, som vel bekendt er, ikke lader sig beskytte. Saa længe Fristaterne fastholder sine Toldsatser paa alle Kanadas Produkter, vil de kanadiske Farmere imidlertid have at bære Byrden med saa megen Anstand, som de formaar; thi det er næppe rimeligt, at deres Regering da vil opgive sine Gengældelsestarifer. Og det er ikke let at forudsige, hvornaar de Forenede Stater kommer saa vidt, at de ser, hvor selvmorderisk deres Toldskatter virker. Antitrustbevægelsen vil maaske bevirke, at det sker snart; — og maaske vil det ikke ske, før den i modsat Fald uundgaelige sociale Revolution har vendt op og ned paa hele Amerika.

Alt imens gør Kanada hvad det formaar for at raade Bod paa dets Farmeres uheldige Stilling ved at søge ny Markeder, og et saadant har det jo allerede fundet i England. Det vilde være fristende at søge at paavise, hvorledes de Forenede Staters Holdning i Toldspørgsmaalet ligger til Grund for Kanadas Begejstring for Chamberlains Toldpolitik; her har det imidlertid kun Interesse at paapege, at det ikke mindst er denne interamerikanske Toldpolitik, der, ved at lægge tunge Skatter paa alle Farmernes Fornødenheder, hindrer saavel Fristaternes som de kanadiske Farmere i at drage blot nogenlunde fuld Fordel af alle de gunstige Betingelser, hvorunder de arbejder. — Men der er ogsaa andre Grunde til Farmernes ugunstige Stilling.

I de gamle Provinser hersker alle de gamle Landes økonomiske Forhold. Thi de udstrakte Arealer, der endnu henligger uopdyrkede, er enten allerede under-

givne privat Ejendomsret og holdes af Ejerne ude at Produktionen i Forventning om Prisstigning, eller de er saa lidet egnede for Landbrug, at Nybyggerne foretrække at gaa længere Vest paa. Og de fleste af Farmerne i de ældre Provinser har deres Gaarde saa vel behæftede, som det i det hele taget har været dem muligt. En Bonde, der ejer en ubehæftet Farm, kan klare sig godt igennem til Trods for de meningsløse Toldskatter, der hviler paa ham; men har han sin Gaard behæftet med Pantegæld, er han ikke en Smule bedre stillet end sin europæiske Kollega i samme Stilling, snarere værre, fordi Arbejdslønnen, skønt ikke høj, er forholdsvis højere end i Evropa, og fordi den sparsomme Befolkning lægger mangan en Hindring i Vejen for en virksom Anvendelse af Andelssystemet. Bønderne sidder da ogsaa hyppigt nok og hænger ved deres ingenlunde for vel drevne Gaarde. I den sydlige Del af de gamle Provinser, navnlig paa hele Niagara-halvøen, har de fundet en Redning i Frugtavlen, der ikke regnes for at have givet Udbytte, hvis ikke Nettofortjenesten pr. Td. Land er fra 1000 til 1500 Kr. aarlig. I et Land hvor Vinterkulden er saa stræng, at Frugttræerne dør i hundredevis hver Vinter, selv paa Forsøgsgaardene, er det lykkedes Bønderne ved rationel Frugttrædyrkning at avle saadanne Kvantiteter af Frugt, at de ikke alene fuldt ud forsyner et meget stærkt frugtspisende Hjemmemarked, men ogsaa kan udføre til England for ca. 10 Mill. Kr. Æbler aarlig. Frugten er som næsten al amerikansk Frugt langt fra saa saftig og aromatisk som den, der avles i Danmark; men dette er kun én Grund mere til at undres over, at vore Bønder ikke sætter mere ind paa rationel Frugtavl.

Men medens saaledes Frugtavlen er bleven den Redningsplanke, hvortil Farmerne i det sydlige Kanada har klamret sig, staar det mindre godt til i den nordlige Del, hvor Vinterkulden gør Udbyttet af Frugtavl til en saare usikker Indtægtskilde, medens Nattefrosten, Kanadas lumskeste Fjende, ofte mer eller mindre fuldstændigt ødelægger Kornafgrøden. Det er derfor heller ikke ualmindeligt at se en Familje bryde op for at søge sig et nyt Hjem paa Manitobas eller Nordvestterritoriernes Prærier, og utallige er de beskedne Plankehytter, der i de seneste Aar har rejst sig herude. Men det koster Arbejde, Slid og Savn at danne det ny Hjem, — hvor meget kan kun den forestille sig, der har set det gjort, der har set Nybyggeren leve sit ensformige Liv i ustandseligt Slid, milevidt fra nærmeste Nabo, i stort som i smaat henvist til sine egne Hjælpekilder. Den udvikler Karakteren, denne Stolen paa sig selv, den bringer Uafhængighedsfølelse og Intelligens i Følge; men hvor haardt er ikke den Smule Hjem erhvervet, hvor er der ikke slidt for den Smule Lykke.

Saa kommer maaske en eller anden engelsk Lord og køber for Spotpris nogle Millioner Acres Jord i Nybyggerens Nærhed, som da Mr. Balfour for en Slik købte en stor Del af Grunden, hvorpaa den blomstrende Hovedstad i Manitoba, Winnipeg, er bleven opført. Eller et Aktieselskab, oprettet af rige Amerikanere og Englændere for Konstruktion af hundredmile lange Vandingskanaler faar overdraget al ledig Jord, eller et Jernbaneselskab anlægger en Jernbane gennem Distriktet og faar til Belønning nogle Millioner Acres Land. I alle disse Tilfælde skal Nybyggerne fremtidigt købe

deres Jord af disse Grundejere, og den frie Adgang til Jorden, der er den nødvendige Betingelse for en hurtig og virkningsfuld Opdyrkning af Prærierne, er lukket eller i hvert Fald vanskeliggjort. Da Kineserne koloniserede Kina, tillodes det ingen at opdyrke Jord, før al den Jord, der var indenfor Grænsen af det dyrkede Land, var taget i fuld Brug. Derfor var Samarbejde altid muligt, derfor er og har altid Kineserne været saa fortrinlige Landbrugere, derfor var Næringsmidler altid — undtagen i Tilfælde af Oversvømmelse eller Tørke — rigelige og utrolig billige.

I Kanada er der derimod maaske næppe nok en eneste Farm, hvor al Jorden er opdyrket, og hvad endnu værre er, ind imellem de dyrkede Farme skyder sig de udstrakte udyrkede Arealer, tilhørende Lorderne, Jernbane- og Vandedningsselskaberne. Derved tvinges Farmerne til at sprede sig ud over et saa vældigt Areal, derfor har Nybyggeren kun sig selv at stole paa, derfor er de fleste af de ved Samvirken opnaaelige Fordele tabte for ham. Efterhaanden som Tilstrømningen af Kolonister vokser, efterhaanden som Prærierne bliver bedre befolkede, vil disse Ulemper vel nok blive noget mindre følte; men selv i heldigste Tilfælde vil der blive langt — alt for langt — fra Nabo til Nabo.

Det er saaledes ikke noget absolut Eldorado, der vinker os til Kanada. Naar en Mand føler, at han ikke kan naa sit Maal i sin Hjemstavn, naar han absolut vil udvandre, da kan han næppe for Øjeblikket gøre bedre end at gaa til Kanada. Med et Par stærke Arme og en ærlig Vilje vil han dér være i Stand til at tjene sit Brød og i Tidens Løb maaske arbejde sig op til nøjsom Velstand paa sin Farm. Men de store Gevin-

ster i Lotteriet ligger ikke og venter paa ham paa Landevejene, og hans Muligheder for som Landmand at erhverve sig Rigdom er i hvert Fald ikke større end Mulighederne for at gaa til Bunds. Og hvert Aar optager engelske Godsejere, kanadiske Jernbanselskaber o. s. v. stedse større Arealer af Landet; saa vil nogen søge sin Lykke i Kanada, maa han helst gøre det snart, medens der endnu er fri Adgang til Jorden.

Thi bagefter kommer ikke alene tyndt Øl og magert Sul, men de stadigt voksende Forpagtningsafgifter til hans Naade Duken.

Naar nu Resultaterne af alt det foranstaaende skal sammenfattes, og Faren for kanadisk Konkurrence opgøres, da tør man vel nok sige, at der er ingen overvældende Chance for, at Kanada i en nærmere Fremtid skal kunne erobre vor Plads paa det engelske Marked, naar blot de danske Bønder holder sig vaagne. Og ud over en nærmere Fremtid er det umuligt at gaa. Thi da vil saa mange andre Omstændigheder kunne komme til at spille en Rolle. England vil maaske — skønt det skulde synes lidet troligt — gaa over til Toldbeskyttelse, og dets udsultede Arbejdere vil da flokkes til Kanada, hvor Produktionen saa maaske vil antage ny Former og gaa mere i Retning af industriel Virksomhed. Thi et udsultet, affolket England vil ikke kunne forbruge Kanadas stadigt voksende Overskudsproduktion, og en industridrivende Befolkning vil da vokse op, der i Landet selv vil forbruge Landets Produktion.

Eller England kan ved at beskatte sine Grundværdier tvinge sine Godsejere, der nu holder største Delen af Landet som Lystgaarde, Vildtparker og tidselbevoksede »Græsgange«, til at sælge til Mænd, der kan og vil arbejde i Produktionens Tjeneste. Danmarks Konkurrence med Kanada vil da være forbi; thi England vil da kunne ernære sig selv.

Eller endelig vil maaske den kinesiske Toldmur, rejst mellem Kanada og Fristaterne, en skønne Dag styrte sammen — under Folkenes fredelige, glade Haandslag eller under Anarkisternes Dynamitpatroner — og den kanadiske Udførsel af Landbrugsprodukter vil da strømme over den nedbrudte Grænse, og England maa søge sine Næringsmidler andetsteds fra.

Eller — alt bliver ved at gaa som det gaar, og da vil vi kun have os selv at takke, om vi ikke bestandig er forud for Kanada.

Korrelation.*)

Af

Edv. Ph. Mackeprang.

Statistikeren opstiller sine Tal i Tabeller af forskellig Form, dels i Tabeller med enkelt, dels i Tabeller med dobbelt Indgang. Et Eksempel paa en Tabel med dobbelt Indgang findes i Befolkningsstatistiken, naar Brudgommens og Brudens Aldre stilles i Forhold til hinanden, jfr. omstaaende Tabel I, medens f. Eks. en Tabel med enkelt Indgang kun angiver Brudgommenes Antal i forskellige Aldersklasser, jfr. Tabel II. Man kan sammenligne de to Tabelformer henholdsvis med en grafisk Fremstilling i Rummet og i Planen; i sidstnævnte kan der kun afsættes ud ad 2 Akser, man kan kun fremstille x og y 's indbyrdes Afhængighed, i først-

*) Den væsentligste Litteratur angaaende dette Emne: Bowley: Elements of Statistics, London 1901, p. 316—328. Davenport: Statistical methods with special reference to biological variation, New York 1899. Duncker: Die Methode der Variationsstatistik, Leipzig 1899. Norton: Statistical studies in the New York money-market, New York 1902. Pearson: Mathematical contributions to the theory of evolution i Philos. Transact. Roy. Soc. London, 1894, 1895 og 1896, samt talrige andre Afhandlinger i samme. Yule: On the theory of correlation i Journal of the Roy. Stat. Society, 1897.

nævnte kan der afsættes ud ad 3 Akser, her angives x , y og z 's indbyrdes Afhængighed. I Tabel II angiver x saaledes Brudgommenes Aldre og y Brudgommenes Antal, i Tabel I angives desuden Brudenes Aldre ved z .

Tabel I. *)

	Brudgommenes Alder										
	Under 25	25—30	30—35	35—40	40—45	45—50	50—55	55—60	60—65	65—70	Tilsammen
Brudens Alder											
Under 20	2630	2071	602	168	46	21	12	5	»	»	5555
20—25..	11055	13426	4515	1344	392	149	75	33	15	6	231012
25—30..	4795	10158	5009	1776	674	299	148	57	24	14	822962
30—35..	1042	2732	2637	1403	757	345	180	91	40	19	89254
35—40..	253	668	814	791	545	339	230	117	46	38	103851
40—45..	45	182	266	270	376	278	207	129	63	38	181872
45—50..	14	48	70	106	163	215	169	111	70	43	181027
50—55..	4	13	26	26	42	69	98	86	63	30	16473
55—60..	2	2	7	5	9	18	46	53	38	29	15224
60—65..	1	»	»	»	6	5	8	22	23	22	1299
65—70..	»	1	1	»	2	3	2	6	3	10	735
over 70.	»	»	»	1	»	»	»	»	2	3	1117
Tilsammen .	19841	29301	13947	5890	3012	1741	1175	710	387	252	12576381

Tabel II. *).

Brudgommenes	
Alder:	Antal:
Under 25 Aar	19841
25—30	29301
30—35	13947
35—40	5890
40—45	3012
45—50	1741
50—55	1175
55—60	710
60—65	387
65—70	252
over 70	125

*) Statistisk Tabelværk, 4de Række, Litra A, Nr. 9.

Vi vil i det følgende særlig rette vor Opmærksomhed paa Tabellen med dobbelt Indgang. Tabel I angiver Mandens og Kvindens Alder ved Ægteskabets Stiftelse; paa Grundlag af denne har Statens Statistiske Bureau*) udarbejdet følgende to Tabeller:

Tabel III.

Naar Mandens Alder ved Ægteskabets Stiftelse er:	gifter han sig med Kvinder i Alderen:	Antallet af saa- danne Ægte- skaber er:
22.5	23.9	19841
27.5	25.4	29301
32.5	27.5	13947
37.5	29.8	5890
42.5	33.2	3012
47.5	36.2	1741
52.5	38.9	1175
57.5	42.0	710
62.5	44.7	387
67.5	46.5	252
72.5	49.9	125

Tabel IV.

Naar Kvindens Alder ved Ægteskabets Stiftelse er:	gifter hun sig med Mænd i Alderen:	Antallet af saadanne Ægteskaber er:
18.0	26.2	5555
22.5	27.3	31012
27.5	29.3	22962
32.5	32.9	9254
37.5	37.5	3851
42.5	42.8	1872
47.5	47.6	1027
52.5	51.9	473
57.5	56.4	224
62.5	60.5	99
67.5	60.2	35
72.5	68.4	17

*) l. c.

I Tabel III betragtes Mændenes Aldre som supponerede Variable og Kvindernes Aldre som underordnede Variable, i Tabel IV omvendt. De to Tabeller ere saaledes væsentligt forskellige; den første udviser, hvilken Alder den Kvinde i Gennemsnit har, som en Mand af en given Alder gifter sig med, den anden udviser, hvilken Alder den Mand i Gennemsnit har, som en Kvinde af en given Alder gifter sig med.

Vor Undersøgelse gaar nu først ud paa at finde en Ligning for hvert af de to nævnte Forhold. Mandens Alder betegnes i Tabel III og IV henholdsvis ved x_1 og x_2 , Kvindens ved y_1 og y_2 og Ægteskabernes Antal ved h_1 og h_2 . I den første Tabel spørger man om, hvilken Værdi y har, naar x kendes, i den anden maa Spørgsmaalet være, hvilken Værdi x har, naar y kendes. Med andre Ord, vi maa hos den første Ligning kræve Formen $y = f(x)$, hos den anden Formen $x = f(y)$.

Vi antager nu, at den første Ligning har Formen

$$y_1 = a \cdot x_1$$

hvor a 's Værdi findes ved Hjælp af de mindste Kvadraters Metode som

$\frac{\sum x_1 \cdot y_1 \cdot h_1}{\sum x_1^2 \cdot h_1}$, og den anden Ligning

Formen

$$x_2 = b \cdot y_2,$$

hvor b 's Værdi er lig $\frac{\sum x_2 \cdot y_2 \cdot h_2}{\sum y_2^2 \cdot h_2}$. *)

Samtidig ved man, at Middeltallene

$$M_{x_1} = \frac{\sum x_1 h_1}{\sum h_1}, \quad M_{y_1} = \frac{\sum y_1 h_1}{\sum h_1}, \quad M_{x_2} = \frac{\sum x_2 h_2}{\sum h_2}$$

$$\text{og } M_{y_2} = \frac{\sum y_2 h_2}{\sum h_2}.$$

*) Indsætter man Tallene fra Tabel III og IV faas: $\sum h_1 x_1^2 = 73489231\frac{1}{4}$, $\sum h_1 x_1 y_1 = \sum h_2 x_2 y_2 = 63865692\frac{1}{2}$ og $\sum h_2 y_2^2 = 58332983$ samt $a = 0.8691$ og $b = 1.0930$.

Da Tallene ere beregnede paa Grundlag af en Tabel med dobbelt Indgang, fremkommer der en Række Ligninger mellem h 'erne, x 'erne og y 'erne, nemlig

$$\Sigma h_1 = \Sigma h_2, \Sigma x_1 h_1 = \Sigma x_2 h_2, \Sigma y_1 h_1 = \Sigma y_2 h_2 \\ \text{og } \Sigma x_1 y_1 h_1 = \Sigma x_2 y_2 h_2, \text{ hvoraf igen faas}$$

$$M_{x_1} = M_{x_2} \text{ og } M_{y_1} = M_{y_2},$$

$$\text{derimod er } \Sigma x_1^2 \begin{matrix} > \\ < \end{matrix} \Sigma x_2^2, \Sigma y_1^2 \begin{matrix} < \\ > \end{matrix} \Sigma y_2^2,$$

$$\Sigma x_1^2 h_1 \begin{matrix} < \\ > \end{matrix} \Sigma x_2^2 h_2 \text{ og } \Sigma y_1^2 h_1 \begin{matrix} > \\ < \end{matrix} \Sigma y_2^2 h_2.$$

Ovenstaaende Tabel I med dobbelt Indgang kan ogsaa betragtes som en Tabel med enkelt Indgang, nemlig saaledes:

Brudgommens Alder (x)	Brudens Alder (y)
$22\frac{1}{2}$	18
$22\frac{1}{2}$	18
$22\frac{1}{2}$	18
o. s. v. ialt 2630 Gange	
$22\frac{1}{2}$	$22\frac{1}{2}$
$22\frac{1}{2}$	$22\frac{1}{2}$
$22\frac{1}{2}$	$22\frac{1}{2}$
o. s. v. ialt 11055 Gange	
o. s. v.	

I denne Tabel kan vi dels lade Brudgommens Alder, dels Brudens Alder være den supponerede Variable. Med andre Ord, vi kan danne to Ligninger:

$$y = a \cdot x \text{ og}$$

$$x = b \cdot y,$$

hvor a 's og b 's Værdi ligesom tidligere er henholdsvis

$$\frac{\Sigma xy}{\Sigma x^2} \text{ og } \frac{\Sigma xy}{\Sigma y^2}.$$

Disse Værdier af a og b ere identiske med de tidligere fundne, idet

$$\Sigma xy = \Sigma h_1 \cdot x_1 \cdot y_1 = \Sigma h_2 \cdot x_2 \cdot y_2$$

$$\Sigma x^2 = \Sigma h_1 \cdot x_1^2 \text{ og}$$

$$\Sigma y^2 = \Sigma h_2 \cdot y_2^2.$$

Resultatet af denne Undersøgelse bliver altsaa, at selv om man kun har en Tabel med enkelt Indgang, er det dog muligt at danne de to Ligninger ved henholdsvis at gaa ud fra, at den ene eller den anden af de iagttagne Værdier er den supponerede; dette spiller en væsentlig Rolle, naar Tabellen med enkelt Indgang kun har faa Iagttagelser af samme Art, f. Eks.:

Brudgommens Alder	Brudens Alder
$22\frac{1}{2}$	18
$22\frac{1}{2}$	$22\frac{1}{2}$
$22\frac{1}{2}$	$27\frac{1}{2}$
O. S. V.	
$27\frac{1}{2}$	18
$27\frac{1}{2}$	$22\frac{1}{2}$
$27\frac{1}{2}$	$27\frac{1}{2}$
O. S. V.	

Af Hensigtsmæssigheds Grunde omskrives nu de forskellige Summationer paa følgende Maade:

$$\sum x_1^2 h_1 = \mu_1^2 \cdot n$$

$$\sum y_1^2 h_1 = \mu_2^2 \cdot n$$

$$\text{og } \sum x_1 y_1 h_1 = \mu_1 \cdot \mu_2 \cdot r_1 \cdot n$$

$$\text{samt } \sum x_2^2 h_2 = \mu_1^2 \cdot n$$

$$\sum y_2^2 h_2 = \mu_2^2 \cdot n$$

$$\text{og } \sum x_2 y_2 h_2 = \mu_1 \mu_2 \cdot r_2 \cdot n,$$

hvoraf igen faas

$$a = \frac{\mu_2}{\mu_1} \cdot r_1 \text{ og } b = \frac{\mu_1}{\mu_2} \cdot r_2.$$

Hvad særlig Tabellen med enkelt Indgang angaar, saa faas

$$\sum x^2 = \sum x_1^2 h_1 = \mu_1^2 \cdot n$$

$$\sum y^2 = \sum y_2^2 h_2 = \mu_2^2 \cdot n$$

$$\sum xy = \mu_1 \cdot \mu_2 \cdot n \cdot r,$$

hvoraf igen

$$a = \frac{Q_2}{\mu_1} \cdot r \text{ og } b = \frac{\mu_1}{Q_2} \cdot r.$$

I sidste Tilfælde kan man udtrykke a og b ved det samme r , noget der ikke er Tilfældet i Tabellen med dobbelt Indgang, saalænge $\frac{Q_2}{\mu_1} > \frac{\mu_2}{Q_1}$. Vi ved nemlig, at $\sum x_1 y_1 h_1 = \sum x_2 y_2 h_2$, altsaa $\mu_1 \cdot \mu_2 \cdot r_1 \cdot n = Q_1 \cdot Q_2 \cdot r_2 \cdot n_1$ og $r_1 = r_2 \cdot \frac{Q_1 Q_2}{\mu_1 \mu_2}$; d. v. s. $r_1 = r_2$, naar $\frac{Q_1 Q_2}{\mu_1 \mu_2} = 1$. Men den sidstnævnte Ligning behøver ikke at eksistere, da Q_1 og μ_2 dannes af beregnede Gennemsnitsværdier og ikke som Q_2 og μ_1 af Iagttagelsesværdier.

I Praxis gælder det mere om de enkelte Iagttagelsesværdiers Afvigelse fra deres Gennemsnit end om selve Iagttagelsesværdierne; Spørgsmaalet bliver, hvor stor Afvigelsen fra y 'ernes Gennemsnit vil være ved en given Afvigelse fra x 'ernes Gennemsnit. Har man en Tabel over Forbruget af en eller anden Vare samt denne Vares Pris i en Række af Aar, kan man spørge om, hvor meget Forbruget vil være over det sædvanlige Gennemsnit, naar Prisen er saa og saa mange Procent under sit Gennemsnit.

I saa Tilfælde vil Udviklingen dog være fuldstændig identisk med den ovenfor givne, kun at x og y saa betegner Afvigelserne for Gennemsnittet, hvoraf igen følger, at μ_1 repræsenterer Middelfejlen paa x 'erne, Q_2 Middelfejlen paa y 'erne, idet vi ved, at Middelfejlens Kvadrat er lig Summen af Afvigelsesernes Kvadrater divideret med Antallet, og $\mu_1^2 = \frac{\sum x^2}{n}$ og $Q_2^2 = \frac{\sum y^2}{n}$,

hvor Σx^2 og Σy^2 netop er Summen af Afvigelseernes Kvadrater.

Vor Opmærksomhed maa særlig knyttes til Størrelsen r i de Tilfælde, hvor man betragter Afvigelsen fra Gennemsnittet. Denne Størrelse r er først udledet af den franske Matematiker Brawais 1846, senere i 80'erne af Galton. Størrelsen er et Maal for Korrelationen mellem to Iagttagelsesrækker, et Maal for den gensidige Afhængighed, et Maal for Aarsagssammenhængen.

Værdien af r er ifølge det foregaaende lig

$$\frac{\Sigma xy}{n \cdot \sqrt{\frac{\Sigma x^2}{n}} \cdot \sqrt{\frac{\Sigma y^2}{n}}} = \frac{\Sigma xy}{n \cdot \sigma_1 \cdot \sigma_2}$$

hvor σ_1 og σ_2 er Middelfejlene, knyttede henholdsvis til x og y .

r kan aldrig være større end $+1$ eller mindre end -1 . Man ved nemlig, at

$$\begin{aligned} \Sigma (y - a \cdot x)^2 &= \Sigma y^2 + a^2 \cdot \Sigma x^2 - 2a \cdot \Sigma xy = \\ &= n \sigma_2^2 + a^2 \cdot n \cdot \sigma_1^2 - 2a \cdot n \cdot r \cdot \sigma_1 \cdot \sigma_2 = \\ &= n \cdot \sigma_2^2 + \frac{\sigma_2^2}{\sigma_1^2} r^2 \cdot n \cdot \sigma_1^2 - 2 \cdot \frac{\sigma_2}{\sigma_1} \cdot n \cdot r^2 \cdot \sigma_1 \sigma_2 = \\ &= n \cdot \sigma_2^2 (1 - r^2), \end{aligned}$$

denne Størrelse maa qua Kvadratsum altid være positiv, altsaa $(1 - r^2) > 0$.

Dersom $r = \pm 1$, maa hver sammenhørende Værdi sæt af x og y fuldstændig nøjagtigt tilfredsstille Ligningen; eller med andre Ord Korrelationen er fuldstændig, idet en Forandring i x netop frembringer den ventede Forandring i y , x er ene Aarsag til Forandring i y . At r er positiv, vil kun sige, at de to Iagttagelsesrækker varierer i samme Retning, at r er negativ, at de varierer omvendt.

Dersom $r = \frac{\sum xy}{n \cdot \sigma_1 \cdot \sigma_2} = 0$, maa $\sum xy = 0$, d. v. s.

Produktsummerne af de positive og de negative Afvigelser maa fuldstændig ophæve hinanden, noget der er Tilfældet, hvis x og y er tilfældig kombinerede, hvad der igen vil sige, at Korrelationen er Nul.

I Almindelighed vil man faa r liggende mellem 0 og ± 1 ; i saa Tilfælde er der delvis Korrelation, det vil sige der findes andre Aarsager end x , der paa-virker y ; jo nærmere r er ved ± 1 , des bedre maa Korrelationen være og omvendt. *)

Før vi gaar videre, skal vi gennemgaa et Eksempel taget fra Bowley (l. c.).

I nedenstaaende Tabel angiver Talrækken X den aarlige Ægteskabshyppighed, Talrækken Y Hvedepris-erne, begge for Aarene 1875—94. Det gælder om at vise, hvor stor Korrelationen er mellem disse to øko-nomiske Fænomener. Man danner i det Øjemed Tal-rækkerne x og y ; den første angiver Afvigelsen mellem X og Gennemsnittet $\frac{\sum X}{n} = 15.17$, den anden Afvig-

elsen mellem Y og Gennemsnittet $\frac{\sum Y}{n} = 37.10$.

Endelig dannes en 5te Kolonne xy simpelthen ved Multiplikation af Kolonne x og y . Summen af denne Kolonne $\sum xy = 627$.

*) Til hver af de ovenfor beregnede Størrelser knytter sig en

Middelfejl; saaledes har M_x Middelfejlen $\frac{\sigma_x}{\sqrt{n}}$, σ Middelfejlen

$\frac{\sigma}{\sqrt{2n}}$, r Middelfejlen $\frac{(1-r^2)}{\sqrt{n}}$ og $r \cdot \frac{\sigma_1}{\sigma_2}$ Middelfejlen $\frac{\sigma_1}{\sigma_2} \cdot \sqrt{\frac{1-r^2}{n}}$

(Pearson og Filon i Phil. Trans. 1898.)

$$\text{Endvidere beregnes } \sigma_1 = \sqrt{\frac{\sum x^2}{n}} \text{ og } \sigma_2 = \sqrt{\frac{\sum y^2}{n}}$$

til henholdsvis 0.651 og 102.

Nu har vi alle de nødvendige Faktorer til Bestemmelsen af

$$r = \frac{627}{20 \cdot 102 \cdot 0.651} = +0.47,$$

idet Antallet af Aar (n) er lig 20.

Tabel V.

Aar	Ægte- skabshyp- pighed X	x	Hvedepris Y	y	xy
			sh. d.		
1875	16.7	+ 1.53	45 2	+ 88	+ 135
1876	16.5	+ 1.33	46 2	+ 100	+ 133
1877	15.7	+ .53	56 9	+ 227	+ 120
1878	15.2	+ .03	46 5	+ 103	+ 3
1879	14.4	— .77	43 10	+ 72	— 55
1880	14.9	— .27	44 4	+ 78	— 21
1881	15.1	— .07	45 4	+ 90	— 6
1882	15.5	+ .33	45 1	+ 87	+ 29
1883	15.5	+ .33	41 7	+ 45	+ 15
1884	15.1	— .17	35 8	— 26	+ 4
1885	14.5	— .67	32 10	— 60	+ 40
1886	14.2	— .97	31 0	— 82	+ 80
1887	14.4	— .77	32 6	— 64	+ 49
1888	14.4	— .77	31 10	— 72	+ 55
1889	15.0	— .17	29 9	— 97	+ 16
1890	15.5	+ .33	31 11	— 72	— 23
1891	15.6	+ .43	37 0	— 10	— 4
1892	15.4	+ .23	30 3	— 91	— 21
1893	14.7	— .47	26 4	— 138	+ 65
1894	15.1	— .07	22 10	— 180	+ 13

Vi har talt om Korrelation mellem Afvigelserne fra Gennemsnittet; man kunde nu spørge, om Begrebet r , der ogsaa findes ved Bearbejdelse af selve Iagttagelserne, ligeledes giver et Udtryk for Korrelationen mel-

lem disse. Hertil maa dog delvis svares nej. Er Ligningen mellem Afvigelse

$$y = ax,$$

bliver Ligningen mellem Iagttagelserne (X og Y)

$$Y - M_y = a (X - M_x) \text{ og}$$

$$Y = a X + K.$$

Udtrykket $\Sigma (Y - a X - K)^2 = v^2 (1 - r^2)$ maa altid være positivt, altsaa maa r ligge mellem ± 1 , men da $\Sigma Y X$ aldrig kan blive Nul, saalænge Y og X begge

ere positive Størrelser, kan $r = \frac{\Sigma Y X}{\sqrt{\Sigma Y^2 \cdot \Sigma X^2}}$ aldrig

blive Nul.

Med andre Ord naar Resultatet af en Undersøgelse giver $r = \pm 1$, kan man hævde fuldstændig Korrelation; for alle andre Værdier af r kan man derimod intet udsige om Korrelationen.

Ved en økonomisk-statistisk Undersøgelse af denne Art er der endnu en Række Bemærkninger at gøre.

Har man f. Eks. Ægteskabshyppigheden og Importen pr. Individ en Række af Aar og spørger om Korrelationen herimellem, saa er det bedst først at underkaste Iagttagelserne en særlig Behandling. Bevægelsen i Importen saavel som Bevægelsen i Ægteskabshyppigheden fra Aar til Aar skyldes to forskellige Grupper af Aarsager: en Gruppe af Aarsager, der virker i en enkelt bestemt Retning, og en anden Gruppe, der virker snart i en, snart i en anden Retning. Med Samfundsudviklingen stiger Importen paa Grund af en stadig virkende (ganske vist snart stærkere snart svagere) Række Aarsager, medens Svingningerne fra Aar til Aar skyldes en helt anden Række Aarsager; ligeledes ved Ægteskabshyppigheden.

Det gælder her at eliminere den Bevægelse, som Samfundsudviklingen (eller hvad man nu vil kalde det) foraarsager, saa at man kun har at gøre med de særlige Aarsager fra Aar til Aar, og saa besvare Spørgsmaalet, hvorvidt disse særlige Aarsager, der paavirker x eller y , udelukkende er y henholdsvis x eller andre.

En saadan Eliminering kan foretages paa mange forskellige Maader. Norton (l. c.) antager, at Samfundsudviklingen lader Iagttagelserne vokse efter den almindelige Renteformel $a(1+v)^t$. Man maa indvende mod denne Fremgangsmaade, at dens Forudsætning konstant v ubetinget er ukorrekt; Samfundsudviklingen er snart svagere, snart stærkere, kun indenfor et begrænset Tidsrum er Forudsætningen gyldig. Hooker*) foreslaar at erstatte hver Iagttagelse med Gennemsnittet af denne, de to foregaaende og de to efterfølgende; denne Fremgangsmaade er ganske vist ret vilkaarlig, men dog langt at foretrække for Nortons. Man kan

efter en saadan Bearbejdelse benytte $r = \frac{\sum xy}{n \cdot \sigma_1 \cdot \sigma_2}$, idet x og y betyder Afvigelserne mellem de iagttagne og de beregnede Værdier, og $\sum xy = 0$ omtrent svarer til $r = 0$.

Ret naturlig synes endnu en lille Ændring; i Stedet for at regne med Afvigelsen mellem den iagttagne og den beregnede Værdi, saa at regne med denne Afvigelse sat i Forhold til den iagttagne Værdi.

Hele vor Undersøgelse angaaende Korrelation hviler paa, at den antagne Ligning $y = ax$ er nogenlunde rigtig; dersom nemlig Ligningen mellem y og x

*) Correlation of the marriage-rate with trade i Journal of the Roy. Stat. Society 1901.

er en anden, kan r , naar man benytter Ligningen $y = ax$, aldrig blive ± 1 , om end den som oftest ikke vil afvige meget derfra.*)

Har Kurven saaledes den ret almindelige Form

$y = \frac{a}{x^b}$, kan man vanskelig uden grov Unøjagtighed

tvinge den til at være $y = ax$. Bedst er det i saa Tilfælde — efter at have benyttet Hookers Metode og

*) Ligningen mellem Afvigelserne kan skrives under Formen

$$y = ax + bx^3 + cx^5 + \dots + vx^{2n-1} + \dots$$

hvor $a, b, c \dots$ maa have samme Fortegn, da man samtidig skal have opfyldt Betingelsen $\Sigma x = 0$ og $\Sigma y = 0$.

Korrelationen r bliver saaledes, naar Ligningen har Formen

$$y = ax + bx^3 \text{ (istedetfor Formen } y = ax) \text{ lig}$$

$$\begin{aligned} \frac{\Sigma xy}{\sqrt{\Sigma x^2} \cdot \sqrt{\Sigma y^2}} &= \frac{\Sigma (ax^2 + bx^4)}{\sqrt{\Sigma x^2} \cdot \sqrt{\Sigma (ax + bx^3)^2}} \\ &= \frac{\sqrt{a^2 (\Sigma x^2)^2 + b^2 (\Sigma x^4)^2 + 2ab \Sigma x^2 \Sigma x^4}}{a^2 (\Sigma x^2)^2 + b^2 \Sigma x^2 \Sigma x^6 + 2ab \Sigma x^2 \Sigma x^4} \end{aligned}$$

Her er $(\Sigma x^4)^2 < \Sigma x^2 \Sigma x^6$, men Forholdet mellem de to Størrelser er nær ved 1.

Afvigelserne fordeler sig i store Træk efter Eksponentialformlen, der groft kan udtrykkes ved følgende Tal:

25 ⁰ / ₁₀ af Tilf. har i Gnst. en Afvig. af 0.2 Gange Middelfejlen					
25 ⁰ / ₁₀	—	—	—	0.5	—
25 ⁰ / ₁₀	—	—	—	1.0	—
25 ⁰ / ₁₀	—	—	—	1.8	—

Med andre Ord vi kan tilnærmelsesvis sætte Værdierne af x lig 2, 5, 10 og 18; i saa Fald faas

$$(\Sigma x^4)^2 = c. \quad 13125 \text{ Millioner}$$

$$\Sigma x^6 \cdot \Sigma x^2 = c. \quad 15750 \text{ Millioner}$$

Forholdet mellem disse to Tal er 0.83.

Men er $\frac{a}{\beta} = 0.83$ maa $\frac{a + \varepsilon}{b + \varepsilon} > 0.83$ og fuldstændig Korrelation maa mindst have Værdien $\sqrt{0.83} = 0.91$.

Paa lignende Maade kan man gaa frem overfor en Ligning af Formen $y = ax + bx^3 + cx^5$, hvor man vil finde, at der til fuldstændig Korrelation kræves mindst 0.85, af Formen $y = ax + bx^3 + cx^5 + dx^7$ o. s. v.

fundet Afvigelserne x og y — at danne $\log (100 + x)$ og $\log (100 + y)$ og derefter Korrelationen mellem

$$\log (100 + x) - \frac{\sum \log (100 + x)}{n} = \delta \log (100 + x)$$

$$\text{og } \log (100 + y) - \frac{\sum \log (100 + y)}{n} = \delta \log (100 + y)$$

af Ligningen

$$\delta \log (100 + y) = c \cdot \delta \log (100 + x).$$

Af denne Ligning kan igen dannes Ligningen

$$\log (100 + y) - \frac{\sum \log (100 + y)}{n} = c \log (100 + x) - \frac{c \sum \log (100 + x)}{n}.$$

Hos Økonomerne er Kriteriet r kun benyttet meget lidet. Man har fastslaaet Korrelation mellem følgende økonomiske Fænomener, naturligvis kun gyldig for et bestemt Sted og til en given Tid.

Økonomisk Fænomen	r	Forfatter
Fattigdom og Fattighjælp	+ 0.34	Yule
Fattigdom og Løn	— 0.66	—
Ægteskabshyppighed og Import	+ 0.79	Hooker
— og Import + Eksport (1861—95)	+ 0.86	—
— og Clearinghouse	+ 0.47	—
— og Hvedepriser (1861—95)	+ 0.09	—
— og Eksport	+ 0.80	—
— og Hvedepriser (1845—64)	— 0.29	Bowley
— og Hvedepriser (1875—94)	+ 0.47	—
— og Import + Eksport (1845—64)	+ 0.01	—
— og Import + Eksport (1875—94)	+ 0.25	—
Deposita og Rente	+ 0.52	Norton

Hooker har ovenfor beregnet Korrelationen mellem Ægteskabshyppigheden og Eksporten i det tilsvarende Aar, men har desuden fundet Korrelation mellem Ægteskabshyppigheden og Eksporten et halvt Aar, et helt Aar o. s. v. tidligere eller senere.

Hooker faar følgende Værdier af r for Eksporten — $1\frac{1}{2}$, — 1, — $\frac{1}{2}$, 0, $+\frac{1}{2}$, $+1$ Aar efter Ægteskabsaaret: $+0.58$, $+0.78$, $+0.86$, $+0.80$, $+0.61$, $+0.33$.

Sammenlignes Hookers og Bowleys r for de samme Fænomener, saa giver Hookers langt det bedste Resultat; Grunden hertil maa søges i den ovenfor nævnte Bearbejdelse, som Hooker underkaster Tallene.

Norton har beregnet Korrelationen mellem Deposita og Rente paa Grundlag af 780 Erfaringer; han deler disse Erfaringer i to Dele, saaledes at den ene Gruppe indeholder de Erfaringer, hvor Renten er over 4 $\frac{0}{0}$, den anden de Erfaringer, hvor Renten er under 4 $\frac{0}{0}$; i disse Tilfælde faar Norton henholdsvis 0.59 og 0.60 som r 's Værdi. Korrelationen bliver saaledes bedre efter end før Delingen; Grunden hertil ligger simpelthen i, at Kurven $y = ax$ bedre tilfredsstiller enkelte Dele af Kurven end hele Kurven.

Galton*) var som før nævnt efter Brawais den første, der benyttede Begrebet Korrelation; hans Udvikling er dog ikke fuldstændig lig med den ovenfor givne, idet r sættes lig

$$\frac{\frac{\sum v_x}{n}}{\frac{\sum v_y}{n}},$$

hvor v_x og v_y , idet den supponerede Variable kaldes x

*) Natural inheritance, London 1889.

og den underordnede Variable y , henholdsvis er lig $x - \frac{\sum xh}{\sum h}$ og $y - \frac{\sum yh}{\sum h}$, samt ε_x og ε_y henholdsvis lig

$$\sqrt{\frac{\sum h v_x^2}{\sum h}} \text{ og } \sqrt{\frac{\sum h v_y^2}{\sum h}};$$

h er Hyppighedskoefficienten og n Antallet af Variable.

Da nu saavel x som y kan betragtes som den supponerede — vi har jo ligesom ovenfor at gøre med en Tabel med dobbelt Indgang — faas to Værdier for r , der ligesom tidligere ved Korrelationen mellem de absolute Iagttagelsesværdier ikke er fuldstændig identiske.

Foruden Galton har Fechner*) angivet en — ganske vist ret overfladisk — Metode til Beregning af »Abhängigkeitsverhältnisse«. Metoden bestaar simpelt hen i en Opgørelse af, i hvormange Tilfælde de to Fænomener bevæger sig i samme Retning, begge tiltager (+), og i hvormange Tilfælde, det ene Fænomen tiltager, det andet aftager (÷). Er Antallet af Plusser lig a og Antallet af Minusser lig b , kan man, naar enten a eller b er Nul, hævde, at der er fuldstændig Korrelation, og — paastaar Fechner — ingen Korrelation, naar $2a = b$. Delvis Korrelation maa ligge herimellem, maalt ved

$$r = \frac{2a - b}{2(a + b)}.$$

Fechner anfører foruden denne en anden Formel, der ikke har den væsentlige Fejl at give et forskelligt Resultat, eftersom man betegner Plussernes Antal ved a eller b .

Korrelation er efter denne Formel Nul, naar $a = b$, og delvis naar

$$r = \frac{a - b}{a + b}.$$

*) Kollektivmasslehre, Leipzig 1897.

Mejeridriften.

I de sidste 6 Aar er der ved Midler, bevilgede paa Finanslovene, hvert Aar udkommet en, af en af vore dygtigste Fagmænd, Statskonsulent Nissen-Dall, udarbejdet og til alle Landets Andelsmejerier gratis omsendt »Mejeri-Drifts-Statistik«, der gennem Bearbejdelsen af Andelsmejeriers Driftsregnskaber henlede Mejeriernes Opmærksomhed paa de vigtigste Forhold vedrørende Driften og de Mangler, der for de enkelte Mejeriers Vedkommende knytte sig til denne. Det er de samme Mejerier, der Aar efter Aar indsende deres Regnskaber til Bearbejdelse og Offentliggørelse, og af de foreliggende 6 Beretninger kan man da nu lære, hvorledes vigtige Forhold indenfor Landets betydeligste Erhvervsgren have udviklet sig i de senere Aar, om der er Fremgang, Stilstand eller Tilbagegang.

De 2 Faktorer, der afgjort spille Hovedrollen med Hensyn til Malkekvægets økonomiske Udbytte, er Mælke-mængden pr. Ko og Mælkens Fedme eller hvor mange Pd. Mælk, der medgaar til et Pund Smør. Omstaaende Tabel belyser den Udvikling, der for disse 2 Faktorer Vedkommende har fundet Sted indenfor de Andelsmejerier, der indsende Aarsregnskaber (sidste Aar over 400):

Mejerier i:			Aarlig Mælke- mængde pr. Ko. Pd.		Pund Mælk pr. Pd. Smør	
			1898	1902	1898	1902
Fyns	Mejeriforening		5052	5502	26.5	26.2
Sydjysk	—		4217	4626	26.8	26.2
Midtjysk	—		4286	4493	26.2	25.7
Aarhus-Omegns	—		4508	5082	26.2	25.5
Randers Amts	—		3744	4569	27.1	25.9
Aalborg	—		?	3873	?	26.2
Viborg	—		3742	4432	26.5	25.7
Silkeborg Omegns	—		3416	4372	26.4	25.6
Thisted Amts	—		3738	4130	26.7	26.1
Ringkøbing	—		3148	4128	27.3	26.4
Ribe	—		3752	4249	26.7	26.2
Sorø og Præstø						
Amters	—		5297	5458	25.6	25.5
Holbæk Amts	—		4846	5144	26.2	25.5
Maribo	—		?	5430	?	26.0

Den gennemsnitlige aarlige Mælkemængde pr. Ko og den gennemsnitlige Mælkemængde til ét Pund Smør var for hele Landet i de 3 sidste Aar henholdsvis:

1900	4328 Pd. og 26.3 Pd.
1901	4439 — - 26.0 —
1902	4678 — - 25.9 —

Øerne have et lidt højere Mælkeudbytte pr. Ko end Jylland, højst staar Fyn med en gennemsnitlig aarlig Mælkemængde af 5502 Pd.

Det aftagende Mælkeforbrug til ét Pd. Smør skyldes vel noget Forbedringer ved Centrifugerne, men Fremgangen i Mælkemængde og Mælkefedme maa hovedsagelig tilskrives den gennem Kvægavls- og Kontrolforeningerne udfoldede Virksomhed og de senere Aars Arbejde for at gennemføre en bedre Malkning. Der har i den sidste Tid været rettet en skarp Kritik mod Ledelsen af vor Kvægavl, mod de hidtil benyttede Fremgangsmaader inden for denne, men de foreliggende Resultater, der ere tagne lige ud af den brede Praksis, synes i høj Grad at op-

fordre til at fortsætte ad de hidtil fulgte Veje. Vort Malkekvægs Racepræg og Ydeevne ere udviklede ret betydeligt i Nutiden, og i vore Nabolande søger man nu at efterligne de Foranstaltninger, der i saa væsentlig en Grad have medvirket hertil.

I de ovenfor refererede Tal har man Hovedgrunden til, at Danmarks Smørudførsel er vokset stærkt. Professor Segelcke anslog i 1860'ernes Midte den gennemsnitlige Smørproduktion pr. Ko til ca. 73 Pd. aarlig, i 80'ernes Begyndelse beregnedes den til ca. 90 Pd. og for en halv Snes Aar siden til 140—150 Pd., medens den nu kan sættes til 170—180 Pd.

Samtidig med, at Produktionen er gaaet frem, ere Driftsudgifterne, beregnede efter 1000 Pund sød Mælk, gaaede ned. Deles Mejerierne i: større Mejerier med over 4 Mill. Pd. Mælk om Aaret, middelstore Mejerier med fra 2 til 4 Mill. Pd. Mælk og smaa Mejerier med under 2 Mill. Pd., stiller Driftsudgifterne sig saaledes:

Driftsudgifter (uden Kørsler og Renter) pr. 1000 Pd. Mælk for

	Store Mejerier	Middelstore Mejerier	Smaa Mejerier
	Øre	Øre	Øre
1898	249.0	282.4	325.5
1899	234.9	285.7	312.1
1900	250.5 *)	286.6	307.9
1901	236.3	277.2	304.5
1902	226.3	263.0	293.4

De større Mejerier arbejde altsaa billigere end de mindre. For alle Mejerierne under ét vare de gennemsnitlige Driftsudgifter i de 3 sidste Aar:

1900	274 Øre
1901	259 —
1902	247 —

*) Stigningen skyldes udelukkende højere Kulpriser.

Naar Driftsudgifterne ere gaaede ned, uagtet enkelte Udgifter, som f. Eks. Lønningerne til Bestyrerne, have en Tendens til at stige, skyldes det navnlig 2 Forhold. Dels er Mejeriernes Tal formindsket, medens deres Størrelse er vokset, dels lykkes det efterhaanden at nedbringe de endnu mange Steder uforholdsmæssig store Brændselsudgifter.

Aarsagen til disse sidste skyldes saa godt som altid Fejl ved Anlægget eller Driften, og der er her et svagt Punkt i vort Mejeribrugs Økonomi. Der haves Eksempler paa et Kulforbrug af over 1 Kr. 40 Øre pr. 1000 Pd. sød Mælk, medens det har vist sig, at selv paa ældre Mejerier kan det bringes ned til under 40 Øre. Der er ingen Tvivl om, at Driftsstatistiken bidrager til at henlede Mejeriernes Opmærksomhed paa denne Sag. Naar et Mejeri f. Eks. ser, at dets Brændselsudgifter pr. 1000 Pd. Mælk er over 125 Øre, medens andre Mejerier nøjes med indtil 25 Øre, ligger det nær at søge efter og rette Aarsagerne til det store Forbrug. Der er Nabomejerier, mellem hvilke der er en Forskel paa 1 Kr. og derover i Brændselsudgifter. Det vil med andre Ord sige, at paa et middelstort Mejeri med 3 Mill. Pd. Mælk om Aaret kan Udgiften til Brændsel veksle mere end 3000 Kr. for ét Aar — eller ca. $2\frac{1}{2}$ Øre pr. Pund produceret Smør. Der er her et Omraade, paa hvilket der kan spares meget betydelige Summer for vort Mejeribrug, Opmærksomheden er nu stærkt henvendt paa Sagen, og der er paa Finansloven i Aar for første Gang bevilget 1000 Kr. som Bidrag til Lønningen af en Assistent i Kontrolfyring paa Mejerierne.

For de 400 Andelsmejerier, hvis Regnskaber ere behandlet i Beretningen, har den gennemsnitlige Anlægs-sum været 24,968 Kr. Mejerierne paa Øerne ere gennemgaaende byggede noget dyrere end i Jylland. Den samlede Restgæld udgør 42,9 pCt. Hvor stor Anlægskapital der er anbragt i vore 1046 Andelsmejerier, vides ikke bestemt, men man fejler næppe meget ved at anslaa den til noget over 25 Mill. Kr.

Ved at sammenligne den i Aar udkomne Beretnings Resultater med de foregaaende Aars, faar man ubetinget Indtrykket af, at der er god Fremgang i Andelsmejeriernes Drift. Fremgangen er dog ubetinget større for Smørproduktionens end for Osteproduktionens Vedkommende. Med Hensyn til denne sidste synes vort Mejeribrugs Teknik at staa noget i Stampe. Endnu ere vi langt fra det Maal, som vi ubetinget maa kunne naa, at det indenlandske Osteforbrug dækkes af den indenlandske Osteproduktion.

H. Hertel.

Bog anmeldelser.

N. P. JENSEN. **Dansk Landbrug ved Overgangen til det 20de Aarhundrede.** København 1902. Det nordiske Forlag. (176 Sider Tekst + 180 Sider Tabeller).

Dette stort anlagte Værk er Frugten af et meget omfattende, meget langvarigt og meget bekosteligt Arbejde. Først og fremmest har Forfatteren for 8 Omraader, hvert paa c. 8 □ Mil, ladet foretage en indgaaende Bearbejdelse af det af Statens Statistiske Bureau indsamlede Materiale angaaende Arealanvendelsen og Kvægholdet, navnlig saaledes at Forskellen mellem de smaa og de store Bedrifter kan komme frem. Det er ikke mindre end 4 Millioner Enkelt-Oplysninger, der her er bleven sammenarbejdet. De 8 Omraader fordeler sig ret jævnt over hele Landet, dog maaske nok saaledes, at de magre Egne er lidt for stærkt repræsenteret. Dernæst har Hr. Jensen ved mundtlige og skriftlige Forespørgsler til landbrugskyndige Mænd indsamlet et stort Antal værdifulde Oplysninger; han har f. Eks. for at faa Kreaturpriserne fastslaaet haft 30 Rigsdagsmænd samlet til en Konference. Endelig viser Litteratur-Henvisningerne, at han med stor Flid har benyttet Landbrugets Fagblade og Fagskrifter, Aarsberetninger fra talrige til Landbruget knyttede Institutioner, den officielle Statistik og meget andet — kun ikke udenlandske Værker.

Resultatet er da ogsaa blevet en indholdsrig og lærerig Bog. Efter nogle indledende Kapitler tages der

fat paa »Ejendomsstørrelsens Indflydelse paa Jordens Anvendelse«. Som man kunde vente, udviser de smaa Brug den intensiveste Drift; de har forholdsvis flest Roer, de mindste Brakarealer og det korteste Græsleje; endvidere, naar Huse under 4 Td. L. undtages, de største Kornarealer. Men jo større Ejendommen bliver, des mere kommer Græsmarkerne til at dominere, ligesom Eng, Skov og ubenyttet Areal kommer mere i Forgrunden. — I et senere Afsnit ser man, at de smaa Ejendomme ogsaa har forholdsvis mange Kreaturer, særlig Smaakreaturer; som Eksempel paa, hvor mange interessante Detailoplysninger, der gives i dette Afsnit, hidsættes følgende angaaende Hestene. Ejendomme med 8—16 Td. Land har det største Hestehold, men paa saa smaa Ejendomme finder man særlig mange Russere, særlig mange gamle Heste og særlig mange Vallakker; der finder nemlig sjældent Opdræt Sted, navnlig fødes der næsten ingen Føl, men der købes undertiden Føl fra større Gaarde. Unge Heste findes navnlig mellem 32 og 128 Td. Ld., og her findes der dobbelt saa mange Hopper som Vallakker, idet Tillægget spiller en stor Rolle. Over 128 Td. Ld. er Hestene ofte lidt ældre og Tillægget mindre. Forklaring paa disse interessante Forhold giver Forf. imidlertid ikke.

I Bogens 11te Afsnit gøres der Rede for en særlig lille Undersøgelse angaaende Forbindelsen mellem Hartkornet og Arealet. Huse med indtil 1 Td. Ld. har særlig meget Hartkorn, idet de oftest ligger inde i Landsbyerne paa gammel velgødet Kulturland. Huse med 4—16 Td. Ld. derimod kun lidt Hartkorn, fordi mange af dem er Parceller, der er taget af Udmarkerne. Almindelige Bøndergaarde atter meget Hartkorn, bl. a. fordi de er steget ved at faa de nævnte Parceller skilt fra. Og endelig Herregaardene forholdsvis lidt Hartkorn, fordi de har megen, lavt skyldsæt Skov, fordi de ofte ikke har haft Lov til at sælge Parceller, og fordi selve det, at de er store, ofte skyldes, at deres Jorder er lette. Det maa

dog tilføjes, at Forskellene overhovedet ikke er store. — Endelig kan fremhæves, at der i det 12te Afsnit gives en Del Oplysninger om Udgiften til Folkehold, Udsæd og Handelsgødning, om Mælkeydelsen, Trækraftens Værdi m. m., saaledes at der saa vidt mulig overalt tages Hensyn til Ejendommenes Størrelse. Ved Beregningen af Udgiften til Besætningens Vedligeholdelse har der (S. 137) indsneget sig en for en Fag-Statistiker mærkelig Fejltagelse, idet Fornylsesperioden er sat lig Besætningens Gennemsnitsalder. For en Besætning paa 10 Køer mellem 2 og 11 Aar, hvorfra der hvert Aar afgaar en 12aarig, som erstattes med en 2aarig, er Fornylsesperioden aabenbart 10 Aar, men Besætningens Gennemsnitsalder kun $6\frac{1}{2}$ — $7\frac{1}{2}$ efter Aarstiden.

Enhver Landmand med teoretisk Sans og enhver Nationaløkonom maa være Hr. Jensen taknemmelig for denne Rigdom af Oplysninger. Man vidste i Forvejen, at de smaa Brug havde mange Fortrin, men den systematiske Undersøgelse har nu ogsaa bragt visse Mangler for Dagen, navnlig en vis Afhængighed af de store for Tillæggets Vedkommende. Husmændene holder ikke Søer, men maa købe Smaagrise; de lægger ikke Heste til, de mindste ikke en Gang Køer; nogle gaar saa vidt, at de først køber den ny Ko, efter at den har kælvet, og nogle køber om Foraaret Faar med de fødte Lam, muligvis fordi de har vanskeligere ved at overvinde Faarene end ved at føde dem om Sommeren. Men at Husmændene saaledes maa støtte sig til de større Landmænd betyder sikkert en Udgift eller en tabt Indtægt. De maa jo ogsaa hjemmefra for at faa bedækket, mange maa give Penge eller kostbare Høstdage for at faa Hestekraft, og har de selv Heste, er det ofte Udskudsheste.

Det var ønskeligt, om der paa Grundlag af disse talrige Enkelt-Oplysninger var udarbejdet en samlet Karakteristik af de store og smaa Landbrug; den vilde være bleven fyldigere end nogen tidligere. I Stedet har Forfatteren desværre forløftet sig paa en uløselig Opgave, nemlig at

konstruere Normalregnskaber for 3 Ejendomme paa henholdsvis 10, 100 og 1000 Td. Ld., saaledes at man der ved skulde kunne udfinde Netto-Udbyttet. Skønt Skindet af 20,7 % selvdøde Kalve opføres solgt for Kr. 2,65 pr. Styk, og Udgiften til Dyrlæge opføres med 25 Øre aarlig pr. Svin, er det alligevel ikke lykkedes Forfatteren at faa alle Hensyn taget i Betragtning; dels er nogle ligefrem glemte (saaledes Indtægten ved Salg af de gamle Søer), dels har der paa mange Punkter overhovedet ikke kunnet fremskaffes brugbare Oplysninger. Resultaterne er da ogsaa i høj Grad stridende mod den almindelige Opfattelse og mod Forf.s egne Udtalelser. Gang paa Gang fremhæver han de smaa Bedrifters Overvægt, se f. Eks. S. 92: »men selv i de bedste Egne ligger den Størrelse, en Ejendom nødig maa overskride, langt dybere end almindelig antaget« eller S. 128: »utænkeligt, at Tusinder og atter Tusinder af mindre Jordbrugere Aar efter Aar og i alle Landets Egne skulde oparbejde det store Bruttoudbytte af Jorden, naar de ikke netop derigennem blev istand til at indvinde et større Nettooverskud« — Ord, der stemmer udmærket med Landbrugsministerens bekendte Udtalelser fra Sommeren 1902 og med Udtalelser, jeg har haft Lejlighed til at høre af Mænd, som ved at lede Pengeinstituter har særlig god Adgang til at føle Befolkningens økonomiske Pulsslag.

Men Resultatet af Normalregnskaberne er følgende: »de smaa Brug med en halv Snes Tønder Land ... ude af Stand til samtidigt at give fuld Rente og fuld Løn«, »lægger Beslag paa Ejerens Kræfter uden rigtig at give dem Lejlighed til at udfolde sig«, (S. 169) »Tilfredsstillelsen ved at være selvstændig Husmand i Almindelighed bliver betalt med Tabet af Renten af det Par Tusinde Kroner ...«, »Gaardejer, der raader over 100 Tdr. Ld. daarlig Jord ... ligestillet med Hovedstadens almindelige Arbejderbefolkning« (S. 171). Nettoudbyttet af saadan en Gaard er nemlig beregnet til 700 Kr., og af et Hus med 10 Td. Ld. (inklusive Fortjenesten ved Udearbejde)

til 434 og 456 Kr., eftersom det er god eller daarlig Jord, medens en almindelig Landarbejder tjener 534 Kr. aarlig. Derimod vil 100 Td. Ld. god Jord og 1000 Td. Ld. god eller daarlig Jord give et Overskud af henholdsvis 3021, 28364 og 5791 Kr., skønt den almindelige Mening netop anser de store Bedrifter for svagest situerede. *)

Lige saa mærkelige er Normalregnskabernes Enkelt-heder. At Jorden giver mere Overskud end Kvægavlen, kan maaske nok forstaas. Men at Husmanden med de 10 Td. Ld. god Jord skulde tjene Kr. 194,⁵⁵ paa 1,¹⁴ Arbejdsheste og 0,⁰⁵ Føl, men kun Kr. 80,²⁴ paa 3,⁴⁹ Køer og 1,²² Stk. Ungkvæg og kun 49 Øre paa 0,⁷⁶ Faar og 0,⁷⁷ Lam, saaledes at der intet er beregnet for Arbejdet og for Staldplads — det er absolut ikke til at fatte. Knap 25 Øre om Dagen for at huse og passe næsten 5 Stk. Hornkvæg, inklusive Malkning! Gaardmanden med de 100 Td. Ld. god Jord har knap 1 Kr. om Dagen for at huse og passe 20 Køer, 12 Stk. Ungkvæg og $\frac{1}{2}$ Tyr, thi Indtægten, inklusive Gødningens Værdi, er 5845 Kr. og Udgiften 5540 Kr. Og saa er det endda Smørret, der har reddet det danske Landbrug! Der maa være noget galt ved de Regnskaber. Den praktiske Mands umiddelbare Skøn er ikke i den Grad paa Vildspor, og Hr. Jensens Forklaring om, at Fordelen bestaar i, at man faar en bedre Pris for Avlen ved at opfodre den end ved at sælge den, forslaar ikke overfor et Landbrug, der anvender saa enorme Masser indkøbt Foder. Der skal da heller ikke rettes meget ved Tallene for at faa et andet Resultat; at Gaardmandens Brutto-Indtægt af Hornkvæget vokser med 5 %, er nok til at fordoble Netto-Indtægten.

Hvad nu først dette sidste angaar — det ringe Overskud af Kvægavlen — maa gøres opmærksom paa, at Værdien af det aarlige Foder til et Kreatur er udfundet ved at beregne, hvor meget alle Danmarks Kreaturer til-

*) Disse Tal er fremkomne ved fra Driftsudbyttet at drage 4 % af Ejendommens Værdi.

sammen fortærer, dividere det udkomne med 2458716, og saa multiplicere Kvotienten (183 Kr.) med $1\frac{1}{3}$, hvis det er en stor Hest, $\frac{8}{9}$ hvis det er en lille Hest, 1 hvis det er stort Hornkvæg, $\frac{1}{10}$ hvis det er Faar osv. Til Dividendens Beregning benyttes en Række Hypoteser som f. Eks.: Den Mængde Rug og Hvede, som opfodres, svarer til den Mængde Byg, som sælges. Paa Øerne fortærer Menneskene selv alle Kartofflerne, og Jyderne fortærer lige saa meget pr. Individ. Hornkvæget er paa Græs 4 Maaneder af Aaret, store Heste $1\frac{1}{2}$, smaa Heste 4, Faar og Lam 6, og Forf. gaar saa ud fra, at 1 Dags Foder er lige meget værd Sommer og Vinter, uden Hensyn til f. Eks. Mælkeydelsens Afhængighed af Græsningen eller til den knappere Fodring i Goldtiden, — muligvis altsammen meget fornuftige Hypoteser, men dog af den Art, at Resultatet kan svinge mange Procent til begge Sider af Sandheden. Hr. Jensen siger selv, at denne Beregning er ret svag, men trøster sig med, at Lykkensædes og Stokkemarkegaards Regnskaber viser næsten den beregnede aarlige Udgift pr. Stk. stort Hornkvæg. Foderudgiften er imidlertid saa forskellig fra Gaard til Gaard, at kun Gennemsnit af mange Gaardes Regnskaber kan bruges. — Herefter er det muligt, at Normalregnskabernes tarvelige Resultat af Kvægavlen stammer fra en urigtig Beregning af Foderudgiften.

Hvad dernæst angaar det tarvelige Resultat af Husmandsbruget, maa bemærkes, at de eneste væsentlige Forskelle mellem store og smaa Bedrifter, som er taget med i Beregningen, er dem der vedrører Arealanvendelsen og Kreaturerens Antal, dette sidste iøvrigt meget detaljeret efter Aldersklasser. Men Forf. gaar med velberaad Hu ud fra samme Udbytte pr. Td. Ld., naar den er anvendt til samme Avl, og fra samme Mælkeudbytte pr. Ko, samme Fedningstid for et Svin osv. Der er her 2 Hovedspørgsmaal, som burde være behandlet med langt større Energi; Hr. J. gaar ellers ikke af Vejen for Vanskelighederne, han foretager den ene lille specielle Undersøg-

else efter den anden. Men Spørgsmaalet om Forskel i Udbyttet pr. Td. Ld. maa nøjes med en 11 Linjers Note paa S. 131, Spørgsmaalet om Mælkeudbyttet besvares ganske kort paa S. 145 og Spørgsmaalene om forskellig Trivsel af de andre Kreaturer omtales slet ikke.

Noten paa S. 131 fortæller, at i 8 Sogne Landet over havde Ejendommene under og over 50 Td. Ld. i 1895 høstet henholdsvis 13,14 og 13,22 Td. Korn pr. Td. Ld. Kornareal, altsaa praktisk taget ingen Forskel. Da de smaa har mere Gødning og bedre kan faa pløjet, saaet og høstet i rette Tid, ser dette jo trist ud, og hvis det er rigtigt, kan det næppe forklares paa anden Maade, end at de smaa ved at tage flere langstraaede Afgrøder, ved at indskrænke Brakken o. s. v., netop tærer saa meget mere paa Jorden, som den rigeligere Gødning m. m. til-lader. Det er dog muligt, at der alligevel bliver et Par Fordele tilbage for de smaa; den mere rettidige Indhøstning, som de ugentlige Avisberetninger aarlig udviser, giver en bedre Kvalitet af baade Halm og Kærne; og da de store ofte lader større Stubbe staa, har de smaa ogsaa mere Halmudbytte. Dernæst er Grænsen 50 Td. Ld. næppe heldig; det er de allermindste, der har den største Gødningskraft, og der burde derfor være flere Underafdelinger. Hovedfejlen bliver dog, at der gaas ud fra, at de andre Afgrøder forholder sig ganske som Korn; men det er sandsynligt, at de smaa Ejendommers Fortrin snarere kommer frem der. Roer skal være særlig taknemmelige for Gødning og for rettidig Behandling, navnlig Rensning. Det kortere Græsleje fører sikkert ogsaa til større Udbytte pr. Td. Ld. Græsmark, og Hr. J. siger selv (S. 57), at den rettidige Optøjrning kan føre til det dobbelte Antal Græsdage. Ogsaa Høets Kvalitet og dermed dets Næringsværdi bliver bedre, fordi de smaa bedre kan faa det bjerget i rette Tid. Endvidere faar de smaa ofte 2 Grønafrøder af den samme Jord, idet de kan overkomme at faa pløjet og saaet, saasnart den første Afgrøde er af Marken. Og endelig er der her den Fejl,

at Beregningen bygger paa et enkelt Aars Høstudbytte; har dette Aar været gunstigt for de Afgrøder, som de smaa særlig lægger Vægt paa, og ugunstigt for dem, som de store foretrækker — eller omvendt, ja saa kan Aaret slet ikke bruges som Grundlag for Sammenligninger. (Et løseligt Eftersyn tyder iøvrigt nærmest paa, at 1897 var gunstigt for de smaa). Et enkelt Aars Priser er heller ikke nok.

At Husmandskøerne giver mere Mælk, er en saa udbredt og saa velmotiveret Mening, at jeg ikke vil lade mig nøje med nogle faa Tal fra Mejerier og Kontrolforeninger, særlig naar Grænsen sættes ved 10 Køer, altsaa højt oppe mellem de smaa Gaardmænd. Forf. siger selv, at Kontrolforeningerne ikke omfatter alle Køer og mest de stærkest fodrede Besætninger, derfor maaske netop de af de større Besætninger, som ligner de smaa mest. Om Mejeritallene siges, at de ikke medregner den i Hjemmet forblevne Mælk; men mon ikke Husmanden med 1—2 Køer forbruger forholdsvis mere Mælk til Familien end Gaard- eller Herremanden? Det vilde være mærkeligt, om Husmanden ikke fik mere Mælk pr. Ko; han tager jo sine kære Dyr ind om Natten, og han tager dem ind, naar det regner; han eller hans Kone malker dem omhyggeligere, hvorved der baade faas mere og federe Mælk, og hvorved Mælkeevnen udvikles, og han lægger Mærke til det mindste Ildebefindende og den mindste Formidskelse i Mælkeydelsen.

Og nu de andre Husdyr. Hvoraf ved Forf., at baade Husmandens og Gaardmandens Høns giver 2 Kr. pr. Høne? Afdøde Forpagter Ulrik, hvem dette Tal vistnok skyldes, gjorde saa vidt jeg husker, selv opmærksom paa Forskellen; og hvis Lønnen for Pasningen er fraregnet, vil det faa stor Betydning, at Husmandens Kone og Børn har rigelig Tid til overs, Tid der nu udnyttes og faar Værdi. — Det bør ogsaa undersøges, om den omhyggeligere og mere individualiserede Pleje ikke faar Svinene til at trives bedre og derfor blive før fede. Herpaa kunde

det tyde (se S. 101), at Grise under 4 Maaneder er forholdsvis talrigere hos Husmændene, skønt disse ikke har Pattegrise; thi jo færre Maaneder en 4 Maaneders Gris har tilbage, des færre Procent af Svinene er over denne Alder. Det vilde ogsaa være mærkeligt, om Herremændene fik lige saa meget ud af et Svin; gjorde de det, vilde de sikkert udvide Besætningerne. Eller skulde Husmændenes store Svinehold ikke stamme fra, at det betaler sig, men kun fra Virkelyst, fra Trang til at have en stor Besætning, en stor Omsætning og lignende? — En Særundersøgelse burde ogsaa rettes mod Dødeligheden; i Følge Oplysninger fra 84 Ejendomme er den c. 20 % baade for Kalve, Lam og Grise; men det er sandsynligt, at de smaa Ejendomme har lavere, de store højere Tal, ikke blot fordi Pasningen er forskellig, men ogsaa fordi der lettere kommer smitsom Sygdom, hvor mange er samlede paa ét Sted.

Saa er der Bekostningen til Foderet. Man kan ikke uden videre gaa ud fra, at den er den samme for smaa og store Ejendomme. Der høres ofte Advarsler mod for stærk Fodring, og det er mit Indtryk, at det navnlig er Bønderne, der ikke kan modstaa Fristelsen. Men til Gengæld har Husmændene Adgang til en Del billigt Foder, nemlig Hø og Græsning fra Vejgrøfter, Skove, afsides liggende Moser, som Ejeren ikke selv kan naa at udnytte, o. lgn.; det koster nok en Del Arbejde, men saaledes som Normalregnskaberne opstiller Arbejdsudgiften, har dette ingen Indflydelse.

S. 130 udtaler Forf., at Mælk, Halm o. s. v. overalt maa opføres med samme Værdi; men det er næppe rigtigt. Før Andelsmejeriernes Tid maatte et Normalregnskab for en Bondegaard opføre Mælken til en langt lavere Pris end et for en Herregaard; nu er Udnyttelsen af Mælken ens, men Udnyttelsen af Halmen er det næppe; Bønderne med de store Besætninger kan udnytte mere som Foder, medens Herremændene bruger mere til Strøelse. — S. 131 hævdes, at de forskellige Klasser af Landmænd maa anses

for lige dygtige. Men naar man f. Eks. ved Forhandling om Udstykningslovgivning maa vide, om smaa eller store Landbrug betaler sig bedst og derfor bør begunstiges, saa bør det netop spille en stor Rolle, om Landet har en dygtig Bondestand og en af forskellige Forhold maaske lidt medtaget Proprietærstand, eller om Dygtighed og Oplysning omvendt overvejende findes hos de større Landmænd. Afstanden mellem de smaa og de store Landmænds Oplysning er jo nu langt mindre end før, men der er dog endnu Forskel, og dette har sikkert ogsaa økonomisk Værdi for de sidste.

Men alle disse Forhold og mange andre kan umuligt tages i Betragtning i et Normalregnskab som Hr. Jensens. Vil man have et enkelt talmæssigt Udtryk for Rentabiliteten, kan man ikke gaa anden Vej end den, man for nogle Aar siden gik for Arbejdernes Forbrugs Vedkommende. Man maa faa et stort Antal Landmænd til gennem flere Aar at føre Regnskab efter et uniformt Skema, saaledes som de præmieæskende Husmænd allerede gør; og hvis man ikke blot vil have de dygtigste med, maa man have en Assistent til at rejse rundt og tilse disse Regnskaber. Dette bliver meget kostbart, men da Opgavens Løsning har faaet stor praktisk Betydning efter Vedtagelsen af den almindelige Indkomstskat, synes det mig, at Statens Statistiske Bureau burde søge en særskilt Bevilling i dette Øjemed.

Forskellige andre Ting i Hr. Jensens Bog udfordrer Kritiken, saaledes Inddelingen 1—2—4—8—16 ... Td. Ld.; den er meget søgt og meget tung at arbejde med. Det er rigtigt, at Afstandene skal være mindre i Begyndelsen; men naar det overdrives, kommer Læseren af Tabellerne let til at tillægge de smaa Brug for stor Betydning; det er meningsløst at give ligesaa mange Detailoplysninger om Huse under 16 Td. Ld. som om alle andre Størrelser tilsammen (saaledes Tabel VIII). Inddelingen bør overhovedet ikke være efter Kvotientrækker eller andre mekaniske Principer, men efter opportune

Hensyn. Det samme gælder Valget af Normalejendommenes Størrelse; 10, 100 og 1000 Td. Ld. svarer hverken til et typisk dansk Husmandsbrug, en typisk Bondegaard eller en typisk Herregaard. — Megen Tid og Energi spildes paa tabeltekniske Finesser; det har moret Forf. at tumle med Tallene, og saadan bør det være for en rigtig Statistiker; til Brug for den, der skal skrive Teksten, er det vel en stor Behagelighed at faa de samme Tal stillet op paa flere forskellige Maader; men det er ikke nødvendigt; og da saa godt som alle Læserne vil nøjes med en enkelt Tabel udaf hvert Sæt, kunde Trykningen i alt Fald være sparet. Til Gengæld kunde der være anvendt meget mere Tid og Energi paa at tyde Tabelernes Enkeltheder; Teksten er ofte kun et tørt Referat af Tabellerne.

Alligevel: Jeg er Hr. Jensen taknemmelig for hans Bog, og det er der mange, der bør være. Man kan ganske vist ikke trygt give sig Forfatteren i Vold; man maa tværtimod læse hans Bog med en stedse vaagen Kritik. Men den der har Forudsætninger for dette, kan lære meget ved at læse Bogen, og vil under Syslen med landbrugsstatistiske Spørgsmaal ofte kunne benytte den som en nyttig Haandbog.

Jens Warming.

OTTO WARSCHAUER. **Physiologie der Deutschen Banken.** Berlin 1903. Wilh. Baensch. (112 S.).

Det har i lange Tider været en Mangel ved den meste Litteratur om Bankvæsen, at Forfatterne har lagt Hovedvægten paa Behandlingen af Seddelbankerne, hvorved man i det uendelige har diskuteret Spørgsmaalene om Seddelfundering og Gang efter Gang har givet Fremstillinger af de store Seddelbankers Indretning og Virke-maade. I vore Dage, hvor de Bankinstituter, der ikke

udsteder Sedler, og hvis Virksomhed paa saa mange Omraader er væsensforskellig fra Seddelbankernes, indtager en saa dominerende Stilling paa Kapitalmarkedet, er denne Gentagelse af det gennemdiskuterede ikke alene trættende, men den bidrager til at give et fejlagtigt Billede af hele Bankvæsenets Virkemaade. Det er imidlertid let forstaaeligt, at Fremstillingen har haft denne Tendens. Seddelbankernes Teknik er simpel og let at forklare, og det statistiske Materiale over deres Virksomhed foreligger i let tilgængelig og overskuelig Form. Den øvrige Bankvirksomhed er langt mere indviklet og mangfoldig, og den udøves dels af en Mængde forskelligt organiserede Aktiebanker, hvis Regnskaber foreligger opgjorte efter forskellige Principer, og dels af private Bankierfirmaer, hvis Regnskaber aldeles ikke foreligger for Offenheden. Statistiken over denne Virksomhed bliver derfor baade uensartet og ufuldstændig, og Følgen er, at medens man har behandlet Seddelbankerne som Helhed, har man med Hensyn til de andre Banker foretrukket at behandle enkelte Sider af Virksomheden, saasom Depotvæsenet, Emissionsvirksomheden o. s. v.

Det er under disse Forhold fortjenstligt, at Professor Warschauers har søgt at gøre den dannede Læsekreds bekendt med hvad der er Kernen i moderne Bankvirksomhed, idet han i sit lille Skrift om de tyske Banker indrømmer de ikke seddeludstedende Banker — Effektbanker og Hypotekbanker — Hovedpladsen. Det er naturligt og rigtigt, at han indskrænker sig til et enkelt Land. Udviklingen i de forskellige Lande har været altfor uensartet til, at man i et nogenlunde populært Skrift af mindre Omfang vilde kunne naa til andet end en overfladisk Behandling af dem alle. Der er et Træk i Udviklingen, særlig i Tyskland, som gør en Beskrivelse af Bankvirksomheden lettere, end den vilde have været for nogle Aar siden, nemlig den enorme Koncentration, der i de senere Aar har fundet Sted. De store Aktiebanker har delvis opslugt de smaa, og de har optaget i sig en

Del af de større private Bankforretninger, og hvor de har ladet mindre Banker og private Bankierfirmaer bestaa ved Siden af sig, er disses Virksomhed i Forhold til Storbankernes dog bleven af langt ringere Betydning, end den før har været.

Det er vanskeligt paa en Gang at skulle skrive saaledes, at Fremstillingen bliver populær og saaledes, at Emnet dog helt udtømmes, og denne Vanskelighed har ogsaa sat sig Spor i Warschauers Skrift. Han giver Forklaringer over Ting, som de fleste, der overhovedet vil give sig af med at læse et saadant Skrift, dog maa forudsættes at vide Besked om, f. Eks. hvad Prioriteter er o. l., og dette røver Pladsen fra en dybere Indgaaen paa mere vanskelige Spørgsmaal. Saaledes siger han i Forbigaaende, at den større Checkomsætning er en væsentlig Aarsag til, at Rentefoden er lavere i England end i Tyskland, men denne tvivlsomme Paastand kræver i Virkeligheden en meget indgaaende Bevisførelse, naar den ikke skal staa som et Postulat. En lignende Indvending kan rettes mod Betragtningerne over Diskontoen og dens Forhold til Renten af Laan mod Pant. Bortset fra disse Forhold har W. løst sin Opgave med stor Dygtighed og givet en højst interessant Fremstilling af, hvorledes de store tyske Banker er organiserede, og hvorledes de virker. Det betydningsfulde Faktum, den stærke Koncentration af Raadigheden over en stor Del af Handelens og Industriens Virkemidler hos et ringe Antal kapitalstærke Bankinstituter, faar selvfølgelig en indgaaende Omtale. I Overensstemmelse med adskillige tyske Økonomer, der har beskæftiget sig med Børsloven af 1896, viser W., hvorledes denne Lov har bidraget til at styrke de store Bankers Overmagt. Dette gælder bl. a. om den Bestemmelse, hvorefter Emissionshusene først et Aar efter et Aktieforetagendes Stiftelse og efter Offenliggørelsen af den første Balance maa tilføre Børshandelen Aktierne. W. mener, at Bestemmelsen ikke har hæmmet Stiftelsernes Tal eller den Letsindighed, hvormed de er sat i Værk,

men at den forbigaaende Immobilisering har nødvendiggjort de store Bankers Medvirkning og hæmmet de private Emissionshuses Virksomhed. Om dette sidste ubetinget er et Onde, kan naturligvis omtvistes. Og i det hele maa Børslovens Virkninger ikke overdrives i denne Henseende. Storbankernes Overmagt vil udvikle sig af den simple Grund, at en Banks væsenligste Virkemidler er dens forskelligeartede Indlaan — Folio, Giro, Kontokurant osv. — og disse vil naturligt søge derhen, hvor man formener at finde den største Garanti; de vil for Størstedelen foretrække Bankerne med den kendte store Aktiekapital fremfor de private Bankierer. Hvad nu end Aarsagen er, saa er Koncentrationen i hvert Fald et Faktum, og W. behandler baade dens Fordele og Farer: Fordelene for Handel og Industri ved at kunne arbejde med Banker, hvis Virkemidler er saa omfattende, at ogsaa meget store Krav paa Kredit kan imødekommes, og paa den anden Side den store Fare, der ligger i, at en Storbanks Fallit vil ramme langt føleligere og i langt videre Kredse end en privat Bankiers. Ogsaa den sociale Side af Sagen skænker han Omtale. Det er naturligvis ikke uden social Betydning, naar den private Bankierstand for største Delen forsvinder, saaledes at Pengemarkedet ledes af et mindre Antal Bankdirektører med en Stab af underordnede Funktionærer.

Ved Siden af de egenlige Handels- og Industribanker (Effektenbanken) gives der foruden Seddelbankerne ogsaa Hypotekbankerne en interessant Behandling. Det synes at fremgaa af denne, at disse Banker i langt højere Grad, end vi kender herhjemme, giver sig af med at tage Prioriteter i Ejendomme uden nogen som helst personlig Hæftelse fra Ejerens Side. Iøvrigt undersøger Forf. selvfølgelig den Sikkerhed, som Bankernes Obligationer yder, og med de for faa Aar siden indtrufne Kalamiteter i frisk Minde kritiseres særlig Hypotekbankernes Ret til at indlade sig paa alle mulige Forretninger, f. Eks. Spekulationer i Grunde og andre Ting, der ligger ganske udenfor den

egenlige Hypotekbankforretning. I Henseende til selve den egenlige Laanevirksomhed ligger Hovedvanskeligheden i Tyskland som allevegne i den rigtige Taksation. W. diskuterer udførligt Spørgsmaalet om offentlige Taksationsmyndigheder (Taxämter) ansatte af Stat eller Kommune, men indrømmer, at de er upraktiske eller ialfald kun vilde kunne benyttes som Kontrolinstans. Han kritiserer Hypotekbankernes Ret til at give Kommunelaan, men naar han særlig støtter sin Kritik paa, at naar de laaner til Kommuner, kunde man ligesaavel drage Emission af Statslaan o. l. ind under deres Virksomhed, synes han at overse, at der gives i og for sig solide og solvente Kommuner, som kan have Brug for en saadan Møllermand som en Hypotekbank eller lignende Institution er (jfr. i Danmark Landmandsbanken og Kreditforeningen for Kommuner), medens en solvent Stat ikke behøver den. Med større Ret kritiseres Laanene til private Smaabaner. W. mener ikke, at disse ikke bør gives, men naar Laanegrænsen er sat ligesaa højt som ved Laan i Land- og Byeendomme ($\frac{3}{5}$), er det sikkert for højt, fordi Banelegemet er et vanskeligt realisabelt og i Værdi svingende Pant.

Ved Siden af Fremstillingen i store Træk af Bankernes hele Karakter er der i Bogen gjort Rede for alle de vigtigste Arter af deres Forretninger, saavel Passiv- som Aktivforretninger, og W. ender med at paavise Betydningen af, at den økonomiske Videnskabs Repræsentanter fuldt ud fatter denne vigtige Del af den indre Handelspolitik i alle dens Enkeltheder. Hertil knytter han en Henstilling til de praktiske Udøvere af Bankvirksomheden om at forstaa den sociale Side af deres Kald og navnlig om at se med Forstaaelse paa Økonomernes Fordringer om Reformer og ikke at afvise dem som Beviser paa manglende Forstand paa Bankvæsen eller Animositet imod det.

E. Meyer.

THORSTEIN VEBLEN. **Loan Credit in modern business.**

Det hænder ofte os Teoretikere, at vi, naar vi engang imellem er kloge nok at se paa det levende Liv, opdager Ting, der ikke staar i Lærebøgerne, eller ser, at de tekniske Ord maa have skiftet Indhold. Dette maa særlig hænde en Amerikaner, hvis Lands Forretningssædvaner gaar over Stok og Sten, saa vi snart ikke kender dem, og snart raaber: Bedrageri! Brand!

Læren om Kredit maa øjensynlig revideres, og en amerikansk Forfatter, Mr. Veblen, er villig til at give et lille Bidrag, der imidlertid er vel løst og skitsemaæssigt. Kredit er ikke Kapital — siger Forf. med Rette; en Udvidelse af Krediten betyder ikke, at der er flere materielle Goder, flere Produktionsmidler, flere Varer. Krediten har i Øjeblikket et givet Omfang; hvad har Virkningen været heraf?

En Forretnings Udbytte er afhængig af dets Lager og dette Lagers Omsætningshurtighed. Man kan ved Avertering etc. forøge sin Omsætning, men man kan ogsaa forøge sin Profit ved at forøge sit Lager — og det gør man ved Kreditens Hjælp. En Forretnings Kapital er da Ejers Kapital + Kredit. Denne Kredits Optagelse forøger hans Profit; men hvad der er godt for een, er — naar alt er lige — godt for alle; og alle søger da at forøge deres Forretningskapital ved at optage Laan. Men hermed bortfalder de »differentiale« Fordele ved at optage Laan, og Virkningen bliver i sidste Instans blot en meget lidt forøget Profit paa den reelle Kapital, idet den samlede Forretningskapital — naar Ligevægt er indtraadt — ikke giver mere Udbytte end just til at betale Markedsrente af Laanekapitalen, den tidligere Profit paa den virkelige Kapital. Forretningskapitalens Profitrate aftager, selv om Ejeren paa sin egen personlige Kapital og Arbejde har samme Profit som hvis Kreditsystemet ikke eksisterede.

Det er i al Fald det, Forf. mener.

Men der sker en yderligere Forskydning. Værdien af et Produktionsgode er dets »earning capacity« (Afkastevne). Denne Afkastevne forøges ikke ved Kreditors Hjælp, naar vi ene ser paa de materielle Goder. Ser vi paa Priserne, paa Værdierne, ja da forøges den, naar Priserne stiger. Maalet er nu at afpasse Forretningskapitalen (virkelig Ejers Kapital + Laan) og den effektive Kapital (d: dens earning capacity). Kapitaliserer vi for højt, kommer der et Misforhold, der gaar ud over Ejer og er til Fordel for Kreditor. En Brøk, hvori Laanet er Tæller og Forretningskapital Nævner, angiver hvor meget Kreditor ejer af Forretningen: jo større Kapitaliseringsraten er, des mindre en Del ejer Kreditor af Forretningens Totalformue; skal denne sidste omvurderes, naar det viser sig at dens »earning capacity« ikke svarer til Kapitaliseringen, bliver Forretningskapitalen følgelig mindre, og da Kreditors Ret er sikret, ejer han en større Del af Forretningskapitalen — i Krisetider alt. Forf. vender sig nu til den moderne Laaneform, hvor et stort Selskabs virkelige Kapital opføres som Laan — Obligationer og »preferred stock« — medens »the ordinary shares« højst repræsenterer goodwill.

Han skildrer — noget ufuldkomment — den Maade, hvorpaa et Selskab »finansieres« i vore Dage, og hvor Maalet jo er — set med en Økonoms Øjne — at skille de virkelige Produktionsgoder ud og ene se paa det hele Foretagendes »Afkastningsevne«, og saavidt muligt faa alle de sikrede Værdier, Selskabet ejer udenfor sin »goodwill«, konverteret til Gæld.

Af Referatet vil man se, at Fremstillingen er meget løs i Sammenføjningerne, men dog værd at læse, fordi den bringer hævdundne økonomiske Begreber i Relation til vor egen Tids Forhold, og saa at sige omjusterer vort tekniske Glossarium.

L. V. Birck.

W. P. REEVES. **State Experiments in Australia and New Zealand.** 2 voll. London 1902.

Dette Værk er en Berigelse af den engelske Litteratur. Det fortjener at læses af alle, som har Interesse for sociale Forhold, og som har længtes efter at høre noget mere om de sociale Eksperimenter hos vore Antipoder, end man kan faa at vide gennem spredte Tidsskriftartikler og tørre Aarbøger og Lovtekster. Bogen er bygget paa et mangeaarigt Studium og indgaaende praktisk Kendskab til Livet derovre, og det er en overvældende Stofmængde Forfatteren arbejder med, men man føler sig ikke trykket deraf; der er en Flugt og Fart i Fremstillingen, og samtidig en velgørende Ro og Ædruelighed; man lægger nødvendig Bogen til Side, før man er helt færdig med den. Forfatteren har taget aktiv Del i det politiske Liv paa New Zealand, og en Tid haft Sæde i Ministeriet, indtil han blev udnævnt til Agent General i London for denne Koloni. Med Forkærlighed dvæler han da ogsaa ved Forholdene der, og trods den Beskedenhed, hvormed han dølger sit Navn, kommer dette ikke mindst frem i Skildringen af de social-politiske Forholdsregler, han særlig har haft at gøre med, som Voldgiftsdomstolen for Konflikter mellem Arbejdere og Arbejdsgivere, men han behandler ikke derfor Kolonierne paa Fastlandet stedmoderlig; man faar fyldig Besked om Forholdene og følger ham trygt overalt.

Det er maaske adskillige af dette Tidsskrifts Læsere bekendt, at en ung dansk Nationaløkonom, cand. mag. Sv. Trier, under et længere Studieophold har gjort sig bekendt med Australiens og New Zealands Social-Politik, og jeg skal ikke berøve de Meddelelser, der kan ventes af ham, noget af deres Interesse ved en udførlig Gengivelse af Reeves' Resultater, men jeg kan dog ikke nægte mig den Fornøjelse at henlede danske Læseres Opmærksomhed paa denne Bog.

Man læser dette Værk med saa meget desto større Interesse, fordi meget deraf minder saa meget om danske

Forhold. Hvilken slaaende Parallel er der ikke mellem Alderdomsunderstøttelsen paa New Zealand og i Danmark, kun med den Hovedforskel, at Danmark bruger Kommunerne som Mellemed, hvorved Systemet uvilkaarlig bliver billigere (ligesom man paa New Zealand overhovedet er optraadt temmelig flot) og at Aldersgrænsen er 60 Aar i Stedet for 65. Paa det avstralske Fastland, hvor man har begyndt at følge New Zealands Eksempel, er der en Tilbøjelighed til at bruge samme Aldersgrænse som i Danmark, i alt Fald for Arbejdets Invalider. Man er ogsaa paa hjemlig Grund, naar man læser om Forsøgene med Forholdstalsvalgmaaden, og føler maaske lidt Skuffelse over, at dette System ikke har kunnet slaa Rod derovre, tildels vel paa Grund af praktiske Vanskeligheder, særlig Valgkredsenes Størrelse i det tyndt befolkede Land. Og for at tage et tredje Eksempel: naar man i Australien har søgt at skaffe Ejerne af faste Ejendomme større Sikkerhed og at formindske Sagførerudgifterne ved Salg, saa er det System man har indført, stærkt i Familie med vort gamle og prøvede Thinglæsningssystem.

Naturligvis er der Uligheder nok. Vi komme formodentlig aldrig i Danmark i Forlegenhed paa Grund af kinesiske Arbejderes Indvandring. Racehadet overfor disse, saavelsom overfor andre Asiater (der undertiden gaaer under det mærkelige Navn Assyrer), har gjort sig stærkt gældende og har givet sig Udslag i en ivrig Kamp for et »hvidt Australien«, hvad der ogsaa synes at skulle lykkes, selv om Chamberlain har formaaet de lokale Parlamenter til at benytte tilsyneladende mere hensynsfulde Indvandringslove, end man fra først af vilde ind paa.

Og atter er der en Række Punkter, hvor Forskellen maaske beror paa, at man har en Befolkning for sig, der ikke skal tumle med gamle overleverede Institutioner og Forestillinger. Alting er i en rask Udvikling, hvor man regner med et Decennium som en lang Periode. Her skal det blot nævnes, at man i Australien og New Zealand fører en energisk Kamp mod de stærke Drikke,

der i fordums Tider var disse Koloniers Forbandelse, saa at endogsaa Regeringens Embedsmænd berigede sig ved at sælge Rom, og en Flaske med dette Fluidium næsten optraadte som gangbar Mønt; Hobarts Politi fik sin Lønning udbetalt i Rom. Nu er man ganske fortrolig med local option, for ikke at tale om Forbud mod Udsænkning af stærke Drikke om Søndagen. Og medens Handelsstanden derovre forstaar Betydningen af en kort Arbejdsdag med Forbud mod Søndagssalg, og med tvungen Butikslukning 4 Dage om Ugen Kl. 6 og én Dag Kl. 1, saa er der tilsyneladende lang Vej til en saa nyttig Ordning hos os. Ejendommelig er ogsaa den Stilling, Fagforeningsarbejderne paa New Zealand har indtaget overfor Spørgsmaalet om tvungen Voldgift ved Arbejdskonflikter, en Institution, der synes at have stiftet megen Gavn, selv om det endnu er for tidligt at fælde nogen afgørende Dom; hos os vil det vistnok vare længe, inden der bliver Jordbund for en saadan Foranstaltning. Statens Indgriben i Arbejdernes Lønningsforhold, saaledes som Tilfældet er i Victoria og Syd-Australien, skildrer Reeves med en hel Del Sympati; muligvis er det lettere i et nyt Samfund end i Europa ved særlige Bestemmelser at tage Hensyn til de forholdsvis faa gamle og svage, hvis Arbejdskraft ikke er Minimumslønnen værd.

Kvindens Valgret saaledes som den er indført i flere af Kolonierne saavel som i de australske Koloniers Unionsforfatning, the Commonwealth, underkaster Forfatteren en indgaaende Behandling. Det Resultat, han kommer til, er nærmest negativt. De onde Følger man havde spaaet, synes ganske at være udeblevne, men til Gengæld er ogsaa de gode Resultater udeblevne, som mange have ventet. Indførelsen af Kvindens Valgret paa New Zealand synes saa godt som ikke at have øvet nogen Indflydelse paa Partistillingen. Heri kunde jo iøvrigt ligge en Opfordring for Mændene til at øve denne Retfærdighedshandling overfor Kvindekønnet, naar den ingen Risiko medfører.

H. Westergaard.

Som Vælgere — saa Valg. Kvalitetsmetoden. Af Overretssagfører JOHAN PEDERSEN, Aarhus 1903. Det jydsk Forlag.

Det er en velkendt Sag, at man i vore Dage finder langt større Interesse for de almindelige Valg, end Tilfældet var for blot en Menneskealder siden; — hvad enten Talen er om Valg til de lovgivende Forsamlinger, til de kommunale Tillidshverv eller til Ledelsen af mere private Anliggender, overalt kan man vente, at Vælgerne møder frem i ganske anderledes stort Antal end før.

Denne stigende Interesse for offentlige Anliggender tør naturligvis i første Række betragtes som et glædeligt Vidnesbyrd om den stigende Kultur, men nægtes kan det ikke, at Medaljen ogsaa har sin Revers, der ikke altid er saa tiltalende og ideel, som man kunde ønske.

Sagens Lysside, den vaagnende Forstaaelse af og Interesse for det, der rører sig i Tiden, har selvfølgelig mange Grunde, i første Række kan man vel nævne Højskolerne og den Uendelighed af Møder og Foredrag af forskellig Art, der imellem Aar og Dag holdes rundt om i Landet, og som en af Hovedgrundene til Sagens Skyggeside, tror jeg, man maa nævne den direkte Agitation, der ind under et spændende Valg kun altfor ofte tager Sigte paa dette ene at skaffe Stemmer; — Oplysningsarbejdet gaar ud paa at skabe uafhængige Meninger og Mænd, Agitationsarbejdet skaber mange afhængige Meninger, det er de vaklende Standpunkter, man fra alle Sider søger at faa fat i, mere ved Overtalelse end egentlig Overbevisning.

Denne Ulæmpe kan sikkert for en stor Del tilskrives de almindeligt anvendte Valgmetoder. Ikke alene ved Enkelvalg og Listevalg, men ogsaa ved Forholdstalsvalg maa den enkelte Vælger Gang efter Gang indordne sig under Partistandpunktet, hvis ikke han vil risikere, at Stemmen spildes; Spørgsmaalet om Stemmernes Fordeling bliver en Slags Beregningskunst, hvor det Parti, der regner bedst og bedst forstaar at vejle Stemningen, har en væsentlig Fordel, der ikke saa sjældent bringer Sejren

hjem paa Trods af andre Parti's vitterligt overlegne Stemmetail og større Tilslutning i Befolkningen. — Agitation og Beregning faar i saa Fald faktisk større Betydning end Vælgernes Overbevisning.

At der heri ligger en betydelig Fare for at gøre den fri og almindelige Valgret mere eller mindre betydningsløs er umiddelbart indlysende. — Det er Vrangsidens af den almindelige Valgret, saaledes som den praktiseres.

Under disse uheldige Forhold, som vi faktisk lider under, hver Gang et Valg staar for Døren, har den lille Afhandling, hvis Titel er anført i Overskriften, en ganske betydelig Interesse; — kort og klart paaviser den de Meningsløsheder, de almindelige Afstemningsmetoder saa ofte giver Anledning til, og her synes det nærmest at maatte regnes for Smaating, at man til et Folketingsvalg opstiller 4 Kandidater, der af 100 Stemmer faar henholdsvis 22, 27, 17 og 34, hvorefter den sidste erklæres for valgt, skønt han kun har opnaaet Tredjedelen af Stemmerne, og selv om de øvrige to Tredjedele af Vælgernes faktisk foretrækker enhver anden af de 3 Kandidater, der ikke bliver valgt. Langt værre synes f. Eks. et Byraadvalg, hvor der imellem 13 Kandidater skal vælges 7, og hvor man uden i nogen Maade at ødsle med Stemmerne akkurat opnaar at kassere de 6, der i Virkeligheden er størst Enighed om at vælge; og Fejlen er som sagt ikke Vælgernes, det er den Maade, hvorpaa Stemmeoptællingen finder Sted, der er Skyld i hele Ulykken.

Her kommer man imidlertid til Afhandlingens positive Side, idet den ikke alene kritiserer de anvendte Metoder, men ogsaa anviser de Veje, man kan gaa for at opnaa et bedre Resultat — nemlig det, at Vælgernes til enhver Tid kan stemme efter deres bedste Overbevisning uden Fare for, at Stemmerne spildes, og uden Nødvendighed af at kaste Stemmerne paa en Kandidat, man synes mindre godt om, saalænge der er Mulighed for at faa valgt den, man synes bedre om.

Selvfølgelig er der ingen Anledning til her at komme

ind paa en detailleret Fremstilling af de i Afhandlingen nedlagte Tanker, og jeg skal derfor nøjes med i al Korthed at fremdrage de Hovedprinciper, hvorpaa Kvalitetsvalgene kommer til at hvile, idet jeg iøvrigt anbefaler enhver at gøre sig bekendt med den lille tankeklare Bog, der efter min Formening tør betragtes som en Forløber for en kommende Reform af de nu anvendte Valgmetoder.

Set fra Vælgernes Side bliver Fremgangsmaaden den, at enhver paa sin Stemmeseddel opfører Navnene paa de Kandidater, han ønsker at stemme paa, og i den Orden, hvori han ønsker at se dem valgt: — Lad os antage, at han helst stemmer paa A, dernæst paa B o. s. v., hans Stemmeseddel kommer da til at se saaledes ud: A, B, C, D o. s. v., medens en anden Vælger foretrækker Kandidaterne i Rækkefølgen C, D, B, A o. s. v. Dermed er Vælgerne færdige, og ret beset er de Fordringer, der her stilles til dem, maaske ikke engang saa store som det, der for Tiden fordres, idet man utvivlsomt i mange Tilfælde langt lettere vil kunne opgive, i hvilken Orden man kunde ønske Kandidaterne valgt, end man kan træffe sit Valg af de enkelte, man bør stemme paa, naar Afstemningen som nu finder Sted under Trykket af, at Stemmen er spildt, dersom ikke et tilstrækkeligt Antal stemmer netop paa samme Maade; — det er denne direkte Afhængighed af andres Stemmeafgivning, man ved Kvalitetsmetoden faar Midler til at slippe udenom.

Dette Resultat fremkommer paa den Maade, at man ved Stemmeoptællingen tager Hensyn til den Orden, hvori Kandidaternes Navne er opført paa Sedlerne; man noterer først alle dem, der staar som Nr. 1, og saafremt det fornødne Antal Kandidater allerede derved opnaar Flertal af de afgivne Stemmer, er Valget færdigt; — i modsat Fald medregnes ogsaa de Navne, der staar som Nr. 2 paa Stemmesedlerne, og saaledes gaar man videre, indtil Valget er afgjort. Denne Optællingsmaade medfører selvfølgelig et noget forøget Arbejde for Stemmetællerne,

men ved Siden af de Fordele, der opnaas, er den Smule Ulejlighed utvivlsomt for intet at regne: — Tryghed og Retfærdighed for maaske Tusender af Vælgere giver rigelig Erstatning for et Par Timers Ekstraarbejde for nogle faa Stemmeoptællere.

Rent teoretisk har man indvendt, at en saadan Afstemningsmetode vilde kræve, at der maatte tillægges Navnene en bestemt Vægt efter den Plads, de staar paa — f. Eks. saaledes, at medens man regnede første Navn til fuld Værdi, skulde Nr. 2 kun regnes halvt, d. v. s., at der paa anden Omgang skulde to Stemmer til at veje op mod en Stemme af første; men praktisk set vilde en saadan Ordning næppe kunne gennemføres, og dertil kommer, at den sikkert ikke vilde være saa betryggende for Vælgerne; for dem er det af største Betydning, at dersom den, de helst ønsker valgt, faktisk ikke kan blive valgt, at deres Stemmer da med usvækket Virkning kan kastes over paa Nr. 2, og atter om nødvendigt paa Nr. 3 o. s. v. — Netop derved faar Vælgerens Stemme den Betydning, han med Rette kan forlange.

Det er umiddelbart indlysende, at et Valg, der foretages efter de her antydede Principer, vil komme til at give et ganske anderledes paalideligt Billede af Vælgernes Standpunkt, end Tilfældet er med de nu almindelige Afstemningsmetoder; Vælgeren vil til enhver Tid kunne stemme efter sin Overbevisning, uden Fare for at Stemmen spildes, og uden at han har nødig først at spørge sin Nabo eller sit Parti, hvordan han nu bør anvende sin Stemme. — Megen Valgberegning og usund Agitation vil kunne undgaas, og dermed er en af den almindelige Valgrets Skyggesider fjernet, hvorved dens Lyssider faar Lov at komme saa meget desto klarere frem.

N. P. Jensen.

Notitser.

Den preussiske Skat paa Stor-Magasiner.

Ved Lov af 18. Juli 1900 indførtes i Preussen den saakaldte »Warenhaussteuer«, en Ekstraskat, der rammer de store Detail-Forretninger, som handle med blandede Varer. Det var den voldsomme tyske Middelstandsbevægelse, der drev denne Skat igennem, og selv om det ikke lykkedes at opnaa en i egentlig Forstand prohibitiv Særbeskatning af Stor-Magasinerne (dette var tilsigtet, men stødte bl. a. paa Hindringer i Rigslovgivningens næringsretlige Bestemmelser), synes Skatten dog i nogen Grad at have naaet det tilsigtede Maal. I det første Aar (1901) beskattedes 109 Forretninger, og det samlede Skattebeløb udgjorde 3,074,000 Mk. Men i det følgende Aar var de skattepligtige Forretningers Antal gaaet ned til 86, og Skatteprovenuet udgjorde kun 1,913,000 Mk. Berlin havde i det første Aar 20 skattepligtige Magasiner, men Aaret efter kun 17, og det Beløb, der betaltes i Warenhaussteuer, gik ned fra 1,343,000 til 804,000 Mk. Det synes altsaa, som om en Del af de store Detail-Magasiner er gaaet ud af Spillet, men muligt er det ogsaa, at de kun have omordnet deres Forretning saaledes, at Skatten ikke kan ramme dem. Dette kan nemlig ske, ved at de begrænse sig til at handle med en enkelt af de 4 store Varegrupper: 1) Næringsmidler, 2) Manufakturvarer, 3) Isenkramvarer og Møbler, 4) Ga-

lanterivarer. Men selv om det er dette, der er sket, har Skatten dog delvis virket efter sin Bestemmelse. Om saa dette virkelig har været til Gavn for de mindre Handlende, for Næringslivet i det hele taget og for Publikum — derom har man jo indtil videre Lov til at tvivle.

Fagforeninger med Adoptivbørn.

Under Agitationen for Lovbestemmelser imod Børnearbejde i Nord Carolina i de Forenede Stater blev der for nylig fremdraget en Række Eksempler paa, at Fagforeninger havde antaget sig Børn, der vare uden Forsørgere og derfor maatte tjene deres Brød ved haardt Fabrikarbejde. Eksemplet blev givet af en Typograf-Forening, der paatog sig at forsørge et niaarigt Pigebarn, der ved sit Arbejde underholdt sig selv, sin invalide Moder og en yngre Broder. Fagforeningen gav hende det Beløb, hun kunde tjene i Fabriken, paa Betingelse af, at hun skulde søge Skole og ikke maatte anvende sin Fritid til lønnet Arbejde; efter nogen Tids Forløb blev Understøttelsen forhøjet til omtrent det dobbelte. Dette Eksempel blev snart fulgt af andre Fagforeninger. Fremgangsmaaden er overalt den samme. Efter en nøje Undersøgelse af Børnenes Forhold bliver der af Foreningens Kasse bevilget et ugentligt Beløb, der kan dække Tabet af Arbejdsløn; Barnet tages bort fra Fabriken og sendes i Skole; det adopteres ikke formelt af nogen bestemt Person, men Foreningen paatager sig Forsørgerpligten og fører gennem sin Sekretær Tilsyn med Barnet, som i Almindelighed forbliver boende i sit hidtidige Hjem.

Nogle Træk af Landbrugets Arbejderforhold.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 22. Oktober 1903.

Af

Hofjægermester C. Bech.

Naar Nationaløkonomisk Forenings Bestyrelse har anmodet mig om her at indlede en Diskussion om Arbejderforholdene i Landbruget, har man maaske ønsket en udtømmende Behandling af denne Sag. En saadan vilde have sin store Betydning, saa vist som Arbejderspørgsmaalet hører til de allervæsentligste og er et af dem, hvorpaa vort Landbrugs hele Stilling beror. Men jeg maa desværre bede Dem nøjes med langt mindre, idet en blot nogenlunde fuldstændig Behandling vilde have forudsat saa betydelige Forkundskaber og Studier af historisk og nationaløkonomisk Art, at de vilde have oversteget mine Kræfter og beslaglagt mere Tid, end jeg har til min Raadighed. Hvad jeg gerne vilde omtale, er da nogle vigtige Sider af Forholdet, nogle Træk, som de have vist sig for mig. Jeg vil paa Forhaand bede d'Hrr. undskylde, hvis jeg derved skulde komme for meget ind paa mine egne Forhold, mine egne Erfaringer. Heller ikke vil det kunne undgaas, at jeg henter forholdsvis meget fra de

Egne, hvor jeg bor og har det meste af min Virksomhed. Men der er ved disse Egne, som dels ligge den jyske Hede nær, dels maa henregnes til selve Hedearealet, noget, som paa den anden Side gør dem vel skikkede til at danne Grundlag for rigtige Slutninger. Ogsaa paa andre Omraader ere de gode til Forsøg. I de Prøver, som gøres i Plantedyrkning, hænder det ofte, at man faar med meget frugtbar Jord at gøre. Der bliver da Vanskelighed ved at maale Virkningen af de Stoffer, man tilfører for at forbedre Jorden, idet den gamle Kraft gør sig gældende med saa megen Styrke, at den formindsker eller udletter Virkningen af de tilførte Stoffer. Har man derimod mindre frugtbar Jord, vil Virkningen vise sig tydeligere; der er ikke saa mange andre Faktorer, ikke saa megen »gammel Kraft«, der kan forstyrre Virkningen.

Paa noget lignende Maade kan man maaske, naar der er Tale om Mennesker, betragte Forholdene i Landets mindre frugtbare Egne, som tilmed ligge noget udenfor Livets Uro og mangfoldige fremmede Paavirkninger. Man vil her kunne se de økonomiske Forhold i størst Renhed, eftersom det — saa at sige — er Økonomi alt sammen, og saaledes faar man derfra de mest almengyldige Resultater. Ved Anvendelsen af dem paa andre Egnes Forhold maa man saa lægge til og trække fra, hvad de maatte kræve, for at den rette Forstaaelse kan komme frem. Iøvrigt maa det ved Behandlingen af det Spørgsmaal, som samler os her, erindres, at det har et saa væsentlig personligt Moment. Man staar ikke kold overfor en Sag, der ved Siden af det rent forretningsmæssige rummer saa meget, der berører Menneskers Ve og Vel, Mennesker, til hvem

man ofte i en lang Aarrække har staaet i Forhold, og som maaske kender En bedre end de fleste andre, som ofte have vist En deres gode Sindelag, og hvem man vel ogsaa engang imellem har rakt en hjælpende Haand.

Skulde der gives en Skildring af den danske Landarbejder, maa det ikke overses, at han jo er et saare væsentligt Led i Landbostanden i det hele, og trods alle dennes forskellige Afskygninger har der dog i de svundne Aarhundreder ligesom nu — og vel sagtens endnu mere — været fælles Interesser, fælles Arbejde og et Samliv, som, hvor meget der end kunde indvindes derimod, utvivlsomt frembød mangfoldige gode og smukke Sider. Fra Tiden omkring 1660 skriver sig Tilbagegangen ogsaa for den arbejdende Klasse, og den hidtil mere uafhængige Bonde glider nu over i den. Ulykkelige Krige med deres mange Byrder, Misvækst, slette sanitære Forhold for Mennesker og Husdyr og meget andet trykkede Landbostanden i det hele. Dog var Tilstanden her i Landet ingenlunde ringere, snarere bedre end mange andre Steder. En paalidelig Forfatter, de Vrigny, beretter saaledes i 1702: »Jeg blev overrasket ved paa Vejen mellem Helsingør og København at træffe vel møblerede Bondehuse. Jeg gik ind i nogle af dem, og for ikke at tale om gode Senge og Fjerdyner, som fandtes alle Vegne i Danmark, ser man i slige Huse Tapeter, Bænke, dækkede med gode Puder eller Madratser, smukke Skabe, Malerier, Fajance i Mængde og undertiden endog Uhre. De franske Bønder ere rene Tiggere i Sammenligning med dem.«*)

*) Johs. Steenstrup. Den danske Bonde og Friheden. Kbh, 1888.

Det Tryk, som Gaardmændene levede under, ramte langt mindre Husmændene, fra hvem Landarbejderne og Tyendet dog navnlig udgik. Den tungeste Byrde kom til at hvile paa Bonden som Avlsbruger, ikke paa Husmanden, der for en stor Del levede af Arbejde for Løn. Husmænd vægrede sig da ogsaa ofte ved at overtage Gaarde.

I det hele taget maa man ved Betragtningen af de Tiders Forhold, hvoraf vore Landarbejdere ere udgaaede, bedømme dem i Sammenligning med almindelige Forhold hos os selv paa den Tid og med Arbejdernes i andre Lande, og man vil finde, at de vare forholdsvis gode hos os, hvor mange Brøst de end kunde have. Den Landarbejder, som vor Tid har modtaget, er da ogsaa i det hele taget frisindet og selvstændig, agtværdig i sin Vandel, nøjsom og flittig. Landarbejderen er dertil godt inde i den praktiske Side af Landbrug og Husdyrhold og interesserer sig derfor. Det er umiskendeligt, at han gennem flere Slægtled har været knyttet til Landbruget, og med en vis Sindighed, der vel nok kan gaa over til Langsomhed, forener han et utvivlsomt godt Greb paa til enhver Tid at vælge det rette Arbejde og den i Øjeblikket heldigste Maade at tage Tingene paa. Det maa dertil føjes, at Kvinden er vant til at hjælpe med, og at hun betragter det som en Selvfølge, at hun tager sin Del af Arbejdet, saa vidt hendes Kræfter strække. Paa hende beror det meget ofte — ikke mindst i Landarbejderens Familie — om Livet skal forme sig lykkeligt og værdigt.

Man skildrer ofte Landarbejderen som en ulykkelig Stakkel, men det er ingenlunde rigtigt. I det hele

taget er der lige saa megen Glæde hos ham som i mange andre Forhold, og der findes ofte en Kammeratskabsfølelse, en Hjælpsomhed, som gør godt, og som i de smaa Kaar maa vække Beundring. Gennemgaaende have de ikke megen Sygdom, og selv hvor de have fri Adgang til Lægen, søges han mindre end af andre Samfundsklasser. Mangen Spøg og mangt et muntert Indfald, er det end hyppigt af en noget grovkornet Art, liver op under Arbejdet og i Fritiden. Fornøjelserne ere slet ikke saa faa, og i de unge Aar plejes f. Eks. Dansen vel ofte hyppigere end hos de rigere stillede. Tvivler nogen herom, da er det let at se ved et Høstgilde, hvor nye og gamle Danse udføres med en Taktfasthed og Routine, som maa vække Beundring. Gratien kunde vel af og til være større.

Landarbejderen er en national Rigdom, som vi ikke noksom kunne skønne paa, og som ikke kan erstattes ved fremmede Kræfter.

Men det vilde dog være en Fejl at sige, at det staar helt godt til. Det var at vente, at den stadig voksende Konkurrence mellem Landene og vor Tids mange Fremskridt paa et Omraade som det her foreliggende vilde bevirke en betydelig Fremgang, men det er saa langt fra, at man tværtimod maa indrømme, at der i flere Henseender er Tilbagegang. Jeg skal fremdrage nogle enkelte Forhold.

Medens der i Byerne jævnligt indtræffer Arbejdsløshed, forekommer en saadan sjældent paa Landet; til nogle Arbejder og paa travle Tider er der altid Brug for mere Arbejdskraft, end der er til Stede. Nogle af de vigtigste Arbejder er det ligefrem vanskeligt at faa

udført, end sige, at de altid udføres saa godt som ønskeligt. De, som følge Landbrugets Arbejde, ville have bemærket de Bestræbelser, der f. Eks. i de senere Aar udfoldes for at faa Køernes Malkning bedre udført. Medens man tidligere regnede det for en Selvfølge, at man kunde faa Arbejdet gjort, er det nu forbundet med Besvær at skaffe den fornødne Arbejdskraft. Danske Piger ere i al Fald næppe til at faa. Man er forhaabentlig inde paa den rette Vej ved at uddanne Malkere. Dette kan ikke blot tænkes at ville dygtiggøre mange til Arbejdet, men tillige at ville højne det i det almindelige Omdømme, og til begge Dele er der megen Trang. Det er givet, at den samlede Mælkeproduktion er steget stærkt baade ved Køernes større Antal og ved hver Kos større Mælkeydelse, men tænke vi os blot, at Danmarks c. 1 Mill. Malkekøer giver 500 Ø Mælk pr. Stk. p. a. mere end forhen, og at et Menneske kan malke 100,000 Ø aarlig, vil der udkræves 5000 Personer flere dertil. En Del fremmed Arbejdskraft benyttes utvivlsomt, men det er dog endnu i Hovedsagen Landets egne Folk, der udføre Arbejdet. I noget højere Grad end tidligere er det gaaet over til Mændene, medens det før næsten udelukkende var Kvindearbejde.

De huslige Arbejder i Køkken og i Bryggers ere nu ikke saa mangeartede som forhen, men i Jylland har man dog endnu ofte bevaret den gamle Skik at brygge og bage selv. Hvor Brændselet ikke er for dyrt, er dette utvivlsomt rigtigt, men det er nu ikke almindeligt at finde Dygtighed til disse Arbejder.

Med Arbejderne i Marken, Laden og Stalden er det saa, at man kræver dem bedre og hurtigere udført,

men gode Maskiner og Redskaber sætter ogsaa Landmanden i Stand dertil. Alene en god Saa-maskine gør det muligt at indvinde i et eneste Aar langt mere, end Maskinen koster. Tærskemaskiner, Plove, Harver, Radrensere, Hesteriver o. s. v. ere alle meget forbedrede, saa at Arbejdet lettes baade for Husbonden og hans Folk. Høstemaskinen findes nu ogsaa paa de smaa Gaarde til megen Fordel for alle Parter.

At Maskinerne ere komne saa meget i Brug, skyldes for en stor Del, at der er Mangel paa Arbejdskraft i Sammenligning med forhen. Dette har f. Eks. været i højeste Grad føleligt i Aar, da den megen liggende Sæd og de gennemvaaede Marker have hindret Brugen af Høstemaskiner, og i dette Øjeblik er der meget Korn, som ligger ødelagt paa Marken, medens man med en rigelig Arbejdskraft kunde have faaet det i Hus.

Som bekendt søger en meget stor Del af Arbejderne fra Landet ind til Byerne, og ikke mindst til Hovedstaden. Det er i saa Henseende ganske oplysende, at kun lidt over Halvdelen af Københavns Befolkning er født i selve Hovedstaden. Medens man tidligere ofte hørte, at Industrien ikke kunde bruge Folk fra Landet, som jo vare vant til andet Arbejde, er der nu ikke Tale derom. Maskinerne kræve ikke den Haandfærdighed og Routine som Fortidens Metoder. Landbefolkningen drages herind af flere Grunde, men de mange, som ikke opnaa gode Stillinger, komme ofte i langt daarligere Kaar, end Landbruget vilde byde dem. Arbejdet er usundere, mindre sikkert, Lys og Luft sparsommere end i de hjemlige Forhold. De

mange unge Folk, som drage til Byerne for at arbejde i vor i Reglen toldbeskyttede Industri, gaa ofte tilbage i Kaar og forøge den daarligste og mindst lykkelige Del af Byernes Befolkning. Fattigdom og Usselhed ere hyppige, den brave og dygtige Befolkning fra Landet synker i de fremmede Forhold ofte længere og længere ned.

Udvandringen drager naturligvis mange bort, men Tallet paa Udvandrere svinger ikke lidt fra Tid til anden. Medens der i Tiden 1881—1888 udvandrede c. 7800 om Aaret, og 62 pCt. kom fra Landet, svingede Tallet i Aarene 1890—1900 mellem 10,422 og 2260. Det sidst anførte Tal gælder Aaret 1897; siden da har der været en jævn Stigning i Antallet af Udvandrere, som i 1900 udgjorde 3570, i 1901 4657 og i 1902 omkring 6000. Af de mandlige Udvandrere over 14 Aar var i denne Periode mellem 50 og 60 pCt. fra Landet. De, som udvandre fra Landbruget, komme i Reglen til lignende Erhverv i Amerika, have ofte god Fremgang og føre et sundt og lykkeligt Liv. Fra Jylland tage mange derover.

Ligesom Foreningen af jyske Landboforeninger tidligere havde gjort opmærksom paa de mindre gode Tyende- og Arbejderforhold paa Landet, som for Resten i Tredserne og før havde været drøftede og søgt forbedrede af mange private, af Landbrugets Foreninger og af landøkonomiske Forfattere, fremkom ogsaa fra Fyns Stifts patriotiske Selskabs Tyendeudvalg i 1885 en indgaaende Betænkning, som pegede paa de forskellige Forhold, der burde forbedres. Det maa i det hele siges, at Spørgsmaalet længe har interesseret Landmændene, og fra dem er der givet mange vægtige

og varmt følte Indlæg. Man kan ikke have fulgt disse uden at se, at det var meget mere end en Forretnings-sag; Sagen havde ganske bestemt i deres Øjne den største humane og nationale Betydning. Ogsaa maa jeg med megen Paaskønnelse nævne nuværende Sygekasseinspektør Sørensens Bog fra 1881 om »Markarbejderes Vilkaar i jyske Hedeamter«.

Som Forholdet nu er, er der som sagt Mangel paa Arbejdskraft i travle Tider, og mange af vore kraftigste og dygtigste unge Mennesker søge til Byerne og til Amerika. Samtidig ere Kravene til Jordens Dyrkning, Kvægets Pasning o. s. v. bleven større, og Maskinerne kunne paa flere Omraader slet ikke erstatte det manglende. Som Følge deraf ere vi komne ind paa at hente Arbejdskraft fra Sverrig, Polen og andre Steder, og det er ikke mere alene til Sukkerroernes Pasning, at denne fremmede Arbejdskraft udkræves. Det er nu ganske almindeligt, at man faar Tilbud fra tyske »Aufsehere« om at levere Folk, Russere, Galiciere og tysktalende Folk efter »billigste« Takster. Mange benytte dem, uagtet de i Virkeligheden ikke ere saa billige, fordi de ere nødte dertil, og det er i Reglen flittige, nøjsomme og ædruelige Folk, der i Roemarken og andre Steder yde særdeles godt Arbejde. Men Forholdet havde været bedre, om vore egne Folk havde passet dansk Jord i Stedet for at gaa til Byerne eller til Amerika. For Resten maa det siges, at i Koldingegnen dyrkes Sukkerroerne vistnok overvejende ved danske Folk, og det er ikke usædvanligt, at man i travle Tider der og andre Steder henter dem fra Byerne. I det hele maa man ikke se for alvorligt paa Forholdene, idet Landbrug og Kvægavl nu kræver mere Arbejde end før, og dertil

kunde føjes, at Hedeplantningen, Mosekulturen, den bedre Pasning af Skovene o. s. v. kræver flere Folk.

I Meddelelser, som velvilligt ere mig tilstillede fra Lolland, fremhæves, at den fremmede Arbejdskraft især viser sig dygtig ved Optagningen af Roerne, ellers kan Spørgsmaalet, om det er fordelagtigt at benytte fremmede Arbejdere, besvares baade med ja og nej. Polakkerne komme i Reglen midt i April Maaned og rejser sidst i November, de svenske komme omtrent en Maaned senere. Havde man ikke den fremmede Arbejdskraft, vilde ikke alene Sukkerroedyrkningen, men ogsaa Foderroedyrkningen paa de større Ejendomme være alvorligt truet. Den nødvendige hjemlige Arbejdskraft vilde aldeles ikke være til at opdrive til den voksende Roedyrkning.

Hvad Benyttelsen af polsk og tysk Arbejdskraft angaar, antages den at være omtrent saaledes fordelt:

Jylland.....	50	Arbejdssteder med 370	polske Arbejdere	
Samsø	1	—	20	—
Fyn	35	—	320	—
Sjælland	120	—	1040	—
Falster.....	7	—	150	—
Lolland	?)	—	c. 1200	—

c. 3100 Polakker

hvortil kommer c. 300 Tyskere

i alt c. 3400

Hvad den aarligt indvandrende svenske Arbejdskraft angaar, kan den anslaaes til 6 à 800, af hvilke dog en Del søge til Byerne, navnlig til København. Man udtaler fra svensk Side, at det er overordentlig vigtigt, at de Folk,

*) Paa Lolland er der mange mindre Arbejdssteder.

som komme hertil, blive humant behandlede af deres nærmeste Overordnede. Ellers ville de ikke være at faa.

Folkemanglen viser sig ogsaa ofte ved, at man benytter Arbejdere, som man før vragede. Folk, der før paa Grund af mindre Dygtighed, Alder og Svaghed ikke kunde faa ret meget i Løn, blive nu antagne paa forholdsvis meget gode Vilkaar. Dette maa ubetinget for dem være en Fordel, og »Nød lærer nøgen Kone at spinde«, Arbejdsgiveren hjælper sig dermed. Beklageligt er det under disse Forhold, at Byerne til Tider trykkes meget af en af de største Ulykker, Arbejdsløshed.

Men hvilke Forhold arbejde da Arbejdsfolk under paa Landet? Det er naturligvis ofte smaat nok, men der er for de allerfleste saa gode Kaar, at de med en sparsommelig Husholdning kunne føre en fornøjet Tilværelse, og Trangen er ofte større for de smaa, selvstændige Jordbrugere, som sidde med megen Gæld eller paa slette Ejendomme og dog skulle tilfredsstille de Krav, der paa forskellig Maade rettes til dem.

Hvad først det almindelige faste, ugifte mandlige Tyende angaar, er efter alle med Forholdene bekendte Menneskers Anskuelse en Løn af ca. 250 til 350 Kr. eller mere med fuldstændig »fri Station« saa god, at man med Rette kan vente, at der lægges noget til Side. Det er berettiget her at sammenligne med, hvad en Karl eller en Pige tidligere fik, og heldigvis er der ogsaa mange, som lægge op, Sparekasserne kunne fortælle derom, og godt er det, at der tænkes paa kommende Tider, da der skal sættes Bo. Men dermed være ikke sagt, at der ikke endnu er meget at iagttage fra Husbondens Side. Kosten skal

være god, sund og afpasset efter den almindelige Smag paa Landet. Der maa gøres mest muligt for at hæmme den usselige Brændevinsdrik; fremfor alt maa man ikke udskænke Brændevin daglig, og man maa ved at have godt — helst hjemmebrygget — Øl gøre Fristelsen mindre til at slukke Tørsten ved »Bajere«. Det er formentlig bedre at holde paa strengt Maadehold end paa Totalafhold, som ved Siden af sine meget store Fortjenester næsten er i Færd med at danne et Samfund for sig, der let føler sig hævet over andre Menesker. For Folk med stærk Tilbøjelighed til Drik er Totalafhold dog vist det eneste rette. Man maa helt igennem behandle Tyendet humant, holde god Orden og Præcision, have lyse og gode Sovekamre, helst med en Seng til hver, Vaskefad og Haandklæde, en nogenlunde hyggelig Borgestue, gerne Plads til Husflidsarbejde, Adgang til varmt Bad, god Læsning o. s. v. Men med ét Slag skal man ikke reformere, og helst maa man indføre Forbedringer efterhaanden, som man mærker, at man vil blive rigtigt forstaaet.

Hvad Daglejerne, Husmændene uden anden Jord end en Have, angaar, er deres Løn steget betydeligt. Ifølge Scharling og Falbe Hansen kunde Landarbejdernes aarlige Dagløn fra 1819—39 sættes til Kr. 143 eller 21 Td. Rug, i 1885 til Kr. 425 eller 31 Td. Rug, og nu kan den med 300 Arbejdsdage sættes til Kr. 450 eller mindst 45 Tdr. Rug. Kommer hertil, at Bolig, Korn, Mælk og Brændsel beregnes billigt, endvidere Udbyttet af Haven, Hønsene og Grisen, Hjælp til Hold af en Ged eller et Faar med Lam, Hjælp til Læge og Medicin, naar man let Kr. 550. Kan Konen malke 2 Gange daglig, vil hun kunne tjene 200 Kr.,

og den samlede Indtægt er da Kr. 750. Naar dertil kommer, at Udgiften til Møblement, Klæder, Støvler o. lign. er mindre paa Landet end i Byen, vil Indtægten langt bedre kunne slaa til for Landarbejderen end for hans Kaldsfælle i Byen. Husmænd med Jord til en Ko yde meget Arbejde til andre, men ikke saa meget som de jordløse Husmænd. Om de, naar det gøres rigtigt op, have større Indtægt, er et Spørgsmaal, men de kunne være mere hjemme hos deres Familie; deres Børn vænnes tidligt til praktisk Gerning og sundt, udviklende Arbejde til Gavn for dem selv og for Forældrene; Stillingen er i det hele mere uafhængig og fri end den jordløse Husmands. Dette gælder endnu mere Husmænd med to eller flere Køer, og deres Arbejde for andre bliver mindre og mindre, efterhaanden som de drive deres Jord bedre og faa mere Udbytte af Kreaturerne.

Medens Brugsforeningerne, der vel have skaffet deres Medlemmer fuldt saa gode Varer, som Købmænd kunne levere, til billigere Pris, gavne alle Landarbejdere, er det jo navnlig Husmændene med to eller flere Køer, der have Fordel af Andelsmejerier og Slagterier. Paa mange Egne, hvor Jorden og Forholdene ere gode, er denne Klasse Jordbrugere forholdsvis bedre situeret end nogen anden. De Foranstaltninger, som Landboforeningerne og Staten ordner og støtter, Huslodspræmiering, Husmandsrejser, Landbrugsskoler og særlig de, som arbejde for det lille Landbrug, Husmandsforeningerne, Husmandsbladene have ogsaa bidraget meget til disse smaa Brugs Fremgang, men i Almindelighed mangler der endnu meget.

Loven af 24. Marts 1899 var utvivlsomt et Skridt

i den rigtige Retning i rette Tid, og naar denne humane Lov, der sikkert er et udmærket Eksempel ogsaa for andre Lande, nu skal revideres, foreligger der fra de jyske Landboforeninger en Udtalelse for nogle Udviklinger, som vilde skaffe flere Fordel af den. Loven har Aar for Aar virket mere, og i alt skyldte nu c. 1500 Husejendomme denne sin Tilværelse, men andre Huse ere byggede uden denne Hjælp, og endnu flere alt eksisterende have gjort Fremgang. Man maa ikke vente sig for meget af Lovgivningsmagten. Forholdenes egen naturlige Udvikling vil vise sig at være den stærkeste og sundeste, hvor meget man end endnu med Rette tør vente sig af Staten som Hjælp til Selvhjælp paa dette Omraade.

Skulde man nu tænke sig, ved hvilke Midler man bedst kunde bidrage til Landarbejderforholdets heldige Udvikling, da maa man fremfor alt ikke tro, at der gives noget Universalmiddel i saa Henseende. Derimod kan der ikke være Tvivl om, at der er en Samling af Midler til Forholdets Forbedring. Man maa fastholde, at Landbrugets Mangel paa Arbejdskraft ligger dels i, at der virkelig nu er mere Efterspørgsel efter denne til den intensivere Kultur og det større Kreaturhold, dels i, at Udbudet er mindre paa Grund af Byernes Tiltrækning og Udvandringen. Dette Forhold har givet sig Udslag i højere Løn og bedre Kaar, og saafremt Landbruget kan bære yderligere Paalæg i denne Henseende, ville de komme.

Foruden Loven om Jord til Landarbejdere bør nævnes som nyere Love, der have stor Betydning for Landarbejderne:

Alderdomsforsørgelsesloven af 9. April 1891. Tan-

ken om Alderdomsforsørgelse ad privat Vej var længe forud kommet frem, og hvis en saadan havde ladet sig gennemføre i Almindelighed, havde det for Arbejdernes Selvstændighed været bedre end Statens og Kommunnens Hjælp. De for Landarbejdere og andre frivilligt oprettede Alderdomsforsørgelseskasser havde ikke faaet megen Tilgang fra Arbejderne, ej heller mange Tilskud fra Kommuner og Arbejdsgivere. Men noget var dog udrettet, og den Tanke laa nær at hjælpe de eksisterende Kasser ved Tilskud fra Staten. Imidlertid gik man den Vej at lade Kommune og Stat drage Omsorg for hele Ordningen. Det lader sig ikke nægte, at man derved kom noget paatværs af den private Virksomhed, hvad f. Eks. Landmændenes Understøttelsesforeninger har følt, men Loven har i det hele udrettet meget godt, som man maa paaskønne.

Loven af 12. April 1892 om anerkendte Sygekasser er af stor Betydning. Den har hjulpet Landarbejderen meget, og det er i høj Grad at anbefale, at Husbonden støtter sine Folk til at blive Medlemmer af en anerkendt Sygekasse. En Fejl er det endnu mange Steder, at det kan tage altfor lang Tid og for megen Ulejlighed at faa Lægen hentet. Det burde være ordnet saaledes, at Lægen befordrede sig selv paa Kommunens Bekostning efter Bud eller telefonisk Anmodning.

Loven af 24. Marts 1899 om Folkeskolens Forhold har ved Siden af sine utvivlsomme store Goder vanskeliggjort det for Smaakaarsfolk at faa den tilvante Hjælp af Børnene ved Arbejdet. Der kunde have været meget, der talte for Heldagsundervisning alle Søgnedage i 7 à 8 Maaneder og hel Frihed for Skolen de 4 à 5 Sommermaaneder, navnlig dog for de større

Børn. Det havde vel krævet flere Lærerkrafter og saaledes været dyrere, men det havde vistnok været heldigt saavel for Undervisningen som for Arbejdet i Hjemmet.

Ulykkesforsikringsloven af 7. Jan. 1898 vedrører i ringe Grad Landarbejderne; det maa da anbefales foreløbig ad frivillig Vej at bidrage til, at Landarbejderen ikke skal være ringere stillet end Fabrikarbejderen.

Maa det endelig være mig tilladt at pege paa et Par Punkter, hvor Lovgivningen kunde hjælpe Landarbejderen, da er det gennem en Forhøjelse af Brændevinsafgiften og en Nedsættelse af Tolden paa Landarbejderens vigtigste Forbrugsgenstande. At de Klæder, han bruger, de Materialier, hvoraf han bygger sit Hus, m. m., skulle være højt beskattede, er uheldigt, og en Forbedring af disse Forhold med al rimelig Hensyntagen til den Industri, der er opvokset under Statens beskyttende Vinger, burde ikke lade for længe vente paa sig. Men ligesaa uheldigt er det, at den danske Stat gennem en uforholdsmæssig lav Beskatning af Alkohol næsten tager sig ud, som om den i Forhold til andre Lande satte en Præmie paa Brugen af stærke Drikke. Vi, som høre mange Udtalelser om unge Karle paa Landet, vide, at det første man spørger om, er, om han er ædruelig. Er det unge Menneske det, saa kommer man i Reglen let over Resten, men er han det ikke, antager man ham heller ikke. Billig Spiritus har voldt Danmark megen Ulykke og megen Skam, og den har gavnet saa godt som ingen.

Den egentlige Kærne i Landbrugets Virksomhed og ikke mindst i Arbejderforholdet skulle vi imidlertid finde hos Landbruget selv, og Maalet maa da være,

at der mellem Husbond og Folk kommer det bedst mulige Samarbejde, saa at alle have Interesse for Bedriften og virke for dens Fremgang og Trivsel, for det bedst mulige økonomiske Udbytte.

I vore Dage opstilles Husmandsbedriften ofte som Mønsterformen for et Landbrug. I og for sig er dette ikke ganske rigtigt, men en væsentlig Ting kan ikke nægtes, nemlig at den Omstændighed, at Manden med sin Familie saa godt som uden fremmed Hjælp passer det hele, kan medføre en langt større Omhu og Forstaaelse af alle de mindste Enkeltheder. Det er Køernes Malkning og Pasning, Udvalget af Saasæd, Sædens Lægning, Jordens Renholdelse, Kornets Bjergning osv., som alt kan udføres med en saa indgaaende Opmærksomhed, at Landbruget nærmer sig til at blive Kunst. Noget af det samme kan man faa frem i det større Brug, naar det kan lykkes Landmanden at interessere sine Hjælpere i Bedriftens gode Gang. Ved at give visse Arbejder i Akkord, opnaar man vel, at de gaar hurtigere fra Haanden, at Arbejderen tjener mere og til en vis Grad kan lægge sin Arbejdstid, som det passer ham eller hende bedst, altsammen Fordele, som med Rette bevirke, at Akkordarbejde benyttes meget; men Omhuen og Interessen for det Landbrug, som der arbejdes for, fremmes ikke derved, Daglønsarbejdet falder noget flovere, og Tiden benyttes da mindre godt. Akkordarbejdet bør derfor ikke anvendes undtagen paa de Omraader, hvor Fordelene ved det ere utvivlsomme. At lønne i Forhold ikke blot til Arbejdet, men ogsaa til Udbyttet, er derimod den rette Vej. Det er f. Eks. blevet ret almindeligt at lønne Kreaturenes Pasning og Malkning efter en vis Takst, f. Eks. 40 Øre pr.

100 \AA Mælk. Man giver hyppigt Procenter til Røgttere og Svinepassere i Forhold til Produkternes Mængde og Godhed, men man er endnu ikke kommet til at beregne en større eller mindre Del af Lønnen efter Netto-udbyttet. Enkelte Steder lønnes Forvalteren paa denne Maade og vistnok med et godt Resultat, men Systemet skulde naa meget længere ned, og man skulde efterhaanden komme til, at enhver saa sin Fordel i, at Bedriften i det hele gik godt. Dette vilde kræve et gennemført korrekt anlagt, men ikke meget vidtløftigt Bogholderi, og maaske desuden, at Driftsherren tog sine Undergivne mere paa Raad med end hidtil. Var han sin Plads voksen, vilde dette næppe blive saa meget, at det kunde være til nogen Ulempe, og var han det ikke, vilde det maaske være til Gavn for alle interesserede. Hvis det saaledes kunde lykkes at samle alle, vilde de Landmænd, som maa have Hjælpere i deres Virksomhed, faa Arbejdet udført med mere Iver, Energi og Tænksomhed. Udbyttet vilde blive større og bedre, Omkostningerne mindre. Systemet vilde kræve intelligente og arbejdsomme Folk, og det vilde bidrage til at højne dem. Man vilde ad denne Vej forene den lille Bedrifts Fordele med dem, som den større utvivlsomt har i Landbruget som i anden økonomisk Virksomhed. Spørger man endelig, om vore Arbejdere have Betingelserne for, at Tanken kunde realiseres, da vil jeg henvise til den Virksomhed, som udfoldes i vore Andelsforetagender; selv om kun en mindre Del af Arbejderne endnu ere komne vidt nok, tvivler jeg ikke om, at naar Sagen gribes rigtigt an og navnlig indarbejdes efterhaanden, Skridt for Skridt saaledes, at man

tager Hensyn til personlige og lokale Forhold, ville Arbejderne føle sig tiltalte deraf, og Samarbejdet vil paa denne Maade længe kunne være Grundlaget for vor Virksomhed.

Til Foredraget knyttede sig en Diskussion, hvoraf vi fremhæve følgende Udtalelser:

Generaltolddirektør Rubin takkede Indlederen for Foredraget, som han dog mente havde tegnet et noget for lyst Billede af Landarbejdernes Forhold. At Bylivet indeholdt en Tiltrækning, der ikke direkte var til at opgøre i Penge, og som delvis kunde være af usund Art — om endog saare paaskønnelsesværdige aandelige Impulser kunde spille ind med — var rigtigt nok; men hovedsagelig skyldtes Vandringen til Byerne dog, at Landarbejdernes Kaar hyppigt var saa ugunstige, at det var højst forstaaeligt, at en Del af dem prøvede deres Lykke andetsteds. Det var muligt, at det var værre at gaa til agters i Byen end paa Landet, men det var dog naturligt, at man, naar man drog hjemmefra, haabede at naa frem og ikke just regnede med de værste Chancer, og Udsigt til Fremgang havde Arbejderen ikke paa Landet. Derfor bragte baade Følelsen af de for Haanden værende ringe Kaar og den forsvindende Udsigt til at forbedre dem mange Landarbejdere til at vandre bort — og set saaledes maatte den givne Skildrings lyse Farver ganske vist afdæmpes noget, men derved opnaaedes formentlig ogsaa et Supplement til Forstaaelsen af de her omhandlede Forhold.

Indlederen: Der var flere Grunde til, at Arbejderne drog ind til Byerne. Bylivet var i forskellige Henseender tillokkende, og Arbejderen gjorde sig ikke altid klart, at det tildels var som et Lotterispil, naar han ombyttede sin Tilværelse paa Landet med Arbejdet i Byen. Han lod sig drage af Chancen for at faa en Gevinst, men mange fik Nitter. Motivet til at forlade Landarbejdet var ofte Utilbøjelighed til det strænge legemlige Arbejde, Jordbruget kræver, men kunde, der vare heldige og f. Eks. blev Kuske, Portnere o. l. i Byerne, fik det i saa Henseende bedre end før. For den store Mængde af de til Byerne indvandrede Arbejdere var der intet vundet, og det maatte

navnlig ikke overses, at de, der kom i Nød, altid var heldigere stillede paa Landet end i Byen. Iøvrigt maatte det erindres, at naar der var Trang til flere Arbejdere paa Landet, var Grunden ikke alene den, at Byerne sugede Arbejderbefolkningen til sig, men ogsaa, at Landbruget til visse Arter af Arbejde, f. Eks. Malkning, behøvede flere Hænder end tidligere.

Kontorchef Adolph Jensen fandt, at det af Indlederen berørte Spørgsmaal om Anvendelsen af nye Lønningsformer i Landbruget havde stor, almindelig Interesse. Men havde det ikke netop i Landbruget, paa Grund af den forholdsvis langsomme økonomiske Rotation, særlige Vanskeligheder at gøre Arbejderne delagtige i Udbyttet?

Direktør Slomann troede ikke, at Tentièmesystemet lod sig anvende i Landbruget. Arbejderen var for langt borte fra Centrum i Bedriftens Økonomi; han kom herved til at mangle den umiddelbare Interesse, der alene kan gøre Tentiémelønnen til en virksom Spore.

Redaktør Anton Bing: Vanskelighederne ved at lønne i Forhold til Udbyttet laa ikke paa det af Direktør Slomann berørte Punkt. I de forholdsvis smaa Landbrug, der findes i Danmark, var Driftsøkonomien ikke saa vanskelig at overse, at Arbejderen ikke skulde kunne følge med. Men Vanskeligheden laa i, at det Netto-Overskud, der kunde tilfalde den enkelte Arbejder, ikke vilde forslaa til at holde Arbejderen fra at drage til Byen. Der var kun ét, der kunde hjælpe til at binde Landarbejderen, det var Jord til Huslodder.

Indlederen erkendte, at Indførelsen af et almindeligt Tentièmesystem i Landbruget vilde være forbundet med Vanskeligheder. Det havde i sin Tid været forsøgt paa Adellersborg, men Forsøget lykkedes ikke. Men noget andet var, at Systemet i en eller anden Form kunde og vilde bane sig Vej, og Taleren var tilbøjelig til at tro, at det allerede i al Stilhed blev anvendt i mange mindre Landbrug, og i hvert Fald anvendtes det, som allerede i Indledningsforedraget berørt, ikke sjældent i større Landbrug i modificeret Form, idet visse Arbejdere (Malkere, Kreaturpassere) lønnedes i Forhold til Brutto-Udbyttet af enkelte Grene af Bedriften.

Arvelighedsforskningen og Økonomien i Landbruget.

Af

Cand. mag. K. A. Wieth-Knudsen.

Der er i de senere Aar inden for den botaniske og zoologiske Verden foregaaet stærke Forskydninger i Opfattelsen af den Betydning, som Arveligheden har for Udviklingen af ny eller Forstærkelsen af tidligere Egenskaber hos en Art. Den storartede Arbejdshypotese, som Darwin i »Origin of species« skænkede Naturvidenskaben, er vel ingenlunde blevet omstødt, men dens Underbygning er blevet saaledes ændret af en Række dygtige Forskere, der dels har kritiseret, dels suppleret hans Tankegang, at Tiden er inde for en Undersøgelse af, om ikke disse teoretiske Forskydninger vil kunne medføre en Strømkæntring paa de Omraader i det praktiske Liv, hvor man endnu arbejder paa et ældre Grundlag.

Hovedhjørnestenen i dette er Læren om den naturlige Udvælgelse, der fremmer Udviklingen ved Slægt paa Slægt at forstærke en heldig Egenskab saa længe, at den paagældende Art derved erhverver en ny arvelig Karakter, der adskiller den fra Udgangsformen. Det

er denne Del af Darwins Lære, der har vundet mest Udbredelse, dels paa Grund af sin Letfattelighed, dels fordi andre fremragende Forskere, som Wallace, i deres Fremstillinger af Darwinismen har lagt en Hovedvægt herpaa. Men det er tillige den Lære, som ved de seneste Undersøgelser har lidt mest Afbræk; den indbefatter Teorien om kontinuerlig Variation, selv om den ikke betjener sig af disse Udtryk. Men da denne Betegnelse i høj Grad tjener Forstaaelsen af Modsætningerne, hvorpaa Hovedvægten maa lægges i en saa kort formuleret Undersøgelse som nærværende, anvender vi den i det følgende. Og vi gør ingen Uret derved, da det siden Linné har staaet fast: *Natura non facit saltum*.

Angriberne af Selektionshypotesen, hvilken altsaa indbefatter Læren om den kontinuerlige Variation, har dels henvist til de mange morfologiske Kendsgerninger, der ikke kan forklares af, eller direkte strider imod nævnte Hypotese, f. Eks. Tilstedeværelsen af en Mængde Artsejendommeligheder, der er ganske unyttige i Kampen for Tilværelsen, dels udviklet en Opfattelse, hvorefter de talrige Svingninger, som Hvirvel- og Finnestraaleantal etc. er underkastet hos samme Art, er at betragte som diskontinuerlige Variationer; saaledes Bateson i: »Materials for the study of variation, treated with special regard to discontinuity in the origin of species«.

Men det har navnlig været skæbnesvangert for Læren, at den kontinuerlige Variation i hvert Fald ikke kan forklare Oprindelsen af den heldige Egenskab, hvilket for 10 Aar siden førte Louis Dollo til at udtale: »L'évolution est discontinue«; og samtidig underminerede fremragende engelske Biologer, som Pearson og Galton,

ved deres variationsstatistiske Metoder Grunden i den Tro, at man ved fortsat Udvalg af en Variant i en vis Retning vedblivende kan forstærke den paagældende Variation i samme Retning — maaske uden helt at være sig Rækkevidden af deres Undersøgelser bevidst.

Denne matematiske Retning inden for Biologien, hvis Repræsentanter er de saakaldte Biometrikere, frembyder, som det vil fremgaa af det følgende, for en Sandsynlighedsteoretiker den allerstørste Interesse. Ved at drage en Del af Biologien ind under eksakte statistiske Metoder aabner den for Statistikerne et »terra incognita«, som det ikke noksom kan anbefales saadanne at befare, saa meget mere som adskillige Zoologer, f. Eks. i den allernyeste tyske Skole, der har sluttet sig til den omtalte Retning, er faret vild af Mangel paa matematiske Forudsætninger; omvendt er det naturligvis hændt, at Biometrikerne ikke har haft tilstrækkelig Klarhed over de morfologiske Karakterer, som de behandler ved Tallenes Hjælp. Det er da aabenbart Samarbejdet, der vil give de bedste Frugter.

Hovedresultatet af de Galton-Pearson'ske Undersøgelser er Tilbageslagsloven, der bedst illustreres ved et af Galtons egne Materialer*) i Prof. W. Johannsens Bearbejdelse. En Række Forældregennemsnit grupperedes efter Højden, og derpaa beregnedes det tilsvarende Afkoms Gennemsnitshøjde. Det viste sig, at Forældrepar, hvis Gennemsnitshøjde i engelske Tommer var:

64.5 65.5 66.5 67.5 68.5 69.5 70.5 71.5 72.5

fik Afkom, hvis Gennemsnitshøjde henholdsvis var:

65.8 66.7 67.2 67.6 68.2 68.9 69.5 69.9 72.2.

*) Om dette se p. 208 i »Natural Inheritance«. London 1889.

Reduceres i begge Rækker Gennemsnittene (henholdsvis 68.5 og 68.2) til 100, og de andre Tal i Forhold hertil, faas:

Forældre:	94	95.5	97	98.5	100	101.5	103	104.5	106
Afkom:	96	97.5	98.5	99	100	101	101.5	102	105.5

Da talrige andre Forsøg gav et lignende Resultat, fulgte heraf Regressionsloven, der siger, at Afkom varierer i samme Retning som Ophavet, men gennemsnitlig mindre stærkt. Sker der saaledes i hvert paafølgende Slægtled et Tilbageslag ind imod det oprindelige Gennemsnit, den oprindelige Type, rejser der sig det Spørgsmaal, om disse gentagne Tilbageslag ville standse Typeforskydningen eller ej. Til Belysning af dette vigtige Spørgsmaal har Hugo de Vries i sit Værk: »Die Mutationstheorie« samlet og kritisk gennemgaaet et uhyre Erfaringsmateriale, der formentlig viser, at man vel ved Udvalg af Individer, der besidder en Egenskab i højere Grad end Gennemsnittet af Racen (hvilke vi kortelig betegner som: Plusvarianter af denne Race eller Type), kan forskyde Typen betydeligt til den positive Side (og vice versa), men at man naar Maksimum efter faa Generationers Forløb. Et fortsat Udvalg tjener da ikke til at »forbedre« Varieteten, men er absolut nødvendigt for at Varieteten ikke ifølge Regressionsloven skal falde tilbage til sit Udgangspunkt. *)

*) Die Mutationstheorie I (1901) p. 58: »In Folge der Regression gehen die verbesserten Eigenschaften zurück, sobald behufs der Grosscultur die Aussaat ohne die betreffende scharfe Wahl stattfinden muss.« p. 64: »Die bisherigen Erfahrungen sprechen allgemein dafür, dass oft nach 2—3 Generationen, bisweilen erst nach 4—5 oder einigen wenigen mehr, erreicht wird, was im Grossen und Ganzen erreicht werden kann.«

Sin Afrunding faar den ny Lære derpaa ved Fremstillingen af, hvorledes ny arvelige Karakterer og dermed en ny Art opstaar, da de ikke kan udvikle sig gradevis af en Arts Plus- eller Minusvarianter.

Det ligger naturligvis logisk set nær at slutte, at ny Afarter opstaar springvis, altsaa ved diskontinuerlig Variation, da der ikke synes nogen tredje Mulighed, men for Videnskaben har dette »Spring« i Opfattelsen ikke været let at tage, dertil strider det — i alt Fald ved første Øjekast — alt for meget imod tidligere Grundsatninger. Ikke desto mindre har en Række betydelige Forskere i de forskelligste Lande bestemt sluttet sig til Mutationshypotesen, der udleder Arternes Oprindelse af de allerede fra Darwin og hans samtidige kendte, og under Navnet »single variations« omtalte Mutationer. Ved Mutationer forstaar man da de pludselige Forandringer af en eller flere af de for en Art ejendommelige morfologiske Karakterer, hvilke Forandringer præger de ny Individuer saaledes, at de danner Udgangspunktet for en ny Art, idet deres Ejendommeligheder straks er fuldstændig konstante og arvelige. I skarp Modsætning hertil staar de individuelle Variationer, hvis Behandling danner Grundlaget for hele Statistikens Teori; Forskellen vil forhaabentlig træde klart frem i Løbet af Afhandlingen, hvis Opgave det ikke er at fremstille den direkte. Det skal kun lige nævnes, at medens man overalt i Naturen har den individuelle Variation for Øje, idet en Mængde Artsegenskaber danner Variationsrækker (Eksempler rent i Flæng: Menneskers og Dyrs Højde, Køers Mælkeydelse, Hønsenes Æglægning, Antallet af Randkroner i Blomster, Vægt af Frøkorn), er Mutationer

saa vanskelige at iagttage, at den Forsker, der har gjort deres Studium til Specialitet — den før nævnte Hugo de Vries i Amsterdam — med Sikkerhed kun har konstateret en eneste for Tiden muterende Plante: »*Oenothera Lamarckiana*«. Ikke desto mindre antager han, at Mutationerne og ikke Variationsrækkerne afgiver det Materiale, hvoraf den naturlige Udvælgelse danner Arterne ved at udrydde de Mutationer (rimeligvis de fleste), som ikke kan klare sig i Kampen for Tilværelsen. I kort og skarp Formulering (hans egen, l. c. p. 150): Selektionen er ikke Aarsag til Arternes Oprindelse, men til deres Undergang.

Som alt antydet er andre Forskere selvstændig naaet til samme Resultat; af disse skal vi indskrænke os til at nævne W. Johannsen i Danmark, dels fordi han har naaet sine Slutninger ad biometrisk Vej, dels fordi hans Forsøg har fremdraget et nyt Moment, der giver Haab om fuldstændig Enhed og Klarhed i de paagældende Spørgsmaal.

De biometriske Forsøg, som f. Eks. de før fra Galton meddelte, lider nemlig alle under den Vanskelighed, at hvert Slægtled medfører Fare for Krydsning med, om ikke en anden Race, saa dog en anden Type. Hvorledes og med hvilket Resultat W. Johannsen har omgaaet denne Vanskelighed, vil fremgaa selv af et enkelt af hans Forsøg, der alle har givet samme Resultat. Det gengives her i Hovedtrækkene, fordi Forstaaelsen af det kaster Lys over det foregaaende og er aldeles nødvendig for det følgende.

Af et stort Parti Bønner, hvis Gennemsnitsvægt var 500 Milligram, udvalgte de 25 mindste og de 25 største. Idet nu af disse henholdsvis 6 og 14 døde, fik

man af de 25 smaa Frø (Gennemsnitsvægt c. 300) 19 Planter med ialt 611 Frø, hvis gennemsnitlige Vægt var 374; af de 25 store (Gennemsnitsvægt c. 825) 11 Planter med ialt 598 Frø, hvis gennemsnitlige Vægt var 457. Nu vejedes de 611 Frø, hvis Ophav altsaa var af ringe Gennemsnitsvægt, hver for sig, og ligeledes de 598 Frø, hvis Ophav var af høj Gennemsnitsvægt; ved Klasifikation efter Vægten fremkom da følgende to Variationsrækker:

Vægtklasse-Inddeling	Afkom efter 19 smaa Frø	Afkom efter 11 store Frø
100—150	0	0
150—200	8	0
200—250	18	5
250—300	71	18
300—350	156	46
350—400	172	144
400—450	127	127
450—500	35	70
500—550	15	70
550—600	3	63
600—650	6	28
650—700	0	15
700—750	0	8
750—800	0	4
	611	598

Vi standser et Øjeblik ved disse to Variationsrækker, der synes at gruppere sig i fejlteoretisk Forstand typisk om hver sit Gennemsnit i en vis (forøvrigt tilfældigvis ikke videre smuk) Overensstemmelse med Fejlloven. Lad os gøre det Tankeeksperiment, at W. Johannsen havde været den eneste, der kendte Forskellen paa de 19 og de 11 Planter (at Gennemsnitsvægten henholdsvis af de 19 og de 11 Frø var forskellig, kan jo ikke ses paa de deraf opvoksende

Planter), og at han var død, inden Forsøget blev fuldført. En anden Forsker fortsatte nu uden at kunne gøre Forskel paa de 30 Planter og fandt altsaa ved Vejning af de ialt 611 + 598 Frø een Variationsrække, der her simpelthen kan dannes ved Sammenlægning af to og to Klassetal i de anførte Kolonner, og som grupperer sig lige saa typisk om sit Gennemsnit, som de to oprindelige om hver deres. Han vilde aabenbart være tilbøjelig til at tale om een Type, og derved udsætte sig for skæbnesvangre Fejlslutninger. Med andre Ord: det, at en Variationsrække i matematisk (fejlteoretisk) Forstand er en Type, er noget ganske andet, end at den i biologisk Forstand er een Type; eller: en matematisk upaaklagelig typisk Fordeling af en Række Gentagelsesværdier (lagttagelsesresultater) kan indeholde flere biologiske Typer, hver med sit Gennemsnit. Johannsen beviser dette direkte ved at gaa tilbage til de enkelte Planter (som han har holdt hver for sig) i hver af de to Grupper, og finde Gennemsnittet af hver enkelt Planter Frø. Dette Gennemsnit repræsenterer nemlig Moderfrøets Typer, og at disse var højst forskellige, viser følgende Tal:

Moderfrøenes Fordeling efter Typer:

Typen	325 (Afkommets Vægt: 300—350)			Antal smaa Moderfrø	Antal store Moderfrø
—	375 (—	— : 350—400)	5	0
—	425 (—	— : 400—450)	7	4
—	475 (—	— : 450—500)	6	2
—	525 (—	— : 500—550)	0	0
—	575 (—	— : 550—600)	1	2
—	575 (—	— : 550—600)	0	3

Begge disse Variationsrækker er altsaa bygget over 4 biologiske Typer, for den første Rækkes Vedkommende overvejende smaa kornede, for den andens overvejende storkornede Typer, hvilket var umuligt at vide paa Forhaand, da de henholdsvis 19 og 11 Frø var ganske ens. De saaledes udfundne Samlinger, der altsaa hver nedstammer fra et »Typefrø«, kalder W. Johannsen rene Linjer, og han har aabenbart nu i saadanne et Materiale, ved hvis Hjælp man tør haabe at belyse Spørgsmaalet: kan en virkelig Type, en ren Linjes Type, forskydes ved Udvalg blandt dens Afkom? Her har vi det afgørende Problem opstillet i sin fulde Renhed. Det volder nu ingen Vanskelighed at besvare det, naar Materialet i de rene Linjer ogsaa kvantitativt er tilstrækkeligt, saa at Loven for de store Tal kan virke. Forsøgene føres ud fra rene Linjer videre i Analogi med den tidligere Fremgangsmaade, og vi indskrænker os derfor til at meddele Resultatet: Selektionen udøver ingen paaviselig Virkning paa de rene Linjers Type, idet denne hverken forskydes i den ene eller den anden Retning.*)

I forbigaaende bemærkes, at ved ensidigt Udvalg af Plusvarianter i en Samling Frø af blandede Typer vil Gennemsnitshøsten rykke opad, da man som Regel faar fat i flest af de storkornede Typer, og man skal aabenbart være uheldig, om ikke der ved stadig Skærpelse af Selektionen ret hurtigt udskilles en stor Type; omvendt, hvis man søger blandt Minusvarianterne.

*) Iøvrigt henviser vi, ogsaa vedrørende det foregaaende, til W. Johannsen: »Om Arvelighed i Samfund og i rene Linier«, — navnlig til Tabellerne p. 253—257 og 268, som forlanger et grundigt Studium, men ogsaa fortjener det for den omhyggelige og smukke Talbehandlings Skyld.

I de typeblandede Samfund virker altsaa Selektionen til en Tid, men vel at mærke kun paa Samfundet, ikke paa Typerne, som blot isoleres; saa snart dette er sket, er Forholdet som i de racerene Samfund.

Vi har altsaa nu vundet en dobbeltsidig Hypotese: Ny arvelige Racekarakterer opstaar ved Mutation (Vries); en forbedret Type kan ikke dannes selv ved ensidigt Udvalg blandt en ringere Types Plusvarianter.

Med disse Sætninger in mente undersøger vi nu Fremgangsmaaderne og Anskuelserne i det danske Landbrug, saaledes som de præsenterer sig navnlig i den senere Tids officielle og ikke-officielle, periodiske og spontane Litteratur. Thi efter det foregaaende paa-trænger der sig enhver det Spørgsmaal: Naar Sagen er saa vanskelig at naa Bund i under de simplest mulige Forsøgsomstændigheder, under hvilke Forudsætninger arbejder man da i den komplicerede praktiske Avl, med hvilke Metoder og med hvilke berettigede Haab om Fremgang i nationaløkonomisk Henseende?

Ved Besvarelsen heraf viser det sig hurtigt, at Hovedvanskeligheden følger af, at Meningerne om den praktiske Avl er lige saa delte, som de er spredte. Alligevel synes der i alt Fald blandt de teoretisk uddannede Praktikere at være Enighed om et Hovedprincip: at Renavl er at foretrække for Krydsning af forskellige Racer; i hvert Fald holder vi os, naar andet ikke udtrykkelig bemærkes, i Anvendelsen af den ovenfor

nævnte Hypotese til de Bestræbelser, der gaar ud paa saa meget som muligt at nærme sig en ren Race, thi her er en videnskabelig Analogi med de ovenfor skilrede Forhold sikrest. Samtidig ønsker man selvfølgelig ikke alene at forbedre Racen, men ogsaa at gøre de forbedrede Karakterer konstante, og arvelige, og fælles for Krydsnings- og Renavlsmændene er Troen paa, at dette kan lade sig gøre. Vi undersøger nu de bedste af de praktiske Resultater, hvorpaa denne Tro grunder sig. Disse Resultater forelægger tidligere næsten kun i Form af udførlige Beskrivelser af enkelte fremragende Dyr eller deres Ophavs »Exteriør«, Racetegn og formentlige Præstationer, undertiden ogsaa deres Historie; men i den nyere Tid har man med stor Ihærdighed søgt at tilvejebringe samlede Oplysninger om de Racekarakterer, der lader sig udtrykke ved Tal, og derved endelig tilvejebragt en første Betingelse for videnskabelig Behandling af de Spørgsmaal, som skal løses. Thi siden Galileis Tid har videnskabelig Fremgang været proportional med Opfyldelse af Fordringen: »Maal alt hvad der er maaleligt, og gør det maaleligt, som ikke er det«, og Maalevidenskaben er blevet en stor selvstændig Disciplin under Iagttagelseslæren.

Køernes Mælkeydelse i Landavlen er den maalelige Kvalitet, som er behandlet udførligst, idet dens Forøgelse er en af Landmændenes Hovedinteresser. Dette Formaal mener man at tjene bl. a. ved de saakaldte Avlscentre, og statsanerkendte Gaarde med en fremragende Besætning, hvis overlegne Mælkepræstation er blevet konstateret ved en Konkurrence, hvorom de bekendte Avlscenterberetninger aflægger Meddelelse.

Fra den første af disse Beretninger*) p. 70 er hentet følgende Eksempel, som egner sig til nærmere Analyse:

De af Avlscenterudvalget til Bedømmelse indstillede 9 fynske Besætningers Individer grupperede sig efter Mælkeydelsen i de to Konkurrenceaar saaledes:

Indtil 2000 $\frac{1}{2}$ Mælk	1
2—3000 —	10
3—4000 —	20
4—5000 —	45
5—6000 —	74
6—7000 —	87
7—8000 —	102
8—9000 —	86
9—10000 —	47
10—11000 —	14
11—12000 —	7

493

For at undersøge om denne Variationsrække er typisk, omskriver vi dens Resultater i følgende Tabel, hvis tredje Kolonne er dannet af første ved en af opportune Hensyn bestemt Forskydning af Nulpunktet, som jo kan vælges vilkaarligt, til $7 = c$. 2den, 4de og 5te Kolonne er henholdsvis 1ste, 2den og 3dje (afledede) Potensrække, hvis Dannelse iøvrigt fremgaar af Kolonneoverskrifterne.

*) Se: »Avlscentre for Kvæg af rød dansk Malkerace.« I. København 1899. Allerede tidligere var der dog ved privat Initiativ gjort Forsøg af lignende Art som de der beskrevne.

x	y	$x-c$	$y(x-c)$	$y(x-c)^2$
1	1	$-\frac{11}{2}$	$-\frac{11}{2}$	$\frac{121}{4}$
2	10	$-\frac{9}{2}$	$-\frac{90}{2}$	$\frac{810}{4}$
3	20	$-\frac{7}{2}$	$-\frac{140}{2}$	$\frac{980}{4}$
4	45	$-\frac{5}{2}$	$-\frac{225}{2}$	$\frac{1125}{4}$
5	74	$-\frac{3}{2}$	$-\frac{222}{2}$	$\frac{666}{4}$
6	87	$-\frac{1}{2}$	$-\frac{87}{2}$	$\frac{87}{4}$
7	102	$+\frac{1}{2}$	$+\frac{102}{2}$	$\frac{102}{4}$
8	86	$+\frac{3}{2}$	$+\frac{258}{2}$	$\frac{774}{4}$
9	47	$+\frac{5}{2}$	$+\frac{235}{2}$	$\frac{1175}{4}$
10	14	$+\frac{7}{2}$	$+\frac{98}{2}$	$\frac{686}{4}$
11	7	$+\frac{9}{2}$	$+\frac{63}{2}$	$\frac{567}{4}$
12				

$$s_0' = 493 \qquad s_1' = -\frac{19}{2} \qquad s_2' = \frac{7093}{4}$$

Heraf findes $\lambda_1 = c + \frac{s_1'}{s_0'} = 7 - \frac{19}{986} = 6.98 = \text{Gennemsnitsværdi.}$

$$\begin{aligned} \lambda_2 &= \frac{s_0' s_2' - s_1'^2}{s_0' (s_0' - 1)} = \frac{s_0' - 1}{s_0' - 1} \left[\frac{s_2'}{s_0'} - \left(\frac{s_1'}{s_0'} \right)^2 \right] \\ &= \frac{493}{492} \left[\frac{7093}{4} : 493 - \left(\frac{19}{2} : 493 \right)^2 \right] = 3.604. \end{aligned}$$

Da $\lambda_2 = \text{Kvadratet paa Middelfejlen, bliver denne } \sqrt{3.604} = 1.9$

Ved ogsaa at beregne de højere Halvinvarianter, hvis Værdier som bekendt skal være nær Nul, dersom Variationsrækken har typisk Form, kan man bedømme denne. Men lettere overskues den, efter procentvis Omregning, ved direkte Sammenligning med de typiske

Fejlløvsal, som ved Hjælp af Afvigelseerne ($x - c$) og Middelfejl (λ_2) kan interpoleres i en Tabel over Exponentialformlens Resultater. Idet Afvigelseerne stadig regnes med Fortegn, faas herved indenfor Afgigelsen:

	0	1	2	3	4	5	6
Iagttagne Tal	: 0	38	71	89	96	100	100
Forud beregnede Tal:	0	40	70	89	96	99	100

En smukkere Overensstemmelse kan man ikke ønske sig: Variationsrækken danner altsaa i fejlteoretisk Forstand en Type, hvis Gennemsnit er c. 7. Hvis den ogsaa i biologisk Forstand er en Type, vil man ikke ved at udvælge de bedst malkende Køer som Tillægsdyr kunne skabe et Afkom af en højere mælkegivende Type; Afkommet vil gennemsnitlig falde tilbage til Modertypen. Deraf følger nu i økonomisk Henseende ikke, at det skulde være urimeligt stadig at udskyde Minusvarianterne og beholde Plusvarianterne; dette er tværtimod økonomisk set for saa vidt berettiget, som Plusvarianterne bedst lønner det paa dem anvendte Arbejde, α har den største Brugsværdi. Men deres Avlsværdi er ikke større end Typens, og ved fra saadanne Besætningers Plusvarianter at søge Avlsdyr til forcerede Priser — som det faktisk sker — vil Køberen i Virkeligheden have erlagt Betaling for en Realitet, hvor der kun venter ham en positiv Chance, hvis Værdi ophæves af en lige saa stor negativ.

Sandsynligheden taler maaske dog mere for, at Variationsrækken spænder over flere forskelligt mælkeydende Typer. Om flere af de 9 Besætninger, der paa een nær alle er præmierede af Avlscenterudvalget, tilhører hver sin Type, eller om Dyrene af samme Type er spredt rundt i alle Besætningerne, derom kan der ikke gives

talmæssig Besked. De historiske Oplysninger p. 125--176 tyder (dog med nogen Modifikation) nærmest paa det første. Alligevel viser vor Arbejdshypotese sig i alle Tilfælde nyttig, thi Selektionen vil, efter hvad vi har set, tjene til hurtigt at adskille Typerne der, hvor Adskillelsen af en eller anden Grund endnu ikke er fuldbgyrdet; i en Besætning hvor dette foregaar, støttet af streng Renavl, vil der da i Løbet af nogle Slægtled, altsaa ganske faa Aar, tilsyneladende ske en Typeforskydning, o: Renfremstilling af den højest mælkegivende Type, Kvægmaterialen besad; men dermed er naaet hvad man ad denne Vej kan naa, og fortsat Avlsudvalg er hensigtsløst. Man ser heraf, at Selektionsprincippet altid er farligt for Køberen, thi enten anvendes det paa en typisk Besætning og giver da dennes positive Varianter en Salgsværdi, Sjældenhedsværdi som Avlsdyr, der ikke tilkommer dem, eller ogsaa paa en ikke typisk, og Køberen har da ingen Garanti imod, at han i sin blinde Tro paa Selektionen blot har erhvervet en Plusvariant af en tarvelig Type, hvortil dens Afkom falder tilbage (hvis ikke Krydsning med en bedre Type kan forhindre det). Dette kan i Korthed udtrykkes saaledes: Det Avlscenterprædikat, der gives til en om end nok saa god Besætning af blandet mælkeydende Type, fører let til Overkapitalisering af Besætningens Avlsværdi.

Og hvad enten Udvalget med Hensyn til en maalelig Kvalitet skrider frem i samme rene eller i en typeblandet Race, har det i Naturforholdene en mægtig Modstander, nemlig Tilbageslagsloven, idet ikke alene de parrede Dyrs individuelle men endnu mere deres typiske Ydelse er bestemmende for Afkommet.

I det praktiske Liv tilsløres disse klare Forhold imidlertid noget af, at Husdyrene lever under meget forskellige Forhold, hvortil en Bedømmelse, der vil naa Bund i Spørgsmaalene, maa tage behørigt Hensyn.

Et af de vigtigste er den moderne Foderforcing. Det Produktionsplus, som denne giver den paagældende Besætningstype, maa naturligvis holdes ganske ude af Betragtningen. Thi det er klart, at man ved at tilføre mere Stof kan forøge den gennemsnitlige Ydelse, ligesom, at denne synker tilbage, naar Overfodringen hører op. Det er altsaa intet Typeforskydningsbevis, at den røde danske Malkerace nu giver mere Mælk end for en Menneskealder siden, thi det kan forklares af den forøgede Fodring og Pleje (navnlig den der gaar ud paa formindsket Produktion, Forbrug og Udstraaling af Varme). Og det kan økonomisk set endda være yderst uheldigt at faa Ungkvæg fra en saadan fin, men foder- og plejeforkælet Besætning, idet man kan sige, at ikke den høje Præstationsevne, som Stambesætningen har erhvervet, men derimod nok saa meget Fordringsfuldheden gaar igen hos Afkommet, saa at dette skal have et meget kostbart Opdræt, om det skal give samme Præstation som Modertypen; og det er derfor et aabent Spørgsmaal, om ikke et ringere, men mere nøjsomt Dyr giver større økonomisk Udbytte.

Nu er det ydermere ganske nylig ved Rentabilitets-Fodringsforsøg med Malkekøer paavist*), at Foderforcingen kun til en vis Grad forøger Nettoudbyttet, som den rationelle Lære vil tage til Udgangspunkt for

*) »Første Beretning om Rentabilitets-Fodringsforsøg med Malkekøer i Vinterhalvaaret 1902—03«. Goldschmidt, Kjeldsen og Lemming. Kbhvn. 1903.

Bedømmelsen af Produktionstypen, og til Bedømmelse af denne udkræves derfor ikke alene Besked om Mælkemængden, men ogsaa om dens Smørfedtprocent*), og paa den anden Side ikke alene Foderenheden, men ogsaa dens Pris, der varierer med Sammensætningen. Disse Fordringer er imidlertid endnu ikke sket Fyldest. Man synes indtil den nyeste Tid navnlig at have lagt for ringe Vægt paa den Side af Bogholderiet, der oplyser: hvad har vi givet ud? Saaledes naar Landhusholdnings-selskabets Sekretær i sidste Hefte af Nationaløkonomisk Tidsskrift siger: »De 2 Faktorer, der afgjort spiller Hovedrollen med Hensyn til Mælkvægets økonomiske Udbytte, er Mælkemængden pr. Ko og Mælkens Fedme« — hvilket er det samme som at sige, at Indtægterne spiller en større Rolle i en Bedrifts pekuniære Status end Udgifterne — og derpaa betegner den Fremgang i Mælkemængde og Smørprocent (hvilken Fremgang for den sidste Vedkommende ikke er større, end at den maa kunne tilskrives Forbedringer ved Centrifugen), som Mejeridrifts-Statistiken for de sidste Aar udviser, som Resultater, der, »tagne lige ud af den brede Praksis, i høj Grad synes at opfordre til at fortsætte ad de hidtil fulgte Veje.«

Alle Avlscenterberetningerne viser da ogsaa, at den Rangforordning, Besætningerne indtager efter den absolute Mælkemængde, ofte ganske brydes, naar de opstilles efter Mælkemængde eller Smørudbytte pr. Foderenhed. Den Maade, hvorpaa denne sidste beregnes, opfordrer imid-

*) I Reglen betaler Andelsmejerierne samme Pris for al Sødmælk, men at Udviklingen vil føre ud herover, ses f. Eks. af, at Mælken af Jerseykvæget i Vendsyssel betales flere Øre over Top paa Grund af sin Smørrigdom.

lertid ikke til at behandle de givne Tal i Detailler. Kun skal Opmærksomheden henledes paa det ikke ringe Antal »Fejlslagninger« (Kastere og Overløbere m. m.), hvorom samtlige Avlscenterberetninger bærer Vidnè, idet de indeholder en stor Mængde Tabeller, som behandler Resultaterne ud fra den Forudsætning, at disse Individer ikke er med. Disse Tabeller udviser naturligvis en betydelig Stigning i Udbyttet, og det skulde synes overflødigt at bemærke, at denne Art »Typeforskydning«, der laves ved Bortskæring af saadanne Fejlslagninger, der selv bortset fra Sygdomme ofte udgør en ret anseelig Procentdel af Besætningerne, ikke beviser noget som helst om Forbedring af Racen. Men det viser sig f. Eks. ved Dyrskuernes Præmiering af Besætningsdele, at man ofte ved Vurderingen af praktiske Resultater ganske glemmer at tage Hensyn til alle Minusvarianterne, som Præmietagerne fornuftigvis lader blive hjemme paa Gaardene.

Dette maa hævdes ikke alene i Rum, men ogsaa i Tid, idet man i et enkelt Aar kan naa frem i Mælkeydelse eller Udbytte ved en Udpining af Besætningerne, der paa en vis Maade minder om tidligere Tidens Rovdrift paa Agerlandet. I Tid gælder altsaa ogsaa, at det ikke er paa Aarenes Plusvarianter, men paa de sammenlagte Præstationer i alle Koens Leveaar, det for den rationelle Økonomi kommer an. Man kan i denne Sammenhæng mærke sig, at det er et gennemgaaende Træk i begge de sidste Avlscenterberetninger*), der i Modsætning til de

*) »Avlscentre for Kvæg af rød dansk Malkerace«. II. København 1903, og »Avlscentre for Kvæg af jydsk Malkerace«. II. København 1903.

første omfatter to Konkurrenceaar, at Besætningerne i andet Konkurrenceaar udviste en betydelig Nedgang i det Tal, der blandt de opgivne nærmest repræsenterer Nettooverskud, altsaa Smørudbytte pr. Foderenhed. Og det samme gælder i hvert Fald gennemsnitlig de af de i den første Avlscenterkonkurrence deltagende Besætninger, med hvis Ydelse der senere er ført Kontrol, som det ses af den følgende Sammenstilling. Denne bør ikke udstrækkes til Tallene fra den første Konkurrence, bl. a. af den Grund, at der mellem dennes Afslutning og Kontrolaarenes Begyndelse for de paagældende Besætninger er hængaaet indtil et Aar, i Løbet af hvilken Tid disse dels, om jeg saa maa sige, kunne have »ligget brak«, dels ved Indkøb og Udsætning kan være blevne reorganiserede af de paagældende Ejere.

Tallene angive i Pund hele den paagældende Besætnings Smørudbytte pr. Foderenhed

Rød dansk Malkerace

	$\frac{1}{10}$ $\frac{30}{9}$ 1899 — 1900	$\frac{1}{10}$ $\frac{30}{9}$ 1900 — 1901
Hellerup	6.49	5.25
Brænderupgaard	6.22	5.68
Holev	5.98	5.77
Marslev	5.83	5.29
Lynge Eskildstrup	6.25	5.78
Hellested	5.50	5.09
	*)	*)

*) Et Gennemsnit af disse Kolonner er ikke beregnet i den Beretning, hvorfra Tallene er laante, men det kan undværes, da Bevægelsen her er nedadgaaende i alle Besætningerne.

Jysk Malkerace			
	$\frac{1}{10}$ $\frac{30}{9}$ 1899— 1900	$\frac{1}{10}$ $\frac{30}{9}$ 1900— 1901	$\frac{1}{10}$ $\frac{30}{9}$ 1901— 1902
Elkjær	6.07	5.74	6.12
Borupgaard	5.76	5.11	4.45
Hannerup	5.34	4.48	4.73
Krogsager	5.37	6.14	6.21
Trustrup	5.82	6.08	6.72
Herskind	5.75	5.13	5.88
Skibby	5.82	6.20	5.99
Skovby	5.39	4.86	5.00
Gennemsnit...	5.79	5.41	5.34

Man kan vanskelig unddrage sig det Indtryk, at Besætningernes Begyndelseshøjde har været noget kunstig opskruet; i alt Fald noget, der i det store og hele ikke lod sig bevare.

Men Økonomien, hvorpaa Vurderingen dog til syvende og sidst ene og alene grunder sig, maa tage Hensyn til alt saadant, endogsaa til Dyrenes Levetid, idet de Beløb, hvormed Anskaffelses- og Opdrætningsomkostninger aarlig skal amortiseres, bliver større, alt-saa Nettoudbyttet mindre, jo kortere Dyrenes Levetid er. Men at denne har en Tendens til at gaa nedad, naar Udviklingen forceres, som det sker ved Nutidens stærke »Drivnings«-Metoder, turde være almindelig antaget, og i Forbindelse med denne Forædling og Forkæling staar maaske ogsaa en voksende Sygdomstilbøjelighed, som Tuberkulosens Udbredelse, der i Prof. Bangs Afhandling: »Kampen mod Tuberkulosen hos Kvæget« anslaaes til 29 % af vor Kvægbesætning*).

Alt i alt er det da ikke i de hidtil foreliggende Kendsgerninger let at se noget afgørende Bevis for, at man i

*) Sammenlign Prosch: Husdyravlens almindelige Love, Kbhvn. 1861, p. 80 med 58.

ren økonomisk Henseende er naaet væsentlig videre i Mælkeavlen siden det store Spring fremad, som foregik, da man noget efter Midten af forrige Aarhundrede i alt Fald paa Øerne opgav at forbedre de egentlige Landracer »ved dem selv«, og hentede en Type, hvis overlegne Evne til at omsætte Foderet i Mælk var bekendt, navnlig ovre fra Angel i Sønderjylland. Paa denne Maade havde forøvrigt Fynboerne, længe før Sjællænderne tænkte paa noget lignende, rekruteret deres Kvægbestand, medens Jyderne mere har holdt sig til deres egne Racer. Og man kan efter at have gjort Bekendtskab med nyere Hypoteser paa Avlens Omraade ikke godt unddrage sig det Indtryk, at en eventuel Stagnation kan være indtraadt paa Grund af den Omstændighed, at man ikke har formaaet at bestemme og forplante Typer, der i den omtalte Retning har et sikkert og konstant Særpræg, ud af det i den paa-gældende Menneskealder givne Materiale. Maaske Grunden simpelthen er den, at der ikke er opstaaet nogen saadan Type — i saa Fald er man lovlig undskyldt. Der er da med andre Ord i dette Tidsrum ikke foregaaet nogen »Mutation« af Malkeegenskaben i vort Kvægmateriale. Og endnu er den Tid vel fjern, da man kender Mutationens Love lige saa godt som Selektionens, om end De Vries siger*): »Ebenso gut wie der Züchter jetzt die Variabilität beherrscht, muss es einmal möglich werden, auch die Mutabilität zu beherrschen«. Forøvrigt er Eksempler paa Anlæg, der, efter de historiske Efterretninger, man har om deres første Udspring, synes at skyldte en Mutation deres Fremkomst og Nedarvning,

*) l. c. p. 131.

ikke ukendte i Husdyravlen. Merinosulden faar vi saaledes af en Faarestamme, hvis Silkeuld er en Arv fra eet eneste Vædderlam, der fødtes 1828 med fuldfærdig Udvikling af den Uldejendommelighed, som skiller Merino fra andre Faareracer*). Ligeledes vides fra vort forlængst ophævede Frederiksborg-Stutteris Historie, at der i et ensfarvet sort Hoppestod efter en sort spansk Hingst i Aaret 1696 faldt en rød Hingst, der blev Fader til et stort Stod af røde Hopper.

Hvis det da almindelig gælder i Husdyravlen, hvad en berømt Planteavler har udtalt: »den første Betingelse for at frembringe en Nyhed er allerede at besidde den«, og vi paa den anden Side nødes til at erkende, at saadanne Nyheder ikke er fundne herhjemme i vort Malkekælvæg, saa synes der kun at være et at gøre, hvis man skal videre: at skaffe det andet Steds fra. Thi vi kan næppe anvende det Princip, som Planteavleren ofte benytter sig af, naar han er kørt fast: at opsøge beslægtede Arter, der har den hos de kultiverede forgæves ved Selektion søgte Ejendommelighed. »Um eine neue Sorte in den Handel zu bringen, soll man also nicht die Samen der besten schon cultivirten Sorten aussäen; viel zweckmässiger, sagt van Mons, ist eine kleine schlechte Frucht, aber von bis dahin unbekanntem Typus.« **) Med andre Ord, vi kan paa et nyt Grundlag maaske gøre det Forsøg om igen, som i forrige Aarhundrede lykkedes med Anglerkælvægts Omplantning paa dansk Grund, og det er efter de foreliggende Efterretninger at dømme ikke usandsynligt, at Jerseykælvæget vil egne sig til en saadan Omplantning.

*) Prosch l. c. p. 59—60.

**) Citeret hos De Vries l. c. p. 127.

Dets for os betydningsfuldeste Hovedejendommelighed er Mælkens enorme Smørfedtprocent, og et Studium af de danske Kontrolforeningsregnskaber*), som foruden de velkendte Racer tillige omfatter en Jersey-stamme (hvilket paa Grund af Jerseykøernes Faatallighed i Danmark — 30 Besætninger med ialt c. 800 Individer i 1902 — kun undtagelsesvis er Tilfældet) giver et slaaende Indtryk af dennes økonomiske Overlegenhed, skønt Jerseyracens Vægt og tildels Mælkemængde kun udgør c. $\frac{3}{4}$ af de danske Malkeracers. Iøvrigt falder en Omtale af Jerseykvægets Muligheder**) ganske udenfor nærværende Studies Plan; i saa Henseende kan anbefales J. K. Madsens Afhandling: Kvægavlen paa Jersey.***) Kun skal nævnes, at der i den historiske Tid (i dette Tilfælde 90 Aar) ikke er foregaaet nogen Udvikling af Racens Hovedegenskaber som Mælkeproducent, skønt der i Tidens Løb er drevet den samme Selektionstrafik paa Jersey som andre Steder, og at Opdrættet ikke nyder særlig Pleje.

Det er altsaa ikke umuligt, at det danske Landbrug snart vil se sig i en Situation, der kan opfattes som en Avlskrise, som navnlig med Hensyn til en ny Races Indførelse kan paralleliseres — natur-

*) Saadanne er offentliggjorte i Ugeskrift for Landmænd 1902 p. 18.

**) Disse synes ikke forringede af Temperaturforskellen (Jersey-ørerne har et mildere Klima end Danmark) som tilsyneladende spiller en fremragende Rolle for mange Racekarakterers Udvikling. Weismann har saaledes af en Sommerfugleart, der har én Vinter- og én Sommertype med forskellig Farvetegning, frembragt Sommerfarvningen ved at sætte Vintertypens Puper i Drivhus og omvendt. Weismann: Ueber den Saison-Dimorphismus der Schmetterlinge. Leipzig 1875.

***) Ugeskrift for Landmænd 1902 p. 569 og 584.

ligvis, mutatis mutandis, en højere liggende Parallel — med den, som blev overvundet ved Anglertypens Indførelse i forrige Aarhundrede.

Vender vi os derpaa til de andre Sider af Landets Husdyravl, forstærkes Vanskelighederne, idet man overvejende møder Racekarakterer, der ikke er maalelige eller i alt Fald ikke maalte. Til de sidste hører Fjerkræets Æglægning, der varierer efter Vægt og Antal, altsaa maalelige Kvaliteter; ligeledes Svineracernes Frugtbarhed og Afkommets Leveevne, udtrykt i Antal Grise levende ved Fravænningsen.

Man har ganske vist fra de fynske Avlscentre for Svin nogle Forsøg*), der gaar ud paa at bedømme Rentabiliteten ved Hjælp af den effektive Frugtbarhedsgrad hos Land- og Yorkshireracen, men dels mangler Meddelelser om Opdrætningsomkostningerne, dels staar Forsøgene temmelig ene, saa at Resultaternes Betydning ikke kan vurderes. Det samme gælder vore mange Millioner udførte Æg, om hvilke Redaktionen af Tidsskrift for Fjerkræavl 1902 selv erklærer, at man ikke ved, hvorvidt Indtægten af dem dækker hvad de koster os selv. For saa vidt Høns imidlertid fungerer som Spildopsamlere, er Æg dog uomtvistelig en Nettogevinst. Men de enkelte Røster, der i Traad hermed har fordristet sig til at paastaa, at alt Hønsehold, som gaar ud over det til Husholdningen nødvendige, er »Humbug«, overdøves imidlertid helt af den »rationelle« Hønseavls utallige velmenende Venner, ved hvis Hjælp

*) Meddelte i Kvægavlstidende 1902. p. 9.

Fodring med indkøbt Foder er ved at tage stærkt Opsving. Disse diskuterer i smaa Fagblade frem og tilbage de afgørende Problemer, om Renavl eller Krydsning, og om Metoder (til at forcere Æggene i Vægt og Antal), hvis Analogier vi udførlig har betragtet i Kvægavlen. Der hersker altsaa i Fjerkræavlen en Tro paa, at man ved at lade udruge fortsatte Udvalg af Æg fra rigtlæggende Individer kan danne ny æglæggende Typer, der har konstant Nedarvningssevne for fremragende Æglægningspræstationer. Denne Tro synes mærkelig nok ikke at lide noget Skaar ved de talrige Klager over Fejlslagninger, navnlig af udvalgte Æg fra Avlscentrer, idet disse stadig formaar at afsætte saadanne til forholdsvis høje Priser. For den, der paa disse Forhold overfører Analogien fra Planteriget (men Berettigelsen af en saadan Analogi endog blot som Arbejdshypotese faar man neppe i overskuelig Fremtid saadanne Praktikere, som endog mener det forsvarligt at gaa ud fra, at der gælder andre Avlslove for Fugleriget end for Pattedyrene, til at indrømme), synes Grunden til de stadig genkommende Skuffelser ganske klar. Nogle har blandt deres Erfaring over f. Eks. Hønsenes Æglægningssevne naturligvis overvejende Plusvarianter, andre Minusvarianter, men de fleste Normaler, og dermed er Antallet af hyperglade, dybtskuffede og mellemfornøjede Indsendere temmelig proportionalt; alle beraaber de sig med samme Ret paa Erfaringen som Støtte for deres Anskuelser, og alle er de udsatte for Skuffelse eller Glæde i næste Omgang, alt eftersom Fejlloven optræder forfordelende eller ødslende over for dem; opfattet som et storslaet Billede paa Variationsrækkernes paa én Gang lunefulde og typiske Spil blandt sine intet

anende Ofre kommer der i alle disse Landet over indbyrdes differerende Erfaringer en Klarhed og Eenhed, som man ikke i Forvejen havde turdet haabe paa.

Det bør dog tilføjes, at der tillige findes en Del Hønseavlere, som ser bort fra Udvalg af Individider og indfører Racer, hvis overlegne Evne som Æglæggere er typisk, og hævder de vundne Resultater ved at undgaa Krydsning med ringere Typer.

Men vender man sig endelig til Hesteavlen, bliver det først rigtig galt med Sammenligningsmaterialet. Thi der synes enhver fælles Maalestok at glippe, ja skal man tro vore Autoriteter, da kan Forskellen mellem en første og en anden Klasses Hingst ikke altid forklares (se Fortalen til Jysk Hingstestambog III pag. 4), og dog er der »for Tiden en ikke ringe Forskellighed i Opfattelsen selv hos Kendere, saa at én vurderer det højt, som en anden ikke skatter særligt« (Fort. til Jysk Hingstestb. IV p. 4). Og derefter bliver det ingen Trøst, at »den sande Hestekender bedømmer Hesten efter Totalindtrykket som den gør i hans Sjæl« (Udtalelse af Veibel-Nergaard, citeret og tiltraadt i Fortalen til Jysk Hingstestb. I p. 21), thi selv om Sjæleindtrykkene toges op til videnskabelig Behandling, saa fik man for den samme Hest forskellige Udtryk, alt efter som Sjælen var den ene eller den anden Hestekenders.

Ikke desto mindre foreligger der dog tilstrækkelige Udtalelser om de raadende Principer i Hesteavlen, til at man hurtigt kan blive klar over, at (her saa vel som i anden Avl) i det mindste de teoretisk uddannede Praktikere principielt fastholder Renavlen, ud fra den Hypotese, at det kun er det bedste indenfor Racen.

som fører Avlen fremad, medens Opdrætterne i det mindste paa Øerne ofte foretager Krydsninger med f. Eks. udenlandske Racer.

Vi holder os som sædvanlig til den reneste Race, og er derfor indskrænket til den jyske, som jo har gammel Hævd og Anseelse. Og i vor Søgen efter rationelle Kendemærker paa dens Fremgang griber vi fra 2. Tillæg til Jysk Hingstestb. VII en lille tabellarisk Oversigt, som synes at vise, at den tildels maalelige Kvalitet, Højden, i de sidste halvhundrede Aar er undergaaet en Forskydning, der fremgaar af følgende Tal:

Antal Hingste	Fødte i Tiaaret	Gennemsnits- højde
78	1851—1860	10 Kv. 4"
98	1861—1870	10 — 4 $\frac{1}{2}$ "
125	1871—1880	10 — 5"
326	1881—1890	10 — 5 $\frac{1}{2}$ "
121	1891—1894	10 — 5 $\frac{3}{4}$ "

Men ved en nærmere Undersøgelse melder Skuffelsen sig snart. Tabellerne er nemlig udledte af de i Stambogen optagne jyske Hingste, og for Optagelsen har officiel Anerkendelse af en eller anden Art, navnlig Præmiering, været bestemmende. Men da Anerkendelsen retter sig efter Godheden, og Størrelse (indtil 11 Kv.) i Følge Indledningen til selve Stambøgernes 1. Del er et meget væsentligt Moment i Godheden, da kan de præmierede Dyr naturligvis være tiltagne i Størrelse af den simple Grund, at Størrelsen i Løbet af de 44 Aar er kommet til at spille en tiltagende Rolle ved Bedømmelsen. Men naar Dyrene præmieres, fordi de udmærker sig ved Størrelse, og optages i Stambogen, fordi de udmærker sig ved Præmiering,

saa er det ikke underligt, at den Statistik, der grunder sig paa Stambøgerne, og ikke paa hele Avlen, som Resultat giver Fremgang i Størrelse, og dette Resultat er ganske vist, som det ogsaa siges (Jysk Hingstestb. VII p. 120) en Følge af Udvalget — for slet ikke at tale om Plejen og Fodringen —, men beviser intet om Udvælgelsens Konsekvenser for Gennemsnitsavlen.

Iøvrigt er Forsøgene paa sammenlignende Klassifikation af Hestetestammers Udvikling yderst faa, hvorfor vi ikke vil forbigaa et Eksempel fra den aller sidste Tid, saa meget mere, som de paagældende Forfattere selv mener, at det kan tjene Bestyrkelsen af den Antagelse, at »det gode falder saa at sige altid paa det gode« *) — en Omskrivning af Troen paa Selektionens direkte Betydning for Racens Fremgang,

Klassifikationen er i det nylig citerede Værk angivet saaledes, at anerkendte 1. Klasses Individer er trykt med fede Typer, de andre med almindelig »petit«. Deler man nu de 70 Hoppestammer, som Beretningen omfatter, i to Hoveddele, eftersom Stammoderen var et første Klasses Individ eller ej, og opstiller man derpaa Afkommet i hver Generation efter samme af Beretningens Plan følgende Deling, faar man hosstaaende Skema:

Stammødre: 1. Klasses Individer (44):							
	Generation.						
	1	2	3	4	5	6	Ialt
Afkom ialt.....	176	239	256	103	40	12	826
Deraf 1. Klasses Individer	142	187	188	72	31	8	628
altsaa i % af alle...	81	78	73	70	78	67	76

*) »Oversigt over Hoppestammer indenfor den jyske Race«, udgivet af samvirkende jyske Hesteavlsforeninger. København 1903.

Stammødre: ringere end 1. Klasses Individuer (26):

	Generation,						Ialt
	1	2	3	4	5	6	
Afkom ialt.....	69	119	156	130	56	23	553
Deraf 1. Klasses Individuer	45	97	121	94	36	18	411
altsaa i % af alle...	65	82	78	72	64	78	74

Af disse Tal kan man aabenbart ikke slutte, at de udvalgte Stammer gennemgaaende har givet bedre Resultat end de tilbageblevne. Og hvis man, som Indledningen selv (se p. V), lægger Vægt paa, at de sidste Led i gode Stammer skal være de fyldigste, da bærer aabenbart Afkommet efter de ringere Stammødre Prisen; thi af dette tilhørte 36 % de 3 sidste Generationer, medens det tilsvarende Tal (korrigeret m. H. t. Stammernes Alder) for 1. Klasse-Stammødrenes Afkom var c. 28 %.

Skulde herimod blive indvendt, at Materialet ikke egner sig til saadan Behandling, bl. a. fordi Beretningerne — som sædvanlig i Avlsstatistik — ikke har kunnet medtage »Affaldet«, saa rammer denne Indvending ikke Behandlingen, men Materialet. Thi under Forudsætning af Indvendingens Rigtighed, hvilken jeg ikke føler mig kaldet til at bestride, egner heller ikke dette Materiale, trods det deri nedlagte betydelige Arbejde, sig til Basis for nogen virkelig Bedømmelse af mulige, men altsaa ubeviste Fremskridt.*)

Der er saaledes Plads for den Mening, at naar et af Racens udvalgte Dyr, f. Eks. en Præmiehingst, i sin Levetid bedækker Hundreder af Hopper, saa er det faktiske Resultat — selv om der efter Hingsten falder

*) Der er til Beretningen skrevet en Fortale, hvori udtales, at den utvivlsomt vil faa en grundlæggende Betydning for en rationel jysk Hesteavl.

en halv Snes udmærkede Dyr, der præmieres højt, en Mængde brugbare, der maaske ogsaa gaar over i Stambogen, og endelig et Affald af hidtil ubekendt Størrelse, som synker hen i Forglemmelse — ikke mere imponerende, end at en lignende Variationsrække kunde tænkes frembragt af en (dyrskue- og præmiemæssig set) ringere Hingst af samme Race, om den i Stedet for Kastration fik Lov at prøve sin Lykke. Og det økonomiske Resultat heraf vilde blive, at Avlsdyr ogsaa her blev langt almindeligere, og derfor ogsaa meget billigere end de nuværende Matadorer, hvis Liv f. Eks. forsikres højere end noget almindeligt dødeligt Menneskes. Og saa gøres det endda gældende, at Opdræt af Præmiehingste lige saa hyppigt giver Tab som Gevinst for Opdrætterne, hvilket jo stemmer godt med, at Tillæg efter et 1. Klasses Dyr giver en Chance men ikke mere, og Prisen for Resultatet skal i det lange Løb jo kunne dække alle Spillets Omkostninger for den enkelte Opdrætter. Forøvrigt er der, i alt Fald i Jylland, en stærk Overproduktion af endog 1. Klasses Hingstplage, som Begæret (Hesteavlsforeningerne) ikke kan optage; de paa saadant Opdræt anvendte Kræfter er simpelthen spildte.

Pengeværdien af f. Eks. vor Hingstebestand (150 til en Værdi af 1 Mill. Kr. alene i de jyske Hesteavlsforeninger 1899) vilde aabenbart synke stærkt ved en fornuftig Reduktion af de overkapitaliserede Avlsdyrs Værdi, hvilket i Fremtiden maa foregaa omvendt proportionalt med Selektionshypotesens Værdi som Renavlsprincip. Men denne Reduktion af Nationalformuen er til den Grad formel (om den end for den enkelte kan være saa reel, at man ikke kan undres, om han

ikke skulde kunne adskille Selektionshypotesens reelle Avlsværdi fra dens for ham afledede Pengeværdi), at Nationens samlede økonomiske Magtstilling snarere vilde forstærkes, om en resolut Operation befriede de Kræfter i Avlsspekulationen, som ikke er nyttige.

Endelig bør det erindres, at Staten siden Husdyrlovene af 1887 og 1893 har givet og giver umaadelige Summer ud til Støtte af alle disse, som det for en uinteresseret Betragtning maa synes, i nationaløkonomisk Forstand ikke altid lige heldige Resultater.

Der er imidlertid ingen Tvivl om, at saadanne Penge i landøkonomiske Forsøg kan faa en udmærket Anvendelse til Klaring af de i nærværende Artikel berørte Spørgsmaal, og det er endog muligt, at der herved i Tidens Løb for den saa ofte paastaaede stadige Fremgang kan skaffes de Beviser, som hidtil ikke ses at foreligge*); thi det eneste, som med Sikkerhed lader sig udlede af de hidtil fremkomne Tal er, at Brutto-beløbene har været og er i fortsat Stigning. Men skal saadanne Forsøg (til hvilke f. Eks. Avlscenterudvalgenes Undersøgelser dog altid er en Begyndelse) have virkelig overbevisende Kraft, maa Opstillingen af alle Elementer i dem ske saaledes, at man bedre end hidtil er i Stand til at isolere Aarsagerne; maaske ogsaa Fordringen til Tallenes Udledning og Behandling skærpes. Ved dernæst at erstatte Individualbetragtninger med Masseforsøg overalt, hvor det paa nogen Maade lader sig gøre, vil man have Ret til at haabe omsider at finde den fulde Sandhed.

*) Fremskridt kan jo altid tænkes realiserede som Følge af en »tilfældig« Mutation.

Danske Bankprojekter fra Tiden før Kurantbankens Oprettelse.*)

Af

Cand. mag. Axel Nielsen.

Naar man læser de almindelig brugte Fremstillinger af Danmarks Bankhistorie, faar man det Indtryk, at denne begynder med Kurantbanken, hvad der jo ogsaa i og for sig er rigtigt. Undersøgelser i Arkiverne have imidlertid vist, at Bankvæsenet herhjemme har en Slags Forhistorie i de Bankprojekter, som ere fremsatte endogsaa adskillige Aar før Kurantbankens Oprettelse. Om disse Projekter er det, at der skal tales i det følgende, ligesom det skal forsøges kortfattet at sammenligne disse med de allerede da bestaaende Banker i fremmede Lande. Nogen Sammenhæng mellem Projekterne indbyrdes vil man derimod forgæves lede om.

Medens de norditalienske Banker ikke have sat sig noget Spor i Danmark, var dette derimod Tilfældet med den Girobank, der i 1609 oprettedes i Amsterdam, og hvis Virkemaade er noksom bekendt. Den synes at have vakt Opsigt rundt om i Verden. Og det var

*) For den gode Hjælp, Hr. Assistent i Rigsarkivet, cand. polit. West har ydet mig, bringer jeg her min Tak.

i og for sig kun naturligt. Den Trang, Købmanden havde til en Bank i Amsterdam, havde han ogsaa andre Steder, hvor forskellige Landes Mønter, ofte stærkt beklippede og slidte, mødtes for at veksles mod hinanden. Banken fandt derfor, praktisk indrettet for sin Tid som den var, allerede i 1616 i Middelburg og i 1619 i Hamborg tro Efterligning i de paa disse Steder oprettede Banker. At Hamborgerbanken endog i de fleste Enkeltheder blev en ligefrem Kopi af Amsterdams Bank, skyldes vistnok den stærke Indvandring af Nederlændere til Hamborg paa denne Tid*). — Ogsaa til København ere Nederlændere da komne, og det er sandsynligvis disse, det skyldes, at Chr. IV i 1624 (18. Februar) gav Koncession paa Oprettelsen af en Bank her i København, ligesom det formodentlig ogsaa var Nederlændere, som fik denne Tilladelse. Bevillingen blev givet til Abraham v. Tongelo**) og »Medconsorter« og lød paa, at de maatte holde »rigtige wexell, lone, betale og anden kiøbmandz bencke***).« Med disse vide Udtryk var det Meningen at overlade til de i Banken interesserede nærmere at fastslaa dens Forretningsomraade. Med Tongelos Ansøgning fulgte en Afskrift af Senats Dekret af 8. Januar 1621 angaaende den hamborgske Banks Ordning†); af disse to

*) Jfr. Ad. Soetbeer: Die Hamburger Bank 1619—1866. (Vierteljahrschrift für Volkswirtschaft etc. 1866. III pag. 23).

**) Schlegel mener, at Tongelo (ogsaa kaldet: Tongelow og Thungelen) var en Nederländer, der havde nedsat sig her (jfr. Schlegels tyske Oversættelse af Slinge: Chr. d. 4des Historie III pag. 239).

***) Sjæll. Reg. Nr. 17, fol. 456; aftrykt i Københavns Diplomatarium II pag. 763.

†) Begge Dele mellem: Indkomne Breve til Danske Kancelli 1625. Sammen med disse 2 Dokumenter er lagt et tredje, der ganske

Dokumenter tilsammen ses det, at det da har været paatænkt at indrette en Bank herhjemme efter nord-europæisk Mønster, særlig vel efter hamborgsk. Dette bekræftes yderligere ved, at der som Grund for Bankens Oprettelse anføres, at man derved vilde kunne faa en fast Pengeordning her i Landet, eller, som det hedder, »vmb richtige bezhalung in alle chauffmanshändel wie die sein mugen zu halten«. Det er altsaa den samme Aarsag som andetsteds, der her gør sig gældende, nemlig de forvirrede Pengeforhold, idet der paa denne Tid kurserede store Mængder tyske og nederlandske Mønter herhjemme (se saaledes: Møntkabinettets Fund-protokol), ligesom vore egne Mønter stadig vare Genstand for Forandring. At der derfor da kom en Bevægelse op herhjemme for at forbedre og lette Om-sætningsforholdene, er naturligt. Ogsaa i andre Retninger viser denne Bestræbelse sig, idet jo Børsen netop paa denne Tid blev bygget, ligesom der i 1624 for første Gang ansattes en Møntmester for kongelig Regning (Nicolaus Schwabe)*). Men et Spørgsmaal vilde det dog have været, om Banken, hvis den var bleven

vist ogsaa vedrører Oprettelsen af en Vekselbank, men som dog utvivlsomt ikke angaar Tongelos Projekt. Dette noget tvivlsomme Dokument synes at være forfattet af en Jøde i de første Aartier af det 17de Aarhundrede, muligvis noget senere, paa Forlangende af Statholderen i Hertugdømmerne, men frembyder iøvrigt ingen Interesse, i Særdeleshed da det synes, at Koncessionen kun er søgt for Forslagsstilleren selv og hans Arvinger, altsaa nærmest en Tilladelse til at være Bankier. Som Eksempel paa Forslagets Kvalitet kan anføres, at det foreslaas, at Kongen ikke skulde kunne trække mere end 20,000 Rdlr. ad Gangen paa Banken, adelige ikke mere end 2000 Rdlr.!

*) Jfr. L. Prætorius; Beskriv. over danske Mønter og Medaill. i den kgl. Samling. 1ste Part. pag. XXII.

oprettet*), vilde have faaet Forretning nok til at eksistere.

Den faste Pengeordning skulde opnaas ved, at Øvrigheden for fuldvægtige Mønter fastsatte Kursen, efter hvilken Banken skulde modtage dem, medens de ufuldvægtige af Banken skulde modtages efter Vægt, altsaa fuldstændig efter det almindelig brugte System**). Banken skulde naturligvis være en Girobank, og Fordelelene herved har Tongelo fuldstændig haft Øjet aabent for. Denne Bank maatte lige saa lidt som de andre da eksisterende nordeuropæiske Banker give Kassekredit, og ogsaa her tænktes Øvrigheden at skulle være Borgen for de deponerede Penge. Ligesom Hamborgerbanken, der ved Mandat af 20. November 1619 havde faaet en Laanebank knyttet til den allerede bestaaende Vekselbank, idet man fra da af mod en Rente af $6\frac{1}{4}\%$ pro anno kunde laane paa Guld og Sølv som haandfaaet Pant***), skulde Banken her ogsaa have Tilladelse til at yde saadanne Laan. Derimod skulde den københavnske Bank, i Modsætning til den nys omtalte, staa aaben baade for Indlændinge og Udlændinge, ligesom den ogsaa skulde kunne give Laan i faste Ejendomme paa længere Tid. Det var vistnok Tongelos Mening, at alle Veksler, uden Hensyn til deres Størrelse, skulde gaa igennem Banken.

*) Hvad den næppe er bleven, jfr. Schlegel: Danmarks og Hertugdømmernes Statsret. I pag. 378. Anm. og Carl Bruun: København, I pag. 559.

**) Jfr. her og i det følgende for de nederlandske Bankers Vedkommende: W. C. Mees: Proeve eener Geschiedenis van het Bankwesen in Nederland, Rotterdam 1838.

***) Jfr. L. v. Halle: Die Hamburger Giro-Bank und ihr Ausgang, Berlin 1891, pag. 4.

At Koncessionen sandsynligvis ikke udnyttedes er allerede nævnt.

Schlegel omtaler (Danmarks og Hertugdømmernes Statsret I pag. 178—79 og 378 Anm.), at man omkring 1660 havde til Hensigt at faa en Bank oprettet her i Danmark og henviser i saa Henseende til, at Provisional-Ordonnancen af 4. November 1660*) nævner, at Rigsdrostens Kollegium bl. a. skulde tage Oprettelsen af »Banker for Handelen« under Overvejelse. Han slutter derfor, at Regeringen havde taget en Banks Indrettelse i Danmark i Betænkning. Imidlertid maa Provisional-Ordonnancen anses for et blot og bart Projekt, som aldrig kom til at virke**), og i Instruksen for Rigsdrostens Kollegium (18. Nvbr. s. A.) genfindes ikke Udtryk som »Banker for Handelen« ell. lign. Det har vel saaledes kun været en løst henkastet Tanke af Udarbejderen af Provisional-Ordonnancen, noget egentlig Maal har han næppe tilsigtet. I det mindste kendes der intet Projekt om en Bank paa denne Tid, ja, først i Aar 1700 træffer man paa et saadant.***) — I Mellemtiden var der i Udlandet kommet noget væsentlig nyt frem paa Bankvæsenets Omraade, idet Kreditbanken og Banksedlen

*) Findes trykt i Dänkiær og Kretz: Love og Forordninger. Supplement.

**) Se Chr. Bruun: Enevældens Indførelse i Danmark 1660. (Hist. Tidsskrift 5 R. 2 B. pag. 654 ff.).

***) Dog kan det her bemærkes, at den Pansætningsmaade, der anvendtes i Hamborgs Bank — denne nævnes udtrykkelig som Mønster — ogsaa er kommet til Anvendelse her i Landet, ganske vist kun ved et Assistenshus; se saaledes Privilegiet for Gabriel Gometz, Søn Ahraham G. og Konsorter af 26. Juli 1664 (Tyske Kancellis Patenter fol. 136 ff.) paa at genoprette en »Lombard« i Glückstadt, som allerede G. G.'s Broder, Caspar G., i 1642 havde faaet Privilegium paa. Denne første »Lombard« var bleven ødelagt af Svenskerne under deres Fremtrængen til Kongeriget.

var bleven indført ved Oprettelsen af den Palmstruckske og den engelske Bank. I det samme Tidsrum havde Bankerne vundet overdentlig Udbredelse, saa at der i Europa c. 1700 fandtes 25 Institutioner, der kaldte sig Banker.

Fra denne Tid af er Kravet om Oprettelsen af en Bank herhjemme gentagne Gange kommen frem, endogsaa med meget kort Tids Mellemrum. Som allerede nævnt indledes denne Række Bankprojekter i Aaret 1700. Planen fremsattes af den bergensiske Købmand, Jørgen Thormøhlen, Kommercedirektør i Norge. Han var en meget energisk Købmand; han sendte saaledes Skib til Guineakysten, havde 1690—1700 overtaget St. Thomas og Handelen paa samme af det vestindiske Kompagni, tog virksom Del i Grønlandsfarten og havde i Bergen oprettet 2 af de derværende 3 »Manufakturer«, nemlig et Saltbrænderi og et Sæbesyderi. *) Ved disse udstrakte Handelsforbindelser er han utvivlsomt bleven bekendt med de daværende Bankers Indretning, vel ogsaa gennem sin Svigersøn, Claus Fasting, som havde været i England omkring den Tid, hvor Bank of England blev oprettet **). Med de i Følge Forord. af 22. Juni 1695 udstedte »Controlsedler«, som skulde kursere i det nordenfjeldske Norge, stod han i nær Berøring ***), og dette Forhold har vel ogsaa givet ham Impulser til at tænke nærmere over Banksedlers og Seddelpenges

*) Jfr. om hans Liv og Virksomhed nærmere Sagen og Foss: Bergens Beskrivelse pag. 682 og 683, samt Fasting: Bergens Beskrivelse i N. Nicolaysen: Norske Magasin III pag. 34 og 68.

**) Jfr. Hilbrandt Meyers Indledning til Fasting: Bergens Beskrivelse i N. Nicolaysen: Norske Magasin III pag. 16.

***) Jfr. herom: O. Andersen: Meddelelser om ældre danske og norske Seddelpenge før 1736. Kbhvn. 1893 pag. 6 ff.

Anvendelse i Omsætningen. Thi det synes at fremgaa af Thormøhlens Projekt og de dette ledsagende Memorialer, at Hovedsagen for ham har været at faa Banksedlen indført, medens de Fordele, en Bank paa anden Maade formaar at yde, ere traadte mere i anden Linje for ham*).

Hans Projekt gaar altsaa ud paa at faa oprettet en Seddelbank i København, men er desværre ikke rigtig gennemarbejdet**), og man kan ikke godt lade være med, selv med Forfatterens umiskendelige Dygtighed in mente, at stadfæste Ordet: Projektmager om ham***). Det var utvivlsomt heldigt, at Projektet ikke gennemførtes. Som Grund til at ønske Banksedlen indført, anfører han, at »Commerciens og Negotiens« derved vilde have »sin ubehindrede Løb og Gang«; dette maa sandsynligvis opfattes, som om han ved Banksedlen haabede at afhjælpe en da bestaaende Pengetrang. Sedlernes Udseende beskrives saaledes:

»Samme authoriserede Banqvo-Sedler skall blive trøgt i nedenstaaende trøgte Form, først med vort (o: Kongens) Potrait, trøgt i Lack, vort danske og norske Waaben og Sifter udi Sort, iligemaade Kjøbenhavns, Nyborgs, Christianias, Bergens, Trundhjems, Haderslebens, Ribers og Reensborgs Waaben, som herpaa er trøgt udi sort. Banqvo-Sedler skulde underskrives af 4 med deris Navne underskrevne og udi rødt Lack

*) Se angaaende dette Projekt: Protokol over Kommissioner i Raadstuen for Slottet (Dec. 1700) og Bilagene hertil.

**) Dette kunde synes saa meget mærkeligere, som Hilbrandt Meyer l. c. pag. 17 henlægger Planens Opstaaen til 1698, medens den først naaede Kongen i Aar 1700, men det beror maaske paa en Fejltagelse hos Hilbrandt Meyer.

***) Jfr. Yngvar Nielsen: Bergen pag. 431.

med deres Signetter forsejlet, og udi Banqvo-Sedler den Summa, som de skall gjelde i sat og nummererit og uden paa i lige Maade nummererit og Summa paasat.«

Af den »nedenstaaende trøgte Form« ser man, at Sedlerne skulde bære følgende Tekst:

»Denne autoriserede Banqvo-Seddel skal validere i vore Riger og Lande for Eet Hundrede Rixdaller i Told og Contributier, Handel og Vandel som Rede Penge udi Kroner. Hafnia. Ao. 1700.«

Den Bestemmelse, at Sedlerne skulde bære Lak-Segl, vilde i høj Grad have hæmmet deres Omløb, og mærkeligt er det, at Thormøhlen ikke har tænkt paa Voksseglet, som allerede den Palmstruckske Bank havde indført. Sedlerne skulde altsaa gaa i Danmark, Norge og Hertugdømmerne i alle Omsætninger lige med Mønt; kun til Betaling af Konsumtionen maatte de ikke anvendes, en Bestemmelse, som, hvis den var traadt i Kraft, i høj Grad vilde have skadet Sedlerne, idet den utvivlsomt var bleven og maatte blive opfattet som en Mistillid, vist Banken fra Statens Side.

Angaaende selve Seddelomløbet ønskede Thormøhlen følgende fastsat. Var en Seddel bleven revet i Stykker, skulde man kunne indlevere den paa den nærmeste Amtstue og uden nogen Omkostning modtage en anden. Var man bange for at have faaet en falsk Seddel, kunde man henvende sig til Byfogden i Købstæderne, Præsten eller Herredsfogden paa Landet for at faa Sedlen sammenlignet med den ægte Seddel, som disse Personer skulde være i Besiddelse af. Den største Fare for Forfalskning, nemlig den med Tal skrevne og ikke trykte paalydende Sum, synes først Erfaringen fra Sedlerne fra 1713 at maatte lære Folk, uagtet de

Sedler, den Palmstruckske Bank udstedte, havde paa-trykt Beløb. Hvor store og hvor smaa Summer Sedlerne skyldte lyde paa, faar man ikke at vide, men over 200 Rdlr. skulde de ikke være. Naar Sedlen nemlig lød paa 200 Rdlr. og derover, ophørte den faktisk at være en Bankseddel, idet der nemlig da neden under Sedlen skulde hænge et Stykke Papir, hvorpaa de forskellige Ihændehavere skulde skrive deres Navne, naar de gav Sedlen fra sig. Men herved ophørte Karakteren af Bankseddel, og Thormøhlen synes ogsaa at have haft Øjet aabent herfor, idet han etsteds kalder saadanne Sedler: Tratter. Endnu mere ses dette Udtryks Rigtighed af, at man, i Tilfælde af Forfalskning af Sedlen, kunde søge sin Formand.

Banken skulde have Møntningsret, ligesom senere Kurantbanken fik. Sedlerne skulde være indløselige; dog maatte man i Tilfælde af, at Indløsning blev forlangt, finde sig i et Fradrag af 1 $\frac{1}{10}$, og for at tvinge Banksedlen ud i Omsætningen ønskede Thormøhlen oprettet et »General Compagni«, der væsentligst skulde beskæftige sig med Handelsforetagender. Det skulde saaledes have Saltmonopol og Grønlandsfarten (»al Negotie«), men desuden skulde det udlaane mod Pant i faste Ejendomme, særlig Landejendomme. Ogsaa Fiskeriet, Bjærgværksdriften og Skovbruget skulde dette Kompagni tage sig af, ligesom det skulde kolonisere Finmarken. Til hele dette store Værk mente Thormøhlen, at en Kapital fra Kongen paa c. 70,000 Rdlr. vilde være tilstrækkelig. Det var naturligt nok, at Kommissionen fraraadede dette Projekt, nærmest fordi den mente, at man maatte have 4 à 5 Tdr. Guld for at gennemføre det, og dem var der ingen Sandsynlighed

for at tilvejebringe, ligesom den var bange for at svække Landets Kredit i Udlandet. Projektet synes nærmest at være strandet paa det sidste Skær, thi det første, at der ingen Sandsynlighed var for at faa 4 à 5 Tdr. Guld samlet, har vistnok næppe paa denne Tid været ganske rigtigt, idet der netop da var en overordentlig stor Udmøntning. Saaledes møntedes i København 1700 for 111,480 Rdlr. (heraf for 109,480 Rdlr. i 8-Skillinger, Resten i Kroner) og i 1701 for 151,663 Rdlr. (heraf for 100,114 Rdlr. i Kroner, Resten i 8-Skillinger, ligesom der ogsaa da er udmøntet i Norge og muligvis i Glückstadt. —

Allerede i 1702 træffer man igen paa et Bankprojekt, der dog ingen Forbindelse har med det foregaaende. Deh, der fremsatte dette, var en Embedsmand, nemlig Johann Benedictus Wolters, Sekretær ved den kgl. polske og kurfyrstelige sachsiske Legation i Hamborg, og betegnende nok anmoder han om, at det ikke maa blive Købmænd, som komme til at bedømme hans Bankprojekt, idet han gør gældende, at disse vel evne at varetage deres private Interesser, men at regulere Handelen er en vanskelig Sag, som ikke enhver forstaar; ligeledes frygter han for, at Købmændene af Uforstand vil modsætte sig hans Projekt, særlig paa Grund af, at alle Veksler, der vare over et vist Beløb, skulde gaa gennem Banken. Dette hans Ønske blev der ogsaa taget Hensyn til, idet Projektet overgaves Kristian Sehested, da Etatsraad og Oversekretær, til Undersøgelse.

Selve Projektet*) indeholder intet nyt, men er i

*) Kommercekollegiets Pakkesager Nr. 653 og Relationses aus Hamburg 1702—04.

det væsentlige en Afskrift af Bankordningen i Amsterdam; Wolters ansaa nemlig denne Bank for bedre end den hamborgske, der, medens der stadig (c. 50 Gange) var bleven rettet paa Amsterdamberbanken, endnu var i sin oprindelige Form. Banken, der skulde føre Navnet »Dänische National und Wexel Banco«, skulde altsaa væsentlig være en Giro- og Laanebank. Ligesom i Amsterdam og Hamborg skulde der her være en bestemt Grænse for, hvor smaa Beløb man maatte indsætte og girere; alle Veksler skulde efter det gængse Mønster, naar de havde en vis Størrelse, her 300 M. Lybsk, rettes paa Banken og betales i Bancopenge; Bankens Bestyrelse skulde være sammensat af Købmænd og Øvrighedspersoner, kort sagt, med enkelte smaa Forandringer en ren og skær Kopi af det i Nordeuropa kendte Bankmønster. Som noget nyt her i Landet fremtræder det vel ikke, idet jo Tongelos Projekt havde samme Maal; derimod hævder Wolters i Modsætning til de tidligere Bankprojekter herhjemme stærkt, at Banken kun maa laane Kongen Penge under samme Betingelser som sine øvrige Kunder, og at Kongen maa love ikke at ville forandre Bankens Privilegier, en Bestemmelse, som gaar igen i de senere Bankprojekter, men som maaske har været Aarsag til, at disse ikke blev til Virkelighed.

Foruden at fremsætte selve Projektet undersøger Wolters ogsaa dets Mulighed her hjemme. Han bygger Haabet om dets heldige Gennemførelse særlig derpaa, at København har en overordentlig gunstig Beliggenhed for at blive Stabel for hele Østersø- og Vesterhavsfarten, hvad der vilde lettes betydelig ved en Banks Oprettelse. Denne overordentlig fornuftige Tanke led-

sager Forfatteren med en for vor Tid temmelig fantastisk Beregning over Pengeomløbet i København, for deraf at slutte, at der vilde være tilstrækkelig Forretning for den nye Bank.*)

Hvad selve Projektets Skæbne angaar, ved man kun det, at det ikke gennemførtes; hvorfor, vides ikke.

Da Politi- og Kommercekollegiet blev oprettet i 1704 (26. Januar), udtaltes det fra Regeringens Side, at Kollegiet skulde have sin Opmærksomhed henvendt paa det, som kunde hjælpe til Kommerciens og Kreditens Forbedring, og hvad enten det nu er denne direkte Opfordring til at gavne Krediten eller ej, nok er det, at allerede d. 14. og 21. April samme Aar tog Kollegiet Spørgsmaalet om at faa »en publicque Credit« indrettet her i København under Overvejelse. Den sidstnævnte Dag oplæstes endog et Projekt herom af Etatsraad Niels Benzon**), men hverken selve Projektets Forfatter, Indhold eller videre Skæbne kendes.

I 1701 havde man faaet Landmilitzen oprettet, og i Overensstemmelse med Datidens Skatteprincip (Skuffesystemet), paalagde man nogen Tid efter en Skat til Militzens Mundering (Forord. af 9. Juli 1704). Skatten skulde kun opkræves én Gang, og af de Penge, som da kom ind, skulde der dannes et Fond (»en staaende

*) Han slutter saaledes: Tolden indbringer i København 80 à 100,000 Rdlr., den udgør gennemsnitlig 5 % af Værdien af Varernes Værdi, hvorved der faas, at der aarlig indføres Varer for 20 Tdr. Guld; han antager, at Varerne ligge et halvt Aar, før de blive konsumerede, hvoraf følger, at der cirkulerer 10 Tdr. Guld i København.

**) Politi- og Kommercekollegiets Resolutions- eller Hovedprotokol (Raadstuearkivet).

Kapital*), af hvis aarlig indkommende Renter Udgiften til Militzens Mundering skulde afholdes. Det gjaldt derfor for Regeringen om at finde en Maade, hvorpaa Pengene kunde anbringes godt og sikkert. Commercekollegiet fik da Ordre*) til at tage disse Penges Anbringelsesmaade under Overvejelse, idet det dog samtidig omtaltes af Regeringen, at de kunde bruges »udi Commercién imod nøjagtig og sufficient Caution eller mod Pant.« Efter at have overvejet Sagen, indstillede Kollegiet, at Pengene skulde anvendes til at betale Kongens og dennes Faders Gæld i Hertugdømmerne (sandsynligvis Gæld paa faste Ejendomme), og de herved sparede Renter skulde saa for Fremtiden indbetales fra Amtstuerne til den Direktion, som Landmilitzens Mundering maatte komme til at ligge under. De Penge, som blev tilovers herefter, skulde anvendes til Handelen. Paa dette Punkt delte Kollegiets Mening sig, idet nogle af dets Medlemmer holdt paa, at disse Udlaan til Købmænd og Fabrikanter kunde foregaa gennem Regeringen, hvorved man vilde spare en Del til Administration, andre derimod, at man dog, hvis denne Fremgangsmaade blev valgt, maatte ansætte nye Betjente, og derfor kunde disse Udlaan ligesaa billigt og bedre ske gennem en Laanebank, der tillige kunde være Vekselbank, da saa Pengene ogsaa kunde anvendes i løbende Veksler. Man var dog klar over, at Maalet kun kunde naas, naar ogsaa private vilde være villige til at indsætte egne og betroede, f. Eks. Skolers, Kirkers, fattiges og umyndiges Midler i Banken, ligesom man ikke straks maatte vente et godt Resultat

*) 3. Oktober 1704. Rentekammerets Ekspeditionsprotokol.

af en saadan Bank, da denne var ukendt her. For at faa Folk til at indsætte Penge i Banken, ansaa Kollegiet det for afgjort, at der maatte gives Tilsagn af Kongen om, at han og hans Efterfølgere ikke vilde forandre den engang bestaaende Bankordning. Men da et saadant Tilsagn dog ikke vilde kunne binde Kongens enevældige Successorer som en Ting, »der ey stod siiden at redressere«, ansaa Kollegiet det ikke for betimeligt at tænke mere paa en Banks Oprettelse.*)

Det, der ved denne Kollegiets Betænkning særlig synes at have interesseret Regeringen, var Tanken om en Banks Oprettelse, saa at det endog hedder i den kongelige Befaling til Kommercekollegiet om nærmere at udvikle og indsende Projekter angaaende en Bank**): Saasom vi efter andre vel funderede Rigers og Stæders Exempel, intet til vore kære og tro Undersaatters Opkomst, for at bringe Handelen og Manufakturerne i Stand, tjenligere eragter, end at »en publicque Credit« eller Vexel- og Laane-Bank blev oprettet o. s. v. Og dog varede det 30 Aar, før den første Bank blev oprettet. Kollegiet tog da Sagen paa ny under Overvejelse***) og afgav Betænkning†) og Projekt, det bedst gennemarbejdede af samtlige Projekter.

Regeringen tænkte at anvende 200,000 Rdlr. som Kapital for Banken, idet den mente at kunne opnaa

*) 23. Jan. 1705. Kollegiets Missiveprotokol (Raadstuearkivet).

**) 24. Febr. 1705. Sjæll. Missive Nr. 54.

***) Denne Deliberation (P.- og K.-Kollegiets Resolutions- eller Hovedprotokol Marts 1705) giver paa Grund af sin Fyldighed (den fylder saaledes 50 Foliosider) et godt Indtryk af Embedsmænds og Købmænds Viden herhjemme om Bankvæsen.

†) 31. Marts 1705. Ligger ved Sjæll. Missive af 7. August 1705 Nr. 232.

en Rente af 5 %, hvorved man efter 10 Aars Forløb i Rente og Rentes Rente vilde have indvundet 125,778 Rdlr., hvorfor man vilde kunne bekoste en ny Mundering til Landmilitzen. Allerede dette første Punkt kritiseres stærkt af Kollegiet, idet det hævdes, at Kapitalen vil være for lille (man mente, at Skatten vilde indbringe 500,000 Rdlr.), i Særdeleshed naar Banken skulde udstrække sin Virksomhed ogsaa til andre Handelsstæder end København, hvad der havde været Kongens Mening. Kun én Deputeret havde den meget fornuftige Anskuelse, at Banken skulde begynde med en ringe Kapital, 40 à 50,000 Rdlr., men dette Raad toges der intet Hensyn til i Indstillingen til Kongen; det syntes maaske for smaatskaaret til at bydes en Enevoldskonge. Ligeledes vilde Regeringen efter Kollegiets Mening skuffes i sit Haab om en Rente af 5 %, dels fordi den ikke svarede til de givne Markedsforhold, dels fordi man saa ikke vilde naa et af sine Maal, at fremhjelpe Handel og Industri. Der kom ogsaa, interessant nok, Planer frem indenfor Kollegiet om at gøre Banken til et Slags selvejende Institut, idet den skulde søge at danne et Fond af det mulige Overskud udover det Beløb, som var nødvendigt til Militzens Mundering.

Hvad nu selve det Projekt angaar, som udarbejdedes i denne Anledning, skulde Banken, som nævnt, være en Veksel- og Laanebank, for en stor Del efter det almindelig brugte Girobank-System. Det mindste Beløb, der saaledes maatte gireres, udtages eller indsættes, var 50 Slettedaler; det indsatte Beløb skulde ganske som paa andre Steder mindst én Nat have været i Banken, før man kunde disponere over det,

ligesom man naturligvis ikke maatte trække ud over sit Tilgodehavende. Offentlige Midler, umyndiges Penge o. lign. skulde indsættes i Banken. Alle Veksler paa over 50 Slettedaler skulde gaa gennem denne. Naar man indsatte et Beløb, skulde man kunne forlange »Bankveksler« udstedt af Banken, hvilke man kunde bruge til Betaling overalt i Riget, og hvorved Transporten af Penge betydelig vilde lettes. Disse Bankveksler skulde være trykte, og da tilmed skriftlig Transport af dem ikke var nødvendig, vilde de vel have fungeret paa samme Maade som Banksedler. Var et Beløb, man skulde modtage, over 100 Slettedaler, kunde man ikke vægre sig ved at modtage en Anvisning paa Banken. Kongen kunde ligesom andre laane mod sædvanlig Pant, dog skulde Laanet ikke kunne være større end Halvdelen af Bankens faste Fond, og kun saa stort, naar det kunde ske uden Skade for Banken. Styrelsen skulde dels bestaa af Embedsmænd, dels af Købmænd. Banken skulde have Lokale paa Børsen, hvor netop paa denne Tid Pladsen var rigelig*). Selve Lokalet skulde være paa 1ste Sal, medens der nedenunder i Stueetagen skulde indrettes Opbevaringsrum for de i Banken pantsatte Varer. Thi i Modsætning til f. Eks. Hamborgerbanken, der paa dette Tidspunkt kun maatte laane paa Guld og Sølv, skulde den københavnske Bank ogsaa kunne laane paa almindelige Købmandsvarer indtil $\frac{2}{3}$ af deres Værdi. — Omend saaledes selve Grundprincippet var taget fra Girobankerne

*) »Bag paa Børsen udi mod Christianshavn«, altsaa samme Sted, hvor senere Kurantbanken, efter en Tid at have været paa Charlottenborg, kom til Huse. Jfr. f. Eks. Pontoppidan: Den danske Atlas II pag. 153.

i Nederlandene og Hamborg, ser man dog, at der ogsaa er taget Hensyn til Erfaringerne fra andre Lande. Projektet blev ikke gennemført, men man vendte tilbage til den oprindelige Plan, at anbringe Pengene i Jordegods, ikke fordi Bankprojektet i og for sig ikke var godt, men fordi det antoges i Henhold til Kollegiets Betænkning, at Pengene, anvendte i en Bank, ikke vilde kunne give saa gode Renter som ved den endelig fastsatte Anvendelsesmaade.*)

I 1720 kom der igen Planer op om at oprette en Bank herhjemme. Forfatterens Navn kendes ikke, men selve Projektet findes endnu.***) Det angives at være fremkommet for at afhjælpe den da herskende Penge-mangel, som paa Grund af Misvækst herhjemme yderligere var bleven forstørret ved Pengeforsendelser til Udlandet. Iøvrigt angiver Forfatteren selv at have kendt Laws Tanker og Planer, og umuligt er det jo ikke, at det er disse, som har været Impulsen for Forfatteren. Det er saaledes en overordentlig stor Fordel, der loves Kongen af en saadan Bank, idet Kongen, uden at skyde nogen Kapital ind i Banken, dog vil have en meget stor og evig varende Indtægt af denne, da han af de fleste Penge, der gik gennem Banken, skulde have 6 $\frac{0}{100}$, af enkelte dog kun 3 $\frac{0}{100}$, men af mange endog 10 $\frac{0}{100}$. Dernæst vilde Kongen have en stor Fordel ved, at hans Undersaatters Kapitaler lagdes i hans Haand, uden at disse mærkede dette. Som man ser, vilde det have været en temmelig farlig Sag at faa en saadan Bank oprettet, og ogsaa

*) Danske Kancellis Suppliqueprotokol T. Nr. 41 og Sjæll. Miss. Nr. 232 til Kom. Koll. af 7. August 1705.

**) Kommercekollegiets Pakkesager Nr. 653.

i Henseende til selve Bankens Forretningsomraade har Forfatteren ikke ladet sig skræmme. Man skulde saaledes i Banken kunne laane mod Pant, ikke rede Penge, men »Vekselbreve«, udstedt paa en bestemt Sum, Tid og ikke paa Navn, mod $\frac{1}{2}$ % pr. Maaned. Disse Vekselbreve skulde saa kursere over alt og ogsaa modtages i de kgl. Kasser. Til den paa Vekselbrevet fastsatte Tid skulde dette saa kunne indløses, da Banken saa havde modtaget rede Penge, idet Udlaanet mod haandfaaet Pant kun skulde ydes for et Tidsrum, der var 1 Maaned à 6 Uger kortere end det derfor udstedte Vekselbrevs Løbetid, og saafremt Pantet ikke indløstes rettidigt, vilde der dog være Tid til at lade det bortauktionere. Vekselbrevet skulde dog ogsaa kunne diskonteres før den paalydende Frist mod en Diskonto af 1 % ell. 1 sk. pr. Rdlr. Vekselbrevene, eller Bankbrevene, som de ogsaa kaldes, skulde ikke lyde paa særlig høje Summer; der foreslaas saaledes saavel 50 som 10 Rdl. som Maksimum, og som Minimum 4 Rdl. Paa mere folkerige Steder i Landet — der nævnes saaledes 9 Byer — skulde der være 2 Mænd, der maatte udstede saadanne Vekselbreve, altsaa en Slags Filialer af Banken. Denne Haandpantssættelse af Varer har Forfatteren særlig lagt Vægt paa, og nævner saaledes Eksempler, der skulle vise denne Forretningsgrens Fordele for Publikum, som f. Eks. hvorledes en Mand med 490 Rdl. vil kunne købe og betale ved Hjælp af Banken for 1610 Rdl. Varer, og hvorledes man efter samme Fremgangsmaade vil kunne anlægge »blomstrende Manufakturer« her i Landet; for Faren ved denne Forretning har Forfatteren ikke haft Øje. Desuden skulde man kunne indsætte Penge i Banken, som saa udlaante

dem igen til en meget høj Rente (indtil 13 %). Den skulde ogsaa laane paa Jordegods. Kongen kunde gøre Regning paa 6 % af alle igennem Banken gaaende Kapitaler, og da de rede Penge her i Landet ansloges til 3 Mill. Rdl., og Omsætningen i Banken til c. 50 Mill. Rdl. aarlig, vilde Kongen kunne have ligesaa meget i Indtægt af Banken, som Landets rede Penge udgjorde. Man behøvede ikke at være bange, at Banken skulde gaa fallit, da den altid i Pantet vilde have tilstrækkelig Sikkerhed. — Det kan ikke forundre, at Politi- og Kommercekollegiet i sin Skrivelse til Kongen angaaende dette Bankprojekt udtaler, at det finder en saadan Banks Indrettelse meget diffcil, ligesom det er bange for, at Banken ikke vil have rede Penge til at indløse sine Sedler med, naar de blive præsenteret den; hvis dette blev Tilfældet, vilde Sedlerne tabe deres Kredit hos alle, hvad tidligere Tiders Erfaring havde vist.

Endelig fremkom der endnu, før Kurantbanken kom til Eksistens, et Bankprojekt i 1727, hvilket dog har mere Interesse her for Fuldstændighedens og Kuriositetens Skyld, end fordi dets Fremkomst virkelig har betydet noget.

Forslagsstillerne vare dennegang 3 i Tallet, nemlig: Chr. Freudenreich (født i Thüringen), Studiosus Nicolaus Emanuel Groth (f. i Holsten) og Johan Adrian Fischer (fra Nürnberg), der alle nylig (i 1727) vare komne her til Landet.*) De sige om sig selv, at

*) De udvistes i 1728 efter Københavns Brand; ved Anholdelse fandtes de i Besiddelse af et Projekt til at genoprette Handelsforbindelsen mellem København og Hamborg, der som bekendt paa denne Tid var delvis afbrudt. Jfr. O. Nielsens Udg. af Reiser: Ildebrandshistorie. København 1890 pag. 188—189.

de i næsten et helt Aar ikke har bestilt andet end at indhente Oplysning om Ting, der kunne have Interesse for deres Bankplan; men paa en saadan saglig Iver tyder deres Bankprojekt just ikke. Og naar man læser dette, vil man vist komme til at dele Politi- og Kommercekollegiets Opfattelse af Forslagsstillerne, idet dette udtaler, at disse vistnok kun havde til Hensigt med deres Bankplan, uden at gavne Landet, selv at vinde saa meget som muligt. Hvorledes Banken skulde være indrettet, hvilke Forretninger den skulde give sig af med, har været af mere underordnet Betydning for Forslagsstillerne; dog faar man at vide, at Kongen burde lade udgaa en Befaling, naar Banken herhjemme var oprettet, til alle danske Undersaatter om at trække deres Tilgodehavende ud af de udenlandske Banker og sætte det i den herværende. Dette Beløb anslaaes til 4 Mill. Rdlr., men hvorpaa dette støtter sig, vides ikke; dog var Beløbet vist alt for højt anslaaet. *) Banken skulde laane ud mod Pant og have en af Embedsmænd og Købmænd blandet Styrelse. Og hertil indskrænkes faktisk Oplysningerne om Bankens Indrettelse og Virksomhed. Hvorledes Banken skulde stiftes, og hvorledes dens Kapital skulde rejses, er derimod meget udførlig beskrevet, og Maaden er meget original. De 3 nævnte Personer foreslog nemlig, at de Jøder, der kun opholdt sig her i Kongens Riger og Lande, skulde inden en vis Tid rømme disse og aldrig indfinde sig her mere, hvorimod de Jøder, der nu engang havde faaet Lov til at bosætte sig her, skulde trues med at transporteres til Grønland eller Ostindien for der at danne en ny Koloni

*) Politi- og Kommercekollegiets Resolutions- eller Hovedprotokol. Nr. 7 pag. 531 ff.

og lade det halve af deres Gods forblive her i Landet. Dog kunde Jøderne faa Lov til at blive her i Landet, saafremt de vilde bidrage 10 Millioner (vel Rdrl.) til et Grundfond til en Bank, hvilket Beløb dog skulde tilbagebetales dem i visse Portioner. Om de i Mellemtiden skulde have Renter af deres Penge, ses ikke klart, men det synes saa, idet det siges: at Jøderne næppe ville vægre sig, naar de se Profitten deraf. En Sum af 10 Millioner synes Forslagsstillerne ikke at ville holde saa stærkt paa som nødvendige til Banken*), men hvad det angik, at Jøderne ikke skulde kunne opbringe en saa stor Sum, var de ikke i Tvivl, idet Jøder andetsteds ogsaa vilde hjælpe deres Trosfæller herhjemme, som man havde haft Eksempler paa i Udlandet. At Projektet afvistes, var kun naturligt.

Saavidt vides, var dette Projekt det sidste før Kurantbanken. Det fælles Træk er der for de fleste af disse, at de standsedes allerede paa et tidligt Stadium, men iøvrigt ere de jo for største Delen udformede af Ideer, hentede fra mange Lande, særlig vel: Holland, England og Sverige. Er der undertiden en original Tanke i Projektet, vilde denne som oftest vist have ført til Bankens Ruin, om denne var bleven oprettet.

Den store Betydning har disse Projekter imidlertid

*) Politi- og Kommercekollegiet mener i sin Betænkning, at der i Danmark den Gang kun fandtes 10 Jøder (sandsynligvis Familjer), og at disse kun ejede 100,000 Rdrl. tilsammen. Hermed maa Kollegiet vist kun have tænkt paa de tyske Jøder — og maaske har Forslagsstillerne ogsaa kun tænkt paa dette — i hvert Fald opgives i et Andragende fra Københavns Magistrat af 2. Sept. 1726 Antallet af Jøder i København til 65 Familjer (jfr. M. L. Nathanson: Jødernes Forhold og Stilling. Kbhvn, 1860 pag. 13).

dog haft, at de har tvunget Folk, sædvanligvis Embedsmænd, til at beskæftige sig med Bankvæsen, hvad de muligvis ellers ikke havde gjort, hvorved de paa en Maade har banet Vejen for Kurantbanken, selv om man jo ikke i Planen for denne træffer mange af de Tanker, der gjorde sig gældende i de forud gaaende Projekter.

De svenske Forsikringslove af 24. Juli 1903.

Af

Cand. mag. K. A. Wieth-Knudsen.

Den 2. Maj 1903 vedtog de svenske Kamre og under 24. Juli sanktionerede Kongen et Forslag, der kun paa enkelte Punkter afveg fra Regeringsudkastet, som blev fremlagt d. 14. Februar i 3 kongelige Propositioner: ¹⁾ Lag om försäkringsrörelse, ²⁾ Lag om utlandsk försäkringsanstalts rätt at drifva försäkringsrörelse här i riket, ³⁾ Om försäkringsinspektionens ordning. Den sidste »Proposition« blev bifaldet uden Debat og kan sættes i Værk af Administrationen, medens de to første d. 1. Januar 1904 vil træde ud i Livet i Kraft af de foreliggende Forsikringslove.

Disse har imidlertid — rent bortset fra de Forslag, der, væsentlig som en Udvidelse af den kgl. (administrative) Kundgørelse af 1886*), forelaa allerede 1898 — haft en lang Vej at gaa, thi Grundlaget, den skandinaviske Kommissions Fællesudkast af 22. Decbr. 1900, blev forelagt i Statsraadet Juli 1901 og derfra oversendt til »högsta domstolens granskning«. Medens Resultatet af denne kun blev Forandringer af mere formel Art, hvilke Juli 1902 blev indstillede til Justitie-Departementet, ændrede Kamrene flere af Forslagets Realiteter.

*) Resultatet af det Arbejde for en Forsikringslovgivning, der begyndte allerede i 70'erne.

Nedsættelsen af den skandinaviske Kommission kan opfattes som et Udslag af den senere Tids Bestræbelser for efterhaanden at tilvejebringe Overensstemmelse mellem de tre nordiske Landes Civillovgivning, — de bedste Støtter, den Ny-Skandinavisme, som i de sidste Aar har ligget i Luften, vil kunne faa. Men netop fordi disse Bestræbelser maa siges at have en bedre Plan og klogere Grundtanke end forrige Aarhundredes politiske Skandinavisme (endsige den endnu tidligere dynastiske), maa det for den, der haaber, være beskæmmende at se disse Støtter svækkes en for en.

Fællesudkastet løste nemlig ikke Eenhedstanken, og om end den fælles Afstamning præger Forhandlingerne i alle tre Lande, saa vil disse vedtage Forsikringslovene, som i sin Tid Firmaloven, hvert i sin Form. Ikke engang den Tanke, som kom frem i Resolutionen paa den nordiske Livsforsikringskongres 1901: i det mindste gensidigt at indrømme ethvert af de to andre Riger en Mestbegunstigelses-Stilling i Retten til at drive Forsikringsvirksomhed i det tredje, er det lykkedes at realisere.

Det fælles Præg røber sig hovedsagelig i den Maade, hvorpaa Autorisationsprincippet er slaaet igennem baade i Danmark og Sverige, skønt det næppe i noget af Landene har haft Flertal blandt Fagmænd*) — og uden for deres Kreds er Spørgsmaalet kun i ringe Grad blevet diskuteret — og det vil rimeligvis ogsaa trænge igennem i Norge, skønt det allerede blev haardt fordømt i Motiverne til det særskilte norske Lovudkast af 1895. Det har imidlertid der lange Udsigter med det ny Lovforslags Gennemførelse, fordi denne er blevet knyttet til Gennemførelsen af en Aktielov, som man endnu ikke er naaet til Enighed om.

Ogsaa i de andre Lande har det været gjort gældende, at en Aktielov var en naturlig Betingelse for en Forsikringslov, men Regeringerne har ikke ment det for-

*) Jfr. Forhandlingen paa den nordiske Livsforsikringskongres 1901.

svarligt at udsætte den sidste for den af en Sammenknytning følgende Forsinkelse. I Sverige har Regeringen i denne Henseende ikke kunnet støtte sig til, at der faktisk allerede foreligger en ikke ti Aar gammel Aktielov*), thi Rigsdagen har selv begæret en Revision af denne, der er udarbejdet væsentlig efter tysk Mønster. Men hvorom alting er, den er ikke alene fuldstændig lagt til Grund for Forsikringsloven, men dens Paragrafer findes næsten alle i de svenske Forsikringsloves Bestemmelser »Om försäkringsaktiebolag«, »Om Registrering« og »Ansvarsbestemmelser«, og da de delvis er gentagne i Bestemmelserne »Om ömsesidige försäkringsbolag«, blot med de af Æmnet nødvendigt følgende formelle Ændringer, er det intet Under, at alene »Lag om försäkringsrörelse« er svulmet op til et Opus paa 166 Paragrafer, og sammen med Lov om udenlandske Forsikringsanstalter udgør 59 store bourgeoistrykte Oktavsider.

I denne Redaktion er de foreliggende Love ikke let overskuelige, saa meget mere, som de tager Sigte ikke alene paa Livsforsikringen, men paa enhver Gren af Forsikringslivet (med enkelte udtrykkelig nævnte Undtagelser), og dette blev da ogsaa med stor Styrke gjort gældende af Gustafsson (Sjögesta) ved andet Kammers sidste Behandling af Lovene. Vi skulle nu ud fra disse forsøge at gengive »der langen Rede kurzer Sinn« med Hensyn til den egentlige Forsikringsvirksomhed.

Saadan maa (ifølge »Almänna bestämmelser«) kun drives af Aktieselskaber eller gensidige Selskaber, og Stiftelsen af disse er afhængig af Kongens Stadfæstelse af Statuterne.**)) Denne Stadfæstelse skal bilægges Andragendet om Registrering, uden hvilket intet Forsikrings-

*) Af 28. Juni 1895, med Ændring af 10. Juli 1899.

**) Overalt hvor de fleste konstitutionelle Landes Love har »Indenrigsministeriet«, har Sverige »Konungen«, hvilket er en Følge af, at den svenske Forfatning tillægger »Kongen« en udstrakt Myndighed til uden Rigsdagens Medvirkning at udfærdige økonomiske Love.

selskab kan erhverve Ret eller indgaa Forpligtelser; de som gøre saadant paa Selskabets Vegne, er herfor solidarisk ansvarlige, som var det for egen Regning.

Af Lovens næste Afsnit »Om försäkringsaktiebolag» er det væsentlig kun §§ 4, 5, 6, 48, 49 og 60, som indeholder Bestemmelser, der ikke genfindes forskellige Steder i Aktieloven; de fire førstnævnte svarer til § 6, 11, 3 og 19 i det danske Forslag til Lov om Livsforsikringsvirksomhed, som det blev fremsat i Folketinget d. 6. Oktbr. 1903. Der fordres altsaa Oplysning om det højeste Beløb, som Selskabet selv vil tegne paa samme Risiko, som højest maa udgøre $\frac{1}{25}$ af den indbetalte Aktiekapital (ikke under 100000 Kr. for Livsforsikringsselskaber), der atter skal udgøre mindst 25 $\frac{0}{0}$ af den tegnede; endvidere om hele det matematiske og tekniske Grundlag, hvilket skal kunne bære en kraftig Amortisation, idet Perioden, hvori denne skal foregaa, er 10 Aar for de inden andet Regnskabsaar udgivne Organisationsomkostninger, og 5 Aar for de i Løbet af et Regnskabsaar opførte Anskaffelsesomkostninger, hvoraf altsaa kun $\frac{4}{5}$ maa opføres som Aktiv.

Denne sidste Bestemmelse om en 5aarig Amortisationsfrist er en af dem, der i Fremtiden vil tynde haardest, og da den ogsaa for saa vidt fortjener større Opmærksomhed, som man endnu ikke er helt klar over dens Virkning (medens der næppe længer hersker afvigende Meninger om det tilsyneladende vigtigere Spørgsmaal om, hvorledes Præmiereserven forsvarligt skal beregnes), skal vi medgive den en særlig Forklaring.

Sagen er jo, at medens Erhvervelsesomkostningerne (Organisation og Anskaffelse) i Reglen forfalder straks og langt overgaaer den hertil svarende samtidig forfaldne Del af Bruttotillæget paa første Aars Præmie, saa svarer der til disse Udgifter i Realiteten en Række Indtægter, der bestaar af de fremtidige Bruttotillægsdele, som først efterhaanden (samtidig med de fremtidige Nettopræmier) vil forfalde til Betaling. Hvis man nu kunde regne med at Frafaldet var forsvindende, da turde man stille

samtlige fremtidige Tillægs nuværende Værdi delvis op som reelt Aktiv, svarende til de øjeblikkelige Erhvervelsesomkostninger som reelt Passiv. Dette kan ogsaa udtrykkes saaledes, at man kunde lade Amortisationsperioden være lige saa lang som Forsikringernes gennemsnitlige Varighed, der godt kan være en Snes Aar, naar man intet Hensyn behøver at tage til Frafaldet. Paa den største Del af dette, som jo indtræffer i de allerførste Aar efter Tegningen, lider imidlertid enhver Anstalt et betydeligt Tab, selv om den inddrager den tilsvarende Præmiereserve, thi denne vil i Begyndelsen sjælden være stor nok til, at den paagældende Anstalt deri kan skaffe sig Erstatning for alle de fremtidige Bruttotillægsdeles nuværende Værdi. Derfor regner man forsigtigvis med en langt kortere Amortisationsfrist. Men det følger af det foregaaende, at man ved f. Eks. ad Lovgivningsvejen at nedtvinge Amortisationsperioden vil kunne naa et Punkt, hvor det aarlige Amortisationsbeløb selv under iøvrigt normale Forhold bliver saa stort, at Driftsregnskabet i Begyndelsen bliver meget slet, selv om der intet som helst er at indvende mod det benyttede Grundlag. Hvor Grænserne skal sættes, er det ikke let at give almindelige Regler for, men 10 Aar ligger sikkert Sandheden nærmere end 5.

Paragraf 5 indeholder tillige Bestemmelse om, at Forsikringsselskaber, hvis Virksomhed uden for Livsforsikring strækker sig til at meddele Forsikring for mere end 10 Aar, skal meddele Grundlaget for Beregning af Forsikringspræmier og Præmiereserve, og synes herved at aabne Adgang for Regeringen til ogsaa at faa Indflydelse paa f. Eks. Brandforsikringsselskabernes Risikoberegning.

Paragraf 49 umuliggør Reklamering med den ikke indbetalte Del af Aktiekapitalen; § 60 tillader Forsikringstageren at hæve Kontrakten, naar Selskabet kommer under Konkursbehandling, men gælder naturligvis heller ikke Livsforsikringen.

Det næste Afsnit »Om ömsesidiga försäkringsbolag«

stiller som allerede antydet i det væsentlige de gensidige Selskaber paa samme Fod som Aktieselskaberne, og der er derfor ingen Grund til at gaa nærmere ind paa Enkelt- hederne.

Derimod er der i Afsnittet »Om försäkringsfond og säkerhetsfond« med Hensyn til det sidste den væsentlige Forskel paa Aktieselskaberne og gensidige Selskaber, at disse har Lov at henregne hele Garantikapitalen, men Aktieselskaberne kun den halve Aktiekapital til det Sikkerhedsfond, som ifølge § 126 (til hvilken det danske Forslag i § 17 har en Analogi) skal udgøre $\frac{1}{20}$ af Forsikringsfonden for Livsforsikringer, og Halvdelen af Overskuddet skal henlægges, indtil Sikkerhedsfonden har en saadan Størrelse. Oprindeligt var Forholdet i denne Paragraf til Ugunst for de gensidige Selskaber, men det er i Tidens Løb undergaaet adskillige Forandringer som Følge af den Kamp, der har staaet mellem de Gensidige og Aktieselskabernes Interesser, og Paragrafens Skæbne er typisk saa vel for Striden, som for den stærkt voksende Betydning, de gensidige Selskaber i nyeste Tid har faaet for svensk Livsforsikringsvirksomhed.

Overfor den Sikkerhed, som kræves af de Værdipapirer, hvori Forsikringsfonden (der beregnes efter Netto- metoden) skal anlægges, er de svenske Love meget liberale; dens Kapitaler maa ogsaa anlægges i fast Ejendom, endog indtil den fulde Taksationsværdi for den Ejendoms Vedkommende, som Selskabet selv benytter til sin Virksomhed. Der findes (i Modsætning til hvad Tilfældet er i det danske Forslag) ingen Bestemmelse om, at en af Forsikringsraadet udnævnt Tillidsmand skal underskrive de paagældende Dokumenters Paategning om, at de forsikrede har Krav i dem som i haandfaaet Pant, men Værdipapirerne skulle opbevares under dobbelt Lukke, hvortil Tillidsmanden har den ene Nøgle.

Konkurs og Fusion foregaar i et og alt under Forsikringsinspektionens Auspicer i Overensstemmelse med almindelige Regler; men ogsaa med Hensyn til Lovens

øvrigte Virkninger maa det siges, at disse i høj Grad ville komme til at afhænge af den Forsikringsinspektion, som skal føre Tilsyn med dens Gennemførelse. Thi ligesom det har vist sig f. Eks. i Tyskland, at en i Forvejen skrap Lov kan blive besværlig gennem Inspektionens Opfattelse af sine Opgaver, saaledes vil en mild Lov af tilsvarende Grunde kunne blive i Realiteten uden ny Virkninger. Der knyttede sig derfor en betydelig Interesse til Spørgsmaalet om, hvem der skulde lede Inspektionen som Formand, og hertil er blevet udnævnt Prof. Phragmén, tidligere Matematiker i det gensidige »Almänna Lifförsäkringsbolaget«.

Fra Lovens Omraade er blandt andet undtaget de Syge- og Begravelseskasser, som ikke tilstræber forretningsmæssig Forsikringsvirksomhed; disse Undtagelsesparagrafer, der ikke fastsætter noget Minimumsbeløb for Risikoen paa samme Liv, forstaas bedst som et Offer til det store Landparti, der er parat til at rejse sig imod alt, hvad der kunde synes at true de økonomiske Interesser, det repræsenterer, og som nær var blevet farligt for Lovens Gennemførelse.

Om Loven for udenlandske Selskaber er kun at bemærke, at den hviler paa det samme Princip som §§ 40—51 i det danske Forslag: at man paa visse Betingelser, navnlig mod Depositum af 100000 Kr., giver udenlandske Selskaber Koncession paa at drive Forsikringsvirksomhed i Indlandet, idet man ikke ved at inddrage dem under Hovedlovens Bestemmelser vil »öka almänhetens förtroende til de utländska bolagen«, som det hedder i vedkommende Udvalgsbetænkning. Iveren for dette Princip, hvilket er blevet meget omstridt, er endog gaaet saa vidt, at den Agent, der i sin Virksomhed reklamerer med de deponerede 100000 Kr., skal ifalde Bøder ifølge Lovens §§ 13 og 19.

Saavidt er vi endnu ikke herhjemme.

Boganmeldelser.

ARTHUR CLEVELAND HALL. **Crime in its relation to social progress.** New York 1902. The Macmillan Co. (XVII + 427 S., Doll.: 3,50).

Forfatteren, der har foredraget Kriminologi ved John Hopkins Universitet og Sociologi ved Columbia Universitet, har i denne store, interessante og tankevækkende Bog nedlagt Frugten af mange Aars Undersøgelser og dygtig Tænkning. Et omhyggeligt Studium af den kriminelle Antropologi har ført ham til den Overbevisning, at den store og noget ensidige Opmærksomhed, med hvilken denne Retning har fordybet sig i et fysiologisk og psykologisk Studium af Individets Degeneration, har afledet Opmærksomheden for en anden Side af Sandheden: Forbrydelsens og Straffens Nytte og Funktion i Samfundet. Dette overraskende Æmne behandles i femten fængslende Kapitler: 1, Forbrydelsens og Straffens Nytte og Funktion i Samfundets Udvikling; 2, Social Straf blandt Dyr; 3, Forbrydelse blandt vilde og 4, blandt de vilde Racer i Australien, Amerika, Asien og Afrika; 5, de europæiske Arier; 6, Angelsachserne i England; 7, England under Normannerne og Huset Plantagenet; 8, Parlamentarisk Styrelse og den ny Feudalisme; 9, Tudorerne England; 10, England under Stuarterne; 11, det moderne England; 12, Er Forbrydelserne tiltagne igennem det XIX. Aarh.? 13, Er Straf magtesløs overfor Forbrydelser; 14, Forbry-

delsernes Vekslen i den moderne Tid; 15, en etisk Teori om Forbrydelsen.

Paa Grundlag af et stort induktivt-historisk Materiale, hvis Resultater ere givne i disse Kapitler, vil Forf. føre Beviset for, at Forbrydelser og Forseelser er et socialt Produkt, der tiltager med Kundskabernes, Intelligensens og den sociale Morals Vækst og tiltager paa Grund af denne Vækst. Forbrydelsernes Natur og Art omdannes, ændres og veksle under Samfundsudviklingens Gang — »nye Tider nye Forbrydelser« — og udvides stadig hos fremskridende Nationer. Men der er intet foruroligende i dette. Den sociale Standard eller Maalestok for rigtig Handlemaade bestemmer, hvilken Opførsel der skal stemples som kriminel. Er Samfundet i Udvikling og Fremskridt, i moralsk Fremgang, løftes det sociale Maal og Ideen om social Moral, og flere og flere Handlinger stemples som Forbrydelser og Forseelser. Det sociale Fremskridt er betinget ved (eller giver sig Udslag i) et større Antal af sociale Forbud og et større Volumen af Forbrydelser og Forbrydere. Tage vi til grov Belysning Yderpunkterne, vilde Stammer og Racer paa den ene Side, moderne Samfund paa den anden, se vi Forskellen. Hos de vilde møde vi kun faa Forbrydelser, kun de tre: Forræderi, Blodskam (Incest) og Trolddom, og uden at de forøvrigt ere forbundne med Ideen om moralsk Skyld. Det er simpelthen Handlinger, der bliver Genstand for social Straf eller Hævn. [Allerede i Dyresamfundene vil vi finde enkelte Eksempler paa social Straf som en social Refleks-handling, grundet i den bydende Nødvendighed af social Selvbevarelse]. Senere hen fremkommer saa Ægteskabsbrud (betragtet som Tyveri); endnu senere Tyveri, Manddrab og Mord. Det er forklarligt, at det oprindelig er saaledes. Der er jo kun lidt af privat Ejendom, de fleste Goder er fælles for Horden eller den sociale Gruppe, men Kvinden er den mest værdifulde Ejendom. Mord og Manddrab er ganske vist farlige for Samfundet, men stadig Fare for Liv og Lemmer avler Dygtighed og Krigs-

beredskab, en nødvendig Betingelse for at Samfundet kan bestaa under hine Forhold. Det var en Mands Forret at slaa ihjel. Ufølsom overfor Lidelse, grusom og impulsiv af Naturen, opdragen til Hævn som til en Religion, som Mennesket da var, var Evnen til at fægte godt altfor hædret til, at Mord og Manddrab kunde blive betragtet som Forbrydelser i primitive Samfund.

Se vi derimod paa et moderne Samfund, saa vrimler det af sociale Forbud, fordi Idealet af menneskeligt Samliv er løftet og Fordringerne til Menneskene større. »I de moderne Tider har Verdens store Civilisationer faaet en mere og mere industriel og demokratisk Karakter. Socialt Liv og social Vækst gaa i den Retning, og nye Former af Forbrydelser ere navnlig industrielle og sociale. Love angaaende Falsk og Falskneri, Bedrageri og bedragerisk Fallit, Forordninger, der skabe nye Former af Tyveri (som f. Eks. af den elektriske Strømkraft), Fabrik- og Mine-Lovgivning og anden Lovgivning til social Beskyttelse, til Forebyggelse af Grusomhed mod Børn og Dyr, Opdragelseslove (der gør det til en Pligt for Forældrene at sende deres Børn i Skole), Anordninger til Forebyggelse af en Masse smaa Forstyrrelser og Skader, Politifølgelse af Drukkenskab, alt dette og meget andet er Ytringer af, at Opfattelsen af vor Pligt mod vore Medmennesker er løftet, Ytringer af en løftet social Standard, der stimulerer de (paa et lavere Trin) tilbageblevne Medlemmer af Samfundet til et mere socialt, mere sandt moralsk Liv«. Det er en rigtig social Pædagogik, hvis Omkostninger imidlertid er en Strøm af Forbrydelser. Hvad vilde egentlig Draco eller Solon have tænkt om saadanne Love, spørger Hall, og han har et morsomt Afsnit, hvor moderne fængslede, Typer paa alle mulige smaa Lovovertrædelser, forklarer Solon, hvad »de sidde for«.

Forbrydelse er altsaa et socialt Produkt, en Følge af social Moral. Oprindelig er Moralitet snarere social end individuel, snarere en Moralitet af Handling end af Motiv.

Den moralske, gode Handling er den, der fremmer social Velfærd. Moralske Handlinger var oprindelig Sædvane-handlinger, Resultatet af et nødvendigt Kvalitetsvalg af det for Samfundet nyttige, heldbringende. Der var moralske Handlinger, før man opfattede dem som moralske. Først naar Samfundet har naaet et vist Trin og den moralske Sans er udviklet ved højere Intelligens, bliver Handlingerne vurderede som gode eller slette, rette eller urette. Først naar den sociale Bevidsthed er naaet til en saadan Vurdering af menneskelig Opførsel som god eller slet, bliver de slette Handlinger, som Samfundet opfatter som Uret imod sig, straffede som Uret og kaldt Forbrydelser. Med Samfundets Udvikling bliver Listen over disse Handlinger større og større, idet flere Arter af Opførsel nu erkendes som socialt skadelige. Denne højere Vurdering af social Ret og Pligt medfører konstant Friktion og konstant Opdragelse ved nye sociale Forbud, der atter medfører en Mængde Handlinger af smaa Oprør imod Samfundet.

Med Samfundets Udvikling vokser altsaa Forbrydelserne, og de er voksede i Masse i det XIX. Aarhundrede. Ganske vist: nogle af de farligste Forbrydelser tiltage ikke, og nogle, som Forræderi og Sørøveri, er næsten forsvundne, Mord og Manddrab er aftagne, men visse nye Former af store Forbrydelser som Bedrageri, Falsk og svigagtig Fallit er tiltagne og et Mylder af andre Forseelser. Forbrydelsens Volumen er tiltaget som en Følge af Intelligensens og den sociale Morals Vækst, der, idet den virkelig gør en hurtig voksende Civilisations nye Fornødenheder, avler nye sociale Forbud. Samfundet yder sine Medlemmer utallige Fordele, men Individerne maa ogsaa gøre deres; jo mere der gives, desto mere kræves der af dem. Selvfølgelig ønsker Samfundet ikke Lovovertrædelser, men de Tider er fjerne, da en kriminel Lov ikke vilde finde nogen, der vilde bryde den.

De mest civiliserede og fremskredne Nationer har da de fleste Forbrydelser, og jo flere, jo højere de staar i

social Udvikling — dels ved Fuldbrydelse af nye Straffelovsparagrafer, dels ved Fuldbrydelse af ældre, der hidtil var et dødt Bogstav. Voksende Kriminalitet er et Tegn paa og sikker Ledsager af social Forbedring og Løftelse til et højere Trin og involverer ikke social Degeneration eller Forfald, betyder tvertimod Fremgang og Vækst til et højere Livstrin af Kærlighed og gensidig Hjælp. En Undersøgelse af, om Forbrydelserne er tiltagne gennem det XIX. Aarhundrede, Tidsalderen for socialt Fremskridt, Videnskab og Demokrati, viser da ogsaa, at Forbrydelserne er tiltagne og stærkere end Befolkningen. Vi se det i England, Frankrig, Østrig, Italien og Tyskland — kun Spanien viser faktisk Nedgang! Under statiske Betingelser, 2: naar Samfundets Tilstand og Lovgivning forblev uforandret, vilde voksende Kriminalitet selvfølgelig være et Onde og vidne om Degeneration. Men i et fremskridende Samfund vil Straffelovgivningen stadig udvides for at vogte og fæstne nye Livsforhold og Livsmaader. Voksende Forbud og deres Gennemførelse løfter Gennemsnittet af Intelligens og Moral blandt Folkets lavere Masse ved at opdrage dem til at forstaa nye sociale Fordringer og Pligter, men, da der altid er dem, der ikke kan følge med, saa er Omkostningerne et voksende Tal af Lovovertrædelser.

Naar Forfatteren ret jævnlige taler om Forbrydelsen som en Faktor i Udviklingen, saa er det altsaa tilspidsede Udtryk, som maaske kan vildlede i samme Grad som de forbløffe. Hall har naturligvis ikke ment noget saa absurd som, at Forbrydelsernes Tiltagen var et Tegn paa Fremskridt. Hans Mening er klar nok: det er det sociale Ideal, den sociale Moral og Straffen, der har denne socialpædagogiske Funktion. Med stigende social Moral falder flere og flere Handlinger indenfor Samfundets social-moralske Blikpunkt. Man kan her skelne mellem tre Trin: 1, Handlingen er ikke en Forbrydelse og forbliver ustraffet eller hævnnes kun af Individet eller Slægten (ved Blodhævn f. Eks.). 2, Samfundet begynder at se den

som en Fare for social Velfærd. Først er det de vise og oplyste, der ser det; saa overbevises andre og Samfundet (Sæder, den offentlige Mening) opponerer, og tilsidst forbydes den af Staten: Handlingen stemples som »kriminelt«. Saaledes opdrages Mængden og den social-moralske Maalestok løftes. 3, Det sociale Modtryk mod Handlingen, gennemført med Visdom, ophæver maaske Forbrydelsen; den dør bort; men saa med Udviklingens ny Ret, ny Lov, nye Forbrydelser.

Denne Opfattelse er klar nok. Den socialt-moralske Udvikling frembyder jo ogsaa en tydelig Analogi til den individuelt-moralske. Jo højere og finere et Menneskes Samvittighed udvikles, desto flere af sine Handlinger vil han se i et tvivlsomt eller forkasteligt Lys. Mange slette Handlinger, som for den grove Samvittighed ikke er slette, men kun naturlige ifølge Selvopholdelsens og Livsbevarelsens grove Lov, er Mennesket med den fine Samvittighed forlængst naaet forbi, der kommer ingen Fristelse til dem op i ham, men helt nye, som slet ikke var til paa det lavere Standpunkt, bliver nu Genstand for hans Opmærksomhed, for Fordømmelse ifølge den ny højere Lov, og saaledes kan han fortsætte sin Selvdannelses Proces mod Idealet, indtil Alderdommens Svækkelse eller Døden bringer Fred. Men man maa dog spørge Hall, hvorfra den positive Løftelse af det sociale Ideal kommer. Han giver ogsaa et Svar derpaa, idet han lejlighedsvis fremhæver, at man ikke maa faa den Idé, at den sociale Opdragelse kun eller hovedsagelig bestaar i Forfølgelse og Straf af Samfundets skadelige Medlemmer. Den har ogsaa en lysere og vigtigere Side i den instinktive Beundring og Efterligning af naturlige Ledere, store Individualiteter, der, deres Fællers lige, dog ere bedre Repræsentanter for den sig udviklende sociale Type. En Indvending svæver én dog altid paa Tungen. Løftelsen af den sociale Moral vil dog ogsaa medføre, at der var færre Mennesker, der vilde forsynde sig. Naar Hall dog kan godtgøre den voksende Masse af Forbrydelser, er

det jo ved, at Begrebet Forbrydelse er taget saa vidt, at den indbefatter enhver Forsyndelse mod Samfundets Bud, store som smaa. Dette Begreb af Forbrydelse er jo langt videre end de italienske Kriminalantropologers, og man spørger sig selv, om en Statistik, der i saa ringe Grad ser paa Forbrydelsens Kvalitet, ogsaa betyder noget. Selv om det kan vises, at Overgangsperioder som vor avler nye store Forbrydelser, selv om ældre falde bort, nye saasom Falsk, Bedrageri osv., saa maatte der dog være Udsigt til, at Samfundets Medlemmer i det lange Løb blev bedre, Forbrydelserne mindre kvalificerede (selv om en lille Rest af egentlig kriminelle Individuer blev tilbage). Det er jo ogsaa Halls Mening: Lovene har jo dette pædagogiske Formaal. Hall lærer os ganske vist at se med større Sindsro paa »de voksende Forbrydelser«, selv om der naturligvis bliver Fænomener tilbage, som Forbrydelser af Børn, Alkoholisme osv., der blivende vækker vor Betænkelighed. Men kan vi have samme Tillid som Forf. til, at de nye Love, der stempler nye Handlinger som Forbrydelser, ogsaa naa Maalet: social Pædagogik. Er vi saa sikre paa, at selv en demokratisk Lovgivning, ud fra fuldt Selvstyre, naar dette Maal. Lovene skal gennemføres med Visdom, siger Hall. »En viis social Opdragelse betyder Styrke, Civilisation, Lykke, Førerrolle; en uviis Svaghed, Dekadence og national Død«. Er vi saa visse paa, at Lovene altid er vise og fuldbyrdes med Visdom?

Halls Bog, der indledes af et Forord af den udmærkede amerikanske Sociolog Franklin H. Giddings, har den utvivlsomme Fortjeneste at have fremhævet et Synspunkt, der var traadt tilbage for de italienske Kriminologer og er af Betydning for Jurister. Men ogsaa for Moral-filosofier og Psykologer har den særlig Værdi ved gennem sin Skildring af Forbrydelsens Vekslen med Tiderne at indskærpe, at Moralen som et socialt Produkt staar i inderligt Forhold til Samfundenes Udvikling. Den rummer en Mængde af værdifulde Udviklinger, der

maa interessere Sociologer og Historikere. Desuden er den som engelsk-amerikanske videnskabelige Bøger i det hele lagt glimrende til Rette for Læseren: udførlig Indholdsfortegnelse, der præciserer Æmne og Resultater, Bibliografi og udførlig Indeks, alt saare overskueligt og instruktivt, som Sproget klart og Stilen let, flydende og mandig.

Cl. Wilkens.

Dr. LUDVIG POHLE. **Den nyere Udvikling i Detailhandelen.** Oversat fra Tysk af Handelsskolebestyrer Niels P. Nielsen. Aarhus 1903. (62 Sider).

Dette lille indholdsrige og velordnede Skrift kan i høj Grad anbefales til danske Læsere. Det paavises først ad statistisk Vej, at Handelserhvervet nu sysselsætter forholdsvis langt flere end tidligere (tilsvarende Tal for Danmark viser, at i 1840 levede 4 % af Befolkningen af Handel, i 1890 8 %). Som Hovedaarsager hertil nævnes: ¹⁾ Den stigende Velstand har medført en stærk Stigning i Forbruget af Kaffe, The og andre udenlandske Produkter, som kun Handelen kan skaffe. ²⁾ Byernes stærke Vækst har nødvendiggjort Mellemmand ogsaa for saadanne landlige Levnedsmidlers Vedkommende, som man tidligere købte paa Torvet direkte af Bønderne. ³⁾ Storindustriens Opkomst har ført til Butiker med Sko, Møbler osv., medens man tidligere købte direkte af Haandværkeren og altsaa undgik Mellemmand.

Fra 3 forskellige Sider søger man imidlertid at berøve de selvstændige Købmænd deres Forretning. ¹⁾ Fabrikerne, der vil sikre sig, at Detaillisten ikke ved særlig høj Avance netop paa deres Artikler hæmmes Afsetningen; de opretter derfor egne Udsalg eller udsender Detailrejsende eller tvinger Detaillisten til at nøjes med et vist Tillæg til Prisen; dette sidste forudsætter Monopol. ²⁾ Brugsforeningerne. For en Dansk ser det mærkeligt

ud, at Forfatteren anser de middelstore Fabriksbyer som disses egentlige Virkefelt, og Arbejderne som Stammen af Medlemmerne, hvortil der saa slutter sig enkelte fra andre Samfundslag. Dog hæmmedes de en Tid lang af Socialisterne, som mente, at Brugsforeninger kun rørte ved Samfundsondernes Overflade og derfor afledte Opmærksomheden fra det vigtigere. Det undrer ogsaa at se Brugsforeningernes store Omsætning fremhævet som det, der giver dem deres Styrke; men mange af vore Landforeninger er sikkert ogsaa utilladeligt smaa og tarvelige.

³⁾ Stormagasiner og Basarer, af hvilke de første er beregnet paa de velstaaende, de sidste paa de brede Lag; der gives en interessant Karakteristik af deres Forretningsprinciper og Forf. anser aabenbart Basarerne for farligst for de Handlende. Det paavises ogsaa, at det er forskellige Varer, som Brugsforeningerne og Basarerne kaster sig over, henholdsvis især Kolonial og Manufaktur.

Til Slutning omtales de Love, man i flere Lande har vedtaget for at beskytte Middelstanden mod disse Fjender. Forfatteren mener, at man kun har opnaaet det modsatte af det ønskede; Forbud mod Ikke-Medlemmers Køb i Brugsforeningerne tvinger blot Folk til at indmelde sig, og derefter vil de tage hele deres Forbrug i Foreningen; Basarskat hjælper heller ikke. Men det hævdes, at den store Afstand til Basarerne og Foreningsudsalgene dog giver Plads for mange selvstændige Købmænd, at mange Varer og Samfundslag endnu tilhører disse, og at navnlig Specialforretninger har en Fremtid. Det paavises da ogsaa statistisk, at Antallet af smaa selvstændige Handelsforretninger er stigende; der er intet positivt Tab, men man har maattet dele den stigende Omsætning med andre. -- Bogen er forsynet med en Del fristende Literaturhenvisninger, navnlig til den officielle tyske Statistik og talrige Specialafhandlinger.

Jens Warming.

AXEL RAPHAEL. **Bostadsfrågan.** Föreläsningar hållna vid Stockholms arbetareinstitut hösten 1902. Stockholm 1903. A.-B. Nordiska bokhandeln. (102 S., Kr. 1.00).

.Dr. Axel Raphael har udgivet en nyttig lille Bog om Boligspørgsmaalet, Resultatet af nogle Forelæsninger, som Doktoren har holdt ved Stokholms Arbejderinstitut i Efteraaret 1902.

Forfatteren giver i sin Bog en kortfattet Redegørelse for de mange forskelligartede Foranstaltninger, ved hvilke man har søgt at bøde paa den herskende Bolignød. Blandt meget andet omtaler han det af det Offentlige udøvede Tilsyn med Smaaboliger, Ekspropriationen af usunde Ejendomme eller Bydele, Byggelovenes regulerende Indflydelse, og man stifter endvidere Bekendtskab med den i nogle tyske Stater i visse særlige Tilfælde indførte tvungne Udskiftning af Byggegrunde. Denne Forholdsregel har Interesse som Udslag af en Bevægelse for at indskrænke den individuelle Ejendomsret til Grunden af Hensyn til visse Fællesinteresser, som vi træffer paa mange Punkter i den moderne Lovgivning, bl. a. i de nyere engelske Ekspropriationslove.

En vigtig Side af de omtalte Bestræbelser retter sig naturligvis paa Opførelsen af gode og sunde Arbejderboliger og alene af det Materiale, som Forfatteren har fremdraget, faar man et levende Indtryk af, hvor forskelligartede de Kræfter er, der her er sat i Bevægelse, af Arbejdsgivere, velgørende Foreninger eller Institutioner, Sammenslutninger af Arbejdere, Stat og Kommune. Blandt Arbejdsgiverne fremdrages foruden de i denne Sammenhæng saa ofte nævnte (t. Eks. Dollfuss i Mühlhausen og Krupp i Essen), Mr. Cadbury, der i Nærheden af Birmingham har opført en hel lille Villaby, Bournville, for sine egne Arbejdere og andre Personer, hørende til Arbejderstanden. Opmærksomhed fortjener endvidere indenfor Selvhjælpsbestræbelsernes Omraade den i Tyskland indtraadte Spaltning mellem Foreninger, der vil skabe »egne Hjem«, og saadanne, der kun har til Formaal at skaffe

deres Medlemmer Sikkerhed for ikke at blive opsagt eller betale højere Leje, medens Ejendomsretten bliver hos Foreningen. Medlemmerne betaler til denne Indskud og Ugebidrag, der forrentes og atter kan udtages ved Udtædelse af Foreningen. Dette System byder Lejeren Fordelen ved en blivende Besiddelsesret over Boligen til uforandret Lejepris, uden at han selv bliver bundet.

I et særligt Kapitel gøres der Rede for Statens og Kommunernes Virksomhed for Arbejderboligsagen. Blandt de mange Byer i Udlandet, der har opført kommunale Arbejderboliger — her indtager jo, som bekendt, de engelske Storstæder en stærkt fremskudt Stilling — træffer vi ogsaa paa Kristiania, der har opført 3 Bygningskomplekser med 264 Lejligheder. Dette Foretagende har iøvrig vist sig meget ugunstigt i finansiell Henseende, da det traadte i Virksomhed paa et uheldigt Tidspunkt under den store økonomiske Krise, der brød ind over Kristiania for nogle Aar siden. Som Middel til at fremme og lette Opførelsen af gode Boliger for de ubemidlede Klasser giver flere Staters Lovgivning Skattefrihed for mindre Lejligheder. Blandt disse Stater omtaler Forfatteren ogsaa Danmark, men medens Skattefrihed for den tidligere Bygningsafgift til Staten var betinget af et vist Mindsteareal af Lejlighedernes Gulvflade, er Regelen efter den nye Stats-Ejendomsskyld denne, at Boliger, hvis aarlige Lejeværdi ikke overstiger en vis Sum (60 Kr. paa Landet, 120 Kr. i Købstæderne og 180 Kr. i København) er fri for Skat med særlige Begunstigelser for Foreninger til Opførelse af billige Arbejderboliger.

Jeg har fremdraget enkelte positive Oplysninger om Arbejderboliger, væsentlig hentede fra Dr. Raphaels Bog, fordi jeg mente, at de kunde have Interesse for National-økonomisk Tidsskrifts Læsere. Dybtgaaende teoretiske Undersøgelser om Arbejderboligspørgsmaalet i dets forskellige Forgørelser finder man ikke i det foreliggende Værk, men det har paa en stærkt begrænset Plads samlet et stort og nyttigt Materiale angaaende de mange Be-

stræbelser, der i Nutiden er oppe for at bidrage til denne Opgaves bedst mulige Løsning, og Bogen kan anbefales til dem, der maatte nære Interesse for denne betydningsfulde Samfundssag.

Cordt Trap.

JULES GUERIN. **La Faillite du Socialisme.** Paris 1902. Guillaumin & Cie. (XXIII + 270 S., Fr. 3.50).

Skønt Bogen som nyudkommen kun foreligger i første Udgave, er den allerede forsynet med fire forskellige Fortaler, af hvilke den, hvori Forfatteren erklærer hverken at forstaa sig paa Stil eller Form, forekommer en at være den bedste, men ikke før man har læst Bogen. Dennes Indhold er nemlig for største Delen en forvirret Sammenhobning af alle mulige og umulige Tanker om Ting, der enten ingen Tanke er værd, eller forlængst gennemtænkte af de Mennesker, der har Tid til at tænke. I en rigtig, men ikke særlig original Følelse af, at Forholdet til Landbrugerne foreløbig er Socialisternes ømmeste Punkt, lykkes det ganske vist Forfatteren at samle nogle af sine spredte Tilløb til et Forslag, der gaar ud paa at bekæmpe Landdistrikternes Affolkning for saaledes at styrke det selvstændige, agrariske Befolkningselement, som nu er Socialdemokratiets fødte Fjende. Men det er karakteristisk for den Overfladiskhed, hvormed Bogen er skrevet, at det intet Steds falder Forfatteren ind, at denne Affolkning i et Land med konstant Befolkning (Frankrig) er en matematisk Konsekvens af den talmæssige Forskydning fra Agerdyrkere til Industrielle, der er typisk for Nutiden og altsaa for saa vidt ikke lader sig bekæmpe. Og naar han som Middel anbefaler Kolonisationscentre i Tunis, Algier, langs Nigerdalen og paa Madagaskar uden at ane, at den første Betingelse for effektiv Kolonialpolitik er Befolkningsoverskud, taber hans nærmere Udvikling af denne »Ide« den Interesse, som den vilde have haft, dersom dens Detailler ikke var saa utrolig naivt udførte.

Bogen ræsonnerer udelukkende ud fra specifik franske Forhold, og der bliver den Mulighed tilbage, at den kan interessere Forfatterens lokalkendte Landsmænd; udenforstaaendes Opmærksomhed fanges kun af de rundt om i Bogen spredte Angreb paa fransk Regereri — det samme som Forfatteren Pag. 218 betegner med Ordene: »La folie de la bureaucratie«.

K. A. Wieth-Knudsen.

W. R. LAWSON. **American industrial problems.** Edinburgh & London 1903. Blackwood and Sons. (394 S., sh. 6).

Denne Bogs Titel er i Grunden misvisende. I hvert Fald er det kun en ringe Part af Bogen, nemlig dens aller sidste Kapitel, der behandler de særlige amerikanske Problemer som saadanne. Hvad Forfatteren har villet, er at give Læseren Midler til at vurdere »den amerikanske Fare«, de Forenede Staters Konkurrence-Dygtighed paa det europæiske Marked. Tilstedeværelsen af denne Fare er først sent erkendt af Englænderne; men da den endelig var saa aabenbar, at den ikke kunde bortdiskuteres, slog den tidligere Ubekymrthed over i sin Modsætning; der opstod i mange Kredse en panisk Skræk for den nye »transatlantic invasion of European markets«. Mr. Lawson undersøger nu, om Kendsgerningerne retfærdiggør denne Skræk, og hans Undersøgelse er i al sin Korthed saa grundig og tillige saa objektivt holdt, at den vist nok i det store og hele vil være retledende med Hensyn til Hovedspørgsmaalet. Punkt for Punkt gennemgaar Forfatteren de forskellige Faktorer, der ere bestemmende for Omfanget og Karakteren af de Forenede Staters økonomiske Virksomhed: Jordbundsforhold, Klima og øvrige Naturbetingelser; de personelle Faktorer, hvorunder særdeles lærerige Kapitler om Arbejderen og Driftslederen samt det vigtige Mellemed imellem disse, »the boss«, hvortil den industrielle Bedrift i Europa ikke kender noget

helt tilsvarende. Under »korporative Faktorer« omtales Bankvæsen, Trusts, Jærnbaner og Børsvæsen; under »nationale Faktorer« gøres Rede for Kongressens Forhold til Erhvervslivet, under »internationale« behandles Toldtarifen samt Ind- og Udførselsforhold. Endelig gives, paa Grundlag af de nyeste og bedste Oplysninger, et Overblik over de vigtigste Erhvervsgrenes Standpunkt i Øjeblikket.

Medens Forfatteren villigt indrømmer Amerikanerne deres store Fortrin som Arbejdere og Organisatorer, deres aabne Blik for Vigtigheden af straks at tage ethvert lille Fremskridt til Indtægt og deres enestaaende Evne til at koncentrere Tanken paa deres Forretning, fremhæver han paa den anden Side en Række Momenter, der gør en Fortsættelse af den nuværende kolossale Udvikling mere end tvivlsom. Han gør bl. a. opmærksom paa, at den frugtbare Hvedejord, der har været en Hovedstøtte for Udviklingen, snart er fuldt opdyrket; han viser, hvorledes Finanssystemet og Bankvæsenets Ordning lader betydeligt tilbage at ønske. Men den største Fare ser Forfatteren i den Udvikling, den industrielle Organisation har taget i de seneste Aar; ikke alene er Grundlaget for de store Kompagniers Virksomhed som oftest usolidt, men hele Trust-Bevægelsen har medført en Demoralisation i Forretningslivet, som kan blive skæbnesvanger, hvad Dag det skal være. »Amerikas Achilles-Hæl er i Wall Street«.

Adolph Jensen.

Litteratur-Notitser.

— De Fattiges Kasse, historisk, retslig og statistisk. Under denne Titel har Hr. P. Chr. Kæmpegaard udgivet en lille Bog til Orientering i det aktuelle Spørgsmaal om de frie Fattigkassers Stilling. Forfatteren skildrer Institutionens Udvikling siden Loven af 8. Marts 1856,

og paa Grundlag af det Materiale, der for et Par Aar siden indsamledes i Anledning af et privat Lovforslag om Statstilskud til de frie Fattiggasser, giver ham en Oversigt over Kassernes Virksomhed i Landets forskellige Egne, en Virksomhed, der — maalt med de Beløb, Kasserne have uddelt — ikke er overvældende stor. Sluttelig tager Forf. varmt Ordet for, at der fra offentlig Side ydes saadanne Tilskud til de frie Fattiggasser, at denne Institution kan sættes i Stand til at løse den Opgave, der naturligt er den anvist, at holde de uforskyldt nødlidende Medborgere oven Vande, saa at de ikke nødes til at modtage offentlig Fattighjælp.

— Som det femte i Rækken af Socialøkonomisk Samfunds Skrifter er udkommet en Afhandling af N. P. Jensen om Skattereformen af 1903. Afhandlingen, der indledes med en Oversigt over den tidligere indirekte Beskatning, giver et fyldigt Referat af Skattelovene af 15. Maj 1903 og en Vurdering af den hele Reforms Betydning.

— Fernando Linderberg, Lederen af »Det sociale Sekretariat og Bibliotek«, har paabegyndt Udgivelsen af et Værk om Kristendommen og den sociale Udvikling. Da Forf. i 1899 udgav første Bind af sin Bog om Karl Marx og den historiske Socialisme, var det hans Agt at lade dette efterfølge af en Fremstilling af, hvad Marx har ydet af blivende Værdi, og hvad der maa erkendes som uholdbart i den marxistiske Socialisme. Da Forf. imidlertid fandt, at den valgte Ramme var for snæver til at bære den Fremstilling, der er nødvendig for at komme til en endelig Værdsættelse af Karl Marx's Fortjenester, har han formelt sprængt denne Ramme og udgivet det foreliggende Bind, der behandler Oldtidens sociale Tilstande og Kristendommens Gennembrud, og hvortil han agter senere at føje lignende Fremstillinger af Middelalderens og den nyere Tids sociale Udvikling, for sluttelig at komme tilbage til Kritiken af Karl Marx.

Notitser.

I.

Gehe-Stiftelsen.

Fremtidens Biblioteker maa blive Fagbibliotekerne; man maa bort fra Nutidens store Pulterkamre, hvor Alverdens Videnskab ligger hulter til bulter, hvor snart den ene snart den anden bliver forsømt, alt eftersom Ledelsen skifter.

I København f. Eks. er den social-økonomiske Litteratur spredt for alle Vinde; en økonomisk Bog kan man søge i det kgl. Bibliotek, i Universitetsbiblioteket, paa Landbohøjskolen, i Statens Statistiske Bureau, paa Universitetets statistiske Laboratorium, i det sociale Sekretariats Bibliotek, og maaske dog komme tomhændet tilbage fra sin Pilegrimsgang. Der findes ikke engang et Katalog over de offentlige Biblioteker, saaledes som f. Eks. i Schweiz, og — hvad hjælper det, naar man i Bern faar at vide, at en ønsket Bog findes i Genf eller Zürich. Et enkelt Fags Bøger, samlede et enkelt Sted, er en stor Gevinst, saa meget mere som man i saa Fald er sikker paa at finde en hjælpende Bibliotekar med speciel Fagkundskab.

Gehe-Stiftung i Dresden er et saadant social-økonomisk Fagbibliotek med dettes gode Egenskaber; her ligger alle nye Tidsskrifter (c. 180 forskellige) fremme paa Læsesalens Borde, her katalogiseres Tidsskrifternes Indhold til Lettelse for Søgerne, her staar faguddannede Bibliotekarer til Raadighed, med andre Ord et sandt Himmerige for socialøkonomiske Bogorme.

Navnet er Stifterens, Købmand Gehe, der ved sin Død i 1882 efterlod 2 Millioner Mark til en saa prægtig Anvendelse.

Biblioteket staar aabent for alle, og alle Samfundsklasser søger her økonomisk Viden, 10 ⁰/₁₀₀ af Laanerne var i det forløbne Aar Arbejdere, andre 10 ⁰/₁₀₀ Købmænd

o. s. v. Men ogsaa Alverdens socialøkonomiske Spørgsmaal rummes indenfor Bibliotekets Mure; der er ingen Ensidedighed. Selv den socialdemokratiske Presse; der ellers stiller sig uvenligt overfor ethvert »borgerligt« Foretagende, synes intet at have imod Gehe-Stiftung.

Virksomheden bestaar dog ikke alene i Bogudlaan, man kan ogsaa berige sin økonomiske Viden gennem de talrige Foredragsrækker, der holdes hvert Aar, og hvis man har noget paa Hjertet, kan man komme frem med det paa de af Gehe-Stiftung arrangerede Diskussionsaftener.

Foredragene bliver holdt af Tysklands bedste Økonomer, jeg behøver kun at nævne Navne som Karl Bücher, W. Lexis og Werner Sombart. Det er derfor intet Under, at Antallet af Tilhørere ved et Foredrag er omkring 600. Diskussionsmøderne er beregnede paa et betydeligt mindre Antal Deltagere, der gennem egne Indledningsforedrag sætter Tidens brændende Spørgsmaal under Debat.

At Gehe-Stiftung yder alt gratis, behøver jeg vel ikke at sige.

I Stiftelsens aarlige Program findes en Fortegnelse over Antallet af udlaante Bøger, delt efter Fag. Efterspørgselen efter de enkelte Grene indenfor den socialøkonomiske Videnskab var saaledes:

Industri- og Arbejderpolitik	1030
Teoretisk Nationaløkonomi	556
Transportpolitik	356
Handels- og Toldpolitik	271
Agrarpolitik	263
Finanspolitik	197
Bank- og Børs politik	132
Skov-, Jagt- og Fiskeripolitik	68
Forsikringspolitik	33
Forbrugspolitik	14.

Dresden den 19. Oktober 1903.

Edv. Ph. Mackeprang.

II.

Den aftagende Børnedødelighed.

I Aaret 1880 havde Danmark en Folkemængde af 1,969000; i samme Aar døde der 40200 Mennesker. I 1901 var Folketallet 2,450000, men Antallet af Dødsfald kun 38800. Uagtet Folkemængden i de mellemliggende 21 Aar forøgedes med omtrent en Fjerdedel, døde der færre Mennesker i 1901 end i 1880; den halve Million, der er kommen til, har ikke forøget Antallet af Dødsfald.

Der har ganske vist været Svingninger i Dødstallene, der har været enkelte Aar og kortere Perioder, hvor Dødeligheden viste en mindre gunstig Bevægelse, men alt i alt har Tabet af Menneskeliv været relativt synkende, især i de sidste 10—12 Aar, hvad tydeligt ses af følgende Tal. Antallet af Dødsfald i Danmark udgjorde:

Aar 1891.... 43900	Aar 1897.... 38700
— 1892.... 43100	— 1898.... 36700
— 1893.... 42300	— 1899.... 41500
— 1894.... 39500	— 1900.... 40900
— 1895.... 38600	— 1901.... 38800
— 1896.... 36100	— 1902.... 36400

I det af Statens Statistiske Bureau for nogle Maaneder siden udgivne Tabelværk over Vielser, fødte og døde i Aarene 1895—1900 fremhæves det, at den ualmindelig lave Dødelighed, der kendetegner de senere Aar, særlig skyldes Aldersklasserne før den voksne Alder. Naar undtages den spæde Barnealder (under 1 Aar), ere Dødelighedstallene baade for Mænd og Kvinder indtil op i Tyve- Tredive Aars Alderen aftagende saa at sige fra Aar til Aar, endog absolut set, og det uagtet Befolkningen har været i stadig Tilvækst. Denne Nedgang i Dødeligheden er for flere Aldersgrupper saa betydelig, at den, hvis den holder sig endnu i nogle Aar, maa øve væsentlig Indflydelse paa Befolkningens Alderssammensætning i Fremtiden. Det karakteristiske i Bevægelsen i Dødelighedstallene siden 1890 kommer frem, naar man deler i følgende Aldersgrupper:

	1890—95	1896—1901
Under 1 Aar....	55900	56700
1—5 —	26500	16700
5—10 —	11300	6300
10—20 —	13100	19400
20—80 —	120800	119000
Over 80 —	21200	23500
	248800	232600

Fra Seksaaret 1890—95 til Seksaaret 1896—1901 er Tallene for Dødsfald i Aldersgruppen under 1 Aar altsaa svagt stigende, for Grupperne 1—5, 5—10 og 10—20 Aar stærkt faldende, for Gruppen 20—80 Aar nærmest stagnerende, og for den sidste Gruppe, over 80 Aar, ret stærkt stigende. Mærkeligst er den store Nedgang i Antallet af døde i Barneaarene mellem 1 og 10 Aar; de ovenfor anførte Summatal for de to sekssaarige Perioder lade endda ikke denne Nedgang træde saa skarpt frem som Tallene for de enkelte Aar:

	Drenge		Piger	
	1—5 Aar	5—10 Aar	1—5 Aar	5—10 Aar
1890.....	2410	1074	2306	1093
1891.....	2417	1089	2319	1046
1892.....	2464	955	2315	993
1893.....	2444	927	2370	1090
1894.....	2096	879	2056	955
1895.....	1673	616	1592	631
1896.....	1396	519	1326	506
1897.....	1470	539	1375	589
1898.....	1416	473	1437	537
1899.....	1572	490	1521	559
1900.....	1331	544	1195	528
1901.....	1337	520	1315	479

Det vil ses, at det aarlige Antal Dødsfald blandt Børn mellem 5 og 10 Aar i Løbet af et Decennium gennem en fra Aar til Aar næsten uafbrudt regelmæssig Bevægelse er gaaet ned til det halve eller mindre endnu.

III.

Abnormes Erhvervsforhold i Danmark.

I det nylig udkomne Tabelværk angaaende Folketællingen i Danmark 1901 gives en Række Oplysninger om Erhvervsforholdene for blinde, døvstumme, aandsvage og sindssyge.

Af de 1047 Personer, der paa Folketællingslisterne opførtes som blinde, var 249 (199 Mænd og 50 Kvinder) erhvervsmæssigt beskæftigede, nemlig 20 som Organister og Musikere, 5 som Lærere, 61 ved Landbrug, 11 som Rebslagere og Sivflettere, 14 som Syersker, 7 som Skomagere, 55 som Børstenbindere, 31 som Kurvemagere, 15 ved forskellige andre Haandværk, 16 ved Handelsvirksomhed og 14 som Tyende o. l. De 99 Mænd og 48 Kvinder vare kun Forsørgere for sig selv alene, medens 100 Mænd og 2 Kvinder tillige havde andre at forsørge.

Antallet af døvstumme opgjordes til 1390. Heraf var 638 (453 Mænd og 185 Kvinder) beskæftigede i Erhverv, nemlig 2 som Kunstnere, 132 ved Landbrug, 15 som Vævere, 66 som Skræddere, 74 som Syersker, 125 som Skomagere, 31 ved Vask og Strygning, 93 som Snedkere og Tømrere, 10 som Sadelmagere, 8 som Smede, 61 ved forskellige andre Haandværk, 9 ved Handel og herhen hørende Erhverv samt 12 som Tyende o. l. Af disse erhvervsmæssigt beskæftigede døvstumme var 293 Mænd og 183 Kvinder Selvforsørgere, medens 160 Mænd og 2 Kvinder tillige havde andre at forsørge.

Som aandsvage (Idioter) registreredes 3203 Personer, hvoraf 376 (270 Mænd og 106 Kvinder) vare erhvervsmæssigt beskæftigede. Største Delen arbejdede ved Landbrug (313), en mindre Part i forskellige Haandværk og industrielle Erhverv (51); ved Handel og herhen hørende Erhverv var beskæftiget 11 og som Tyende ligeledes 11.

De sindssyges Antal opgjordes til 4197, hvoraf kun 109 (81 Mænd og 28 Kvinder) vare betegnede som erhvervsmæssigt beskæftigede: i forskellig immateriel Virksomhed 8, ved Landbrug 50, ved Haandværk og Industri 21, ved Handel o. l. 8, som Tyende o. l. 22.

Af de henimod 10000 blinde, døvstumme, aandssvage og sindssyge Personer af begge Køn og alle Aldre var det altsaa kun 1400, der ernærede sig ved eget Arbejde. Hvorledes Resten underholdtes kan der naturligvis ikke gives nøje Underretning om paa Grundlag af Folketællingslisternes Oplysninger, men følgende Oversigt giver dog en Antydning, der ikke er uden Interesse:

	Blinde	Døv- stumme	Aands- svage	Sindssyge
Beskæftigede i Erhverv.....	249	638	376	109
Levende af Pension, Kapital eller privat Understøttelse.....	206	63	136	110
Levende af offentlig Understøttelse (Fat- tighjælp, Alderdomsunderstøttelse) ..	238	104	598	336
Levende i Abnormanstalter.....	158	270	1395	3438
Forsørgede af andre (Hustruer uden selvstændigt Erhverv, Børn o. s. v.)..	172	301	656	162
Erhvervs- og Forsørgerforhold uangivet	24	14	42	42
I alt...	1047	1390	3203	4197

I Abnormanstalter levede altsaa knap en Sjettedel af de blinde, en Femtedel af de døvstumme, noget over de to Femtede af de aandssvage og godt fire Femtede af de sindssyge.

IV.

Valg-Statistik.

Om Folketingsvalgene den 16. Juni 1903 udsendte Statens Statistiske Bureau i September Maaned et Hæfte »Meddelelser«, hvoraf det bl. a. fremgaar, at Antallet af Vælgere til Folketinget udgjorde lidt over 414000. Regner man, at Danmarks Befolkning, som den 1. Februar 1901 udgjorde ca. 2,450000, siden da er vokset med 1 pCt. om Aaret, saa at Folketallet i Juni 1903 var omtrent 1,510000, fandtes der altsaa for hver 1000 Mennesker 165 Vælgere til Folketinget.

I det svenske »Statistisk Tidskrift« findes en Tabel over Vælgere og Valg til Folkerepræsentationens andet Kammer i forskellige evropæiske Lande. Efter de her meddelte Oplysninger skulde der for Evropa som Helhed kun findes 125 valgberettigede for hver 1000 Indbyggere, men dette lave Forholdstal fremkommer ved at Rusland med sine 109 Millioner Mennesker og Tyrkiet ikke have noget Parlament; bortser man fra de østevropæiske Stater, bliver Forholdstallet 187 Vælgere for hver 1000 Indbyggere. Det største Vælgerkorps i Forhold til Folkemængden finder man i Frankrig, det forholdsvis mindste i Ungarn; Danmarks Plads er omtrent midt i Rækken af de Lande, der have Parlamenter. I efterfølgende Oversigt angiver Tallene de valgberettigede i pro mille af Folkemængden:

Frankrig.....	279	Danmark.....	165
Grækenland.....	230	Storbritannien og Irl..	165
Schweiz.....	227	Serbien.....	160
Spanien.....	223	Nederlandene.....	118
Belgien.....	218	Portugal.....	103
Tyske Rige.....	212	Sverige.....	74
Bulgarien.....	212	Italien.....	70
Østrig.....	200	Ungarn.....	61
Norge.....	199		

Finland med sin Stænder-Repræsentation lader sig ikke bringe ind under Sammenligningen. For Rumænien og Montenegro savnes Oplysninger.

Angaaende Deltagelsen i Valget til Folketinget i Aar oplyses det, at der var 10 Valgkredse, hvor ingen Afstemning fandt Sted, samt at der i de øvrige 104 Kredse, hvis samlede Vælgertal var 375000, blev afgivet ialt ca. 239700 Stemmer. I de Kredse, hvor Afstemning fandt Sted, stemte altsaa 639 af hver 1000 valgberettigede. Den største Valgdeltagelse præsterede Randers Bykreds, hvor 3575 af 3942 Vælgere eller 907 pro mille afgav Stemme; en saa stærk Deltagelse har man aldrig tidligere set ved et Folketingsvalg i Danmark. I 10 Kredse var Deltagelsen imellem 80 og 90 pCt. af Vælgerne, i 27 mellem 70 og 80, i 31 mellem 60 og 70, i 17 mellem 50 og 60, i 6 mellem 40 og 50, i 8 mellem 30 og 40, i 4 Kredse mellem 20 og 30 pCt.

En Sammenligning mellem Valgdeltagelsen ved sidste Valg i Danmark og i andre Lande giver atter Danmark Plads midt i Rækken. Af 1000 valgberettigede afgav Stemme:

Belgien	ca. 950*)	Storbritannien og Irl. .	611
Frankrig	759	Italien	583
Nederlandene	771	Schweiz	569
Spanien	737	Norge	542
Grækenland	667	Bulgarien	495
Tyske Rige	681	Sverige ..	472
Danmark	639	Østrig	418

For Ungarn, Portugal og Serbien savnes Oplysninger om Valgdeltagelsen. Indenfor det britiske Rige staar Skotland med den stærkeste Valgdeltagelse, nemlig 704 p. m., derefter følger England med 643, sidst Irland med kun 299 p. m. af Vælgerne.

*) Deltagelse i Valget er obligatorisk. Omtrent 95 pCt. af Vælgerne pleje at indfinde sig.

Nationaløkonomisk Forening.

Den 22. Oktober afholdt Foreningen sin aarlige Generalforsamling.

Formanden, Generaltolddirektør Rubin, fremlagde Regnskabet for Aaret 1901, hvorefter Kassebeholdningen ved Aarets Begyndelse havde udgjort 2458 Kr. 08 Øre; Indtægten i Aarets Løb var 1512 Kr. 73 Øre, Udgiften 1412 Kr. 05 Øre, saa at Regnskabet sluttede med en Kassebeholdning af 2558 Kr. 76 Øre. Hertil maatte imidlertid yderligere lægges Nationaløkonomisk Tidsskrifts Reservefond, 837 Kr. 06 Øre, der henstod paa en særlig Konto hos Nordiske Forlag. Foreningens virkelige Formue ved Udgangen af Aaret 1902 var saaledes 3395 Kr. 82 Øre.

Ved det derefter stedfindende Bestyrelsesvalg genvalgtes, efter Forslag af Raadmand Marstrand, den fratrædende Bestyrelse, nemlig: Sekretær i det kgl. danske Landhusholdningsselskab H. Hertel, Grosserer O. B. Muus, Folketingsmand, Direktør N. Neergaard, Generaltolddirektør Marcus Rubin og Professor, Dr. H. Westergaard.

